

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Mokslinių straipsnių rinkinys (18)

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER

Scientific articles (18)

Kaunas

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (18)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (18)

Scientific articles

Kaunas 2017

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (18)

Mokslinių straipsnių rinkinys

Redaktorių kolegija:

Prof. dr. Rūta Adamonienė - redaktorių kolegijos pirmininkė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Algirdas Muliarčikas - atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Petras Ancelis (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Peteris Vucenlzdans (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)
Prof. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Piotr Bogdalski (Ščytno aukštoji policijos mokykla, Lenkija)
Doc. dr. Martina Blaškova (Žilinos universitetas, Slovakija)
Doc. dr. Andrej Sotlar (Mariboro universitetas, Slovėnija)
Doc. dr. Iluta Arbidane (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)
Doc. dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Jekaterina Kartašova (Londono Middlesex universitetas, Didžioji Britanija)
Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Loreta Bukšnytė-Marmienė (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Jonas Jonušas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Gintaras Žilinskas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)
Dr. Rasa Dobržinskienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Dr. Violeta Vasiliauskienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Sienos apsaugos mokymo centras, Lenkija)
Dr. Paulo Fernando Violante de Oliveira (Humanitarinių mokslų ir technologijų Lusofonos universitetas, Portugalija)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan universitetas, Malaizija)
Lekt. Uno Traat (Estijos saugumo mokslų akademija, Estija)
Konze Andre (Policijos akademija, Vokietija)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2017-06-05.

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008 m.

Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai, bent vienas jų vadovavosi anonimiškumo principu.

Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslo straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2017 m. birželio 15 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti. Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisyti ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Žurnalas referuojamas EBSCO Publishing [International Security & Counter-Terrorism Reference Center], Index Copernicus tarptautinėse duomenų bazėse.

Adresas:
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:
Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

Public Security and Public Order (18)
Scientific articles

Editorial Board

Prof. Dr. Rūta Adamonienė - Editor in Chief (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas - Executive Secretary (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Petras Ancelis (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Peteris Vucenlzdans (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Prof. Dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėda University, Lithuania)
Prof. dr. Piotr Bogdalski (Police Academy in Szczytno, Poland)
Assoc. Prof. Dr. Martina Blaškova (Žilina University, Slovakia)
Assoc. Prof. Dr. Andrej Sotlar (University of Maribor, Slovenia)
Assoc. Prof. Dr. Iluta Arbidane (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Assoc. Prof. Dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Aurelija Pūraitė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Jekaterina Kartašova (Middlesex University, London, Great Britain)
Assoc. Prof. Dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Loreta Bukšnytė –Marmienė (Vytautas Magnus University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Gintaras Žilinskas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Jonas Jonušas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Dr. Rasa Dobržinskienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Dr. Violeta Vasiliauskienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Border Guard Training Center, Poland)
Dr. Paulo Fernando Violante de Oliveira (Lusofona University of Humanities and Technologies, Portugal)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan University, Malaysia)
Lekt. Uno Traat (Estonian Academy of Security Sciences , Estonia)
Konze Andre (Police Academy of Germany, Germany)

Each article is reviewed by 2 scientists, at least one of them, following the principle of blind reviewing.

Scientific articles have been published since 2008.

Database

The journal is listed in the EBSCO Publishing [International Security & Counter-Terrorism Reference Center], Index Copernicus International.

© Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas, 2017

TURINYS

Psl.

**I. VISUOMENĖS SAUGUMAS TVARIAI PLĖTRAI
PUBLIC SECURITY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Vytautas Isoda..... 8
VISUOMENĖS ONTOLOGINIO SAUGUMO SAMPRATA: LIETUVOS
NACIONALINIO SAUGUMO ONTOLOGINĖ DIMENSIJA

THE CONCEPT OF ONTOLOGICAL SECURITY AT THE SOCIETY LEVEL:
ONTOLOGICAL DIMENSION OF THE NATIONAL SECURITY OF LITHUANIA

Virginija Jurėnienė, Laura Bleizgytė..... 22
KULTŪROS SVARBA UŽTIKRINANT VALSTYBĖS SAUGUMĄ

IMPACT OF CULTURE FOR PUBLIC SECURITY

**II. VALSTYBĖS SIENOS APSAUGOS IŠŠŪKIAI GLOBALIZACIJOJE
CHALLENGES FOR STATE BORDER GUARD SERVICE IN THE
CONTEXT OF GLOBALISATION**

Juliusz Piwowarski, Andrzej Czop..... 30
MIGRACIJOS PROCESO STRUKTŪRA EUROPOJE IR LENKIJOJE IR POVEIKIS
PAREIGŪNŲ RENGIMUI

THE CURRENT MIGRATION AS A FACTOR OF THE TERRORIST THREAT IN
EUROPE AND POLAND

Vilmantė Kumpikaitė-Valiūnienė, Eugene T. Agoh, Ineta Žičkutė..... 46
REFUGEES AS A SECURITY THREAT: CASE OF LITHUANIA

PABĖGĖLIAI KAIP GRĖSMĖ SAUGUMUI: LIETUVOS ATVEJIS

Bogdan Chmieliński, Andrzej Wawrzusiszyn..... 59
IMPACT OF LOCAL BORDER TRAFFIC ON SECURITY OF LOCAL
INHABITANTS OF WARMIA AND MAZURY REGION

VIETINIO EISMO PER SIENĄ POVEIKIS VIETINIŲ VARMIJOS IR MOZŪRIJOS
REGIONŲ GYVENTOJŲ SAUGUMUI

Waldemar Zubrzycki..... 77
COMBATING TERRORISM IN REPUBLIC OF POLAND

KOVA SU TERORIZMU LENKIJOS RESPUBLIKOJE

Marijo Rošić, Davor Štrk	91
ROLE OF INTERNATIONAL POLICE DATA EXCHANGE IN SUPPRESSION OF ILLEGAL MIGRATIONS ON SOUTH –EASTERN ROUTE	
TARPTAUTINIO POLICIJOS PASIKEITIMO INFORMACIJA VAIDMUO KOVOJANT SU NELEGALIA MIGRACIJA PIETRYČIŲ MARŠRUTE	
III. VISUOMENĖS SAUGUMO PRAKTINĖS PRIELAIIDOS IR PROBLEMATIKA PRACTICAL PREREQUISITES FOR PUBLIC SECURITY	
Evelina Viduoliene, Laima Ruibyte	105
FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS’ ATTITUDES TOWARDS SEXUAL MINORITIES	
BŪSIMŲ TEISĖTVARKOS PAREIGŪNŲ POŽIŪRIS Į SEKSUALINES MAŽUMAS	
Ksenija Butorac, Dijana Gracin, Nebojša Stanić	115
THE CHALLENGES IN REDUCING CRIMINAL RECIDIVISM	
KRIMINALINIO RECIDYVIZMO MAŽINIMO IŠŠŪKIAI	
Christián László	132
THE ROLE OF COMPLEMENTARY LAW ENFORCEMENT INSTITUTIONS IN HUNGARY. EFFICIENT SYNERGY IN THE FIELD OF COMPLEMENTARY LAW ENFORCEMENT - A NEW APPROACH	
PAGALBINĖS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOS VENGRIJOJE - TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ SINERGIJA	
Žaneta Navickienė, Edvinas Žuravliovas	140
ĮVYKIO VIETOS APŽIŪRA LIETUVOJE: PROBLEMATIKA IR EFEKTYVAUS VEIKLOS MODELIO DIEGIMO PAIEŠKOS	
INSPECTION OF ACCIDENT SCENE IN LITHUANIA: IMPLEMENTATION SEARCH OF EFFECTIVE ACTIVITY MODEL	
Gediminas Bučiūnas, Vilius Velička	165
KEITIMASIS INFORMACIJA IR TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIAVIMAS TIRIANT SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ATVEJUS	
EXCHANGE OF INFORMATION AND INTER-INSTITUTIONAL CO-OPERATION IN DOMESTIC VIOLENCE CASES	
Jūratė Kuklytė, Antanas Ūsas	184
INFORMACINĖS VISUOMENĖS IŠŠŪKIAI: KOKIOS YRA KIBERNETINIŲ NUSIKALTIMŲ FORMOS?	
CHALLENGES OF INFORMATION SOCIETY: WHAT ARE THE FORMS OF CYBERCRIMES?	

Žaneta Navickienė	195
IKITEISMINIO TYRIMO TYRĖJO PROFESIONALUMO APIBRĖŽTIES DILEMA IKITEISMINIAME TYRIME (ARBA KOKIA PROFESIONALUMO VERTĖ?)	
DEFINITION DILEMMA OF PRE-TRIAL INVESTIGATOR’S PROFESSIONALISM IN PRE-TRIAL INVESTIGATION (OR WHAT IS THE VALUE OF PROFESSIONALISM?)	
IV. VISUOMENĖS SAUGUMO RETROSPEKTYVA IR PERSPEKTYVA RETROSPECTIVE AND PERSPECTIVE FOR PUBLIC SECURITY	
Algirdas Muliarčikas	209
STUDENTŲ NUOMONĖS APIE FIZINĖS SVEIKATOS GERINIMO ASPEKTUS ANALIZĖ	
ANALYSIS OF STUDENTS’ OPINION ON ASPECTS OF PHYSICAL HEALTH ENHANCEMENT	
Simona Rimkutė, Rasa Dobržinskienė	220
POLICIJOS PAREIGŪNŲ KALBINĖ KOMPETENCIJA KITŲ KOMPETENCIJŲ KONTEKSTE	
POLICE OFFICERS' LINGUISTIC COMPETENCE IN THE CONTEXT OF COMPETENCE	
Aušra Stepanovienė	230
APPLYING CASE STUDY METHOD WHILE DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PROFESSIONAL ENGLISH	
ATVEJO ANALIZĖS METODO PANAUDOJIMAS TOBULINANT PROFESINĖS ANGLŲ KALBOS KOMUNIKACINĘ KOMPETENCIJĄ	
Petra Ferenčíková	238
E-LEARNING MODULE FOR TRAFFIC POLICE TO DEVELOP THE ENGLISH LANGUAGE	
E-MOKYMOŠI MODULIS, SKIRTAS TRANSPORTO KONTROLĖS POLICIJOS PAREIGŪNŲ ANGLŲ KALBOS ĮGŪDŽIAMS TOBULINTI	
Viačeslav Čigrin	254
ŠAUDMENS EFEKTYVUMAS ARBA STABDOMOJI KULKOS GALIA	
AMMUNITION EFFICIENCY OR BULLET STOPPING POWER	

Jonas Jonušas	268
CONCEPT OF PERSON'S (UN)SAFETY IN DALIA STAPONKUTE'S JOURNALISM	

ASMENS (NE)SAUGUMO SAMPRATA DALIOS STAPONKUTĖS
PUBLICISTIKOJE

V. VISUOMENĖS SAUGUMO TEISINĖS PRIELAIDOS IR DISKURSAS PREREQUISITES AND DISCOURSE OF LEGAL BASIS FOR PUBLIC SECURITY

Birutė Pranevičienė, Violeta Vasiliauskienė	277
TĖVŲ KAIP ŠVIETIMO PROCESO DALYVIŲ TEISIŲ IR PAREIGŲ ĮGYVENDINIMO PROBLEMS	

THE PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS AND DUTIES OF
PARENTS AS THE PARTICIPANTS OF THE EDUCATION PROCESS

Daiva Bereikienė	294
ATSTOVAVIMO NEPILNAMEČIAMS VAIKAMS YPATUMAI	

SPECIFICITY OF MINOR CHILDREN REPRESENTATION

Ramunė Jakštienė	308
MOKYKLŲ DALYVAVIMAS APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE PROCESE	

INVOLVEMENT OF SCHOOLS IN THE PROCESS OF PROTECTION FROM
DOMESTIC VIOLENCE

Eglė Štareikė, Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė	343
REGRESO IR SUBROGACIJOS ATRIBOJIMAS DRAUDIMO TEISINIUOSE SANTYKIUOSE	

DISTINCTION OF RECOURSE AND SUBROGATION IN INSURANCE LEGAL
RELATIONS

VI. VISUOMENĖS SAUGUMO REALIJOS IR KONTRAVERSIJOS REALITIES AND CONTROVERSIES FOR PUBLIC SECURITY

Artur Parreira, Ana Lorga da Silva, Raquel Rego	358
KNOWLEDGE SOCIETIES AS BARRIERS AGAINST CORRUPTION: AN EVALUATION BY THREE DISTINCT ACADEMIC GROUPS	

ŽINIŲ VISUOMENĖ KAIP KLIŪTIS KORUPCIJAI: TRIJŲ SKIRTINGŲ
AKADEMINIŲ GRUPIŲ VERTINIMAS

Juraj Dubovec, Jana Makyšona'	378
CORRUPTION MARKET	
KORUPCIJOS RINKA	
Inna Suchkova, Pawel Szmagliński, Jekaterina Kartasova	386
COMPARATIVE ANALYSES OF INTERNATIONALIZATION OF KAZAKHSTAN ENTERPRISES	
KAZACHSTANO ĮMONIŲ INTERNACIONALIZACIJOS LYGINAMOJI ANALIZĖ	
Adamonienė Rūta, Solnyškinienė Jolanta	393
PECULIARITIES OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF SOCIAL RESPONSIBILITY	
VERSLUMO UGDYMO SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS KONTEKSTE YPATUMAI	
Aurelija Kustienė, Elita Vaičaitienė	404
FINANSINIŲ ATASKAITŲ AUDITO IŠVADA: KAIP PATENKINTI INFORMACIJOS VARTOTOJŲ LŪKESČIUS ?	
AUDITOR'S REPORT ON FINANCIAL STATEMENT: MEETING THE EXPECTATIONS OF CLIENTS	
Ramunė Čiarnienė, Iveta Smilgevičiūtė	420
LEAN KONCEPCIJA SVEIKATOS PRIEŽIŪROJE: GALIMYBĖS IR IŠŠŪKIAI	
LEAN IN HEALTH CARE: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	
Nijolė Petkevičiūtė	433
VADOVŲ MOKYMO SI KRYPTYS NUOLATINIŲ POKYČIŲ APLINKOJE	
MANAGER'S LEARNING TENDENCIES IN THE PERMANENT CHANGING ENVIRONMENT	
Martina Blašková, Rudolf Blaško	447
MOTIVATIONAL DECISION MAKING OF UNIVERSITY TEACHERS: EMPATHY VERSUS APATHY	
UNIVERSITETO DĖSTYTOJŲ MOTYVUOTO SPRENDIMO PRIĖMIMAS: EMPATIJA IR APATIJA	
Jolanta Solnyškinienė, Adamonienė Rūta	469
MIGRACIJOS PROCESUS FORMUOJANČIŲ VEIKSNIŲ LIETUVOJE VERTINIMAS	
ASSESSMENT OF THE FACTORS INFLUENCING THE PROCESSES OF MIGRATION: CASE OF LITHUANIA	

Įvadinis žodis

2010 m. kovo 3 d. Europos Sąjungos Taryba patvirtino programą „Stokholmo programa – atvira ir saugi Europa piliečių labui ir saugumui“¹. Prabėgę septyneri metai – vieni dinamiškiausių Europos Sąjungai ir mūsų šaliai. 2013 m. vidurvasarį ES papildė dar viena narė (Kroatijos Respublika), o 2016 m. vasarą kitos šalies piliečiai (Jungtinė Karalystė) priėmė sprendimą Sąjungą palikti. Per šį laikotarpį parengtos bei patvirtintos ir mūsų šalies saugumo užtikrinimo gairės (LR Seimo nutarimas Nr. XII-1682 „Dėl Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos patvirtinimo“²).

Akivaizdu, kad saugumas yra prioritetas nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu. Nesaugus žmogus ir bendruomenė – tai žmogus ir bendruomenė, kurie ne kuria, augina, stato, o bijo, atsitraukia, laukia. Nesaugumas trukdo pažangai, kūrybai, gyvenimui, vertam žmogui jį gyventi.

Pristatydami jau 18-ąjį žurnalo „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ tomą, norime pasidžiaugti, kad net trečdalis straipsnių parengti mūsų kolegų iš Lenkijos, Slovakijos, Kroatijos, Vengrijos, Kazachstano, Ispanijos ir Portugalijos, kurių tyrimų centre – besimokanti visuomenė, jos pastangos efektyviai įveikti korupciją, įgyvendinti reabilitacijos programas, efektyvinti teisėsaugos institucijų veiklas.

Šiame tome pateikiamos šalies ir užsienio kolegų publikacijos santykinai skirstomos į 6 teminius skyrius. Pirmiausiai aptariami bendrieji, sociologiniai, kultūriniai ir filosofiniai saugumo klausimai, toliau pristatomi straipsniai, kuriuose analizuojama aktualiosios temos – migracija, vidaus saugumo klausimus analizuojantys straipsniai; kadangi tik kompetentingi teisėsaugos pareigūnai gali prisidėti prie saugios visuomenės kūrimo, tad šiems klausimams skirtuose straipsniuose rasime pareigūnų ugdymo ir kompetencijos plėtotės analizę. Kiekvieno asmens ugdymas ir ugdymasis būti stipria, nepriklausoma, kitus girdinčia ir jiems ranką ištiesiančia asmenybe yra pamatinė saugumo prielaida, kurios nuodugniam nagrinėjimui skirti kiti straipsniai; tomą baigiame besimokančios, atsakingą verslumą skatinančios visuomenės kūrimo gairių analize.

Pastebėtina, kad Viešojo saugumo fakulteto bendruomenei projektuojant šio tomo turinį, daug padėjo nuodugnios diskusijos su Lietuvos ir užsienio kolegomis, vykusios 2017 m. balandžio 13 d. tarptautinėje konferencijoje „Visuomenės saugumo užtikrinimo problemos: teoriniai ir praktiniai aspektai“³, jų dėka Fakultete įkurta ir darbo grupė⁴ tolesnei ypatingos svarbos šiandienos paradoksaliai nesaugesnės, negu tikėtasi prieš kelerius metus, visuomenės aktualijų mokslinei analizei.

Tikėdamiesi, kad šiame tome pristatomų mokslinių tyrimų geografinis ir paradigmatis laukas padės ne tik numatyti naujas tyrimų gaires, bet ir tam tikrų taikomojo pobūdžio sprendimų formuluotes, dėkojame visiems autoriams, recenzentams už nuoširdų, atsakingą ir konstruktyvų darbą.

Redakcinės kolegijos narių vardu

Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė

¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:LT:PDF>.

² <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/ea944da0f95d11e4927fda1d051299fb>.

³ http://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Projektai/PROGRAMA_PROGRAMME_2017_04_13_AB.pdf

⁴ 2017 m. gegužės 16 d. įsak. Nr. 20VS-33.

Introductory remarks

On 3rd March, 2010 the European Council adopted the programme The Stockholm Programme — An open and secure Europe serving and protecting citizens¹. The seven years that have passed were very dynamic for our country and the European. On the one hand, in 2013, in Summer, a new member joined the EU (The Republic of Croatia), and on the other, in 2016 (also in Summer), the citizens of the Great Britain decided to leave the EU. During the same period also certain steps towards security were made: a programme on the security priorities for the period until 2025 was adopted by the Lithuanian Seimas (Decision No. XII-1682²).

It is more than obvious that security became a priority at the international and national arena. Insecure person and a community do not dedicate themselves for creativity and growth, but rather they choose withdrawal. Insecurity impedes progress, development, and the life that is worth living.

While introducing this, the 18 volume of the e-journal, we are proud that a third of papers is developed by our foreign colleagues from Poland, Slovakia, Croatia, Hungary, Kazakhstan, Spain and Portugal; the focus of our Lithuanian and foreign colleagues is on learning society, its efforts to fight corruption, and the efforts to introduce effective programmes for rehabilitation and to make law-enforcement institutions more efficient.

The papers in this volume are grouped in six relative thematic fields. We start with papers on most general and in-depth sociological, cultural and philosophical analysis on concepts of security; later the papers dedicated to issue that is discussed at length today - migration - are presented. Further on papers on issues on internal security are presented, followed by papers on educating future law-enforcement officers, because only competent officers provide fundamental prerequisite for both internal and external security. However, also each individual's education and development towards a self-sufficient, confident, reliable and helpful person provide the most profound prerequisites for security, and therefore the next group of papers is dedicated for school education. The volume is closed by a group of papers analysing the development of learning and a responsible entrepreneurship orientated society.

It is worth mentioning that the discussions with colleagues at the international conference on 13 April, 2017³ were of crucial importance for designing the structure for this volume; moreover, those discussions were translated into an ongoing process with an establishment of a working group at the Faculty of Public Security⁴ with an aim to critically analyse issues of –paradoxically – less secure than it had been expected several years ago, society.

With the hope that conceptual and geographical landscape of studies presented in this volume will be beneficiary for identifying guidelines for further research and also for the formulation of solutions, we hereby express our deepest gratitude to the authors and especially the reviewers for constructive and critical comments, the sincere and responsible work.

On behalf of the Editorial Board,

Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė

¹ [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010XG0504\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010XG0504(01)&from=EN)

² <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/ea944da0f95d11e4927fda1d051299fb>

³ http://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Projektai/PROGRAMA_PROGRAMME_2017_04_13_AB.pdf

⁴ 2017 gegužės 16 d. Įsak. Nr. 20VS-33

I. VISUOMENĖS SAUGUMAS TVARIAI PLĖTRAI PUBLIC SECURITY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

VISUOMENĖS ONTOLOGINIO SAUGUMO SAMPRATA: LIETUVOS NACIONALINIO SAUGUMO ONTOLOGINĖ DIMENSIJA

Vytautas Isoda*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
El.paštas: vytautas.isoda@mruni.eu*

Anotacija. Nacionalinio saugumo tyrimuose po Šaltojo karo vyrauja Kopenhagos saugumo studijų mokyklos iškelta sektorinio saugumo samprata, tačiau visuose visuomenės saugumo sektoriuose galima identifikuoti tiek fizinius, tiek idėjinius saugumo objektus. Šiame straipsnyje siekiama į visuomenės, kaip kolektyvinio darinio, saugumo problemą pažvelgti remiantis ontologinio ir fizinio saugumo takoskyra socialinėje teorijoje, kurią išpopuliarino sociologas Anthony Giddensas. Galutinis straipsnio tikslas – išskirti Lietuvos visuomenės ontologinio saugumo kintamuosius; jais straipsnyje įvardijami narystės visuomenėje riboženkliai, kolektyvinis istorijos naratyvas ir santykis su išoriniu pasauliu (diplomatinė pozicija). Netgi labai trumpa šių kintamųjų apžvalga pagrindžia pagrindinį straipsnio teiginį, jog toks socialinis darinys, kaip Lietuvos visuomenė, yra linkęs rizikuoti savo fiziniu išlikimu verčiamas pamatinių ontologinio saugumo imperatyvų.

Pagrindinės sąvokos: ontologinis saugumas, Lietuvos nacionalinis saugumas, kolektyvinė tapatybė, istorijos naratyvas, Lietuvos-Rusijos santykiai

ĮVADAS

„Nacionalinis saugumas“ dar nuo Šaltojo karo laikų yra viena iš svarbiausių politologinių tyrimų temų; tiesa, Šaltąjo karo laikotarpiui būdingą skirtį „vidaus grėsmės (vidaus saugumas)“ *versus* „išorės grėsmės (išorinis saugumas)“ XXI amžiuje pakeitė nedalomo saugumo ir sektorinio saugumo sampratos. Šiandien akademikų ir viešosios politikos formuotojų tarpe plačiai priimtas Kopenhagos saugumo studijų mokyklos pasiūlytas „karinio“, „ekonominio“, „ekologinio“, „socialinio“ ir „politinio“ saugumo atskyrimas¹, o pastaraisiais metais buvo išskirti ir „informacinio“, bei „kibernetinio“ saugumo sektoriai². Kadangi „nacionalinis saugumas“ nėra tapatus individualiam atitinkamos visuomenės narių saugumui, minėti

¹ Žr.: Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997; Buzan, B., Wæver, O., De Wilde, J. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1998.

² Žr.: Libicki, M. *Conquest in Cyberspace: National Security and Information Warfare*. New York: Cambridge University Press, 2007; Janeliūnas, T. *Komunikacinis saugumas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

nacionalinio saugumo sektoriai išskiriami atsižvelgiant į esmines „sveikos“ ir stabilios visuomenės funkcionavimo prielaidas ir apima tiek fizinį, tiek idėjinį visuomenės „statinio“ pamatą. Vis dėlto politologai, kurių disciplininis saviidentifikacija ir tyrimų kintamieji vis dar didžiaja dalimi yra „pririšta“ prie nacionalinės valstybės kategorijų, labiau nei sociologai sutelkia dėmesį į fizinį visuomenės saugumo pagrindą, didelę reikšmę teikia materialių resursų stabiliam generavimui ir kontrolei (sociologus šiandien jau domina ir virtualios sąveikos, kuriose tiek individai, tiek kolektyviniai dariniai dalyvauja neberizikuodami savo fiziniu pavidalu ir beveik nenaudodami materialių resursų). Šis straipsnis remiasi prielaida, kad kolektyvinio saugumo būseną, ar bendrą saugumo „pojūtį“ visuomenėje, kaip socialinį konstrukta, lemia pirmiausiai idėjiniai, o ne materialūs veiksniai, todėl kuo įvairesnė (savo patirtimis ir įsitikinimais) yra visuomenė, tuo sunkiau toks bendras įsitikinimas sukonstruojamas.

Apart plataus masto nusikalstamumo (kuris paprastai nepatenka į politologinių tyrimų lauką, jeigu negrąšina egzistuojančiai valdžios struktūrai) ir ekologinių katastrofų, tradicinis „karas tarp valstybių“ (t.y., tiesioginis „svetimų“ agentų įsivežimas, gyventojų naikinimas, bei prievartinė visuomenės ir teritorijos eksploatacija) – yra bene vienintelis kolektyvinio saugumo iššūkis, kuris savo prigimtimi turi aiškų fizinį dėmenį (visuomenės idėjinė sanglauda karo atveju dažniausiai tik sustiprėja). Daugumos grėsmių atveju visuose saugumo sektoriuose – ypač politiniame ir socialiniame – „ant kortos“ stovi veikiau *idėjinis*, o ne fizinis visuomenės, kaip kolektyvinio darinio, išlikimas. Daugelyje pasaulio regionų (Vakarų Europoje, Šiaurės Amerikoje, Okeanijoje) karinės invazijos iš išorės ir atitinkamos visuomenės fizinio sunaikinimo tikimybė šiandien yra ypač žema, tačiau tai nereiškia, kad šios visuomenės yra visiškai „saugios“ ir neturi bendrų „grėsmės“ vaizdinių. Humanistinės psichologijos paradigmoje individualus „saugumo poreikis“ žmogaus poreikių piramidėje rikiuojasi greta ir yra glaudžiai persipynęs su fiziniiais, bei socialiniais poreikiais³. Nacionalinio saugumo studijose įprasta kalbėti apie gyvybiškai svarbius materialius visuomenės poreikius (pvz., energetiniai ištekliai, transporto ir komunikacijų infrastruktūra), tačiau apie kolektyvinį „socialinio“ pobūdžio poreikį (turėti stabilų kolektyvinį tapatumą ir nuspėjamus ryšius su išoriniu pasauliu) politologai kalba rečiau; būtent šį aspektą bandoma pataisyti šiuo straipsniu. Straipsnyje įrodinėjama, jog dažna visuomenė – tame tarpe ir Lietuvos – aukoja savo fizinį saugumą vardan vadinamojo „ontologinio saugumo“.

³ Žr.: Maslow, A. H. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006.

Straipsnio **tikslas** – sociologinėje literatūroje įtvirtintą ontologinio ir fizinio saugumo takoskyrą pritaikyti visuomenės, kaip kolektyvinio darinio, saugumui analizuoti, ir tokiu būdu išskirti Lietuvos visuomenės ontologinio saugumo kintamuosius. **Metodologiniu** požiūriu straipsnyje taikoma teorinės literatūros sintezė, bei pirminių šaltinių (oficialių valstybės dokumentų, visuomenės apklausų rezultatų) analizė.

Paradoksalu, tačiau politologijoje į ontologinio saugumo problematiką pirmiausiai atkreipė dėmesį konservatyvios tarptautinių santykių subdisciplinos, kurioje ilgus dešimtmečius vieninteliu saugumo objektu buvo valstybės teritorijos ir suvereniteto derinys, atstovai (Billas McSweeney⁴, Jennifer Mitzen⁵, Brentas J. Steele⁶), ir tik vėliau šią sąvoką pradėjo vartoti etnopolitikos ir nacionalizmo tyrinėtojai (Michaelas Skey⁷, Catarina Kinnvall⁸). Lietuvos politologų tarpe ontologinio saugumo samprata yra eksplicitiškai rėmusi tik Agnė Januševska⁹, tačiau **užduoties** išskirti būtent Lietuvos ontologinio saugumo dimensiją kol kas nesiėmė nei vienas mokslininkas. Šiuo požiūriu straipsnis pateikia pakankamai naują ir originalią prieigą prie Lietuvos visuomenės saugumo problematikos.

ONTOLOGINIO SAUGUMO SAMPRATA SOCIALINĖJE TEORIJOJE IR NACIONALINIO SAUGUMO STUDIJOSE

Nors pirmasis ontologinio saugumo sąvoką pavartojo psichiatras Ronaldas D. Laingas¹⁰, šiuolaikinėje socialinėje teorijoje ją išpopuliarino britų sociologas Anthony Giddensas¹¹. Giddensas šią saugumo dimensiją apibrėžia kaip „įvykių tęstinumo ir tvarkos jausmą, apimančią ne tik individo jusliškai suvokiamą aplinką“¹², bet ir tam tikro sąmoningumo lygmens žinojimą

⁴ McSweeney, B. *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2004, p. 154-158.

⁵ Mitzen, J. Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, 2006, Vol. 12 (No. 3), p. 341-370; Mitzen, J. Anchoring Europe's Civilizing Identity: Habits, Capabilities and Ontological Security. *Journal of European Public Policy*, 2006, Vol. 13 (No. 2), p. 270-285.

⁶ Steele, B. J. *Ontological Security in International Relations: Self-identity and the IR State*. London, New York: Routledge, 2008.

⁷ Skey, M. 'A Sense of Where You Belong in the World': National Belonging, Ontological Security and the Status of the Ethnic Majority in England. *Nations and Nationalism*, 2010, Vol. 16 (No. 4), p. 715-733.

⁸ Kinnvall, C. Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security. *Political Psychology*, 2004, Vol. 25 (No. 5), p. 741-767.

⁹ Januševska, A. Indijos vieta tarptautinėje arenoje: ontologinio saugumo perspektyva. *Politologija*, 2012, Nr. 4 (68), p. 65-105.

¹⁰ Laing, R. D. *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*. London, New York: Penguin Books, 1990 [1959].

¹¹ Žr. Giddensas, A. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai, 2000; Giddensas, A. *Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1984.

¹² Giddensas, 2000, op. cit., p. 311.

ape jusliškai nepasiekiamą pasaulį; „būti ontologiškai saugiam reiškia sąsmonėje ir praktinėje sąsmonėje turėti atsakymus į pamatinius egzistencinius klausimus, kuriuos vienaip ar kitaip kelia visas žmogaus gyvenimas“¹³. Šiuos klausimus Giddensas skirsto į mažiausiai keturis lygmenis: klausimai apie būtį (Ar aš esu? Ar egzistuoja pasaulis, kurį patiriu?), apie nebūtį (Kaip aš patirsiu savo mirtį?), apie Kitą (Kaip pasaulį patiria kitas?), ir apie Save (Kas aš? Ar aš vis dar esu aš? ir pan.)¹⁴. Nors žmogaus sąsmonei dauguma šių klausimų yra pernelyg sudėtingi, individai šiuos klausimus paprastai atsako praktikoje (tai, ką Giddensas vadina praktiniu sąsmoningumo lygmeniu), atlikdami kasdienes rutinas ir sąveikaudami su kitais¹⁵.

Ontologiškai nesaugus individas paprastai patiria didelį egzistencinį nerimą ir frustraciją, nes nežino, ar rytoj pasaulis bus toks pats, kaip šią akimirką, ar ir kaip jį mato Kiti, koks turėtų būti jo vaidmuo santykiuose su Kitais, kur nukreipti savo energiją, į kuriuos aplinkos ir vidinius dirgiklius reaguoti, kas yra tikra „grėsmė“ ar „pavojus“. Kitaip tariant, ontologinio saugumo poreikių požiūriu individas veikia susitaikęs su fiziniu skausmu ar atrarūšiu socialiniu statusu, kuriems turi paaiškinimą, kurie yra prognozuojami ir todėl suteikia jo veiksams aiškias kryptis ar tikslą, nei patiria „tikrovės netikrumo“ traumą.

Stabilizuoti „tikrovės karkasą“, anot Giddenso, padeda kasdienės pasikartojančios rutinos, kurios leidžia „suskliausti“ sąsmonei nepakeliamus klausimus, o atsakymus į juos tam tikra prasme pakeisti praktika: „rutinos disciplina, puoselėdama būties prasmę ir ją atskirdama nuo nebūties – o tai yra pamatinis dalykas ontologiniam saugumui [užtikrinti] – padeda konstitutuoti suformuotus egzistencijos rėmus“¹⁶. Kaip pastebi Jennifer Mitzen, „kadangi rutinos palaiko tapatumą, veikėjai prie jų prisiriša. <...> Svarbu tai, kad prisirišama tiek prie saugių, tiek prie pavojingų rutinų – ontologinis saugumas visiškai suderinamas su fiziniu nesaugumu“¹⁷. Pavyzdžiui, vyro mušama žmona dažnai priešinasi aplinkinių siūlymams jį palikti, nes minėta praktika („šeimyninė rutina“) jai suteikia aiškų „žmonos“ + „aukos“ tapatumą ir kone kasdienį vaidmenį (skambinti policijai, o vėliau atsiimti kaltinimus vyrui pažadėjus pasitaisyti). Ontologinio saugumo požiūriu subjektai yra priklausomi nuo kitų dalyvavimo jų rutinos (minėtame pavyzdyje tai būtų smurtaujantis sutuoktinis ir policijos

¹³ Giddens, 2000, op. cit., p. 67.

¹⁴ Giddens, 2000, op. cit., p. 67-77.

¹⁵ Giddens, 2000, op. cit., p. 52-53; Giddens, 1984, op. cit., p. 87.

¹⁶ Giddens, 2000, op. cit., p. 57.

¹⁷ Mitzen, J. Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, 2006, Vol. 12 (No. 3), p. 347.

pareigūnai), o tai koreliuoja su chrestomatine ir empiriškai patikrinta socialinės psichologijos teze apie „Kito“ dalyvavimą kuriant ir palaikant stabilią individo tapatybę¹⁸.

Vis dėlto individo informacijos apdorojimo ir motyvacijos struktūrą ekstrapolijuojant iki visos visuomenės lygmens tenka daryti keletą išlygų; ontologinio saugumo samprata socialinėje teorijoje, kaip jau minėta, pagrįsta skirtimi tarp sąmonės, pasąmonės ir priešsąmonės (angl. *pre-consciousness*; Giddenso vadinamos „praktine sąmone“ arba „praktiniu žinojimu“) individo psichikos struktūroje, tačiau kalbant apie visuomenes, galima kalbėti tik apie vieną žinojimo lygmenį (Émile'is Durkheimas, kalbėdamas apie šį lygmenį, vartojo būtent „kolektyvinės sąmonės“ terminą¹⁹). Kaip teigia Alexanderis Wendtas, „[g]rupiniai įsitikinimai dažnai įrašomi į 'kolektyvinę atmintį', mitus, apysakas ir tradicijas, išreiškiančias grupės esmę ir jos santykius su kitomis grupėmis, <...> [ir būtent] šių prisiminimų dėka ilgainiui grupės įgyja tęstinumą ir identitetą“²⁰, kuris jungia netgi skirtingų kartų grupės atstovus laike. Bet kurios socialinės grupės išlikimas yra visiškai priklausomas nuo tokio kolektyvinio žinojimo sistemos tęstinumo ne mažiau (o galbūt netgi daugiau) nei nuo jos narių skaičiaus ar metrialinės bazės („infrastruktūros“), ant kurios plėtojama tarpusavio sąveika.

Jeigu visuomenė turi kolektyvinį pasakojimą apie save, savo istorinę pradžią ir ateities tikslą, bei išorinį pasaulį, kuris supa jos „socialinį kūną“, jos nariai prisiriša prie šios kolektyvinės trajektorijos ne mažiau nei prie individualių rutinų, o jos sutrikdymas ar prieštaravimas jai grąšina ne tik visuomenei, kaip visumai, bet ir kiekvienam jos nariui individualiai. Anot J. Mitzen, „visuomenė turi pasiūlyti kognityvinį žemėlapi, kad sutvirtintų individų tapatumą, ir tokiu būdu individai lengvai prisiriša prie stabilaus grupinio tapatumo. Esminis visuomenės dėmuo yra jos [kaip vieneto korporatyvus] tapatumas ir atsiskyrimas nuo kitų visuomenių. Vienas iš svarbiausių būdų, kaip socialinės grupės išlaiko šią atskirtį, yra santykių su kitomis grupėmis rutinizavimas. Tokios rutinos [santykiuje] tarp atskirų visuomenių – o mūsų laikais tarp valstybių – padeda išsaugoti grupei savojo tapatumo grynumą / nuoseklumą [angl. *coherence*], ir atitinkamai leidžia individams [bent tam tikru mastu] užsitikrinti ontologinį saugumą“²¹. Štai kodėl mūsų laikų visuomenės, kurių dauguma yra organiškai „suaugę“ su nacionalinės valstybės institucijomis (išskyrus iš tikrųjų globalias, tačiau latentiškas interneto bendruomenes, faktiškai besiformuojančias be „socialinio Kito“),

¹⁸ Žr.: Mead, G. H. Savimonė. *Sociologija: mintis ir veiksmas*, 1998, Nr. 2, p. 132-135 (vert.: Mead, G. H. *Mind, Self and Society. Vol. 1*. Chicago: University of Chicago Press, 1967 [1934]).

¹⁹ Žr.: Durkheim, E. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga, 2001.

²⁰ Wendt, A. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 234.

²¹ Mitzen, op. cit., p. 352

didelė reikšmė tenka valstybės diplomatiniams santykiams, pasienio ir pilietybės režimui, bei vadinamajai „atminties“ (ar istorijos) politikai: visos šios praktikos yra atitinkamos visuomenės ontologinio saugumo užsitikrinimo priemonės.

Apibendrinant galima pasakyti, jog ontologinė visuomenės saugumo dimensija apima trijų konkrečių „objektų“ saugumą: savosios visuomenės „ribos / skiriamosios linijos“ (ar ji būtų teritorinė, ar geneologinė, ar paremta „inicijacija“), istorinio ir aktualaus naratyvo apie savąją ir kitas visuomenes, bei rutininių praktikų tarp savosios ir „svetimų“ visuomenių. Keletas politologų, kurie jau yra bandę valstybės nacionalinio saugumo temą analizuoti ontologinio saugumo požiūriu, dažniausiai koncentruodavosi į kažkurio vieno iš šių objektų išsaugojimo problematiką. Pavyzdžiui, turkų mokslininkė Ayşe Zarakol viename iš savo darbų įrodinėja, jog Turkijos elito ir plačiosios visuomenės tarpe „įsišaknijęs“ 1915 m. armenų genocido nepripažinimas, bei Japonijos atsisakymas atsiprašyti už II-ojo pasaulinio karo nusikaltimus yra susiję su šių visuomenių kolektyviai įsisąmonintu jų raidos „keliu“; kadangi ginčytini istorijos naratyvo epizodai sutampa su šių visuomenių „modernizacija“, pripažinti šiuos „barbariškus“ aktus reikštų patiems paneigti tai, kas šiose visuomenėse laikoma istoriniu laimėjimu²². Indų politologė Priya Chacko, remdamasi ontologinio saugumo prielaidomis, aiškina tarpvalstybinius santykius tarp JAV ir Indijos; panašiai kaip silpstanti ir byranti Britų imperija po II-ojo pasaulinio karo sukūrė „ypatingąją partnerystę“ (angl. *Special Relationship*) su sustiprėjusiomis JAV, kad rastų sau vietą ir tikslą tarptautinėje politikoje, šiandieninės JAV siekia rutinizuoti santykius su sparčiai augančiomis, bet neprognozuojamomis valstybėmis, tokiomis kaip Indija²³. Antrame skyriuje pateikiamoje Lietuvos ontologinio saugumo kintamųjų analizėje įvertinami tiek valstybės-visuomenės komplekso išoriniai santykiai, tiek Lietuvos visuomenės savęs apibrėžimas, tiek kertiniai istorinio naratyvo elementai, kurių viešas kvestionavimas kelia grėsmę mūsų visuomenės „tikrovės karkasui“.

LIETUVOS VISUOMENĖS ONTOLOGINIO SAUGUMO PRIELAIDOS

Fiziniai bet kurios visuomenės saugumo objektai dažnai yra apibrėžiami jos svarbiausiuose dokumentuose (Konstitucijoje, Nacionalinio saugumo strategijoje, Kultūrinių vertybių registre, strateginių objektų ir strateginės reikšmės įmonių sąrašuose, ir pan.). Ontologinio saugumo objektai savo ruožtu yra praktikos ir naratyvai, kuriuos identifikuoti

²² Zarakol, A. Ontological (In)security and State Denial of Historical Crimes: Turkey and Japan. *International Relations*, 2010, Vol. 24 (No. 1), p. 3-23.

²³ Chacko, P. A New “Special Relationship”? Power Transitions, Ontological Security, and India–US Relations. *International Studies Perspectives*, 2014, Vol. 15 (No. 3), p. 329-346.

galima tik viešojo diskurso analizės ir kitų sociologinių metodų pagalba, o tokių tyrimų rezultatai visuomet yra atviri interpretacijai. Laikantis ankstesniame skyriuje apibrėžtų kolektyvinio ontologinio saugumo prielaidų, toliau aptariamos formalios ir neformalios narystės Lietuvos visuomenėje taisyklės, Lietuvos istorijos naratyvas ir Lietuvos tarptautinė diplomatinė pozicija, bei potencialios grėsmės šiems mūsų kolektyvinės „tikrovės“ elementams.

Narystė moderniosiose visuomenėse formaliai siejama su pilietybės institutu; lyginamųjų pilietybės studijų požiūriu Lietuva atitinka kontinentinės Europos nacionalinių valstybių tradiciją su jai būdinga *ius sanguinis* pilietybės teise. Šalia to Lietuva taiko vienus iš griežčiausių natūralizacijos kriterijų tarp visų ES šalių (10 metų nepertraukiamo rezidavimo Lietuvos teritorijoje + kalbos ir Konstitucijos egzaminas)²⁴. Turėti dvigubą – Lietuvos ir kitos šalies pilietybę – leidžiama tik asmenims, kurie buvo išstremti ar pasitraukę iš okupuotos Lietuvos 1940-1990 m., bei jų kraujo palikuonims²⁵; priėmus kitos šalies pilietybę, anot Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininko Vytauto Landsbergio, „netenki Lietuvos pilietybės, kadangi išvažiavai ne dėl okupacijos, išvažiavai savo valia, savo valia priėmėi kitos šalies pilietybę, tai tavo pasirinkimas“²⁶. Galima sakyti, jog Lietuvos pilietybės taisyklės maksimaliai apsaugo visuomenės homogeniškumą ir lietuvių genofondą, kurie laikomi šio „socialinio kūno“ ribomis. Kitaip tariant, tikslingai ar ne, Lietuvos visuomenė renkasi būti mažesnė skaičiumi, tačiau „tikresnė“ savo geneologija.

Įvairių apklausų duomenimis, Lietuvos gyventojų požiūris į imigrantus iš kitų šalių nėra vienareikšmiškai teigiamas ar neigiamas, tačiau dauguma visuomenės narių tikisi, kad pabėgėliai ir darbo migrantai „bent jau“ išmoks lietuvių kalbą²⁷. Valstybinės kalbos žinių stiprinimas buvo matomas ir kaip veiksmingiausias būdas „integruoti“ etnines mažumas 2011

²⁴ 18 straipsnis, Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (Nr. XI-1196). *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 144-7361 (Rasta: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F628061443C6/UqPlhALtO>).

²⁵ 7, 9 straipsniai, Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (Nr. XI-1196). *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 144-7361 (Rasta: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F628061443C6/UqPlhALtO>).

²⁶ Interviu su Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininku Vytautu Landsbergiu. 2008-02-18, LR Seimo interneto svetainė (Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3553&p_d=74654&p_k=1, žiūrėta 2017-03-09).

²⁷ Pvz., žr.: Kiek Lietuva nusiteikusi padėti pabėgėliams? Lietuvos visuomenės nuostatų tyrimo trumpoji ataskaita. 2016 m. balandžio 18-25 d., N=1007 (Rasta: http://www.civitas.lt/wp-content/uploads/2016/06/Kiek.Lt_nusiteike.padeti-pabegeliams_santrauka.pdf); Lietuvos gyventojų požiūris į imigraciją ir darbo imigrantus. Tyrimo ataskaita. 2010 m. sausio 14-18 d., N=1004 (Rasta: http://www.iom.lt/images/publikacijos/failai/1427788343_8TMOLietuvos%20gyventoju%20poziuris%20i%20imigracija%20ir%20darbo%20imigrantus.pdf).

m. priimant Švietimo įstatymo pataisas²⁸. Lietuvių kalba yra praktinis buvimo Lietuvos visuomenėje atributas – ją galima girdėti įsijungus televiziją ar radiją, užėjus į parduotuvę, užkalbinus praeivį gatvėje – ir tokiu būdu sukuria bene patį stabiliausią „tikrovės karkasą“. Atitinkamai iššūkiškai lietuvių kalbai ir jos pernelyg sparti kaita tiek elito, tiek plačiosios visuomenės dažnai suvokiami kaip „grėsmė“²⁹, ardanti jų tikrovės pamatus; taigi kalbos išlikimas ir vartojimo rutina yra neabejotinas Lietuvos ontologinio saugumo kintamasis.

Kalbant apie iš kartos į kartą perduodamą nacionalinės istorijos naratyvą, Lietuva, kaip ir kitos visuomenės, turi tiek savo istorinių „herojų“ panteoną, tiek „pergalingų“ įvykių sąrašą, kurie giliai įsišakniję kolektyvinėje sąmonėje ir tapę kasdienės kultūros dalimi, o bandymas tokius herojus menkinti ar pateikti alternatyvias minėtų įvykių versijas griaua bendrą realybės pamatą. Vieni iš svarbiausių šio naratyvo elementų yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovai ir jų laimėjimai. Kaip pastebi istorikas Vytautas Jarutis, 1990 m. atgavusi nepriklausomybę, Lietuva paveldėjo romantizuotą ir lituanocentristinę tarpukario istoriografiją, ir tik per pastaruosius du nepriklausomybės dešimtmečius atsargiai bandoma „perrašyti“ istorinį pasakojimą suteikiant LDK konstruktui kosmopolitiškumo ir „laikmečio tipiško“ elementų³⁰, kurie potencialiai grąšina – bent jau senosios „tarpukario kartos“ lietuvių – realybės suvokimui.

Antrosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu (po 1990 m.) ypatingą ontologinį statusą įgavo ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tautinio atgimimo, bei XX a. 9-ojo dešimtmečio nacionalinio Sąjūdžio istorija, kuri plačiosios visuomenės (pa-)sąmonėje buvo susieta su gilesniais „gėrio pergalės prieš blogį“ / „išėjimo iš šviesos į tamsą“ archetipais. Natūralu, jog šių pasakojimų „protagonistų“ (J. Basanavičiaus, V. Kudirkos, V. Landsbergio) reputacija visuomenės lygmeniu yra ontologinio saugumo klausimas, ir yra saugojama visomis įmanomomis priemonėmis³¹. Tuo pačiu metu į populiarųjį istorijos naratyvą organiškai inkorporuojami ir solidorizuojantys Lietuvos visuomenės, kaip carinės Rusijos imperializmo ir ypač Ribentropo-Molotovo pakto „aukos“ apibūdinimai. Būtent atkuriant II-ojo pasaulinio karo

²⁸ LR Švietimo ir mokslo ministerija. Tautinių mažumų švietimo politika: kur einama? *Švietimo problemas analizė*, 2011 m. lapkritis, Nr. 9 (Rasta: <http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/Tautiniu-ma%C5%BEum%C5%B3-%C5%A1vietimo-politika-Kur-einama-2011-lapkritis.pdf>).

²⁹ Pvz., žr.: Stundys, V. Modernaus pasaulio grėsmės mūsų kalbai. 2014-04-23, TS/LKD interneto svetainė (Rasta: <http://tsajunga.lt/v-stundys-modernaus-pasaulio-gresmes-musu-kalbai/>, žiūrėta 2017-03-09).

³⁰ Jarutis, V. Kaip šiandien lietuviškoje istoriografijoje keičiasi žvilgsnis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos epochą? *Lietuvos istorijos studijos*, 2011, T. 27, p. 144-163.

³¹ V. Landsbergio skundas įvertintas kaip kišimasis į teisėjų nepriklausomumą. Vilniaus apygardos teismo interneto svetainė, 2016-02-29 (Rasta: <http://www.vaateismas.lt/lt/aktualijos/aktuali-informacija/archive/v.landsbergio-skundas-ive-waf4>, žiūrėta 2017-03-09).

ir po jo sekusio sovietmečio faktologiją Lietuvos viešojoje erdvėje kone „paniškai“ vengiama pripažinti tam tikro masto Lietuvos visuomenės dalyvavimą „piktadarybėse“ ir „nusikaltimuose“, nuo kurių ji pati nukentėjo (pvz., lietuvių dalyvavimą Lietuvos žydų naikinime³², ar tarpukario Lietuvos elito vaidmenį įvedant ir palaikant sovietinį režimą³³). Ontologinio saugumo požiūriu, tokius kolektyvinės „panikos“ ir „egzistencinio nerimo“ protrūkius galima laikyti aukšto visuomenės prisirišimo prie šios emociškai „įkrautos“ istorijos indikatoriumi; „piktadario“ ir „aukos“ vaidmenys morališkai yra sunkiai suderinami, ir todėl pozicionuodamas save bet kuriame autobiografiniame pasakojime individas (arba grupė) yra linkęs sau priskirti pastarąjį.

Istorinių „faktų“ traktavimo klausimai veikia ir Lietuvos santykius su užsienio šalimis. Jeigu su Lenkija ir Baltarusija nesutariama daugiausiai mokslinėje diskusijoje tarp istorikų (daugiausiai kalbant apie XIV-XVIII a. istoriją)³⁴, tai su Rusija konfliktuojama ir oficialiame politiniame lygmenyje. Lietuvoje ir Rusijoje vyrauja labai skirtingi naratyvai apie II-ąją pasaulinį karą ir pokarinę Sovietų Sąjungos raidą: Lietuvoje visuotinai pripažįstama, jog 1940 m. ji buvo prievarta inkorporuota į SSRS sudėtį (oficialiai naudojamas terminas „okupacija“), tuo tarpu oficialioji Rusijoje priimta istorijos versija skelbia, jog visos trys Baltijos valstybės prie SSRS prisijungė savo noru³⁵. 1992 m. birželio 14 d. Lietuvos visuomenė referendumu priėmė, o 2000 m. LR Seimas įstatymu įtvirtino nuostatą reikalauti iš Rusijos okupacijos žalos atlyginimo³⁶; tokiu būdu konfliktas tarp šių šalių buvo įtvirtintas teisiškai ir tapo diplomatiinių santykių „rutina“. Nors dauguma Lietuvos gyventojų netiki, jog Rusija kada nors pripažins okupacijos faktą ir atlygins nuostolius, ta pati dauguma pritaria vyriausybės pastangoms tokios kompensacijos reikalauti³⁷, kadangi to reikalauja kolektyvinis „aukos“ tapatumas.

³² Valiušaitis, V. „Mūsiškiai“: dvylika esminių Rūtos Vanagaitės knygos klaidų. *Lietuvos rytas*, 2016-02-29. Rasta: <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/musiskiai-dvylika-esminiui-rutos-vanagaites-knygos-klaidu.htm>, žiūrėta 2017-03-09.

³³ Laurinavičius, Č. Rašytojas A. Venclova: tipiškas išdavikas ar tipiškas anų laikų intelektualas? *Lietuvos rytas*, 2006-05-29. Rasta: <http://kultura.lrytas.lt/-11488036071146706011-ra%C5%A1ytojas-a-venclova-tipi%C5%A1kas-i%C5%A1davikas-ar-tipi%C5%A1kas-an%C5%B3-laik%C5%B3-intelektualas.htm>, žiūrėta 2017-03-09.

³⁴ Plačiau žr.: Bumblauskas, A. Dar kartą apie Lietuvos ir Lenkijos užmarštis. *Lietuvos istorijos studijos*, 2012, T. 30, p. 41-67.

³⁵ Pačiau apie konfliktuojančius istorijos naratyvus žr.: Jurgelevičiūtė, D. Informacinis saugumas Lietuvoje: gegužės 9-osios problema ir Rusijos lėktuvo avarija. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2007, T. 5, p. 241-259.

³⁶ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo (Nr. VIII-1727). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 52-1486 (Rasta: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.03410B6A865C>).

³⁷ Lietuviams svarbu, kad Rusija atlygintų tiek moralinę, tiek materialinę okupacijos žalą. *TV3.lt*, 2008-01-10. Rasta: <http://www.tv3.lt/naujiena/179148/lituviams-svarbu-kad-rusija-atlygintu-tiek-moraline-tiek-materialine-okupacijos-zala>, žiūrėta 2017-03-10.

Po 2008 m. Rusijos intervencijos į Gruziją, bei 2014 m. įvykdytos Krymo aneksijos, Lietuva Rusiją jau oficialiai įvardija „grėsmė nacionaliniam saugumui“³⁸, o viešajame diskurse jai priskiria „teroristo“ ir „agresoriaus“ vaidmenį tarptautinėje politikoje³⁹. Remiantis sociologinėmis apklausomis, 60% Lietuvos visuomenės mano, jog Rusija vykdo priešišką Lietuvai užsienio politiką⁴⁰. Vadovaudamasi tokiomis nuostatomis, Lietuva (kartu su sąjungininkėmis) laikosi kryptingos strategijos savo saugumui užsitikrinti: 2013-2016 m. vyriausybė padvigubino biudžeto išlaidas gynybai nuo 0,76 iki 1,49% šalies BVP dydžio⁴¹, 2015 m. įvesta privalomoji karinė tarnyba (į kurią gyventojai stoja savo noru), pradedant 2017 m. sausio mėnesiu Baltijos šalyse ir Lenkijoje dislokuoti keturi NATO batalionai (iš kurių kiekvieną sudaro apie 1000 karių)⁴². Nepaisant valdžios pasikeitimo Vašingtone, „užuovėja“ vis dar įžvelgiama transatlantinėje partnerystėje su JAV⁴³, kuri per pastaruosius 20 metų tai pat tapo Lietuvos geopolitine „rutina“. Nors Lietuvos veiksmai ir retorika grąšina sukelti vadinamąją „galios-saugumo“ dilemą santykiuose su Rusija ir iš šalies gali būti panaši į „kibirkščių laidymą sėdint ant parako statinės“, tokia užsienio politika Lietuvoje suvokiama kaip vienintelė teisinga atsižvelgiant į „istorines patirtis“. Anot Dovilės Jakniūnaitės, „Rusija užima reikšmingo priešiškojo Kito vaidmenį Lietuvos valstybės naratyvuose“⁴⁴, ir būtent konfliktiškų Lietuvos-Rusijos santykių pavyzdys geriausiai iliustruoja, kaip socialinis darinys gali rizikuoti savo fiziniu saugumu vedinas ontologinio saugumo imperatyvą.

³⁸ LR Seimo nutarimas dėl „Nacionalinio saugumo strategijos“ patvirtinimo (Nr. IX-907). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 56-2233 (Rasta: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2627131DA3D2/LLwfQepmnd>).

³⁹ Povilaitis, N. Prezidentė paaiškino, kodėl vadina Rusiją teroristine valstybe. *Lietuvos rytas*, 2014-11-21. Rasta: <http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/prezidente-paaiskino-kodel-vadina-rusija-teroristine-valstybe.htm>, žiūrėta 2017-03-09.

⁴⁰ Ar lietuviams prie ruso gyventi buvo geriau? Visuomenės nuomonės tyrimas. 2016 m. balandžio 19-25 d., N=1007 (Rasta: <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menutop/9/home/publish/ODMxOzk7OzA=>, žiūrėta 2017-03-09)

⁴¹ Defence Expenditures of NATO Countries 2009-2016. Press Release, 4th July 2016. Rasta: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160704_160704-pr2016-116.pdf.

⁴² NATO Leaders Decide to Deploy Battalions to Baltic States, Poland. *The Baltic Times*, 2016-07-09. Rasta: http://www.baltictimes.com/nato_leaders_decide_to_deploy_battalions_to_baltic_states_poland/, žiūrėta 2017-03-09.

⁴³ Užsienio reikalų ministras L. Linkevičius: iš Vašingtono išsivežame JAV patikinimą dėl strateginės partnerystės su Lietuva svarbos. LR Užsienio reikalų ministerijos interneto svetainė (Rasta: <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/l-linkevicius-is-vasingtono-issivezame-jav-patikinima-del-strategines-partnerystes-su-lietuva-svarbos>, žiūrėta 2017-03-09).

⁴⁴ Jakniūnaitė, D. Lietuva ir Rusija: dešimt nestabilaus stabilumo metų // Jakniūnaitė, D. (sud.) *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004-2014*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 126.

IŠVADOS

Ontologinio saugumo samprata, perkėlus ją iš individo motyvacijos teorijos į kolektyvinių darinių funkcionavimo teoriją, potencialiai sąlygoja naujas tyrimų kryptis nacionalinio saugumo studijose ir išplečia pakankamai uždarą politologinių sąvokų arsenalą. Ši nacionalinio saugumo dimensija nėra dar vienas saugumo sektorius šalia karinio, ekonominio, ekologinio, socialinio, politinio ir kibernetinio; ontologinio saugumo objektai – aiški narystės riba, kolektyvinis raidos naratyvas ir santykis su išore – iš esmės turi idėjinę sąlytį su materialiais objektais visuose nacionalinio saugumo sektoriuose (kontroliuojama teritorijos riba, „svetima“ kariuomene už sienos, nenutrūkstamu energijos ir kapitalo srautu, gamtine aplinka, veikiančiomis politinėmis institucijomis, ryšių infrastruktūra ir t.t.), kurie taip pat yra atitinkamos visuomenės kolektyvinės realybės „riboženkliai“. Vis dėlto kaip išimtinai idėjinai konstruktai, ontologinio saugumo objektai gali išlikti ir beveik sunaikinus ar praradus fizinę bazę, ant kurios jie „pastatyti“ (galima netekti teritorijos, valdžios, negrįžtamai pažeisti ekosistemą, netgi paaukoti didžiąją dalį visuomenės narių emigracijai, karui ar ligoms, tačiau likusius visuomenės narius vienijantis pasakojimas ir kolektyviniai įsitikinimai tuo pačiu metu gali išlikti). Šiuo požiūriu ontologinio saugumo samprata turi didžiausią euristinį potencialą politologinėje analizėje būtent todėl, jog paaiškina materialinių nuostolių ir fizinio nesaugumo „natūralizavimą“ (pateisinimą) visuomenės lygmeniu.

Lietuvos visuomenė jos nariams yra svarbus ontologinio saugumo „rezervuaras“. Joje, kaip ir kitose visuomenėse, individai socializacijos keliu perima (visiems bendrus) „teisėtus“ lūkesčius ir „pagrįstas“ baimes, kurios įprasmina ir nukreipia jų kasdienę veiklą. Žvelgiant, iš vertybinės šios visuomenės išsaugojimo perspektyvos – o tokia siekiamybe implicitiškai ar ekslicitiškai paremtos visos nacionalinio saugumo studijos – tam, kad ši visuomenė išliktų, turi išlikti ir jos kolektyvinė realybė su visais joje įtvirtintais „mes“, „kito“, „priešo“ ir „grėsmės“ konstruktais. Reprodukuodama šiuos kolektyvinius konstruktus Lietuvos visuomenė „atstumia“ imigrantus, kurie neturi „lietuviškų šaknų“, o taip pat ir savo piliečius, kurie susisaisto pilietybės saitais su kitomis valstybėmis, bei visais lygmenimis (pradedant vyriausybe ir baigiant pilietine visuomene) „kovoja“ prieš „neišvengiamą“ Rusijos grėsmę. Fizinio išlikimo požiūriu ne visada elgiamasi racionaliai, tačiau ontologinio saugumo požiūriu toks elgesys visiškai paaiškinamas, kadangi leidžia išlaikyti ryšį su visiems gerai pažįstama ir geidžiama „tikrove“; nors subjektui dažniausiai atrodo, kad empiriniai faktai patvirtina jo įsitikinimus apie „tikrovę“, jis retai išvelgia, kaip pats prisideda prie šios „tikrovės“ kūrimo.

LITERATŪRA

1. Bumblauskas, A. Dar kartą apie Lietuvos ir Lenkijos užmarštis. *Lietuvos istorijos studijos*, 2012, T. 30, p. 41-67.
2. Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas, 1997.
3. Buzan, B., Wæver, O., De Wilde, J. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1998.
4. Chacko, P. A New “Special Relationship”? Power Transitions, Ontological Security, and India–US Relations. *International Studies Perspectives*, 2014, Vol. 15 (No. 3), p. 329-346.
5. Durkheim, É. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga, 2001.
6. Giddens, A. *Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1984.
7. Giddens, A. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai, 2000.
8. Jakniūnaitė, D. (sud.) *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004-2014*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015
9. Janeliūnas, T. *Komunikacinis saugumas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
10. Januševska, A. Indijos vieta tarptautinėje arenoje: ontologinio saugumo perspektyva. *Politologija*, 2012, Nr. 4 (68), p. 65-105.
11. Jarutis, V. Kaip šiandien lietuviškoje istoriografijoje keičiasi žvilgsnis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos epochą? *Lietuvos istorijos studijos*, 2011, T. 27, p. 144-163.
12. Jurgelevičiūtė, D. Informacinis saugumas Lietuvoje: gegužės 9-osios problema ir Rusijos lėktuvo avarija. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2007, T. 5, p. 241-259.
13. Kinnvall, C. Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security. *Political Psychology*, 2004, Vol. 25 (No. 5), p. 741-767.
14. Laing, R. D. *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*. London, New York: Pinguin Books, 1990 [1959].
15. Libicki, M. *Conquest in Cyberspace: National Security and Information Warfare*. New York: Cambridge University Press, 2007.
16. Maslow, A. H. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006.
17. McSweeney, B. *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2004.
18. Mead, G. H. Savimonė. *Sociologija: mintis ir veiksmai*, 1998, Nr. 2, p. 132-135 (vert.: Mead, G. H. *Mind, Self and Society. Vol. 1*. Chicago: University of Chicago Press, 1967).
19. Mitzen, J. Anchoring Europe’s Civilizing Identity: Habits, Capabilities and Ontological Security. *Journal of European Public Policy*, 2006, Vol. 13 (No. 2), p. 270-285.
20. Mitzen, J. Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, 2006, Vol. 12 (No. 3), p. 341-370.
21. Skey, M. ‘A Sense of Where You Belong in the World’: National Belonging, Ontological Security and the Status of the Ethnic Majority in England. *Nations and Nationalism*, 2010, Vol. 16 (No. 4), p. 715-733.
22. Steele, B. J. *Ontological Security in International Relations: Self-identity and the IR State*. London, New York: Routledge, 2008.
23. Wendt, A. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 234.

24. Zarakol, A. Ontological (In)security and State Denial of Historical Crimes: Turkey and Japan. *International Relations*, 2010, Vol. 24 (No. 1), p. 3-23.

ŠALTINIAI

25. Ar lietuviams prie rusų gyventi buvo geriau? Visuomenės nuomonės tyrimas. 2016 m. balandžio 19-25 d., N=1007 (Rasta: <http://www.spinter.lt>).
26. Defence Expenditures of NATO Countries 2009-2016. Press Release, 4th July 2016. Rasta: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160704_1607_04pr2016-116.pdf.
27. Interviu su Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininku Vytautu Landsbergiu, 2008-02-18, LR Seimo interneto svetainė (Rasta: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3553&p_d=74654&p_k=1, žiūrėta 2017-03-09).
28. Kiek Lietuva nusiteikusi padėti pabėgėliams? Lietuvos visuomenės nuostatų tyrimo trumpoji ataskaita. 2016 m. balandžio 18-25 d., N=1007 (Rasta: <http://www.civitas.lt>).
29. Laurinavičius, Č. Rašytojas A. Venclova: tipiškas išdavikas ar tipiškas anų laikų intelektualas? *Lietuvos rytas*, 2006-05-29 (Rasta: <http://kultura.lrytas.lt-11488036071146706011-ra%C5%A1ytojas-a-venclova-tipi%C5%A1kas-i%C5%A1davikas-ar-tipi%C5%A1kas-an%C5%B3-laik%C5%B3-intelektualas.htm>, žiūrėta 2017-03-09).
30. Lietuviams svarbu, kad Rusija atlygintų tiek moralinę, tiek materialinę okupacijos žalą. *TV3.lt*, 2008-01-10 (Rasta: <http://www.tv3.lt/naujiena/179148/lietuviams-svarbu-kad-rusija-atlygintu-tiek-moraline-tiek-materialine-okupacijos-zala>, žiūrėta 2017-03-10).
31. Lietuvos gyventojų požiūris į imigraciją ir darbo imigrantus. Tyrimo ataskaita. 2010 m. sausio 14-18 d., N=1004 (Rasta: <http://www.iom.lt>).
32. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (Nr. XI-1196). *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 144-7361.
33. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo (Nr. VIII-1727). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 52-1486.
34. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl „Nacionalinio saugumo strategijos“ patvirtinimo (Nr. IX-907). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 56-2233.
35. LR Švietimo ir mokslo ministerija. Tautinių mažumų švietimo politika: kur einama? *Švietimo problemas analizė*, 2011 m. lapkritis, Nr. 9 (Rasta: <http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/Tautiniu-ma%C5%BEum%C5%B3-%C5%A1vietimo-politika-Kur-einama-2011-lapkritis.pdf>).
36. NATO Leaders Decide to Deploy Battalions to Baltic States, Poland. *The Baltic Times*, 2016-07-09. (Rasta: http://www.baltictimes.com/nato_leaders_decide_to_deploy_battalions_to_baltic_states_poland/, žiūrėta 2017-03-09).
37. Povilaitis, N. Prezidentė paaiškino, kodėl vadina Rusiją teroristine valstybe. *Lietuvos rytas*, 2014-11-21 (Rasta: <http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/prezidente-paaiskino-kodel-vadina-rusija-teroristine-valstybe.htm>, žiūrėta 2017-03-09).
38. Stundys, V. Modernaus pasaulio grėsmės mūsų kalbai. 2014-04-23, TS/LKD interneto svetainė (Rasta: <http://tsajunga.lt/v-stundys-modernaus-pasaulio-gresmes-musu-kalbai/>, žiūrėta 2017-03-09).
39. Užsienio reikalų ministras L. Linkevičius: iš Vašingtono išsivežame JAV patikinimą dėl strateginės partnerystės su Lietuva svarbos. 2017-02-25, LR Užsienio reikalų ministerijos interneto svetainė (Rasta: <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/l-linkevicius-is-vasingtono-issivezame-jav-patikinima-del-strategines-partnerystes-su-lietuva-svarbos>, žiūrėta 2017-03-09).
40. V. Landsbergio skundas įvertintas kaip kišimasis į teisėjų nepriklausomumą. 2016-02-29, Vilniaus apygardos teismo interneto svetainė (Rasta: <http://www.vaateiskas.lt/lt/aktualijos/aktuali-informacija/archive/v.landsbergioskundas-ive-waf4>, žiūrėta 2017-03-09).
41. Valiušaitis, V. „Mūsiškiai“: dvylika esminių Rūtos Vanagaitės knygos klaidų. *Lietuvos rytas*, 2016-02-29 (Rasta: <http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/musiskiai-dvylika-esminių-rutos-vanagaites-knygos-klaidu.htm>, žiūrėta 2017-03-09).

THE CONCEPT OF ONTOLOGICAL SECURITY AT THE SOCIETY LEVEL: ONTOLOGICAL DIMENSION OF THE NATIONAL SECURITY OF LITHUANIA

Vytautas Isoda*
Mykolas Romeris University

Summary

Research on National Security after the Cold War revolves largely on the so called sectoral concept of security as defined by the Copenhagen School of security studies. The main sectors of national security – military, economic, political, societal, environmental, and informational – all contain material as well as ideational objects to secure. The aim of this article is to look at the problem of national security from a completely different perspective, i.e., to evaluate the ontological dimension of collective security of a society as opposed to physical. The concept of ontological security was made popular among social scientists by sociologist Anthony Giddens, yet as a heuristic instrument so far it was mostly applied at the level of individual. Taking into account the differences between an individual and a collectivity it is still argued in this article that ontological security needs often override the material needs of a given actor.

In order to evaluate the ontological dimension of collective security, a case study of Lithuania is applied in the second section of this article. Three components of ontological security are investigated – markers of inclusion into Lithuanian society, collective historical narrative, and external relations of Lithuania as a state-society complex. The empirical facts revealed by this brief inquiry – i.e., virtual ostracism of “impure” Lithuanians and immigrants in terms of citizenship rights, routinized conflict with Russia emanating partly (but not only) from a black-and-white narrative of history – all point to prove the main thesis of this article: any societal body is prone to risk its physical survival driven by the ontological security imperative to have a stable collective reality with all the “objective truths” and “real threats” it entails.

Keywords: ontological security, national security of Lithuania, collective identity, historical narrative, Lithuanian-Russian relations

Vytautas Isoda*, socialinių mokslų daktaras, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teorinė galios / valdžios samprata, tarptautinis ir nacionalinis saugumas, Europos integracijos procesas

Vytautas Isoda*, PhD in social sciences, lecturer at Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities. Research interests: theories of power and authority, global and national security, European integration

KULTŪROS SVARBA UŽTIKRINANT VALSTYBĖS SAUGUMĄ

Virginija Jurėnienė*

**Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedra
Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas
Telefonas (8~37) 20 26 27
El.paštas: rasa.poskuviene@knf.vu.lt*

Laura Bleizgytė**

***Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedra
Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas
Telefonas (8~37) 20 26 27
El.paštas: rasa.poskuviene@knf.vu.lt*

Anotacija. Nacionalinis saugumas – tai valstybių sugebėjimas išsaugoti savo nepriklausomą identitetą ir funkcinį integralumą prieš jėgas, kurias laiko priešiškomis. Nacionalinį saugumą sudaro kietasis ir minkštasis saugumas. Minkštasis saugumas – nekarinės dimensijos apimančios įvairias priemones, stengiantis sumažinti arba išvengti grėsmių. Tuo tarpu minkštoji galia – būdas kaip priversti kitas valstybes/visuomenes siekti tų pačių tikslų ir elgtis taip, kaip nori valstybė. Minkštojo saugumo ir minkštosios galios sąvokos yra glaudžiai susijusios bei dažnu atveju gali būti painiojamos. Šias abi koncepcijas vienija nekariniai socialiniai veiksmai. Būtent kultūra yra viena iš pagrindinių nekarinių priemonių, naudojamų siekiant daryti įtaką oponentui ir palenkti jį į savo pusę bei saugantis nuo daromo išorinio poveikio.

Pagrindinės sąvokos: kultūra, nacionalinis saugumas, minkštasis saugumas.

ĮVADAS

Kiekviena valstybė siekdama užtikrinti savo šalies gyventojų saugumą stengiasi apibrėžti sąlygas, kurios turėtų būti įgyvendinamos. Pagal Lietuvos respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą valstybės saugumu turi rūpintis ne tik valstybė, bet ir piliečiai. Taip pat šis įstatymas apibrėžia, kad kultūra yra neatsiejama valstybės saugumo dalis. Kultūra dažnai yra pasitelkiama vykdant minkštąją galią, darant įtaką norimai grupei, o nekarinėms priemonėms gali atsispirti tik priešingos nekarinės priemonės – minkštasis saugumas.

Straipsnio **tikslas** – atskleisti kultūros svarbą, užtikrinant valstybės saugumą per minkštąją galią. Tyrimo **objektas** – kultūra, kaip valstybės saugumo užtikrinimo priemonė. Tyrimo **metodai** – turinio ir dokumentų analizės.

NACIONALIS SAUGUMAS

Nacionalinio saugumo sąvokas skirtinguose moksliniuose literatūros šaltiniuose autoriai apibūdina įvairiai. Pirmoje lentelėje pateikiamos trijų autorių sampratos, kuriose nacionalinis

saugumas pabrėžiamas sugebėjimas išsaugoti savo nepriklausomą identitetą, sugebėjimas apsaugoti save nuo karinio užpuolimo ir galimybę pasipriešinti agresijai iš užsienio.

1 lentelė. Nacionalinio saugumo sampratos

Eil. nr.	Samprata	Šaltinis
1.	Nacionalinis saugumas – tai valstybių sugebėjimas išsaugoti savo nepriklausomą identitetą ir funkcinį integralumą prieš pakitimų jėgas, kurias laiko priešiškomis.	B. Buzan, J. Baylis, S. Smith, 2001:255.
2.	Nacionalinis saugumas - politikos sritis, kurioje nepriklausoma valstybė saugo save nuo užsienio karinio užpuolimo arba nuo tokios perspektyvos.	M. Saward, 1995:870.
3.	Nacionalinis saugumas gali būti apibrėžiamas kaip sugebėjimas pasipriešinti agresijai iš užsienio.	G. Luiciani, B. Buzan, 1997:50.

Šaltinis: Senulis, E. 2014. *Emigracijos įtaka Lietuvos nacionaliniam saugumui*. 32 psl.

Šias nacionalinio saugumo sampratas sieja bendras tikslas – gebėti apsaugoti valstybę, tik skiriasi saugojimosi priežastys. B. Buzan išskiria, kad nacionalinis saugumas tai nepriklausomo identiteto išsaugojimas, M. Saward – pabrėžia karinio užpuolimo grėsmę, o G. Luiciani – agresiją iš užsienio.

Nacionalinio saugumo prioritetai yra nustatomi žmonių arba jų grupės pagal savo vertybių sistemą, arba atsižvelgdami į grėsmių vienoms ar kitoms vertybėms pobūdį¹. Tuo tarpu vertybės yra viena iš kultūros sudedamųjų dalių, kurios padeda užtikrinti valstybės saugumą bei gintis iškilus grėsmėms. Valstybė ir visuomenė yra neatskiriama, vientisas kūnas. Tiek individų saugumas ar nesaugumas yra neatsiejama valstybės dalis, todėl labai svarbu, kad pati valstybė atlikdama savo funkcijas netaptų pagrindiniu grėsmės šaltiniu.

Valstybei esant svarbiausia saugumo koncepcijos dalimi svarbu išnagrinėti valstybės kaip saugumo objekto, individų, sujungtų į politinį junginį. Valstybės institucijos apima visą vyriausybės mechanizmą: vykdomąją, įstatymų leidžiamąją, administracinę ir teisminę bei teisinę². Lietuvoje įstatymų leidžiamąją teisę turi Seimas. 1996 m. buvo išleistas Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, kuriame apibrėžiami pagrindiniai nuostatai, principai ir tikslai. Įstatyme rašoma, kad saugumas turi būti užtikrinamas sudarant sąlygas Tautos ir valstybės laisvai demokratinei raidai. Taip pat Vyriausybė vadovaudamasi Nacionalinio saugumo pagrindais teikia Seimui ilgalaikių valstybinių saugumo stiprinimo programų rengimo planą, nustato jų rengimo bei vykdymo tvarką, rengia šias programas, o Seimui tereikia tvirtinti. Įstatyme yra įvardinami saugumo užtikrinimo būdai (2 lentelė).

¹ Markelienė, 2011:238.

² Buzan, 1997:73-123.

2 lentelė. Nacionalinio saugumo užtikrinimas

Valstybė
Prognozuodama (numatydama) iššūkius saugumui, rizikos veiksnius, pavojus bei galinčias kilti grėsmes.
Vykdydama rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes mažinančią vidaus ir užsienio politiką.
Patikimai kontroliuodama valstybės sausumos ir jūros sienas bei oro erdvę.
Garantuodama pasirengimą besąlygiškai gynybai ir visuotiniam pilietiniam pasipriešinimui agresijos atveju.
Stiprindama nacionalinio saugumo bei gynybos institucijas ir tobulindama jų veiklą.
Rengdama gynybai kariuomenę ir jos mobilizacinį rezervą pagal nacionalinius ir NATO kolektyvinės gynybos planus.
Rengdama gynybai kariuomenę ir jos mobilizacinį rezervą pagal nacionalinius ir NATO kolektyvinės gynybos planus.
Rengdama ir vykdydama ilgalaikes valstybines saugumo stiprinimo programas.
Integruodamasi į Europos Sąjungą (EU) ir Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją (NATO) bei kaip visateisė narė aktyviai dalyvaudama. šiose organizacijose
Piliečiai
Saugodami tautines vertybes ir ugdydami pasiryžimą ginti Lietuvos laisvę.
Rengdamiesi visuotiniam pilietiniam pasipriešinimui.
Plėtodami visuomenės institutus, piliečių susivienijimų ir draugijų veiklą.

Šaltinis: LRS. 2009. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. 4 psl.

Valstybės vykdoma vidaus politika turi būti grindžiama teisingumu ir teisėtumu, turi ugdyti tautinę savimonę, pilietiškumą, pagarbą Konstitucijai ir pasitikėjimą nacionaliniais institutais. Privalo garantuoti saugią aplinką ir viešąją tvarką, sukurti palankias prielaidas piliečių švietimui, jų socialiniam ir kultūriniam aktyvinimui, įvairiapusei visuomenės pažangai bei valstybės gamtinės aplinkos apsaugai.

Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme yra aprašoma kultūros politika. Teigiama, kad valstybės pareiga išsaugoti ir puoselėti nacionalinės kultūros tapatumą, užtikrinant lietuvių kalbos apsaugą ir tęstinumą, globojant etninę kultūrą ir vietos tradicijas, saugant kultūros paveldą. Valstybė remia užsienio lietuvių bendruomenių pastangas išsaugoti tautinį tapatumą, rūpinasi Lietuvoje gyvenančių tautinių bendrijų kultūra, remia profesionalųjį meną, užtikrina meno ir kūrybos sklaidą ir plėtrą³. Kiekvienas asmuo privalo turėti galimybę savo tapatumo išsaugojimui, fiziniam ir psichologiniam saugumui ir esant poreikiui suprasti bei gebėti gintis ir ginti valstybę, savo namus, vertybių sistemą ir gyventi pilnavertį gyvenimą.

KULTŪROS REIKŠMĖ VALSTYBĖS SAUGUME

Daugeliu atvejų sąvoka „minkštasis saugumas“ reiškia du skirtingus socialinės realybės rinkinius.

Vienas iš šių rinkinių yra vertinamas **kaip žalingas poveikis**, vadinamas „minkštojo saugumo grėsmės“ arba „kryptingos minkštojo saugumo problemos“ ir nurodo:

³ LRS, 2009:6-7.

- aplinkosaugos ir branduolinio ginklo pavojus, narkotikai, ginklai ir prekyba žmonėmis, ir tarpvalstybinių sienų organizuotas nusikalstamumas;
- infekcinių ligų, aplinkos niokojimo ir pasaulinio atšilimo plitimas.

Antrasis pateikiamas **kaip derinys priemonių** kompensuoti, sumažinti arba pašalinti žalingą poveikį ir yra nurodytas, kaip „sprendžiamos minkštojo saugumo problemos“ arba „minkštojo saugumo bendradarbiavimas“ ir tokias socialines praktikas, kaip:

- spręsti minkštojo saugumo problemas, kaip vystymosi, rekonstrukcijos ir ilgalaikės taikos kūrimo, visi veiksmai, kurių karinės pajėgos paprastai nemoko;
- analizė, planavimas ir mokymai, susiję su konfliktų prevencija ir taikos palaikymu, susitaikymo procesai, humanitarinės pagalbos ir kitų minkštojo saugumo bendradarbiavimo aspektai;
- geras valdymas, žmogaus teisių, ilgalaikis vystymasis, socialinė lygybė ir skurdo mažinimas, o ne sutelkiamas dėmesys į valdžią, teritorinio vientisumo ar karinio saugumo būklę⁴.

Politinėje mokslinėje literatūroje „minkštojo saugumo“ sąvoka siejama su nekarinėmis dimensijomis, antriniu vaidmeniu tarptautinių santykių sistemoje ir bendrais kriterijais, apimančiais įvairias pliuralistines problemas. Iš pradžių sąvoka buvo naudojama atskirti karines problemas nuo kitų atitinkamų saugumo klausimų, tokių kaip pasitikėjimo stiprinimo priemonės ir ginkluotės kontrolė. Vėliau, platinant saugumo sąvokos supratimą, buvo priskirtos aplinkosaugos temos, tarptautinė rizika ir saugumo iššūkiai, taip pat platūs ekonominiai, socialiniai ir politiniai veiksniai, kurie turi įtakos geresniam saugumui užtikrinti perspektyvas per „stabilų eksportą“ ir transformaciją. Minkštasis saugumas apima viską, išskyrus tinkamą gynybą. Šia prasme, tai nėra praktinės vertės sąvoka, tačiau minkštojo saugumo darbotvarkė gali atverti decentralizuotą šalutinį kelią tarptautinio bendradarbiavimo link, kai tam tikromis aplinkybėmis ši komunikacija gali būti lengvesnė, nors sudėtingai pasiekiamą⁵.

Tarptautiniame vykdytame projekte „Soft-security within the Euro-Mediterranean partnership Go-EuroMed“ nurodo, jog yra skirtumas tarp minkštojo saugumo ir gynybos. Teigiama, jog saugumas stengiasi sumažinti arba išvengti grėsmių, o tuo tarpu gynyba orientuota ginti tam tikrą grupę žmonių nuo grėsmių. Minkštasis saugumas arba žmogaus saugumas yra skirtas visuomenei ugdant individualų saugumą ir palaikant laisvę nuo grėsmių

⁴ Kavaliūnaitė, 2011:231-246.

⁵ Kavaliūnaitė, 2012:20.

tiek nacionalinės, tiek transnacionalinės kilmės⁶. Minkštąjį saugumą galima suprasti, kaip rinkinį tam tikrų veiksmų, kurie sukurtų palankias aplinkybes patirti agresiją. Kitaip tariant, saugumas – tai gebėjimas kaip įmanoma greičiau identifikuoti numanomas grėsmes, riziką ir imtis priemonių, reaguojant į jas. Dažnu atveju saugumas suvokiamas tik kaip gynyba, tačiau saugotis galima imantis iniciatyvos ir siekiant paveikti išorinę aplinką, daryti jai įtaką ir palenkti savo naudai. Kitaip tariant imtis *minkštųjų priemonių*, minkštosios galios.

Minkštosios galios sąvokos autorius J. S. Nye reikšmę įvardina kaip gebėjimą daryti įtaką prieštaraujančiam ir patraukti jį į savo pusę arba kitaip tariant: „Priversti kitus norėti to, ko nori tu“⁷. Pati „saugumo“ sąvoka turi daug apibrėžimų, nors jeigu jas visas apibendrintume, galutinis variantas būtų toks, kad „saugumą sudaro maža tikimybė patirti agresiją“. Minkštajam saugumui dažnai priskiriami du socialinės realybės rinkiniai, žalingas poveikis, vadinamas „minkštojo saugumo grėsmės“ ir priemonių derinys kompensuoti, sumažinti arba pašalinti žalingą poveikį ir yra nurodytas kaip „sprendžiamos minkštojo saugumo problemos“ arba „minkštojo saugumo bendradarbiavimas“⁸. Minkštojo saugumo ir minkštosios galios sąvokos yra glaudžiai susijusios bei dažnu atveju gali būti painiojamos. Šias abi koncepcijas **vienija nekariniai socialiniai veiksmai**. Lyginant šių sąvokų vartojimą ir vertimą vertiniuose galima atrasti įvairių nesuderinimų, net lietuvių kalboje minkštosios galios/saugumo sąvoka naudojama kaip „švelnioji galia/saugumas“.

3 lentelė. Minkštosios galios/saugumo sampratos

Eil. nr.	Minkštosios galios sampratos	Šaltinis	Minkštojo saugumo sampratos	Šaltinis
1.	Rasti būdą kaip priversti kitus elgtis taip, ir siekti tų pačių tikslų, kaip nori tu.	J. S. Nye. 2004:11.	Nekarinės dimensijos apimančios įvairias pliuralistines problemas.	S. Kavaliūnaitė. 2012:20.
2.	Neorealistas siūlo galią įvertinti pagal vadinamuosius galios resursus, t. y. materialinę bazę, kuri potencialiai priverčia kitus paklusti (kariniai pajėgumai, nacionalinis turtas (BVP) ir t. t.).	Isoda V. 2014:39.	Pati žodžio reikšmė „saugumas“ – stengiasi sumažinti arba išvengti grėsmių.	Go-EuroMed. 2006:2-4.

Minkštoji galia priklauso nuo kai kurių bendrų vertybių. Sociologiniu požiūriu **kultūra** suprantama kaip visuomenės gyvenimo organizavimo veiksnys, idėjų, principų, socialinių institutų, užtikrinančių kolektyvinį žmonių gyvenimą, visuma⁹. Apibendrinant autorių, M. Harris, V. Kavoliaus, E. Gellnerio, nuomones, kultūra suvokiama kaip gyvenimo

⁶ Go-EuroMed, 2006:2-4.

⁷ Isoda V., 2010:96.

⁸ Kavaliūnaitė, 2011:232-246.

⁹ Pruskus, 2013:122.

būdas, būdingas tam tikrai žmonių grupei, kultūra yra ženklų, asociacijų, elgesio ir bendravimo būdų sistema, tai, kas žmonių pagaminta, ir tai, kas turi jiems reikšmę¹⁰. Pasak J. Nye, kai šalies kultūra apima ir vyriausybės politiką, propaguoja universalias vertybes, kurias pripažįsta ir kitos valstybės, ji turi daug didesnes galimybes pasiekti norimus rezultatus užsienio politikoje, t. y. disponuoja didesne minkštąja galia¹¹. Nepaisant to, kad minkštoji galia ir jos veikimas yra sudėtingi, bet kiekviena tauta, turėdama savitą kultūrą gali ją išnaudoti kaip nekarinius socialinius veiksmus, **užtikrinančius šalies saugumą**.

Kultūra turi įvairių apraiškų, taigi atskiria **aukštąją kultūrą**, kurią sudaro literatūra, menas, išsilavinimas, skirtą elitui, nuo **populiariosios kultūros**, kuri orientuojasi į masinius renginius. Visuomenės gyvenime kultūra užima svarbią vietą, ypač mažėjant riboms tarp aukštosios ir populiariosios kultūros bei meno. Dažnai populiarioji kultūra priskiriama vartojimo kultūrai, nors tiek aukštosios tiek populiariosios kultūros vartojimas yra prieinamas. Taip pat kultūrinis gyvenimas gali būti suprantamas kaip kontinuumas: vienoje pusėje yra menas ir menininkas, atsidavę kūrybai, o kitoje – populiarioji kultūra, tarnaujanti vartotojui¹². Svarbu atkreipti dėmesį, kokiame kontekste populiarioji kultūra veikia. Pavyzdžiui, amerikiečių greitojo maisto restorano tinklas McDonald's lankomas visame pasaulyje, Holivudo kuriami filmai, pristatantys Jungtines Amerikos valstijas kaip patrauklias, egzotiškas, galingas ir modernias. 62 iš 100 žinomiausių pasaulyje prekės ženklų yra JAV kompanijų. Tokių korporacijų kaip Apple, Microsoft produkcija tapo alternatyvos neturinčiu tarptautiniu standartu IT rinkoje¹³. Populiarioji kultūra yra lengvai pasiekiamą visiems ir nereikalauja papildomų pastangų jos vartojimui, ji pati suranda vartotoją ir formuoja jo pasaulėžiūrą bei vertybes.

Pasak K. Hwajung, kadangi minkštoji galia kyla iš kultūros, reikalinga pabrėžti viešosios diplomatijos, vidinių vertybių ir užsienio politikos svarbą. Kultūrą pasaulis pradeda pripažinti kaip diplomatijos įrankį, o tai aktualu siekiant įgyvendinti ir valdyti įvairius kultūrinius mainus, plėtoti efektyvų bendravimą, pasitelkiant informacines technologijas. Žinoma, tiek internetas, tiek televizija lemia mūsų kasdienes gyvenimus ir tam tikru būdu suartina žmoniją. Todėl sunku atskirti vykdomą kultūros politiką nuo virtualios erdvės. Tai sukuria iššūkių politikams, kuriant efektyvias strategijas skatinti kultūrinę diplomatiją naudojantis informacinėmis

¹⁰ Pruskus, 2003:48-49.

¹¹ Isoda, 2010:27.

¹² Černevičiūtė, 2008:10-13.

¹³ Isoda, 2010:99-104.

technologijomis¹⁴. Šalį, kuri kultūrą pasitelkė kaip komunikacijos formą, pavyzdžiu būtų galima laikyti Japoniją. Augantis Japonijos kultūros ir pramogų industrijų populiarumas nėra atsitiktinis. Visas pasaulis susipažinęs su muzika, žurnalais, filmais, kompiuteriniais žaidimais, tačiau neabejotinai populiariosios kultūros produktas (*anime*) animaciniai filmukai yra puikiai žinomi ne tik Azijoje, bet ir visame pasaulyje¹⁵. 1937 m. Didžiosios Britanijos užsienio reikalų sekretorius A. Eden, suprato apie galimas naujas komunikacijos priemones: „Tai yra visiškai teisinga, žinoma, kokybiška kultūros propaganda negali ištaisyti užsienio politikos padarytos žalos, bet tai nebūtų perdėtas pasakymas, kad net geriausios diplomatinės politikos akcijos gali žlugti, jeigu nebuvo paisoma interpretacijų ir įtikinėjimo, nustatomo šiuolaikinių sąlygų“¹⁶. Tai yra tik pora pavyzdžių, galima būtų nagrinėti kiekvienos šalies kurtas strategijas populiarinant savo kultūrą ir siekiant padaryti įtaką. Svarbu atrasti esamus privalumus ir tinkamai juos pateikti kitoms kultūroms.

IŠVADOS

Minkštoji galia ir minkštasis saugumas yra susiję, todėl vykdant visuomenės švietimą privaloma informuoti apie jų skirtumus ir potencialias kultūros panaudojimo galimybes. Taip pat, kad būtų pradėta vykdyti tokia edukacinė programa valstybės politiką formuojantys atstovai privalo suvokti, kaip galima pasitelkti kultūrą valstybės saugojimui.

Igyvendinant minkštąjį saugumą svarbu pasitelkti minkštąją galią ir skatinti kultūros vadybininkus skleisti Lietuviškąją kultūrą kaimynėse ir kitose pasaulio valstybėse, ugdyti pagarbą savo tapatumui ir stengtis įtakoti kitų valstybių kultūras.

LITERATŪRA

1. Buzan. B.1997. *Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas.
2. Černevičiūtė J. 2008. *Kultūros ir vartojimo kultūros sąsajos*. Prieiga: ftp://84.240.15.219/Family/HPcompiuteris/VDA%20magistras/03_Cerneviciute%20Kulturos%20ir%20vartojimo%20kulturos%20sasajos.pdf.
3. Go-EuroMed. 2006. *Soft-security within the Euro-Mediterranean partnership*. Prieiga: http://www.go-euromed.org/documents/working_paper/Go-EuroMed_WP_0611_Spain_on_Security.pdf.
4. Hwajung K. 2011. *Cultural Diplomacy as the Means of Soft Power in an Information Age*. Prieiga: http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Hwajung_Kim_Cultural_Diplomacy_as_the_Means_of_Soft_Power_in_the_Information_Age.pdf.

¹⁴ Hwajung, 2011:4-13.

¹⁵ Katzenstein, 2006:256.

¹⁶ Nye, 2004:101.

5. Isoda. V. 2010. *Minkštosios galios generavimas ir reikšmė valstybių užsienio politikoje XXI amžiuje: JAV atvejis*. Prieiga: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_2029-0225.V_7.PG_93-114/DS.002.0.01.ARTIC.
6. Katzenstein P. J., Shiraishi T. 2006. *Beyond Japan– The Dynamics of East Asian Regionalism*. Prieiga: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=V4oY39RofC4C&oi=fnd&pg=PA211&dq=soft+power+culture+management&ots=gYuHeanssx&sig=kLvV8xVEcA-p2hL5Kv-pgeThLQU&redir_esc=y#v=snippet&q=anime&f=false.
7. Kavaliūnaitė S. 2011. *Comparative analysis of concepts “soft security” and “soft power” in EUEU legislation*. Prieiga: https://www.mruni.eu/upload/iblock/e1d/13641%20VPA%202011%20T%2010_2%205.pdf.
8. Kavaliūnaitė S. 2012. *Soft security in the context of eastern dimension of european neighbourhood policy: a management approach*. Prieiga: http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2013~D_20130206_095551-32509.
9. Kazlauskaitė-Markelienė, R. Petrauskaitė. A. 2011. *Pilietinė visuomenė ir nacionalinis saugumas: teorinė problemos apžvalga*. Prieiga: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367176159099/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
10. Lietuvos Respublikos Seimas. 2009. *Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas*. Prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=359287.
11. Nye S. J. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Prieiga: http://belfercenter.hks.harvard.edu/files/joe_nye_wielding_soft_power.pdf.
12. Pruskus V. 2003. *Sociologija: Teorija ir praktika*. Prieiga: http://www.su.lt/bylos/fakultetai/socialines_geroves_ir_negales_studiju/SPPkat/sociologija.pdf.
13. Pruskus V. 2013. *Kultūros samprata ir inkultūrizacijos procesas tarpkultūrinės komunikacijos kontekste*. Prieiga: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2013/3/121-130.pdf>.
14. Senulis. E. 2014. *Emigracijos įtaka Lietuvos nacionaliniam saugumui*. Prieiga: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2188007/datastreams/MAIN/content>.

IMPACT OF CULTURE FOR PUBLIC SECURITY

Virginija Jureniene*, Laura Bleizgyte**
Vilnius University Kaunas Faculty

Summary

When state seeks to ensure the security of their country's population it defines the specifications that must be implemented. According to Lithuania's National Security Framework Law not only the state has to take care of security but also the citizens. As well, this law defines that culture is an integral part of national security which is often used in soft power by doing influence to the group you want, and to non-military tool ability to resist has only other non-military tool – soft security.

Article aim – to reveal the cultural importance of ensuring national security through soft power. Object of the research – culture as state's security tool. Research methods – content and document analysis.

Keywords: culture, national security, soft security.

Virginija Jurėnienė*, Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: socialiniai mokslai, kūrybinės industrijos ir inovatyvumas.

Virginija Jureniene*, Vilnius University Kaunas faculty, Department of Philosophy and Cultural Studies, professor. Research interests: social science, creative industries and innovation.

Laura Bleizgytė**, Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedros magistrantė. Mokslinių tyrimų kryptys: socialiniai mokslai.

Laura Bleizgyte**, Vilnius University Kaunas faculty, Department of Philosophy and Cultural Studies, master student. Research interests: social science.

II. VALSTYBĖS SIENOS APSAUGOS IŠŠŪKIAI GLOBALIZACIJOJE

CHALLENGES FOR STATE BORDER GUARD SERVICE IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION

MIGRACIJOS PROCESO STRUKTŪRA EUROPOJE IR LENKIJOJE IR POVEIKIS PAREIGŪNŲ RENGIMUI

Juliusz Piwowarski*

**University of Public and Individual Security „Apeiron“ in Cracow
Faculty of Security and Socio-Legal Studies
3 Krupnicza St., 1-123 Cracow, Poland
Telephone (+48) 12 422-30-68*

Andrzej Czop**

*University of Public and Individual Security „Apeiron“ in Cracow
Faculty of Security and Socio-Legal Studies
3 Krupnicza St., 1-123 Cracow, Poland
Telephone (+48) 12 422-30-68*

Anotacija. Autoriai nagrinėja imigracijos procesų struktūrą dabartinėje Europoje, pateikdami kokybinį atvykstančiųjų į Lenkiją ir kitas Vakarų valstybes skirtumą. Vakarų valstybes pasiekia musulmonai imigrantai, kuriems yra sudėtinga asimiliuotis juos priimančiose visuomenėse, todėl kartais jie yra entuziastingai nusiteikę laikytis radikalių islamo pažiūrų ir potencialiai pritarti ekstremalioms elgsenoms. Tokių situacijų pavyzdžiais galima laikyti atakas Madride, Londone, išpuolį Paryžiuje. Į Lenkiją atvykstantys imigrantai paprastai yra iš kaimyninių valstybių, daugiausia Ukrainos; jie nesukelia grėsmės Lenkijos saugumui ir lengvai prisitaiko prie lenkų kultūros. Taip pat analizuojama imigracijos krizės įtaka Europos Sąjungos funkcionavimui, aptariami nesutarimai, kylantys dėl Europos Komisijos pasiūlymų imigracijos krizei spręsti.

Pagrindinės sąvokos: migracija, migracijos rodikliai, migracijos proceso struktūra.

ĮVADAS

Prasidėjus giliems ekonominiams ir politiniams pokyčiams, kurių pasekmė: sienų kirtimo liberalizavimas, Lenkija jau 25 metus yra valstybė, kurioje vyrauja emigracija. Tai gali būti aiškiai matoma analizuojant migracijos rodiklius, pastebimas ir nuolatinį imigrantų skaičiaus kilimą. Neabejotinai vienas lemiamų veiksnių buvo Lenkijos prisijungimas prie Šengeno erdvės, kuris reiškė pasikeitusią migracijos politiką. Karo veiksmai, vykdomi Donbase ir

siejami su vadinamąja Rusijos krize šiuo metu taip pat yra svarbus imigrantų antplūdžio veiksnys.

Straipsnyje siekiama atskleisti migracijos proceso struktūrą, analizuojant galimą poveikį pareigūnų rengimui.

Naudojamas kritinės šaltinių analizės ir lyginamosios analizės metodai.

MIGRACIJOS PROCESO STRUKTŪRA: GENEZĖ IR RAIŠKA ŠIUOLAIKINIAME PASAULYJE

Migracijos tyrimų centras¹ atliko nuodugnią ir visapusišką migracijos (emigracijos ir imigracijos) analizę. Pažymėta, kad imigracijos judėjimas pasižymi įdomia struktūra, kuri buvo charakterizuojama dvilypumu. Viena vertus, Lenkija pritraukia išsilavinusius, reikalingus ekspertus iš gerai išsivysčiusių valstybių, kita vertus, yra ir migrantų, kurie imasi menkiausiai apmokamų darbų, daugiausia žemdirbystės, statybų, namų ūkio sektoriuose. Pranešimo autoriai atkreipia dėmesį, kad skirtingai nuo daugelio kitų Europos Sąjungos valstybių, ypač vadinamojo Senojo Penkioliktuko, sąlyginai mažai Lenkijoje prieglobsčio siekiančiųjų ir jų šeimų narių. Didžioji dauguma Lenkijos imigrantų yra asmenys, ieškantys darbo ir paliekantys savo tėvynes dažniau dėl ekonominių nei politinių ar religinių priežasčių, su kuriomis susiduriama Europos Sąjungos valstybėse narėse jau keletą metų. Be to, tyrimo autoriai daro prielaidą, kad imigruojančiųjų į Lenkiją dar santykinai nedaug.

Turimi statistiniai duomenys rodo, kad į Lenkiją atvyksta daugiausiai imigrantai iš buvusių Sovietų Sąjungos valstybių; Ukrainos piliečiai yra dominuojanti grupė. Marekas Okolskis² nurodo, kad čia susiduriame ne tik su vadinamosios neužbaigtos migracijos fenomenu: atskira imigranto apsigyvenimo trukmė yra labai trumpa, tačiau bendrai sudėtas buvimo valstybėje laikas gali būti labai ilgas. Kitas būdingas imigracijos į Lenkiją bruožas yra šios „izoliuotumas“, kuris pasireiškia užsieniečių susitelkimu didelėse bendrijose (daugiausia Mazovijos vaivadijoje).³

¹ Raport z badania imigrantów w Polsce [Pranešimas apie imigrantus Lenkijoje]: Agata Górný (Faculty of Economics, University of Warsaw), Paweł Kaczmarczyk (Faculty of Economics, University of Warsaw), Joanna Napierała (Centre of Migration Research, University of Warsaw), Sabina Toruńczyk-Ruiz (Centre of Migration Research, University of Warsaw), Warsaw, December 2013.

² European Immigrations. Trends, Structures and Policy Implications, M. Okólski (ed.), Amsterdam University Press, Amsterdam.

³ A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński, Koncepcje, badania i praktyki integracji imigrantów. Doświadczenia polskie w europejskim kontekście, „Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny”, 2011, no 2, p. 11–40.

Migracijos tyrimų centras konstatavo, kad Lenkijoje jau yra heterogeninės darbo rinkos formavimosi požymių. Migrantai yra susitelkę specifinėse pramonės šakose, paprastai įdarbinami žemos kvalifikacijos darbuotojai, galima net sakyti, kad kai kurie darbo rinkos sektoriai tapo priklausomi nuo užsieniečių darbo jėgos.

Šiuo metu yra sudėtinga apskaičiuoti, kokia dalis atvykstančių į Lenkiją imigrantų turėtų būti laikomi apsistojančiais nelegaliai.⁴ Manoma, kad nedeklaruojama imigracija yra populiareesnė lyginant su užsiregistravusiųjų, tačiau sunku nustatyti jos apimtį. Nors kai kurie duomenys apytiksliai nurodo skaičių: 300-500 tūkstančių užsieniečių, nelegaliai gyvenančiųjų Lenkijoje⁵, Vidaus reikalų ministerijos atstovas pareiškė, kad „nelegali imigracija nėra masinis fenomenas“⁶.

Tyrimų, nors ir nepasižyminčių sistemingumu, rezultatai parodo, kad kai kurie imigrantai, dėl sugriežtintų vizų reikalavimų, 2007 metais Lenkijai prisijungus prie Šengeno erdvės, nusprendė pasilikti Lenkijoje nelegaliai^{7, 8}.

Tyrimuose analizuoti oficialūs duomenys, apibūdinantys imigraciją į Lenkiją. Tyrimai apibrėžė pagrindines imigracijos charakteristikas. Nurodoma, kad Lenkijoje vis dar labai mažai užsieniečių apsigyvena ilgesniam laikotarpiui. Nepaisant to, kad praėjo dešimtmetis nuo Lenkijos įstojimo į Europos Sąjungą, imigrantai vis dar atstovauja nedidelę procentinę nuolatinių Lenkijos gyventojų dalį⁹. Daugiausiai jų gyvena Mazovijos vaivadijoje¹⁰ (ypač Varšuvoje). Imigrantų tarpe vyrauja kaimyninių valstybių piliečiai, ukrainiečiai, kurių didžiausią dalį sudaro imigrantai, įgyjantys leidimus gyventi Lenkijoje, taip pat įsidarbinantys ar atvykstantys išsilavinimo tikslais.

Tai, kad ukrainiečiai savo darbo migracijos vietą renkasi Lenkiją lemia faktas, kad BVP vienam gyventojui jų šalyje yra tris kartus mažesnis nei Lenkijoje. Nepraleidžiama pro akis ir tai, kad egzistuoja kultūriniai ir lingvistiniai panašumai, kurie gerokai palengvina integracijos procesą. Lenkijoje galiojantys įstatymai taip pat palaiko teisėtą imigrantų darbą. Svarbia mokslininkai laiko ir augančią simpatiją Ukrainos piliečių atžvilgiu, į kuriuos anksčiau vietiniai

⁴ Report on immigrants in Poland..., p. 9–10.

⁵ Abolicja dla nielegalnych migrantów już w 2011 roku, „Gazeta Wyborcza”, 27.10.2010.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Report on immigrants in Poland..., p. 12.

⁸ Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy — badanie społeczne [Aukštos kvalifikacijos imigrantai Lenkijos darbo rinkoje — socialinės studijos], Warszawa 2014.

⁹ 2013 metų pabaigoje, 121 219 užsieniečių turėjo teisę nuolat gyventi Lenkijoje, kas sudaro 0,3% visų Lenkijos gyventojų skaičiaus (Užsieniečių biuro duomenys).

¹⁰ Jų buvimas Mazovijos Vaivadijoje sudaro apie 1% visos populiacijos, kai daugumoje vaivadijų jis neviršija 0,2%. Mazovijos vaivadijoje 43% visų esančių imigrantų turi leidimą gyventi Lenkijoje.

žvelgė abejingai.¹¹ Tai lemia taip pat didesnę procentinę dalį asmenų, kurie išsilavinimo siekia Lenkijoje ir mato valstybę kaip savo gyvenimo ir profesinių siekių realizavimo vietą. Jie vis dažniau mąsto apie nuolatinį apsistojimą Lenkijoje. Jokie migracijos tyrimai nenustatė migracijos sukeltų neigiamų implikacijų, tokių kaip nusikalstamumo padidėjimas. Priešingai, tyrimai parodė, kad užsieniečių skaičiaus augimas visuomenės populiacijoje neveikia Lenkijos saugumo lygio.

Dr. Pawel Kaczmarczyk remdamasis Lenkijos darbo rinkos struktūros analize, mano, kad Lenkijai reikalingi emigrantai. Pavyzdžiui, pastebimas didelis darbuotojų stygius paslaugų sferoje, kuria lenkų darbuotojai nesidomi. Jis taip pat pažymėjo, kad Lenkijai yra būdinga senėjanti visuomenė, taigi žmonių, kuriems reikalinga nuolatinė priežiūra, šiuo metu teikiama šeimos narių, skaičius ateityje išaugs.¹² Anot prof. Krystynos Iglickos „Lenkijos vaidmuo imigracijos valstybės atžvilgiu nepasikeitė. Vietoj to, mes išgyvenome didelę emigracijos bangą. Šiame kontekste galima klausti, kaip iš tikrųjų, kai tiek daug žmonių išvyksta ir tiek mažai atvyksta“.¹³

Ji taip pat išreiškė nuomonę, kad nėra politinės valios rimtai imtis imigrantų problemos sprendimo. Kita profesorės nurodoma problema - tai situacija, jog Konstitucija neleidžia imigrantams dalyvauti rinkimuose, taip pašalindama juos nuo įtakos politikai turėjimo. Šis požiūris atrodo kiek kraštutinis, kai dauguma demokratinių valstybių savo teisiniu reguliavimu nesuteikia tokių teisių. Tačiau sunku nepastebėti pasikeitimų Lenkijos įstatymų leidyboje, kurie gerokai palengvino įsidarbinimo ir išsilavinimo sąlygas užsieniečiams Lenkijoje.

2013 metų gruodžio 12 dieną Seimas priėmė įstatymą¹⁴ užsieniečių atžvilgiu, kuriuo maksimalus terminas užsieniečiam leisti laikinai gyventi Lenkijoje buvo pratęstas nuo dviejų iki trejų metų. Užsieniečiai, kurie studijuoja Lenkijos universitetuose gali gauti leidimą laikinai gyventi 15 mėnesių, o ketinantys tęsti studijas ateinančiais metais – leidimą iki dviejų metų. Užsieniečiai, pabaigę studijas Lenkijos universitetuose ir ieškantys darbo Lenkijoje, gali prašyti leidimo laikinai gyventi iki vienerių metų.

Šie pakeitimai, taip pat valstybės socialinė politika, kuria geras sąlygas imigrantams, paskatindami įsikūrimą Lenkijoje. Kaip jau pažymėta, šios atviros ir draugiškos politikos neigiamų aspektų kol kas nebuvo pastebėta. Turime aiškiai pabrėžti, kad tai buvo ir dar vis yra

¹¹ Immigrants with high skills..., p. 13.

¹² http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,15068507,_Imigracja_jest_korzystna___Przyjezdza_do_nas_glownie.html#ixzz3alSS9p4m (accessed: 4.06.2015).

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ DzU z 2013 r., poz. 1650.

naudinga Lenkijai tiek ekonominio, tiek socialinio vystymosi atžvilgiu. Sunku nepastebėti, kad šis migracijos procesas traukia žmones iš panašaus kultūrinio ir religinio rato. Atvykę į Lenkiją jie bando kaip įmanoma greičiau integruotis vietinėje visuomenėje. Imigrantai, kaip minėta prieš tai, paklūsta įstatymams ir savo elgesiu nekelia grėsmės viešajam saugumui.

Dabartinė situacija Europoje verčia mus atsakyti į klausimą, ar migracijos judėjimai, ypač iš valstybių, kuriose islamas yra vyraujanti religija, neatneš realios grėsmės Lenkijai. Atsakymas į šį klausimą yra nepaprastai svarbus galimų rizikų apibrėžimo, bei pasiruošimo jų neutralizavimui, atžvilgiu. Pasaulio Prekybos Centro ataka nustatė pagrindinę diskurso ašį. Įvykis padidino socialinę segmentaciją.¹⁵

Šiandien Europoje gyvena apie 20 milijonų islamą išpažįstančių imigrantų. Turėtumėte prisiminti, kad pirmieji musulmonai atvyko gyventi į mūsų žemyną daugiau nei prieš tūkstantį metų. Jie ilgą laiką buvo valstybėse, kuriose protestantizmas, katalikybė, ortodoksų tikėjimas buvo dominuojančios religijos.

Nuo Antrojo Pasaulinio karo pabaigos galime išskirti tris valstybių grupes. Pirmajai grupei priklauso valstybės, kuriose visais amžiais didžioji dalis gyventojų buvo islamo sekėjai. Kaip pavyzdį čia galima pateikti Turkiją, Albaniją ir Bosniją. Antroji šalių grupė apima vadinamąjį Rytų bloką – šalys, turinčios ilgąmetes multikultūrinės islamo ir krikščionybės pasekėjų koegzistencijos tradicijas. Išpažįstantieji islamą buvo suvokiami kaip neatskiriama visuomenės dalis, ko padarinys buvo jų kultūrinė asimiliacija. Sėkmingas tokios asimiliacijos atvejis yra Lenkijos totoriai ir jų gyvensena.

Trečiąją grupę sudaro tos valstybės, kuriose islamą išpažįstančiųjų bendruomenė atsirado tik neseniai, dėl ekonominės šių valstybių valdžių vykdomos politikos; tai Vakarų Europos valstybės, kurios nuo 1945-ųjų pradėjo kviesti „darbuotojus-svečius“, išpažįstančius islamo religiją tam, kad užtikrintų ekonomikos procesų paspartinimą. Šiuo metu tokie imigrantai sudaro 4 procentus visų Vokietijos Federacinės Respublikos gyventojų, 6 procentus – Nyderlandų. Abiem atvejais daugiausia imigrantų yra iš Turkijos ir Maroko.¹⁶ Kitose „senosiose“ Europos Sąjungos valstybėse narėse imigrantai daugiausia atvyko iš buvusių kolonijų. Jungtinėje Karalystėje, dažniausiai atvykę gyventojai iš Pakistano ir Bangladešo¹⁷, jie visuomenėje sudaro beveik tris procentus. Prancūzijoje musulmonai užima apie 10 procentų

¹⁵ S. Sagar, The one per cent world: managing the myth of Muslim religious extremism, “The Political Quarterly”, 2006, t. 77, no 3, p. 314–327.

¹⁶ R. Mandel, Cosmopolitan anxieties. Turkish Challenges to Citizenship and belonging in Germany, London 2008.

¹⁷ Z. Sardar, Balti Britain. A provocative Journey through Asian Britain, London 2008.

visų gyventojų. Jie daugiausia yra kilę iš Maroko, Alžyro ir Tuniso – valstybių, kurios dešimtmečius buvo valdomos Prancūzijos. Minėtose valstybėse musulmonų gyvenimas jau apima trečią ar net ketvirtą imigrantų kartą.

Nepaisant kilmės ir turto, islamo pasekėjai Europos valstybėse gali būti suskirstyti į dvi grupes. Pirmieji – musulmonai, kurie nusprendė integruotis toje visuomenėje, į kurią atvyko. Antroji grupė – tie islamo pasekėjai, kurie bet kokią adaptacijos apraišką vertina kaip savo identiteto išdavimą ir esminių moralinių vertybių bei idealų atsisakymą. Nesvarbu, kuriai iš šių grupių priklausytų, musulmonai dažnai gali būti veikiami už Europos ribų gyvenančių, jų religiją išpažįstančių, asmenų ideologinės įtakos. Globaliame modernių komunikacijos galimybių pasaulyje, tokia įtaka įtaigesnė negu prieš kelis dešimtmečius.¹⁸

Demografai spėja, kad 2050-aisiais ši grupė gali sudaryti vieną ketvirtąją Europos gyventojų. Europos demokratinės valstybės susiduria su dviem esminiais iššūkiais – efektyvios musulmonų bendruomenių integracijos jų teritorijoje užtikrinimu ir nelegalios migracijos iš islamo šalių kontrole.¹⁹

Reislamizacijos fenomenas išryškėjo po 2001 rugsėjo 11 d.: fundamentalių religinių organizacijų veikla, kurios taikiny yra labai jauni asmenys, kuriems nepavyko suderinti savo identiteto su sekuliarizuotomis Europos bendrijomis. Radikalaus jų protėvių religijos kelio pasirinkimas jiems yra būdas atgauti savigarbą ir pasitikėjimą savimi. Šio kelio pasirinkimas dažnai veda į periodišką emigraciją arba keliones į jų protėvių regionus, suteikiant paramą ir pagalbą islamo teroristinėms organizacijoms. Kartais politikai ir žurnalistai stebisi, kodėl žmogus, gimęs Europos valstybėje, netgi priklausantis antrai kartai ir jau atrodo asimiliavęsis, turėtų atlikti smurtinius išpuolius prieš savo bendrapiliečius. Aukščiau aprašytas procesas gerai atskleidžia radikalų požiūrio pasikeitimą.

Tokio veiksmo pavyzdys buvo ataka Madride, 2004 metų kovo 11 dieną, likus vos trimis dienoms iki visuotinių rinkimų Ispanijoje.²⁰ Sprogimai buvo įvykdyti naudojant nuotoliu būdu kontroliuojamą detonatorių, susietą su mobiliuoju telefonu. 10 bombų sprogo, 3 nepavyko uždegti. Todėl buvo išvengta papildomų aukų traukiniuose Atocha, El Pozo del Tio Raimundo ir Santa Eugenia stotyse.²¹ Atocha stotyje žuvo 191 žmogus, tačiau, jei teroristams būtų pavykę

¹⁸ I. J. Ostrowska, Imigracja ludności muzułmańskiej i jej pozycja w krajach Europy zachodniej – perspektywa politologiczna, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 2011, R. LII, no 4(187).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ The Effects Of The Madrid Terrorist Attacks On U.S.-European Cooperation In The War On Terrorism 31.12.2010 – United States Congress Senate Committee.

²¹ <http://www.terrorism.com/zamach-w-madrycie-11-iii-2004-minuta-po-minucie/> (Prieiga per internetą: 4.06.2015).

detonuoti visus padėtus sprogmenis, stogo struktūra būtų sugriuvusi. Tokia griūtis būtų pražudžiusi tūkstančius žmonių, kadangi tuo metu stotis buvo užtvindyta į darbą skubančių žmonių.

Iškart po sprogimų, politikai ir žurnalistai įrodinėjo, kad tai buvo ETA, baskų separatistų organizacijos, kuri, remiantis dalimi viešosios nuomonės, siekė brutaliomis priemonėmis paveikti Parlamento rinkimus, darbas. Šią nuomonę pateikė tiek Ministras Pirmininkas Jose Maria Aznaras, tiek Vidaus reikalų ministras Angelis Acebasas.

Tačiau policija netruko išsiaiškinti, kad tokių rūšių sprogmenys niekada nebuvo naudojami ETA, taip pat prieš ataką nebuvo jokių perspėjimų. Netoliese pastatytame automobilyje buvo rastos kasetės su arabiškais įrašais ir septyniais detonatoriais. Panašios sprogmenų paleidimo taktikos buvo naudojamos ankstesnėje teroristų atakoje Balyje, Indonezijoje prieš dvejus metus. Tyrėjai nustatė, kad mobilusis telefonas, iš kurio buvo mėginta detonuoti bomba, priklausė marokiečiui imigrantui Jamalui Zougamui. Žvalgyba turi žinių, kad kai kurie iš imigrantų yra susiję su Šiaurės Afrikos Salafi jihadi ekstremistinėmis grupėmis. Pėdsakai leido susieti atakas su grupe jaunų radikalių imigrantų, kurie jau buvo žinomi Centro Nacional de Inteligencia ir kurie bendradarbiavo su Maroko islamo kovos grupe, artimai susijusia su Al – Qaeda.

Zougama ir du kiti Madrido sekcijos nariai buvo areštuoti dieną po atakų. 2005 metų kovo 14 dieną Al-Qaeda pristatė kasetę su vaizdo įrašu, kur jie prisiėmė atsakomybę dėl Madrido įvykių. Asmuo, pareiškęs esantis Al-Qaeda lyderis Europoje, patvirtino, kad atakos buvo atsakomieji veiksmai į „Ispanijos bendradarbiavimą su nusikaltėliu Bušu ir jo sąjungininkais“²². Paskutinėmis 2004 metų kovo dienomis, policija pristatė ieškomų už sprogdinius atsakingų teroristų aprašymus ir asmeninius duomenis. Kitą dieną, 2004 metų balandžio 3-iąją, teroristai buvo apsupti bute Leganes mieste, netoli Madrido. Ispanijos antiteroristiniai veiksmai tęsėsi daugiau negu septynias valandas ir baigėsi islamistų savižudybe. Tad jie niekada nebuvo teisiami už jų nusikaltimus ir teroristines atakas.

Teroristų atakos Madride padarė savo politinį poveikį. Juose Maria Aznaro partija pralaimėjo rinkimus, laimėjo Socialistų partija. Vienas pirmųjų kabineto tarptautinės reikšmės sprendimų buvo Ispanijos karinio kontingento (1300 karių) patraukimas iš Irako. Islamo teroristai savo veiksmais tokių padarinių ir siekė.

²² A. Mroczek, remdamasis JAV Gynybos departamento informacija.

Ketvirtadienį, 2005 metų liepos 7 dieną, 8 val. 51 min bomba sprogo metro traukinyje tarp Liverpool Street ir Aldgate stočių Londone, D. Britanijoje. Sprogstamieji užtaisai buvo trečiajame vagonė, sprogimo galia buvo tokia didelė, kad vagonas buvo visiškai sunaikintas, keleiviai negalėjo evakuotis. Pirmieji pranešimai informavo, kad sproginimas įvyko dėl požeminės elektros instaliacijos. Tik po bombų detonavimo kituose metro traukiniuose londoniečiai turėjo pripažinti siaubingą tiesą, kad jų sostinė tapo teroristų atakos taikiniu. Kitas sproginimas įvyko 8 val. 56 min tarp King's Cross ir Russel Square metro stočių, tai buvo kruviniausias išpuolis. Trečioji bomba sprogo apie 9 val. 17 min traukinyje, kuris jau buvo išvažiuojęs iš Edgware Road stoties. Detonacija buvo tokia didelė, kad traukinys nuvažiavo nuo bėgių, prasiverždamas pro sieną, skiriančią jį nuo greta esančių bėgių, ir atsitrenkė į kitą važiuojantį traukinį. 9 val. 47 min Tavistock Square stotyje sprogo užtaisas, padėtas po 30 linijos autobusu. Šiose atakose žuvo 56 žmonės, tarp jų trys lenkai. Daugiau negu 700 žmonių buvo sunkiai sužeisti. Iš pradžių sproginimai sukėlė komunikacijos chaosą. Londoniečiai bandė savo namus pasiekti pėsčiomis. Tačiau netrukus buvo paleisti papildomi autobusų maršrutai.²³

2005 metų liepos 21 dieną Londone įvyko nauja bombų ataka. Tačiau šį kartą buvo išvengta nelaimių ir tik vienintelis žmogus buvo sužeistas. Tą dieną įvyko keturi sproginimai: trys iš jų Oval, Warren street ir Shepherd's Bush metro stotyse, o ketvirtasis – 26 autobuso linijoje Hackney Road, Šiaurės rytų Londone.

Šios nuolatinės atakos buvo ruošiamos Brigades Abu Hafsa al-Masri organizacijos, susijusios su Al-Qaeda, vadovaujamos Osama bin Laden. Policija išsiaiškino, kad užtaisai, uždegti savižudžių sprogdintojų liepos 7-ąją ir padėti Londono metro ir autobuse liepos 21-ąją, buvo pastatyti to paties asmens.

Po savaitės intensyvių tyrimų, Londono policija sulaukė Yasiną Hassaną Omarą. Dviem dienom praėjus dar du teroristai buvo areštuoti: 27 metų Muktaras Saidas Imbrahimas, kuris padėjo bombą autobuse ir Ramzis Mohammedas, kuris padėjo sprogstamąjį užtaisą Oval metro stotyje.

Tą pačią dieną ketvirtasis teroristas buvo sugautas Romoje. Jis buvo Somalio pilietis Osmanas Hussainas, pravarde Hamdi Isaac. Jis paliko bombą metro traukinyje Shepherd's Bush stotyje.

Reikėtų paminėti, kad bombos Londone buvo padėtos atidžiai pasirinktu momentu, siekiant sukelti maksimalų politinį poveikį. Ataka Londono metro ir autobuse įvyko tuo metu,

²³ See G. Segell, *Terrorism but Not Political Violence: London Public Transport Attacks July 7, 2005*, London Security Policy Study Book 14.

kai Glenealgles mieste Škotijoje vyko G-8 viršūnių susitikimas, kuriame dalyvavo turtingiausios pasaulio valstybės bei Rusija. Dieną prieš, Tarptautinis olimpinis komitetas išrinko Londoną 2012 metų Vasaros olimpinių žaidynių vieta. Pristatytos aplinkybės leido sutelkti visą dėmesį ties islamo teroristų nusikalstamomis veiklomis. Jie nusiuntė savo politinę žinutę visam pasauliui.²⁴

2015 metų sausio 7 dieną, maždaug 11 val. 30 min trys ginkluoti teroristai įžengė į satyrinio žurnalo „Charlie Hebdo“ redaktorių kabinetą Paryžiuje ir paleido ugnį. Šaukdami „Allah Akbar“²⁵ jie užtaisė kulkosvaidį, nužudė 10 ir sužeidė 11 redakcijos personalo narių (4 žmonės buvo sunkiai sužeisti)²⁶. Taip pat jie nušovė du policininkus, atvykusius į redakcijos pastatą.²⁷ Policija tikino, kad užpuolikai elgėsi pagal suplanuotą metodą, ramiai ir sistemingai. Nebuvo jokios panikos ar improvizacijų, jie žinojo, ką daryti.²⁸ Jų paliktame Citroen C3 automobilyje buvo rasta asmens tapatybės kortelė, priklausiusi Said Kouachi, vienam iš teroristų. Prezidentas Holandas paskelbė trijų dienų nacionalinį gedulą šalyje. Tą pačią dieną kaltininkai buvo nustatyti, po dviejų dienų jie buvo apsupti, operacijos du teroristai žuvo. Buvo įtariama, kad tai broliai Saidas ir Kouachis Cherifas²⁹, Alžyro kilmės Prancūzijos piliečiai. Vyresnysis brolis, Saidas Kouachis, buvo dalyvavęs Al-Quade organizuojuose mokymuose Jemene.³⁰

Sausio 8-osios rytą Montrouge nežinomas nusikaltėlis nušovė policininkę ir sužeidė kitą policininką. Kitą dieną jis paėmė keletą įkaitų, apsipirkinėjusių košeriniame prekybos centre „Hyper Cache“, Porte de Vincennes mieste³¹. Teroristas buvo Amedy Coulibalys, kuris pripažino veikiantis Islamo valstybės vardu ir reikalavo brolių Kouachi išlaisvinimo. Policiją to neatskleidė viešumai. Ši informacija pasiekė žiniasklaidą tik po antiteroristinės operacijos sausio 9 dieną; jos metu įtariamasis žuvo.

²⁴ Report into the London Terrorist Attacks on 7 July 2005: May 30, 2006 Paperback

²⁵ Les deux hommes criaient «Allah akbar» en tirant (fr.). L'essentiel, <http://www.lessentiel.lu/fr/news/france/story/22976860> 2015-01-07 (Prieiga per internetą: 8.01.2015).

²⁶ EN DIRECT — Charlie Hebdo (fr.) www.lefigaro.fr (Prieiga per internetą: 7.01.2015).

²⁷ Satirical French magazine Charlie Hebdo attacked by gunmen, “The Guardian”, 2015-01-07 (accessed: 8.01.2015).

²⁸ We Francji atak na biuro satyrycznego pisma „Charlie Hebdo”, 12 zabitych (synteza). PAP, 2015-01-07 (Prieiga per internetą: 7.01.2015).

²⁹ Francja: zamach na redakcję „Charlie Hebdo”. Obława na terrorystów (pol.), wiadomosci.onet.pl (Prieiga per internetą: 9.01.2015).

³⁰ Amerykańskie media: jeden z zamachowców w Paryżu był szkolony przez Al-Kaidę (pol.), pap.pl (Prieiga per internetą: 9.01.2015).

³¹ Terrorysty zabici, nie żyje czworo zakładników. Bilans szturmu na drukarnię i paryski sklep (pol.), tvp.info (Prieiga per internetą: 9.01.2015).

Sausio 11 dieną Paryžiuje daugiataukstantinė prancūzų ir tarptautinė bendruomenė pagerbė žuvusius ir išreiškė solidarumą „Charlie Hebdo“.

Sunku nepastebėti, kad visos organizuotos teroristų atakos turi vieną bendrą bruožą – jos buvo įvykdytos pačių valstybių piliečių. Jie buvo imigrantai, atvykę į jų naujas tėvynes ir kartais tie, kurie buvo gimę antroje imigrantų kartoje. Nors jie gyveno sudarydami sėkmingai asimiliavusių į vietinę aplinką įspūdį, visgi pasidavė radikalių grupuočių įtakai. Kaip nurodyta anksčiau, pagal demografinius ir migracijos modelius, ši problema nepasitaiko Lenkijoje.

Taigi ar tai reiškia, kad mums negresia tokios atakos kaip Madride, Londone ar Paryžiuje? Esame visiškai apsaugoti nuo tokių grėsmių?

Deja, tarptautinė situacija islamo terorizmo grėsmių atžvilgiu yra labai dinamiška. Tai galioja ne tik valstybių, kurios tradiciškai buvo islamistų imigracijos tikslas ir savo teritorijoje turi dideles pasekėjų bendruomenes, bet taip ir pat Lenkijos, kuri iki šiol nebuvo šių akiratyje, plečiant Islamo valstybę.

Islamo valstybė Irake pradėjo savo istoriją nuo JAV intervencijos Irake. Tuo metu organizacija, vadovaujama Abu Musab az-Zarqawi vienijo tiek Sunni, tiek užsieniečius teroristus. Galima manyti, kad tai buvo Al-Quaeda plitimas šiame plote. Efektingiausias šios organizacijos veiksmas buvo kova ties Fallujah 2004 metais. Zarkawi'o suvienyti teroristai įvykdė daug savižudiškų atakų, ir nužudė paimtus įkaitus iš Europos valstybių bei JAV nupjaudami jiems galvas, kas šokiravo tarptautinę bendruomenę. Jie kovojo ne tik prieš užsienio kariuomenes, kurios dalyvavo Irako intervencijoje, bet pavertė valstybę religinio karo prieš šiitus vieta.³²

Abu Musab az Zarqawi buvo eliminuotas JAV oro bombardavimo 2006 birželio 6 dieną. Tik tada, kai 2006 metų spalio 15 dieną, Abu Abd Allah Al-Rashid al-Baghdadi tapo jo įpėdiniu, organizacija pasivadino Islamo valstybe. 2013 metų balandžio 8 dieną Islamo valstybė pakeitė savo pavadinimą į Islamo valstybės Irake ir Levante (ISIS).³³ Tada Abu Bakr al-Baghdadi pripažino organizacijos susijungimą su Sirijos ekstremistais iš Jabhat al-Nusra. Kartu su prezidentu Basharu al-Assadu, po jo pralaimėjimo, jie pradėjo kovą dėl Islamo Kalifato Sirijoje įsteigimo. Bet ISIS vykdomi kariniai veiksmai buvo nukreipti ir į Laisvąją Sirijos Armiją, kuri buvo prezidento opozicijoje. Kitas šios organizacijos puolimas buvo ataka,

³² Žr. J. Keller, *ISIS: Origins of Terrorism, Historical Events, and The Individuals Behind the Largest Terrorist Threat of Our Time*, Amazon Digital Services, Inc, Kindle Edition 2015.

³³ Žr. T. Clinger, *Who or What is ISIS (Islamic State of Iraq and al-Sham)?: The best book to help you gain a better understanding of the ISIS group and its reasons for existence*, Amazon Digital Services, Inc. Kindle Edition 2015.

orientuota į šiaurinėje Sirijos dalyje gyvenančius kurdus. ISIS taip pat sulaužė Umaro sutartį (7 mūsų eros amžius), kuri užtikrino taikų krikščionių ir musulmonų sambūvį Sirijoje daugiau nei tūkstantį metų. Radikalizmas, fanatizmas ir neturintis precedento teroristų žiaurumas slepiantis po ISIS ženklu, privertė Laisvąją Sirijos kariuomenę, Islamo frontą ir netgi seną Jabhato al-Nusros sąjungininką suvienyti jėgas kovojant prieš ISIS. Kartu jie apkaltino ISIS dieviškosios teisės pažeidimu ir agresijos bei perdėto smurto naudojimu be racionalaus pateisinimo.³⁴ 2014 metų vasario 3 dieną Al-Qaeda išleido oficialų pranešimą, kad ji neturi nieko bendra su ISIS nusikalstamomis veikomis ir atsiriboja nuo bet kokios atsakomybės

2014 metų rugpjūčio pradžioje ISIS toliau siautėjo Irake, vykdė Yazidų ir krikščionių egzekucijas. JAV pradėjo vykdyti karines operacijas; atakas raketomis, 2014 metų rugsėjo 23 dieną puolimas buvo pradėtas ir Sirijos teritorijoje. JAV karinių oro pajėgų operacijose dalyvavo ir Prancūzijos, Kataro, Saudo Arabijos, Bahreino, Jungtinių Arabų Emyratų, Jordanijos, Jungtinės Karalystės ir Australijos pajėgos. Net arabų valstybės nepakluso Islamo valstybės fanatizmui ir žiaurumui, pripažindamos pastarosios žmogžudiškus veiksmus kaip žalą tiek arabų politikai, tiek Pranašo pasekėjams visame pasaulyje. Kaip minėta anksčiau, netgi ekstremistinė Al-Qaeda atmetė Džihado ISIS formulę, pripažindama, kad ši organizacija yra visiškai nenusipėjama ir nepajėgi įsitraukti į tikrą politiką. Tarptautinė bendruomenė pabrėžė, kad Islamo valstybė yra nauja rizika, su kuria modernusis civilizuotas pasaulis dar nebuvo susidūręs.³⁵ Susirūpinimą kelia ir tai, kad teroristai, besislepiantys po ISIS vardu, yra telkiami ir iš Europos valstybių piliečių, kurie kartais net neturi musulmoniškų šaknų. Tai parodo ISIS propagandos veiksmingumą. ISIS, kuri sukūrė naują geopolitinę situaciją, kuri galėtų turėti neigiamų pasekmių Lenkijai, kuri kaip buvo anksčiau teigiama, nėra nei islamistų migracijos tikslas, nei teroristinių atakų vieta.

„Amnesty International“ informavo, kad vien 2014 metais 2500 žmonių paskendo bandydami pabėgti iš ISIS užimtų teritorijų. Deja, didžiąją daugumą jų slapta gabeno prekyautojai žmonėmis, naudodami senas, neveiksmingas ir dažnai perkrautas valtis. Italai sureagavo į situaciją, imdamiesi operacijos „Mare Nostrum“, kainavusios 9 milijonus eurų per mėnesį.³⁶ Per 2013 metus šios priemonės padėjo išsaugoti apie 100 000 nelegalių imigrantų. Pradėta vykdyti tarptautinė „Tritono“ operacija (2014 lapkričio 1 dieną), kuri buvo

³⁴ M. Blackburn, *ISIS: Rise of terrorism by Islamic State, assessing threat in Iraq, Syria and the Globe*, Amazon Digital Services, Inc. Kindle Edition 2015, p. 17–23.

³⁵ Žr. D. Ratkowski, *Islamic State: The Countdown Has Begun*, Amazon Digital Services, Inc. Kindle Edition 2015, p. 11–15.

³⁶ *Ibidem*.

vadovaujama Frontexo³⁷, kurioje dalyvavo 18 valstybių narių. Iki 2015 metų gegužės išsaugota 15 000 žmonių ir sulaikyti 57 gabentojus. Europos Sąjunga nustatė mėnesinį „Tritono“ biudžetą (2,9 milijono eurų).

Europos Tarybos pirmininkas Donaldas Tuskas pabrėžė, kad ES veiksmus reikia sutelkti ne vien tik į žmonių gelbėjimą Viduržemio jūroje, tačiau, visų pirma, kovoti prieš gabentojus. Europos diplomatijos vadovė Federica Mogherini buvo paskirta atsakinga už konkrečių priemonių paruošimo projektą, siekiant surasti ir likviduoti gabentojų disponuojamus laivus. Fransas Timmermansas, Europos Komisijos pirmasis vice prezidentas teigė, kad metas „perkelti solidarumo žodžius ir atsakomybę į veiksmus“. Jo nuomone, žmonių, siekiančių pabėgėlių statuso, dislokavimas ES valstybėse narėse, galėtų būti sprendimas. Tuo pačiu metu buvo iškelta pirminė sąlyga: priimti imigrantų kvotų reikalavimą šiose valstybėse. Toks sprendimas buvo palankus Austrijai ir Vokietijai. Vokietija turi priimti 18,42%, Prancūzija - 14,7%, Italija - 11,84%, Ispanija - 9,1% pabėgėlių. Lenkija, atsižvelgiant į jos ekonominį potencialą, šioje eilėje užima penktąją vietą. Persikėlimo procesui ES atidės maždaug 50 milijonų eurų. Po šių pasiūlymų, pasirodė nemažai diskusijų, kadangi kai kurių ES valstybių atstovai tvirtino, kad šių vyriausybės turėtų pačios priimti sprendimus šiuo klausimu, vietoj to, kad neapgalvotai vykdytų Europos Komisijos sprendimus. Čekijos ministras pirmininkas Bohuslavas Soboka teigė, kad Praha neturėtų priimti jokio sprendimo, kuris buvo nustatytas politikų iš aukščiau. Jie yra pasiryžę remti pabėgėlius, bet savo nuožiūra.

Dar griežtesnę poziciją pristatė Vengrijos ministras pirmininkas Viktoras Orbanas, kuris padarė išvadą, kad ES neturi teisės priimti nelegalių imigrantų, todėl kad jie akivaizdžiai „pažeidė teisinius standartus“ bandydami patekti į Europą. Europos Komisijos pasiūlymus jis apibūdino, kad tai yra „tiesiog absurdas, beprotybės kibirkštis“. Jo iniciatyva viešoje konsultacijoje Vengrijoje buvo iškeltas klausimas: „ar ši ES vykdoma politika nepadidins terorizmo grėsmės?“

Lenkija taip pat išreiškė „votum separatum“, įrodinėdama, kad Europos Komisija neturėtų primesti jokios kvotos valstybėms narėms. Tai pasakė užsienio reikalų ministro pavaduotojas Rafalas Trzaskowskis, pabrėždamas ankstesnius kolegų susitarimus ES, aiškiai gindamas narių autonomiją pabėgėlių iš Artimųjų Rytų ir Afrikos klausimu.³⁸

³⁷ Žr. M. Lehnert, Frontex und operative Maßnahmen an den europäischen Außengrenzen Verwaltungskooperation - materielle Rechtsgrundlagen - institutionelle Kontrolle, Baden-Baden, Nomos, 2014.

³⁸ independent.co.uk, TVP Info, PAP author: wPolityce.pl team <http://wpolityce.pl/swiat/244755-doradca-libijskiego-rzadu-panstwo-islamskie-kontroluje-przemyt-imigrantow-wysyla-swoich-bojownikow-do-europy> (Prieiga per internetą: 5.06.2015).

Tokie kai kurių ES narių pareiškimai yra vedami ne savanaudiškumo, o gana realaus rūpesčio, kad jų teritorijos bus užplūstos radikalių pažiūrų asmenų, įskaitant ir Islamo valstybės teroristų. Kad to negalima laikyti nepamatuota spekuliacija, patvirtino ir Libijos Vyriausybės patarėjas Abdulas Basitas Harouna, kuris interviu BBC pasakė, kad ISIS apmokestina pusę laivų savininkų pajamų kaip atlygį už susitarimą parūpinti imigrantus gabentojams. Be to, gabentojai sutinka į savo laivus tarp civilių pabėgėlių priimti ir islamo valstybės teroristus. Todėl kartu su ISIS teroro aukomis keliauja ir kovotojai, nusikalstamos ideologijos šalininkai³⁹.

Abu Dabio televizija Al An papildė šią informaciją teigdama, kad Islamo valstybės teroristai, vykdami į ES valstybes dažnai naudoja vogtus šių valstybių piliečių pasus. Buvo pasakyta, kad patys turi 34 dokumentų kopijas, tarp kurių yra du lenkiški pasai, o likę dokumentai yra išleisti JAV, Danijoje, Prancūzijoje ir Albanijoje.

Informacija, paimta iš skirtingų šaltinių, leidžia daryti išvadą, kad Islamo valstybės teroristai greičiausiai jau pasiekė ES. Tokia prielaida, atsižvelgiant į aukščiau aprašytas situacijas, turėtų būti suprantama kaip visiškai reali.

Europos Komisijos direktyva, įpareigojusi Lenkiją priimti beveik tūkstantį pabėgėlių, dar nėra įgyvendinta. Kiek tarp jų gali būti Islamo valstybės teroristų? Ar jie taip pat atvyks ir į Lenkiją? Ar jie apibrėžė taikinius, kuriuos norėtų atakuoti? Kada teroristų ataka gali įvykti? Mes nežinome atsakymų į šiuos klausimus, bet situacija turėtų skatinti pasiruošti įvairiose srityse, susijusiose su Lenkijos nacionaliniu saugumu. Žinoma, svarbi yra tarptautinis bendradarbiavimas ir nenutrūkstanti Lenkijos valdžios, kitų ES valstybių narių bei NATO komunikacija, taip pat- kad veiktų ankstyvo įspėjimo sistema.

Ši situacija kelia tiek nacionalinę, tiek tarptautinę grėsmę, dėl ko gali tapti reikalingos specialiosios policijos pajėgos. Vadinasi, šiems dariniams reikia adekvataus pasirengimo, kad galėtų veikti nepriklausomai ir tuo pačiu bendradarbiautų su savo kolegomis kitose valstybėse. Šiame kontekste saugumo kultūra yra fenomenas, kuris leidžia žmogui pasiekti šiuos tikslus: efektyvi kylančių grėsmių kontrolė, saugumo atgavimas esant situacijai, kai jis buvo prarastas.

Tai reikalauja atitinkamo pasirengimo ir koordinacijos valstybėje ir tarptautiniame lygmenyje.

³⁹<http://wpolityce.pl/swiat/244755-doradca-libijskiego-rzadu-panstwo-islamskie-kontroluje-przemyt-imigrantow-wysyla-swoich-bojownikow-do-europy> (Prieiga per internetą: 5.06.2015).

IŠVADOS

Atsižvelgiant į analizę, pastebėtina, kad net jei tradiciškai Lenkija nebuvo tarp šalių, kurioms gresia teroristinės atakos, šiuo metu tokios prielaidos laikytis nebegalima. Migracijos proceso struktūros analizė rodo, kad tarp atvykstančiųjų į Europos Sąjungą, bei atvyksiančiųjų į Lenkiją gali būti ir puoselėjančiųjų priešiškus tikslus asmenų, todėl Lenkijos specialiosios policijos pajėgos turi būti parengtos tiek pirminiame rengime, tiek kvalifikacijos tobulinimo procese ir pasiruošusios atsakyti į panašias situacijas kaip Madride ar Paryžiuje. Nors kadaise tai neatrodė grėsmė, kuri paliestų Lenkiją, vis gi ji tampa reali ir todėl privaloma į ją atsižvelgti, rengiant specialias policijos pajėgas efektyviems veiksams kritinėse situacijose. Dabartinė ISIS sukurta padėtis reikalauja pasiruošimo scenarijams, kuriuos stebime Libijoje ar Sirijoje. Treniruojant Lenkijos antiteroristinius dalinius, kvalifikacijos kėlimo procese, turėtų būti atsižvelgta į metodologines žinias ir jų veiksmų taktikas. Šiems daliniams tai yra labai svarbus iššūkis, kuris negali būti ignoruojamas.

LITERATŪRA

1. *Abolicja dla nielegalnych migrantów już w 2011 roku*, „Gazeta Wyborcza”, 27.10.2010.
2. *Amerykańskie media: jeden z zamachowców w Paryżu był szkolony przez Al-Kaidę* (pol.), pap.pl (accessed: 9.01.2015).
3. Blackbourn M., *ISIS: Rise of terrorism by Islamic State, assessing threat in Iraq, Syria and the Globe*, Amazon Digital Services, Inc. Kindle Edition 2015.
4. Clinger T., *Who or What is ISIS (Islamic State of Iraq and al-Sham)?: The best book to help you gain a better understanding of the ISIS group and its reasons for existence*, Amazon Digital Services, Inc. Kindle Edition 2015.
5. EN DIRECT – Charlie Hebdo (fr.), www.lefigaro.fr (accessed: 7.01.2015).
6. *European Immigrations. Trends, Structures and Policy Implications*, M. Okólski (ed.), Amsterdam University Press, Amsterdam.
7. *Francja: zamach na redakcję „Charlie Hebdo”. Oblawa na terrorystów* (pol.), wiadomosci.onet.pl (accessed: 9.01.2015).
8. Grzymała-Kazłowska A., Łodziński S., *Koncepcje, badania i praktyki integracji imigrantów. Doświadczenia polskie w europejskim kontekście*, „Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny” 2011, no 2.
9. <http://dzhadyzm.blox.pl/2010/12/Madryt-11-marca-2004-r.html> (accessed: 1.06.2015).
10. <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/islamscy-bojownicy-moga-byc-przemycani-do-europy/0rxg51> (accessed: 5.06.2015).
11. <http://wpolityce.pl/swiat/244755-doradca-libijskiego-rzadu-panstwo-islamskie-kontroluje-przemyt-imigrantow-wysyla-swoich-bojownikow-do-europy> (accessed: 5.06.2015).
12. <http://www.euractiv.pl/wersja-do-druku/artukul/ue-pomoe-wochom-006203> (accessed: 1.06.2015).
13. <http://www.lessentiel.lu/fr/news/france/story/22976860> 2015-01-07 (accessed: 8.01.2015).
14. <http://www.rp.pl/artukul/1195517.html?print=tak&p=0> (accessed: 2.06.2015).
15. <http://www.terroryzm.com/zamach-w-madrycie-11-iii-2004-minuta-po-minucie/> (accessed: 4.06.2015).

16. <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/szef-nato-w-europie-niektorzy-imigranci-to-ekstremisci,544498.html> (accessed: 5.06.2015).
17. http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,15068507, Imigracja_jest_korzystna__Przyjezdza_do_nas_glownie.html#ixzz3alSS9p4m (accessed 4.06.2015).
18. Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy — badanie społeczne [*Immigrants with high skills on the Polish labour market — social study*], Warszawa 2014.
19. Keller J., *ISIS: Origins of Terrorism, Historical Events, and The Individuals Behind the Largest Terrorist Threat of Our Time*, Amazon Digital Services, Inc, Kindle Edition 2015.
20. Law on foreigners, DzU z 2013 r., poz. 1650.
21. Lehnert M., *Frontex und operative Maßnahmen an den europäischen Außengrenzen Verwaltungskooperation - materielle Rechtsgrundlagen - institutionelle Kontrolle*, Baden-Baden, Nomos, 2014.
22. Mandel R., *Cosmopolitan anxieties. Turkish Challenges to Citizenship and belonging in Germany*, London 2008.
23. Marche républicaine: La longue liste de chefs d'Etat et de gouvernement présents à Paris (fr.), www.20minutes.fr (accessed: 16.01.2015).
24. Ostrowska I. J., *Imigracja ludności muzułmańskiej i jej pozycja w krajach Europy zachodniej — perspektywa politologiczna*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 2011, R. LII, no 4 (187).
25. Piwowarski J., *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [in:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (eds.), Szczytno 2014.
26. Piwowarski J., *Prolegomena do badań nad kulturą bezpieczeństwa*, „Security Economy & Law”, 2013, no 2.
27. *Polityka wewnętrzna [Internal policy]*, 9.10.2014.
28. Raport z badania imigrantów w Polsce [*Report on immigrants in Poland*]: Agata Górny (Faculty of Economics, University of Warsaw), Paweł Kaczmarczyk (Faculty of Economics, University of Warsaw), Joanna Napierała (Centre of Migration Research, University of Warsaw), Sabina Toruńczyk-Ruiz (Centre of Migration Research, University of Warsaw), Warsaw, December 2013.
29. Ratkowski D., *Islamic State: The Countdown Has Begun*, Amazon Digital Services, Inc. Kindle Edition 2015.
30. Report into the London Terrorist Attacks on 7 July 2005: May 30, 2006 Paperback.
31. Saggat S., *The one per cent world: managing the myth of Muslim religious extremism*, „The Political Quarterly”, 2006, t. 77, no 3.
32. Sardar Z., *Balti Britain. A provocative Journey through Asian Britain*, London 2008.
33. *Satirical French magazine Charlie Hebdo attacked by gunmen*, „The Guardian”, 2015-01-07 (accessed: 8.01.2015).
34. Segell G., *Terrorism but Not Political Violence: London Public Transport Attacks July 7, 2005*, London Security Policy Study Book 14.
35. *Terrorystyci zabici, nie żyje czworo zakładników. Bilans szturmów na drukarnię i paryski sklep (pol.)*, tvp.info (accessed: 9.01.2015).
36. The Effects Of The Madrid Terrorist Attacks On U.S.-European Cooperation In The War On Terrorism 31. 12. 2010 — United States Congress Senate Committee.
37. Vikramaditya S., *Charlie Hebdo: The Last Meeting*, Amazon Digital Services, Inc, Kindle Edition 2015.
38. *We Francji atak na biuro satyrycznego pisma „Charlie Hebdo”, 12 zabitych (synteza)*. PAP, 2015-01-07 (accessed: 7.01.2015).

THE CURRENT MIGRATION AS A FACTOR OF THE TERRORIST THREAT IN EUROPE AND POLAND

Juliusz Piwowarski*, Andrzej Czop**

University of Public and Individual Security „Apeiron“ in Cracow

Summary

The authors analyse the structure of immigration processes in present Europe showing a qualitative difference between incomers to the Western countries and to Poland. The previous are reached by Muslim immigrants, finding it hard to assimilate with host societies and therefore are keen to follow radical Islam and turn into terrorists. As examples of such situations the terrorists attacks in Madrid, London, and Paris are pointed. The latter is the destination mostly for immigrants from neighboring countries, especially from Ukraine – they do not pose threat to Polish security and easily accommodate to Polish culture.

The other analysed aspect is the influence of the immigration crisis on functioning of the European Union – both particular countries (especially Italy) and its institutions. The controversies over European Commission's propositions for dealing with the immigration crisis are shown, with a stress put on Central European countries.

Keywords: migration, terrorism, Madrid, London, Paris, European Commission

Uliusz Piwowarski*, currently (since 2010) serves as the Rector of the University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow (Poland). The founder of Cracow Research Institute for Security & Defence Skills “Apeiron” (2012). Juliusz Piwowarski is the author of two monographs published abroad, eleven monographs published at Polish publishing houses and nearly a hundred scientific articles published at Polish and foreign scientific journals. Research interests: security sciences, philosophy of security, social psychology, sociology, pedagogy, science of morality as a constituent of *security culture*.

Juliusz Piwowarski*, Viešojo ir individualaus saugumo universiteto “Apeiron” Krokuvoje (Lenkija) rektorius nuo 2010 m., Tyrimų centro Saugumo ir Gynybos kompetencijos “Apeiron” Krokuvoje įkūrėjas (2012). Juliusz Piwowarski yra dviejų monografijų, išleistų užsienio leidyklose, 11 monografijų, publikuotų Lenkijoje ir beveik šimto mokslinių straipsnių, publikuotų Lenkijos ir užsienio leidiniuose, autorius. Moksliniai interesai: saugumo mokslai, saugumo filosofija ir sociologija, pedagogika bei moralumas, sudarantis saugumo kultūros pamatus.

Andrzej Czop**, University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow (Poland). Research interests: security sciences, philosophy of security, social psychology, sociology, pedagogy, science of morality as a constituent of *security culture*.

Andrzej Czop**, Viešojo ir individualaus saugumo universitetas “Apeiron” Krokuvoje (Lenkija). Moksliniai interesai: saugumo mokslai, saugumo filosofija ir sociologija, pedagogika bei moralumas, sudarantis saugumo kultūros pamatus

REFUGEES AS A SECURITY THREAT: CASE OF LITHUANIA

Vilmantė Kumpikaitė-Valiūnienė*

* *Kaunas University of Technology Department of Management Gedimino 50, LT-44211 Kaunas, Lithuania*
Phone (+370 611) 21952
E.mail: vilmante.kumpikaite@ktu.lt

Eugene T. Agoh**

** *Kaunas University of Technology Department of Management Gedimino 50, LT-44211 Kaunas, Lithuania*
E.mail: eugene.agoh@ktu.edu

Ineta Žičkutė***

*** *Kaunas University of Technology Department of Management Gedimino 50, LT-44211 Kaunas, Lithuania*
E.mail: ineta.zickute@ktu.lt

Annotation. Refugee crises rose different debates and divided society in the European Union. Security is one of the main issue, connected with refugees in Europe. This paper presents results of quantitative study toward refugees among Lithuanian citizens in 2015. 535 respondents participated in this study. Stability of a country, crimes, social conflicts and terrorism were highlighted as the main possible security threats. Results revealed quite negative attitude toward refugees by Lithuanian citizens. It was highlighted that refugees could have negative impact of the EU unity, could increase terrorism and crimes. Statistical differences according to gender and age were highlighted. Moreover, respondents opinion about refugees became worse after terror act in Paris in 2015.

Keywords: refugees, refugee crises, threats, security threats, terrorism, Lithuania, European Union.

INTRODUCTION

Refugee migration is one the most controversial topic in politics in recent times especially in American and French, presidential elections, Brexit and the upcoming German elections. This has somehow deepened our understanding of the challenges and security threats migration poses. A lot of people especially politicians have declared refugee migration as a security threat even though in most cases these claims are not evidently proven to support their claims. Political opportunism use this context in their favour in recent years putting more fear and change in people's perceptions on refugee migration.

According to UN¹ figures, the number of migrants in 1990 was 154 million, 2000 was 175 million and in 2013 those figures went up to 232 million. Subsequently, those numbers

¹ United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2013. The number of international migrants worldwide reaches 232 million, Population Facts No. 2013/2. < http://esa.un.org/unmigration/documents/The_number_of_international_migrants.pdf > [Accessed:21 April. 2017]

went up in most European Union countries due to refugee influx from mostly war-tune countries mostly from North Africa and the Middle East. This has caused a lot of controversy and fear among citizens of Lithuania coupled with the recent terrorist attacks in France, Germany, Belgium, Russia, Egypt, etc.

Lithuania as a country is not so familiar with refugee and does now have an advanced support system for refugees, which makes it harder for Lithuania to accept and accommodate over 1105 refugees in two years imposed on them by the European Union. Immigrants are perceived as different in Europe because of their nationality, religious and cultural values². These threats have huge leads to the current situation here in Lithuania and across many other European countries.

Due to the fear-mongering by these political opportunists, people tend to have mixed perceptions on refugees coming to their countries for various reasons triggered by an occurrence that force their beliefs to change or in some few cases remain the same.

The **aim** of the article is to present attitudes of Lithuanian citizens to refugees as a security threats.

Based on scientific literature review four groups of security threats were highlighted. Quantitative study evaluating **attitudes** toward refugees was conducted in Lithuania in 2015. The first section of the paper, presents theoretical background to highlight threats that lead to security concerns connected with immigrants. The second section gives us an understanding on instrument and **methodology** of the survey. Then general insights of empirical study on the threats felt by Lithuanian citizens are proposed and finally, conclusions are given.

THEORETICAL BACKGROUND: THREATS THAT LEAD TO SECURITY CONCERNS

Mayda³ presents two sets of threat factors: economic and non-economic ones. Research⁴ has indicated that economic and cultural threats helped for understanding the opposition

² McLaren, L. M. (2003). Anti-immigrant prejudice in Europe: Contact, threat perception, and preferences for the exclusion of migrants. *Social Forces*, 81(3), 909-936.

³ Mayda, A. M. (2004). *Who Is Against Immigration? A Cross-Country Investigation of Individual Attitudes toward Immigrants* (No. 1115). Institute for the Study of Labor (IZA).

⁴ Schweitzer, R., Perkoulidis, S., Krome, S., Ludlow, C. and Ryan, M. (2005). Attitudes towards refugees: The dark side of prejudice in Australia. *Australian Journal of Psychology*, 57(3), 170-179.

towards immigrants and refugees in Australia. Similar results were disclosed in Denmark⁵ or in the Netherlands⁶.

In addition, Bizman and Yinon⁷ disclosed threats related to economic issues, physical or material wellbeing of locals. Economic and political power⁸, competition between the locals and new comers over scarce resources such as land or jobs^{9 10} could be highlighted too. This is the type of threat felt by vast majority of Spanish, Italians, Portuguese and the Greeks as they felt their economies were hit harshly during the 2008 recession because of immigrant's economic factors. Due to the vast numbers of illegal immigrants and working in these countries without paying taxes or officially contributing economically but sending money back to their home countries over a long period somehow have impacted negatively on these economies. It is also easier for immigrants to get to these countries because of porous sea and land borders making it easier for immigrants and recently huge numbers of refugees. However, all those presented threats are not directly connected with security threats what is on prior of this paper. Therefore, we will continue with issues connected with security threats.

Local people see new comers as aggressive, dishonest or unintelligent¹¹. Therefore, they could expect negative interactions with them and hold negative attitudes against immigrants. These stereotypes are often proven wrong and in most cases due to individual differences. Some of the most prominent are Muslim men would not allow their women to work¹² and would rather have them as housewife's which will have negative impact on the economy if they are to live presently in certain European countries¹³. Another stereotype that perceived Arab men are

⁵ Curşeu, P. L., Stoop, R. and Schalk, R. (2007). Prejudice toward immigrant workers among Dutch employees: Integrated threat theory revisited. *European Journal of Social Psychology*, 37(1), 125-140.

⁶ González, K.V., Verkuyten, M., Weesie, J. and Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology*, 47(4), 667-685.

⁷ Bizman, A. and Yinon, Y. (2001). Intergroup and interpersonal threats as determinants of prejudice: The moderating role of in-group identification. *Basic and Applied Social Psychology*, 23(3), 191-196.

⁸ Stephan, W. G. and Stephan, C. W. (1996). Predicting prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 20(3), 409-426.

⁹ Jackson, J. (1993). Realistic group conflict theory: A review and evaluation of the theoretical and empirical literature. *The Psychological Record*, 43, 395-414.

¹⁰ Fratesi, U. and Riggi, M.R. (2007). Does migration reduce regional disparities? The role of skill-selective flows. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 19 (1), 78-102.

¹¹ Esses, V. M., Haddock, G. and Zanna, M. P. (1993). Values, stereotypes and emotions as determinants of intergroup attitudes. In D. M. Mackie & D. L. Hamilton (Eds.), *Affect, Cognition and Stereotyping: Interactive Processes in Group Perception*, (pp. 137-166). Orlando, FL: Academic.

¹² Stephan, C. W., Stephan, W. G., Demitrakakis, K. M., Yamada, A. M. and Clason, D. L. (2000). Women's attitudes toward men: An integrated threat theory approach. *Psychology of Women Quarterly*, 24(1), 63-73.

¹³ Tausch, N., Hewstone, M. and Roy, R. (2009). The relationships between contact, status and prejudice: An integrated threat theory analysis of Hindu-Muslim relations in India. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19(2), 83-94.

more violent against women due to cultural and religious doctrines practice within their communities for centuries also cause women expecting only negative results while dealing with people from these regions¹⁴. In many cause these stereotypes are true but lack scientific proof therefore, we believe people are different and could not be generalized based on few negative cases published in the media.

González et al.¹⁵ disclosed fear and perceptions of threat could play an important role in generating prejudice towards new comers in general, and towards immigrants. In addition, Ciarniene and Kumpikaite¹⁶ added that a multicultural society might be threatening to native-born citizens of receiving countries. In accordance to Hefti¹⁷ This can cause resentment among the citizens, which can trigger social conflicts. In addition, some experts disclose inimical consequences for jobs, crime, taxes, cultural norms, schools or social harmony¹⁸. Moreover, other scientists speak about security and state survival¹⁹. Dealing with security threats means envisioning the strategies and the actors more suited to preserve stability.

These threats are mostly felt in countries that lack economic stability or in some cases the fear of cultural and religious differences play a good role in increasing the level of fear among citizens. This could be backed-up by the recent economic meltdown in 2008, which mostly affected Greece, Spain, Portugal and Italy. Most citizens in these countries blame immigrants of having significant economic impact on their countries economy over the years that resulted in such chaos. Even though this was not proven to be true, political opportunist used this in their favour at the same time leaving a negative legacy on how citizens in these countries felt about immigrants and refugees to a large extend. Since these threats are also supported by recent terror attacks mostly in Europe, other European countries felt these threats directly and fear for the worst in various countries.

Summarizing analysed scientific literature in this section threats of immigration were highlighted and presented in Figure 1.

¹⁴ Islam, M. R. and Jahjah, M. (2001). Predictors of young Australians' attitudes toward Aboriginals, Asians and Arabs. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 29(6), 569-579.

¹⁵ González, K.V., Verkuyten, M., Weesie, J. and Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology*, 47(4), 667-685.

¹⁶ Ciarniene, R. and Kumpikaite, V. (2008). The impact of globalization on migration processes. *Social Research. Siauliai*, 13(3), 42-48.

¹⁷ Hefti, A. M. (1997, September). Globalization and migration. In *European Solidarity Conference on the Philippines: Responding to Globalization*, Zurich, Switzerland (pp. 1-6).

¹⁸ Simon, R. J. and Alexander, S. H. (1993). *The ambivalent welcome: Print media, public opinion, and immigration*. Praeger Publishers.

¹⁹ Ceccorulli, M. (2009, April). Migration as a security threat: internal and external dynamics in the European Union. In *Forum on the Problems of Peace and War*.

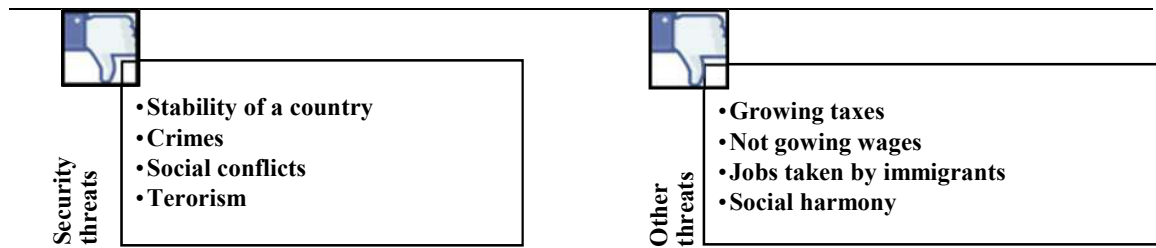

Figure 1. The main groups of threats affected by immigration highlighted from scientific literature

METHODOLOGY OF THE SURVEY

Based on public comments and mixed feeling about refugees coming to Lithuania, a survey was carried out to access the extent of their perceptions. Research model based on scientific literature analysis, highlighted security threats groups (see Figure 1) and statements formulated based on media was constructed and presented in Figure 2.

In order to get a representative sample with the margin of error 0.5 of 95 percent probability it was necessary to collect answers from at least 400 respondents (see equation 1²⁰).

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}, \quad (1);$$

where n – number of respondents;
 Δ – the margin of error (5%, probability 0,95);
 N – general population (2.8 million of Lithuanian Citizen).

However, a total number of 532 citizens participated in the survey what gives us a representative data. Survey was conducted from 15th of October to 10th of December of 2015 in Lithuania. It was developed via Internet and paper questionnaires. The dependent variables are security threats and gender and age are control variables. In addition, Paris attack in 2015 was added as it happened on November 13th when conducting this study. 286 respondents filled questionnaires before Paris' terrorism acts and 249 – after those acts. 331 females and 193 males took part in the survey. 11 respondents did not indicate their gender. The youngest respondent was 13 years old and the oldest was 74 years old. The scale of 0 to 7 was used while 0 = “I do not have opinion”, 1 = “totally disagree”, and 7 = “totally agree”. SPSS software was used to analysed data. Comparison of means was used to highlight respondents' attitude to security threats. Spearman correlation analysis was explored to see connections among threats and control variables.

²⁰ Korenev, J., Paniotto, V., & Jakovenko, J. (1986). Population Mass Inquests on the Basis of the State Post Service. *Sotsiologicheskie Issledovaniya*, (4), 115-118.

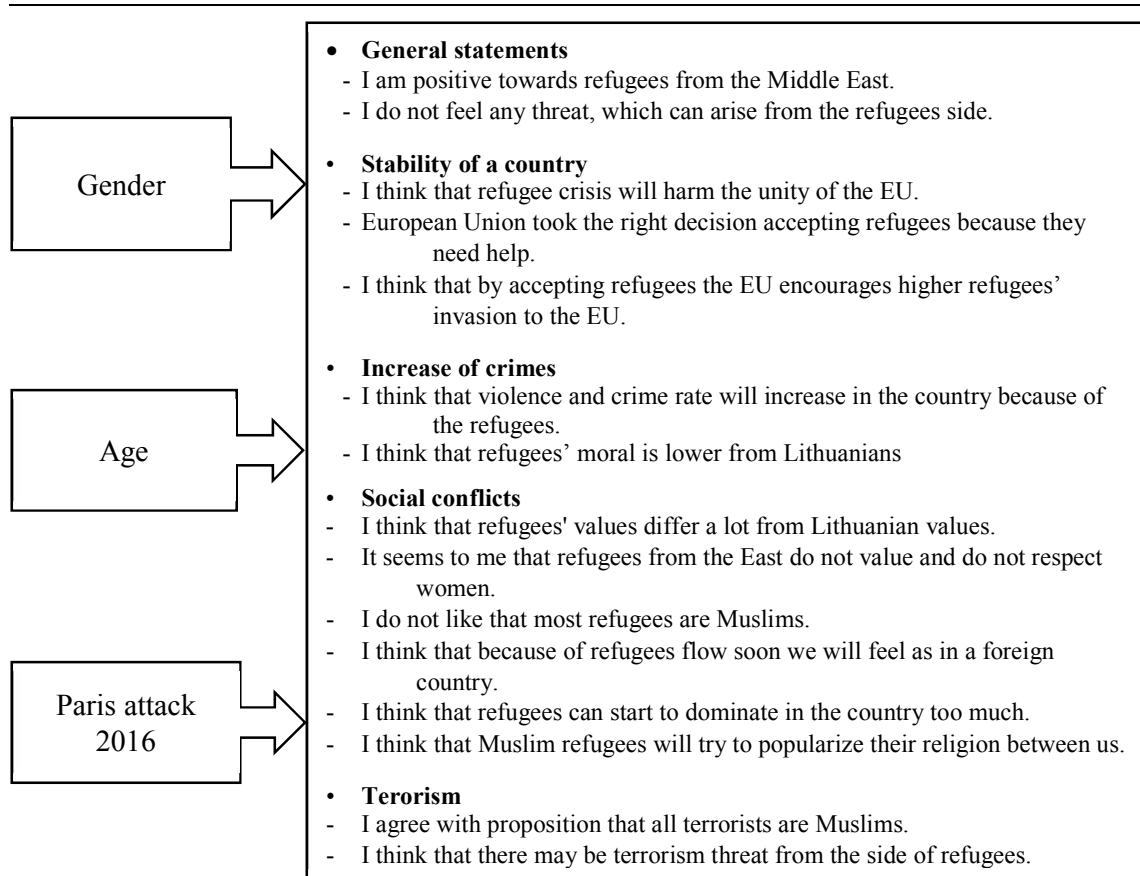

Figure 2. Research model of security threats forward refugees

EMPIRICAL STUDY ON THE THREATS FELT BY LITHUANIAN CITIZENS

Firstly, general questions about refugees and feeling of threats were given. These answers demonstrate negative attitude of respondents forward refugees (see Figure 3). Respondents disagree that they do not feel any threat, which can arise from refugees (mean 2.29). They are not positive towards refugees (mean 2.43). In addition, majority of participants of the study would not like refugees living the next with them (mean 4.16).

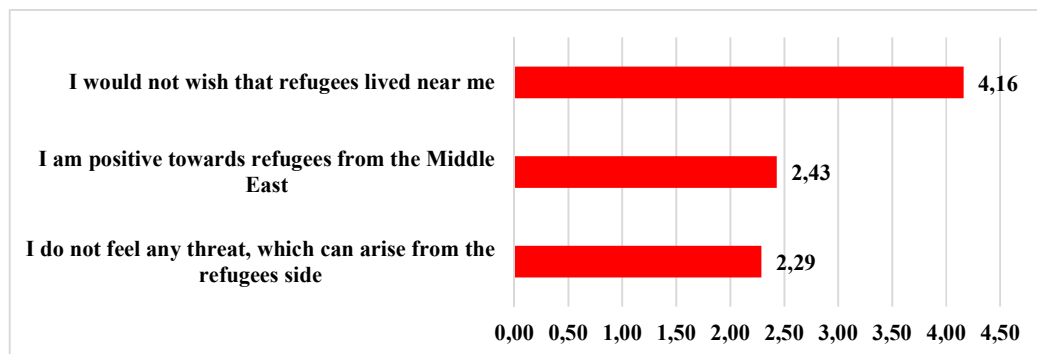

Figure 3. General attitude to refugees, mean value

Stability of a country

Respondents' opinion about refugees influence on stability of the European Union was the next moment analysed in the study. Its results are presented in Figure 4. In accordance with these results, it was highlighted that respondents agree that by accepting refugees the EU encourages higher refugees' invasion. Moreover, mean of a statement "I think that refugee crisis will harm the unity of the EU" is a bit higher than average. Mean 3.21 shows lower than average evaluation showing quite critical respondents' opinion about decision to let refugees to enter the EU.

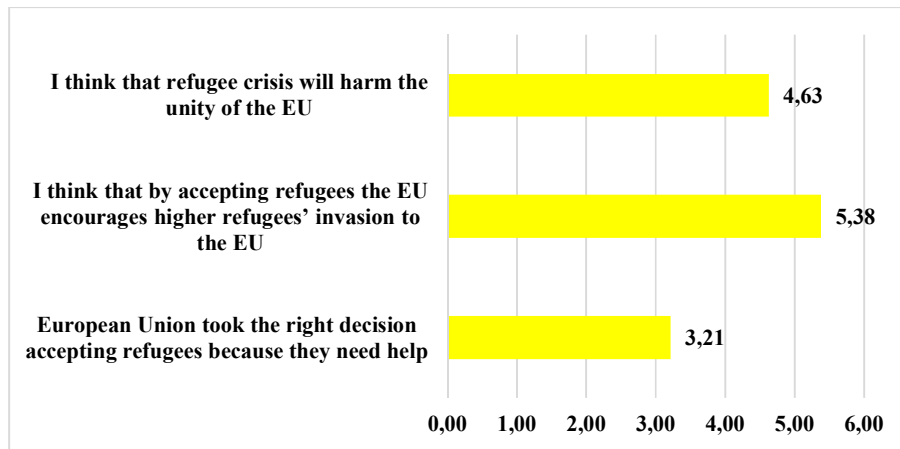

Figure 4. Respondents' opinion about refugees influence on stability of the European Union, mean value

Increase of crimes

Figure 4 presents respondents' attitude toward refugees' moral and crime, and violence situation. Mean 2.99 demonstrates that respondents neither agree that moral of refugees is lower from Lithuanians. However, mean value of attitude to violence and crime increase because of the refugees is average (4.41).

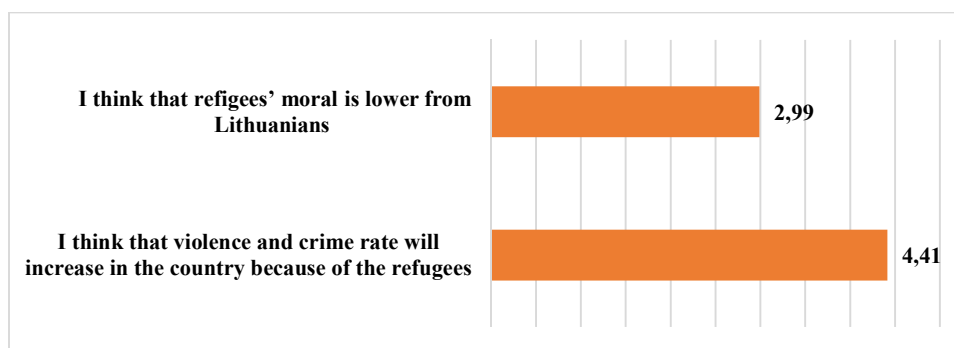

Figure 5. Respondents' attitudes to morality of refugees and crime, mean value

Social conflicts

The next group of security threats is connected with social conflicts may arise between locals and refugees (see Figure 4). The highest evaluation was given for the statement that refugees' values differ a lot from Lithuanian values. Average evaluation (4.48) for threat concerning that Muslim refugees will start to popularise their religion. Other threats were evaluated as not so important threats. However, mean values are higher than 3.48 in all cases.

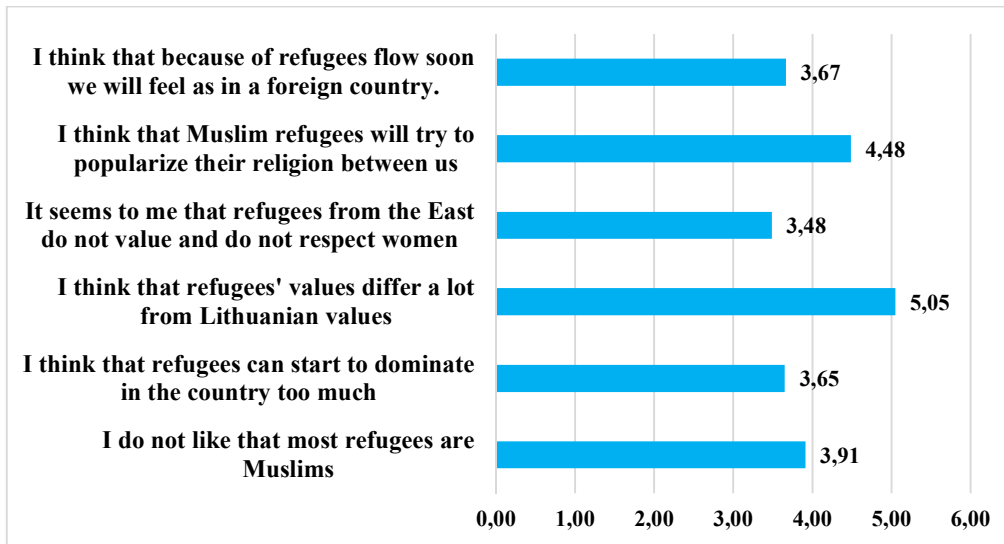

Figure 6. Evaluation of social conflict factors, mean value

Terrorism

Finally, the threat connected with terrorism were evaluated (see Figure 6). Respondents mostly disagree with propositions that all terrorism are Muslims. These news are good toward Muslim people. However, evaluation about terrorism threat arising from refugees was evaluated almost by 5 (maximum evaluation 7). It means that this threat is really important and one of the most important.

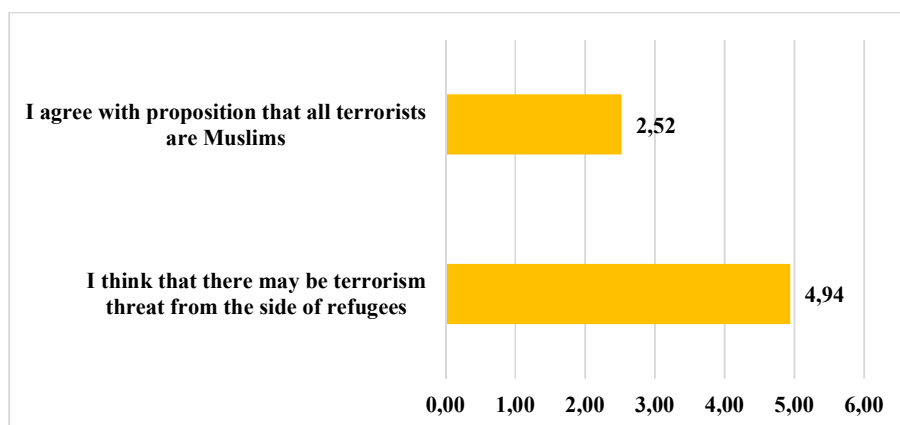

Figure 7. Evaluation of terrorism threat, mean value

Comparison analysis according to control variables

Table 1 presents statements, which has statistical difference according to control variable “Paris attack“. We could see that respondents more accepted propositions “I think that there may be terrorism threat from the side of refugees” and “I agree with proposition that all terrorists are Muslims“ after terrorism acts in Paris in 2015. It was obvious that people could feel this way since those attacks were linked to religious extremism and the attacker was perceived to be an immigrant from Middle East fleeing war as a refugee. In addition, respondents started thinking more that refugee crisis will harm the unity of the EU. Two more statistical significant but very weak relations were found. More people started to agree that refugees from the East do not value and do not respect women and more disagree that the European Union took the right decision accepting refugees because they need help

Table 1. General results of empirical study for in-group threats

Statements	Mean	Std. Dev.	Paris attack
I think that there may be terrorism threat from the side of refugees.	4.94	2.238	,152**
I agree with proposition that all terrorists are Muslims	2.52	2.399	,196**
It seems to me that refugees from the East do not value and do not respect women	3.47	2.444	,086*
European Union took the right decision accepting refugees because they need help	3.25	2.120	-,086*
I think that refugee crisis will harm the unity of the EU	4.57	2.245	,116**

Note: **Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed),

*Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Four statistical differences were highlighted in accordance with age (see Table 2).

Younger respondents agree more with the statements that refugees can start to dominate in the country too much and that because of refugees flow soon locals will start feeling as in a foreign country. In addition, younger respondents agree with proposition that all terrorists are Muslims more than older once. Moreover, older respondents are more positive towards refugees from the Middle East but they think that by accepting refugees the EU encourages higher refugees' invasion to the EU. However, it should be mentioned that all highlighted significant correlations are very weak.

Table 2. General results of empirical study for in-group threats

Statements	Mean	Std. Dev.	Age
I think that refugees can start to dominate in the country too much	3.59	2.475	-,096**
I think that because of refugees flow soon we will feel as in a foreign country	3.65	2.455	-,140**
I agree with proposition that all terrorists are Muslims	2.52	2.399	-,111**
I am positive towards refugees from the Middle East	2.43	1.854	,090*
I think that by accepting refugees the EU encourages higher refugees' invasion to the EU	5.37	2.048	,103*

Note: **. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed),
 * Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Looking at differences according to gender (see Table 3), females agree more that refugees can start dominating in the country too much in comparison with males. At the same time men think that refugees' morality is lower than local people more than women. Moreover, more males do not feel any threat, which can arise from the refugees' side. It demonstrates that they are calmer and less stressed out in comparison with females. It also corresponds with the findings that females think that there may be terrorism threat from the side of refugees more than males. Moreover, more females do like a fact that most refugees are Muslims and this means that women are more threatened by people of other religion, especially of Muslims.

Table 3. General results of empirical study for in-group threats

Statements	Mean	Std. Dev.	Gender
I think that there may be terrorism threat from the side of refugees	4.94	2.238	,133**
I do not feel any threat, which can arise from the refugees side	2.31	1.922	-,145**
I think that refugees can start to dominate in the country too much	3.59	2.475	,106*
I think that refugees' morality is lower than Lithuanian	2.95	2.593	-,125**
I do not like that most refugees are Muslims	3.91	2.639	,085*

Note: **. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed),
 *. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

CONCLUSION

The conducted study shifted that Lithuanians highlighted terrorism and stability of the EU as the main threats of refugee crisis. These threats felt by Lithuanian respondents had a basis. The world faced with more terrorism acts, which were organized by immigrants and refugees. With recent terror attacks mostly in France, Germany, Russia, Sweden, Belgium, Turkey and the U.K. there is even more fear among citizens of Lithuania and that will obviously translate to more security threats on the side of refugees coming from Middle East. Moreover, refugee crises had an influence on Brexit decision in the U.K. and other European countries. Marine Le Pen, a leader of National Front with her ideas against immigrants and separation of France in the last step of presidential elections in France is not the only example in Europe. National parties take leading positions in many European countries and these issues harm the unity of the European Union a lot.

The results indicated general perceptions of Lithuanians on refugees with the most serious threat been that by accepting refugees the EU encourages higher refugees' invasion to the EU. Moreover, this threat looks to be real. Information sources²¹ announce that number of immigrants increased in 2016 comparing to 2015, and it is higher in the same period in 2017 comparing with 2016.

Moreover, respondents are afraid that crimes and violence could increase because of refugees. It corresponds, with other findings those migrants often are seen as free-loaders or suspected of being criminals and statistics of Lithuania. For example in Lithuania, where were seen very high emigration rate crimes decreased by 15.4 percent comparing 2004 and 2011. Number of murders decreased from 345 until 211 by 39 percent. It is because together with qualified people criminals left country also.

Therefore, we could summarize that attitudes toward refugees are quite negative. In addition, there are several very important security threats, connected with refugees. This is an increased number of crimes and terrorism, what harms the unity of the EU and nonsatisfaction of citizens in different countries. Therefore, security of citizens should be a prior issue for the EU and its members' governments.

Limitations. Weak correlations were highlighted comparing threats according to control variables. It could be due because even general responses rate was 535, however sample of different control groups were lower. Moreover, longitudinal study would be useful to conduct

²¹ 2016 m. į Europą atvyko per 110 tūkst. migrantų. <http://www.delfi.lt/news/daily/world/2016-m-i-europa-atvyko-per-110-tukst-migrantu.d?id=70493486>

as answers could differ in comparison with 2015 as situation in the EU increase a lot. Generally, the majority of Europeans feel Muslims from the Middle East are more prompt to be religious extremist, which is while most terrorist are associated or linked to terror groups justifying their attack on religious beliefs. These threats are of high security concern due to recent terror attacks in Nice and Paris, Berlin, Brussel, Stockholm, London and Saint Petersburg.

REFERENCES

1. Bizman, A. and Yinon, Y. (2001). Intergroup and interpersonal threats as determinants of prejudice: The moderating role of in-group identification. *Basic and Applied Social Psychology*, 23(3), 191-196.
2. Ceccorulli, M. (2009, April). Migration as a security threat: internal and external dynamics in the European Union. In *Forum on the Problems of Peace and War*.
3. Ciarniene, R. and Kumpikaite, V. (2008). The impact of globalization on migration processes. *Social Research. Siauliai*, 13(3), 42-48.
4. Curşeu, P. L., Stoop, R. and Schalk, R. (2007). Prejudice toward immigrant workers among Dutch employees: Integrated threat theory revisited. *European Journal of Social Psychology*, 37(1), 125-140.
5. Esses, V. M., Haddock, G. and Zanna, M. P. (1993). Values, stereotypes and emotions as determinants of intergroup attitudes. In D. M. Mackie & D. L. Hamilton (Eds.), *Affect, Cognition and Stereotyping: Interactive Processes in Group Perception*, (pp. 137-166). Orlando, FL: Academic.
6. González, K.V., Verkuyten, M., Weesie, J. and Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology*, 47(4), 667-685.
7. Hefti, A. M. (1997, September). Globalization and migration. In *European Solidarity Conference on the Philippines: Responding to Globalization*, Zurich, Switzerland (pp. 1-6).
8. Islam, M. R. and Jahjah, M. (2001). Predictors of young Australians' attitudes toward Aboriginals, Asians and Arabs. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 29(6), 569-579.
9. Jackson, J. (1993). Realistic group conflict theory: A review and evaluation of the theoretical and empirical literature. *The Psychological Record*, 43, 395-414.
10. Korenev, J., Paniotto, V., & Jakovenko, J. (1986). Population Mass Inquests on the Basis of the State Post Service. *Sotsiologicheskie Issledovaniya*, (4), 115-118.
11. Mayda, A. M. (2004). *Who Is Against Immigration? A Cross-Country Investigation of Individual Attitudes toward Immigrants* (No. 1115). Institute for the Study of Labor (IZA).
12. McLaren, L. M. (2003). Anti-immigrant prejudice in Europe: Contact, threat perception, and preferences for the exclusion of migrants. *Social Forces*, 81(3), 909-936.
13. Schweitzer, R., Perkoulidis, S., Krome, S., Ludlow, C. and Ryan, M. (2005). Attitudes towards refugees: The dark side of prejudice in Australia. *Australian Journal of Psychology*, 57(3), 170-179.
14. Simon, R. J. and Alexander, S. H. (1993). *The ambivalent welcome: Print media, public opinion, and immigration*. Praeger Publishers.
15. Sniderman, P. M., Peri, P., de Figueiredo, Jr. Rui J.P. and Piazza, Th. (2000). *The Outsider: Prejudice and Politics in Italy*. Princeton: Princeton University Press.
16. Stephan, C. W., Stephan, W. G., Demitakis, K. M., Yamada, A. M. and Clason, D. L. (2000). Women's attitudes toward men: An integrated threat theory approach. *Psychology of Women Quarterly*, 24(1), 63-73.

17. Stephan, W. G. and Stephan, C. W. (1996). Predicting prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 20(3), 409-426.
18. Tausch, N., Hewstone, M. and Roy, R. (2009). The relationships between contact, status and prejudice: An integrated threat theory analysis of Hindu–Muslim relations in India. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19(2), 83-94.
19. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2013. The number of international migrants worldwide reaches 232 million, Population Facts No. 2013/2. < http://esa.un.org/unmigration/documents/The_number_of_international_migrants.pdf > [Accessed:21 April. 2017]
20. Nonneman, W. (2007). European Immigration and the Labor Market. The transatlantic task force on immigration and integration.
21. Fratesi, U. and Riggi, M.R. (2007). Does migration reduce regional disparities? The role of skill-selective flows. *Review of Urban & Regional Development Studies*. 19 (1), 78–102.

PABĖGĖLIAI KAIP GRĖSMĖ SAUGUMUI: LIETUVOS ATVEJIS

Vilmantė Kumpikaitė-Valiūnienė*, Eugene T. Agoh**, Ineta Žičkutė***

Kauno technologijos universitetas

Santrauka

Pabėgėlių krizė, prasidėjusi 2015 m. Europoje sukėlė didelius debatus ir suskaldė Europos sąjungos visuomenę. Buvo išsakyta daug skirtingų nuomonių apie pabėgėlius bei su jais susijusias grėsmes. Viena jų – saugumas. Šiame straipsnyje atskleidžiama Lietuvos piliečių nuomonė apie saugumą, susijusį su pabėgėliais. Remiantis mokslinės literatūros analize buvo išskirtos keturios saugumo faktorių grupės: šalies stabilumas, socialiniai konfliktai, nusikaltimai ir terorizmas. 335 respondentai dalyvavo kiekybiniame tyrime 2015m. rudenį. Rezultatai atskleidė gana neigiamą Lietuvos piliečių požiūrį į pabėgėlius. Tyrimo dalyviai išsakė savo nuomonę, kad atvertos sienos į ES dar labiau paskatins pabėgėlių srautus į Europą, o tai neigiamai paveiks ES vienybę. Terorizmo aktas Paryžiuje 2015 m. lapkričio 13d. dar labiau padidino respondentų nuomonę apie terorizmo grėsmę. Be to pastebėtina, jog moterys labiau neigiamai nusiteikę prieš pabėgėlius musulmonus, o daugiau vyrų neįžvelgia jokių grėsmių, kiliančių iš pabėgėlių, lyginant jų atsakymus su moterų. Be to, jaunesni piliečiai išreiškė labiau neigiamą nuomonę apie pabėgėlių dominavimą ir musulmonų sąsajas su terorizmu.

Pagrindinės sąvokos: pabėgėliai, pabėgėlių krizė, grėsmės, saugumo grėsmės, terorizmas, Lietuva, Europos Sąjunga.

Vilmantė Kumpikaitė-Valiūnienė*, daktarė, Kauno technologijos universiteto Vadybos katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: migracijos procesai, ekspatriacija, žmonių išteklių vadyba.

Vilmantė Kumpikaitė-Valiūnienė*, PhD, Kaunas University of Technology Department of Management, professor. Research interests: Migration Processes, Expatriation, Human Resource Management.

Eugene T. Agoh** Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto magistras. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinis verslas, ekspatriantų investicijos, migracija.

Eugene T. Agoh** Kaunas University of Technology, School of Economics and business, master in International Economics. Research interests: International Business, Investments of Expatriates, Migration.

Ineta Žičkutė*** Kauno technologijos universiteto Vadybos katedros doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: migracijos priežastys, elgenos ekonomika migracijos procese.

Ineta Žičkutė*** Kaunas University of Technology Department of Management, PhD candidate. Research interests: Migration Reasons, Behaviour Economics in Migration Process.

IMPACT OF LOCAL BORDER TRAFFIC ON SECURITY OF LOCAL INHABITANTS OF WARMIA AND MAZURY REGION

Bogdan Chmieliński*

**University of Warmia and Mazury in Olsztyn
ul. M. Oczapowskiego 2; 10-702 Olsztyn, Poland
Telephone: +48 693 277 636
E-mail: b.chmiel17@wp.pl*

Andrzej Wawrzusiszyn**

***University of Warmia and Mazury in Olsztyn
ul. M. Oczapowskiego 2; 10-702 Olsztyn, Poland
Telephone: +48 695 603 767
E-mail: andrzej.wawrzusiszyn@uwm.edu.pl*

Annotation. After Poland's accession to the European Union and the Schengen Agreement, its eastern border became an external border. One of the negative effects of the enlargement of the European Union, at least from the point of view of the development of cooperation with the countries of Eastern Europe, was the necessity of introducing a visa regime in passenger traffic at the external borders of the Community. In order to maintain good neighbourly contacts on the eastern side of the country, negotiations on the visa-free regime were launched. Such a solution was possible thanks to the Regulation 562/2006 adopted in 2006 which allows Member States to negotiate bilateral agreements with neighbouring countries, facilitating small border traffic for social, economic or cultural exchange purposes.

The authors present the analyses of the impact of local border traffic between Poland and the Russian Federation (Warmia and Mazury and the Kaliningrad District) on the security of inhabitants of the Polish border region.

Keywords: security, border, border zone, local border traffic, threat, smuggling.

INTRODUCTION

The Warmińsko-Mazurskie Voivodship is located on the external border of the European Union and the Schengen area. The north-eastern edges of the region are part of the state border with the Russian Federation. EU legislation provides the possibility of visa-free border traffic for non-member countries. It is possible through bilateral agreements between states and the designation of restricted border zones. These include that relatively small, isolated areas of the territory of the states and local border traffic, which means visa-free travel, can take place only within the borders of these zones. Crossing the border zone is a violation of rights by the beneficiary of the local border traffic privilege. All travel outside the border area requires a valid entry visa.

Security in local border traffic is within the interest of state and Community institutions, it is a condition for fulfilling economic interests, but also the need of the inhabitants of the border area. Visa-free travel with a non-Schengen and non-EU country always carries a risk margin as well as a lot of concerns about the security of the visa-free zone citizens. Among the concerns raised are: the increase of criminal acts involving foreigners, the smuggling of tobacco, alcohol, as well as fuel, drugs, weapons, explosives, and even people. It is certainly easier for illegal immigrants to cross the external border of the European Union to move to any of the countries within the zone, with the high probability of avoiding further border controls.

During the preparation of the research procedure a **research problem** was formulated and it took the form of a question: did the introduction of local border traffic affect the level of security of the inhabitants of Warmia and Mazury. The basic techniques of document analysis, source materials and legal analysis were used to obtain empirical material. Due to the current topicality of the problem, the empirical material was derived from statistical analysis of the Central Statistical Office, the Border Guard and the Customs Service.

Purpose of the article is to present the circumstances of the introduction and functioning of local border traffic between Poland and the Russian Federation and to analyse its impact on the security of the inhabitants of Warmia and Mazury.

Methods of research – critical analysis of scientific literature, comparative analysis of documents and source materials, theoretical methods and own intuition.

LOCAL BORDER TRAFFIC – BACKROOM OF NEGOTIATIONS WITH EASTERN PARTNERS

The Schengen Agreement is an international agreement concluded between several EU Member States and aimed at ensuring the free movement of persons in an area of the territories of the signatory States. Freedom applies not only to citizens of the Group, but to all persons of other nationalities who cross internal borders. The Schengen Group currently comprises of: Austria, Belgium, the Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Greece, Spain, Netherlands, Iceland, Liechtenstein, Lithuania, Luxembourg, Latvia, Malta, Monaco, Germany, Norway, Poland, Portugal, San Marino, Slovakia, Slovenia, Switzerland, Sweden, Hungary, Italy, Vatican City. The adoption of regulations resulting directly from the content of the Agreement is required to gain the possibility of membership in the European Union. It

results in the fact that the future of European borders stands in front of the vision of a zone of free, uncontrolled movement of people including probably the whole old continent¹.

In order for the principles developed in Schengen to be reflected in reality and to be able to find a place in the legal and institutional order of the European Union, the Member States of the European Community had to adopt the Amsterdam Treaty, which was signed on 2 October 1997 and entered into force on 1 May 1999. States expressing their willingness to join the European Union have to incorporate the Schengen acquis in full, although the exception is Great Britain, Ireland and, in a sense, Denmark. The following are included in the Schengen acquis:

- Schengen Agreement of 14 June 1985,
- the Schengen Implementing Convention, signed 19 June 1990,
- accession protocols to Agreement of 1985 and the Executive Agreement signed with Italy, Spain and Portugal, Greece, Austria, Denmark, Finland and Sweden,
- decisions and declarations adopted by the Executive Commission established by the Executive Agreement of 1990, as well as the acts adopted by the bodies entrusted by the Executive Board with decision-making powers for the implementation of the Implementing Arrangement².

From the point of view of state security, the lack of border control always causes an additional risk by depriving a state the possibility of acquiring information about people crossing the border, the purpose of arrival and the goods they are carrying. By accepting the provisions of the Schengen Agreement, the state loses the ability to control its internal borders, relying only on the effective operation of the Border Guard at the external borders of all partners. Crossing a border of one of Schengen states opens the way to almost the entire European Union, and although Member States have reserved the right to carry out random border checks within a zone, this does not provide the level of protection that exists with systematic border traffic control.

At the very beginning of applying for membership of the European Union Poland has started its accession process, declaring its readiness to implement changes in the area of justice and home affairs, in accordance with the Schengen acquis. In order to meet EU standards, Poland undertook the development of border infrastructure of defensive nature, and began the process of preparing the state administration to implement and effectively enforce Community

¹ A. Maksimeczuk, L. Sidorowicz, *Graniczna obsługa ruchu osobowego i towarowego w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Almamery Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warsaw 2008, p. 71.

² *Ibidem*, p. 75.

law and legislative solutions on which membership depends. Governmental strategic programs were the basis for the implementation of these activities³.

Poland, in accordance with the Treaty regulating the conditions of its accession to the European Union, was obliged to apply the provisions of the Schengen acquis of the first category. In the implementation process, the Polish-Schengen Action Plan, adopted on 15 August 2001, played a strategic role. It defined the implementation instruments as well as the priorities on the way to the Schengen Zone. Moreover, it included terms in which the Polish side should follow the particular guidelines⁴.

On 24 August 2007, the Parliament of the Republic of Poland adopted a law on the participation of the Republic of Poland in the Schengen Information System (SIS) and the Visa Information System (VIS). The act defined the rules and procedures for the participation of the Republic in these systems, including the obligation of the authorities making entries and the authorities authorized to access the data through the National Information System⁵. As Poland has the task of securing one of the longest part of the Schengen external border, it has received support from the Schengen Fund of 313 million Euro. In 2006 - 2007 a group of experts evaluated the new Member States to meet all the necessary requirements of the zone. Experts unanimously stated that Poland properly implemented the Schengen acquis in all required areas. Due to lack of objections, a decision was adopted which allowed the abolition of controls on the sea and land internal borders as of 21 December 2007, and at the air borders the abolition of control took place on 30 March 2008.

Local border traffic as a simplified and special way of crossing state borders is introduced on the basis of bilateral agreements between states interested in such a solution. Poland prior to 2007 had agreements to allow crossing the border for inhabitants of border zone within the local border traffic with the Czech Republic, Slovakia and Germany, which at the time belonged to the Schengen zone. After 2007, when the accession to the Schengen area of all countries, including Poland, bound by the Agreements of Local Border Traffic took place, all border crossings serving travellers within the local border traffic system were abolished. Since then, the provisions of the Schengen Agreement have been applied, with the borders between those states open. This has given the travellers the possibility to cross the border anywhere except for the protected areas. It should be emphasized that the possibility of free crossing of state borders

³ See: Polska w Strefie Schengen. Biuletyn Informacyjny, Wydawnictwo MSWiA, Warsaw 2007.

⁴ A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, *Graniczna obsługa...*, op. cit., p. 75.

⁵ *Ibidem*, p. 76.

ceased to apply only to the inhabitants of the border area, as it was in the case for local border traffic. After Poland's accession to the European Union and the Schengen Agreement, its eastern border became an external border. One of the negative effects of the enlargement of the European Union, at least from the point of view of developing cooperation with the countries of Eastern Europe, was the necessity of introducing a visa regime in passenger traffic at the external borders of the Community⁶. In order to maintain good neighbourly contacts on the eastern side of the country, negotiations on the visa-free regime were launched. Such a solution was made possible by the Regulation No 562/2006, adopted in 2006, which allows Member States to negotiate bilateral agreements with neighbouring countries, facilitating local border traffic for social, economic or cultural exchanges⁷. Ukraine was the first neighbour which Poland signed a local border traffic agreement with. The contract was signed in 2008 and entered into force from 1 July 2009. This was due to the European Commission's reservations regarding the depth of the Ukrainian border area. Ultimately, the zone covers an area 30 kilometres from the border.

Parallel agreement with Belarus was signed by the Speaker of the Polish Parliament on 22 June 2010. The President of the Republic of Belarus signed it at the end of the same year, but the exchange of diplomatic notes, necessary for the implementation of the agreement, was suspended by the Belarusian side. Formally, the reason for this has been the lack of required printing equipment that allows the publication of travel cards for passengers.

Poland also started negotiations on local border traffic with the Russian Federation. To bind visa-free border traffic on the border between the Republic of Poland and the Kaliningrad District. In 2010, an agreement was negotiated, one of which was the inclusion in the border zone the whole area of the Kaliningrad District. However, it was in conflict with existing EU regulations, notably Regulation (EC) No 1931/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 stipulating the rules on local border traffic at the external land borders of the Member States. Countries may conclude agreements where the width of the border strip is defined from 30 to 50 km⁸. In order for the two countries agreement to be effective, Poland and Russia have applied for the establishment of a border area for the entire

⁶ <http://www.psz.pl/120-unia-europejska/maly-ruch-graniczny-na-zewnetrznych-granicach-unii-europejskiej>, [access: 18.08.2015].

⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_ip-11-939_pl.htm?locale=fr, [access: 18.08.2015].

⁸ More: K. Dudzińska, Mały ruch graniczny z Obwodem Kaliningradzkim, „Biuletyn PISM”, no 123 (731), 2010; A. Wawrzusiszyn, Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski, Wydawnictwo Naukowe DIFIN, Warsaw 2012; Wawrzusiszyn A., Aktuelle Probleme der Sicherung der Ostgrenze Polens und der Europäischen Union, "Polizei & Wissenschaft", 2/2013, Frankfurt am Main 2013.

district by way of exception. Such solution was justified by the specific location of the Russian territory in relation to Poland and other European countries

The position of Lithuania, which also conducted negotiations on local border traffic with the surrounding area, had also significant impact. The Lithuanians refused to agree to enlarge the border zone to the whole area of the Russian enclave in Europe. According to the Lithuanian government, the only acceptable way out would be to define the zone according to the standard guidelines without using exceptional solutions in this case. Lithuania's dissatisfaction with the Polish-Russian proposal stemmed mainly from the concern for its own safety. According to the Lithuanian State Border Protection Agency, in 2009, 17% more smuggled cases were registered than in 2008, including the most on the border with Russia (53% of cigarette smuggling). It is estimated that the value of the smuggled goods in the first half of 2010 was more than three times that of products that were unsuccessfully attempted to smuggle from January to July 2009. Lithuania has become both a destination country and a transit point in Western Europe.

The Russian side did not agree to such a solution because limiting the border zone to a separate section of the district territory, in order to allow local border traffic with Poland and other traffic to Lithuania, would be unfavourable to the Russian Federation. It would result in the division of the district into two separate border zones and other areas, including the largest city of the region - Kaliningrad. Russia hoped that with the support of the Polish side would increase the chances of positive consideration of the proposal by the European Commission. The formal requirement for the enlargement of border zone was to amend the existing local border traffic regulation which was in force at that time. The case would be much simpler if the initiative was also supported by Lithuania. The procedure itself is a long-term, capital-intensive process and involving almost all key EU institutions. It also gaining support from other Member States.

On 29 July 2011, the European Commission in its press announced a change of EU legislation. It was agreed to include into the border zone the entire Kaliningrad District and a large border area lying on the Polish side. One of the main arguments of such a decision has been to prevent the artificial division of the region and the possibility of conducting a more effective cultural and economic cooperation. Furthermore, it was found that local border traffic significantly facilitates the lives of citizens in border areas. It assumes less frequent checks at border crossing points (no need to stamp the document, special crossings only for border area

inhabitants, etc.), and facilitates border crossing without creating legal gaps or additional threats to the Schengen area⁹.

The approval of the Commission made it possible to sign an agreement between the Russian Federation and the Republic of Poland. Negotiations were finalized on 14 December 2011. On behalf of the governments, the agreement was signed by the Ministers of Internal Affairs of both states. For a legislative act to become mandatory, it still required ratification by the parliaments of the parties. Lithuania still did not agree to extend the border area of the entire district proposing for negotiations with Russia the area to be divided in accordance with Regulation (EC) No 1931/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006.

LEGAL BASIS FOR LOCAL BORDER TRAFFIC BETWEEN THE REPUBLIC OF POLAND AND THE RUSSIAN FEDERATION

On 27 July 2012, the agreement between the Government of the Republic of Poland and the Russian Federation on the introduction of local border traffic came into force. The agreement defined the rules of local border traffic and the scope of the border area. What is important, the agreement covered the entire territory of Russia directly bordering the territory of Poland. On the Polish side of the border area, twenty counties located in two voivodships were incorporated.

The Agreement was concluded in accordance with the provisions of the treaty on friendly and good neighbourly cooperation signed in Moscow on 22 May 1992 between the Polish and Russian parties. The aim of the agreement was to strengthen the neighbourhood relations of the two countries, as well as to cooperate in the economic, technical, commercial and cultural spheres. The document consists of sixteen articles containing the rules on which a local border traffic would be carried out. The second article contains an explanation of the basic terms used in the agreement¹⁰. The entities to which a local border traffic permit may be issued were specified. A basis for applying for the approval of permit has become a valid identity document authorizing the crossing of state borders and a document confirming that the applicant's permanent residence is within the border zone. In this case, the time of residence of such a

⁹ http://europa.eu/rapid/press-release_ip-11-939_pl.htm?locale=fr, [access 12.09.2015].

¹⁰ Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of the Russian Federation on the Principles of Local Border Traffic, signed in Moscow on 14 December 2011 (Journal of Laws of 2012, No. 814).

person is significant because the contract reserves the right to obtain permits for the inhabitants of the border zone for not less than three years.

Picture 1. The territories of Poland and Russia included in the border zone – local border traffic.

Source: http://mojemazury.pl/114135_Border-Polish-Russian-local-border-traffic_from-27-June.html#axzz4egN6jWvv, [access: 4.04.2016].

The document further specifies the entities that the authorities responsible for issuing the permit are obliged to issue a refusal decision. According to the agreement, such entities have become in particular, persons who threaten the internal order, the public, the health of citizens and international relations. Refusal decision will be also given to persons who are in the Schengen Information System for refusal of entry.

Persons who enter the territory of the Russian Federation in contradiction to the legislation of that state, also will not be allowed to cross the border on the basis of local border traffic.

The permitted duration of stay in the territory of the contracting states was determined, each time up to thirty days. However, the duration of stay may not exceed ninety days during the six months preceding the first entry. The fourth article regulates the validity of the first permit, providing that it lasts two years and cannot be longer than the validity of the document authorizing crossing state borders. The following permit is valid for five years under conditions

similar to the first one, but additionally conditional upon the respect of the local border traffic agreement, during the validity of the first permit.

It is sufficient to have a permit while staying within the border zone of the state and there is no need for additional passes. However, the holder of the permit does not have the right to work or carry out business in the territory of the two contracting states. At the same time having a visa and a permit to cross the border in local border traffic, it is prohibited to cross the border zone while using the permit. It follows the paragraph that according to what type of document is used by traveller while crossing the border, such rights the person has.

Moreover, important is the paragraph regarding the issue of exceeding the permitted duration of stay in the border zone of another country resulting from force majeure. The reason should be confirmed by credible documents or otherwise certified. In this case, foreigners will not be held responsibility however, the Border Guard on the territory of the Republic of Poland or the Federal Migration Service on the Russian side have to be informed about that fact. Another important information arising from the agreement concerns the control of persons crossing the border. The border control is to be conducted in accordance with existing legislation in the contracting states but excluding the stamp of permit and the documents authorizing the crossing of state borders.

The agreement also includes the paragraph regarding the mutual exchanging of information by the two mentioned countries in matters relating to the responsibility for infringement of the local border traffic regime and any amendments thereto. The issue of loss of documents by travellers or their destruction during the stay in the territory of a foreign country is also regulated. In such a case, the Border Guard or the territorial unit of the Ministry of Interior of the Russian Federation, located in the Kaliningrad District, should be informed accordingly to the state in which the incident occurred. These authorities are authorized to issue a certificate free of charge to the foreigner which confirms the reporting of the situation. If a travel document such as a passport is lost or damaged, the foreigner should go together with the certificate to the nearest diplomatic or consular representative of the country of which the document holder is a citizen. This is acceptable even if, the nearest diplomatic or consular representative of the country is placed outside the border zone. Both countries have reserved the right to suspend the application of the local border traffic agreement in situations threatening the good of any of them. In addition, each country has the right to refuse or deny the permits, if it results from its internal rules. Any discrepancies arising from the interpretation of the

agreement or its application shall be settled by consultation and negotiation between the parties. Changes in the content of the agreement are allowed only by mutual agreement of the parties.

The agreement was concluded for an indefinite period in Moscow on 14 December, 2011, and was signed by the Minister of Foreign Affairs - Radosław Sikorski on behalf of the Government of the Republic of Poland and Sergei Lavrov on behalf of the Government of the Russian Federation. The Local Border Traffic Agreement was ratified under the Act of 16 March 2012, which, according to the provisions of Article 2, entered into force three days after its publication. The President of the Republic of Poland signed the consent for the ratification of the agreement.

FREQUENCY OF CROSSING BORDER ON THE BASIS OF LOCAL BORDER TRAFFIC WITH KALININGRAD DISTRICT

In 2012, over 4 million border crossings with Russia were recorded, of which about 108 thousand were border crossing within visa-free regime. Compared to 2011, a 72% increase was recorded. According to data from the Headquarters of the Border Guard in 2013, 1.2 million foreigners crossed the Polish-Russian border on the basis of local border traffic. Taking into account all the foreigners crossing the border, the local border traffic was about 35.3%. Moreover, 1.6 million Poles have benefited from the facilities provided by the agreement between the Republic of Poland and the Russian Federation, and they were 56.6% of the total crossing the Polish border. In the first quarter of 2013, the participation of foreigners was 14.8%, while among Poles – 43.6%, while in the fourth quarter it was 48.9% and 75.7%, respectively¹¹. After the ratification by Poland of local border traffic agreements with Russia, the trend of border crossings by Polish citizens as well as by foreigners has been noted. The difference in dynamics is perfectly noticeable considering 2013 and its individual quarters. For example, at the beginning of the year the border crossed 311.9 thousand Polish citizens and 85.8 thousand of foreigners, while in the last quarter these figures amounted to 566.2 thousand and 473.5 thousand respectively.

The frequency of border crossing within local border traffic is also important. According to the Central Statistical Office, the percentage of foreigners crossing the border many times during one month in 2013 was 68%, while the percentage crossing the border several times a

¹¹ Central Statistical Office. Border traffic and the flow of goods and services on the external border of the European Union in Poland in 2013, Warsaw-Rzeszów 2014, p. 55.

week reached 21.2%¹². The situation was similar to that of Polish citizens, as 76.9% crossed the border with the Russian Federation within local border traffic several times a month, and 19% many times during the week. Foreigners using the local border traffic, according to estimated data, spent in 2013 a total of 217.7 million PLN. It shows that expenditures per one foreigner equalled an average of 376 PLN. This amount was mainly spent on the purchase of clothing and footwear as well as meat and meat products – 69 PLN, dairy products and edible fats, as well as cleaning products and cosmetics and toiletries – 37 PLN¹³. Expenditure of Poles abroad amounted to 207.2 million PLN. Mainly fuel was purchased and 88.5% of total expenditure was spent on it, 5.9% spent on the purchase of alcoholic beverages, and the next most bought goods were tobacco products.

In the third quarter of 2014, there were 463 thousand foreigners crossing the border within local border traffic. Compared to the third quarter of 2013, this figure increased by 23.7%. Polish citizens underwent border check as many as 816 thousand, which indicated an increase of 94.5% over the previous year. In addition, the percentage of local border traffic has reached 93%, so only 7% of travellers from Poland did not benefit from the facilities provided by the agreement with Russia. A similar increase was observed in the expenditure of foreigners in the territory of the Republic of Poland, which equalled to 110.1 million PLN and increased by 67.2% as compared to the same period last year. Poles spent 99.6 million PLN in the Kaliningrad District in the third quarter of 2014, up from 90.7% in the third quarter of the previous year. On the other hand, the average expenditure incurred abroad by a Polish citizen crossing this border within the framework of the local border traffic equalled to 244 PLN, in the previous quarter 304 PLN, and declared at the border crossing points a year before – 249 PLN¹⁴.

The entry into force of the local border traffic agreement has brought with it a lot of concerns about the intensification of smuggling, the alienation of foreigners and the rise of common crimes. Statistics show that there are few cases of exceeding the allowed time of stay. For example, from the beginning of the contract until October 2013, six such cases have been reported. Regarding violations of customs regulations, there was an increase of approximately 4,000 cases compared to the years when the contract was not valid.

¹² Central Statistical Office. Research circulation of goods and services on the external border of the European Union on Polish territory in the fourth quarter of 2013. The Warsaw-Rzeszow, 20 February, 2014. p. 11.

¹³ Ibidem., p. 56.

¹⁴ Central Statistical Office. Border traffic and expenditure of foreigners in Poland and Polish citizens abroad in the third quarter of 2014. Warsaw-Rzeszów, December 2014, p. 6.

The danger lies in the frequency of crossing the border by the same person. By passing the border crossing you can legally transport two packages of cigarettes, two half-litter vodka bottles and a full tank of fuel in a vehicle crossing the border, provided that its capacity has not been illegally increased. A border resident may cross the border every 72 hours, i.e. on average ten times a month carrying cigarettes, alcohol and fuel.

LOCAL BORDER TRAFFIC FROM THE PERSPECTIVE OF LOCAL AUTHORITIES AND INHABITANTS OF WARMIA AND MAZURY

The entry into force of the local border traffic agreement has brought significant economic benefits to the counties of the Warmiańsko -Mazurskie voivodship included by the agreement (Gołdap, Olecko, Węgorzewo, Giżycko, Kętrzyn, Mragowo, Bartoszyce, Lidzbark, Olsztyn, Braniewo, Elbląg). It has resulted in increased trade and revitalization of tourism, and consequently on the general development of areas affected by structural unemployment and investment exclusion. There was an increase in expenditures for the expansion of the gastronomy and accommodation base, the development of SPA & Wellness services and recreational facilities. The largest profits from the introduction of visa-free travel were taken by large urban centres and municipalities located in the immediate neighbourhood of border crossings (Braniewo, Bartoszyce, Gołdap). In cities and municipalities far from the border crossing points, due to poorly developed local road network and poor surface quality, no economic recovery was recorded. The disadvantageous location was compensated by good tourist base, hotels with high standard of services, gaining customers from Kaliningrad District. Mikołajki visited over 40 thousand Russians annually. There was an increase in individual arrivals for weekend and Christmas stays. Four- and five-star hotels offering SPA and Wellness treatments have become the most popular. Hotels contributed to the increased interest in the places in which they are located and have provided jobs to the residents of the surrounding towns and villages. Despite investment and efforts undertaken by local authorities Warmińsko-Mazurskie voivodship still is a transit area to large urban centres of the Tri-City, Warsaw and Olsztyn.

Local border traffic has had a significant impact on the lives of border area's inhabitants. The visa-free movement made it possible to exploit the great potential of cross-border trade and services. The border has become primarily a workplace providing basic or additional livelihood for people struggling with long-term unemployment. For 75% of Poles crossing the border, purchases, especially fuel, were the primary target. According to Russian data, the average Pole

spent less than 1 hour in the Kaliningrad District, arriving at the nearest gas station and returning to the border crossing point¹⁵. So called "fuel tourism" has become a way of life for many people, and "work at the border" has involved a much larger number of people, going beyond the strip of districts neighbouring the border.

THREATS CONNETED TO LOCAL BORDER TRAFFIC

The phenomenon of smuggling goods at the border with the Kaliningrad District does not have any special characteristics, and it does not differentiate from the other parts of the border. The intensity of negative phenomena is directly proportional to the increased number of border crossing. Initially, the media pointed to the success of local border traffic. This success was to counter previous fears regarding the increase in smuggling. The Russians spend millions in our country: expected smuggling and floods of crime, appeared to become a solid economic kick for the region¹⁶. Such headings often became newspaper titles, but more and more frequently the information appeared in the press about groups of inhabitants of some counties in the Pomeranian and Warmińsko - Mazurskie voivodships driving to Mamonowo (just abroad with Russia), who were refuelling to full, then returning, dropping fuel and sell fuel cheaper than at a petrol station. Whoever has a car with a large fuel tank can earn a few thousand a month¹⁷. The case appeared to be quite complicated, as those engaged in illegal trade in fuel from the Russian Federation were mainly obtaining it in a legal way. People were crossing the border from the Polish side with almost empty tanker, refuelling it at border stations in the Kaliningrad District, and often they were carrying a canister with ten liters of fuel, which constituted a legally acceptable amount that can cross the border. Many also bought cigarettes and alcoholic beverages carefully selecting the amount of this type of goods so as not to be stopped at the border and not to pay duty.

Comparing few packages of cigarettes, bottle of alcohol and just over a hundred liters of fuel to the classic smuggling of hundreds of liters of alcohol or thousands of cigarettes can actually be absurd. However, it should be borne in mind that for a large-scale smuggling occurs sporadically and it is the amount of illegal goods subjected to this process that arouses

¹⁵ See: D. Studzińska, K. Nowicka, Mały ruch graniczny z perspektywy władz lokalnych i mieszkańców. Przykład granicy Polsko – Rosyjskiej, „Prace i Studia Geograficzne” volume 54, 2014.

¹⁶ <http://natemat.pl/69815,rosjanie-wydaja-u-nas-miliony-mial-byc-zalew-przestepczosci-i-przemycanych-towarow-a-jest-solidny-kop-gospodarczy-dla-regionu>, [access: 05.09.2015].

¹⁷ <http://nowydworgdanski.naszemiasto.pl/artykul/ograniczenia-na-rosyjskiej-granicy-koniec-z-nielegalnym,1852360,art,t,id,tm.html>, [access: 05.09.2015].

controversy. Passenger cars crossing the border several times a week have become equally threatening to the state's economy, but also for citizens who often attracted by the price were choosing goods from "legal trafficking". The scale of the phenomenon was difficult to quantify, reaching a level that threatened local fuel distribution companies. Therefore, it became necessary to introduce restrictions on the use of local border traffic.

The entry regulations were tightened in May 2013, after one year of functioning of local border traffic. Previously, the border could be crossed once a day. Restrictions introduced by the Customs Service, according to the guidelines of the Minister of Finance, allowed the possibility of crossing the border once every three days. This was aimed at reducing the illegal trade of non-food products, mainly fuel¹⁸. However, limiting border crossings to ten days per month did not solve the problem. Traders found a way to circumvent the restrictions invested in a few cars and involved the family in the trade. In a way, fuel was constantly collected and sold. It can be said that the response to the constraints was the creation by self-employed traders a kind of a small, illegitimate family business.

The local border traffic agreement specifically forbids any material gain in connection with the use of the visa-free border crossing. While the purchase of fuel in the territory of Kaliningrad District and return with this product to Poland is legal, the sale is illegal, because Polish tax law and relevant legislation authorize specific entities to trade such goods. The trade in Russian fuel, which is carried in the tanks of old cars by members of an illegal "family business", is a crime, primarily tax crime, affecting directly the whole society. The uncontrolled trade of goods brought from the Kaliningrad District has created many threats. The desire for profit led traffickers to Russian gas stations, the same need also led to various types of fraud attempts of potential customers. Illegally extracted, miss-stored and often diluted fuels increase their volume and hence profit. Refuelling of such fuel was associated with the risk of vehicle breakdown, which is a risk factor for road traffic and expose the buyer to economic loss associated with vehicle repair.

On the other hand, cigarettes or alcohol without Polish excise stamps were often sold in different Polish packages. The customer was able to tell what was bought only on the basis of the seller's assurances. It was therefore possible to purchase contaminated alcohol not intended for consumption, whose side effects could even cause death. Above mentioned was connected to the possibility of buying cigarettes or alcohol from illegal factories located in Poland. It gives

¹⁸<http://www.kresy.pl/wydarzenia,bialorus?zobacz/maly-ruch-graniczny-bialorus-zwleka-kaliningrad-mniej-atrakcyjny#>, [access:06.09.2015].

the opportunity to forge the real origin of some articles, which can pose a real threat to your health and even the lives of uninformed consumers.

Since the beginning of the local border traffic agreement, aggressive behaviour and hostile incidents of foreigners have not been reported. Russians and Poles living abroad have felt safe in their countries. The development of the situation in Ukraine and the involvement of the Polish government have changed the Russians' attitude towards those crossing the border. In 2015, the first signs of hostility were manifested by attacks on Polish citizens. There have been reported a number of cases of threats with weapons, knives, clubs, assaults and theft of travellers. Police detainees were involved in extorting money from Polish citizens in border areas and beaten-up drivers. Among the detainees, in addition to the citizens of the Russian Federation were also Poles, which proves the international connections of criminal groups.

Disturbing incidents became the basis for the General Consul of the Republic of Poland in Kaliningrad to the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation in the Kaliningrad District, calling on the Russian authorities to take immediate measures to stop the violence against travellers using Russian gas stations and to prevent extortion.

CONCLUSION – THE BALANCE OF PROFITS AND LOSSESS

The entry into force of the agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of the Russian Federation on the principles of local border traffic has brought many questions and controversies. Concerns were particularly related to the rise of common crime, increased smuggling, the illegal presence of Russian citizens in the territory of the Republic of Poland and the use of local border traffic to carry out illegal work in border areas. When deciding on the introduction of local border traffic, the issue of security of the inhabitants of the border area, including the inhabitants of Warmia and Mazury, was discussed in detail.

1. Local border traffic has not increased the frequency of occurrence of adverse events. Since the entry into force of the legislation, from mid-2012 to October 2013, the Border Guard has recorded only seven cases of breach of contract. Only one case concerned exceeding the permitted duration of stay, and the other cases referred to crossings of the border area, which is the border of visa-free travel. A slightly higher increase was recorded in statistics of violations of customs regulations. This is justified by the increase in the number of people traveling.

2. There was no significant increase in traffic safety hazards, which could increase due to vehicle inflows and the different road rules in force in Russia. For example, in 2012, Federation citizens caused only 16 road accidents across Poland¹⁹. Citizens of Poland also did not contribute to the deterioration of road safety in the Kaliningrad District, and there were no violations of the local border traffic agreement by the Poles.
3. There was no increase noticed within the scope of common crimes.
4. The increased export of fuel from the Kaliningrad District has been one of the few undesirable effects of the entry into force of the agreement for the Russian side. According to various estimates, private fuel imports only from the Kaliningrad District alone amounted to 6-7 million liters per year. This is a huge loss for the state and the citizens²⁰.
5. In all cases of aggression against foreigners, immediate steps have been taken to discontinue the activity. The protection of Polish victims were taken care by the state consular services in cooperation with the Russian side. There was a positive attitude of both countries towards border security and willingness to cooperate further in visa-free travel between Poland and Russia.
6. The local border traffic has been a success in the economic and social spheres. Poland has benefited in the form of increased trade and increased tourist traffic. Cooperation on the security of citizens of both countries has been enhanced. Furthermore, cooperation between border authorities and the development of border infrastructure has improved the comfort, speed of travel and border crossing.

Due to the NATO summit and World Youth Day, Poland has decided to suspend, from 4 July 2016, the provisions of intergovernmental agreements on local border traffic in the part concerning entry and stay in the territory of the Republic of Poland regarding border residents of Ukraine and the Russian Federation. Local border traffic with Ukraine was restored after the end of World Youth Day, border traffic with the Kaliningrad District was not resumed due to security reasons.

REFERENCES

1. Dudzińska K., Mały ruch graniczny z Obwodem Kaliningradzkim, „Biuletyn PISM”, no 123 (731), 2010.

¹⁹ Police Headquarters, dlakierowcow.policja.pl/download/15/107797/Segregator1.pdf, p. 78.

²⁰ <http://dziennikelblaski.pl/107920,Wielu-chetnych-na-paliwo-z-Rosji-Zamiast-na-stacje-do-garazu.html#axzz3YJioSvys>, [access: 16.09.2015].

2. Central Statistical Office. Research on the trade of goods and services on the external border of the European Union in Poland in the fourth quarter of 2013. Warsaw-Rzeszów, 20 February 2014.
3. Central Statistical Office. Border traffic and the flow of goods and services on the external border of the European Union in Poland in 2013, Warsaw-Rzeszów 2014.
4. Central Statistical Office. Border traffic and expenses of foreigners in Poland and Poles abroad in the third quarter of 2014. Warsaw-Rzeszow, December 2014.
5. Maksimczuk A., Sidorowicz L., Graniczna obsługa ruchu osobowego i towarowego w Unii Europejskiej, Wydawnictwo Almamater Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warsaw 2008.
6. Studzińska D., Nowicka K., Mały ruch graniczny z perspektywy władz lokalnych i mieszkańców. Przykład granicy Polsko-Rosyjskiej, „Prace i Studia Geograficzne” volume 54, 2014.
7. Wawrzusiszyn A., Aktuelle Probleme der Sicherung der Ostgrenze Polens und der Europäischen Union, "Polizei & Wissenschaft", 2/2013, Frankfurt am Main 2013.
8. Wawrzusiszyn A., Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski, Wydawnictwo Naukowe DIFIN, Warsaw 2012.

Legal Acts:

9. Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of the Russian Federation on the Principles of Local Border Traffic, signed in Moscow on 14 December 2011 (Journal of Laws of 2012, item 814).

Internet sources:

10. <http://dziennikblaski.pl/107920,Wielu-chetnych-na-paliwo-z-Rosji-Zamiast-na-stacje-dogarazu.html#axzz3YJioSvys>, [access: 16.09.2015].
11. http://europa.eu/rapid/press-release_ip-11-939_pl.htm?locale=fr, [access: 18.08.2015].
12. <http://natemat.pl/69815,rosjanie-wydaja-u-nas-miliony-mial-byc-zalew-przestepczosci-i-przemycanych-towarow-a-jest-solidny-kop-gospodarczy-dla-regionu>, [access: 05.09.2015].
13. <http://nowydworgdanski.naszemiasto.pl/artukul/ograniczenia-na-rosyjskiej-granicy-koniec-z-nielegalnym,1852360,art,t,id,tm.html>, [access: 05.09.2015].
14. <http://www.kresy.pl/wydarzenia,bialorus?zobacz/maly-ruch-graniczny-bialorus-zwleka-kaliningrad-mniej-atrakcyjny#>, [access: 06.09.2015].
15. <http://www.psz.pl/120-unia-europejska/maly-ruch-graniczny-na-zewnetrznych-granicach-unii-europejskiej>, [access: 18.08.2015].
16. Police Headquarters, dlakierowcow.policja.pl/download/15/107797/Segregator1.pdf.

VIETINIO EISMO PER SIENĄ POVEIKIS VIETINIŲ VARMIJOS IR MOZŪRIJOS REGIONŲ GYVENTOJŲ SAUGUMUI

Bogdan Chmieliński*, Andrzej Wawrzusiszyn**

Varmijos ir Mozūrijos universitetas Olštine

Summary

Po Lenkijos įstojimo į Europos Sąjungą ir prisijungimo prie Šengeno susitarimo, jos rytinė siena tapo išorine siena. Vienas iš neigiamų aspektų po Europos Sąjungos plėtros, bent jau žiūrint į Rytų Europos bendradarbiavimo vystybę, buvo būtinybė įvesti vizų režimą asmenims, keliaujantiems per išorines Bendrijos sienas. Siekiant išlaikyti gerus kaimyniškus ryšius su rytiniais kaimynais, buvo pradėtos derybos dėl bevizio režimo. Toks sprendimas buvo įmanomas dėl Reglamento nr. 562/2006, priimto 2006 metais, kuris leidžia valstybėms narėms derėtis dėl dvišalių susitarimų su kaimyninėmis valstybėmis, kuris leidžia vykti mažam pasienio keliavimui socialiniais, ekonominiais ar kultūrinio

pasikeitimo tikslais. Autoriai pristato šio vietinio eismo tarp Lenkijos ir Rusijos Federacijos (Varmija ir Mozūrija bei Kaliningrado sritis) poveikį Lenkijos pasienio regiono gyventojų saugumui.

Mokslinių tyrimų kryptys: nacionalinis saugumas, saugumo vadyba, saugumo švietimas, šiuolaikinės žinios ir aukštasis lavinimas

Keywords: saugumas, sienos, pasienio zona, vietinis pasienio transportas, grėsmė, kontrabanda

Bogdan Chmieliński*, Ph.D, University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Law and Administration, Chair of Public Security and Safety, Adjunct. Research interests: as part of scientific and didactic activities, he specializes in military security and education for security. Every day he deals with theoretical and practical issues of the security of local communities.

Bogdan Chmieliński*, daktaras Olštino Varmijos ir Mozūrijos universitetas, Teisės ir administravimo fakultetas, Viešojo saugumo katedra. Mokslinių tyrimų kryptys: karinis saugumas, saugumo švietimas, vietinių bendruomenių saugumas.

Andrzej Wawrzusiszyn**, Ph.D, University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Law and Administration, Chair of Public Security and Safety, Adjunct. Research interests: within the framework of scientific activities specializes in issues of national security, security management, education for security and issues of contemporary knowledge and higher education.

Andrzej Wawrzusiszyn**, daktaras, Olštino Varmijos ir Mozūrijos universitetas, Teisės ir administravimo fakultetas, Viešojo saugumo katedra.

COMBATING TERRORISM IN REPUBLIC OF POLAND

Waldemar Zubrzycki*

**Police Academy in Szczytno
Marszałka Józefa Piłsudskiego 111, 12-100 Szczytno, Poland
Telephone (+48) 89 621 59 00
e-mail: boa.01@wp.pl*

Annotation. The article is concerned with the matter of terrorist activity that poses threats to the Republic of Poland, as well as, the country's actions toward preventing those threats. The author outlines the reasons why it is possible to carry out a terrorist attack in Poland and presents varied levels of Poland's activity and the tasks of particular institutions, including recognition and prevention as well as, reaction after a possible attack. Counter-terrorism in Poland deals with many different ministries and institutions, working together in a coordinated manner. The article also presents the alarm degrees valid in Poland and instances of their initiation.

Keywords: terrorism, terrorist threats, threats to Poland, combating terrorism

INTRODUCTION

Terrorist threats are currently one of the most significant issues of safety in Europe and the whole world, noticed and treated with proper attention, in Poland as well.

The danger of terrorist attacks in Poland is in fact low; however, the possibility of such activity within the country cannot be excluded. The pro-western policy of the country, especially the strategic alliance with the United States, as well as, European integration (Poland as a border state of the European Union) and Poland's accession to the Schengen Area fosters the development of terrorism. Due to the political support of terrorism prevention, along with the physical involvement of the Armed Sources of the Republic of Poland and the Police in peace missions on areas of armed conflicts, the country is considered a faithful ally of the United States, and Polish soldiers are often threatened with attacks.

Although there are no local terrorist groups in Poland, and geographically the inhabitants are distanced from the main sources of terrorism, the country is frequently mentioned in Al-Kaida's statements as a potential target of a revenge attack for the involvement in Iraq.

Additional factors, which create favorable conditions for terrorist activity within Poland, are the effect of the globalization of economic processes. Wide border opening has caused lifting travel barriers, which has a significant impact on the number of foreigners who occupy Poland permanently and temporarily. Citizens of high-risk countries may legalize their stay through e.g. marrying a citizen of Poland, apparent scientific or economic cooperation,

obtaining false documents or purchasing properties. These are few examples of the opportunities to create the logistic background by terrorist organizations in Poland.

It is possible that the alleys of terrorist organizations, as well as, inactive members of organized structures are currently residing in Poland. The number of Muslims is significant, and radicalization of their attitudes cannot be excluded. The radicalization of attitudes of the Polish who converted to Islam is also possible. Considering the increasing number of emigrants from countries, which are in the course of war, especially Iraq, Afghanistan or Chechen, there is a justified suspicion that members of terrorist organizations are among these emigrants.

The normalization of relations between Poland and Israel and tightening mutual contact are further reasons for conducting a terrorist attack in Poland.

Threat increase also considers international mass sports events, take place in this country.

The publications about prisons in Poland are unfavorable, allegedly the terrorist are detained and tortured. Threats toward Poland were made by Arabic terrorists, and propaganda materials were distributed also in Polish language.

Numerous explosions occur every year in Poland; the Police is gathering hundreds of kilos of explosives. Occurrence of terrorist acts with the use of explosive devices is mainly considered a criminal activity or settling accounts between criminals and it is connected with the crime syndicate and not with terrorist groups. The possibility of crime syndicate's involvement in terrorist activity and the connections of members of terrorist organizations with the crime syndicate must be taken seriously. The criminals use methods typical of terrorist activity while struggling amongst themselves for influences or in criminal activity. The two worlds are nowadays approaching each other.

Despite the „merely” potential character of terrorist threats in Poland this subject is treated with proper attention; Poland undertakes numerous initiatives regarding preventing this phenomenon.

LEVELS OF COUNTERACTING TERRORIST THREATS AND COORDINATION OF THEIR ACTIONS IN POLAND

In the system of terrorism prevention and elimination valid in Poland, three levels can be distinguished:

72. Strategic – realized by the Prime Minister and the Interministerial Group for Terrorist Threats,

73. Operational – realizing the operational reconnaissance actions conducted by national services. This task is realized by the Anti-terrorist Center functioning within the Internal Security Agency;

74. Tactical – executed by services and institutions, which properties remain in the field of terrorism prevention (inter alia: Internal Security Agency, Intelligence Agency, Police, Border Guard, General Inspector of Financial Information).

The **Międzyresortowy Zespół do Spraw Zagrożeń Terrorystycznych** - MZds.ZT, (Interministerial Group for Terrorist Threats) is the most important part of the strategic level of terrorism prevention. The Group is supervised by the Minister of Interior¹.

Besides the chief (Minister of Interior), members of the Interministerial Group for Terrorist Threats include: chief's deputies – Minister of Foreign Affairs, Minister of Finance, Minister of National Defense, Minister of Justice and a member of the Council of Ministers – minister in charge of coordinating the activities of emergency services. Other members of the Group include: state Secretaries or undersecretaries of the Ministry of the Interior, who supervise the conduction of affairs handled by government administration, Board Secretary for Emergency Service. Chief of Civil Defense, chief of the Internal Security Agency, chief of the Intelligence Agency, chief of the Government Security Bureau, main chief of Police, main chief of the National Fire Brigade, main chief of Border Guard, chief of the Military Intelligence Service, chief of Military Counterintelligence Service, main chief of Military Police, General Inspector of Tax Investigation, General Inspector of Financial Information, Chief of the Border Guard and the Director of the Government Security Center.

The tasks of MZds.ZT include: monitoring terrorist threats, evaluating and analyzing these threats, as well as, presenting the opinions and conclusions to the Council of Ministers. MZds.ZT is also occupied with the elaboration of standard and procedure projects regarding terrorism elimination; especially, the evaluation standards of hazard occurrence and determination of hazard level. Initiating, coordinating, and monitoring actions undertaken by proper administrative authorities; especially, those regarding information usage and recognition, prevention and elimination of terrorism, is an important task as well.

The Group may also undertake actions to organize cooperation with other countries in the area of terrorism elimination, as well as, to coordinate information exchange and organization of common operations.

¹ Established by ruling No. 162 of the Prime Minister from October 25th 2006 on the formation of Interministerial Group for Terrorist Threats.

The **Stala Grupa Ekspertcka** – SGE (Permanent Expert Team), fulfills an important function in terrorist threats monitoring; the Team serves as essential support of the MZds.ZT². Members of SGE include supervision level experts of the services and institutions represented by the members of MZds.ZT. Among the basic tasks of SGE - monitoring, analyzing and evaluating terrorist threats, as well as, evaluation of the level and type of terrorist threats - must be mentioned. The Permanent Expert Team also monitors the actions of proper government administrative authorities in the area of the usage of information regarding terrorist threats. What is more, it evaluates the preparations of Poland's public administration to recognize, eliminate and prevent terrorism. SGE also elaborates propositions to improve the state of preparation of the public administration to prevent and eliminate terrorism.

Basic authorities regarding terrorism prevention and elimination are held by the institutions subordinate to the Prime Minister

ENTITIES PERFORMING THE TASKS IN THE AREA OF COUNTER-TERRORISM IN POLAND

The **Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego** – ABW (Internal Security Agency) holds broad range of authorities regarding prevention of terrorist threats. The tasks of ABW include recognition, prevention and detection of the following crimes:

- espionage, terrorism, violation of national secrecy and other crimes threatening national security,
- regarding the production and sales of articles, technologies and services of strategic significance for national security,
- illegal production, possession and sales of weapons, ammunition and explosive materials, weapons of mass destruction, narcotics and psychotropic substances, in international sales.

Furthermore, the chief of ABW coordinates the emergency services' operational reconnaissance actions, which may have an influence on the state's security.

Centrum Antyterrorystyczne - CAT³ (Anti-terrorist Center) functions as part of ABW's structure; the objective of CAT is to coordinate the actions of the state's services and institutions in the field of exchange of information concerning preventing terrorist activity, and to

² The Permanent Expert Team was established by decision No. 2 of the chief of the Interministerial Group for Terrorist Threats from December 8th 2006.

³ Established by the ruling of the Prime Minister from 17.09.08 .

cooperate with the equivalents on international level. Officers in charge of terrorism prevention, delegated from national services and institutions participate in the actions of CAT.

The **Agencja Wywiadu** – AW (Intelligence Agency) holds an important function in the system terrorism prevention. The basic task of AW is to recognize and prevent external hazards, threatening the safety, defensibility, independence and territorial inviolability of Poland. The above mentioned recognition concerns international terrorism, extremism and international crime syndicates, as well as - which is especially important in view of terrorist organizations' functioning - recognition of international sales of weapons, ammunition and explosives, as well as, articles, technologies and services of strategic significance for the state's security, recognition of international sales of mass destruction weapons, and the hazards connected with dissemination of these weapons and means of their transportation.

It is worth to notice that authorities of government administration are obliged to convey the Chief of AW information significant to external safety and the international position of the Republic of Poland, which concern especially:

- external hazards, threatening the security, defensibility, independence and territorial integrity and border inviolability of Poland,
- international terrorism and extremism and international crime syndicates,
- international sales of weapons, ammunition, explosive materials, narcotics and psychotropic substances, as well as articles, technologies and services of strategic significance to the security of the Republic of Poland and to maintain international peace and security.

The **Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji** (Minister of the Interior) realizes tasks regarding preventing terrorist threats, as well as, naturalizing the effects of possible attacks. These tasks are realized directly, or through the actions of subordinate services (Police, Border Guard, Government Security Bureau and the National Fire Brigade).

Supervision of the Interministerial Group for Terrorist Threats, in the system of terrorism prevention, is especially significant in view of the coordinative function of the Minister of Interior.

The **Wydział do Spraw Przeciwdziałania Zagrożeniom Terrorystycznym**, (Department for Terrorism Prevention) functions as a part of the organizational structure of the Public Security Department, within the Ministry of the Interior. Tasks of the Department include; inter alia,: preparing analysis and prognoses of terrorism threat level, as well as,

preparing conceptions of preventing threats related with terrorism, and participation in the preparation of projects and programs in this field.

The Division for Terrorism Prevention also prepares information and materials connected with the issue of terrorism for Chief of the Interministerial Group for Terrorist Threats - the Minister of the Interior. The Division also serves as substantive, office and technical service for the sessions of MZds.ZT and the Permanent Expert Team. Reports on state of security and public order in the country are elaborated for the management of the Ministry of the Interior, with consideration of motions, prognoses and evaluation of realization state of the tasks - regarding prevention of terrorist attacks - of the Police, Border Guard and the Government Security Bureau.

Basic tasks of the **Police** include the issues connected with protection of human life, health and the properties from illegal actions, which pose threat to these goods, protection of safety, public order, detecting crimes and offenses, as well as, culprit pursue. This property obliges the Police to undertake tasks regarding terrorism prevention (despite the lack of detailed legal task in this field).

Because the issue of terrorism prevention and elimination considers public safety and public order, distinguished prevention divisions and anti-terrorist subdivisions are part of the Police. The Department for Elimination of Terrorist Acts functioning within the Central Investigative Bureau of the Main Police Headquarters is responsible for elimination of criminal terrorism, terrorism and extremism. The **Biuro Operacji Antyterrorystycznych Komendy Głównej Policji - BOA KGP (Anti-terrorist Operations Bureau of the Main Police Headquarters)** is occupied with physical terrorism prevention and execution of combat actions, which consists in the recognition and elimination of terrorism acts. Furthermore, the Bureau is occupied with the supervision of actions of the independent anti-terrorist subdivisions of the Police and antiterrorist units. BOA KGP also cooperates with the national and foreign subjects in charge of preventing terrorist acts.

The Centralne Biuro Śledcze Policji - CBŚP (Central Police Investigative Bureau) coordinates the operational reconnaissance actions (obtaining and verifying information about events connected with subjective threats) of the Police, in the field of terrorism and extremism recognition and prevention.

CBŚP cooperates with police services of other countries; this cooperation especially regards exchanging information of persons and events. The Police Working Group on

Terrorism (PWGT), as well as, the information exchange channels of Europol, Interpol and liaison officers serve as a platform of cooperation in this area.

In case of public safety danger or disturbance of public order, especially by a terrorist crime threat, or crimes committed towards objects of significant importance for the safety and defensibility of the country or that which may pose threat to human life, the Prime Minister may order the usage of armed divisions or sub-divisions of Police (on the motion of minister in charge of the interior).

Additionally, it is worth to notice that policemen may be delegated to serve abroad in order to realize the tasks in the Police quota assigned; inter alia, to participate in the actions of preventing terrorist acts or the effects of these acts.

Straż Graniczna (Border Guard) has a detailed legal task to conduct actions in order to recognize and prevent terrorist threats. This task is realized especially by the Operational Investigation Management of the Main Command of the Border Guard. *Furthermore - in perspective of terrorism prevention – one should recognize the Border Guard’s tasks regarding execution of security control in the territorial range of the border crossing, and in the means of international transport, protection on aircrafts, which provide air transportation for the passengers, as well as, protection of communication routes of special international significance from the crimes, which prevention is included in the tasks of the Border Guard. The Border Guard is also responsible for prevention of illegal import and export of the following items: waste, harmful chemical substances, nuclear and radioactive materials, as well as, the illegal import and export of the following: narcotics and psychotropic substances, weapons, ammunition and explosive materials.*

A special quota may be assigned to recognize and prevent terrorist threats, as part of the Border Guard to realize certain tasks abroad.

The tasks executed by the **Biuro Ochrony Rządu - BOR** (Government Security Bureau) are connected with the prevention of terrorist acts, which may target persons under the protection of BOR:

- President of Poland, Speaker of the Sejm, Speaker of the Senate, Prime Minister, Deputy Prime Minister, minister in charge of the interior and minister in charge of foreign affairs;
- Foreign delegations residing on the territory of the Republic of Poland;
- Polish diplomatic representatives, consular offices and the representatives of international organizations abroad the Republic of Poland;

-
- Objects and devices of special significance.

The Government Protection Bureau is also occupied with the recognition of pyrotechnic radiological objects of the Sejm and Senate, as well as, the protection of objects serving the President of Poland, the Prime Minister, minister in charge of the interior and minister in charge of foreign affairs.

Effective terrorism prevention is largely dependent on the proper prevention of its financing. The government administration authorities in charge of preventing introducing property values from illegal or undisclosed sources to the financial turnover, and the prevention of terrorism financing are, above all ⁴:

- minister in charge of finance institutions, as the supervising authority of financial information,
- General Inspector of Financial Information

Important tasks in this area, indirectly connected with terrorism prevention, are conducted by the Border Guard and the General Inspector of Tax Investigation.

Among the tasks of **Generalny Inspektor Informacji Finansowej** - GIIF (General Inspector of Financial Information) is; above all, to obtain, gather, transform and analyze the information and to undertake actions in order to prevent the introduction of property values from illegal or undisclosed sources to the financial turnover.

In the field of preventing terrorism financing the General Inspector of Financial Information provides the concerned institutions with information on subjects, which are suspected of having connections with terrorist acts, and cooperates with foreign institutions which are occupied with preventing this process.

Withholding transactions and blocking accounts, as well as, initiating other actions which prevent the usage of the Polish finance system for legalization of income from illegal or disclosed sources, is a significant right of GIIF. This includes staff training of the employees of institutions obligated in the range of tasks imposed on these institutions.

The Custom Service of the financial resort, is an important part of the system of terrorism prevention. The tasks of this formation serve the realization of the country's custom policy concerning the import and export of articles. This property is connected with preventing terrorism by controlling the import and export of articles, which may be used in a terrorist act.

⁴ In accordance with the ruling from November 16th 2000 on prevention of introducing property values from illegal or undisclosed sources into the financial turnover, and on prevention of terrorism financing (Journal of Laws from 2003 , No. 153, pos. 1505 amended)

The responsibilities of the Custom Service include recognition, detection and prevention of crimes and offenses connected with importing and exporting articles; defined in restrictions or bans, to the Polish custom area, especially such as:

68. harmful waste,
69. chemical substances,
70. and radioactive materials,
71. narcotics and psychotropic substances,
72. weapons, ammunition, explosives,
73. technologies defined in international control;

The **Treasure Intelligence** has similar tasks in the context of terrorism prevention. The treasure control includes the recognition and elimination of crimes connected with the foreign sales of articles and technologies, which are defined in international controls.

The tasks of the **Armed Sources of the Republic of Poland** in the field of eliminating terrorist threats are resulted in their legal responsibilities. The Armed Sources in justified cases may participate in:

- eliminating natural disasters and liquidating their effects,
- anti-terrorist actions,
- search and rescue actions,
- clearing fields from explosives and hazardous materials of military origin and disposing of these materials.

In cases when the usage of armed divisions and subdivisions of the Police is insufficient, the divisions and subdivisions of the Armed Sources may be assigned to assist the Police (on the basis of a ruling of the President of the Republic of Poland, issued on the motion of the Prime Minister). Assistance may also be executed as independent counteraction of the Armed Sources toward threats or crimes, in cases when the divisions and subdivisions of Police are insufficient to act against these threats.

Among many task of the **Żandarmeria Wojskowa** (Military Police) in the context of terrorist threats, the protection of human life, and well-being, as well as, military properties from acts, which pose threat to these goods, and cooperation with the Military Counterintelligence Service, are most important.

The Służba Kontrwywiadu Wojskowego - SKW (Military Counterintelligence Service) realizes especially the tasks regarding recognition, prevention and detection of the following crimes:

1. committed by soldiers on active military duty, officers of SKW, Military Intelligence Service, employees of the Armed Sources and other organizational units of the Ministry of National Defense,
2. connected with terrorist activity, posing threat to the state's defensive potential, the Armed Sources of the Republic of Poland and the organizational units of the Ministry of National Defense, as well as, the country's which provide reciprocity.

In these situations, the SKW must cooperate with the Military Police and other authorities entitled to pursue crimes in accordance with their properties. Preventing all sorts of dangers (including terrorist dangers), which may pose threat to the state's defensibility and the combat abilities of the Armed Sources, and informing proper authorities of the country about those threats are among legal tasks of the SKW.

The responsibilities of **Służba Wywiadu Wojskowego (Military Intelligence Service)**, in cases of international terrorism threats, include broadly defined recognition and prevention. Especially important tasks are also exercised in the field of recognizing the international sales of weapons, ammunition, explosives, as well as, articles, technologies and services of strategic significance to the state's security; recognizing the international sales of weapons of mass destruction, and the threats connected with the dissemination of these weapons and means of their transportation.

Furthermore, the **Ministerstwo Obrony Narodowej** (Ministry of National Defense) is occupied with realization of the Cooperative Airspace Initiative – an initiative realized within NATO-Russia Council, concerning cooperation in the field of aerial space use and aerial traffic management⁵. The basic goal of CAI is to create the possibility of mutual exchange of information concerning aircrafts, which may be used to execute a terrorist attack (RENEGADE), between NATO and Russia.

The function of the **Ministerstwo Spraw Zagranicznych – MSZ** (Ministry of Foreign Affairs) in the system of terrorism defense includes: managing the relations of Poland with other countries and international organizations, as well as, representing and protecting the business of Poland, Polish citizens and Polish legal persons abroad. The **Międzyresortowy Zespół do Spraw Zapobiegania Nielegalnemu Rozprzestrzenianiu Broni Masowego Rażenia i implementacji „Inicjatywy Krakowskiej” – Poliferation Security Initiative (PSI)**⁶ functions within the MSZ. It is a consulting advisory institution of the Council of

⁵ Established by ruling No. 140 of the Prime Minister from December 15th 2008

⁶ Established by ruling No. 36 of the Prime Minister from April 3rd 2008

Ministers. Tasks of this institution include elaborating statements, which concern the most important issues of preventing the illegal dissemination of weapons of mass destruction, means of their transportation, materials and technologies required in their production and articles of double usage. Elaborating the conception of “the national mechanisms of interception” of illegal transports of the earlier mentioned weapons, means, materials, and articles; and analyzing the problems and legal documents, as well as, providing the Council of Ministers with propositions of legislative acts in the subject field, are also important tasks.

The role of the public prosecutor’s office is to guard the law and order, as well as, to supervise the pursuits of criminals. This task is executed by the **General Prosecutor** and his subordinate prosecutors through:

- conduction or supervision of the preparatory proceedings in penal trials and holding the function of a public prosecutor before the courts;
- conducting research on the issues of crime and its elimination and prevention;
- coordinating actions regarding the pursuit of crime, conducted by other national authorities;
- cooperating with the national authorities and organizational units, as well as social organizations, in order to prevent crime and other violations of the law.

The **Ministerstwo Sprawiedliwości** (Ministry of Justice) is occupied with issues connected with jurisdiction and prosecutor’s offices. Furthermore, it ensures the preparation of the projects of law codification, including criminal law, on the basis of which, the pursuit terrorists is conducted.

Tasks connected with the prevention and elimination of terrorist threats, and the neutralization of the effects of the possible terrorist acts are conducted by proper services and subjects acting within particular resorts, as well as, government administration subjects and emergency services. In this field, two main areas of tasks realized by proper services and subjects are distinguished:

- prevention of terrorism attacks (prevention and elimination of terrorist threats);
- emergency response after a possible terrorist attack (neutralization of the effects of terrorist acts).

The newly established **Rządowe Centrum Bezpieczeństwa** - RCB (Government Protection Center), together with **Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego** (Government Emergency Management Team), subjected to the Prime Minister, are basic parts of the

neutralization of the effects of terrorist acts system. The Government Emergency Management Team, formed by the Council of Ministers, is a consulting advisory institution, in charge of initiation and coordination of actions undertaken within emergency management.

The Government Protection Center is in charge of inter alia: actions undertaken within civil planning, including presenting detailed manners and means of responding to threats and limiting their effects, elaborating and actualizing national emergency response plan, analyzing and evaluating the possibilities of threat occurrence, and threat development along with the elaboration of prevention propositions.

Tasks connected with preventing and eliminating the effects of terrorist events, launching procedures connected with emergency management in the event of threat occurrence, as well as, ensuring the circulation of information between the country and foreign authorities and structures of emergency management are also realized within the center. What is more, RCB forms procedures protecting the critical infrastructure.

RCB cooperates with the organizational units of NATO, the European Union and other international organizations.

Within the department of the Interior, the **Narodowa Straż Pożarna** (National Fire Brigade) fulfills a key function in neutralizing the effects of terrorist attacks. The Brigade's tasks include; inter alia,: organization, prevention and conduction of rescue missions during fires and natural disasters; it also eliminates local threats. Actions undertaken by the Brigade are aiming to protect the human life and the properties, national attainment and the environment through undertaking rescue actions.

Additionally, one should notice that the Prime Minister may introduce through a ruling - on his own initiative, or a proper minister, supervisor of a central office, or voivode - the following alarm level⁷ (on the whole territory or part of Poland):

- first alarm level – in case of obtaining information of a possibility of a terrorist act, or another event, which type and range is difficult to predict;
- second alarm level – in case of obtaining information of a possibility of a terrorist act, or another event which poses threat to the safety of the Republic of Poland;
- third alarm level – in case of obtaining information of persons or organizations preparing terrorist acts, which may pose threat to the security of the Republic of Poland, or terrorist acts, which may pose threat to the security of other countries, or

⁷ In accordance with the ruling from April 26th 2007 on emergency management (Journal of Laws from 2007; No. 89, pos. 590 amended).

in the case of obtaining information of possibility of the occurrence of another event which poses threat to the security of Poland or other country;

- forth alarm level – in case a terrorist act or another event, which poses threat to Poland or another country.

In case of an external threat to the country, including threats caused by terrorist actions, the President of Poland may - as a response to the motion of the Prime Minister - introduce martial law on a part of the country or the whole country.

CONCLUSION

Modern terrorist acts aim for a large number of victims and spectacular effects. A number of factors hinder the struggle with this phenomenon. These factors include: lack of a defined, real territory of the enemy, anonymity and secretiveness of the enemy, unpredictable suddenness and violence of the enemy's actions, developing globalization and the usage of new methods and means of combat. The terrorists are always a step ahead services responsible for the country's internal security. Despite the services' specialization, prevention of terrorist acts is incredibly difficult; precise prediction of the place and time of a planned attack is practically impossible. Therefore, the country's multi-leveled activity, regarding recognition and prevention, as well as, elimination of terrorist threats, aiming above all to protect the citizens, is very important.

REFERENCES

1. The act from November 16th 2000 on prevention of introducing property values from illegal or undisclosed sources into the financial turnover, and on prevention of terrorism financing (Journal of Laws from 2003 , No. 153, pos. 1505 amended).
2. The ruling no. 162 of the Prime Minister from October 25th 2006 on the formation of Interministerial Group for Terrorist Threats.
3. The ruling no. 36 of the Prime Minister from April 3rd 2008 on the establishment of an Interdepartmental Team for the Prevention of Illegal Propagation of Massive Weapons and Implementation of the "Poliferation Security Initiative".
4. The ruling no. 102 of the Prime Minister from September 17th 2008 amending the ordinance on the assignment of the Statute of the Internal Security Agency (Polish Monitor of Law from 2008 r. No 69, pos. 622).
5. The ruling no. 140 of the Prime Minister from December 15th 2008 on the formation of the establishment of an Interdepartmental Team for the initiative carried out within the NATO-Russia Council on co-operation in the field of airspace and air traffic management CAI in Poland.
6. Decision no. 2 of the chief of the Interministerial Group for Terrorist Threats from December 8th 2006 on the appointment of The Permanent Expert Team.

KOVA SU TERORIZMU LENKIJOS RESPUBLIKOJE

Waldemar Zubrzycki*
Ščytno Policijos Akademija, Lenkija

Santrauka

Šiuolaikiniais teroristiniais išpuoliais siekiama didelio aukų skaičiaus ir poveikio. Keletas veiksnių trukdančių kovai su šiuo reiškiniu: priešo anonimiškumas bei tai, kad globalizacija leidžia ir teroristams naudoti naujus metodus, priemones. Teroristai kartais vienu žingsniu lenkia tarnybas, atsakingas už šalies vidaus saugumą. Paskutiniaisiais metais tarnybų darbas yra optimizuojamas, veikla plėtojama, didelis dėmesys skiriamas prevencijai.

Pagrindinės sąvokos: terorizmas, grėsmė Lenkijai, kova prieš terorizmą

Waldemar Zubrzycki* Doc. Szczytno Policijos akademija. Mokslinių tyrimų kryptys: Kovos su terorizmu aspektai.

Waldemar Zubrzycki* Associated Professor in the field of the Humanities, in the Discipline of the Defence Science, specialty: public institutions management, National Defense University in Warsaw. Deputy director of Central Investigation Bureau, Director of Bureau of Anti-Terrorist Operations, Deputy director of Central Police Staff, Head of Special Training Department of Police Academy in Szczytno. Governor of Terrorism Prevention Division and Minister Adviser in Ministry of Interior and Administration; Head of the Permanent Expert Team of terrorism detection, counteraction and combating; Secretary of Interministerial Group of Terrorist Threats; Deputy Manager of Task Team for Elaboration of Detailed Assumptions for the Project of Terrorism Recognition, Prevention, and Elimination Act; Vice-chairman of Team occupied with the Initiative Realized within NATO-Russia Council, concerning cooperation in the field of aerial space use and aerial traffic management – Cooperative Airspace Initiative CAI; Expert in Working Party on Terrorism of European Union Council; Member of Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER) of Council of Europe; Participant of sessions of the Interministerial Group of Proliferation Security Initiative (PSI); Member of Working Party on The Biological and Toxin Weapons Convention Implementation; Participant of sessions of Common Polish-American Working Group on Combating Terrorism; CEPOL expert. Assistant Professor in the Police Academy in Szczytno.

ROLE OF INTERNATIONAL POLICE DATA EXCHANGE IN SUPPRESSION OF ILLEGAL MIGRATIONS ON SOUTH –EASTERN ROUTE

Marijo Rošić*

** Ministry of Interior of the Republic of Croatia, Criminal Police Directorate, Ilica 335, 10 000 Zagreb, Croatia
Telephone (+385 1) 3788 829
E.mail: mrosic@mup.hr*

Davor Štrk**

*** Ministry of the Interior of the Republic of Croatia, Police College, Vice – Dean of the Police College, Avenija
Gojka Suska 1, 10 000 Zagreb
Telephone: (+ 385 1) 2426010
E.mail: dstrk@fkz.hr*

Annotation. In the period from 2014 to 2016, the number of illegal migrants arriving to Europe has exponentially increased. The South-Eastern route has been used to a significant extent since the beginning of the 21st century for entering the EU, but its use has been continuously increasing since 2008. All countries on the so-called Balkan route have experienced a sharp increase of 1612% in illegal migrant arrivals in comparison with the previous year. Organised crime groups have adapted their activities in accordance with the new trends. This article analyses the scope of international police data exchange in suppression of illegal migration, the role of international police organisations in the suppression of illegal migrations and people smuggling. Furthermore, the article shows specific routes in people smuggling across the Croatian borders, providing an overview of police activity based on concrete operative cases and efforts made by Croatia in the context of joining the Schengen Area. Finally, the article shows some global trends in the field of illegal migration and people smuggling and gives possible future scenarios on the South-Eastern route.

Keywords: Data exchange, illegal Migration, people smuggling, South- Easter Route, police cooperation, Interpol, Europol.

INTRODUCTION

Global instability close to EU borders caused by wars in the Near East region, poverty and political instability in Africa and bad social conditions in the most populated countries of the world reached their peak especially since 2014. South-Eastern Europe is always one of the first regions affected by such global trends. These trends are not only significant for the EU but also for the rest of the world living in better social conditions¹. Migrant smuggling emerged in the recent period and tends to be the most profitable and widespread criminal activity in the EU. Trafficking in human beings tends to increase and its expansion is expected to continue². What was the response of the law enforcement authorities in the past to these trends and what

¹ Cases of Iraq nationals traveling via Iceland toward Canada and the USA by airplanes.

² Serious and Organised Crime Threat Assessment, Europol, 2017.

will be the response to such trends in the future? It is very illustrative to analyse criminal investigations done in 2012 and compare the data with illegal migration global trends that affected Croatia from September 2015 when the so called Balkan route was activated.

In 2012, smuggled people arrived from the territory of Bosnia and Herzegovina and Serbia. In 2015 this trend seemed to change: all illegal migrants predominantly arrived from Serbia, and in very few cases from Bosnia and Herzegovina. The southern route via Albania and Montenegro towards Croatia has not been activated: even if migrants reach the southern territory of Croatia, they still need to pass Bosnia and Herzegovina in order to reach the rest of the Croatian territory. More borders – more control, and subsequently, more expenses. In addition, unlike Hungary, Croatia was not affected by illegal migrations until September 2015 because it still is not part of the Schengen zone. This means that, even if the migrants reached Croatia, they would still need to enter the Schengen Area of free movement of people. This means additional expenses and risk of disclosure especially after the introduction of systematic checks at the EU borders³.

The aim of the article is to present illegal migration situation before the global crises in 2015 on the Southe Eastern route. **Methodology of the Research.** Concrete criminal investigation from 2011/2012 is compared with the new trends after 2015/2016. Everything is comapred with the strategic documents of Interpol and Europol on migration trends as well as with the national predictions on the migrants situation.

Text of a introduction

To put things into perspective, it needs to be said that Croatia has one of the longest EU borders: 325 km with Serbia (major part of the border is the wide Danube river), 1001 km with Bosnia and Herzegovina, 51 km with Montenegro, 948 km external border on the sea and internal EU borders with Slovenia on the west and Hungary on the East. In sum, this accounts for 2325 km EU external border (together with 948 km on the sea) and 1014 km EU external border.

³ Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA, OJ 2017 L 88 of 2017-03-30, p. 6-21

PEOPLE SMUGGLING IN CROATIA – CRIMINAL INVESTIGATION IN 2012

It is important to stress that in 2011 Croatia was not an EU member state, while Slovenia joined the Schengen Area in 2008, three years before. Croatia reached a peak of illegal migrations after the Homeland war 1991-1995⁴, in 2000 when there were more than 24 000 illegal migrants registered⁵. After the initial detection of this fact, special investigation measures were approved by judicial authorities and implemented against 21 persons. One smuggling route identified was by airplane from Istanbul (Turkey) to Belgrade, Sarajevo or Zagreb. All people smuggled had invitation letters signed by Turkish nationals or different Turkish language and culture centres in Bosnia and Herzegovina. These people also used border crossings between Serbia and Croatia, Bosnia and Herzegovina and Croatia and Montenegro and Croatia in order to legally cross the border by car. Another smuggling group from Bosnia and Herzegovina that did not obtain legal documents in advance, illegally crossed the border in the zone of the town of Bihac (Western part of Bosnia and Herzegovina) and after entering Croatia, reached previously booked accommodations in different motels and hotels in Zagreb. After several days, people were smuggled towards Slovenia (in the zone some 40 km away from Zagreb). During the criminal investigation, it was detected that the criminals kept in touch *via* direct contacts, phones, internet and skype calls. They frequently used public payphones, they were very careful, took care of every detail. They used regular bus and train lines, personal vehicles, vans and taxis. Payment was done in cash in person or via Western Union. Crossing the border illegally was supported by the locals. It was performed by using personal vehicles or on foot.

Prices for smuggled persons differed, depending on the number of people smuggled. For example, prices per person were the following: relation Belgrade (Serbia) - Zagreb cost 700-1000 euros⁶, Bihac (Bosnia and Herzegovina) - Zagreb 270-400 euros⁷, Bihac - Zagreb - Udinese (Italy) was 1200-1600 euros and Bihac – Zagreb - Graz (Austria) was 1200-1700 euros.

⁴ During the Homeland war in Croatia, war in Bosnia and Herzegovina, later in Kosovo, the whole region was politically and militarily unsafe. Although some criminal groups kept their connections, the region was not exposed to illegal migration due to security reasons and the fact that some regular train and bus lines were abolished until the end of the 90s.

⁵ This was predominantly caused by the „soft „ visa regime introduced by some neighbouring countries. Immediately after detecting this problem, Croatia concluded international agreements on readmission with all countries in South–Eastern Europe in order to prevent such phenomena.

⁶ Approx. 400 kilometers, one border crossing, highway, could be reached in 4 hours.

⁷ Approx. 120 kilometers, one border crossing, could be reached in 2 hours.

Picture 1. Smuggling routes

Partial payment was done by organisers from Turkey when the smuggled people reached Bosnia and Herzegovina, the rest was paid after notifying the arrival of smuggled people to their destination countries. The criminal organisation was structured and hierarchical – top structures were held by organisers from Turkey, followed by Bosnian, Croatian and Slovenian citizens. It is estimated that this criminal organisation organised 27 instances of smuggling in which 100 persons were smuggled across borders, and they gained 1.5 million kunas worth of illegal property⁸. At the final stage of the criminal investigation in July 2012, started simultaneously coordinated criminal activity in Croatia, Bosnia and Herzegovina and Slovenia. 18 persons were arrested, 16 searches of apartments and houses were performed. 32 mobile phones with SIM cards were detected, as well as 4 Turkish passports, 2 passports of Bosnia and Herzegovina, some arms with ammunition, laptops, Western Union sheets and some drugs. 21 persons were criminally reported for committing 30 criminal acts connected to people smuggling.

⁸ Approx. 200 000 Euros.

SITUATION IN THE EU BEFORE THE ILLEGAL MIGRATION CRISES IN 2015 VIA SOUTH EASTERN ROUTE

The crime situation and trends in Croatia during 2014⁹ called for conducting a number of activities in relation, *inter alia*, to suppressing criminal offences of smuggling of persons and trafficking in human beings. In 2014, **140 criminal offences of unlawful entry, movement or residence in the Republic of Croatia** were detected and reported (the former name of the criminal offence was illegal transfer of persons across the state border - art. 177 of the Penal Code) as stated in art. 326 of the Penal Code which, compared to 176 criminal offences in 2013, represents a decrease in the detection of the mentioned criminal offences by 20.45%. A decrease in the number of persons registered in illegal crossing of the state border by 17.3% was recorded. In other words, 3 914 persons were registered during 2014, while 4 734 persons were registered during 2013. In 2014, 15 persons were reported for **8 criminal offences of trafficking in human beings**, while in 2013, 18 persons were reported for 13 criminal offences of trafficking in human beings. The apparent decrease in detection of criminal offences of trafficking in human beings in 2014 is misleading, since in 2014 the number of identified victims of trafficking in human beings was 37, in comparison with the previous year when 31 victims of trafficking in human beings were identified, which is actually an increase of 16.22%. The abovementioned is based on the fact that the victims of trafficking in human beings were identified by detecting criminal offences of prostitution as stated in art. 157 of the Criminal Code, exploitation of children for pornography as stated in art. 163 of the Penal Code, rape as stated in art. 153 of the Criminal Code and others (in total, 54 criminal offences committed to the detriment of victims of trafficking in human beings were registered). These figures from 2014 seemed to be “unrealistic” compared to the same figures on crime trends in 2015/2016¹⁰. A total of 156 criminal offences of 'Illegal entry, movement and stay in the Republic of Croatia, any other Member State or a signatory to the Schengen Agreement' were detected and 167 persons were reported for them in 2016 pursuant to the Croatian Criminal Code Art. 326. In 2015, 68 such cases were detected and 73 persons were reported, which yields a 129.40 % increase in the detection of this crime. A 19.6% increase in the number of persons recorded

⁹ Country Report – the state of Crime and Crime Trends in 2014 in Croatia, published by Criminal Police Directorate, Ministry of Interior of the Republic of Croatia, February 2015.

¹⁰ Country Report – the state of Crime and Crime Trends in 2016 in Croatia, published by Criminal Police Directorate, Ministry of Interior of the Republic of Croatia, March 2017.

illegally crossing the state border was noted – from 3,759 in 2015 to 4,496 persons in 2016¹¹. In 2016 seven criminal offences were detected and reported referring to **trafficking in human beings (THB)** against 10 persons, compared to three such crimes involving six perpetrators reported in 2015. In 2016, thirty THB victims were identified, which is a 21.5 % drop from 38 victims identified in 2015. These THB victims were identified by way of related criminal offences listed in the Croatian Criminal Code, such as ‘Prostitution’ (Art. 157), ‘Abuse of children in pornography’ (Art. 163), ‘Rape’ (Art. 153) etc. (32 criminal offences were recorded to have been committed against THB victims).

Compared to 2014, the number of illegal migrants that entered the EU illegally by sea and land using the Western Balkans route increased by 3 492 % in 2015, reaching the figure of 1 336 010 irregular migrants and other people trying to cross the EU border¹².

What were the reasons for such an increase? Some reasons are well known and described in various open sources¹³ and could be summed up as eight main reasons for the refugee crisis. The most important is the war in Syria that caused migration not only from Syria, but also from Iraq, Afghanistan, Eritrea, Somalia and Niger. Secondly, the route to Europe got a lot easier especially after Macedonia lifted its severe measures aimed at preventing refugees from entering the country in June and the Western Balkans route was opened up. Thirdly, prices for illegal crossing the border dropped from 5-6 000 USD to 2-3 000 USD per person. The fourth reason has to do with the weather conditions starting from the second quarter of 2015, which were extremely good for illegally crossing both the sea and land borders. The fifth reason is Germany’s decision to extend its welcome to refugees. The sixth reason is the conscription drive of the Syrian government to enlist reservists to serve the army. It affected all men who completed compulsory military service in the past 10 years, which means practically all men under 30 years. The seventh reason is the fact that the Syrian Government made it easier for Syrians to travel – travel documents were easier to obtain and it was possible to defer military

¹¹ These figures could not be mixed with figures on migrants who illegally crossed the border within the migration route. These migrants were accepted in reception centres, recorded and further transferred due to the fact that they did not want to stay in Croatia.

¹² Frontex, Annual Risk Analyses, http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_Q4_2015.pdf (accessed on March 25, 2017)

¹³ The Washington Post, 8 reasons Europe's refugee crisis is happening now, author Liz Sly, article published on September 18 2015, https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/09/18/8-reasons-why-europes-refugee-crisis-is-happening-now/?utm_term=.7eff0bffb977, website accessed on March 26, 2017.

service with a payment of 300 USD. Last but not least are the shortcomings of the underfunded international aid efforts¹⁴.

REACTION OF THE EU TO THE MIGRATION CRISIS

The EU was quite confused with the migration trends in 2015 – it took a while for a proper reaction. Its reaction to the crisis could be described as having two aspects – the humanitarian and security one¹⁵. On May 13, the European Commission published A European Agenda on Migrations¹⁶. The Agenda was adopted just before the reopening of the Western Balkans route, which was soon to become more affected than the central Mediterranean route and this is mentioned in the Agenda in the following sentence: “Close attention will also be paid to our eastern partners, the Western Balkans and Asia fostering existing cooperation frameworks.” The Agenda describes the necessity for all countries to build up “sound and consistent external borders” and mentions Internal Security Funds and IT systems. This was a time when very few EU countries really and honestly accepted the idea of “Smart Border packages”, the introduction of interoperability in all IT systems and the installation of new systems for a proper protection of the EU borders. Nobody in the EU thought Brexit was a serious probability and it happened several months later.

The first reaction was focused on four pillars: 1) reducing the incentives for irregular migration, 2) border management – saving lives and securing external borders, 3) Europe's duty to protect a strong common asylum policy and 4) a new policy on legal migration. The first pillar promotes the fight against smugglers and traffickers, emphasizing it as „...first and foremost a way to prevent the exploitation of migrants by criminal networks“. It also mentions the importance of cooperation with third countries since most smugglers are not based in Europe. EU agencies are also mentioned for their role “...in intensifying their (EU member states’) action against criminal networks of smugglers. Agencies help identify smugglers, investigate them, prosecute them, freeze and confiscate their assets. “ The agenda also stipulates proactive financial investigations, aiming at seizures and recovery of criminal assets, and

¹⁴ For a better explanation see also: Frcko, M., Solomun, D.: Internal Security of the EU in the modern conditions of the migration crisis, Police Academy, 2016, p. 13-14 (in Croatian).

¹⁵ All published documents available at: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package_en (website accessed on April 13, 2017)

¹⁶ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0240&from=EN> (website accessed on April 13, 2017).

actions against money laundering connected to migrant smuggling and the necessity to give much bigger power to prosecutors to address smuggling networks.

From the law enforcement perspective the second pillar is also important, since it describes the border management situation mentioning only the Mediterranean zone – the reinforcement of Frontex, the identification of risk trends and help mechanism for EU and non-EU countries.

What was done by national and international law enforcement agencies before 2015 and the massive migration wave? Interpol as the biggest global police organisation established the Specialist Operational Network (ISON) on People Smuggling, an international law enforcement working group headed by the People Smuggling team at the Human Trafficking and Child Exploitation Directorate. The working group is made of experts from source, transit and destination countries with different profiles: people smuggling investigators, immigration services, specialised asylum seeker officers, as well as border and custom officers. The main tasks performed by the working group were cross checks against Interpol databases, language assistance (English, Spanish, French and Arabic), production of analytical reports based on information and dissemination of information to specialised law enforcement people smuggling teams in Interpol Headquarters with the purpose of increasing data sharing, of promoting publications of notices and diffusions, of assisting countries in investigation requests, of producing reports on actual investigations and periodical measurements of statistics on information sharing and the use of Interpol tools and services. It is clear that Interpol strives to use already existing tools – the I24/7 system and automatic search facilities integrated: Stolen and lost travel document¹⁷, wanted/missing persons and stolen vehicles. A huge advantage of Interpol is that it has its instruments out of the EU available and enables translation, especially for Arabic language.

It also enables quicker communication and data exchange with the countries of origin. Simply put, Interpol connects 192 countries. It exchanges more than 19 million messages a year and has more than 23 000 users. There are 7.5 million searches via Interpol tools every day, 48 arrests are made, almost 400 stolen/lost travel documents are found, 64.9 million data are recorded, and 2.8 billion searches with 355 783 hits and 17 328 new notices are issued¹⁸.

¹⁷ Croatia has integrated the FIND solution for checks of Interpol data into the national police system and border-check system. In 2015, more than 10 million checks were made.

¹⁸ Interpol – Specialist operational Network on People Smuggling (ISON) – activities, plans, education, training. Interpol official data for 2015.

What has been done by Europol? On 22 February 2016, the European Migrant Smuggling Centre (EMSC) was established with the aim of strengthening capacities to support Member States in improving prevention and fight against migrant smuggling. EMSC focused on trends in migrant smuggling, facilitation methodology and facilitators/organised crime.

Picture 2 – Interpol I24/7 instruments

Legal background is well defined as one of EMPACT¹⁹ priorities on the “facilitation of illegal immigration” and within the already mentioned Agenda on Migration.

As already mentioned, Organised Crime Groups (OCG) provide facilitation services for irregular migrants. Perpetrators could be leaders, organisers and facilitators. Facilitators are responsible for logistics like transport, accommodation etc. Smugglers offer accommodation, fraudulent documents and information. They widely use the social media²⁰.

It is significant that the EMSC received 11 942 messages via Europol’s secure communication network in 2016, an increase of almost one third compared with the same data in 2015. These messages contained data of over 17 400 migrant smuggling suspects and enabled opening 2 000 cases with more than 490 investigations²¹. Around 500 vessels of interest were monitored, 2 589 forged identity or travel documents reported. Furthermore, the development

¹⁹ EMPACT: European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats (part of the EU policy cycle on serious and organised crime).

²⁰ European Migrant Smuggling Centre, Jan 2016-Jan 2017 First Year Activity Report, Europol, 2017, p. 10-13.

²¹ Ibid 20, p. 13.

of targeted cross-border criminal investigations with the aim on disrupting migrant smuggling networks will remain EMSC's top priority.

Interpol and Europol are fully aware of the fact that the precondition for combating smuggling of people and illegal migration is further coordination and strengthening.

Joint Interpol-Europol Report on Migrant Smuggling Networks²² published in May 2016 presented the concrete consequences of smuggling: over 11 500 contributions on migrant smuggling provided to Europol in 2015, intelligence on nearly 40 000 suspects, over 1500 criminal investigations supported by Europol, social media analyses from Europol's Internet Referral Unit, 1 500 debriefings of migrants collected by Frontex and EU Member states, reports from partner agencies (Frontex, UN, EASO), intelligence on more than 100 suspicious vessels etc. Let us consider the collected data: in 2015, a total of 7 164 instances of illegal border crossing via the Western Mediterranean route were reported, a total of 153 946 illegal entries were detected via the Central Mediterranean route and 885 385 entries via the South Eastern Route in 2015 were recorded – an increase of 1 612% in 2015 compared to previous year²³!!

Just for the sake of comparison, an average of 50 000 illegal entries per year had been recorded via this route since 2008. The dramatic wave stopped a bit in November 2015 when the Governments of Macedonia and Serbia put into force restrictions which allowed entry only to migrants originating from Iraq, Syria and Afghanistan. Croatia and Slovenia allowed entry only from “unsafe” countries. The reopening of the South-Eastern route reopened also some criminal hotspots, predominantly in Turkey and Lebanon, but also in Sudan and the border areas between Turkey, Iraq and Iran.

Transport hubs for migrant smuggling inside the EU are very interesting, and are regularly close to main transport routes. These smuggling hubs often include large cities inside and outside the EU, cities on the migratory route and cities close to detention centres where migrants are housed. The composition of the criminal networks in the EU indicates that almost half of organised criminal groups are made up of non-EU nationals, but also that almost one third is made up of EU nationals. In the majority of cases, the main organisers are non-EU nationals of the same origin as the migrants. At the beginning of the migration crisis, the networks were mostly homogeneously organised along tight ethnic lines. By monitoring phone communication,

²² Migrant Smuggling Networks – Joint Europol- Interpol Report- Executive Summary – May 2016

²³ Frontex (2015) Bi-Weekly Focus on the migratory pressure in the Western Balkans originally emanating from the Near East.

it was concluded that some ethnical groups arranged their entire itinerary from the destination countries, while other groups were active during the whole transit. They did not plan their entire route before travelling.

Smuggling starts through “recruitments” initiated by special agents who are not smugglers but normally get a commission from actual smugglers for their work. After this initial activity, the chain of perpetrators involves providers of documents, local leaders, network leaders, sometimes corrupt officials, money handlers and eventually somebody responsible for the money laundering of the illegal gain (hotels, car rental, travel agencies etc.). Migrants are usually given instructions, and rely a lot on social media in receiving instructions.

Let us compare the prices with the prices from the beginning of our article. According to the results of criminal investigations in 2012, migrants paid an average of EUR 3000-6000 for the whole transfer from Syria to the EU. This is a much lower price than the cost of transfer from Belgrade to Zagreb in 2012 criminal investigation previously described. Besides, Belgrade – Zagreb was only part of the journey. On the other hand, if we take into consideration that approximately 1 million people entered the EU in 2015, it is an average turnover of EUR 5-5.5 billion.

What is specific for Croatia? Once the migration wave started in September 2015, Croatia was not connected to SIS II and did not have any possibility to check persons via the SIS II system. On the other hand, there were days when 13 000 migrants crossed the Croatian border, and the Croatian police faced challenges in regulating this migration flow. On the one hand, it was a challenge to register all data, and on the other hand they were not able to cross-check any other available international search data except the Interpol data. Unlike its EU neighbours, Croatia was not able to profit from EU funds. Since its accession, Croatia profited only from the Schengen facility funds, and they were used for the process of preparing and equipping Croatia’s capacities for joining the Schengen area, especially having in mind that Croatia needs to protect one of the longest EU borders – sea, land and air²⁴.

²⁴ Croatia is among top three EU tourist destinations: the Croatian Civil Aviation Agency predicts that by 2018 the number of air passengers will increase by some 25 percent reaching almost 10 million. There are 9 international airports in Croatia. Unlike many other countries with fewer air passengers, Croatia was not able to use EU ISEC funds for setting up the PIU Unit on Passenger Name Records, due to the fact that Croatia joined the EU on July 1, 2013.

CONCLUSION

Migrant smuggling is currently “a daily business” in the EU. Organised crime groups show high mobility, they are more sophisticated and flexible. It is a low risk criminal activity, highly profitable and it does not require any access to specific resources. Many organised crime groups are poly-criminal, dealing with drug trafficking, property crime, forgery of documents etc. The law enforcement authorities deal not only with the activity of smuggling people from the East to the West, but also with multiple flows of victims all over the EU. Trafficking in human beings is closely linked to illegal migrations and the *modus operandi* is quite similar, involving document and identity fraud, corruption of consular officials, sham marriages, bogus paternity, false employment contracts, false medical visas etc. The EU has to count on an increased number of such cases.

The first core activity in dealing with these challenges is data exchange: this is already arranged through Single Points of Contact which should have an access to as many as possible police (and judicial) databases in order to exchange available information smoothly and in real time. Channels used include Interpol I24/7, Europol SIENA, domestic and foreign security liaison officers, PCCC²⁵ already installed within the EU but also outside the EU with third countries. The implementation of Prüm decisions²⁶ should be enhanced through improved analytical reports from Europol Workfiles.

Another step is achieving interoperability of different databases for law enforcement purposes that is foreseen to be done soon: SIS II system and Visa Information System, EURODAC system and European Criminal Record Information Systems and Entry / Exit system (EES) and the Visa Information System where data in VIS will be consulted by the EES. It is also important to reach good quality data from the European travel information and authorisation system (ETIAS) and Passenger Name Record (PNR). IT solutions that should be “ready for use” by 2020 are now developing fast but there are always weak points in the security chain – forged documents, bribed official and so on.

There are also external risk factors. Brexit and its consequences for global security, situation in the Near East, Central and Northern Africa where there still exist several million people searching for a better future and a “ticket” to escape from poverty and political instability.

²⁵ Police and Customs Cooperation Centres.

²⁶ Council Decisions 2008/615/JHA and 2008/616/JHA.

Checks on external EU or Schengen border will never be sufficient. To achieve the final goal it is necessary to cope with the origins of poverty and the facilitators of organised crime who will always show readiness to cooperate with whomever necessary with one single aim: to reach financial gain that will be later reinvested into legitimate business. Finally, it is necessary to improve cooperation with third countries by having as concrete as possible operative information from the spot.

REFERENCES

1. Migrant smuggling networks – Joint Europol- Interpol Report- executive summary – May 2016
2. Interpol – Specialist Operational Network on People Smuggling (ISON) – activities, plans, education, training
3. Concrete criminal investigation: people smuggling, Croatia (2011/2012)
4. Country Report - State of Crime in the Republic of Croatia- Ministry of Interior, 2017
5. High-level expert group on information systems and interoperability - Interim report by the chair of the High-level expert group, December 2016
6. European Migrant Smuggling Centre, Jan 2016-Jan 2017 First Year Activity Report, Europol, 2017
7. Frcko, M., Solomun, D.: Internal Security of the EU in the modern conditions of the migration crisis, Police Academy, 2016
8. Status Report on the Implementation of the Priorities of the European Border and Coast Guard Regulation
9. Frontex (2015) NANE Bi-Weekly Focus on the migratory pressure in the Western Balkans originally emanating from the Near East
10. Study of the Implementation of the European Information Exchange Model (EIXM) for strengthening law enforcement cooperation

TARPTAUTINIO POLICIJOS PASIKEITIMO INFORMACIJA VAIDMUO KOVOJANT SU NELEGALIA MIGRACIJA PIETRYČIŲ MARŠRUTE

Marijo Rošić*

Tarptautinio Policijos bendradarbiavimo departamentas, Zagrebo Policijos koledžas, Kroatija

Davor Štrk**

Kroatijos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Policijos koledžas

Santrauka

Nelegalių migrantų, atvykstančių į Europą, skaičius išaugo daug kartų nuo 2014 metų. Pietrytiniu migracijos maršrutu naudojama dar nuo XXI a. pradžios, siekiant patekti į EU, tačiau besinaudojančiųjų šiuo maršrutu asmenų skaičius auga nuo 2008 metų. Visos taip vadinamojo Balkanų maršruto valstybės patyrė didžiulį 1612 proc. augimą atvykstančių nelegalių migrantų atžvilgiu, palyginus su ankstesniais metais. Organizuotos nusikaltėlių grupės pritaikė savo veiklą pagal naujas sąlygas. Šiame straipsnyje analizuojama, kiek keičiamasi tarptautiniu mastu policijos informacija, siekiant sustabdyti nelegalią migraciją, taip pat analizuojamas tarptautinių policijos organizacijų vaidmuo (Interpolas, Euopolas, Frontex) stabdant nelegalią migraciją ir kovojant su migrantų kontrabanda. Taip pat straipsnyje nurodomi konkretūs žmonių kontrabandos maršrutai, besidriekiantys per Kroatijos sieną, ir apibūdinama policijos veikla konkrečiais atvejais, taip pat apibrėžiamos Kroatijos

pastangos siekiant prisijungti prie Šengeno erdvės. Galiausiai straipsnyje nurodomi tam tikros globalios tendencijos nelegalios migracijos bei migrantų kontrabandos srityje ir pateikiami galimi Pietryčių maršruto ateities scenarijai.

Pagrindinės sąvokos: pasikeitimas informacija policijoje, nelegali migracija, asmenų kontrabanda, Pietryčių maršrutas, policijos bendradaravimas, policijos bendradarbiavimas, Interpolas, Europolas.

Marijo Rošić*, International Police Cooperation Department (Interpol-Europol-SIRENE) – Head, Ministry of Interior of the Republic of Croatia, Lecturer at the Police College – Zagreb. Research interest: criminal law, police cooperation, data exchange, security, organised crime, Schengen, data protection, SIS II, Schengen evaluation.

Marijo Rošić* Tarptautinio Policijos bendradarbiavimo departamentas (Interpolas-Europolas-SIRENE) – vadovas, Kroatijos Respublikos vidaus reikalų ministerija, Zagrebo Policijos koledžo dėstytojas. Tyrimų interesai: baudžiamoji teisė, policijos bendradarbiavimas, saugumas, organizuotas nusikalstamumas, Šengeno erdvė, informacijos apie asmenis apsauga, SIS II, Šengeno vertinimai.

Davor Štrk **, Vice Dean of the Police College, Ministry of the Interior of the Republic of Croatia. Research interests: international cooperation, criminal law, criminal investigation and research of traffic accidents,

Davor Štrk **, Kroatijos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Policijos koledžo prodekanas. Tyrimų sritys: tarptautinis bendradarbiavimas, baudžiamoji teisė, nusikalstamų veikų tyrimas, eismo įvykių tyrimas

III. VISUOMENĖS SAUGUMO PRAKTINĖS PRIELAIDOS IR PROBLEMATIKA PRACTICAL PREREQUISITES FOR PUBLIC SECURITY

FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS' ATTITUDES TOWARDS SEXUAL MINORITIES

Evelina Viduoliene *

**Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Humanities
V. Putvinskio 70, LT-44211 Kaunas, Lithuania
Telephone (+370 37) 303669
E.mail: e.viduoliene@mruni.eu*

Laima Ruibyte **

***Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Humanities
V. Putvinskio 70, LT-44211 Kaunas, Lithuania
Telephone (+370 37) 303669
E.mail: laimaruibyte@mruni.eu*

Annotation. Lithuanians seem to have rather negative attitude toward various minority groups and it may reflect general intolerance. Police and law enforcement officers should not take up discriminatory position related to some persons as this can affect the professional interactions negatively. The purpose of the study was to evaluate law enforcement students' negative attitude and homophobic reactions toward sexual minorities. A modified Negative Attitudes Toward Gay Men questionnaire (Davies, 2004) was used to survey 174 future law enforcement officers. Results revealed that law enforcement students tend to have a very negative attitude towards sexual minorities and male participants have an extremely negative reactions toward gays compared to lesbians. Personality traits play minor role while the law enforcement officers' gender may play the main role in stereotyping and having an extremely negative affective reactions towards gays and tendency to infringe their civil rights – this tendency is 2,7–4,6 times higher when the future law enforcement officers are male.

Keywords: attitudes, homosexual persons, gender differences.

INTRODUCTION

Discrimination and intolerance are often based on/or justified by prejudice and stereotyping of people and social groups, doing this consciously or unconsciously. People may be discriminated against because of many factors – age, disability, ethnicity, origin, political belief, race, religion, gender, sexual orientation and on many other grounds. Discrimination has direct consequences on those people and groups being discriminated against, but it has also

indirect and deep consequences on society as a whole. A society where discrimination is allowed or tolerated is a society where people are deprived from freely exercising their full potential for themselves and for society (Council of Europe).

Homophobia is often defined as "an irrational fear of and aversion to homosexuality and of lesbian, gay, bisexual and transgender people, based on prejudice, similar to racism, xenophobia, antisemitism and sexism" (European Parliament resolution on homophobia in Europe, 2006). In many parts of the world, homosexual and bisexual people are subjected to different forms of violence that range from verbal attacks to physical attacks or being murdered.

Lithuanians seem to have rather negative attitude toward various minority groups and it may reflect general intolerance. The number of researches on the sexual minority topic rather small in Lithuania. However, social phenomena as negative stereotypes and intolerance concerning homosexual, bisexual, transsexual persons (LGBT) are reflected actively at community as well political level in our country – intolerant statements by politicians and religious leaders have been reported in recent years, while public demonstrations in favour of LGBT rights have often met with resistance from the authorities (as illustrated by difficulties encountered by the organizers of the Baltic Pride events in Lithuania) (Bakowski, Liliencamp, Shreeves, 2015). But there is no evidence about such attitudes in law enforcement institutions. Police and law enforcement officers should not take up discriminatory position related to some persons as this can affect the professional interactions negatively.

The quality of police–community relations depend on effective communication and trust based interaction. However police officers may have many barriers to communication because of their position and authority, nature of their work, power they may demonstrate in relations with citizens, and the image they convey (these barriers include use of jargon, lack of feedback, failure to listen, prejudices and stereotypes). One of the most challenging things in our increasingly diverse society is discrimination. Prejudice is an attitude, discrimination is a behavior. According to researchers and professionals who work in practice, it is critical to recognize prejudices and stereotypes in order to avoid discrimination (Miller, Hess, Orthmann, 2011), and it is very important for every law enforcement system.

Police officers, lawyers, educators, employers agents are the professionals who should ensure right to equality of any person despite his/her belonging to certain group, as well belonging to sexual minorities. So it was important for us to explore this point of attitudes.

The purpose of the study was to evaluate law enforcement students' negative attitude and homophobic reactions toward sexual minorities.

METHODOLOGY OF THE RESEARCH

Participants. 174 students of Mykolas Romeris University Public security Faculty from Law and Police Activity program participated in the study, 104 (59,8%) of them are female. The age range of the students is 18 to 39 years with mean $M=21,8$ ($SD=3,1$) years.

Methods. A Negative Attitudes Toward Gay Men questionnaire (Davies, 2004) was used in the study – items were modified and we used 26 Likert type items to get participants' opinion of gays as well of lesbians and their civil rights.

Questionnaire consists of 4 domains: Civil rights scales (gays and lesbians) and Affective reactions scales (gays and lesbians). Sexual minorities Civil rights items represent participants' attitudes that homosexual persons should have the same civil rights as others in society and participants do not mind having friends who are homosexual (4 items concerning gays and 4 items concerning lesbians rights, Cronbach's alphas 0,74). Higher score reflects more negative attitude toward homosexual persons civil rights. Affective reactions to sexual minorities scales represent opinion that homosexual behavior is morally wrong, disgusting, is a perversion and a threat to the safety of children (9 items related to affective reactions to gays and 9 items to lesbians, Cronbach's alphas 0,88-0,90). Higher score for these scales reflect more negative affective reactions towards homosexual persons.

For personality traits evaluation we used the Big Five inventory (BFI; John, Donahue, Kentle, 1991; John, Naumann, Soto, 2008) that consists of 44 items that are distributed among the five personality dimensions: Openness to Experience (10 items, Cronbach's $\alpha=0,51$), Conscientiousness (9 items, Cronbach's $\alpha=0,66$), Agreeableness (9 items, Cronbach's $\alpha=0,63$), Extraversion (8 items, Cronbach's $\alpha=0,66$), and Neuroticism (8 items, Cronbach's $\alpha=0,61$). Higher scores on each scale represents more expressed personality facets. Extraversion represents personality gregariousness, assertiveness, activity, excitement-seeking, and positive emotions. Agreeableness represents trust, altruism, compliance, and tender-mindedness. Conscientious person is efficient, organized, thorough, not impulsive. Neuroticism as personality trait represents anxiety, angry hostility, impulsiveness, and vulnerability. Openness to experience represents wide interests, unconventional values, imagination and curiosity.

Also students were asked about their sociodemographics: gender, age, parents family status (lived with both parents, with single parent but was interacting with both of them, lived with single parent), siblings (no/yes), living place in early years (city, town, village place,

countryside), financial strain of parental family during early years of live and personal financial situation during studies (sufficient–lack).

Procedure. The questionnaires for participants were anonymous. SPSS 22.0 package was used for statistical analysis and empirical data (paired samples t test and Chi-square test).

RESULTS

According to results, attitudes toward homosexual persons civil rights and reactions to sexual may depend on homosexual person’s gender as well participant’s gender. In our study future law enforcement officers have more negative attitudes toward gays compared to lesbians (Figure 1).

Female participants gained statistically similar scores on gays and lesbians Civil rights scales ($t= -0,656$, $p=0,513$). However male participants have more negative attitude towards gays civil rights compared to lesbians civil rights ($t= -4,337$, $p<0,001$). Female and male participants have more negative affective reactions to gays compared to lesbians ($t= -3,052$, $p=0,003$ (female participants), $t= -11,371$, $p<0,001$ (male participants)).

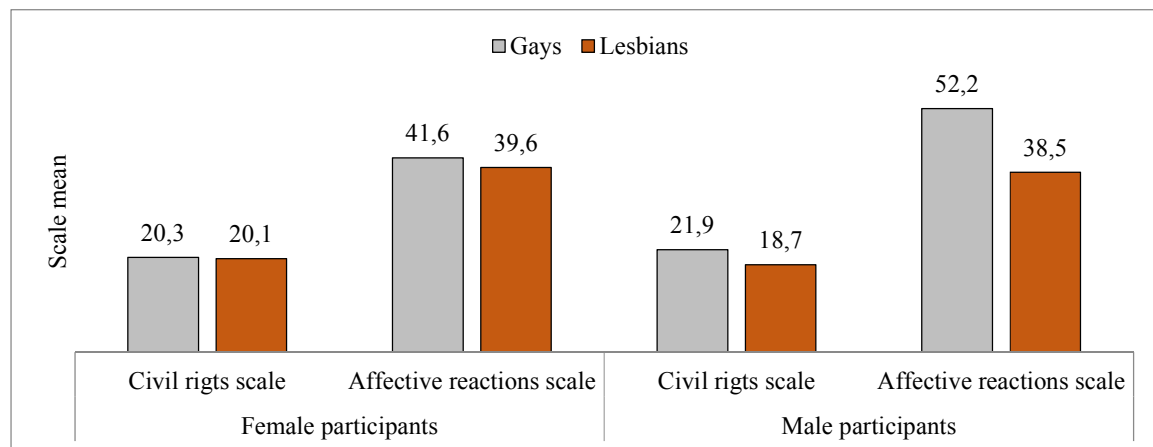

Figure 1. Negative attitudes and homophobic reactions: Gender differences

Also it is valuable to evaluate whether students of Law and Police Activity program have extremely negative attitudes towards sexual minorities. For this purpose a theoretically possible score range for each domain was divided into the categories: up to 80th percentile labeled as “normal attitude”, above 80th percentile labeled as “extremely negative affective reactions and attitude towards sexual minorities and their civil rights”. Results revealed that law enforcement

program students tend to have a very negative attitude towards sexual minorities and tend to approve the infringement of homosexuals' rights (Figure 2).

There are no statistically significant differences evaluating the rate of “normal attitude” and “extremely negative attitude” between male and female participants when analyzing lesbians and gays Civil rights domain ($\chi^2=0,441$, $p=0,506$ (lesbians domain); $\chi^2=0,441$, $p=0,506$ (gays domain)), as well Affective reactions to lesbians domain ($\chi^2=0,122$, $p=0,727$). Male participants have extremely negative affective reactions to gays more often compared to female participants ($\chi^2=12,741$, $p<0,001$).

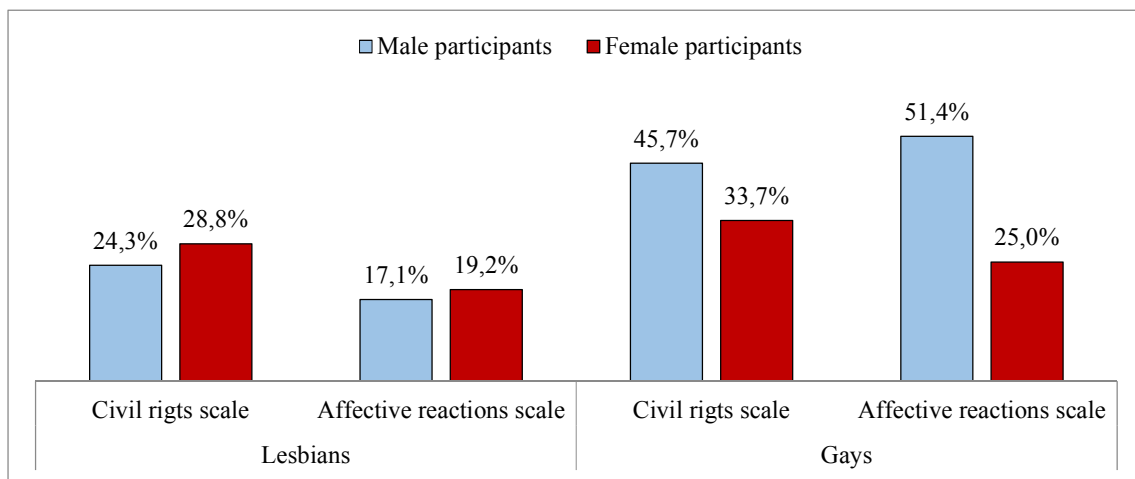

Figure 2. Extremely negative attitudes and homophobic reactions: Gender differences

We have performed several binary logistic regressions in order to determine which sociodemographic and personality variables may predict extremely negative attitudes toward homosexuals civil rights and extremely negative affective reactions toward gays and lesbians. In order to control some variables and evaluate group of variables impact on dependent variable, elements were added to regression analysis in blocks. We added participant's gender variable to the 1st block of regression analysis, participant's age, parents family status, siblings (no/yes), living place in early years, financial strain of parental family during early years of live and personal financial situation during studies (sufficient–lack) to the 2nd block. Personality domains of BFI were included to the last block of regression analysis.

According to results, none of three logistic regression models predicted extremely negative attitudes toward lesbians' civil rights statistically significant. The final model with all independent variables was not statistically significant ($\chi^2=20,393$, $df=19$, $p=0,371$, Nagelkerge $R^2=0,162$). However Conscientiousness and Agreeableness are statistically significant

variables in the model – lower scores on agreeableness ($\text{Exp}(B)=0,891$, $p=0,011$) and higher scores on conscientiousness ($\text{Exp}(B)=1,110$, $p=0,028$) may predict extremely negative attitudes toward lesbians' civil rights.

None of three logistic regression models predicted extremely negative attitudes toward gays' civil rights statistically significant. The final model with all independent variables was not statistically significant (but there was a statistical tendency: $\chi^2=28,566$, $df=19$, $p=0,073$, Nagelkerge $R^2=0,208$). All the variables in the model were not related to dependent variable statistically significant except the participants' gender ($\text{Exp}(B)=2,719$, $p=0,014$) – having an extremely negative attitudes towards gays civil rights are 2,719 times higher when the future law enforcement officers are male.

On the contrary expected, none of three logistic regression models predicted extremely negative affective reactions towards lesbians statistically significant. The final model with all independent variables was not statistically significant ($\chi^2=18,001$, $df=19$, $p=0,522$, Nagelkerge $R^2=0,161$). All the variables in the model were not related to the dependent variable statistically significant.

According to results, law enforcement students' gender may predict the extremely negative affective reactions towards gays statistically significant ($\chi^2=13,869$, $df=1$, $p<0,001$, Nagelkerge $R^2=0,106$) – about 10,6 percent of dependent variable's dispersion change may be explained by participant's gender variable. For participant's gender odds ratio is $\text{Exp}(B)=3,375$, $p<0,001$. Other sociodemographic and personality variables were not statistically significant for next prognostic models, however the gender remained statistically significant in all regression models (final regression model $\chi^2=31,171$, $df=19$, $p<0,001$, Nagelkerge $R^2=0,227$, $\text{Exp}(B)=4,605$, $p<0,001$ for participants' gender – having an extremely negative affective reactions towards gays are 4,605 times higher when the future law enforcement officers are male).

CONCLUSIONS

International study revealed that 61% of young gay, lesbian, bisexual and transgender persons from 37 European countries claimed that they experienced prejudice and/or discrimination in school, and 51% in their family. 38% of respondents said they had experienced prejudice and/or discrimination in a community they belonged to and 30% did so in their circle of friends (Council of Europe). Results of Jankauskaite's research (2003) also revealed that Lithuanian students also tend to be homophobic and discriminate homosexuals' civil rights.

Lithuanian police and law enforcement program university students also seems to have very negative reactions towards homosexual persons, and this tendency is particularly typical when giving opinion about gays compared to lesbians civil rights and homophobic reactions. In our study up to 28,8% students tend to extremely approve the infringement of lesbians' civil rights and up to 45,7% of participants – gays civil rights. Perhaps these results should not be surprising as police officers also may be homophobic – 51% of participants (Reingarde, Zdanevicius, 2007 study) agreed that homosexual persons should not work at police and law structures (compared to 46% of participants who said that homosexuals should not be employed in military area). According to Reingarde and Zdanevicius (2007), about 7% of participants in their study absolutely disagree (18% disagree) with legal acts that protects homosexuals' rights in labour market. Regrettably, homosexual persons avoid to reveal their sexual orientation to police officers after the violence attacks because are afraid of discrimination of the law enforcement professionals in Lithuania. Most of them also stated that police officers reactions to them as a victim were discriminant, intolerant and humiliating after violence incidents (Platovas, 2003).

Law enforcement officers' gender may play the main role in stereotyping and having an extremely negative affective reactions towards gays and tendency to infringe their civil rights – this tendency is 2,7–4,6 times higher when the future law enforcement officers are male. Comperative studies show that European and Lithuanian women more often have positive attitude towards homosexual persons compared to men (D'Amore et a., 2014; Reingardė, Zdanevičius, 2007; Tereškinas, 2003).

In this study we have found that lower agreeableness and higher conscientiousness of future law enforcement officers predicts extremely negative attitudes towards sexual minorities, however personality impact was very minor. Results of other studies reveal that legal (state policy, especially legal restrictions on same-sex marriage) and social context (public opinion on homosexuals, has contacts with homosexuals, resides in state with homosexuals marriage or civil unions) may be more important than personality in predicting opinions on gay and lesbian rights (Redlawsk, Tolbert, 2012). So education and tolerance training may have a huge impact on homophobic reactions, attitudes toward and dealing with sexual minority group members. According to Council of Europe recommendations, educational programmes that raise awareness about the mechanisms of prejudice and intolerance and how they contribute to discriminate and oppress people, and on the appreciation of diversity and promoting tolerance, may be most effective. Educators recognize the need to develop in every person a tolerant, non-

discriminatory attitude and create a learning environment that acknowledges and benefits from diversity instead of ignoring or excluding it (Council of Europe).

To summarize, male law and police activity program students have more negative attitude towards gays civil rights compared to lesbians civil rights. Females' attitude towards gays and lesbians civil rights are similar. Law and police activity program students (both male and female) have more negative affective and homophobic reactions to gays compared to lesbians.

Law enforcement program students tend to have an extremely negative attitude and homophobic reactions towards sexual minorities (concerning lesbians – up to 19,2 % of participants, gays – up to 51,4% of participants) and tend to approve the infringement of homosexuals' rights (lesbians civil rights – up to 28,8% of participants, gays – up to 45,7% of participants). Male gender, lower agreeableness and higher conscientiousness of future law enforcement officers predicts extremely negative attitudes towards homosexual persons civil rights and extremely negative affective reactions towards these sexual minorities.

Results of this study are pessimistic – other researchers has proved that negative attitudes toward homosexuals and elderly people, Blacks (as well representation of racism), women (as well representation of sexism), prejudice toward mentally disabled persons are highly correlated and form one single factor (Ekehammar and Akrami, 2003; Ekehammer et al., 2004). These assumptions we will test in our prospective research.

REFERENCES

1. Bakowski P., Liliencamp M., Shreeves R. (2015). The rights of LGBTI people in the European Union. EPRS | European Parliamentary Research Service briefing. <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-557011-Rights-LGBTI-people-EU-FINAL.pdf>
2. Council of Europe / Discrimination and intolerance. <http://www.coe.int/en/web/compass/discrimination-and-intolerance>
3. D'Amore S., Green R.J., Katzuny K., Baiocco R., et al. (2014). Comparing heterosexuals' attitudes toward gay and lesbian couples and parents across Belgium, France, and Italy. International Congress of Applied Psychology poster. <https://www.apa.org/ipsynet/education-training/presentations/heterosexuals-attitudes.pdf>
4. Ekehammar B., Akrami N. (2003). The relation between personality and prejudice: A variableversus a person-centred approach. *European Journal of Personality*, 18, 463–482.
5. Ekehammer B., Akrami N., Gylje M., Zakrisson I. (2004). Wha matters most to prejudice: Big Five personality, social dominans orientation, or right-wing authoritarianism? *European Journal of Personality*, 17, 449–464.
6. European Parliament resolution on homophobia in Europe (P6_TA(2006)0018), January 18, 2006, [www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2006-0018& language=EN](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2006-0018&language=EN)
7. Jankauskaitė M. (2003). Homofobija ir akademinis jaunimas Lietuvoje // Homofobija ir diskriminavimas Lietuvoje, p. 28-32.

8. John O. P., Donahue E. M., Kentle R. L. (1991). The Big Five Inventory-Versions 4a and 54. Berkeley, CA: University of California, Berkeley Institute of Personality and Social Research.
9. John O. P., Naumann L. P., Soto C. J. (2008). Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues. In O. P. John, R. W. Robins, L. A. Pervin (Eds.), Handbook of Personality: Theory and Research (p. 114–158). New York, NY: Guilford Press.
10. Miller L. S., Hess K. M., Orthmann C. M. H. Community Policing: Partnerships for Problem Solving. **6th Edition**. Delmar, cengage learning. 2011
11. Platovas E. (2003). Pirmoji Lietuvos lesbiečių, gėjų ir biseksualų apklausa // Homofobija ir diskriminavimas Lietuvoje, p. 5-27.
12. Reingardė J., Zdanevičius A. (2007). Homofobija ir Lietuvos gyventojų požiūris į homoseksualumą. Europos bendrijos iniciatyvos EQUAL projekto ataskaita.
13. Redlawsk D., Tolbert C. (2012). Personality, context, and attitudes toward gay rights. Unpublished manuscript. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.675.4905&rep=rep1&type=pdf>
14. Tereškinas A. (2003). Apie lietuvių požiūrį į homoseksualumą // Homofobija ir diskriminavimas Lietuvoje, p. 33-34.

BŪSIMŲ TEISĖTVARKOS PAREIGŪNŲ POŽIŪRIS Į SEKSUALINES MAŽUMAS

Evelina Viduolienė*, Laima Ruibytė**
Mykolo Romerio Universitetas, Lietuva

Santrauka

Diskriminacija ir netolerancija dažniausiai remiasi sąmoningu arba nesąmoningu stereotipizavimu ir išankstiniu neigiamu nusistatymu tam tikrų žmonių ar socialinių grupių stžvilgiu. Žmonės gali būti diskriminuojami dėl įvairių priežasčių – amžiaus, negalios, etniškumo, kilmės, politinių įsitikinimų, rasės, religijos, lyties, seksualinės orientacijos ar kitu pagrindu. Homofobija – vienas iš tokių diskriminaciją skatinančių jausmų, kuris apibūdinamas kaip „iracionali baimė ar antipatija homoseksualumui ir gėjams, lesbietėms, biseksualams bei translyčiams asmenims, kuri remiasi išankstine neigiama nuostata panašia į rasizmą, ksenofobiją, antisemitizmą ir seksizmą (Europos parlamento rezoliucija dėl homofobijos Europoje, 2006). Negausių tyrimų duomenys rodo, kad Lietuvoje egzistuoja gana neigiama nusotata į įvairias mažumų grupes, tame tarpe ir į seksualines mažumas (Reingarde, Zdanevicius, 2007, Platovas, 2003, Tereškinas, 2003). Policijos ir piliečių bendradarbiavimas priklauso nuo efektyvios komunikacijos ir tarpusavio pasitikėjimo. Todėl labai svarbu pašalinti kliūtis sėkmingam bendravimui, ir viena iš jų yra išankstinės pareigūnų nuostatos ir stereotipai. Šiame darbe siekėme išsiaiškinti būsimų policijos pareigūnų nuostatas ir homofobines reakcijas seksualinių mažumų atžvilgiu. Tyrime dalyvavo 174 Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentai, būsimieji policijos pareigūnai. Jie užpildė Neigiamų nuostatų į gėjus vyrus klausimyną (Davies, 2004) bei Didžiojo penketo asmenybės bruožų testą (Big Five, John, Neumann, Soto, 2008). Tokiu būdu siekėme išsiaiškinti ne tik nusotatą į seksualines mažumas pobūdį, bet ir patikrinti, ar jos susijusios su tam tikrais asmenybės bruožais. Net pusė apklaustųjų turi neigiamą požiūrį į vyrus gėjus, lesbiečių atžvilgiu tiek vyrai, tiek moterys nusiteikę palankiau. Tyrimas atskleidė, kad studentai vyrai turi žymiai neigiamesnę nuostatą gėjų pilietinių teisių atžvilgiu negu lesbiečių atžvilgiu. Moterų požiūris tiek į gėjų, tiek į lesbiečių pilietines teise yra panašus. Asmenybės bruožų įtaka neigiamų nusotatų seksualinių mažumų atžvilgiu pasireiškimui yra labai nežymi, bet buvimas vyru, žemas Sutariamumas (polinkis kritikuoti, jausti priešišumą, mažesnis kito žmogaus užjautimas ir supratimas) bei aukštas Sąmoningumas (savidrausmė, pareigingumas, apdairumas, tvarkos siekimas) siejasi su būsimų policijos pareigūnų neigiamomis nuostatomis į seksualines mažumas bei jų pilietines teises.

Pagrindinės sąvokos: nuostatos, homoseksualūs asmenys, lyčių skirtumai

Evelina Viduolienė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių m. katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: nuostatų tyrimai, streso įveikimo modeliai, statistiniai modeliai.

Evelina Viduoliene* Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities, lecture, Research interests: Attitudes, Stress coping, statistical models.

Laima Ruibytė**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros vedėja, docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lyčių skirtumų stereotipai; nuostatos ir stereotipai, stresas organizacijose.

Laima Ruibyte**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Head of Department of Humanities Assoc.prof. Research interests: Genders Stereotypes; Attitudes; Organisational Stress; Organisational Values

THE CHALLENGES IN REDUCING CRIMINAL RECIDIVISM

Ksenija Butorac*

**Police College, Ministry of the Interior
Avenija Gojka Šuška 10, 10 000 Zagreb, Republic of Croatia
Telephone (+38512426340)
E.mail: ksenija.butorac@gmail.com*

Dijana Gracin**

***Military Studies of the University of Zagreb
Ilica 256, 10 000 Zagreb, Republic of Croatia
Telephone(+38514567142)
E.mail:gdijana39@gmail.com*

Nebojša Stanić***

****Algebra University College
Ilica 242, 10000 Zagreb, Republic of Croatia
telephone (+38598203858)
E mail: nebojsa.stanic@zg.t-com.hr*

Annotation. Recidivism is a broad term that refers to relapse of criminal behaviour, which can include a range of outcomes, including re-arrest, reconviction, and reimprisonment. Prisoners represent a high-risk group compared to other offenders with huge associated costs and a large contribution to overall societal criminality and violence. A number of studies have tried to identify factors that influence repeat offending rates within and between countries but these studies are hampered by problems with sample selection, definitions of what constitutes recidivism, and the length of follow-up. Programmes and policies that emphasise rehabilitation and treatment are likely to be successful in reducing offender recidivism. Programmes based exclusively on coercion and punishments (without a treatment component) are unlikely to result in positive outcomes in terms of reduced offending. The social cohesion that is so vital to therapeutic programming is often undermined within a control-oriented prison model. Hence it is of utmost importance for prisoners to participate in and complete academic, substance abuse, and vocational programmes. More randomised trials are needed to evaluate the effectiveness of the programmes. Only evidence-based programmes should be implemented.

Keywords: rehabilitation programmes, incarceration, deterrence, evidence-based practice

INTRODUCION

The main **aim** of this article is to review knowledge about what works in preventing future offending by delinquents and offenders focusing on important recent, systematic reviews from 2005 onwards.

A number of studies have tried to identify factors that influence repeat offending rates within and between countries¹ but these studies are hampered by problems with sample selection, definitions of what constitutes recidivism, and the length of follow-up.

Several differences in recording and reporting practices make it difficult to compare countries. First, definitions of outcomes vary from rearrest to reoffending to reimprisonment. Even within these definitions, countries differ in their inclusion of misdemeanours, fines, traffic offences and other crimes. Second, samples differ and can include offenders, prisoners and those from other open or closed institutions. Finally, no consistent follow-up times are used and these generally vary between 6 months and 5 years.

Recidivism rates may actually differ between countries and may be secondary to many factors. This should be the subject of investigation, particularly if more comparable recidivism data becomes available. Possible explanations include the level of post-release supervision, the threshold for incarceration, the range and quality of intra-prison programmes and investment into prison medical services, particularly those targeting drug and alcohol problems and other psychiatric disorders².

In general criminal justice policy predominantly relies upon incapacitation, deterrence, and control, assisted by influenced programmes offered to delinquents and offenders. Funding agencies provided resources for the development and evaluation of programmes that were consistent with these philosophies. As a result, many evaluators studied the impact of these programmes because they were newly developed and funding for research was available. Although some researchers continued to study rehabilitation programmes, much of the research and evaluation focused on the deterrence, incapacitation, and control interventions that were popular at the time³.

RATES OF INCARCERATION IN THE WORLD

The United States has about 5% of the world's population, yet it accounts for about 25% of the world's prisoners. (see Table 1). Despite a steady decline in crime rate over the past two

¹ Fazel, S. & Yu, R. (2011). Psychotic disorders and repeat offending: systematic review and meta-analysis. *Schizophrenia Bulletin*, 37(4):800–810; Hanson, R.K., & Morton-Bourgon, K.E. (2005). The characteristics of persistent sexual offenders: a meta-analysis of recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 3(6),1154.

² McGuire, J., Bilby, C.A., Hatcher, R.M., Hollin, C.R., Hounscome, J., & Palmer, E.J.(2008). Evaluation of structured cognitive—behavioural treatment programmes in reducing criminal recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, 4(1) 21–40.

³ MacKenzie, D. L. (2006). *What Works in Corrections? Reducing the Criminal Activities of Offenders and Delinquents*. Cambridge, England: Cambridge Press.

decades, the United States incarcerates more of its citizens than any other country-716 people per every 100,000, according to the International Centre for Prison Studies (ICPS). As a point of comparison, the next closely ranked English-speaking, industrialised country is the United Kingdom (England and Wales), at 102 in the ICPS ranking of 221 countries. As a proportion of the population, the United States has 15 times as many prisoners as Iceland, 14 times as many as Japan and 10 times as many as Norway.

Amongst other factors, harsher mandatory sentences, the decades-long war on drugs, high violent crime rates, a politicised criminal justice system and lack of a social safety net appear to be dominant concerns for the process of 'prisonization'.

Table 1: Statistics Prison Population per 100.000 of national population

Ranking	State	Rate
1	United States of America	716
10	Russian Federation	475
47	Brazil	274
67	Mexico	210
102	United Kingdom	148
103	Argentina	147
117	Australia	130
126	China	121
133	Canada	118
149	France	101
151	South Korea	99
161	Netherlands	82
167	Germany	79
172	Denmark	73
176	Norway	72
179	Sweden	67
189	Finland	58
198	Japan	51
201	Iceland	47

Source: International Center for Prison Studies, World Prison Brief, 2013

Data for some Western European countries indicate astonishing changes in prison population rates (see Figure 1). The Netherlands, with traditionally low levels in the 1980s, experienced a quadruplicating prison population by 2006, and then a decrease by 46% (from 128 to 69) in the following 10 years. Again, there are some ideas that might explain certain trends in the period described as the “end of tolerance”, in particular for persistent offenders,

resulting in an increase of both short-term and long-term sentences, and “non-native” offenders in prisons⁴, but these cannot account for the dramatic decrease in recent years⁵.

A 2006 reform law expanding the scope of suspended sentences is one possible, but certainly not the only explanation, as is the recent expansion of electronic monitoring (of what/whom?). The Netherlands (69 prisoners per 100,000 inhabitants) and Germany (76 prisoners per 100,000 inhabitants, down by 22% since 2003) now belong to the group of countries which are characterised as being “exceptionalist”. Both countries have also experienced a major drop in registered (violent) crimes and focus strongly on crime prevention programmes. While their impact on crime rates is to some extent evident, or at least plausible, the impact on the size of the prison population remains unclear.

Figure 1. Prison Population Rates in Western Europe 1984-2016

Source: Dunkel (2016). The Rise and the Fall of Prison Population Rates in Europe. Newsletter of the European Society of Criminology, 1(15)

Russia shows an almost 40% reduction of its prison population, from 730 per 100,000 in 1999 to 445 in 2016, Ukraine has a similar development (from 412 to 173 in 2016). The same trend can be observed in the Baltic states which tried to reduce their traditionally high prison

⁴ Tak, P. J. P. (2008). The Dutch criminal justice system. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 122, 140.

⁵ Van Swaaningen, R. (2013). Reversing the Punitive Turn: The Case of the Netherlands. In: Daems, T., van Zyl Smit, D., Snacken, S. (Eds.): European Penology? Oxford, Portland/Oregon: Hart Publishing, 339-359.

population of up to 400 prisoners per 100,000 down to 268 (Lithuania), 239 (Latvia) and 215 (Estonia)⁶ (Dunkel, 2016).

Figure 2: Prison Population Rates in Eastern Europe 1990-2016

Source: Dunkel (2016). The Rise and the Fall of Prison Population Rates in Europe Newsletter of the European Society of Criminology, 1 (15)

DEFINING RECIDIVISM

Recidivism is a broad term that refers to relapse of criminal behaviour, which can include a range of outcomes, including re-arrest, reconviction, and reimprisonment. Prisoners represent a high-risk group compared to other offenders⁷ with huge associated costs and a large contribution to overall societal criminality and violence. A number of studies have tried to identify factors that influence repeat offending rates within and between countries⁸ but these studies are hampered by problems with sample selection, definitions of what constitutes recidivism, and the length of follow-up.

Recidivism measures can provide policy makers with information regarding relative threat to public safety posed by various types of offenders, and the effectiveness of public safety

⁶ Dunkel, F. (2016). The rise and fall of prison population rates in Europe. Newsletter of the European Society of Criminology, 1(15) Accessed 20 March 2017

⁷ Andersen, S.N., Skardhamar, T. (2014). Pick a number: Mapping recidivism measures and their consequences Oslo: Statistics Norway Discussion Papers

⁸ Fazel, S. & Yu, R. (2011). Psychotic disorders and repeat offending: systematic review and meta-analysis. Schizophrenia Bulletin, 37(4):800–810

initiatives in (1) deterring crime and (2) rehabilitating or incapacitating offenders. Recidivism measures are used by numerous public safety agencies to measure performance and inform policy decisions and practices on issues such as pretrial detention, prisoner classification and programming, and offender supervision in the community. Recidivism is typically measured by criminal acts that resulted in rearrest, reconviction, and/or the reincarceration of the offender over a specified period of time. Provided multiple measures of recidivism allow users to select the performance measure best suited to their outcome of interest. Rearrest classifies a person as a recidivist if they have been arrested for a new crime after being released into the community directly on probation or after serving a term of imprisonment. Rearrest also includes arrests for alleged violations of supervised release, probation, or state parole. Reconviction classifies a person as a recidivist if an arrest resulted in a subsequent court conviction. Violations and revocations of supervision are not included in reconvictions since no formal prosecution occurred. Reincarceration classifies a person as a recidivist if a conviction or revocation resulted in a prison or jail sentence as punishment.

Recidivism in Europe, in particular in the Scandinavian countries, reveals in comparison that recidivism does not have a significant impact on their prison population rates. Unfortunately, this does not hold true for the United States, most likely because Americans are imprisoned for crimes that may not lead to prison sentences in other countries such as passing bad checks, minor drug offenses and other non-violent crimes. Also, prisoners in the United States are often incarcerated for a lot longer than in other countries. With an emphasis on punishment rather than rehabilitation, U.S. prisoners are often released with no better skills to cope in society and are offered little support after their release, increasing the chances of reoffending.

Recidivism rates may actually differ between countries and may be secondary to many factors. This should be the subject of investigation, particularly if more comparable recidivism data becomes available. Possible explanations include the level of post-release supervision, the threshold for incarceration, the range and quality of intra-prison programmes, and investment into prison medical services, particularly those targeting drug and alcohol problems and other psychiatric disorders⁹.

⁹ McGuire, J., Bilby, C.A., Hatcher, R.M., Hollin, C.R., Hounscome, J., & Palmer, E.J.(2008). Evaluation of structured cognitive—behavioural treatment programmes in reducing criminal recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, 4(1) 21–40.

RECIDIVISM RATES

The highest recidivism rates in the US are generally found among offenders with longer sentences.(see Figure 3). Those with sentences from 60 months to fewer than 120 months had the highest rate (55.5%), followed closely by those with 24 to fewer than 60 months (54.0%), and 120 months or more (51.8%)¹⁰. The correlation between sentence type and length and recidivism is not, of course, entirely a coincidence. The guidelines are intended, in part, to incapacitate offenders whose criminal records indicate a greater risk of future criminality.

There have been different approaches to sentencing and incarceration used in Germany and the Netherlands¹¹. In these countries the emphasis is on rehabilitation and resocialisation rather than just punishment. Incarceration is used less frequently and for shorter periods of time. Sanctions such as fines, probation and community-service are used as alternatives to incarceration when possible, particularly for non-violent crimes. The conditions and practices in the correctional facilities are meant to resemble life in the community. The end goal of incarceration for ex-prisoners is to be better citizens upon release, thereby increasing public safety.

Scandinavian countries are often considered models of successful incarceration practices, particularly Norway which, at 20%, has one of the lowest recidivism rates in the world. Here, too, the focus is far more on rehabilitation and less on punishment. The thinking is that justice for society is best served by releasing prisoners who are less likely to reoffend. The Norwegian penal philosophy is that traditional, repressive prisons do not work, and that treating prisoners humanely improves their chances of reintegrating in society¹². This is achieved by a “guiding principle of normality,” meaning that with the exception of freedom of movement, prisoners retain all other rights and life in the prison should resemble life on the outside to the greatest extent possible¹³. The government guarantees it will do everything possible to ensure that

¹⁰ United States Sentencing Commission, (2016). Recidivism Among Federal Offenders: A Comprehensive Overview, Washington, DC.

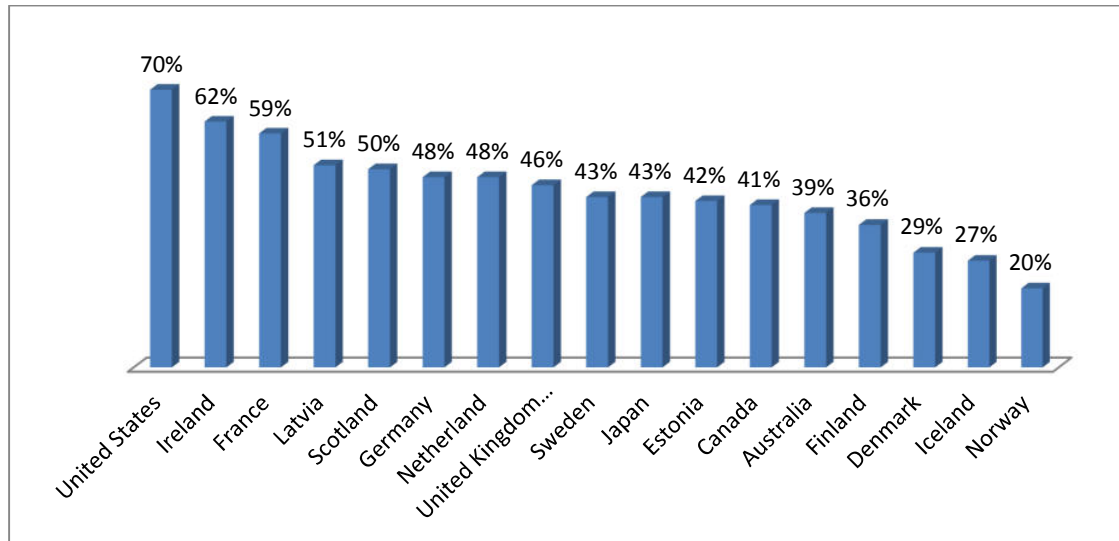
¹¹ Subramanian, R. & Shames. A. (2013). Sentencing and Prison Practices in Germany and the Netherlands: Implications for the United States. Center on Sentencing and Corrections, Vera Institute for Justice. Accessed November 12, 2013, <http://www.vera.org/sites/default/files/resources/downloads/european-american-prison-report-v3.pdf>

¹² Adams, W.L. (2013) Sentenced to Serving the Good Life in Norway, „Time“, July 12, 2010. Accessed November 12,2013, <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2000920,00.html>. 8

¹³ Ploeg, G. (2013). Norway is Doing Something Right, New York Times, December 18, 2012. Accessed November 5, 2013, <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2012/12/18/prison-could-be-productive/norways-prisons-are-doing-something-right>.

released prisoners have housing, employment, education, as well as health care and addiction treatment, if needed.

Figure 3: Rate of recidivism across the world

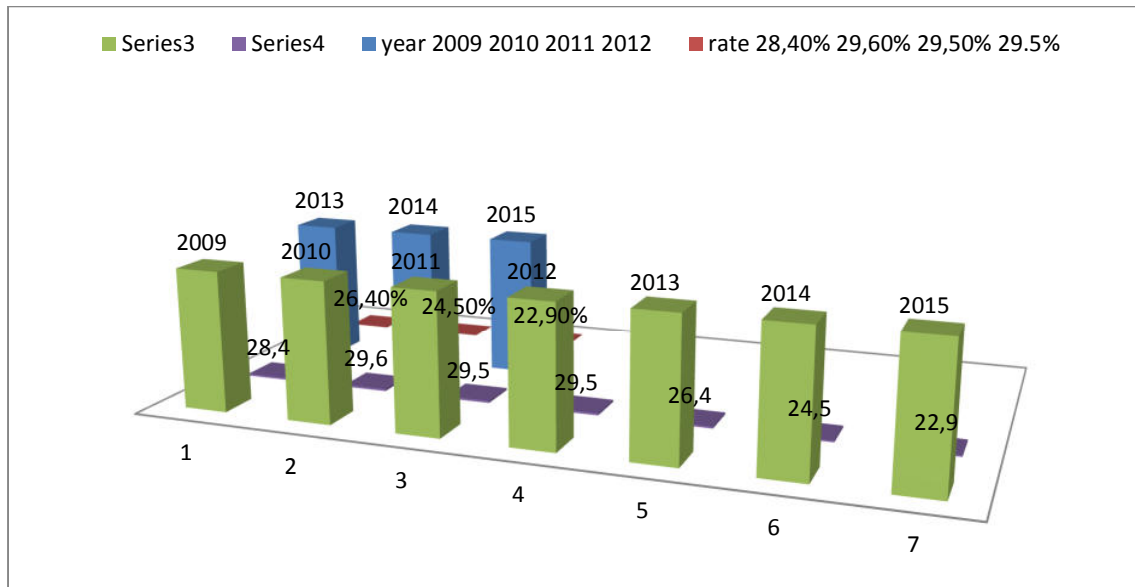
Sources: Deady, 2014, Space I, 2014, Dunkel, 2017

Provocatively, data suggests that countries in which wealth is more evenly distributed also have lower rates of incarceration and recidivism. Sweden, Denmark, Norway, and Finland are among the ten countries with the smallest gap between the rich and the poor. In these countries, citizens pay higher taxes and receive more social services. John Pratt, a professor of criminology and expert on Scandinavian prisons, believes that strong welfare systems reduce poverty and inequality-key drivers of criminality¹⁴.

The behaviour of re-offenders can often be linked to substance abuse, mental illness, lack of job skills, learning disabilities and lack of education. Prison sentences for less serious crimes often result in shorter sentences. Thus, even if prisons offer treatment and support for offenders while in detention, less time in prison can limit access to these services. In order to stop the cycle of recidivism what is crucial is reintegration programmes which offer treatment and support to these prisoners after their release.

¹⁴ Adams, W.L. (2013) Sentenced to Serving the Good Life in Norway, „Time“, July 12, 2010. Accessed November 12, 2013, <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2000920,00.html>. 8

Figure 4: Rate of recidivism in Croatia 2009-2015: Convicted adult persons and previous convictions in the Republic of Croatia

Source: Reports of the State Bureau of Statistics, Croatia, 2016

Financial costs, as well as the personal, emotional and societal costs, associated with incarceration are far too high.

REHABILITATION PROGRAMMES AND RELATED IMPACT ON RECIDIVISTS

An emerging body of research on what works provides the impetus needed for a change in correctional philosophy. Programmes and policies that emphasise rehabilitation and treatment are likely to be successful in reducing offender recidivism¹⁵. Equally important is to know what is likely to be ineffective in reducing recidivism. Programmes that rely almost exclusively on coercion and punishment (without a treatment component) are unlikely to result in positive outcomes in terms of reduced offending (Finckenauer & Gavin, 1999; Petersilia, 1999).

More important is the contribution of research indicating the specific components of programmes that are effective in reducing recidivism. Several scholars have repeatedly emphasised that there is no magic bullet in corrections, and that what is delivered to whom in what fashion is the important distinction between successful and unsuccessful programmes¹⁶.

¹⁵ Lipsey, M. W., & Cullen, F. T. (2007). The effectiveness of correctional rehabilitation: A review of systematic reviews. *Annual Review of Law and Social Science*, 3, 297–320; MacKenzie, D. L. & Farrington, D. P. (2015) Preventing future offending of delinquents and offenders: What have we learned from experiments and metaanalyses? *Journal of Experimental Criminology*, 11, 565-595.

¹⁶ Andrews, D. A., & Bonta, J. (1998). *The psychology of criminal conduct*. Cincinnati, OH: Anderson

Andrews and colleagues¹⁷ observed that appropriate service is comprised of three principles. First, successful programmes match the level of service intensity to the level of offender risk—with higher risk offenders receiving more rigorous and frequent attention. Second, successful programmes target what is known to influence crime (e.g. antisocial attitudes) while avoiding variables unrelated to criminal behavior (e.g. self-esteem). Finally, successful programmes deliver services in a manner that is consistent with the learning styles of offenders and typically involve behavioral and social learning principles. Programmes that adhere to these principles of effective intervention have been found to be successful in reducing recidivism¹⁸.

It is of utmost importance for prisoners to participate in and complete programmes - academic, substance abuse and vocational. The central problem is that treatment and rehabilitation are seemingly incompatible with a larger philosophy of punishment through incapacitation¹⁹. The social cohesion that is so vital to therapeutic programming is often undermined within a control-oriented prison model²⁰. What is therefore needed is a total shift in how we go about corrections. Cullen²¹ (see also Matthews, 1990) argued for the need to reaffirm rehabilitation as the guiding correctional paradigm, and that through various forms of social support the handling of offenders can be approached in a more humane manner. Failure to do so would likely lead to the demise of innovative policies, and would instead lead to an extension of the coercion and control that dominates the current system (Cullen et al., 1996; Levrant, Cullen, Fulton, & Wozniak, 1999).

Compared to the general population, prisoners are 2 to 4 times more likely to have psychotic and major depressive disorders²². James and Glaze²³ also indicated that mentally ill offenders—who were more likely to be female, White, and young—revealed having higher

¹⁷ Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369–404.

¹⁸ Lowenkamp, C. T., Latessa, E. J., & Holsinger, A. M. (2006). The risk principle in action: What have we learned from 13,676 offenders and 97 correctional programs? *Crime & Delinquency*, 52, 77–93.

Lowenkamp, C. T., & Latessa, E. J. (2005). Increasing the effectiveness of correctional programming through the risk principle: Identifying offenders for residential placement. *Criminology & Public Policy*, 4, 263–290.

¹⁹ Cowles, E. L., & Dorman, L. (2003). Problems in creating boundaryless treatment regimens in secure correctional environments: Private sector-public agency infrastructure compatibility. *The Prison Journal*, 83, 235–256.

²⁰ Craig, S. C. (2004). Rehabilitation versus control: An organizational theory of prison management. *The Prison Journal*, 84, 92–114.

²¹ Cullen, F. T. (2007). Make rehabilitation corrections' guiding paradigm. *Criminology & Public Policy*, 6, 717–727.

²² Fazel, S., & Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23,000 prisoners: A systematic review of 62 surveys. *Lancet*, 359, 545–550.

²³ James, D. J., & Glaze, L. E. (2006). Bureau of Justice Statistics special report: Mental health problems of prison and jail inmates. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs.

rates of institutional misconduct, homelessness, substance abuse, and prior physical and/or sexual abuse. In addition to demonstrating that individuals with major mental disorders have an elevated risk for violence, especially if they misuse substances²⁴, existing research has shown that mental illness is associated with higher recidivism rates for offenders released from prison. In their study of California prisoners, Messina, Burdon, Hagopian, and Prendergast²⁵ found that offenders with co-occurring substance abuse and psychiatric disorders were significantly more likely to be reincarcerated than their counterparts without psychiatric disorders.

While Andrews, Bonta, and Wormith²⁶ acknowledged major mental illness as a risk factor for recidivism, they emphasised it only has a modest, indirect impact on reoffending. In their risk-needs-responsivity model, which is the prevailing paradigm within American corrections today, Andrews et al. identified eight central risk/need factors for recidivism. Of the eight, four (the “big four”) are considered especially influential for reoffending—antisocial history, antisocial personality, antisocial cognition, and antisocial associates. Whatever effect mental illness has on recidivism, Andrews et al. argued, likely reflects the impact of substance abuse (one of the “central eight” risk factors) along with antisocial cognition and antisocial personality pattern (two of the big four). Several recent studies have not only confirmed that mental illness is a weak predictor of recidivism, but also that the same risk factors (i.e. the central eight) apply to all offenders regardless of whether they have a mental disorder²⁷. Sacks et al.²⁸ not only found that MTC participants had significantly lower reincarceration rates, but also that the best outcomes were observed for completers of the in-prison MTC programme who participated in the community-based aftercare portion of the programme following their release from prison. Individuals who regularly abuse substances tend to have more prison sentences than those who do not, supporting the conclusion that individuals with substance abuse problems have higher

²⁴ Silver, E. (2006). Understanding the relationship between mental disorder and violence: The need for a criminological perspective. *Law and Human Behavior*, 30, 685–706.

²⁵ Messina, N., Burdon, W., Hagopian, G., & Prendergast, M. (2004). One year return to custody rates among co-disordered offenders. *Behavioral Sciences and the Law*, 22, 503–518.

²⁶ Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, S. J. (2006). The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime & Delinquency*, 52, 7–27.

²⁷ Bonta, J., Blais, J., & Wilson, H. A. (2014). A theoretically informed meta-analysis of the risk for general and violent recidivism for mentally disordered offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 19, 278–287.

Hall, D. L., Miraglia, R. P., Lee, L. W. G., Chard-Wierschem, D., & Sawyer, D. (2012). Predictors of general and violent recidivism among SMI prisoners returning to community in New York State. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 40, 221–231.

²⁸ Sacks, S., Sacks, J., McKendrick, K., Banks, S., & Stommel, J. (2004). Modified therapeutic community for MICA offenders: Crime outcomes. *Behavioral Sciences and the Law*, 22, 477–501.

recidivism rates²⁹. In this regard one third of total prison population of Croatia in 2013 and 2014 confirms that proportion of recidivism in addicts is exceptionally high at around 70 percent.)

Past research has identified evidence-based treatments for substance abuse in prison settings³⁰ and demonstrated the importance of aftercare for individuals who are released from prison³¹ (see more in Table 2 and Table 3 below)

Table 2: Intervention-specific analyses showing RCTs, number of RCTs in meta-analyses (if available) and outcomes

Category of intervention		Reference	Intervention	Study design	Results
Surveillance/control		Barnes et al. 2010 Killias et al. 2010	Intensive supervision EM	RCT RCT	No reduction in recidivism EM marginally better than community supervision
Disciplinary		MacKenzie et al. 2007	Boot camp compared to traditional prison	RCT	Boot camp had lower recidivism
Restorative and skill building	Batterer intervention	Mills et al. 2013	Group-based mandated batterer intervention vs. a justice-based program (Circles of Peace)	RCT	Circles of Peace group recidivated less in 12-month follow-up but not at 24 months
Programs for delinquents		Sexton and Alexander 2000	Delinquents in Therapy (FFT) compared to probation as usual	RCT	FFT did no better in reducing felony recidivism except when therapists had high adherence to the model
		Sawyer and Borduin 2011	Multi-Systemic Therapy (MST) compared to individual therapy group	RCT	MST reduced rearrests
		Chamberlain et al. 2007	Girls in Treatment Foster Care (TFC) compared to girls in group care	RCT	Girls in TFC had fewer criminal referrals

Source: MacKenzie, D. L. & Farrington, D. P. (2015) Preventing future offending of delinquents and offenders: What have we learned from experiments and meta-analyses?

²⁹ Belenko, S., Peugh, J., Méndez, D., Petersen, C, Lin, J., & Häuser, J. (2002). Trends in substance abuse and treatment needs among inmates. Final report. Retrieved from National Institute of Corrections website: <http://www.nicic.gov/Library/020901>

³⁰ Lipton, D., Pearson, P. S., Cleland, C. M., & Yee, D. (2002). The effects of therapeutic communities and milieu therapy on recidivism. In J. McGuire (Ed.), *Offender rehabilitation and treatment: Effective programmes and policies to reduce re-offending*, 39-77.

McGuire, J. (Ed.). (2002). *Offender rehabilitation and treatment: Effective programmes and policies to reduce re-offending*. Chichester, England: Wiley.

³¹ Griffith, J. D., Hiller, M. L., Knight, K., & Simpson, D. D. (1999). A cost-effectiveness analysis of in-prison therapeutic community treatment and risk classification. *The Prison Journal*, 79, 352-368.

Table 3: Intervention-specific analyses showing RCTs, number of RCTs in meta-analyses (if available) and outcomes

Category of intervention		Reference	Intervention	Study design	Results
1	2	3	4	5	6
Surveillance/control		MacKenzie 2006	Intensive supervision	Meta-analysis 31 studies/16 RCTS	No reduction in recidivism
		Renzema and Mayo-Wilson 2005	EM	Systematic review	Evidence too limited to draw conclusions
Deterrent/punitive		Petrosino et al. 2013	Scared Straight	Meta-analysis 9 RCTS	Scared Straight increased recidivism
		Villettaz et al. 2006	Custodial vs. non-custodial sanctions	Meta-analysis 23 studies/5 RCTS	RCTs: No significant difference
		Villettaz et al. 2015	Custodial vs. non-custodial sanctions	Meta-analysis 24 studies/4 RCTS	RCTs: No significant difference; Non-RCTS small difference in favor of non-custodial
Disciplinary		Wilson et al. 2005	Boot camp program vs. alternative	Meta-analysis 43 studies/4 RCTS	No significant difference (RCTS results not different from total analysis)
Restorative and skill building	Cognitive skills	Tong and Farrington 2008	Reasoning and Rehabilitation skills training program	Meta-analysis 19 studies/9 RCTS	Results of RCTs? Different from others
		Lipsey et al. 2007	Cognitive-Behavioral Interventions (CBT)	Meta-analysis 58 studies/ 19 RCTS	CBT Interventions significantly reduced recidivism; Great impact for high risk, higher fidelity, with specific programme components; RCTs did not differ from overall
	Drug Treatment	Mitchell et al. 2012a, b, c	Adult drug court	Meta-analysis 92 studies/3 RCTS	Drug court reduced recidivism, no impact on drug use relapse; RCTs supported overall results
		Mitchell et al. 2012a, b, c	Juvenile drug court	Meta-analysis 34 studies/1 RCTS	No significant difference in recidivism or drug use relapse; RCT found lower recidivism for drug court.
Restorative and skill building		Mitchell et al. 201221, b, c	DWI drug court	Meta-analysis 28 studies/4 RCTS	Drug court reduced recidivism, no impact on drug use relapse; 3 of the RCTs agreed with overall analysis
		Mitchell et al. 2012a, b, c	Incarceration-based drug treatment: Therapeutic Communities (TCs); Counseling; Narcotic maintenance (NM); Boot camp (BC) for drug involved offenders	Meta-analysis 74 studies/4 RCTS	Treatment reduced drug use ($n = 22$ evaluations) and recidivism ($n = 73$ evaluations) but differed by modality: TCs reduced both drug and recidivism use (results from 2 RCTs = stronger reduction); Counseling ($n = 26$) reduced recidivism but not drug use (strongest research designs weaker impacts); No RCTs for narcotic maintenance ($n = 6$) and no impact on recidivism; No RCTs for boot camps ($n = 2$) and no impact on outcomes No impact
	Batterer interventions	Feder et al. 2008	Psycho-educational or cognitive behavioral	Meta-analysis 10 studies/4 RCTS	RCTs found significant reduction in official reports but no impact on victim reports; results mixed for non-experimental designs
	Sex offender interventions	Losel and Schmucker 2005	Sex offender treatment	Meta-analysis 80 evaluation/6 RCTS	Treated offenders had lower sexual, violent and general recidivism; no difference between RCTs and weaker designs.

1	2	3	4	5	6
	Education	MacKenzie 2006,	Academic education programs	Meta-analysis 27 valuations/1 RCT	Overall reduction in recidivism but generally weak designs; RCT found low recidivism for group in education
Restorative and skill building		MacKenzie 2006,	Vocational education	Meta-analysis 18 evaluations/2 RCTs	One RCT found higher recidivism for education group, one RCT found lower.
	Restorative programs	Strang et al. 2013	Restorative justice conferences	Meta-analysis 10 RCTs	Restorative justice is followed by lower recidivism
Services and opportunities	In-prison work program	MacKenzie 2006,	Correctional industries	Meta-analysis 4 evaluations/0 RCTs	Weak designs
Juvenile treatment	Employment	Visher et al. 2005, 2006	Non-custodial employment	Meta-analysis 10 RCTs	No impact of programs on recidivism
		Baldwin et al. 2012	Family therapy	Meta = analysis 24 RCTs	Functional family therapy, multi-systemic therapy, brief strategic family therapy, multidimensional family therapy reduce delinquency
		Littell 2005	Multi-systemic therapy (MST)	Meta-analysis fi 8 RCTs	MST has little effect on offending
		Hahn et al. 2005	Treatment foster care (TFC)	Systematic reviews 5 studies/2 RCTS	TFC decreases violence
		Turner and MacDonald 2011	Treatment foster care (TFC)	Meta-analysis 5 RCTs	TFC is followed by lower reported delinquency and fewer criminal referrals

Source: MacKenzie, D. L. & Farrington, D. P. (2015) Preventing future offending of delinquents and offenders: What have we learned from experiments and metaanalyses?

CONCLUSION

Interventions based on surveillance, control, deterrence or discipline are ineffective. Effective interventions are based on restorative methods and skills training. The effectiveness of interventions providing services and opportunities is unclear. More randomised trials are needed to evaluate the effectiveness of the programmes. Only evidence-based programmes should be implemented.

The concept of evidence-based practice in corrections (also called what works research) emerged to describe those corrections practices that have been proven by the most rigorous to significantly reduce offender recidivism. Recently, several basic principles of Evidence-Based Practice (EBP) have been distilled by researchers and corrections practitioners from research on practice and evidence-based programmes. The principles identify the key components or characteristics of evidence-based programmes and practice that are associated with recidivism reduction. According to Warren³² six principles of EBP are the most relevant to the work of state judges. The first three principles answer the questions of – who to target, —what to target and —how to target: 1 The Risk Principle – (who) moderate to high-risk offenders 2 The Need Principle (what) – identification and treatment of the offender’s criminogenic needs, i.e. those

³² Warren, R. (2007). Evidence-Based Practice to Reduce Recidivism: Implications for State Judiciaries. Crime and Justice Institute. Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Corrections.

needs associated with the likelihood of recidivism 3 The Treatment and Responsivity Principles (how) – effective interventions, which are cognitive-behavioural; emphasise positive reinforcements and certain and immediate negative consequences; are appropriate to the offender’s gender, culture, learning style and stage of change; are based on a chronic-care model requiring continuity, aftercare and support and require continuous monitoring and evaluation of both programme operations and offender outcomes. Principle 4 recognises the importance of using an actuarial assessment tool to determine the offender’s level of risk and criminogenic needs. Principles 5 and 6 identify two other important conditions for success: 4 Use of Risk/Needs Assessment Instrument—professional judgment must be combined with an actuarial tool that assesses dynamic risk and criminogenic need factors 5 Motivation and Trust—intrinsic motivation and trust on the part of the offender play important roles affecting the likelihood of successful behavioural change. 6 Integration of Treatment and Community-Based Sanctions—treatment must be successfully coordinated with any sanctions imposed.

REFERENCES

1. Adams, W.L. (2013) Sentenced to Serving the Good Life in Norway, „Time“, July 12, 2010. Accessed November 12,2013, <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2000920,00.html>. 8
2. Andersen, S.N., Skardhamar, T. (2014). Pick a number: Mapping recidivism measures and their consequences Oslo: Statistics Norway Discussion Papers.
3. Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, S. J. (2006). The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime & Delinquency*, 52, 7–27.
4. Andrews, D. A., & Bonta, J. (1998). The psychology of criminal conduct. Cincinnati, OH: Anderson
5. Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369–404.
6. Belenko, S., Peugh, J., Méndez, D., Petersen, C, Lin, J., & Häuser, J. (2002). Trends in substance abuse and treatment needs among inmates. Final report. Retrieved from National Institute of Corrections website: <http://www.nicic.gov/Library/020901>
7. Bonta, J., Blais, J., & Wilson, H. A. (2014). A theoretically informed meta-analysis of the risk for general and violent recidivism for mentally disordered offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 19, 278–287.
8. Bonta, J., Law, M., & Hanson K. (1998). The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: a meta-analysis. *Psychology Bulletin*, 123(2):123
9. Cowles, E. L., & Dorman, L. (2003). Problems in creating boundaryless treatment regimens in secure correctional environments: Private sector-public agency infrastructure compatibility. *The Prison Journal*, 83, 235–256.
10. Craig, S. C. (2004). Rehabilitation versus control: An organizational theory of prison management. *The Prison Journal*, 84, 92–114.
11. Cullen, F. T. (2007). Make rehabilitation corrections’ guiding paradigm. *Criminology & Public Policy*, 6, 717–727.

12. Dünkel, F. (2016). The rise and fall of prison population rates in Europe. Newsletter of the European Society of criminology, 1(15) Accessed 20 March 2017 <http://escnewsletter.org/newsletter/2016-2/rise-and-fall-prison-population-rates-europe> .
13. Fazel, S. & Yu, R. (2011). Psychotic disorders and repeat offending: systematic review and meta-analysis. *Schizophrenia Bulletin*, 37(4):800–810
14. Fazel, S., & Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23,000 prisoners: A systematic review of 62 surveys. *Lancet*, 359, 545–550.
15. Griffith, J. D., Hiller, M. L., Knight, K., & Simpson, D. D. (1999). A cost-effectiveness analysis of in-prison therapeutic community treatment and risk classification. *The Prison Journal*, 79, 352-368.
16. Hanson, R.K., & Morton-Bourgon, K.E. (2005). The characteristics of persistent sexual offenders: a meta-analysis of recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 3(6), 1154.
17. Hall, D. L., Miraglia, R. P., Lee, L. W. G., Chard-Wierschem, D., & Sawyer, D. (2012). Predictors of general and violent recidivism among SMI prisoners returning to community in New York State. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 40, 221–231.
18. James, D. J., & Glaze, L. E. (2006). Bureau of Justice Statistics special report: Mental health problems of prison and jail inmates. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs.
19. Lipsey, M. W., & Cullen, F. T. (2007). The effectiveness of correctional rehabilitation: A review of systematic reviews. *Annual Review of Law and Social Science*, 3, 297–320.
20. Lipton, D., Pearson, P. S., Cleland, C. M., & Yee, D. (2002). The effects of therapeutic communities and milieu therapy on recidivism. In J. McGuire (Ed.), *Offender rehabilitation and treatment: Effective programmes and policies to reduce re-offending*, 39-77.
21. Loudon, E.J., & Skeem, J. (2011). Parolees with mental disorder: Toward evidence-based practice. *Bulletin of the Center for Evidence-Based Corrections*, 7, 1–9.
22. Lowenkamp, C. T., Latessa, E. J., & Holsinger, A. M. (2006). The risk principle in action: What have we learned from 13,676 offenders and 97 correctional programs? *Crime & Delinquency*, 52, 77–93.
23. Lowenkamp, C. T., & Latessa, E. J. (2005). Increasing the effectiveness of correctional programming through the risk principle: Identifying offenders for residential placement. *Criminology & Public Policy*, 4, 263–290.
24. MacKenzie, D. L. & Farrington, D. P. (2015) Preventing future offending of delinquents and offenders: What have we learned from experiments and metaanalyses? *Journal of Experimental Criminology*, 11, 565-595.
25. MacKenzie, D. L. (2006). *What Works in Corrections? Reducing the Criminal Activities of Offenders and Delinquents*. Cambridge, England: Cambridge Press.
26. McGuire, J., Bilby, C.A., Hatcher, R.M., Hollin, C.R., Hounscome, J., & Palmer, E.J. (2008). Evaluation of structured cognitive—behavioural treatment programmes in reducing criminal recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, 4(1) 21–40.
27. McGuire, J. (Ed.). (2002). *Offender rehabilitation and treatment: Effective programmes and policies to reduce re-offending*. Chichester, England: Wiley.
28. Messina, N., Burdon, W., Hagopian, G., & Prendergast, M. (2004). One year return to custody rates among co-disordered offenders. *Behavioral Sciences and the Law*, 22, 503–518.
29. Ploeg, G. (2013). Norway is Doing Something Right, *New York Times*, December 18, 2012. Accessed November 5, 2013, <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2012/12/18/prison-could-be-productive/norways-prisons-are-doing-something-right>.
30. Sacks, S., Sacks, J., McKendrick, K., Banks, S., & Stommel, J. (2004). Modified therapeutic community for MICA offenders: Crime outcomes. *Behavioral Sciences and the Law*, 22, 477–501.
31. Silver, E. (2006). Understanding the relationship between mental disorder and violence: The need for a criminological perspective. *Law and Human Behavior*, 30, 685–706.

32. Subramanian, R. & Shames. A. (2013). Sentencing and Prison Practices in Germany and the Netherlands: Implications for the United States. Center on Sentencing and Corrections, Vera Institute for Justice. Accessed November 12, 2013, <http://www.vera.org/sites/default/files/resources/downloads/european-american-prison-report-v3.pdf>.
33. Tak, P. J. P. (2008). The Dutch criminal justice system. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
34. United States Sentencing Commission, (2016). Recidivism Among Federal Offenders: A Comprehensive Overview, Washington, DC.
35. Van Swaaningen, R. (2013). Reversing the Punitive Turn: The Case of the Netherlands. In: Daems, T., van Zyl Smit, D., Snacken, S. (Eds.): European Penology? Oxford, Portland/Oregon: Hart Publishing, 339-359.
36. Warren, R. (2007). Evidence-Based Practice to Reduce Recidivism: Implications for State Judiciaries. Crime and Justice Institute. Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Corrections.

KRIMINALINIO RECIDYVIZMO MAŽINIMO IŠŠŪKIAI

Ksenija Butorac*, **Dijana Gracin****, **Nebojša Stanić*****,

Policijos kolegija prie Vidaus reikalų ministerijos, Kroatijos karo studijos Zagrebo universitete, Zagrebas, Kroatija

Santrauka

Recidyvizmas yra terminas, kuriuo apibūdinamas asmens grįžimas prie nusikalstamų veiklų; tarp pasekmių: pakartotinas suėmimas, nuteisimas, įkalinimas. Įkalinantieji asmenys sudaro didelės rizikos grupę, kuri, palyginus su kitais prasižengusiais, daugiau kainuoja visuomenei, padaro nusikalstamų, taip pat ir brutalių, veiklų. Daugelis studijų siekė atleisti veiksnius, dėl kurių asmenys grįžta prie nusikalstamų veiklų, tačiau studijose dažnai nelengvai pavykdavo surinkti tinkamą imtį, apibrėžti recidyvizmą. Reabilitacija gali prisidėti prie recidyvizmo mažinimo; o programos, kurios akcentuojama tik bausmė, tikėtina, menkiau prisidės prie recidyvizmo mažinimo. Socialinė sanglauda dažnai paliekama parašėje, akcentuojant kontroliavimo modelius (taip pat ir įkalinimą); tačiau svarbu įkalinimo įstaigose plėtoti profesinį rengimą, priklausomybių įveikos programas. Tikimybinė atranka būtina, vykdant tokių programų efektyvumo matavimus, tokiu būdu kuriant pamatus empiriniais įrodymais pagrįstą praktiką.

Pagrindinės sąvokos: Reabilitacijos programos, įkalinimas; empiriniais įrodymais pagrįsta praktika

Ksenija Butorac*, PhD., prof., Police College under Ministry of the Interior, Croatia. Research interests: aspect of social cohesion in prisons, reasons for the recurrence of criminal acts, rehabilitation programs for prisoners.

Ksenija Butorac*, daktarė, profesorė, Policijos kolegija prie Vidaus reikalų ministerijos, Kroatija. Moksliniai interesai: socialinės sanglaudos aspektas įkalinimo įstaigose, nusikalstamų veiklų pasikartojimo priežastys, įkalinusių reabilitavimo programos.

Dijana Gracin **, PhD, Croatian Military Studies in Zagreb University, Zagreb, Croatia. Research interests: the process of imprisonment, empirical evidence-based practice.

Dijana Gracin **, daktarė, Kroatijos karo studijos Zagrebo universitete, Zagrebas, Kroatija. Moksliniai interesai: įkalinimo procesas, empiriniais įrodymais pagrįsta praktika.

Nebojša Stanić***, Algebra University College, Croatia. Research interests: groups of high-risk prisoners, vocational education in prisons.

Nebojša Stanić***, Algebros universiteto kolegija, Kroatija. Moksliniai interesai: didelės rizikos įkalinusių grupės, profesinis ugdymas įkalinimo įstaigose

THE ROLE OF COMPLEMENTARY LAW ENFORCEMENT INSTITUTIONS IN HUNGARY. EFFICIENT SYNERGY IN THE FIELD OF COMPLEMENTARY LAW ENFORCEMENT - A NEW APPROACH

Christián László *

*National University of Public Service
Ludovika tér 2, 1083 Budapest, Hungary
Phone: +36 1 432 9000
E-mail: christian.laszlo@uni-nke.hu*

Annotation. In this paper I am looking into the details of what complementary law enforcement entails. In my point of view there is a new approach of law enforcement arising in the 21st century which requires the cooperation and harmonisation of activities in the field of law enforcement between the relevant actors. It is necessary to emphasise this aspect instead of placing the police activity in the centre exclusively. In Hungary, maintaining public security is only attainable through maintaining collaboration between different actors including: Police, Civil Volunteer Security Organisations, Local governmental law enforcement, private security sector. The aforementioned synergy should substitute the rivalry of those participants.

Keywords: complementary security agents; ensuring security by private sector

INTRODUCTION, BASICS

The English language uses 2 words for this notion: safety and security. Some languages have only one word for the two definitions such as the Hungarian language. Security is a narrower term, providing prevention and protection against deliberate harm of property and individuals. Loss prevention is generally used by the private security sector, which derives from the different approaches of security, instead of reaction, it focuses on prevention. Creating a complex security is question of harmonising of intertwining tasks. A security implies a stable and relatively predictable environment, in which an individual or group may pursue its ends without disruption or harm and without fear or injury. Safety is defined as a relative disturbance freedom from danger, risk, or threat of harm, injury, or loss to personnel and/or property, whether caused deliberately or by accident.¹ Security has a completely different meaning from the one 20 years ago. We have to face more and more new challenges day by day: economic crisis, ebola, cyber crime, illegal migration, terrorism etc. We must participate in the worldwide effort to analyse the relevant risk elements and to give effective solutions to guarantee security. That is why it is very important that all relevant actors in the field of law enforcement know one another and that can they cooperate.

¹ www.businessdictionary.com (03.28.2017)

It is useful first to clarify the definition of law enforcement and protection of public order in Hungary. Sometimes even the professional literature uses these terms as synonyms, even though they do not mean the same thing. The theoretical debate of this question is not closed, the relationship of the definitions and the meanings of them are still not clear. According to the opinion of advocators of the definition of law enforcement, it is part of public administration, which is for detection and prevention of infringements using legitimate force. Notwithstanding this, the school of protection of public order has started to use the expression protection of public order body in 1990, which emphasises its military character (termination of service, the uniform and the right to be armed, a strict hierarchy, etc.). It is understood that the second is better related to defence. The definition of protection of public order was used first in 1993 in the National Security Act.² This legislation set out first the protection of public order bodies such as the police, the civil national security services, the prison service, customs and the finance guard, civil protection and the professional, national and municipal fire services. The legislator emphasised that these services work in some tasks of national security as well.³ The Police Act⁴ of 1994 uses the terminology “protection of public order body”. With that expression (meaning military character, centralisation and hierarchy), the “old regime” appears, even though the legislator emphasised the importance of demilitarisation of services. The issue was decided in the Termination of Service Act.⁵ It was declared that the failure of demilitarisation is based on the purpose of building military protection of public order. Thereafter, more than 400 pieces of legislation applied the expressions ‘protection of public order’ and ‘protection of public order body’ without defining them. Moreover, the bodies meant under the expression were not defined. I accept the terminology of law enforcement, regarding it as part of public administration, and I use it consistently. Nevertheless I would like to declare that in my view, law enforcement is not only police administration; it covers a more complex activity, the implementation of which is shared between police service and other complementary law enforcement services. In the current Hungarian Constitution the so-called Basic Law (2011) Article 45 regulates the army and Article 46 regulates the police force and the national security forces, not including the other two public order bodies (Prison Service, Disaster Management). I would like to note that it could be a really interesting grammatical

² Act CX of 1993 on the national defence.

³ Article 65 para1 of Act CX of 1993 on national defence.

⁴ Act XXXIV of 1994 on the police force.

⁵ Act XLIII of 1996 on the termination of service of armed forces.

study to examine how the use of an initial capital letter of the word “police” affects constitution-making. Article 46 does not use the term ‘protection of public order body’ anymore. However, we notice later that this delight was baseless: Article 53 – about the former defensive situation – uses the expression, and so it maintains the constitutional status of it, without any definition. We can realise that during the creation of the new Basic Law, law enforcement was not one of the most stressed topics where significant modifications have been accomplished. It is not surprising that compared to the former legislation the new act does not contain many significant new aspects.⁶

The elements of the system of public safety can be derived from the modern concept of public safety. According these concepts, public safety is the collective product of society, it consists of the activities of the individuals and communities, the official measures of the state organisations, the capability of the citizens to protect themselves, and the services of the entrepreneur market.⁷ So we can realise that security nowadays is collective and at the same time a cooperative product of the society, due to the participation of state and local level organisations, volunteers and the private security sector.

Figure 1. Different Institutions for public security

⁶ László Christián: Law Enforcement, In: The Basic (Fundamental) Law of Hungary, A Commentary of the New Hungarian Constitution, Editors: András Varga Zs, András Patyi, Balázs Schanda, second edition: Clarus Press Ltd. Dublin, 2015.279.

⁷ Géza Finszter: *The Share of Competence of State Authorities within the Sphere of Public Order and Safety protection in Hungary*. IN: *Local Community, Public Security*. Central and Eastern European Countries under Transformation. Edited by: Jan Widaczki, Marek Maczynski, Janina Czapska, Warszawa, 2001. pp. 53-66

MAIN LAW ENFORCEMENT INSTITUTIONS IN HUNGARY

Next, I shall analyse the structure and functioning of the system of public security in Hungary. The major institutions of Hungarian law enforcement system are as follows:

- Police,
- Disaster Management,
- Civil National Security Service,
- Prison Service.

In this paper the details of all listed law enforcement institutions may not be elaborated, however, I would like to introduce a few important changes from the last years concerning the police. The police shall operate under the direction of the Government. It is the most important statement about Hungarian Law Enforcement because it declares that the Hungarian police force is centralised and single, so there is no possible way to establish police forces controlled by local governments. Act CCXXIII of 2012 stipulates the tasks of the Hungarian police force. Besides the competences assigned in the Basic (Fundamental) Law, the police force is responsible for controlling border traffic, counter-terrorist activities and carry out other crime prevention, crime investigation and the crime control duties, along with a new task regarding the recovery of criminal assets.

Since Act CXLVII of 2010 came into effect, the Hungarian Police Force has been divided into three parts: the National Police, the National Protective Service and the Counter Terrorism Centre. The police organisation and the national security forces are regulated by separate Acts, which must be approved by a two-thirds majority of the Parliament.

The National Protective Service (NPS) is a special police force under the control of the Minister of the Interior. The NPS deals with anti-corruption activities, they may collect information about any government officials, including law enforcement officers, and they can even test their reliability by making a false attempt to bribe them.

A new institution, the Counter Terrorism Centre (Terrorrelhárítási Központ, TEK) can engage in secret surveillance as an official police agency, and can secretly enter and search homes, engage in secret wiretapping, make audio and video recordings of people without their awareness, covertly search mail and packages and open electronic data and emails. TEK can address requests to financial companies, banks and brokerage firms, insurance companies, communications companies and operate not just as a police agency but also as a national security agency. In summary, TEK holds all the necessary powers to act effectively and

dismantle all the modern age criminal groups that threaten the public safety of the State and the people.⁸

COMPLEMENTARY LAW ENFORCEMENT

As we can see, the Hungarian law enforcement system is based on the public order organisations as listed above, however, there are some other “complementary law enforcement” institutions, which play a role. These are: the National Tax and Customs Administration, local governmental law enforcement, civil volunteer security organisations etc.⁹

The National Tax and Customs Administration (NTCA) has a major function of financial control and the management of taxation. Along with this, they also have law enforcement functions. The NTCA is a special organisation, which also includes the former public order body of the Customs and Finance Guard.

CIVIL VOLUNTEER SECURITY ORGANISATIONS

The Hungarian Civil Volunteer Organisation (Polgárórség) is a unique national institution, the foundation of which took place in 1991.

Today, the organisation have over 60.000 members and more than 2000 associations countrywide. „Polgárórség” has become a dominant actor to maintain public order and security. The Civil Volunteer Organisation is an important strategic partner for the Government and for the Hungarian Police as well. This civilian organisation is deeply rooted in the society and they have an important role to strengthen the subjective sense of security. The volunteers, as the name suggests, perform unpaid public tasks, supporting the efforts of the professional bodies, with strictly limited liabilities. A significant mission is to take part in crime prevention and maintain the subjective sense of security. Anyone above the age of 18 with no criminal record may take the oath, after completing a training course and passing an exam. The organisation have a three level structure including the local, regional and national civil volunteer associations. The entire structure is managed by the Chief Board with 29 members.

⁸ Richard Leyrer: *Finding the Right Path of Policing in Hungary*. IN: *Handbook on Policing in Central and Eastern Europe*, Gorazd Mesko (ed.), Springer science, Business Media, New York, 2013, pp. 124-125

⁹ Bacsárdi József, Christián László, Local governmental law enforcement in Hungary In: Meško Gorazd, Lobnikar Branko (szerk.) *Criminal justice and security in Central and Eastern Europe: safety, security, and social control in local communities: conference proceedings*. 500 p. Konferencia helye, ideje: Ljubljana, Szlovénia, 2016.09.26-2016.09.27. Ljubljana: University of Maribor, 2016. pp. 84-98.(ISBN:978-961-6821-57-5)

LOCAL GOVERNMENTAL LAW ENFORCEMENT

The act CXX of 2012 introduced new and important changes in the field of law enforcement in Hungary, in order to ensure local security. One such change is the opportunity to establish a municipal police force for a local government. This legislation creates a new position called Inspector in Charge. The bodies and actors (conservation guards, public area inspectorates, field guards, forest protection service, nature protection, municipal police, professional hunters etc.) involved in the maintenance of public order are allowed to use handcuffs and use dogs. This legislation steps up the fight against school truancy as well.¹⁰

The Local Governmental Law of Hungary states that local governments contribute to ensuring the safety of municipalities. The new Act on Local Governments in Hungary (Act CLXXXIX of 2011) declares that it is the task of the local governments to ensure the safety of the municipalities. This is the primary regulation that stipulates the obligation to establish the local law enforcement in the Hungarian municipalities. The competence and powers of local governmental law enforcement organs are more limited than those of the police.

We conduct a survey concerning the local governmental law enforcement in Hungary and we come into the next conclusion as a characteristics of the system¹¹.

- The Hungarian municipal law enforcement is quite varied, there are various types of local law enforcement offices and officers.
- Municipal law enforcement is mainly public administrative in nature and not police-like. The officers are public servants, not police officers. They belong to the Mayor's Office or a particular institution. They have the right to use enforcement measures (only limited powers).
- The supervision of local law enforcement belongs to the police. The Hungarian police force supervises the establishment and procedures of local governmental law enforcement.
- Municipal law enforcement is mainly financed from the budget of the local government. State subvention is minimal. There is a little part of local law

¹⁰ László Christián: Law Enforcement. IN: The Basic (fundamental) Law in Hungary, A Commentary of the new Hungarian Constitution, Editors: András Zs. Varga, András Patyi, Balázs Schanda. Clarus Press, NUPS 2015, pp. 284-286

¹¹ Bacsárdi József, Christián László, Local governmental law enforcement in Hungary In: Meško Gorazd, Lobnikar Branko (szerk.) Criminal justice and security in Central and Eastern Europe: safety, security, and social control in local communities: conference proceedings. 500 p. Konferencia helye, ideje: Ljubljana, Szlovénia, 2016.09.26-2016.09.27. Ljubljana: University of Maribor, 2016. pp. 84-98.(ISBN:978-961-6821-57-5)

enforcement which is supported by the state. The lack of sufficient financial conditions can prevent local governments from establishing and maintaining local law enforcement officers and offices.

PRIVATE SECURITY

There are a few relevant numbers about the Hungarian private security sector worth considering: 127.000 licenced security guards; 1700 private detectives and 3000 companies deal with private security. Obviously, it is quite an important and relevant part of the economy. Compared to other countries figures it is an outstandingly high number, one of the highest in the EU. Concerning the private security it is an important question whether we regard private security as a part of public security or not? My answer is clear yes, because the private security is taking over more and more responsibilities from the state. We can make a clear distinction between these agents, which lies in their authorisation (empowerment). While the private security focuses on prevention, the public law enforcement agents focus greatly on reaction. The fact of the matters is the citizens have low awareness of this field yet, they tend to take a rather negative opinion about private security guards, due to their poor qualification and imbursement. A number of researches concluded, that before the turn of the millennium these agents considered one another as rivals, however, by now it has become evident, that optimal security is only attainable if these agents actually cooperate as partners.

Private security personnel exercise no state authority whatsoever, but may facilitate citizens' arrests and act on behalf of their clients (exercising their rights to property, legal self-defence, etc.). Most procedures fall into the legal category of property defence. The use of force for a security guard is authorised, however, items legally categorised as weapons are restricted. Security guard personnels' minimum employment requirements are: age above 18 years, no criminal record, legal residence in-country, state-mandated exam. The supervision of private security guards belong to the state police, among others: the issue of private security guard /private detective certificate and private company licence; registration of private security guards and licenced companies and control activities. In case of violation the police may levy fine, cancel a certificate or licence.

CONCLUSION

Maintaining law and order is a common interest for all actors in the field of law enforcement. For a meaningful co-operation it is not sufficient to sign a contract between the

partners, it also is necessary to put it in practice. After having achieved this, and may the bodies share the responsibilities, allowing it to remove a considerable load from state law enforcement organisations. Complementary law enforcement is a new approach nowadays, which is based on partnership and focuses on the cooperation between all relevant actors regarding public order and safety.

REFERENCES

1. Baczárdi József, Christián László, Local governmental law enforcement in Hungary In: Meško Gorazd, Lobnikar Branko (szerk.) Criminal justice and security in Central and Eastern Europe: safety, security, and social control in local communities: conference proceedings. 500 p. Konferencia helye, ideje: Ljubljana, Szlovénia, 2016.09.26-2016.09.27. Ljubljana: University of Maribor, 2016. pp. 84-98.(ISBN:978-961-6821-57-5)
2. Finszter Géza: *The Share of Competence of State Authorities within the Sphere of Public Order and Safety protection in Hungary*. IN: *Local Community, Public Security*. Central and Eastern European Countries under Transformation. Edited by: Jan Widaczki, Marek Maczynski, Janina Czapska, Warszawa, 2001. pp. 53-66
3. Christián László: Law Enforcement, In: *The Basic (Fundamental) Law of Hungary, A Commentary of the New Hungarian Constitution*, Editors: András Varga Zs, András Patyi, Balázs Schanda, second edition: Clarus Press Ltd. Dublin, 2015.279.
4. Christián László: Law Enforcement. IN: *The Basic (fundamental) Law in Hungary, A Commentary of the new Hungarian Constitution*, Editors: András Zs. Varga, András Patyi, Balázs Schanda. Clarus Press, NUPS 2015, pp. 284-286
5. Richard Leyrer: *Finding the Right Path of Policing in Hungary*. IN: *Handbook on Policing in Central and Eastern Europe*, Gorazd Mesko (ed.), Springer science, Business Media, New York, 2013, pp. 124-125

PAGALBINĖS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOS VENGRIJOJE - TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ SINERGIJA

Dr. Christián László *

Viešojo saugumo Nacionalinės akademija, Vengrija

Santrauka

Straipsnyje analizuojama, kokios sudedamosios dalys sudaro išplėstinę teisėsaugos sampratą ir struktūrą. Manytina, kad 21 a. teisėsaugos samprata išplėtota, ji apima įvairias agentūras, todėl ypatingai svarbu harmonizuoti ir derinti jų veiklą, ne tik akcentuoti policijos darbo tobulinimą. Vengrijoje teisėsaugą vykdo policija, pilietinės savanoriškos organizacijos, savivaldybių policija, privataus sektoriaus agentūros, todėl jų sklandus bendradarbiavimas yra esminga saugios visuomenės sąlyga.

Pagrindinės sąvokos: pagalbinės teisėsaugos institucijos; privatus saugumo užtikrinimas

Dr. Christián László *, PhD, Police Ltut. Colonel, Associate Professor, Head of Department, for Private Security and Local Governmental Law Enforcement, National University of Public Service. Research interest: law enforcement, private security, local policing, community policing

Dr. Christián László *, daktaras, Policijos leitenantas kapitonas; Viešojo saugumo Nacionalinės akademijos, Privačios ir Savivaldybių teisėsaugos katedros vedėjas, katedros docentas. Tyrimo sritys: teisėsauga, privati teisėsauga, savivaldybių policija, bendruomenės policija.

ĮVYKIO VIETOS APŽIŪRA LIETUVOJE: PROBLEMATIKA IR EFEKTYVAUS VEIKLOS MODELIO DIEGIMO PAIEŠKOS

Žaneta Navickienė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (837) 303663
El. paštas: zaneta.navickiene@mruni.eu*

Edvinas Žuravliovas**

***Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto
Teisės ir policijos veiklos iššestinių studijų programos studentas
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (837) 303663
El. paštas: edvinaszuravliovas@gmail.com*

Anotacija. Įvykio vietos apžiūra – pirminis ir vienas svarbiausių ikiteisminio tyrimo veiksmų, kurio metu ne tik užfiksuojami turintys reikšmę duomenys ir pėdsakai. Tai veiksmas, lemiantis ir tolesnę tiriamo įvykio eigą, neretai ir galutinę bylos sėkmę. Mokslinių ir praktinių tyrimų šiuo klausimu nestokojama, tačiau ikiteisminio tyrimo kokybės užtikrinimas, siekimas pamatuoti ikiteisminio tyrimo efektyvumą ir naujų veiklos formatų diegimas praktikoje dabartiniu metu sudaro svarias prielaidas analizuoti įvykio vietos apžiūros klausimus naujai – ieškant efektyvaus modelio diegimo varianto.

Straipsnį sudaro trys tarpusavyje susijusios dalys. Pirmojoje dalyje analizuojama įvykio vietos apžiūros problema teisinio reguliavimo kontekste, įvertinama įvykio vietos apžiūros bei tyrimo takoskyra ir pateikiami siūlymai dėl kai kurių teisinio reguliavimo pokyčių. Antrojoje dalyje pristatoma taktinių rekomendacijų dėl įvykio vietos apžiūros įgyvendinimo situacija ir problematika, taip pat pabrėžiamas tikslingas kriminalistinių taktinių rekomendacijų laikymasis. Trečiojoje dalyje analizuojamas esamas darbo organizavimo formatas ir charakterizuojamas galimas efektyvus veiklos modelis įvertinant proceso stiprybes, silpnybes, grėsmes ir galimybes (toliau – SSGG), be to įvertinamos subjektų, dirbančių įvykio vietoje, įgaliojimų ir kompetencijų raiškos, pasiūlomoms jų veiklos tobulinimo perspektyvos.

Pagrindinės sąvokos: įvykio vieta, įvykio vietos apžiūra, įvykio vietos tyrimas, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, darbo organizavimas

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Įvykio vietos apžiūra pirmiausia galėtų būti analizuojama per tyrėjo ir specialisto bendrą veiklos jungtį, nes šie du subjektai atlieka šį ikiteisminio tyrimo veiksmą ir tiesiogiai dalyvauja jame. Praktikoje išskiriami įvairūs tyrėjo ir specialisto bendros veiklos ypatumai, tačiau tiek moksliniuose tyrimuose, tiek ir praktinės veiklos segmentuose dažniausiai identifikuojamos šios pagrindinės minėtų subjektų bendradarbiavimo situacijos: atliekant įvykio vietos apžiūrą; ruošiant medžiagą, reikalingą objektų tyrimui atlikti, ir formuluojant tikslinius klausimus; atliekant kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus, kuomet būtinos

specialios žinios¹. Įvykio vietos apžiūros kokybę pirmiausia lemia šio ikiteisminio tyrimo veiksmo teisinio reguliavimo ypatumai, pasirinkti optimalūs taktiniai būdai šiam veiksmui atlikti, taip pat taikytinas darbo organizavimo formatas ir galiausiai tyrėjo ir specialisto (eksperto) turima kvalifikacija ir jų kompetencijos lygis.

Įvykio vietos apžiūra ir toliau išlieka vienas svarbiausių, informatyviausių ikiteisminio tyrimo veiksmų. Atlikti tyrimai patvirtina šio ikiteisminio tyrimo veiksmo svarbą. Gausus mokslo šaltinių sąrašas įvykio vietos apžiūros tematika sulaukia labai daug dėmesio. Pastarąjį dešimtmetį užsienio šalyse įvykio vietos apžiūros aktualijos daugiausiai nagrinėtos tiriant atskirų rūšių nusikalstamas veikas², tačiau pakankamai daug dėmesio skirta ir bendriesiems įvykio vietos apžiūros klausimams nagrinėti, pavyzdžiui, akcentuojant inovatyvius apžiūros būdus ir metodus³. Atskirų nusikalstamų veikų tyrime Lietuvos mokslininkai įvykio vietos apžiūros klausimus nagrinėjo pagal du pagrindinius kriterijus: bendrąsias įvykio vietos apžiūros nuostatas ir su jomis susijusią problematiką: H. Malevski⁴, J. Juškevičiūtė ir R. Burda⁵ bei atskirų nusikalstamų veikų tyrimo kontekste (kriminalistikos metodikos formate), pavyzdžiui, V. Paulauskas – analizuodamas eismo įvykių tyrimus⁶, L. Radzevičius – nagrinėdamas darbų saugos taisyklių pažeidimų klausimus⁷, A. Gorbatkov – kontrabandos tyrimo aktualijas⁸, R.

¹ Apie šių subjektų bendradarbiavimą plačiau žr. Malevski H., Kurapka V., Matulienė S., Navickienė Ž. Współpraca funkcjonariuszy organów ścigania ze specjalistami pionu kryminalistycznego. Diagnoza i możliwości usprawnienia – doświadczenia Litewskie. Archiwum medycyny sądowej i kryminologii: kwartalnik. Kraków: Organ Polskiego Towarzystwa medycyny Sądowej i Kryminologii. 2016, t. 66, Nr. 3. P. 182-210.

² Plačiau žr. The Practice of Crime Scene Investigation. Edited by John Horswell. CRC Press. 2004. Taip pat žr. Vaaca J. R. Computer Forensics: Computer Crime Scene Investigation (Networking Series) (Networking Series). Charles River Media, Inc. Rockland, MA, USA ©2005. Taip pat žr. Crime Scene Investigation and Reconstruction (3rd Edition) by Robert R. Ogle Jr. Pearson; 3 edition, 2011. Taip pat žr. Conway A., James J. I., Gladyshev P. Development and Initial User Evaluation of a Virtual Crime Scene Simulator Including Digital Evidence. Digital Forensics and Cyber Crime. Volume 157. Springer International Publishing, 2015. P. 16-26.

³ Plačiau žr. Liao G., Zheng Y., Zhao L., Wu X. A Novel Plan for Crime Scene Reconstruction. Proceedings of Sciences. CENet2015, 2-13 September 2015 Shanghai, China 2015. Taip pat žr. Kannan S., Muthu K., Muthusamy S., Sidhu P. Cheiloscopy - A Vital Tool In Crime Investigation. Int J Forensic Sci Pathol. 3(3), 2015. P. 89-93.

⁴ Malevski H. Įvykio vietos tyrimas: šiuolaikinės problemos ir raidos perspektyvos. Jurisprudencija, 1998, t. 10 (2). Taip pat žr. Malevski H. Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos. Jurisprudencija, 1 2006 (79). P. 65–71. Taip pat žr. Malevski H. Specialistas kriminalistas įvykio vietos apžiūroje: pagal specialistų kriminalistų apklausos rezultatus. Jurisprudencija, 1998, t. 9(1). P. 88-101.

⁵ Burda R., Juškevičiūtė J. Specialių žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas. Jurisprudencija, 2006, t. 11(89). P. 19-26.

⁶ Paulauskas V. Eismo įvykių ikiteisminio tyrimo kriminalistiniai ypatumai. „Socialinės inovacijos globaliai plėtrai. Mokslo darbai Nr. 1(1). Mykolo Romerio universitetas, 2012. P. 24-53.

⁷ Žr. Radzevičius L. Nelaimingo atsitikimo įvykio vietos apžiūros ypatumai prieš skiriant darbų saugos techninę ekspertizę. Jurisprudencija. 1999. P. 37-42. Taip pat žr. Radzevičius E. Specialių žinių taikymo problemos tiriant nusikalstamų darbų saugos pažeidimų įvykius Lietuvoje. Jurisprudencija, 2005, t. 66(58). P. 130-139.

⁸ Gorbatkov A. Apžiūros atlikimo metodika tiriant kontrabandą. Teisė Nr. 57. 2005. P. 38-49.

Burda – ekonominių nusikaltimų tyrimo ypatumas⁹, t. y. tiriant įvairias nusikalstamas veikas¹⁰. Praktinės veiklos kontekste vienas svarbiausių teisės aktų, įtvirtinančių įvykio vietos apžiūros ypatumus – Teritorinių policijos įstaigų veiklos apžiūrint ir tiriant įvykio vietas tobulinimo koncepcija¹¹. 2006 metais patvirtinus šią koncepciją¹², iš principo siekta gerinti įvykio vietos apžiūros ir tyrimo kokybę. Minėtoje Koncepcijoje pažymima, jog „ilgą laiką specialistų dalyvavimo įvykio vietų apžiūrose rodikliai buvo palyginti aukšti (svyravo nuo 62 iki 66 procentų) ir tenkino ikiteisminio tyrimo poreikius. 2003 m., įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui, situacija pasikeitė: apžiūrima ir tiriama tik apie 38,5 proc. šalyje užregistruotų nusikaltimų vietų“. Šiame straipsnyje naujai ir kompleksiskai įvertintina situacija dėl įvykio vietos apžiūrų kokybės specialių žinių taikymo kontekste.

Tyrimo naujumas. Įvykio vietos apžiūra – pirminis ir vienas svarbiausių, informatyviausių ikiteisminio tyrimo veiksmų, lemiančių ne tik tolesnę, bet dažnai ir galutinę tyrimo sėkmę. Todėl siekiant užtikrinti ikiteisminio tyrimo kokybę, garantuoti ikiteisminio tyrimo efektyvumą, darbas įvykio vietoje, nors ir analizuojamas tiek moksliniu, tiek praktiniu lygmeniu, visgi turėtų būti įvertinamas ir kompleksiskai: per teisinio reguliavimo, taip pat per normų taikymo prizmę, veiklos organizavimo segmentą – klaidų identifikavimo ir gerosios praktikos pavyzdžių diegimo variantus, įgaliojimų ir kompetencijos apibrėžtį ir efektyvaus veiklos modelio konstravimą SSGG analizės pagrindu. Šiuo metu Lietuvos policijoje aktyviai diskutuojama apie inovatyvių veiklos formų diegimą ir palaipsniui įgyvendinami nauji veiklos modeliai. Taigi, 2015-2017 metų veiklos vizijoje bandoma diegti universalus pareigūno veiklos modelį, kuris sąlygotų policijos pareigūnų įgaliojimų peržiūrą ir įvertinimą. Siekiant ikiteisminio tyrimo veiksmų kokybės užtikrinimo, šios diskusijos dėmesio centre tampa įvykio vietos apžiūros kokybės užtikrinimo klausimai, nes įgaliojimų transformacija paliestų ir šio pirminio veiksmo atlikimo specifiką.

Tyrimo objektas – įvykio vietos apžiūros teisinio reguliavimo ir taikymo ypatumai konstruojant naują veiklos modelį.

⁹ Burda R. Kompiuterinės įrangos panaudojimas ekonominiams nusikaltimams (kai kurie kriminalistinės charakteristikos ir tyrimo metodikos ypatumai). Jurisprudencija. LTA mokslo darbai. 1999. T. 12(4). P. 69-75.

¹⁰ Kriminalistikos metodikos rėmuose įvykio vietos apžiūros ypatumai nagrinėti praktiškai visuose atskirų nusikalstamų veikų tyrimo metodikos klausimuose: grobimų, nužudymų, sveikatos sutrikdymų, ir kitų įvykių tyrimo kontekste.

¹¹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2006 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. 5-V-454 “Dėl teritorinių policijos įstaigų veiklos apžiūrint ir tiriant įvykio vietas tobulinimo koncepcijos patvirtinimo”.

¹² Ten pat.

Tyrimo tikslas – analizuojant įvykio vietos apžiūros problematiką Lietuvoje, numatyti veiksmingas efektyvaus veiklos modelio diegimo galimybes. Siekiant tikslo, keliami trys pagrindiniai uždaviniai:

1. Pristatyti esmines įvykio vietos apžiūros problemas teisinio reguliavimo plotmėje.
2. Išanalizuoti įvykio vietos apžiūros taktinius ypatumus.
3. Pateikti galimus efektyvaus veiklos modelio kriterijus ir kompleksinius sprendimo būdus.

Tyrimo metodai. Straipsnyje panaudoti šie teoriniai metodai: aprašomasis-lyginamasis, analitinis-kritinis, loginis ir dokumentų turinio ir mokslinės literatūros analizės metodai. Šie tyrimo metodai leido išanalizuoti su įvykio vietos apžiūra susijusius teisinio reguliavimo ypatumus bei įvykio vietos apžiūros sampratą, taip pat palyginti įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimą. Siekiant identifikuoti praktines įvykio vietos apžiūros problemas, tyrimo metu taip pat panaudoti kiti tyrimo metodai: stebėjimas, interviu, apklausa, baudžiamųjų bylų analizė. Buvo apklausta 114 respondentų (tyrėjų ir specialistų) apie bendradarbiavimo aktualijas, tame tarpe ir šių subjektų veiklos jungtį dirbant įvykio vietoje. Objektyviu tiesioginiu stebėjimu buvo siekta nustatyti, kaip policijos tyrėjai ir specialistai apsaugo įvykio vietas, pasirengia bei atlieka įvykio vietos apžiūras. Stebėjimas buvo atliktas Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Kriminalistinių tyrimų skyriuje, kur buvo analizuojama įvykio vietos apžiūra 21 nusikalstamoje veikoje (18 vagysčių, 1 viešosios tvarkos pažeidimas, 1 turto sugadinimas ir 1 nužudymas). Interviu buvo siekta tikslingai įvertinti esamą situaciją įvykio vietos apžiūros kontekste ir pateikti svarius argumentus dėl tobulintų veiklos kryptių atliekant šį veiksma. Panaudojant šį metodą, pasirinktinai apklausti keturi kriminalistinių tyrimų skyrių viršininkai iš Alytaus, Kauno, Utenos ir Vilniaus. Baudžiamųjų bylų analizės metodu buvo siekta nustatyti dažniausiai pasitaikančius įvykio vietos apžiūros trūkumus, kurie galėtų lemti nekokybišką ir paviršutinišką įvykio vietos apžiūros atlikimą ir rezultatus. Šio proceso metu iš viso buvo išanalizuota 150 bylų: 120 sustabdytų bylų (vagystės, turto sugadinimai, sveikatos sutrikdymai ir kt.) bei 30 bylų, kuriose priimtas apkaltinamasis nuosprendis (nužudymai, kvalifikuoti nužudymai, kvalifikuoti sveikatos sutrikdymai). Tyrimo metu visuma taikytų empirinių metodų padėjo įvertinti taikomą veiklos modelį atliekant įvykio vietos apžiūrą, identifikuoti aktualiausias įvykio vietos apžiūros problemas ir pateikti efektyvesnio veiklos modelio gaires.

ĮVYKIO VIETOS APŽIŪROS PROBLEMA TEISINIO REGULIAVIMO KONTEKSTE

Įvykio vietos apžiūra reglamentuota Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – LR BPK) 207 str.¹³. Šioje teisės normoje nurodoma, kad įvykio vieta yra apžiūrima, kai jos nereikia tirti LR BPK 205 str. nustatyta tvarka. Baudžiamojo proceso įstatymo 205 str. įtvirtintos nuostatos dėl objektų tyrimo, o kaip viena iš objektų tyrimo rūšių yra nurodyta įvykio vieta. Analizuojant minėtus BPK straipsnius, sudaromas išpūdis, kad įvykio vietos tyrimas ir įvykio vietos apžiūra yra du atskiri baudžiamojo proceso institutai. Mūsų manymu, tokia šių veiksmų takoskyra teisiniame reglamentavime reikalauja gilesnės analizės, kadangi praktikoje neretai šie veiksmai tampa vienalyčiu veiksmu. Kaip jau minėta, skiriasi šių abiejų veiksmų teisinis reguliavimas, visgi taikymo ypatumai atliekant šiuos veiksmus iš principo pasižymi plona takoskyra, galima sakyti, praktiškai atliekant juos, šie veiksmai nėra atskirti. Todėl ir diskutuotina apie įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo teisinio reguliavimo tobulinimo aktualijas atsižvelgiant į praktikoje besiklostančius šių veiksmų taikymo ypatumus.

Įvykio vietos apžiūra yra procesinis veiksmas, kurio metu organoleptiniais ir techniniais būdais ištiriama, suvokiama ir užfiksuojama įvykio, turinčio nusikaltimo požymių, vieta, jos situacija, surandami, įtvirtinami, preliminariai ištiriami ir paimami nusikaltimui ištirti reikalingi objektai bei jų lokalinės struktūros¹⁴. Rusijos kriminalistų L. Drapkinio ir V. Karagodino teigimu, įvykio vietos apžiūra – tai tiriamasis veiksmas, susidedantis iš tiesioginio supančios aplinkos stebėjimo, siekiant aptikti, užfiksuoti ir paimti nusikaltimo pėdsakus bei nustatyti esamos situacijos aplinkybes, turinčias reikšmės tolimesnio procesinio sprendimo priėmimui¹⁵. Slovakijos kriminalistikoje įvykio vietos apžiūra – tai specifinis kriminalistinio tyrimo metodas, pasireiškiantis tiesioginiu kriminalistiškai svarbių pėdsakų stebėjimu, taip pat tai metodas, kuris padeda identifikuoti, ištirti, įvertinti fizinę aplinkos būklę ir objektus, esančius joje, nustatyti bendrą įvykio situaciją ir gauti informaciją, padedančią išsiaiškinti objektyvią tiesą bei svarbių aplinkybių tarpusavio ryšius¹⁶. Kalbant apie įvykio vietos apžiūros sampratą anglosaksų teisinės sistemos kriminalistikoje, galime pastebėti, jog tiesioginį šio procesinio veiksmo

¹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Vilnius: Registrų centras, 2015.

¹⁴ Malevski H., Įvykio vietos apžiūra. Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, Vilnius, 1999, P. 14.

¹⁵ Драпкин Л. Я. и Карагодин В. Н. Криминалистика: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Проспект, Москва, 2011. P. 208.

¹⁶ Metenko J., Laca M. Application of theoretical base of crime scene search at crime scene. XI Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika: tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų pagrindu parengtas mokslinių straipsnių rinkinys. Lietuvos teismo ekspertizės centras, Vilnius, 2015. P. 183-199.

apibrėžimą rasti yra ganėtinai sudėtinga. Didžiosios Britanijos kriminalistai R.W. Jackson ir J. M. Jackson teigia, kad įvykio vietos apžiūra – tai veikslių visuma, kuria siekiama išsaugoti, užfiksuoti, supakuoti įvykio vietoje esančius fizinius įrodymus ir įtvirtinti visus veiksmus, atliktus apžiūros metu¹⁷. Jungtinių Amerikos Valstijų kriminalistų M. Houck, F. Crispino, T. McAdam požiūriu, įvykio vietos apžiūra suprantama kaip sudėtinga, protinės veiklos ir fizinių jėgų reikalaujanti, kritiškai svarbi mokslininkų užduotis¹⁸. Kiti JAV kriminalistai, pavyzdžiui, H. James ir J. Norby, šį veiksmą apibrėžia kaip dinaminį procesą, kuris reikalauja aktyvaus tyrėjo požiūrio į įvykio vietą, gebėjimo analizuoti pėdsakus, žinių taikant technines priemones bei gebėjimo atlikti nusikaltimo rekonstrukciją¹⁹. Australijos kriminalisto J. Horswell manymu įvykio vietos apžiūra – tai procesas, kuris susideda iš septynių veikslių: įvertinimo, kontrolės, tyrimo, interpretacijos, fiksavimo, rinkimo ir bylos valdymo²⁰.

Tokia daugialypė įvykio vietos apžiūros sampratų įvairovė nesudaro jokios painingos šio veiksmo suvokimui. Minėtos įvykio vietos sampratos iš principo nėra kontraversiškos. Vienose jų (pavyzdžiui, Rusijos, Slovakijos) akcentuojama šio veiksmo eiga ir tikslingumas (pėdsakų stebėjimas, aplinkos vertinimas ir pan.). Kitose (pavyzdžiui, JAV) itin pabrėžiama subjektams, atliekantiems šį veiksmą, būtinas kompetencijos lygis (gebėjimas analizuoti pėdsakus, gebėjimas rekonstruoti įvykį, protinės veiklos ir fizinių jėgų reikalaujanti veikla ir pan.).

Verta paminėti, kad Lietuvoje įvykio vietos apžiūra yra skirstoma į tam tikras pakopas, kurios turi savo unikalių bruožų. Šis skirstymas yra paremtas žymaus Lietuvos kriminalisto prof. H. Malevskio ilgamete praktika bei tyrinėjimais šioje srityje. Kriminalistas XX a. paskutiniame dešimtmetyje pateikė naujausią įvykio vietos apžiūros koncepciją²¹. Jo teigimu, įvykio vietos apžiūra yra skirstoma į tris lygmenis: paprastą, kvalifikuotą ir įvykio vietos tyrimą. *Paprasta* įvykio vietos apžiūra atliekama tiriant ganėtinai nesudėtingas nusikalstamas veikas. Tai galėtų būti baudžiamieji nusižengimai ar nesunkūs nusikaltimai. Šią apžiūrą galėtų atlikti vienas tyrėjas²². Tačiau, kaip rodo praktika, kai įvykio vietos apžiūrą atlieka vienas tyrėjas, dažniausiai nėra paimami jokie pėdsakai. Tai yra kritikuotina, kadangi įvykio vietos apžiūros esmė ir yra stengtis surasti kuo daugiau daiktinių įkalčių siekiant iširti nusikalstamą

¹⁷ Jackson A. R.W., Jackson J. M., Forensic science. Prentice Hall, 2008. P. 16.

¹⁸ Houck M.M., Crispino F., McAdam T. The science of crime scenes. Oxford: Academic Press, 2012. P. XXV.

¹⁹ James S.H., Norby J.J. Forensic science: an introduction to scientific and investigative techniques. Boca Raton: CRC Press, 2009. P. 169.

²⁰ Horswell J. The practice of crime scene investigation. Boca Raton: CRC Press, 2004. P. 8.

²¹ Malevski H. Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos. Jurisprudencija, 1 2006, (79). P. 65–71.

²² Ten pat.

veiką. Nesuradus jokių pėdsakų įvykio vietoje, ikiteisminis tyrimas tampa itin komplikuoatas. Atsižvelgiant į tai, nėra užtikrinamas LR BPK 2 str. tikslas – visomis įstatymų numatytomis priemonėmis stengtis iširti nusikalstamą veiką²³. Kita įvykio vietos apžiūros pakopa yra *kvalifikuota* apžiūra. Ji galėtų būti atliekama tiriant apysunkius ar sunkius nusikaltimus. Šią apžiūrą galėtų atlikti įvykio vietos apžiūros grupė taikydama šiuolaikinius metodus ir priemones pėdsakams surasti, įtvirtinti ir paimiti²⁴. Kvalifikuotos apžiūros metu pareigūnai pasitelkia ne tik įvairių rūšių kriminalistų lagaminėlius, tačiau ir automobiliuose įrengtas kriminalistikos laboratorijas, kuriose, be įvairių rinkinių, yra ir tiriamosios kriminalistikos technikos²⁵. Pati sudėtingiausia įvykio vietos apžiūros pakopa yra *įvykio vietos tyrimas*, kuris atliekamas tiriant labai sunkius ir sudėtingus nusikaltimus. Tiriant įvykio vietą, atliekami panašūs veiksmai kaip ir kvalifikuotos apžiūros metu, tačiau tyrimas yra sudėtingesnis veiksmas, kuriuo siekiama kompleksiskai įvertinti nusikalstamos veikos aplinkybes ir iširti susidariusią situaciją. Tyrimas – tai pažinimo metodas, kurio esmė transformuoti informaciją iš vienos būsenos į kitą. Kriminalistikoje tyrimas beveik tapatinamas su ekspertize²⁶. Pavyzdžiui, jau XX a. 7-ajame dešimtmetyje buvo žinomi testai, kurių pagalba įvykio vietoje galime nustatyti, ar konkreti medžiaga yra kraujas (benzidino testas)²⁷. Šiuo metu yra „ekspres“ testų, kurie padeda įvykio vietoje nustatyti, ar konkretūs milteliai yra psichotropinė medžiaga.

Įvykio vietos tyrimas – tai baudžiamojo proceso veiksmas, reglamentuotas LR BPK 205 str. 1 d. Šis veiksmas atliekamas įvykio vietoje, siekiant aktyviais ekspertiniais metodais iširti pėdsakus, objektus ar įvykio situaciją, turint tikslą nustatyti įvykio mechanizmą bei gauti patikimos informacijos, kad greičiau būtų surastas įtariamasis ir iširta nusikalstama veika²⁸. Anot mokslininkų²⁹, įvykio vietos tyrimas neturėtų būti taikomas per dažnai. Tyrimas atliekamas tik išimtiniais atvejais, tiriant sunkiausius rezonansinius nusikaltimus, siekiant nedelsiant gauti informacijos nusikaltėlio paieškai bei nusikaltimo aplinkybėms nustatyti³⁰.

Įvykio vietos tyrimo tikslas – nusikalstamos veikos pėdsakų ir kitų reikšmingų objektų suradimas, užfiksavimas, paėmimas – pilnai atspindi įvykio vietos apžiūros tikslus. Apžiūros

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Vilnius: Registrų centras, 2015.

²⁴ Malevski H. Ten pat.

²⁵ Juškevičiūtė J. et al. Kriminalistika: teorija ir technika. Mykolo Romerio universitetas, 2012. P. 271.

²⁶ Malevski H. Ten pat.

²⁷ Alavi S., Tripathi O. P. M. Blood Test at the Scene of Crime. The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, 1969, 60-4: 535-533.

²⁸ Malevski H. Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos. Jurisprudencija, 1 2006, (79). P. 65–71.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat.

sampratą galima būtų aiškinti plačiau. Todėl įvykio vietos tyrimas gali būti taikomas bet kuriuo atveju, esant būtinumui, neatsižvelgiant į nusikalstamos veikos sunkumą ar kitas aplinkybes. Diskutuotina ir dėl subjektų, dirbančių įvykio vietoje, įgaliojimų ribų apibrėžties. Iš pažiūros, tiriant sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, įvykio vietos tyrimą turėtų atlikti tik patys kompetentingiausi Lietuvos specialistai, kriminalistai, sudarydami įvykio vietos tyrimo grupę. Grupėje gali būti įvairių sričių specialistai (balistikos, trasologijos, daktiloskopijos, teismo medicinos ir kt.). Tačiau neretai įvykio vietos tyrimo veiksmus atliekant įvykio vietos apžiūrą, padaro pats ikiteisminio tyrimo pareigūnas (tyrėjas), pavyzdžiui, paima kvapus įvykio vietoje, todėl nesutiktina su prof. H. Malevskio pozicija, jog įvykio vietos tyrimas turėtų būti taikomas tik išimtiniais atvejais, tiriant rezonansinius nusikaltimus. Jis gali būti taikomas tyrėjo bet kuriuo atveju, kuomet yra būtinybė surasti, fiksuoti, paimti pėdsakus, o tyrėjo kompetencija leidžia atlikti tokius veiksmus. Vadinasi, įvykio vietos tyrimas – tai yra sudėtinė įvykio vietos apžiūros dalis, kurią gali atlikti tiek tyrėjas, tiek specialistas. Todėl keltinas klausimas dėl LR BPK 205 str. 1 d. teisinio reguliavimo tobulinimo – įvykio vietos tyrimo eliminavimo kaip atskiros baudžiamojo proceso normos.

TAKTINIŲ REKOMENDACIJŲ ĮGYVENDINIMO PROBLEMATIKA ATLIEKANT ĮVYKIO VIETOS APŽIŪRAS

Ikiteisminio tyrimo veiksmo taktika – tai tikslingiausių taktinių būdų, naudojamų pasiruošiant, atliekant ir fiksuojant tą veiksmą, visuma, užtikrinanti maksimalų ir kryptingą ikiteisminio tyrimo veiksmo organizavimą ir planingą jo atlikimą griežtai laikantis baudžiamojo proceso įstatymo normų³¹. Atsižvelgiant į šį apibrėžimą, galima teigti, kad kiekvienas baudžiamojo proceso veiksmas turi specifinę atlikimo taktiką. Norint tinkamai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmą (apklausą, kratą, įvykio vietos apžiūrą ar kt.), būtina vadovautis ne tik įstatymais ar poįstatyminiais teisės aktais, bet ir mokslškai ir praktiškai pagrįstomis kriminalistinėmis rekomendacijomis.

Būtina pabrėžti, kad vieno nustatyto šablono, padedančio iširti visas nusikalstamas veikas, nėra. Kiekviena nusikalstama veika yra unikali, tad galime tik stengtis pritaikyti sukauptas kriminalistikos žinias bei patirtį ir tikėtis, jog tai padės iširti nusikalstamą veiką. Atsižvelgiant į tai, kad įvykio vietos apžiūra yra ypatingai svarbus ikiteisminio tyrimo veiksmas, parengta nemažai kriminalistinių rekomendacijų, patariančių, kaip teisingai jį atlikti. Nežiūrint į tai, taktinės įvykio vietos apžiūros atlikimo klaidos yra vis dar itin dažnai

³¹ Juškevičiūtė J., et al. Kriminalistikos taktika ir metodika. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 12.

pasitaikančios praktiniame darbe. Nors policijos pareigūnai yra apmokomi atlikti įvykio vietos apžiūras, pastebima, kad šio procesinio veiksmo metu yra daromos tam tikros klaidos, kurios galėtų lemti nepakankamą ikiteisminio tyrimo kokybę, taigi, ir žemą nusikalstamų veikų ištyrimo rodiklį. Tokia situacija reikalauja nustatyti ir išanalizuoti dažniausiai pasitaikančias klaidas šioje srityje.

H. Malevskis daktaro disertacijoje yra nurodęs, jog įvykio vietos apžiūros trūkumus XX a. antroje pusėje yra analizavę daugelis Lietuvos kriminalistų, tokių kaip B. Škliras, P. Babraitis, G. Berliandas ir kt. Visi šie specialistai savo analizėse aiškiai nurodė, kad pareigūnai, atliekantys įvykio vietos apžiūras, daro labai daug klaidų. Tą pastebėjo ir pats H. Malevskis savo atliktuose tyrimuose³². Anksčiau atlikti tyrimai parodė, kad įvykio vietos apžiūros trūkumai dažniausiai susiję su apžiūros dokumentavimu, t. y. protokolo pildymu (nenurodoma pėdsakų lokalizacija, objektai nėra aprašomi, naudojami netikslūs terminai, aprašymas būna paviršutiniškas, protokole rašomi tyrėjo samprotavimai). Be to, būta ir organizacinių trūkumų, tokių kaip specialisto nedalyvavimas bei techninių priemonių stoka. Pastebėta, kad įvykio vietos apžiūra buvo atliekama nesivadovaujant kriminalistinėmis rekomendacijomis. Daugelyje apžiūros protokolų minima, kad buvo fotografuota, bet nėra pridėta fotolentelė, nei vienoje nagrinėtoje byloje nebuvo sudaryta schema³³.

Logiška, kad įvykio vietos apžiūros trūkumai skirstomi į šias pagrindines grupes:

1. Trūkumai užtikrinant įvykio vietos apsaugą;
2. Trūkumai pasirengiant įvykio vietos apžiūrai;
3. Trūkumai atliekant įvykio vietos apžiūrą;
4. Trūkumai fiksuojant įvykio vietos apžiūrą³⁴.

Siekiant nustatyti ir išanalizuoti šiuo metu dažniausiai pasitaikančius įvykio vietos apžiūros trūkumus, buvo atliktas stebėjimas Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Kriminalistinių tyrimų skyriuje, taip pat atlikta 150 baudžiamųjų bylų analizė. Stebėjimo meto nustatyti organizaciniai ir taktiniai apžiūros atlikimo trūkumai. Pirmiausia, kalbant apie organizacinius trūkumus, vertėtų paminėti kriminalistinių-techninių priemonių stygių ir specialisto nedalyvavimą įvykio vietos apžiūroje. Stebėjimo metu buvo pastebėta, kad specialistams ypač trūksta kokybiškų daktiloskopinių plokštelių, miltelių, DNR konteinerių,

³² Malevski H. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujos kriminalistinės koncepcijos modelis. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Lietuvos policijos akademija, 1997. P. 72-75.

³³ Ten pat. P. 76.

³⁴ Ten pat. P. 72-75.

polimerinės pastos „Mikrosil“. Be to, kasdieniniame darbe praverstų elektrostatinis pėdsakų ieškiklis EPI-2. Autorių nuomone, techninių priemonių stoka yra neginčijamai didelė veiklos problema. Specialistai stokoja net pagrindinių savo darbo įrankių, o ką jau kalbėti apie modernius ir brangius prietaisus, skirtus kokybiškai ir operatyviai atlikti įvykio vietos apžiūras (pvz., 3D vaizdo fiksavimo kamera). Būtina skirti didesnę dėmesį šiai sričiai ir tinkamai aprūpinti policijos specialistus, kadangi nuo to priklauso įvykio vietos apžiūros kokybė. Interviu rezultatai parodė situaciją dėl šalies techninių priemonių aprūpinimo. Kriminalistinių tyrimų padalinių vadovų nuomone, stokojama šiuolaikinės vaizdo ir garso fiksavimo įrangos, kokybiškų daktiloskopinių miltelių bei plokštelių, apšvietimo priemonių nakties metu. Pavyzdžiui, vieno padalinio vadovas nurodė, kad 3D vaizdo fiksavimo kamera turėtų itin svarbią reikšmę atliekant įvykio vietos apžiūrą, kadangi jos dėka užfiksuota informacija galėtų būti naudinga subjektams, kurie nebuvo nusikaltimo įvykdymo vietoje (pvz., teisėjams). Kito padalinio vadovas pažymėjo, jog tobulėjant technologijoms, norėtusi, kad kriminalistinių tyrimų skyriai savo veikloje naudotų taip pat modernią techniką ir neatsiliktų nuo vyraujančių tendencijų. Tačiau kai kurių padalinių vadovai nurodė, kad šiuo metu turimų priemonių pakanka. Pažymėtina, jog Alytaus ir Utenos padalinių vadovai techninių priemonių stokos neišskyrė kaip itin reikšmingo trūkumo įvykio vietos apžiūros atlikimo srityje. Autorių nuomone, šiose apskrityse nusikalstamų veikų registruojama ženkliai mažiau negu Vilniaus ar Kauno apskrityse, tad tai būtų galima paaiškinti, jog skiriamų techninių priemonių kiekis mažesnėms apskritims yra pakankamas ir šie miestai nesusiduria su tokiais problemomis kaip didieji miestai.

Atsižvelgiant į gautus interviu rezultatus, siūlytina skirti didesnę finansavimą kriminalistinio aptarnavimo padaliniais ir dirbantiesiems įvykio vietoje. Šias lėšas reikėtų panaudoti norint įsigyti įvairias kriminalistikos technikos priemones: daktiloskopines plokšteles, miltelius, konteinerius nuoplovoms pakuoti, polimerinę pastą „Mikrosil“, vaizdo ir garso fiksavimo priemones. Autorių nuomone, būtina įsigyti 3D vaizdo fiksavimo kamerą, kuri būtų saugoma Kriminalistinių tyrimų centre ir naudojama tik tiriant sunkius ir labai sunkius nusikaltimus visoje Lietuvoje. Be to, norint pagerinti įvykio vietos apžiūrų kokybę nakties metu, būtina įsigyti modernias apšvietimo priemones.

Kitas organizacinis trūkumas – neigiamai įtakojantis įvykio vietos apžiūros atlikimo kokybę yra specialistų nedalyvavimas apžiūroje. Buvo pastebėta, kad policijos tyrėjai nekviečia specialisto į įvykio vietą vien todėl, kad nenori trukdyti jam, t. y. tyrėjas mano, jog apsunkina specialistą ir priverčia jį dirbti. Autorių nuomone, specialistai yra pareigūnai, kurie privalo

atlikti savo pareigą, tad tyrėjai neturi baimintis dėl to, kad jų nurodymu specialistas vyksta į įvykio vietą. Esamo įvykio vietos apžiūros modelio kontekste nedalyvaujant specialistui mažiau ar labai mažai arba net iš viso nėra naudojamos kriminalistikos-technikos priemonės, todėl ir nėra randami įvairūs pėdsakai. Taigi, šis organizacinis trūkumas itin neigiamai įtakoja įvykio vietos apžiūrų kokybę Lietuvoje.

Kalbant apie įvykio vietos apsaugą, būtina pažymėti, kad nei vienoje stebėtoje apžiūroje tyrėjai ir specialistai nesiėmė jokių priemonių, kad teritorija būtų tinkamai apsaugota. Nebuvo pasitelktos apsaugos juostos su užrašu „POLICIJA“, pareigūnai nesudarė registracijos žurnalo (angl. *crime scene log*)³⁵, nenustatė patekimo tako (angl. *common approach path, pathway*)³⁶ ir įvykio vietos ribų³⁷. Be to, daugelyje atvejų įvykio vietos apžiūros metu nukentėjusieji laisvai vaikščiojo po įvykio teritoriją, lietė nusikalstamos veikos objektus ar įrankius. Tyrėjai ir specialistai nesistengė žmonėms paaiškinti, kad bet koks jų veiksmas įvykio vietoje gali lemti pėdsakų praradimą ir sunaikinimą (žr. 1 lentelę).

Stebėjimo metu taip pat nustatyti pasirengimo įvykio vietos apžiūrai trūkumai. Pavyzdžiui, pastebėta, kad pareigūnai, vykdami į įvykio vietą, turi labai mažai informacijos apie esamą padėtį. Dažniausiai tyrėjai žino tik įvykio vietos adresą ir bendrą situaciją apie įvykį. Ši informacija įtvirtinta Bendrojo pagalbos centro kortelėje. Autorių nuomone, svarbu gauti kuo daugiau išsamesnės pirminės informacijos apie susiklosčiusią padėtį (pvz., nukentėjusiųjų duomenis, įtariamojo pasitraukimo kryptį, matomus pėdsakus ar objektus įvykio vietoje). Be to, operatyvaus valdymo padalinio pareigūnas privalo aiškiai informuoti pareiškėją, kad jis jokia būdu neliestų pėdsakų ar objektų bei neleistų niekam vaikščioti po įvykio vietos teritoriją (žr. 1 lentelę).

Kalbant apie techninių priemonių pasiruošimą vertėtų pabrėžti, kad kiekvienas įvykio vietos apžiūros specialistas turi tik jam skirtą kriminalistinių priemonių lagaminą. Jau XX a. pradžioje H. Grosas pabrėžė kriminalisto lagamino svarbą ir tvarkos palaikymą jame³⁸. Pastebėta, kad šie lagaminai yra menkai prižiūrimi, kadangi jų viduje yra išbarstyti daktiloskopiniai milteliai, o įrankiai nėra sudėlioti į jiems skirtas vietas. Kiekvienas pareigūnas pasirenka savo darbo stilių, tačiau, autorių nuomone, lagaminų nepriežiūra gali sukelti

³⁵ Giacalone J. L. The criminal investigative function. Looseleaf Law Publications, 2011. P. 41.

³⁶ Cook T., Tattersall A. Blackstone's Senior investigating officers' handbook. Oxford University Press, 2014. P. 101.

³⁷ Giacalone J.L. Ten pat. P. 40.

³⁸ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. ЛексЭст, 2002. P. 180.

kriminalistinių priemonių sugadinimą. Pareigūno kruopštumas, tvarkingumas ir atsakingumas turėtų būti akcentuojamos kaip svarbios privalomos asmeninės savybės. Šiuo atveju taip pat kyla jau aptarta problema – techninių priemonių nesaugojimas, praradimas, jų trūkumas.

Stebėjimo metu taip pat nustatytas ryškus apžiūros atlikimo trūkumas – pareigūnai nesivadovauja jokių taktinių įvykio vietos apžiūros būdu (žr. 1 lentelę). Tyrėjai ir specialistai chaotiškai apžiūri tam tikras įvykio vietos dalis. Be to, dažniausiai ieško pėdsakų ar objektų ten, kur nurodo nukentėjusysis ar apie įvykį pranešęs asmuo. Autorių nuomone, tyrėjas privalo nuspręsti, kokį taktinį būdą jis pasirenka apžiūrint konkrečią įvykio vietą. Šio būdo jis turi laikytis visos apžiūros metu. Priešinga situacija gali lemti tam tikrų pėdsakų nesuradimą ar neapžiūrėjimą tam tikros įvykio vietos dalies, tad taktinio būdo pasirinkimas yra griežta ir imperatyvi taisyklė, kuria tyrėjas ir specialistas privalo vadovautis atliekant apžiūras.

Atlikta baudžiamųjų bylų analize buvo siekta nustatyti dažniausiai pasitaikančius trūkumus, kurie galėtų lemti nekokybišką ir paviršutinišką įvykio vietos apžiūrą. Buvo išnagrinėta 100 sustabdytų bylų teritorinėse policijos įstaigose (Kauno miesto Centro policijos komisariate ir Vilniaus miesto antrajame policijos komisariate), 30 bylų Kauno apygardos teisme ir 20 sustabdytų bylų Kauno apygardos Kauno apylinkės prokuratūroje.

Įvykio vietos apžiūros protokolas – tai procesinis dokumentas, kuriame fiksuojama informacija apie nusikalstamos veikos aplinkybes, situaciją, pėdsakus ir objektus, apžiūros metu naudotas technines priemones. H. Grosio teigimu, „tiriant nusikaltimą, bet kokia detalė ateityje gali tapti įrodymu ir nėra nieko tokio nereikšmingo, kas negalėtų įgyti itin svarbios ar netgi lemiančios reikšmės“³⁹. Būtent todėl įvykio vietos apžiūros protokolas turi būti surašomas itin detaliai. Iš išnagrinėtų 150 baudžiamųjų bylų 11,3 % nusikalstamų veikų buvo tirta neatlikus įvykio vietos apžiūros. Kaip palyginimui, 1993 m. S. Kuklianskio ir A. Žurausko atlikto tyrimo duomenimis, šis skaičius siekė 23,4 %⁴⁰.

Bylų analizės metu buvo siekta nustatyti laiko tarpą tarp nusikalstamos veikos įvykdymo ir įvykio vietos apžiūros atlikimo. Objektiviai tikslaus nusikalstamos veikos įvykdymo laiko nustatyti nebuvo įmanoma, tad autoriai šį rodiklį gavo remdamiesi tyrėjo nustatytu galimu nusikalstamos veikos įvykdymo laikotarpiu ir įvykio vietos apžiūros pradžios laiku. Nustačius bendrą trukmę ir išvedus vidurkį, buvo gauti duomenys, rodantys, jog vidutinis laiko tarpas tarp nusikalstamos veikos įvykdymo ir įvykio vietos apžiūros atlikimo yra 53 valandos ir 14

³⁹ Ten pat. P. 161.

⁴⁰ Malevski H. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujos kriminalistinės koncepcijos modelis. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Lietuvos policijos akademija, 1997. P. 75.

minučių. Ilgiausia fiksuota trukmė buvo 1 mėnuo ir 5 dienos, o trumpiausia – 15 minučių. Nors tai yra sąlyginiai duomenys, visgi, remiantis jais galėtume teigti, kad nustatyta vidutinė trukmė yra gana didelė. Tačiau būtina pabrėžti, jog šie duomenys neturi nieko bendro su policijos reagavimu į pranešimus, kadangi nukentėjusieji ar liudytojai dažnai praneša policijai apie nusikalstamą veiką ne iš karto, o po tam tikro laiko tarpo. Be to, būna situacijų, kai niekas nežino apie nusikalstamą veiką, išskyrus vykdytoją (pvz., nužudymo atveju). Šiuo atveju lavonas gali būti paslėptas, taigi, policija negali reaguoti į tokį įvykį, nes paprasčiausiai niekas apie tai nepranešė. Mūsų nuomone, ilgas laiko tarpas tarp nusikalstamos veikos įvykdymo ir įvykio vietos apžiūros atlikimo gali lemti tam tikrų pėdsakų praradimą ir aplinkos užteršimą. Atsižvelgiant į tai, policijos pareigūnai privalo vykdyti kriminalinę žvalgybą ir kuo greičiau nustatyti galimą nusikalstamos veikos įvykdymo vietą bei atlikti jos apžiūrą.

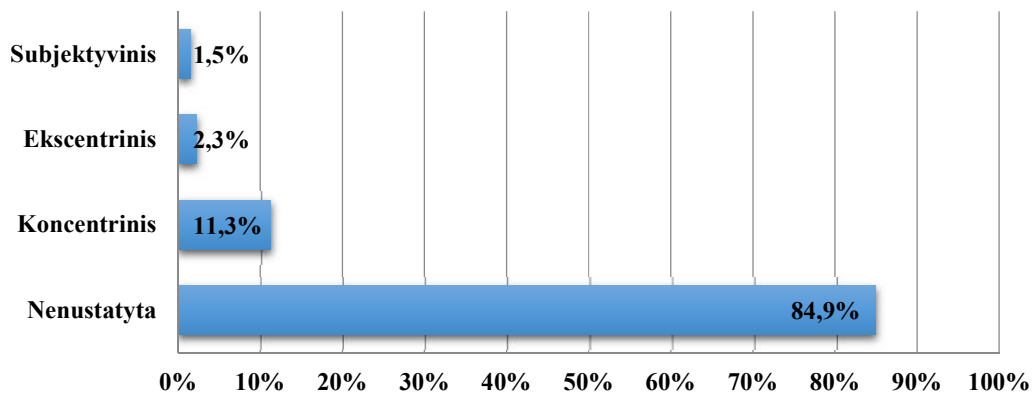
Kitas svarbus trūkumas, taip pat susijęs su laiku, yra įvykio vietos apžiūros trukmė (žr. 1 lentelę). Šis laiko tarpas yra objektyvesnis negu prieš tai analizuotas, kadangi įvykio vietos apžiūros protokole yra nustatomas ir įrašomas veiksmo atlikimo pradžios ir pabaigos laikas. Išanalizavus 133 įvykio vietos apžiūros protokolus, buvo gauti duomenys, jog vidutinė įvykio vietos apžiūros trukmė yra 37 minutės. Ilgiausiai apžiūra buvo atliekama 5 valandas, o trumpiausiai – 2 minutes. Kalbant tik apie sustabdytas bylas, vidutinė apžiūrų trukmė buvo 23 minutės, ilgiausiai apžiūra buvo atliekama 90 minučių, trumpiausiai – 2 minutes. Analizuojant bylas, kuriose priimtas apkaltinamasis nuosprendis, buvo gauti duomenys, jog vidutinė įvykio vietos apžiūros trukmė yra 89 minutės, ilgiausiai apžiūra truko 5 valandas, o trumpiausiai – 10 minučių.

Įvykio vietos apžiūra nėra trumpas veiksmas, tai užima pakankamai daug laiko. Apžiūros trukmė dažnai susijusi su nusikalstamos veikos rūšimi, pavyzdžiui, vagysčių atvejais apžiūrėti įvykio vietą galime greičiau negu tiriant nužudymus. Tai lemia nusikalstamų veikų prioretizavimo sistema⁴¹. Atsižvelgiant į gautus duomenis, galime teigti, kad sustabdytose bylose įvykio vietos apžiūros trukmė buvo mažiausia (vidutiniškai 23 minutės). Tokia situacija galėjo turėti įtakos tam, kad šios bylos buvo sustabdytos ir nusikalstamos veikos nebuvo išaiškintos. 23 minutės yra pakankamai trumpas laiko tarpas norint tinkamai ir kokybiškai atlikti įvykio vietos apžiūrą. Be abejonės, sudėtinga nustatyti pakankamą trukmę šiam veiksmui, kadangi kiekviena įvykio vieta yra unikali, tačiau logiška, jog tai turėtų būti protingas

⁴¹ Brandl S. G. Criminal investigation: a analytical perspective. Boston (Mass): Pearson, 2003. P. 150.

ir pakankamas laikas nustatyti visas nusikalstamos veikos aplinkybes, kruopščiai apieškoti ne tik įvykio vietą, bet ir jos apylinkes ir surašyti reikiamus dokumentus.

Analizuojant bylas, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kokį taktinį apžiūros būdą pasirenka tyrėjai, atlikdami šį procesinį veiksmą. Tai buvo nustatyta analizuojant protokolo aprašomąją dalį, kurioje įtvirtinama apžiūros eiga. Iš eigos nuoseklumo galime spręsti, koks taktinis apžiūros būdas buvo naudojamas konkrečioje byloje. Rezultatai parodė, kad koncentrinis apžiūros taktinis būdas buvo taikomas 11,3 % visų apžiūrų, ekscentrinis – 2,3 %, subjektyvinis – 1,5 %. Net 84,9 % analizuojamų protokolų taktinis būdas nebuvo nustatytas, nes aprašomojoje dalyje nebuvo išlaikytas nuoseklumas ir apžiūros protokolai buvo surašyti paviršutiniškai (žr. 1 pav.) Paviršutiniškumas pasireiškė tuo, kad visa apžiūra įtvirtinta vienu, dviem ar trimis sakiniais, kuriuose nurodomas įvykio vietos adresas arba kelias, rodantis kaip nuvykti iki jos.

1 pav. Taktinių įvykio vietos apžiūros būdų taikymas

Analizuojant įvykio vietos apžiūros protokolų aprašomąsias dalis, pastebėta, jog policijos pareigūnai retai tinkamai aprašo įvykio vietą. Pats ryškiausias trūkumas – paviršutiniškumas (žr. 1 lentelę). Pareigūnai aprašomojoje dalyje dažniausiai nurodo adresą ar vietovę, kurioje yra įvykio vieta bei parašo frazę – „nieko nerasta ir nepaimta“. Taip pat pareigūnai dažnai chaotiškai išvardija aplinkui matomus daiktus, jų neišmatuodami ir detalai neaprašydami. Nei viename įvykio vietos apžiūros protokole pareigūnai nematuoja pėdsako ar objekto atstumo nuo dviejų pastovių (nekintančių) orientyrų. Be to, tik 19 % analizuotų apžiūros protokolų buvo įtvirtintas tinkamas objektų aprašymas (bendrieji, specialieji ir ypatingi požymiai). Būtina pabrėžti, kad tinkami objektų aprašymai buvo nustatyti analizuojant bylas, kuriose priimtas apkaltinamasis nuosprendis. Šiose bylose buvo tiriami sunkūs arba labai sunkūs nusikaltimai.

Kalbant apie apžiūrų metu naudotas technines priemones, pastebima, kad pareigūnai protokole retai nurodo, kokios kriminalistinės techninės priemonės buvo naudotos įvykio vietos apžiūros metu. Dažniausiai jeigu pareigūnai panaudoja tam tikras priemones ir pėdsakai nėra randami, tai protokole nėra rašoma, kad konkrečios techninės priemonės buvo panaudotos. Mūsų nuomone, tokia situacija yra negalima, kadangi nežiūrint į tai, kad apžiūra buvo nerezultatyvi, būtina protokole nurodyti priemones bei metodus, kurie buvo naudojami apžiūroje. Tai leidžia manyti, kad pareigūnai išnaudojo visas galimybes siekdami surasti pėdsakus ar objektus ir išaiškinti nusikalstamą veiką. Analizės metu buvo nustatyta, kad dažniausiai yra naudojamas fotoaparatas – 66,2 % atvejų. Rankų pėdsakų ryškinimo priemonės buvo naudotos 5,3 % atvejų, vatos tamponai – 5,3 %, kvapų paėmimo priemonės – 2,3 %, vieną kartą buvo panaudotos žirkklės, DNR konteineris, kartoninė dėžutė pakavimui.

Kitas fiksavimo būdas – fotolentelės sudarymas. Fotolentelė buvo sudaroma 88 kartus, tai sudaro 66,2 % visų apžiūrų. Pagrindiniai fotolentelių sudarymo trūkumai yra pavadinimo nenurodymas, nuotraukų numeracijos ir aprašų nebuvimas, nėra vadovaujamosi kriminalistinėmis fotografavimo taisyklėmis, nuotraukos dažnai yra nekokybiškos, neryškios, fotografuojant nėra pridėjama mastelinė liniuotė. Atlikta analizė parodė, kad fotolentelių sudarymo kokybė yra itin žema (žr. 1 lentelę). Net 59 % visų sudarytų fotolentelių turėjo esminių trūkumų.

Kitas plačiai naudojamas fiksavimo būdas – plano-schemos sudarymas. Šis būdas buvo naudotas 49 atvejuose ir tai sudaro 36,8 % visų analizuotų bylų, kuriose atlikta apžiūra. Pagrindiniai plano-schemos sudarymo trūkumai yra sutartinių ženklų, horizonto šalių (šiaurė-pietūs) nenurodymas, kartais schema yra braižoma pieštuku. Šių trūkumų turėjo 51 % visų braižytų planų-schemų. Verta pabrėžti tai, kad šių dienų galimybės leidžia braižyti įvykio vietos apžiūros schemas naudojant kompiuterį, tačiau tokiu būdu buvo braižyti tik 3 planai-schemos.

Pastebėta, kad pareigūnai naudoja dar vieną apžiūros fiksavimo būdą – žemėlapi. Naudojantis internetine svetaine maps.lt, yra atspausdinamas vietovės žemėlapis ir rašikliu pažymima įvykio vieta. Toks fiksavimo būdas buvo naudotas 31 byloje ir tai sudaro 23,3 % visų apžiūrų. Būtina pabrėžti, kad šis būdas negali pakeisti plano-schemos, kadangi žemėlapyje yra nurodoma tik įvykio vieta, o nėra pažymimi detalūs objektai ar aplinkybės.

Bylų analizės rezultatai parodė, kad kiekviena įvykio vietos apžiūra turėjo tam tikrų trūkumų. Apžiūros atliekamos pavėluotai ir pernelyg greitai. Pastebėta, jog specialisto dalyvavimas dar negarantuoja apžiūros rezultatyvumo. Be to, pareigūnai nesivadovauja taktinėmis įvykio vietos apžiūros rekomendacijomis bei įvykio vietos apžiūros protokolą

užpildo paviršutiniškai. Taip pat pastebėta nemažai fiksavimo trūkumų fotolentelėse bei planuose-schemose. Šie trūkumai dažniausiai susiję su pareigūnų kvalifikacijos stoka ir motyvacija dirbti. Verta pabrėžti, kad šiuo metu yra nemažai metodinės literatūros šia tema, tačiau techninių priemonių ir praktinių įgūdžių stoka neigiamai įtakoja šio išteisinio tyrimo veiksmo kokybę. Sisteminių ir kryptingų mokymų įvykio vietos apžiūros tema trūkumas lemia ir žemesnį kompetencijos lygį.

1 lentelė. Pagrindinių trūkumų, susijusių su įvykio vietos apžiūra, analizė

Trūkumai užtikrinant įvykio vietos apsaugą	Trūkumai pasirengiant įvykio vietos apžiūrai	Trūkumai atliekant įvykio vietos apžiūrą	Trūkumai fiksuojant įvykio vietos apžiūrą
Nenaudojamos apsaugos priemonės	Kriminalistinių techninių priemonių stygius	Taktinio apžiūros būdo nepasirinkimas	Protokolo pildymo paviršutiniškumas
Neįvertinamos realios įvykio vietos ribos	Pirminės informacijos apie įvykį stoka	Pernelyg trumpas apžiūros atlikimas	Netinkamas pėdsakų aprašymas
Neužtikrinamas įvykio vietos "sterilumas"	Neapgalvojama, kokia veikimo strategija bus naudojama	Neišlaikomas apžiūros nuoseklumas ir kryptingumas	Nėra matuojami ir "pririšami" pėdsakai ar objektai
Neišsaugomi/sunaikinami pėdsakai	Neapmašoma, kokia apimtimi bus atliekama	Teršiama įvykio vieta, neišsaugomi/sunai kinami pėdsakai	Fotolentelės sudarymo trūkumai
Nevertinama, kokios pajėgos būtinos įvykio vietos apsaugai	Neapgalvojama, kokių papildomų pajėgų ar priemonių reikės	Tyrėjo ir specialisto bendradarbiavimo stoka	Plano sudarymo trūkumai
		Paviršutiniškas apžiūros atlikimas	

DARBO ORGANIZAVIMO IR SUBJEKTŲ KOMPETENCIJOS AKTUALIJOS: EFEKTYVAUS VEIKLOS MODELIO LINK

Siekiant visuminio požiūrio į efektyvaus darbo organizavimo modelio diegimą, būtina kompleksiškai inkorporuoti visas su darbo organizavimu susijusias grandis. Dabartiniu metu, atsižvelgiant į vykdomas policijos veiklos reformas, siekiama identifikuoti reikšmingiausias, segmentus, kurie užtikrintų profesionalesnę policijos tarnystę visuomenei. 2015-2020 metų Lietuvos policijos vystymo gairėse⁴² numatytas: racionalus resursų panaudojimas, pareigūnų matomumo didinimas, biurokratizmo mažinimas, investicijos į pareigūnų kompetencijos stiprinimą ir materialinį aprūpinimą. Todėl, mūsų manymu, kokybiškų paslaugų teikimas turėtų būti neatsiejamas nuo sistemingo policijos veiklos modelio diegimo per šiuos pagrindinius segmentus:

- Reaguojant į įvykius;
- Formuojant ir apjungiant skirtingų sričių kompetencijas (Universalumo pagrindu);
- Stiprinant vidinį ir išorinį bendradarbiavimą, organizuojant mokymus;
- Užtikrinant būtiną ir racionalų lėšų panaudojimą.

Reagavimo į įvykius ypatumai. 2014 m. Lietuvos policijos pagrindinė veikla buvo nukreipta operatyviai reaguoti į pagalbos šauksmą, t. y. reaguoti į įvykius. Kaip teigiama, 2014 metų policijos veiklos ataskaitoje, policijai pavyko užtikrinti, kad kiekvieno teritorinio policijos komisariato prižiūrime teritorijoje į daromas nusikalstamas veikas ar administracinius teisės pažeidimus reaguotų ne mažiau kaip du policijos ekipažai, taip pat siekta, jog sutrumpėtų reagavimo į teisės pažeidimus laikas, didintas Vieningos pajėgų valdymo sistemos našumas⁴³. Efektyvių darbo formų ieškojimas saistomas ne tik su pačiu ikiteisminio tyrimo organizavimo optimizavimu, bet ir reagavimu į pranešimus, pirminės informacijos tikrinimu ir dokumentavimu, pirminių ikiteisminio tyrimo veiksmų, tame tarpe ir įvykio vietos apžiūros, atlikimu. Kaip viena iš tokių eksperimentinių formų startavo 2015 metais įkūrus Nusikalstamų veikų registravimo skyrių Kauno apskrities vyriausiajame policijos komisariate. Šio skyriaus uždavinys yra operatyviai reaguoti į pranešimus apie rengiamas ar padarytas nusikalstamas veikas. Tokia veiklos optimizavimo forma, kuomet pabandyta efektyvinti ikiteisminio tyrimo

⁴²Lietuvos policijos 2015 metų veiklos ataskaita [žiūrėta 2016-08-29]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>

⁴³ Lietuvos policijos 2014 metų veiklos ataskaita. [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/>

atlikimo procedūras, saistoma su visų veikų registravimo koncentravimu viename padalinyje ir ikiteisminio proceso optimizavimu.

Tokio naujo veiklos formato įteisinimas grindžiamas keliais aspektais: kriminogeninės situacijos apibrėžtimi, žmogiškųjų išteklių racionaliu panaudojimu, ikiteisminio tyrimo veiklos optimizavimu. Atlikto tyrimo metu buvo identifikuotos stipriosios ir silpnosios tokio veiklos formato pusės⁴⁴. Kaip viena iš stiprybių buvo identifikuota ir pareigūnų, reaguojančių į įvykius ir atliekančių pirminius ikiteisminio tyrimo veiksmus, kompetencijos peržiūra ir aktualizavimas. Dirbant tokiu principu, tikimasi, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnų, dirbančių šioje veikloje, kompetencija smarkiai sustiprės, kadangi jie turės galimybę „auginti“ patirtį pirminių veiksmų atlikimo kontekste. Ir tuo pačiu, kaip silpnoji pusė galėtų būti įvardinama šio padalinio darbuotojų patirties stoka. Organizuojant darbą tokiu principu, pareigūnų kompetencija ypatinga tuo, kad tik tikslingas ir vertintinas patyrusių darbuotojų ratas šioje veikloje, kadangi susiduriama su pirminiu ikiteisminio tyrimo etapu (įvykio vietos apžiūra ir pan.), kuomet kokybiškai surinkta medžiaga, užfiksuoti pėdsakai lemia tolimesnę tyrimo eigą. Be to, baigiant bylą supaprastinto proceso tvarka, irgi reikalingas patyrimas kuo greičiau, aiškiau ir kartu kvalifikuočiau išsiaiškinti bylos aplinkybes⁴⁵.

Universalios veiklos diegimo ypatumai. 2015 metais Lietuvos policija pradėjo įgyvendinti eksperimentinius policijos pareigūnų veiklos diegimo modelius, paremtus universalios veiklos principu. 2015 m. rugsėjo 21 d. buvo patvirtinta „Viešosios policijos prevencijos padalinio tyrėjų (apylinkės inspektorių) ir specialistų (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) eksperimentinė veiklos koncepcija“⁴⁶, kurios pagrindinis tikslas – tobulinti darbo procesus, diegiant prevencijos padalinio veiklos modelį: išgryninti besidubliuojančias veiklas, optimaliai suvienodinti krūvius, standartizuoti funkcijas. 2016 m. pradėta taikyti naują policijos veiklos modelį, apjungiant kriminalinės ir viešosios policijos veiklas. Universalumo principo taikymo klausimas spręstinas ne tik kalbant apie policijos darbo organizavimo formatus, tačiau ir specialių žinių taikymo srityje. Stiprinant ikiteisminio tyrimo pareigūnų (tyrėjų) kompetenciją, dirbant įvykio vietoje tyrėjas, turėdamas specialių žinių bagažą, pats galėtų ieškoti, surasti fiksuoti ir paimti pėdsakus ir objektus, kaip jau buvo teigtina pirmoje šio

⁴⁴ Plačiau žr. Navickienė Ž., Šileris E. Overview of the Present Criminal Police Reform in Lithuania: From Structural Changes Towards Efficiency of Activities. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka. Nr. 15. Kaunas: Mykolas Romeris universitetas P. 97-114.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2015 m. rugsėjo 21 d. Nr. 5-V-821 įsakymas „Dėl Viešosios policijos prevencijos padalinio tyrėjų (apylinkės inspektorių) ir specialistų (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) eksperimentinė veiklos koncepcijos patvirtinimo“.

straipsnio dalyje. Universalumo principas šiuo atveju būtų realizuojamas per papildomų kompetencijų suteikimą ikiteisminio tyrimo pareigūnui (tyrėjui) taikant specialias žinias įvykio vietoje, tiriant baudžiamuosius nusižengimus ar nusikaltimus, atsižvelgiant į pėdsakų pobūdį. Būdamas universalus, pareigūnas įvykio vietoje galėtų surasti, paimti ir fiksuoti kvapų, rankų pirštų, nesudėtingus trasologinius pėdsakus ir kt. Suprantama, jog universalumo principo diegimas specialių žinių kontekste turėtų būti paremtas objektyvia analize ir pamatuotu pagrindu. Kita vertus, neatsiejama pokyčių dalis turėtų išlikti kompetencijos tobulinimas – taip įtvirtinta ir teisės aktuose: Policijos departamento 2016-2018 metų strateginiame veiklos plane numatyta stiprinti policijos pareigūnų motyvaciją ir gebėjimus užtikrinant viešąją tvarką ir nusikalstamų veikų tyrimą⁴⁷.

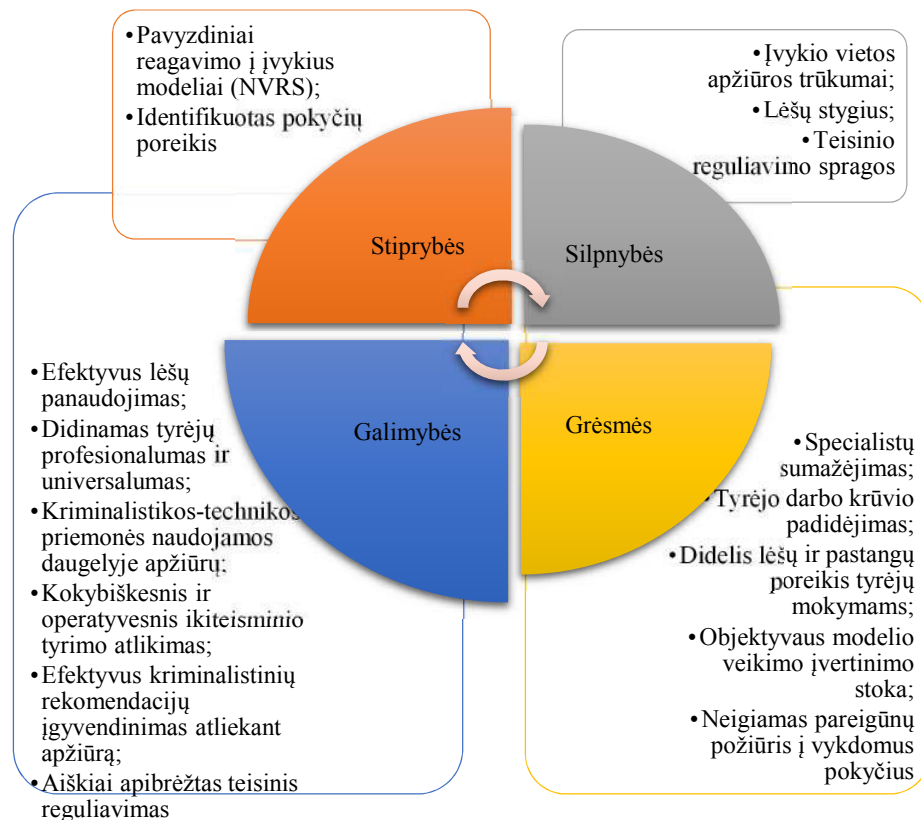
Analizuojant galimą efektyvaus veiklos modelio formatą ir prognozuojant tokio modelio efektyvius veikimo svertus, rėmėmės taip vadinama SSGG analize (angl. SWOT). SSGG analizė atspindi proceso (reiškinio) analizę per keturnarę sistemą, t. y. įvertinant tam tikro proceso stiprybes (maksimalus pajėgumas atlikti tam tikras užduotis, veiksmus), silpnybes (tai, kas neįveikiama, ko būtų negalima atlikti), galimybes (potencialai tam tikram procesui vykti ir jo grandims tobulėti) ir grėsmes (rizikos proceso vyksmui). Minėtina, jog užsienio šalių policijos veiklos ypatumai analizuojami per SSGG prizmę⁴⁸.

Siekdami išryškinti būtinas stipriąsias grandis darbui įvykio vietoje ir numatyti ar sumažinti silpnųjų grandžių rizikas, tikslinga remtis SSGG analize. Vertindami galimą efektyvų veiklos formatą dirbant įvykio vietoje, sudarėme efektyvaus veiklos modelio diegimo kelią (žr. 2 pav.). Kaip matyti iš atliktos analizės, identifikuotas pokyčių poreikis vertintinas kaip šio proceso stiprybė – būtinumas efektyvinti darbą įvykio vietoje. Pokyčių sąrangos kontekste ir buvo sukurti pavyzdiniai reagavimo į įvykius modeliai, t. y. sukurti atskiri veiklos padaliniai, kurių užduotis yra reaguoti į įvykius ir atlikti pirminius veiksmus. Kaip šio proceso silpnybė išskirti ir tam tikri trūkumai teisinio reguliavimo ir taikymo srityje (apie tai nagrinėta pirmojoje ir antrojoje straipsnio dalyse). Galimybių grandies identifikavimas leidžia sumaniai plėsti pavyzdinių reagavimo modelių veiklą, t. y. šiam darbui tikslingai skiriami pareigūnai, kurie stiprina savo kompetenciją pirminių veiksmų (tame tarpe ir įvykio vietos apžiūros) atlikime,

⁴⁷ Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2016-2018 metų strateginis veiklos planas. [žiūrėta 2017-03-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>

⁴⁸ Plačiau žr. Maher J., Sollund R. Law Enforcement of the Illegal Wildlife Trafficking: a Comparative Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats Analysis of the UK and Norway. *Journal of Trafficking, Organized Crime and Security* 2016: 2(1). P. 82-99. Taip pat žr. Lone J. A., Garnås A., Myklebust T., Bjørklund R., Hoff T., Bjørkli C. Organizational Climate and Investigation Performance in the Norwegian Police: A Qualitative Study. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 21 Jan 2017. P. 1-19.

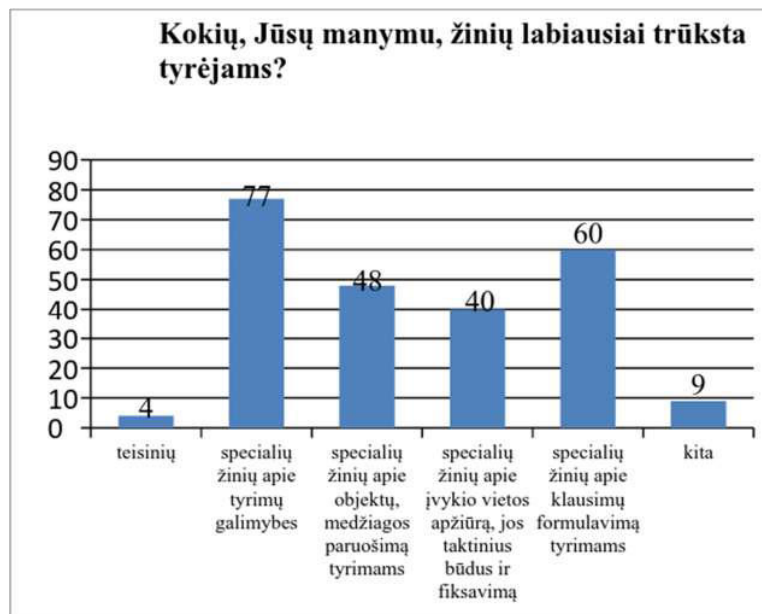
centralizuotai reaguojama į įvykius ir t.t. (žr. 2 pav.). Taip savo ruožtu užtikrinamas kokybiškesnis ikiteisminio tyrimo atlikimas, kriminalistinių rekomendacijų įgyvendinimas saistomas su labai tikslinga konkrečių pareigūnų veikla. Tačiau tuo pačiu išryškėja ir tam tikros grėsmės – nepatyrę ar mažiau kompetencijos turintys pareigūnai nebūtų pageidaujami tokiam darbui, nes maža patirtis gali iššaukti didesnės klaidos galimybę atliekant įvykio vietos apžiūrą. Todėl manytina, jog didėja mokymų poreikis – tiksliniam darbui įvykio vietoje būtina pačių pareigūnų aukšta motyvacija ir pastangos stiprinti savo kompetenciją. Kita vertus, realizuojant universalumo principą praktikoje, iškyla būtinumas stiprinti tarpdisciplininę kompetenciją: ne vien tik taikant įvairius taktinius būdus apžiūros metu, bet ir specialių žinių taikymo srityje – surandant, fiksuojant ir paimant pėdsakus ir kitus objektus, reikšmingus tyrimui.

2 pav. Efektyvaus veiklos modelio diegimo kelias specialių žinių panaudojimo srityje SSGG analizės pagrindu

Subjektų bendradarbiavimo ir kompetencijos stiprinimas. Analizuojant efektyvaus veiklos modelio formatą, turėtų būti vertintinas ne tik subjektų, dirbančių įvykio vietoje, kompetencijos lygmuo, bet ir jų bendradarbiavimo ypatumai. Jau minėta, jog tyrėjo ir specialisto bendradarbiavimas pasireiškia atliekant įvykio vietos apžiūrą, taip pat ruošiant medžiagą, reikalingą objektų tyrimui atlikti, ir formuluojant tikslius klausimus, taipogi, atliekant kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus. Tyrimo metu nustatyta⁴⁹, jog viena iš problemų, kylančių tyrėjo ir specialisto bendradarbiavime, yra darbas įvykio vietoje, fiksuojant ir paimat pėdsakus. Detalizuojant šį klausimą, atkreiptinas dėmesys, jog respondentai – tiek tyrėjai, tiek specialistai akcentavo šią problemą panašiai.

Atlikto tyrimo metu nustatyta, jog tyrėjams labiausiai trūksta žinių apie tyrimo galimybes (77 respondentai) ir apie klausimų formulavimą konkrečioms kriminalistiams tyrimams (60 respondentų), medžiagos ir objektų paruošimą tyrimams (48 respondentai) (žr. 3 pav.). Tačiau pabrėžtina, jog ne mažiau aktualus klausimas – tyrėjams būtinos specialios žinių apie įvykio vietos apžiūrą. Ypač tai pabrėžė didžioji dalis specialistų (2/3 respondentų).

3 pav. Sritys, kurių žinių labiausiai trūksta tyrėjams (šaltinis: Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija. Mokslo studija, 2016.)

⁴⁹ Plačiau apie tyrimo rezultatus žr. Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija. Autorių kolektyvas. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.

Detaliau nagrinėjant tyrėjo ir specialisto bendradarbiavimo aktualijas, pažymėtina, jog LR BPK nėra apibrėžtas tiesioginis šių subjektų bendradarbiavimo formatas. Tačiau minėto įstatymo⁵⁰ 180 straipsnyje nustatyta tam tikra specialisto ir tyrėjo bendradarbiavimo forma. Minėto straipsnio pirmoje dalyje nurodyta, kad dalyvauti atliekant tyrimo veiksmus gali būti pasitelkiami specialistai. Todėl vienas iš svarbiausių tyrėjo ir specialisto bendradarbiavimo aspektų yra pirminių tyrimo veiksmų atlikimas, o tiksliau – įvykio vietos apžiūra. Tyrimo metu taip pat paklausta apie bendrų mokymų poreikį. Tyrimo metu nustatyta, jog didžioji dalis respondentų (net 78 procentai) teigia, jog tokie bendri mokymai yra reikalingi. Bendrų mokymų poreikį pabrėžė tiek tyrėjai, tiek specialistai. Taip pat tyrimo metu siekiant nustatyti, ar organizuojami bendri tyrėjų ir specialistų mokymai, anketoje apklausėme tyrėjus ir specialistus. Tyrimo metu nustatyta, jog organizuojami bendri mokymai tyrėjams ir specialistams, tačiau labai nedidele apimtimi. 52 procentai respondentų teigė, jog bendri mokymai iš viso neorganizuojami. Taip pat pažymėtina, jog 40 procentų respondentų teigė, jog nežino apie organizuojamus bendrus mokymus, kas leidžia teigti apie sklaidos šioje situacijoje stoką. Todėl organizuojant mokymus, būtina atkreipti dėmesį ne tik į poreikį organizuoti bendrus tikslinius mokymus, bet ir įvertinti informacijos apie mokymus sklaidos būtinybę.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Skirtingose kriminalistikos mokyklose pateikiamos įvairios įvykio vietos apžiūros sampratos. Daugialypė įvykio vietos apžiūros sampratų įvairovė nesudaro jokios painiavos esminiam šio veiksmo turinio suvokimui. Akcentuodamos skirtingus įvykio vietos apžiūros ypatumus, minėtos įvykio vietos sampratos iš principo nėra kontraversiškos.

Lietuvos BPK reglamentuoja įvykio vietos tyrimą ir įvykio vietos apžiūrą. Šių veiksmų teisinio reguliavimo skirtumai nedaro jokios žymios įtakos praktinei veiklai, todėl normų taikymo kontekste pasigendama tarp šių veiksmų aiškios takoskyros. Tai lemia pagrįstą matymą jog šie veiksmai teisinio reguliavimo plotmėje yra atskirti dirbtinai. Įvykio vietos tyrimas – tai yra sudėtinė įvykio vietos apžiūros dalis. Nėra poreikio įvykio vietos tyrimo atskirti kaip savarankišką ikiteisminio tyrimo veiksmą. Todėl keltinas klausimas dėl LR BPK 205 str. 1 d. tobulinimo eliminuojant nuostatą dėl įvykio vietos tyrimo kaip savarankišką normą.

Tyrimo rezultatai parodė, kad atliekant įvykio vietos apžiūrą, identifikuotini trūkumai visose apžiūros etapuose – apsaugant įvykio vietą, tiek rengiantis ir atliekant apžiūrą, tiek

⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Vilnius: Registrų centras, 2015.

fiksuoiant pėdsakus ar objektus įvykio vietoje. Todėl spręstinas klausimas dėl kompleksinių taktinių, techninių, organizacinių ir edukacinių priemonių taikymo – naujų kompleksinių priemonių diegimo reaguojant į nusikalstamas veikas ir atliekant pirminius ikiteisminio tyrimo veiksmus, įvertinant kiekvienos apžiūros etapo pobūdį ir ypatumus; tikslinių mokymų organizavimo ir vadybinių elementų (bendradarbiavimo, planavimo) implikavimo šioje sferoje. Įdiegus naują veiklos modelį reaguojant į įvykius, siūlytina periodiškai atlikti išsamų šio veiklos formato diegimo vertinimą. Be to, atlikta šio proceso analizė per SSGG prizmę leido identifikuoti ne tik naujo veiklos modelio stipriąsias puses ir galimybes, bet ir silpnybes bei grėsmes siekiant sumažinti riziką ir išvengti klaidų.

LITERATŪRA

1. Alavi S., Tripathi O. P. M. Blood Test at the Scene of Crime. *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 1969.
2. Brandl S. G. *Criminal investigation: a analytical perspective*. Boston (Mass): Pearson, 2003.
3. Burda R., Juškevičiūtė J. Specialių žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89).
4. Burda R. Kompiuterinės įrangos panaudojimas ekonominiams nusikaltimams (kai kurie kriminalistinės charakteristikos ir tyrimo metodikos ypatumai). *Jurisprudencija. LTA mokslo darbai*. 1999. T. 12(4).
5. Conway A., James J. I., Gladyshev P. Development and Initial User Evaluation of a Virtual Crime Scene Simulator Including Digital Evidence. *Digital Forensics and Cyber Crime*. Volume 157. Springer International Publishing, 2015.
6. Cook T., Tattersall A. *Blackstone's Senior investigating officers' handbook*. Oxford University Press, 2014.
7. *Crime Scene Investigation and Reconstruction (3rd Edition)* by Robert R. Ogle Jr. Pearson; 3 edition, 2011.
8. Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija. Autorių kolektyvas. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.
9. Giacalone J. L. *The criminal investigative function*. Looseleaf Law Publications, 2011.
10. Gorbatkov A. Apžiūros atlikimo metodika tiriant kontrabandą. *Teisė* Nr. 57. 2005.
11. Horswell J. *The practice of crime scene investigation*. Boca Raton: CRC Press, 2004.
12. Houck M.M., Crispino F., McAdam T. *The science of crime scenes*. Oxford: Academic Press, 2012.
13. Jackson A. R.W., Jackson J. M., *Forensic science*. Prentice Hall, 2008.
14. James S.H., Norby J.J. *Forensic science: an introduction to scientific and investigative techniques*. Boca Raton: CRC Press, 2009.
15. Juškevičiūtė J. et al. *Kriminalistika: teorija ir technika*. Mykolo Romerio universitetas, 2012.
16. Juškevičiūtė J. et al. *Kriminalistikos taktika ir metodika*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
17. Kannan S., Muthu K., Muthusamy S., Sidhu P. Cheiloscopy - A Vital Tool In Crime Investigation. *Int J Forensic Sci Pathol*. 3(3), 2015.
18. Liao G., Zheng Y., Zhao L., Wu X. A Novel Plan for Crime Scene Reconstruction. *Proceedings of Sciences. CENet2015, 2-13 September 2015 Shanghai, China 2015*.
19. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2006 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. 5-V-454 "Dėl teritorinių policijos įstaigų veiklos apžiūrint ir tiriant įvykio vietas tobulinimo koncepcijos patvirtinimo".

20. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2015 m. rugsėjo 21 d. Nr. 5-V-821 įsakymas „Dėl Viešosios policijos prevencijos padalinio tyrėjų (apylinkės inspektorių) ir specialistų (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) eksperimentinė veiklos koncepcijos patvirtinimo“.
21. Lietuvos policijos 2014 metų veiklos ataskaita. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/>
22. Lietuvos policijos 2015 metų veiklos ataskaita. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>
23. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Vilnius: Registrų centras, 2015.
24. Lone J. A., Garnås A., Myklebust T., Bjørklund R., Hoff T., Bjørkli C. Organizational Climate and Investigation Performance in the Norwegian Police: A Qualitative Study. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 21 Jan 2017.
25. Maher J., Sollund R. Law Enforcement of the Illegal Wildlife Trafficking: a Comparative Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats Analysis of the UK and Norway. *Journal of Trafficking, Organized Crime and Security* 2016: 2(1).
26. Malevski H. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujos kriminalistinės koncepcijos modelis. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Lietuvos policijos akademija, 1997.
27. Malevski H., Kurapka V., Matulienė S., Navickienė Ž. Współpraca funkcjonariuszy organów ścigania ze specjalistami pionu kryminalistycznego. Diagnostyka i możliwości usprawnienia – doświadczenia Litewskie. *Archiwum medycyny sądowej i kryminologii: kwartalnik*. Kraków: Organ Polskiego Towarzystwa medycyny Sądowej i Kryminologii. 2016, t. 66, Nr. 3.
28. Malevski H. Įvykio vietos tyrimas: šiuolaikinės problemos ir raidos perspektyvos. *Jurisprudencija*, 1998, t. 10 (2).
29. Malevski H. Įvykio vietos apžiūra. Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, Vilnius, 1999.
30. Malevski H. Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos. *Jurisprudencija*, 1 2006 (79).
31. Malevski H. Specialistas kriminalistas įvykio vietos apžiūroje: pagal specialistų kriminalistų apklausos rezultatus. *Jurisprudencija*, 1998, t. 9(1).
32. Metenko J., Laca M. Application of theoretical base of crime scene search at crime scene. XI Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika: tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų pagrindu parengtas mokslinių straipsnių rinkinys. Lietuvos teismo ekspertizės centras, Vilnius, 2015.
33. Navickienė Ž., Šileris E. Overview of the Present Criminal Police Reform in Lithuania: From Structural Changes Towards Efficiency of Activities // *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. Nr. 15. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas.
34. Paulauskas V. Eismo įvykių ikiteisminio tyrimo kriminalistiniai ypatumai. Socialinės inovacijos globaliai plėtrai. *Mokslo darbai* Nr. 1(1). Mykolo Romerio universitetas, 2012.
35. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2016-2018 metų strateginis veiklos planas. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>
36. Radzevičius E. Specialių žinių taikymo problemos tiriant nusikalstamų darbų saugos pažeidimų įvykius Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2005, t. 66(58).
37. Radzevičius L. Nelaimingo atsitikimo įvykio vietos apžiūros ypatumai prieš skiriant darbų saugos techninę ekspertizę. *Jurisprudencija*. 1999.
38. *The Practice of Crime Scene Investigation*. Edited by John Horswell. CRC Press. 2004.
39. Vaaca J. R. *Computer Forensics: Computer Crime Scene Investigation (Networking Series)* (Networking Series). Charles River Media, Inc. Rockland, MA, USA ©2005.
40. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. ЛексЭст, 2002.
41. Драпкин Л. Я. и Карагодин В. Н. Криминалистика: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Проспект, Москва, 2011.

INSPECTION OF ACCIDENT SCENE IN LITHUANIA: IMPLEMENTATION SEARCH OF EFFECTIVE ACTIVITY MODEL

Žaneta Navickienė*, Edvinas Žuravliovas**
Mykolas Romeris University

Summary

Crime scene inspection is a primary and one of the most important pre-trial investigation procedures which not only records significant clues and data, but also determinates further sequence of events and final success of a case. Although there is no lack of academic and practical research on this issue, pre-trial investigation quality assurance, pre-trial investigation efficiency assessment and introduction of new operation formats in practice currently compose solid assumptions to analyze crime scene inspection newly by searching for efficient model of conducting pre-trial investigation.

This article analyzes a problem of crime scene inspection in the context of legal regulation, typology differences and provides proposals of certain legal regulation changes. Differences of criminal law traditions, provides various crime scene inspection concepts. Manifold variety of this procedure do not create any confusion for essential content perception of crime scene inspection emphasizing different crime scene inspection peculiarities, mentioned concepts of crime scene inspection mainly are not controversial. The code of criminal procedure of the Republic of Lithuania regulates crime scene inspection and crime scene investigation. The differences of these actions' legal regulation do not make significant impact for a practical activity, therefore in context of law application there is a lack of clear and targeted watershed of these actions. It determines a reasonable sight in which these actions in the legal regulation are divided artificially. Crime scene investigation is a combined and detailed part of a crime scene inspection. There is no demand to divide crime scene investigation as an independent pre-law inspection action. Therefore questions of the improvement of the code of criminal procedure of the Republic of Lithuania article 205 part 1 could be raised in terms of eliminating crime scene investigation as a separate institute of a criminal process. This article also introduces tactical recommendations for crime scene inspection, situation and issues, highlights purposeful criminal tactical recommendations compliance. In order to comprehensively evaluate opportunities of new operational work model application in the context of crime scene inspection, the existing work management structural format and characterize possible efficient operational work model through the SWOT analyzes, and evaluate subjects' power and competence in place of crime scene, also improvement opportunities are being offered. Research results has shown that there are flaws during the crime scene inspection – securing the crime scene, preparing and conducting the search, gathering clue or objects in the crime scene. Therefore there is a question how to apply complex tactical, technical, organizational and educational measures – apply new complex measures responding to criminal activities and conducting primary pre-trial investigation actions by evaluating every investigation phase nature and features; purposive training organization and management element (communication and planning) implication in this field. By applying a new operational work model, it is advisable to periodically conduct a detailed activity format application evaluation. Also, SWOT analysis of this process allowed identify strengths and opportunities of a new activity model and also weaknesses and threats in order to reduce risk and avoid mistakes.

Keywords: crime scene, crime scene inspection, crime scene investigation, pre-trial officer, criminal proceedings, crime investigation, organizing police work.

Žaneta Navickienė*, socialinių (teisė) mokslų daktarė, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: vidaus saugumas, policijos pareigūnų kompetencija ir profesinis mokymas, ikitėisminio tyrimo organizavimas.

Žaneta Navickienė*, PhD, Associate Professor of Police Activities Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: internal security, police competence and vocational training, organizing of pre-trial investigation.

Edvinas Žuravliovas**, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės ir policijos veiklos programos 3 kurso studentas. Mokslinių tyrimų kryptys: vidaus saugumas ir ikitėisminio tyrimo organizavimas.

Edvinas Žuravliovas**, Mykolas Romeris university Faculty of Public Security Law and police activity program 3-year student. Research interests: internal security and organizing of pre-trial investigation.

KEITIMASIS INFORMACIJA IR TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIAVIMAS TIRIANT SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ATVEJUS

Gediminas Bučiūnas*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas
Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas +370 37 303673*

*Kauno apygardos prokuratūra, prokuroras
Laisvės al. 32, LT-44240 Kaunas
Telefonai: +370 686 41 886, +370 37 409653*

El. paštai: gediminas.buciunas@prokuraturos.lt; gediminas1967@gmail.com

Vilius Velička**

***Lietuvos policijos mokykla Policijos veiklos skyrius
Mokslo g. 2, Mastaičių k., Alšėnų sen., Kauno rajonas
Telefonas +370 700 60034*

*Mykolo Romerio universitetas Viešojo saugumo fakultetas
Policijos veiklos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas +370 37 303655
El. paštas: vilius.velicka@policija.lt*

Anotacija. Pastaruoju metu Lietuvoje daugėja smurto protrūkių artimoje aplinkoje, nusinešančių vaikų bei suaugusiųjų gyvybes. Šis socialinis reiškinys verčia valstybę imtis atitinkamų teisės aktais reglamentuotų priemonių, siekiant sumažinti smurtą artimoje aplinkoje. Šio mokslinio tyrimo objektas sietinas su nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, tyrimu. Autoriai gilinsis į smurto artimoje aplinkoje tyrimo sėkmei trukdančių kliūčių identifikavimą.

Greta tradiciškai visiems jau gerai žinomo smurto tramdymo įrankio – baudžiamojo įstatymo, daugiau kaip penkerius metus (įsigaliojo nuo 2011 m. gruodžio 15 d.) galioja Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Puiku, kad reikiami teisiniai instrumentai sukurti, priimti ir gana plačiai taikomi praktikoje. Drauge tai kelia klausimą, ar naujas teisinis instrumentas ir baudžiamasis įstatymas taikomi efektyviai. Vien tik pažvelgę į 2017 m. sausio–vasario mėn. įvykius Lietuvoje, kurie sukėlė didelį visuomenės susidomėjimą, pirmuosiuose visuomenės informavimo priemonių puslapiuose rasime informaciją apie įvykius Kėdainių ir Šiaulių miestuose. Tai leidžia teigti, kad smurto sumažinimas artimoje aplinkoje yra ne kelerių metų darbas, o ilgai trunkantis procesas. Tiriama smurtą artimoje aplinkoje dalyvauja įvairios savo paskirtimi, teikiamų socialinių paslaugų pobūdžiu, įgaliojimais, pavaldumu, nuosavybės forma institucijos. Pvz., specializuotas pagalbos centras, policija, prokuratūra, vaiko teisių apsaugos įstaiga ir kt. Jau vien tik iš šio nepilno institucijų sąrašo matyti, kiek daug institucijų yra įtraukta į apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje procesą. Šio tyrimo autoriai analizuodami vieningo atsako į smurtą artimoje aplinkoje modelį Lietuvoje dėmesį sutelks į:

- informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką artimoje aplinkoje gavimo šaltinius;
- gydymo įstaigų ar gydymo paslaugas teikiančių subjektų disponuojamos informacijos apie paciento sveikatos būklę teikimą teisėsaugos institucijoms esant požymiams, kad pacientų sveikatos sutrikdymo priežastis – galimai padaryti nusikalstami veiksmai prieš pacientus.

- nukentėjusiųjų socialinių poreikių vertinimo ir asmens, įtariamo / pripažinto kaltu, nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo sklaidą tiek institucijos viduje, tiek tarp institucijų;
- institucijų, dalyvaujančių tiriant smurtą artimoje aplinkoje, bendradarbiavimo formas.

Pagrindinės sąvokos: informacija, smurtas artimoje aplinkoje, ikiteisminis tyrimas, tarpinstitucinis bendradarbiavimas.

ĮVADAS

Kiekvieno žmogaus gyvybė reikalauja besąlygiškos pagarbos. Tai akcentuojama daugelio pasaulio šalių pagrindiniame įstatyme – Konstitucijoje, kurioje atskiru straipsniu reglamentuojama žmogaus gyvybės, kaip vienos didžiausių vertybių Visatoje, apsauga. Pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 str. nurodo, kad „žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas.“¹ Todėl valstybė, siekdama apsaugoti svarbiausius teisinius gėrius, priima teisės aktus, įsteigia atitinkamas institucijas. Pvz., viena iš tokių institucijų yra policija, kurios veiklą reglamentuojančio Lietuvos Respublikos policijos įstatymo (toliau – Policijos įstatymas) 5 str. 1 d. 2 p. įtvirtintas vienas iš policijos uždavinių – asmens, visuomenės saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimas.² O vienas iš teisės aktų, numatančių teisinę atsakomybę už pavojingas visuomenei, neteisėtas veikas, yra Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – BK). Pats baudžiamasis įstatymas tik apibrėžia, kokios veikos yra laikomos nusikalstamomis, bet nereglamentuoja duomenų / informacijos rinkimo proceso, siekiant nustatyti, ar padaryta veika yra nusikalstama ar ne, kas tokią veiką padarė. Tai reglamentuoja Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK), numatantis imperatyvią pareigą teisėsaugos institucijoms atskleisti nusikalstamą veiką. Šiame straipsnyje autoriai sąvokas „**informacija**“ ir „**duomenys**“ vartoja kaip lygiavertes.

2017 m. skaudūs įvykiai Kėdainių ir Šiaulių miestuose³ paskatino šio tyrimo autorius pažvelgti į:

- informacijos apie smurtą artimoje aplinkoje gavimo šaltinius;
- gydymo paslaugas teikiančių subjektų disponuojamos informacijos apie galimai pacientų patirtą smurtą artimoje aplinkoje teikimo specifiką teisėsaugos institucijoms;
- informacijos apie įtariamo / pripažinto kaltu asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo sklaidą tarp institucijų, susijusių su smurto artimoje aplinkoje tyrimu;

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

2 Lietuvos Respublikos policijos įstatymas. TAR, 2015-07-03, Nr. 10818.

³ <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/kriminalai/kedainiuose-ziauriai-sumusta-vaika-buvo-galima-igelbeti-bet-susimove-prokurorai.htm> [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-05-02]

<http://lietuvosdiena.lrytas.lt/kriminalai/2017/02/28/news/del-smurto-pries-17-metes-kudiki-jau-buvo-pradetas-tyrimas-bet-jis-buvo-nutrauktas-621806/> [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-05-02]

- tarpinstitucinio bendradarbiavimo formas tiriant smurtą artimoje aplinkoje.

Skaudaus įvykio atvejo Lietuvoje raida: įvykis, pasižymėjęs brutalumu, elementarių visuomenės elgesio normų nepaisymu, po to kylantis visuomenės, politikų pasipiktinimas, reikalavimai aukštiems teisėsaugos institucijų vadovams atsistadydinti iš pareigų ir galiausiai „atpirkimo ožių“ suradimas – eilinių pareigūnų nubaudimas. Toks veiksmų ir sprendimų algoritmas neišsprendžia atsiradusios problemos, o ją tik dar labiau „užkonservuoja“. Nubausti eilinių policijos pareigūną ar prokurorą – tai lengviausias būdas nuraminti visuomenę. Autorių nuomone, bet kokiam tyrime, analizuojant iškilusias problemas ar priimant sprendimus, vieni iš svarbiausių elementų yra keitimosi informacija tarp įvairių subjektų procesai ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Juk kiekvieno tyrimo uždavinys, nesvarbu, ar tiriant nusikalstamą veiklą, ar klimato kaitos įtaką gyvajai gamtai, yra surinkti informaciją iš skirtingų šaltinių, ją išanalizuoti taikant įvairius metodus, pateikti alternatyvius sprendimų būdus ir padaryti tinkamiausią išvadą. Taikomų metodikų įvairovė, siūlomų problemų alternatyvūs sprendimo būdai leidžia geriau suvokti tiriamo reiškinių esmę, pažinti patį reiškinį.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti, kaip keičiamasi informacija ir kaip bendradarbiauja institucijos siekdamos užkardyti smurtą artimoje aplinkoje.

Tyrimo objektas – keitimasis informacija ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas, tiriant smurto atvejus artimoje aplinkoje.

Tyrimo sprendžiami uždaviniai: nustatyti informacijos apie smurtą artimoje aplinkoje gavimo šaltinius; išanalizuoti informacijos apie pacientų sveikatą, kuri pakito dėl galimai nusikalstamų veiksmų padarymo, teikimo tvarką (informacijos apie paciento sveikatą konfidencialumas); išanalizuoti, kaip keičiamasi įtariamųjų / pripažintų kaltais asmenų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo informacija tarp institucijų); aptarti tarpinstitucinio bendradarbiavimo formas, tiriant smurtą artimoje aplinkoje.

Tyrimo metodai. Dokumentų analizė, struktūruotas interviu ir kt. mokslinio tyrimo metodai.

Taikant dokumentų analizės metodą išanalizuoti teisės aktai, reglamentuojantys gydymo paslaugas teikiančių subjektų disponuojamos informacijos apie pacientų sveikatą teikimą teisėsaugos institucijoms, bei informacijos, surinktos tiriant smurtą artimoje aplinkoje, dalijimasis ir sklaida tarp įvairių institucijų.

2017 m. vasario–balandžio mėn. pagal parengtą klausimų sąrašą atliktas **struktūruotas interviu žodžiu su ekspertais**. Klausimai buvo susiję su smurto artimoje aplinkoje tyrimu: nukentėjusiojo poreikių nustatymu ir įtariamojo / pripažinto kaltu asmens nusikalstamo elgesio

rizikos vertinimo informacijos dalijimusi su kitomis institucijomis, tarpinstitucinio bendradarbiavimo formomis tiriant smurtą artimoje aplinkoje. Interviu buvo pasirinkti pareigūnai ir darbuotojai, dirbantys Klaipėdos ir Panevėžio apygardos prokuratūrų veiklos teritorijoje, Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato veiklos teritorijoje, Kauno apygardos probacijos tarnyboje, Kauno m. vaiko teisių apsaugos įstaigoje, Kauno ir Tauragės apskričių specializuotuose pagalbos centruose, bei Kauno apskrityje gydymo paslaugas teikiantys gydytojai. Prieš interviu tyrimo autoriai informavo respondentus apie šio tyrimo tikslą, keliamus uždavinius, supažindino su klausimais, kurie bus užduodami interviu metu. Visiems respondentams buvo garantuotas konfidencialumas.

Kiti šiame tyrime minimi moksliniai tyrimo metodai buvo naudojami gautiems atsakymams, mokslinei literatūrai ir teisės aktams analizuoti, apibendrinti ir tyrimo išvadoms, pasiūlymams suformuluoti.

TYRIMAS IR JO REZULTATŲ ANALIZĖ

Gana daug mokslinių straipsnių ir darbų yra parengta apie smurto artimoje aplinkoje priežastis, prevenciją, smurto artimoje aplinkoje tyrimo specifiką⁴. Norint apžvelgti tyrimus, susijusius su gydymo paslaugas teikiančių subjektų disponuojama informacija apie pacientų sveikatos sutrikdymus, galimai atsiradusius dėl smurto artimoje aplinkoje, su įtariamojo / pripažinto kaltu asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo sklaida tarp institucijų, susijusių su smurto artimoje aplinkoje tyrimu, ir su tarpinstitucinio bendradarbiavimo formomis, tiriant smurtą artimoje aplinkoje Lietuvoje, buvo atlikta paieška teisės žurnaluose „Teisė“, „Jurisprudencija“, „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ bei elektroninėse duomenų bazėse. Paieškos kriterijai: straipsniai, rengti lietuvių ir anglų kalbomis. Reikšminiai žodžiai: „informacijos apie paciento sveikatą konfidencialumas“, „asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo sklaida“, „tarpinstitucinis bendradarbiavimas tiriant smurtą artimoje aplinkoje“. Tyrimų atlikimo data – nuo 2011 m. iki 2017 m. Buvo aptikta straipsnių, kuriuose informacijos

⁴ Ansell Ch., Gash A. Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2008. 18 (4), p. 543–571.

Amanda L. Robinson Reducing Repeat Victimization Among High-Risk Victims of Domestic Violence. *The Benefits of a Coordinated Community Response in Cardiff, Wales. Violence Against Women*. 2006 August, Volume 12, Number 8, p. 761-788.

Bryson J. M., Crosby, B. C., Stone, M. M. The Design and Implementation of Cross-Sector Collaborations: Propositions from the Literature. *Public Administration Review*, 2006, 66 (1), p. 44-55.

Craig, D, Courtney, M. . The Potential of Partnership: Key Learnings and Ways. *Local Partnerships and Governance Research Group*. 2004.

apie asmens sveikatą konfidencialumo tema buvo analizuojama daugiau iš paciento perspektyvos. Paminėtini šie autoriai: S. Endriukaiytė, D. Jonuškaitė, E. Gefenas, G. Mozūraitis.

2011 m. gruodžio 15 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui, pastebimas policijos registruojamų įvykių, registre gautų pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje ir pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl smurto artimoje aplinkoje skaičiaus didėjimas. Pvz., laikotarpiu nuo 2012-01-01 iki 2012-12-31 policijos registruojamų įvykių registre užregistruoti 18 268 pranešimai dėl smurto artimoje aplinkoje ir pradėti 7 586 ikiteisminiai tyrimai dėl smurto artimoje aplinkoje, o laikotarpiu nuo 2015-01-01 iki 2015-12-31 jau atitinkamai – 38 510 ir 10 703.

Pats smurtas artimoje aplinkoje pasireiškia įvairaus sunkumo nusikalstamų veikų padarymu, pvz., tyčinis nužudymas, išžaginimas, nesunkus sveikatos sutrikdymas, grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas. Vien iš šio trumpo nusikalstamų veikų sąrašo matyti, kad įvairiomis smurto formomis artimoje aplinkoje yra kėsinamasi į įvairius baudžiamuoju įstatymu saugomus teisinius gėrius: žmogaus gyvybę, sveikatą, žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą, nuosavybę, turtines laisves ir turtinius interesus.

Žvelgiant į statistinius duomenis apie smurtą artimoje aplinkoje, kyla klausimas, kas gi praneša apie smurtą artimoje aplinkoje. Ar tik asmuo, kuris nukentėjo nuo smurto? Ar dar yra kitų informacijos šaltinių? Vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 78 str., liudyti gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, kuris gali žinoti kokių nors aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti. Šias aplinkybes žmogus galėjo matyti ar kitaip suvokti (girdėti, užuosti ir t. t.) ir gali duoti teisingus parodymus. Šis požymis sietinas su liudytojo procesiniu veiksmumu. Liudytojas gali būti bet kokio amžiaus, bet kokios pilietybės ar be pilietybės asmuo. Pradėjus tyrimą duomenys renkami laikantis baudžiamojo proceso įstatyme nustatytų procedūrų. Lietuvos Respublikos BPK 20 str. 1 d. nurodo, kad „įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys.“⁵

Taigi, informacijos turėtoju apie padarytą nusikalstamą veiką gali būti ne tik tiesiogiai nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjęs asmuo, bet ir kiti asmenys. Autoriai, remdamiesi savo praktinio darbo patirtimi, sukaupia akademinę patirtimi tyrinėjant smurtą artimoje aplinkoje, baudžiamųjų bylų analizės duomenimis, asmenų kontaktavimo su smurtu artimoje aplinkoje

5 Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 89-2741

būdo kriterijumi, santykinai išskiria tokius informacijos apie smurtą artimoje aplinkoje šaltinius:

a) auka – asmuo, tiesiogiai, betarpiškai vieną kartą ar pastoviai patyręs ar patiriantis vienokios ar kitokios formos smurtą (fizinį, psichinį, ekonominį, seksualinį) (asmuo įgyja nukentėjusiojo statusą esant ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo procesiniam sprendimui);

b) pats smurtautojas;

c) asmenys, kurie buvo smurtinių veiksmų atlikimo artimoje aplinkoje metu ir matė ar kitaip suvokė smurtinių veiksmų darymo faktą, pvz., tėvai, vaikai, kiti atsitiktinai nusikalstamos veikos metu buvę asmenys;

d) asmenys, disponuojantys informacija apie smurtą artimoje aplinkoje, t. y. gavę informaciją tiek tiesiogiai iš aukos, smurtautojo, iš asmenų, buvusių smurtinių veiksmų atlikimo metu ir stebėjusių ar kitaip suvokusių, kad buvo atlikti nusikalstami veiksmai, tiek netiesiogiai iš kitų asmenų;

e) asmenys, turintys specialių žinių, teikiantys socialines paslaugas, pvz., gydytojai, psichologai, psichiatrai, teisininkai, kurie paslaugas teikimo metu yra gavę informacijos tiek iš paslaugos gavėjo (paciento, kliento), tiek iš atliktų tyrimų arba remdamiesi specialiomis žiniomis išanalizavę informaciją turi pagrindo manyti, kad prieš paslaugos gavėją (pacientą, klientą) buvo pavartoti smurtiniai veiksmai, nulėmę asmens fizinę ir psichinę sveikatos būklę.

Gydytojai, teikdami socialines paslaugas, privalo laikytis teisės aktų, profesinės etikos kodekso reikalavimų – saugoti konfidencialią informaciją, gautą iš socialinės paslaugos gavėjo. Iš to išplaukia, kad informacija, kuri buvo gauta teikiant socialines paslaugas, pvz., apie paciento sveikatą, yra konfidenciali. Į tai dar V a. pr. Kr. dėmesį atkreipė Hipokratas, kurio pasakytais žodžiais „Visa, ką gydydamas matysiu ar girdėsiu, ar šiaip ką, net ir nekviestas gydyti, patirsiu apie žmonių įprastą gyvenimą, nutylėsiu ir laikysiu paslapyje, jei nebus reikalo tai viešai paskelbti“⁶ vadovaujasi gydytojas, medicinos darbuotojas teikdamas gydymo paslaugas. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str. 1 d. nurodo, kad „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.“⁷ Panaši nuostata įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 str. 1 d., kur nurodoma, kad „žmogaus privatus gyvenimas

⁶ Hipokrato priesaika. http://www.ligonine.lt/100/?page_id=539

⁷ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

neliečiamas“.⁸ Minėtos teisės aktų nuostatos dėl asmens privataus gyvenimo apsaugos perkeltos į kitus teisės aktus, reglamentuojančius gydymo paslaugas teikiančių subjektų veiklą. Pvz., Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 72 straipsnyje nurodytos asmens sveikatos priežiūros, visuomenės sveikatos priežiūros bei farmacinės veiklos subjektų pareigos „užtikrinti asmenų teisę gauti informaciją apie savo sveikatą ir šios informacijos konfidencialumą“.⁹ Dar išsamiau tai išdėstyta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakyme „Dėl asmens sveikatos paslapties kriterijų patvirtinimo“, kuriame nurodyta kad „asmens sveikatos (medicininės) paslapties saugojimas, arba konfidencialumas – tai sveikatos priežiūros darbuotojų pareiga be pacientų ar jų atstovų sutikimo neatskleisti informacijos apie paciento sveikatos būklę, diagnozę, prognozę, gydymą ir kitus asmeninio pobūdžio faktus, kuriuos sveikatos priežiūros darbuotojai sužinojo atlikdami profesines ar darbo pareigas“.¹⁰

Teikiant informaciją apie pacientą be jo sutikimo, duomenų turi būti pateikiama tik tiek, kiek yra klausiama, nes gydymo paslaugas teikiančių medicinos darbuotojų, gydytojų pareiga – ne tik gydyti pacientą, bet ir išsaugoti informaciją apie paciento sveikatą. Lietuvoje konfidencialumo tema atliktų tyrimų yra itin mažai. Vienas iš jų buvo atliktas 2008 m. Jo metu nustatyta, jog „didžioji dalis gydytojų mano, kad jie užtikrina informacijos konfidencialumą apie paciento sveikatos būklę (97,7 proc.), ligos diagnozę (100 proc.), medicininių tyrimų duomenis (100 proc.), gydymo metodus (97,7 proc.), gydymo prognozes (94,2 proc.)“.¹¹

Kitas klausimas, susijęs su šiuo tyrimu, yra konfidencialios informacijos teikimo tvarka teisėsaugos institucijoms (policijai). Išanalizavus Lietuvos Respublikos medicinos sistemą reglamentuojančius teisės aktus nustatyta, kad ne viename teisės akte yra įtvirtintos nuostatos apie konfidencialios informacijos apie paciento sveikatą teikimo tvarką. Pvz., Lietuvos Respublikos pacientų teisių žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 8 str. 3 d. nurodyta, kad „visa informacija apie paciento buvimą sveikatos priežiūros įstaigoje, gydymą, sveikatos būklę, diagnozę, prognozes ir gydymą, taip pat visa kita asmeninio pobūdžio informacija apie pacientą turi būti laikoma konfidencialia ir po paciento mirties. Teisę gauti informaciją po paciento mirties turi įpėdiniai pagal testamentą ir pagal įstatymą, sutuoktinis (partneris), tėvai, vaikai“.¹² To paties straipsnio 4 d. nurodyta, kad „konfidenciali informacija gali būti suteikiama kitiems

8 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

9 Lietuvos Respublikos Sveikatos sistemos įstatymo 72 straipsnis 7 punktą. Valstybės žinios, 1994-08-17, Nr. 63-1231.

10 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakymas „Dėl asmens sveikatos paslapties kriterijų patvirtinimo.“ Valstybės žinios, 1999-12-24, Nr. 109-3195.

11 Giedrikaitė R., Misevičienė I., Jakušovaitė I. Gydytojų ir pacientų nuomonės apie pasitikėjimą ir konfidencialumą vertinimas. Medicina, Kaunas. 2008, 44 (1).

asmenims tik turint rašytinį paciento sutikimą, kuriame yra nurodyta tokios informacijos suteikimo pagrindas ir naudojimo tikslai, išskyrus atvejus, kai pacientas medicinos dokumentuose yra pasirašytinai nurodęs, koks konkretus asmuo turi teisę gauti tokią informaciją, taip pat tokios informacijos teikimo mastą ir terminus. Pacientas turi teisę nurodyti asmenis, kuriems konfidenciali informacija negali būti teikiama. Asmenims, tiesiogiai dalyvaujantiems gydant ar slaugant pacientą, atliekantiems paciento sveikatos ekspertizę, be paciento sutikimo konfidenciali informacija gali būti suteikiama tais atvejais ir tiek, kiek tai būtina paciento interesams apsaugoti. Kai pacientas laikomas negalinčiu protingai vertinti savo interesų ir nėra jo sutikimo, konfidenciali informacija gali būti suteikiama paciento atstovui, sutuoktiniui (partneriui), tėvams (įtėviams) ar pilnamečiams vaikams tiek, kiek tai būtina paciento interesams apsaugoti“. Minėto įstatymo 9 straipsnio dalyse nurodyta:

1 dalyje: „Be paciento sutikimo teisės aktų nustatyta tvarka konfidenciali informacija gali būti suteikiama valstybės institucijoms, kurioms Lietuvos Respublikos įstatymai suteikia teisę gauti konfidencialią informaciją apie pacientą, taip pat šio įstatymo 23 str. 8 d. nurodytiems asmenims. Konfidenciali informacija šiems asmenims gali būti suteikiama tik rašytiniu jų prašymu, kuriame nurodomas konfidencialios informacijos prašymo pagrindas, jos naudojimo tikslai ir reikalingos informacijos mastas. Visais atvejais konfidencialios informacijos suteikimas turi atitikti protingumo, sąžiningumo ir paciento teisių apsaugos ir interesų prioriteto principus“.

2 dalyje: „Už neteisėtą konfidencialios informacijos apie pacientą rinkimą ir naudojimą atsakoma teisės aktų nustatyta tvarka“.

3 dalyje: „Užtikrinant paciento teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, turi būti vadovujamasi nuostata, kad paciento interesai ir gerovė yra svarbesni už visuomenės interesus. Šios nuostatos taikymas gali būti ribojamas įstatymų nustatytais atvejais, kai tai būtina visuomenės saugumo, nusikalstamumo prevencijos, visuomenės sveikatos arba kitų žmonių teisių ir laisvių apsaugai“.

4 dalyje: „Apie sužalotus pacientus, kuriems žala galėjo būti padaryta nusikalstama veika, sveikatos priežiūros įstaigos privalo nedelsdamos pranešti teisėsaugos institucijoms“.¹²

Apibendrinant galima teigti, kad konfidenciali informacija apie paciento sveikatą gali būti teikiama tretiesiems asmenims:

- a) esant paciento sutikimui;

¹² Lietuvos Respublikos Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996-10-23, Nr. 102-2317.

b) be paciento sutikimo tais atvejais, kurie apibrėžti įstatyme.

Vienas iš tokių atvejų yra asmens sužalojimas, susijęs su nusikalstama veika. Žodžio „sužaloti“ reikšmė lietuviškų terminų žodyme aiškinama taip: „1. smarkiai sužeisti, suluošinti: Sužaloti kūną, veidą. sngr.: Neatsargiai elgdamasis su mašinomis, gali susižaloti. 2. sugadinti: Sužalotas laivas. Sužalojimas: Sunkus kūno sužalojimas“.¹³ Pateiktas žodžio „sužaloti“ reikšmės gramatinis aiškinimas leidžia teigti, kad sužalojimas apima tik žmogaus kūno audinių vientisumo ar organų funkcijos sutrikdymą, mechaniškai, termiškai ar kitaip paveikiant žmogaus kūną ar jo dalį. Taigi, be paciento sutikimo gydymo paslaugas teikiantys subjektai turi imperatyvią pareigą informuoti teisėsaugos institucijas apie sužalotus pacientus.

Ar teikiama informacija teisėsaugos institucijoms, jei asmuo dėl nuolatinio ilgalaikio psichologinio spaudimo, patyčių patiria sveikatos sutrikimus ir priverstas kreiptis į psichologus, psichiatrus arba patirta psichinė prievarta sukelia pokyčius aukos kūne, pvz., atskirų organų disfunkciją ir pan.? Ar gydymo paslaugas teikiantys subjektai privalo informuoti teisėsaugos institucijas apie paciento sužalojimus, gautus dėl psichinio smurto?

Privačiomis psichologinėmis ir psichiatrinėmis konsultacijomis užsiimančių gydytojų atsakymai į užduotą klausimą apie tai, ar socialinių paslaugų teikimo metu paaiškėjus, kad paciento sveikatos būklės pablogėjimas tiesiogiai susijęs su smurtu artimoje aplinkoje be paciento sutikimo jie praneša apie galimai nusikalstamą veiką teisėsaugos institucijoms, buvo tokie:

1) nesant paciento sutikimo gydytojas negali atskleisti konfidencialios informacijos apie paciento sveikatos būklę tretiesiems asmenims, įskaitant teisėsaugą;

2) esant didelei konkurencijai šiame paslaugų segmente konfidencialios informacijos atskleidimas net teisėsaugos institucijoms gali pakenkti privačiai praktikai.

Autoriai atliko interviu su Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato pareigūnais, kurių darbas – nusikalstamų veikų bei gaunamų pranešimų apie įvykius registravimas. Į klausimą, ar privačia odontologo, psichologo, psichiatro veikla užsiimantys subjektai informavo policiją apie spėjamą nusikalstamą veiką, susijusią su smurtu artimoje aplinkoje 2015–2016 m. Kauno mieste, pareigūnai atsakė, kad tokių duomenų jie neturi.

Remiantis policijos registruojamų įvykių registru (toliau – PRJR), viešosios įstaigos, teikiančios neatidėliotiną, skubią medicinos pagalbą, pvz., Klinikinės ligoninės Skubiosios pagalbos ir traumų skyrius, informuoja policiją apie pacientui padarytus sužalojimus ar

¹³ Sužaloti. <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/S/suzaloti>.

sveikatos sutrikimus (pvz., durtines-pjautines, šautines žaizdas ir kitus sužalojimus). Kita vertus, nerasta jokių duomenų, kad privačiai psichologine, psichiatrine, odontologine veikla užsiimantys subjektai informuotų policiją apie pacientų atžvilgiu daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, susijusią su smurtu artimoje aplinkoje.

Autoriai taip pat atliko interviu su gydymo paslaugas teikiančiais šeimos medicinos gydytojais, radiologais, dirbančiais privačiose klinikose. Į užduotą klausimą, ar esant pagrindui įtarti, kad pacientas buvo sužalotas, pavartojus smurtinius veiksmus, yra pranešama teisėsaugos institucijoms, respondentai atsakė, kad jiems svarbiausia pacientui suteikti medicininę pagalbą, o ne gilintis į sužalojimų kilmę, ypač jei pacientas nepasakoja apie jo atžvilgiu pavartotą smurtą ar neigia smurto prieš jį pavartojimo faktą. Kitos respondentų nurodytos nepranešimo teisėsaugos institucijoms apie kilusius įtarimus priežastys: nepakankamos žinios, kurios leistų daryti pagrįstas išvadas dėl sužalojimo pobūdžio; darbo krūviai; nenoras vykti į teisėsaugas institucijas duoti parodymų; nenoras prarasti klientą. Todėl, pvz., jei odontologinių paslaugų kreipiasi ar su šeimos nariu į kliniką atvyksta nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėję asmenys, tai odontologai tiesiog suteikia gydymo paslaugą, bet nesigilina į danties ar jo dalies netekimo priežastis. Lietuvos Respublikos odontologijos praktikos įstatymo 9 str. nurodytos odontologo profesinės pareigos. Odontologas privalo gerbti pacientų teises, jų nepažeisti, teisės aktų nustatyta tvarka pranešti teisėsaugos bei kitoms įgaliotoms valstybės institucijoms apie sužalotus pacientus, kuriems žala galėjo būti padaryta nusikalstama veika¹⁴. Lietuvos Respublikos Seimas 2016-09-21 nutarime dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo 5 str. nurodo „pasiūlyti Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai parengti smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijus sveikatos priežiūros įstaigų darbuotojams ir rekomendacijas dėl veiksmų kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje, taip pat atnaujinti ir platinti Smurto prieš vaikus diagnostikos metodines rekomendacijas.“¹⁵

Autorių nuomone, Lietuvos Respublikos pacientų teisių žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 9 str. 4 p. vartojamos sąvokos „sužaloti pacientai“ reikšmė nusikalstamų veikų kontekste turėtų būti suprantama plačiau nei dabar yra praktikoje teikiant informaciją teisėsaugos institucijoms apie sužalotus pacientus. Žodis „sužaloti“ turi apimti ir psichinį smurtą, kurio paslėptas, ilgalaikis žalojantis poveikis sukelia asmens sveikatos sutrikimus. Pvz.,

14 Lietuvos Respublikos Odontologijos praktikos įstatymas. Valstybės žinios, 2009-04-18, Nr. 43-1669.

15 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo.“ TAR, 2016-09-22, Nr. 23885.

pastoviai tyčiojantis iš žmogaus gali būti ne tik paveikiama asmens psichika, bet gali būti sutrikdyta atskirų organų funkcija ar žmogus privestas prie savižudybės. Siūlytina Lietuvos Respublikos pacientų teisių žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 9 str. 4 p. pakeisti papildant nuostata dėl psichinio smurto, privedimo prie savižudybės ir 4 p. išdėstyti taip: „Apie sužalotus ar sistemingai terorizuojamus pacientus, kuriems žala galėjo būti padaryta ar yra daroma nusikalstama veika, sveikatos priežiūros įstaigos privalo nedelsdamos pranešti teisėsaugos institucijoms“.

Apibendrinant galima teigti, kad gydymo paslaugas teikiantys subjektai, ypač privačiame sektoriuje, dėl įvairių priežasčių ne visada praneša teisėsaugos institucijoms apie spėjama galimai nusikalstamą veiką, apie įtariamą suicidą, nors tai turėtų ir privalėtų daryti.

Nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimas reglamentuotas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakyme Nr. I-63 „Dėl Rekomendacijų dėl nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo“. Nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimas atliekamas, užpildant aukščiau minėtu Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintų nepilnamečio nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimo pažymą. Drauge įvertinamas ir įtariamo asmens nusikalstamo elgesio rizikos lygis.

Šio tyrimo autoriai, siekdami užsibrėžtų tikslų, 2017 m. vasario–balandžio mėn. atliko interviu su ekspertais dėl įtariamo / pripažinto kaltu asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo tarpinstitucinės sklaidos pagal iš anksto parengtą klausimų sąrašą. Informacija apie asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimą yra labai reikšminga jau pirminėje baudžiamojo proceso stadijoje – ikiteisminiame tyrime – parenkant ir skiriant įtariamajam kardomąją priemonę; parenkant tinkamiausias nukentėjusiajam apsaugos nuo smurto priemones. Prokurorui parinkus ir siūlant skirti pačią griežčiausią kardomąją priemonę – suėmimą įtariamajam, o teismui skiriant tokią priemonę, privalu vadovautis Lietuvos Respublikos BPK 122 str. nuostatomis, apibrėžiančiomis suėmimo skyrimo sąlygas ir pagrindus. Vienas iš pagrindų skirti suėmimą yra pagrįstas manymas, kad įtariamasis darys naujus nusikaltimus. Šiuo atveju yra labai svarbūs nukentėjusiojo specialūs apsaugos poreikiai ir įtariamojo asmens nusikalstamo elgesio rizikos lygis, t. y. kokia egzistuoja tikimybė, kad asmuo gali padaryti naują teisės pažeidimą. Pvz., jei asmuo jau teismo sprendimu buvo pripažintas kaltu padaręs smurtinį nusikaltimą, pvz., tyčinį nužudymą, tai tikimybė, kad asmuo gali padaryti naują smurtinį nusikaltimą yra žymiai didesnė nei asmens, kuris nėra teismo sprendimu pripažintas kaltu už nusikalstamas veikas ar baustas administracine tvarka. Surinkus pakankamai duomenų,

leidžiančių prokurorui manyti, kad buvo padaryta nusikalstama veika, byla pereina iš preliminarios / paruošiamosios baudžiamojo proceso stadijos į teismo nagrinėjimo stadiją. Kelių skirtingų institucijų atliktas asmens, įgijusio kaltinamojo procesinį statusą, nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas yra vertinga informacija teismui parenkant ir skiriant konkrečią bausmės rūšį bei dydį, taikant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto nuostatas, parenkant ir skiriant baudžiamojo / auklėjamojo pobūdžio priemones.

Atliekant ikiteisminį tyrimą dėl smurto artimoje aplinkoje, pagrindiniai subjektai, atliekantys nukentėjusiojo poreikių nustatymą, socialinės aplinkos, kurioje gyvena auka, smurtautojas įvertinimą, yra policija, specializuotas pagalbos centras (toliau – SPC) ir vaiko teisių apsaugos įstaiga (jei nusikalstama veika susijusi su nepilnamečiu). Vadovaujantis SPC veiklą reglamentuojančiais teisės aktais, SPC, gavęs iš policijos informaciją apie smurto artimoje aplinkoje atvejį ir smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens duomenis, pagal galimybes nedelsdamas, bet ne vėliau kaip kitą SPC darbo dieną po informacijos gavimo, telefonu ar kitomis priemonėmis ir būdais susisiekiama su smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu ir jam pasiūlo specializuotą kompleksinę pagalbą. SPC konsultantai, susisiekę su smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu arba kai smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo į juos kreipiasi savarankiškai, užpildo Smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens anketą, kartu su smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu sudaro veiksmų ir pagalbos priemonių planą, kuris aprašomas Smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens anketoje. Veiksmų ir pagalbos priemonių planas įgyvendinamas atsižvelgiant į konkrečius smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens poreikius ir gali būti tikslinamas arba plano įgyvendinimas nutraukiamas pasikeitus aplinkybėms. Kyla įvairių klausimų: Ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atliekantis ikiteisminį tyrimą, yra susipažinęs su SPC surinktais duomenimis? Ar SPC sukaupia informacija pateikiama į ikiteisminio tyrimo bylą? Ar prokurorai, prieš parinkdami kardomosios priemonės rūšį įtariamajam, susipažįsta su SPC surinktais duomenimis? Į šiuos klausimus prokurorai, policijos pareigūnai atsakė, kad su SPC surinktais duomenimis jie nebūna supažindinti, į ikiteisminio tyrimo bylą SPC rengti dokumentai dėl nukentėjusiojo poreikių nepateikiami. SPC, nustatydamas nukentėjusiojo poreikius, taip pat vertina grėsmes, kylančias iš įtariamojo asmens pusės nukentėjusiojo ir jo artimųjų sveikatai, gyvybei. Taigi, iš to galima daryti išvadą, jog tarp nukentėjusio asmens poreikių nustatymo ir įtariamo asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo yra tiesioginis koreliacinis ryšis. Kuo grėsmės lygis dėl nusikalstamų veiksmų padarymo yra didesnis, tuo nukentėjusiojo apsaugos poreikiai yra aukštesni. Ikiteisminio tyrimo metu nukentėjusiųjų specialius apsaugos poreikius įvertina ikiteisminio tyrimo

veiksmus atliekantis pareigūnas ar prokuroras, vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos BPK ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016-02-29 įsakymu Nr. I-63 patvirtintomis rekomendacijomis dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo. Specialių apsaugos priemonių taikymo tikslas – sumažinti baudžiamojo proceso ar kitą traumuojantį poveikį. Vadovaujantis Rekomendacijų 13 p., „ikiteisminio tyrimo pareigūno užpildyta specialių apsaugos poreikių vertinimo pažymos kopija pateikiama ikiteisminiam tyrimui vadovaujančiam prokurorui. Pažymos originalas saugomas kartu su proceso dalyvių asmens duomenimis, o prokurorui pateikta kopija – ikiteisminio tyrimo kontrolės byloje. Jei paaiškėja, kad vaikai buvo smurto artimoje aplinkoje liudininkai ir (ar) vaikai gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, ir (ar) buvo smurtauta tiesiogiai prieš juos, SPC konsultantai nedelsdami, ne vėliau kaip kitą SPC darbo dieną po informacijos paaiškėjimo momento, elektroniniu paštu arba telefonu praneša apie tai VTAS ir policijai, jeigu smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo į SPC kreipėsi savarankiškai. Vaiko teisių apsaugos įstaiga surenka informaciją apie nepilnamečių socialinę aplinką (nepilnametis pats nukentėjo, buvo smurtinių veiksmų vietoje, nepilnametis pats smurtavo). Surinkti vaiko teisių apsaugos įstaigos duomenys apie socialinę aplinką padeda įvertinti nukentėjusiojo poreikius, įtariamą nusikalstamo elgesio riziką. Interviu metu vaiko teisių apsaugos įstaigos pareigūnė, paklausta, ar minėti duomenys perduodami ikiteisminio tyrimo pareigūnui, atliekančiam ikiteisminį tyrimą, ar prokurorui, organizuojančiam ir vadovaujančiam tyrimui, atsakė, kad duomenys pateikiami, jeigu yra pateiktas prašymas dėl informacijos pateikimo, bet praktikoje tai pasitaiko nedažnai.

Tyrimo autorių nuomone, labai svarbu jau ikiteisminio tyrimo stadijoje turėti duomenis iš SPC apie atliktą nukentėjusiojo poreikių nustatymą, iš Vaiko teisių apsaugos įstaigos – apie socialinės aplinkos, kurioje auga nepilnametis, ištyrimą. Tada valstybės pareigūnams yra daug lengviau priimti argumentuotus procesinius sprendimus ikiteisminiame tyrime ir teisme, pvz., parenkant ir skiriant įtariamajam kardomąją priemonę, sprendžiant atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko; parenkant ir skiriant baudžiamojo poveikio priemones.

Kita svarbi baudžiamojo proceso stadija yra nuosprendžio ir nutarties vykdymo stadija (Lietuvos Respublikos BPK 335-365 str.), t. y. teismo paskirtos kriminalinės bausmės, baudžiamojo / auklėjamojo poveikio priemonių vykdymas. Teismui priėmus sprendimą pripažinti asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką, skiriant jam bausmę ir vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 str. (toliau – BK 75 str.) atidedant bausmės vykdymą arba atleidus nuo bausmės, probacijos tarnyba privalo atlikti nuteisto asmens

nusikalstamo elgesio rizikos vertinimą. Interviu metu Kauno apygardos probacijos tarnybos pareigūnas pažymėjo, kad rengiant vertinimą, probacijos tarnyba negauna jokios medžiagos iš policijos ar kt. institucijų apie vertinamą asmenį, išskyrus tik teismo sprendimą. Rengiant vertinimą probacijos pareigūnas privalo vėl tikrinti ir gauti duomenis iš įvairių registrų, į kuriuos jau anksčiau panašiu klausimu kreipėsi kitos institucijos. Dėl informacijos apsisiekimo nebuvimo tarp probacijos tarnybos ir policijos, SPC yra neefektyviai naudojami žmogiškieji, materialiniai ir finansiniai ištekliai, nukenčia ir asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo kokybė. Probacijos tarnybos atliktas ir parengtas kokybiškas, išsamus asmens nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas yra labai svarbus priimant tolesnius sprendimus dėl konkrečios asmens elgesio korekcijos programos parinkimo, jos taikymo ir pan.

Apibendrinant galima teigti, kad tarp policijos, SPC, vaikų teisių apsaugos įstaigos, prokuratūros, probacijos tarnybos nevyksta sklandus informacijos keitimasis dėl nukentėjusiojo poreikių, įtariamojo / nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos, nukentėjusiojo, nepilnamečių ir įtariamojo / nuteistojo socialinės aplinkos.

Siūlytina sukurti nukentėjusiojo poreikių, įtariamojo / nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos ir minėtų proceso dalyvių socialinės aplinkos vertinimo dokumentą, susidedantį iš atskirų segmentų, kurie būtų prieinami pildyti atskiroms institucijoms jų kompetencijos ribose.

Kitas tyrimo segmentas atliekant šį tyrimą – tai tarpinstitucinis bendradarbiavimas tarp įvairių savo vykdomomis funkcijomis, suteiktais įgaliojimais, pavaldumu institucijų (autorai šiuo terminu įvardija tiek teisėsaugas institucijas (teismas, policija, prokuratūra), tiek kitas įstaigas, pvz., specializuotas pagalbos centras, vaiko teisių apsaugos įstaiga, probacijos tarnyba, subjektai, teikiantys socialines paslaugas. 2015 m. Valstybės audito vykdyta Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo analizė atskleidė, kad koordinavimo tarp institucijų nėra, skirtingų sričių specialistams dažnai trūksta informacijos apie kitų institucijų darbo specifiką ir kompetencijų ribas siekiant sustabdyti smurtautojus ir apsaugoti nukentėjusiuosius. Smurto artimoje aplinkoje nusikalstamas veikas sunku identifikuoti ir nutraukti, kai institucijos ir organizacijos veikia atskirai ir fragmentiškai, neturėdamos bendro ir tvirto atsako smurtui artimoje aplinkoje.¹⁶

Šiuolaikiniai viešojo valdymo modeliai akcentuoja bendradarbiavimą ir kitas tarporganizacinės sąveikos formas. Bendradarbiavimas tampa svarbiu naujojo viešojo valdymo modelio indikatoriumi. Viešasis administravimas pradėjo formuotis XX amžiuje. Kaip teigia

¹⁶ Valstybės auditas. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas. Tyrimo ataskaita. 2015, Vilnius, www.vkontrole.lt

Guogis, Šilinskytė¹⁷, nuo to laiko susikūrė trys viešojo valdymo modeliai: tradicinis hierarchinis modelis, naujoji viešoji vadyba (angl. New Public Management) ir Naujasis viešasis valdymas (angl. New Governance). Viešojo valdymo modeliai nuolat kinta, pereidami į vis aukštesnį valdymo lygį. Ilgą laiką vyravo tradicinis hierarchinis viešojo valdymo modelis, kuris palaipsniui išsirutuliojo į naująją viešąją vadybą.

Tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus tarpusavyje bendradarbiauja įvairios institucijos, o jų bendradarbiavimas vadinamas tarpinstituciniu. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra veiksminga priemonė, siekiant mažinti smurtą artimoje aplinkoje. Pasak mokslininko Puškoriaus¹⁸, bendradarbiavimo forma apibrėžiama nustatant tarpusavio pasitikėjimo, bendros veiklos koordinavimo bei išteklių pasidalijimo tarp dalyvių lygmenį. JAV mokslininkas Himmelman¹⁹ tarpinstitucines sąveikos formas skirsto į tinklus, koordinavimą, kooperaciją ir bendradarbiavimą. Craig, Courtney²⁰ teigia, kad pagal bendrą tikslų, galios, išteklių, rizikos ir atskaitomybės stiprumą tarporganizacinės sąveikos formos yra skirstomos į sambūvį, tinklus, kooperaciją, bendradarbiavimą ir partnerystę.

Sambūvis yra silpniausia tarpinstitucinės (tarporganizacinės) sąveikos forma, kai organizacijos žino viena apie kitą, tačiau mano, kad joms nėra būtina dirbti kartu. Ši sąveikos forma nebūdinga tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus.

Tinklai yra kita tarpinstitucinės (tarporganizacinės) sąveikos forma, kuriai būdingas neformalus bendravimas, bet nėra bendro sprendimų priėmimo. Pasak Craig, Courtney., tokio bendradarbiavimo pagrindas yra keitimasis informacija. Tinklai būdingi tiriant smurto atvejus artimoje aplinkoje, nes vyksta keitimasis informacija.

Kooperacija yra toks tarpinstitucinis (tarporganizacinis) bendradarbiavimas, kai nėra nustatyto tikslo ir ilgalaikio santykių termino, nuolatinio bei formalus įsipareigojimo vienos kitai. Taip pat pripažįstamos bendros problemos, interesai, darbotvarkės, gali būti padedama kitai organizacijai pasiekti savo tikslų. Autorių nuomone, šiuo metu vykstantis tarpinstitucinis bendradarbiavimas tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus atitinka tarpinstitucinės sąveikos

¹⁷ Guogis, A., Šilinskytė, A. Naujasis viešasis valdymas kaip pilietinė vertybė: Lietuvos bendruomenių aktyvumo atvejais. Tiltai, 2013, (1), p. 27-37

¹⁸ Puškorius, S. Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2006

¹⁹ Himmelman, A. T. Definitions, Decision-making models, Roles, and Collaboration Process Guide. Minneapolis. 2002

²⁰ Craig, D., Courtney, M. . The Potential of Partnership: Key Learnings and Ways. Local Partnerships and Governance Research Group. 2004

formą – kooperaciją – dėl šių priežasčių: pripažįstamų bendrų problemų, interesų, tarpusavio pagalbos siekiant tikslo.

Pradinės sąlygos bendradarbiauti tarp skirtingų institucijų yra susijusios su aplinka, kurioje vyks bendradarbiavimas. Didesnė tikimybė, kad bendradarbiavimas bus reikalingas neramioje aplinkoje, kai susiduriama su įvairiomis problemomis, todėl reikia susivienyti.²¹ Pasak mokslininkų Ansell, Gash²², šios sąlygos turi įtakos visai bendradarbiavimo eigai, nes aplinka gali palengvinti arba apsunkinti bendradarbiavimą. Pradines sąlygas sudaro išteklių, galios ir žinių disbalansas (neatitikimas) tarp visų suinteresuotųjų šalių. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas tiriant smurto artimoje aplinkoje vyksta perduodant informaciją, rengiant bendrus pasitarimus, konsultacijas bei kartu sprendžiant problemas.

Paklausus ekspertų apie bendradarbiavimo intensyvumą, didžioji dalis ekspertų atsakė, kad bendradarbiaujama yra pagal poreikį, t. y. priklauso nuo konkretaus įvykio, gali būti bendri pasitarimai kartą per savaitę, o gali būti vos vienas bendras pasitarimas su kitos institucijos atstovais per pusę metų. Paklausus, kas inicijuoja tarpinstitucinius susitikimus, koordinacinius pasitarimus, buvo paminėtos šios institucijos: prokuratūra, policija.

Užklausus, ar ekspertams žinomi kokie nors jų institucijos susitarimai su kitomis institucijomis dėl informacijos keitimosi, didžioji dalis ekspertų atsakė, kad apie tai nieko nežino.

Paklausus, kokiais būdais vyksta tarpinstitucinis bendradarbiavimas, paaiškėjo, kad dažniausiai yra bendradarbiaujama telefonu, šį bendradarbiavimo kanalą paminėjo visi ekspertai. Taip pat daugelis ekspertų kaip vieną iš pagrindinių bendradarbiavimo kanalų nurodė susirašinėjimą oficialiais raštais. Tyrimo metu taip pat nustatyta, kad gana populiari yra tiesioginio bendravimo forma – susitikimai, koordinaciniai pasitarimai.

Taigi, pagrindiniai tarpinstitucinio bendradarbiavimo kanalai yra telefonas, susirašinėjimas oficialiais laiškais (apima ir reikalavimą susipažinti su informaciją ir pan.), susitikimai, koordinaciniai pasitarimai.

Apibendrinant galima teigti, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas gana silpnas, vyrauja šios sąveikos formos: sambūvis, tinklai, kooperacija, todėl yra reikalingas koordinatorius tiek nacionaliniu, tiek apskričių lygiu, kuris organizuotų glaudesnę tarpinstitucinį bendradarbiavimą

21 Bryson J. M., Crosby, B. C., Stone, M. M. The Design and Implementation of Cross-Sector Collaborations: Propositions from the Literature. *Public Administration Review*, 2006, 66 (1), 44-55.

22 Ansell Ch., Gash A. Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2008. 18 (4), p. 543–571

tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus. Nėra apibrėžtos tvarkos dėl sklandaus keitimosi informacija, t. y. jaučiama bendradarbiavimo taisyklių stoka. Dažnai tai paliekama nuspręsti vietinių teisėsaugos institucijų, viešųjų įstaigų administracijai.

IŠVADOS:

Gydymo paslaugas teikiantys subjektai, ypač privačiame sektoriuje, dėl įvairių priežasčių ne visada praneša teisėsaugos institucijoms apie spėjama galimai nusikalstama veika, apie įtariamą suicidą.

Tarp policijos, SPC, vaikų teisių apsaugos įstaigos, prokuratūros, probacijos tarnybos nėra sklandaus keitimosi informacija apie institucijų atliktus vertinimus dėl nukentėjusiojo poreikių, įtariamojo / nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos, nukentėjusiojo, nepilnamečių ir įtariamojo / nuteistojo socialinės aplinkos.

Tarpinstituciniam bendradarbiavimui, tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus, būdingas gana silpnas ryšys. Būdingos sąveikos formos: sambūvis, tinklai ir kooperacija.

Nėra apibrėžtos tvarkos dėl sklandaus keitimosi informacija tarp institucijų tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus, t. y. bendradarbiavimo taisyklių stoka. Dažnai apie tai paliekama spręsti vietinių teisėsaugos institucijų, viešųjų įstaigų administracijai.

PASIŪLYMAI:

1. Sukurti nukentėjusiojo poreikių, įtariamojo / nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos ir minėtų proceso dalyvių socialinės aplinkos vertinimo dokumentą, susidedantį iš atskirų segmentų, kurie būtų prieinami pildyti atskiroms institucijoms atsižvelgiant į jų kompetencijai priskirtus klausimus.
2. Lietuvos Respublikos pacientų teisių žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 9 str. 4 p. išdėstyti taip: „Apie sužalotus ar sistemingai terorizuojamus pacientus, kuriems žala galėjo būti padaryta ar yra daroma nusikalstama veika, sveikatos priežiūros įstaigos privalo nedelsdamos pranešti teisėsaugos institucijoms“.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas. TAR, 2015-07-03, Nr. 10818.

6. Lietuvos Respublikos Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 1995-06-28, Nr. 53-1290;
7. Lietuvos Respublikos Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1996-07-03, Nr. 63-1479.
8. Lietuvos Respublikos Sveikatos sistemos įstatymas. Valstybės žinios, 1994-08-17, Nr. 63-1231.
9. Lietuvos Respublikos Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996-10-23, Nr. 102-2317.
10. Lietuvos Respublikos Odontologijos praktikos įstatymas. Valstybės žinios, 1996-04-19, Nr. 35-855.
11. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas “Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo.” TAR, 2016-09-22, Nr. 23885.
12. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2011-07-19 įsakymas Nr. 5-V-673 „Dėl policijos patrulių veiklos instrukcijos patvirtinimo.“ Žinios, 2011-07-23, Nr. 96-4537.
13. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakymas Nr. I-63 „Dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo“. TAR, 2016-03-01, Nr. 4051.
14. Lietuvos gydytojo profesinės etikos kodeksas. http://www.lsadps.lt/failai/456_gydytojuprofesinesetikoskodeksas.pdf
15. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakymas „Dėl asmens sveikatos paslapties kriterijų patvirtinimo“ Valstybės žinios, 1999-12-24, Nr. 109-3195.
16. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012-05-07 įsakymas Nr. A1-227 “Dėl specializuotų pagalbo centrų veiklos aprašo patvirtinimo.” Žin. 2012, Nr. 54-2676.
17. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014-11-06 įsakymas Nr. A1-532 “Dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012-05-07 įsakymo Nr. A1-227 “Dėl specializuotų pagalbo centrų veiklos aprašo patvirtinimo” pakeitimo.” TAR, 2014-11-07, Nr. 16246.
18. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012-05-07 įsakymas Nr. A1-227 “Dėl specializuotų pagalbo centrų veiklos aprašo patvirtinimo”. Valstybės žinios, 2012-05-10, Nr. 54-2676. Valstybės auditas. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas. Tyrimo ataskaita. 2015, Vilnius, www.vkontrole.lt
19. Ansell Ch., Gash A. Collaborative Governance in Theory and Practice. Journal of Public Administration Research and Theory. 2008. 18 (4), p. 543–571.
20. Amanda L. Robinson Reducing Repeat Victimization Among High-Risk Victims of Domestic Violence. The Benefits of a Coordinated Community Response in Cardiff, Wales. Violence Against Women. 2006 August, Volume 12, Number 8, p. 761-788.
21. Bryson J. M., Crosby, B. C., Stone, M. M. The Design and Implementation of Cross-Sector Collaborations: Propositions from the Literature. Public Administration Review, 2006, 66 (1), p. 44-55.
22. Craig, D, Courtney, M. . The Potential of Partnership: Key Learnings and Ways. Local Partnerships and Governance Research Group. 2004.
23. Gefenas. E., Endriukaitytė. S., Jonuškaitė. D., Konfidencialumas gydytojo praktikoje. Visuomenės sveikata, 2012/3 (58), p. 19-25.
24. Guogis, A., Šilinskytė, A. Naujasis viešasis valdymas kaip pilietinė vertybė: Lietuvos bendruomenių aktyvumo atvejis. Tiltai, 2013, (1), p. 27-37.
25. Himmelman, A. T. Definitions, Decision-making models, Roles, and Collaboration Process Guide. Minneapolis. 2002.
26. Puškorius, S. Savivaldos institucijų socialinis politinis veiksmingumas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2006.
27. Raipa, A. Šiuolaikinio viešojo valdymo pokyčių kryptys ir tendencijos. Viešoji politika ir administravimas, 2009 (30), p. 22-32.

EXCHANGE OF INFORMATION AND INTER-INSTITUTIONAL CO-OPERATION IN DOMESTIC VIOLENCE CASES

Dr. Gediminas Bučiūnas *, **Vilius Velička****
Mykolas Romeris University

Summary

Cases of domestic violence resulting in a death of an adult or even a child have been occurring in Lithuania. This social phenomenon presupposes the country to enforce appropriate law act regimentation to reduce it. The object of this scientific research is the investigation of criminal offenses related to domestic violence. Also, the authors will attempt to identify the key issues that are in the way of stopping the occurrence of domestic violence.

In addition to the criminal law, the anti-domestic violence law has been present for more than five years in the Republic of Lithuania (since 15th of December, 2011). But overtime, it raises a question. Are these tools applied effectively when solving cases of domestic violence? Recent domestic violence outbreaks in Kėdainiai and Šiauliai has caught everybody's attention. It is clear proof that such issues require more than a few years to be solved. Various institutions, such as the police, specialized help centers, child protective services, prosecutor's offices, and others also take part in domestic violence case investigation. From this list, we can see that cooperation from many institutions is required. The authors of this study will analyze a unified domestic abuse response model and will focus on:

- the retrieval of information in domestic abuse cases.
- cooperation of medical institutions in case signs of domestic violence are present.
- assessment of the victim's social needs and sustained damages
- the suspect's or criminal's risk assessment within various institutions.
- the means and specifics of cooperation between various institutions or services.

Keywords: information, domestic violence, pre-trial investigation, inter-institutional cooperation.

Gediminas Bučiūnas*, daktaras, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros docentas. Kauno apygardos prokuratūros prokuroras. Mokslinių tyrimų kryptys: ikiteisminis tyrimas, diplomatinė teisė, nusikaltimų tyrimo metodologija, terorizmas, organizuotas nusikalstamumas.

Gediminas Buciuonas*, PhD, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, assoc. prof. Kaunas regional prosecution office, prosecutor. Research interests: pretrial investigation stage, diplomatic law, methodology investigation crimes, terrorism, organized crimes.

Vilius Velička**, Lietuvos policijos mokyklos Policijos veiklos skyriaus viršininko pavaduotojas. Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto policijos veiklos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: nusikalstamų veikų prevencija, smurtas artimoje aplinkoje, neapykantos nusikaltimai.

Vilius Velička**, Lithuanian police school, Deputy Head of Police Activity Division. Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Police Activity. Research interests: crime prevention, domestic violence, hate crimes.

INFORMACINĖS VISUOMENĖS IŠŠŪKIAI: KOKIOS YRA KIBERNETINIŲ NUSIKALTIMŲ FORMOS?

Jūratė Kuklytė*

**Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Vadybos katedra
S.Daukanto g. 28, LT-44246 Kaunas
Telefonas + 370 621 43784
El.paštas: jurate.kuklyte@vdu.lt*

Antanas Ūsas**

***Lietuvos sporto universiteto Vadybos fakulteto Sporto vadybos, ekonomikos ir sociologijos katedra
Perkūno al. 3, LT-44221 Kaunas
Telefonas + 370 626 27380
El.paštas: Antanas.Usas@lsu.lt*

Anotacija. Spartus informacinių ir komunikacinių technologijų progresas skatina informacinės visuomenės sampratos transformacijas ir tampa iššūkiu viešojo saugumo kontekste dėl kibernetinių nusikaltimų paplitimo. Straipsnio tikslas – išanalizuoti informacinės koncepciją, apžvelgiant kibernetinių nusikaltimų formas. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, chronologija, analogija.

Pagrindinės sąvokos: informacinė visuomenė, kibernetiniai nusikaltimai, informacinės ir komunikacinės technologijos, socialiniai tinklai

ĮVADAS

Sparčiai kintančioje aplinkoje šiuolaikinė visuomenė sunkiai įsivaizduojama be informacinių komunikacinių technologijų produktų. Telefonas, kompiuteris jau tapo neatsiejama kasdienio gyvenimo dalis. Informacinės visuomenės fenomenas tapo įprasta, nuolat naudojama sąvoka. Visuomenė ne tik dalijasi savo asmenine informacija socialiniuose tinkluose ir internetinėse platformose, tačiau ir perkelia verslą į elektroninę erdvę, transformuojant informacinės visuomenės koncepciją. Masinis asmeninės ir kitos privačios informacijos perkėlimas reikalauja papildomų saugumo priemonių.

Vykstant informacinės visuomenės ir technologijų tobulėjimui, nusikaltėliai ieško galimybių persikelti į elektroninę erdvę, kurioje vykdo nusikalstamą veiką. Tokios procesų transformacijos atsiranda, kadangi asmenys internetinėje erdvėje gali manipuliuoti anonimiškumu, subordinacija ir neribota galia, atliekant kibernetinius nusikaltimus. Asmenys besinaudodami jiems suteiktomis laisvėmis, ne visuomet elektroninėje erdvėje elgiasi nepažeisdami kitų asmenų teisių ir etikos kodekso. Tokio pobūdžio nusikaltimai gali būti tyčiniai, norint sąmoningai pažeisti kito žmogaus teises ar orumą. Taip pat galimi netyčiniai

nusikaltimai, kai nusikaltimo įvykdymą sąlygoja aplinkybės ir neatidumas. Atsižvelgiant į nusikaltimų elektroninėje erdvėje įvairovę ir jiems įtaką darančius veiksniai, straipsnyje pateikiama kibernetinių nusikaltimų klasifikacija.

Kibernetiniai nusikaltimai tampa vis aktualesne problema globaliu mastu, kuriant kibernetinio saugumo strategijas ir ieškant optimalių sprendimo būdų, kaip nuo jų apsaugoti arba kaip juos nustatyti. Kibernetiniai nusikaltimai turėtų būti viešinami, o visuomenė supažindinama su kibernetinių nusikaltimų formomis, pasekmėmis ir prevencinėmis priemonėmis.

Straipsnio **tikslas** – išanalizuoti informacinės koncepciją, apžvelgiant kibernetinių nusikaltimų formas. Tyrimo **objektu** pasirinkta informacinė visuomenė. Tyrimo **metodai**. Mokslinės literatūros analizė ir sintezė, chronologija, analogija.

INFORMACINĖS VISUOMENĖS SAMPRATA

Nėra vieningo ir visiems priimtino apibrėžimo kuris apibrėžtų informacinę visuomenę. Vieni autoriai informacinę visuomenę sieja su visuomenės kaita, kiti autoriai sieja su technologijų tobulėjimu¹(1 lentelė). Remiantis M. P. Šaulausko atlikto tyrimo duomenimis², informacinės visuomenės (*angl. informational society*) kategoriją, supriešindamas ją su informacijos visuomenės (*angl. information society*) terminu, paskutiniajame XX amžiaus dešimtmetyje įvedė ir išpopuliarino Manuel Castells³. O Europoje buvo ir tebėra vartojama visai kita, t. y. „informacijos visuomenės“, sąvoka. Užsienio autoriai ir lietuvių autoriai informacinę visuomenę traktuoja skirtingai, todėl svarbu išanalizuoti, kaip pateikiama informacinės visuomenės samprata (1 lentelė), kokios išskiriamos dimensijos ir nurodomi kriterijai.

Kellermann⁴ (2000) informacinę visuomenę mato kaip trijų etapų sandarą: dideliu informacijos kiekiu disponuojančią visuomenę, informacija besiremiančią visuomenę, ir informacijos valdomą visuomenę. Anot autoriaus visos šios visuomenės tobulėjo iki kol XXI galejo pasivadinti informacine visuomene. Rytel⁵ (2001) informacinę visuomenę netapatina su atskirais kriterijais, anot autoriaus informacinė visuomenė – nauja visiškai visuomenė

¹ Webster, F. *Theories of the information society*. Routledge, 2014, p. 3-4, 106, 343.

² Šaulauskas M. P. Moderniosios epistemologijos virsmas ir socialumo diskurso metodologija. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Vilnius, 2005, p. 31.

³ Castells M. *Tinklaveikos visuomenės raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005.

⁴ Kellermann A. Phases in the rise of the information society. Info. – Camford Publishing Ltd, 2(6), 2000, p. 537-541.

⁵ Rytel T. *Informacinės visuomenės plėtra Japonijoje: Y. Masudos vizija*. Vilnius: Mokslo aidai, 2001.

išsivysčiusi iš pramoninės visuomenės. Šios visuomenės pagrindas informacijos vertybių produkcija, kuri yra varomoji jėga tarp visuomenės formavimosi ir vystymosi.

1 lentelė Informacinės visuomenės samprata

Apibrėžtis	Šaltinis
Visuomenė siejama su ekonomine transformacija, kylančia dėl informacinių ir komunikacinių technologijų (IKT).	Castells (1996)
Visuomenė, kuri disponuoja dideliu kiekiu informacijos ir ją valdo.	Kallerman (2000)
Visuomenė, taikanti technologijas ir kurianti informacijos vertybių produkciją.	Rytel (2001)
Visuomenė, gebanti naudotis tiek informacinėmis technologijomis (IT), tiek informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis (IKT), kuriant ir apdorojant informacijos srautus.	Furnell (2003)
Specifinė socialinės organizacijos forma, turinti kompetencijas prisitaikyti prie kintančių technologinių sąlygų ir apdoroti informaciją.	Castells (2005)
Socialinis individų konstruktas, kai informacinės ir komunikacinės technologijos integruojamos, kuriant ekonominę, socialinę ir technologinę vertę.	Šaulauskas (2005); Duoblienė (2009)
Visuomenė, kurioje atsiranda nauja transcendentalinė erdvė dalyvaujamajai demokratijai, naudojantis informacija ir taikant informacines technologijas (IT).	Fuchs (2007)
Kurianti žinias, valdanti ir nuosekliai apdorojanti informaciją visuomenė, kuri nuolat mokosi.	Atak, Erturgut (2010)
Žinių visuomenė, pagrįsta socialinėmis, kultūrinėmis, ekonominėmis ir politinėmis transformacijomis, susijusi su technologijų progresu.	Marčlinskas ir kt (2010)
Visuomenė „traktuojama kaip ekonominių elitų interesus ir neoliberaliąją ideologiją įkūnijantis projektas“.	Žilinskaitė-Vytienė ir kt. (2015)
Visuomenė, kuri intensyviai naudojami informacija bei naujausiomis jos apdorojimo ir perdavimo technologijomis gauti reikalingą informaciją.	Stankevičienė ir kt. (2016)
Visuomenė, gebanti naudotis informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis, bendravimui ir bendradarbiavimui nuotoliniu būdu.	Heilighen, Lenartowicz (2017)

Castells⁶ (2005) teigimu, žodžių junginyje „informacinė visuomenė“ žodis „informacinė“ žymi specifinei socialinės organizacijos formai būdingą bruožą, kai dėl pasikeitusių technologinių sąlygų informacijos kūrimas, apdorojimas bei perdavimas dabartiniu istoriniu laikotarpiu tampa vienu iš pagrindinių produktyvumo bei galios šaltinių“

Webster⁷ (2006) pateikia penkis pagrindinius kriterijus dėl ko informacinės visuomenės statusas palčiai paplito ne tik mokslinėje literatūroje, tačiau ir publicistinėje. Išskirti kriterijai,

⁶ Castells M. *Tinklaveikos visuomenės raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005.

⁷ Webster. F. *Informacinės visuomenės teorijos*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.

kurie visuomenę padarė informacinę: kultūriniai, profesiniai, ekonominiai, technologiniai ir erdviniai. Tikslinga plačiau apžvelgti minėtus kriterijus:

- Kultūrinis kriterijus parodo didžiulį kiekį informacijos esantį aplink mus. Tai galima tapatinti su globalizacijos procesu. Informacijos srautai veikia kultūras, jos panašėja, iš to išsivysto globalios problemos ir krizės. (pvz. informacinių ir komunikacinių technologijų (IKT) prietaisų pagalba rodomos TV laidos kurios visame pasaulyje darosi panašesnės, nes informacija visiems darosi lengvai prieinama, o asmuo yra linkęs informacija sugerti.)
- Profesinius kriterijus sąlygoja darbo rinka ir tai parodo informacinių technologijų (IT) ir IKT svarbą dabartinėje visuomenėje. Vis daugiau laiko ir dėmesio skiriama IT profesijų rengimui ir tobulinimui. (pvz. Lietuvoje jau kelintus metus iš eilės skelbiama jog trūksta IT profesinės krypties specialistų)
- Ekonominiai kriterijai akcentuoja informacinės vertės augimą. Jonscher (1999) teigimu „Jeigu galima numatyti bendrojo vidaus produkto (BVP) dalies, kurią sukuria informacijos verslas, didėjimą, tuomet logiška, jog pasiekiamas toks lygis, kai galima kalbėti apie informacijos ekonomiką. Kai didesnę ekonominės veiklos dalį užima informacinė veikla, o ne žemės ūkis arba pramonė, vadinasi, susiformavo informacinė visuomenė“.
- Technologiniai kriterijai sietini su pačių prietaisų pritaikomumu ir paplitimu. Pritaikomumas paplatęs įvairiose gyvenimo srityse. Derėtų akcentuoti tai jog su tokiu pritaikomumu atsiranda informacijos turinio vagystės. Todėl derėtų ne tik susirūpinti prietaisų saugumu, bet taip pat imtis informacijos saugojimo priemonių.
- Erdviniai kriterijai yra sietini su laiko, atstumo ar pačios erdvės nebuvimu. IKT pagalba informacinė visuomenė gali laisvai bendrauti, keistis informacija, užmegzti socialinius ryšius kelių mygtukų paspaudimu.

E. Ziemba ir kt.⁸ informacinę visuomenę įvardija kaip žinių visuomenę, kuri apibrėžiama kaip kompleksinis reiškiny. Visgi šie autoriai papildė Webster⁹ išskirtus kriterijus ekologiniais ir socialiniais. Marčlinskas ir kt.¹⁰ informacinės visuomenės koncepciją sieja su technologinių inovacijų idėja, o žinių visuomenės sąvoką – su socialiniais, kultūriniais, ekonominiais,

⁸ Ziemba, E., ir kt. New perspectives on information society: The maturity of research on a sustainable information society. Online Journal of Applied Knowledge Management, 1(1), 2013, p. 55.

⁹ Webster. F. *Informacinės visuomenės teorijos*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.

¹⁰ Marčlinskas, A., Diskienė, D., Stankevičienė, A. Vadybinės kompetencijos žinių visuomenės iššūkių kontekste. *Informacijos mokslai*, (53), 2010, p. 7-19.

politiniais transformacijos aspektais bei pažymi būdingą pliuralistinį, susijusiu su raida, požiūrį į ateitį.

J. M. Balkin¹¹ teigimu skaitmeninių technologijų progresas informacinę visuomenę veda link konfliktų informacinio kapitalo atžvilgiu. Vis aktualesnė tampa intelektinės nuosavybės apsauga ir kalbos laisvė masinės komunikacijos priemonėse, akcentuojant, jog ribojama demokratinė individų kultūra dėl IKT įvairovės ir panaudojimo būdų. C. Fuchs¹² teigia, kad naujų IT naudojimas gali kelti grėsmę dėl vis didėjančios konkurencijos, siekio dominuoti, dehumanizacijos ir informacinio kapitalizmo. Tokios tendencijos būdingos šiuolaikiniame Lietuvos kontekste, kai socialiniuose tinkluose vykdoma teisėsaugos prevencija dėl nederamo turinio informacijos sklaidimo viešojoje ir elektroninėje erdvėje, taikant baudžiamąją atsakomybę. Tokie veiksmai gali būti vertinami, kaip individų demokratinės laisvės ribojimas arba viešojo saugumo užtikrinimas elektroninėje erdvėje, siekiant užkirsti kelią nusikalstamumui.

Apibendrinus mokslinės literatūros išvalgas, galima teigti, kad informacinė visuomenė yra kompleksinis reiškinys, kuriam būdingos kompetencijos naudotis informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis bendraujant ir apdorojant didelius srautus informacijos. Šiuolaikinei informacinei visuomenei svarbus ne tik technologijų progresas, bet ir nuolat tobulinti turimas kompetencijas bei įgyti naujų, kad būtų galima prisitaikyti prie sparčiai kintančios aplinkos pokyčių ir neapibrėžtumų. Svarbu aptarti, kokius iššūkius informacinė visuomenė patiria viešojo saugumo kontekste, sprendžiant konfliktines situacijas, kibernetinius nusikaltimus bei kaip transformuojasi saugumo samprata.

KIBERTINIAI NUSIKALTIMAI IR JŲ FORMOS

Pokyčiai versle ir informacinės visuomenės imlumas IKT naujovėms skatina naujų kompetencijų vystymąsi, tačiau gali kelti grėsmę viešajam saugumui. Tiesioginis bendravimas, darbas grupėse ir kiti procesai vis dažniau keičiami virtualia komunikacija ir visai tai perkeliama į elektroninę erdvę. Kadangi mokslinėje literatūroje plačiai analizuojamas teigiamas IT ir IKT poveikis informacinei visuomenei, pateikiant gerąsias praktikas švietimo¹³, sveikatos

¹¹ Balkin, Jack M. Digital speech and democratic culture: A theory of freedom of expression for the information society. *NYUL rev.* 79 (2004): 1.

¹² Fuchs, Christian. *Internet and society: Social theory in the information age*. Routledge, 2007.

¹³ Isiyaku D. D. ir kt. Empirical modeling of information communication technology usage behaviour among business education teachers in tertiary colleges of a developing country. *South African Journal of Education*, 35(4), 2015, p. 1-14.

apsaugos¹⁴ srityse ir kt. Šie aspektai tiriami smulkaus ir vidutinio verslo kontekste. Ladkin ir kt.¹⁵ akcentuojamas informacijos perkėlimas į elektroninę erdvę, kuris didina veiklos kokybę, užtikrina geresnį konkurencingumą bei efektyvumą. Plačiausiai aptarinėjami neigiami aspektai, susiję su IKT naudojimu elektroninėje erdvėje (socialiniuose tinkluose, virtualios realybės žaidimuose, video žaidimuose, mobiliosiose programėlėse ir kt.), kurie gali būti traktuojami kaip įvairaus pobūdžio nusikalstama veika, taikant teisinės sankcijas, numatytas LR Baudžiamajame kodekse (154 str., 165-170 str., 309 str.), Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2.22-2.24, 6.250 str.) ir Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse (2141-23, 2478, 2479, 2591 str.) bei kituose teisės aktuose. Užsienyje ir Lietuvoje vis aktualesnis tampa kibernetinio saugumo užtikrinimas. D. Štītilio¹⁶ teigimu, „kibernetinis saugumas – labai svarbi ir specifinė veiklos rūšis, kuri reikalauja nuoseklaus ir detalaus teisinio reglamentavimo“.

Tarptautiniu lygmeniu yra tiriami ir analizuojami kibernetiniai nusikaltimai, apibrėžiami kaip internete vykdomi nusikaltimai, kurių tikslas nelegaliai pasisavinti turtą ir kitų turimus išteklius. Pasisavinti ištekliai gali būti interneto prieiga, kompiuterinė technika ir programinė įranga, finansiniai ištekliai, intelektinis kapitalas ir kiti duomenys¹⁷. Galima teigti, kad kibernetiniai nusikaltimai vykdomi elektroninėje erdvėje ir įvairiose aplinkose (darbe, namuose ir kt.). S. Furnell¹⁸ išskiria kibernetinius nusikaltimus fizinėje aplinkoje, naudojantis IT priemonėmis: fraudulentiniai veiksmai (asmeninio pelno siekimas nelegaliai naudojant kompiuterinę techniką), informacijos vagystės, nelegalios programinės įrangos naudojimas, sąmoningas virusų platinimas ir įsilaužimai į privačias bei viešąsias informacijos saugojimo sistemas. Š. Grigaliūnas ir A. Zykas¹⁹ analizavo įrankius ir metodus, naudojamus kibernetinių nusikaltimų analizei bei papildė nusikalstamumo elektroninėje erdvėje formas: vaikų išnaudojimas ir pornografija, narkotikų gabenimas, teroristinių aktų ir žmogžudysčių

¹⁴ De Rosi S., Vainieri M. Incentivizing ICT in healthcare: A comparative analysis of incentive schemes in Italian Regions. *International Journal of Healthcare Management*, 10(1), 2017, pp. 1-12.

¹⁵ Ladkin A. ir kt. Business travellers' connections to home: ICTs supporting work-life balance. *New Technology, Work and Employment* 31.3, 2016, p. 257.

¹⁶ Štītilis D. Kibernetinio saugumo teisinis reguliavimas: kibernetinio saugumo strategijos. *Socialinės Technologijos*, 3.1, 2013, p. 191.

¹⁷ Smith, G. S. Management models for international cybercrime. *Journal of Financial Crime*, 22.1, 2015, p. 105.

¹⁸ Furnell S. Cybercrime: Vandalizing the Information Society. In: Lovelle J.M.C., Rodríguez B.M.G., Gayo J.E.L., del Puerto Paule Ruiz M., Aguilar L.J. (eds) *Web Engineering. ICWE 2003. Lecture Notes in Computer Science*, vol 2722. Springer, Berlin, Heidelberg, 2003, p. 9.

¹⁹ Grigaliūnas, Š., Zykas, A. Elektroninių nusikaltimų pėdsakų fiksavimas ir tyrimas failų sistemoje. <http://kitm.lt/wp-content/uploads/2016/09/Elektroniniu%CC%A8-nusikaltimu%CC%A8-pe%CC%87dsaku%CC%A8-fiksavimas-ir-tyrimas-failu%CC%A8-sistemoje.pdf>

planavimas. Taip pat pateikiamos kibernetinių nusikaltimų formos socialiniuose tinkluose: tapatybės vagystės, persekiojimas elektroninėje erdvėje, kibernetinės patyčios, pornografinio turinio platinimas ir virtualus seksas²⁰. Šie neigiami aspektai skatina pasitikėjimo ir saugumo koncepcijų metamorfozes, kadangi kiekvienas asmuo turi įvertinti galimas grėsmes ir skirti dėmesio saugumui, nepaisant to, jog yra reguliuojančios institucijos: interneto paslaugų tiekėjai, elektroninio saugumo kompanijos, teisinės institucijos ir kt.²¹

D. Wall²² individų kibernetinio elgesio deviacijas klasifikavo į keturias kategorijas: (1) kibernetiniai nusižengimai, (2) kibernetinės apgaulės ir vagystės, (3) kibernetinė pornografija ir cinizmas, (4) kibernetinis smurtas. Deviantinis elgesys kibernetinėje erdvėje gali pasireikšti įvairiais būdais. *Kibernetiniai nusižengimai* apibūdinami kaip individų veiksmai, nusižengiantys nustatytoms nematomoms nustatytoms apsauginėms riboms dėl nuosavybės elektroninėje erdvėje. Sukurtas nematomos apsaugos tinklas ir ugniasienės, skirtos apsaugoti slaptažodžiais ir kontroliuoti prieigą prie turimų išteklių informacinėse sistemose. Asmenys, kenkėjiškais tikslais bandantys įsilaužti į tokias sistemas įvairiais būdais (atspėjant slaptažodžius, naudojant specialią programinę įrangą ir kt.), nusižengia prieš sistemos operatoriaus sukurtas saugos taisykles ir priemones. Dažniausiai tai susiję su kompiuterine technika ir įsilaužimais į apsaugotus tinklus, elektroninio pašto paskyras, siekiant panaudoti informaciją, prie kurios jie neturi prieigos. Šie deviantiniai veiksmai plačiai analizuojami kompiuterių mokslo atstovų, siekiant sukurti efektyvius būdus kaip apsaugoti duomenų bazes, kaip sukurti sistemas, kurios nustatytų apie bandymus įsilaužti ir praneštų sistemos administratoriui arba užblokuotų sistemą. *Kibernetinės apgaulės ir vagystės* susijusios su intelektualios nuosavybės naudojimo teisėmis elektroninėje erdvėje. Kibernetinėms vagystėms priskiriamas skaitmeninis piratavimas – nelegalus perkūrimas, kopijavimas ir dalijimasis apsaugotos muzikos įrašų kopijomis. Kibernetinės apgaulės gali būti finansinėmis paskatomis pagrįsti veiksmai melagingais metodais išviliojant prisijungimo duomenis (kreditinių kortelių duomenis, slaptažodžius ir kt.) ar asmeninę informaciją, kenkėjiškos įrangos įdiegimas sekimo ar duomenų nuskaitymo tikslais. *Kibernetinė pornografija ir cinizmas* traktuojamas kaip deviantinis arba nedevariantinis elgesys, susijęs su seksualiniais poreikiais ir jų išraiškomis

²⁰ Cruz E. M., Sajo T. J. Cybersex as Affective Labour: Critical Interrogations of the Philippine ICT Framework and the Cybercrime Prevention Act of 2012. *Impact of Information Society Research in the Global South*. Springer Singapore, 2015, p. 187-189.

²¹ Boes S., Leukfeldt E. R. Fighting Cybercrime: A Joint Effort. *Cyber-Physical Security*. Springer International Publishing, 2017, pp. 201.

²² Wall, D. S. Cybercrimes and the internet. *Crime and the internet*, New York: Routledge, 2001, p. 1-17.

(pornografinio turinio žinutės, vaizdinė medžiaga ir kt.) elektroninėje erdvėje. Ši D. Wall²³ išskirta kategorija yra kompleksiška, kadangi priklauso nuo šalies teisinės bazės ir reglamentavimo, koks tokio pobūdžio turinys gali būti legaliai platinamas ir prieinamas internete. Pornografinis turinys, reprezentuojantis seksualinio pobūdžio turinį, skirtą sukelti lytiniam susijaudinimui ir stimuliacijai gali būti randamas arba laisvai prieinamas virtualioje erdvėje įvairiais formatais nuo vaizdo medžiagos iki erotinių nuotraukų. Pagal JAV galiojančius įstatymus toks turinys yra legalus, jeigu medžiagoje esantys asmenys yra sulaukę pilnametystės – 18 ir daugiau metų turintys asmenys, kurie yra pateikę sutikimą viešinimui elektroninėje erdvėje. Nelegalia vaikų pornografinio turinio medžiaga laikoma, kai joje esantiems asmenims yra mažiau nei 18 metų. Daugelyje šalių yra baudžiama už tokio turinio, kuriame vaizduojamas nepilnamečių seksualizuotas elgesys, platinimą ir laikymą. Tarptautiniu mastu kovojama su tinklais ir grupėmis internetinėje erdvėje, buvo sunaikinta internetinė svetainė „Svajonių lenta“ (angl. „The Dreamboard“), kurios vartotojai dalinosi ir buvo patalpinę daugiau nei 64000 gigabaitus neteisėto turinio²⁴. Šis precedentinis atvejis patvirtina, kad kompiuterių ir socialinių mokslų atstovai turėtų bendradarbiauti, kuriant strategijas, kaip nustatyti ir panaikinti vaikų pornografinio turinio internetines svetaines. *Kibernetinis smurtas* apima asmenų kūrimą, platinimą ir prieigos prašymą prie žalingos ir pavojingos medžiagos internete. Šios kategorijos veiksmai (patyčios, priekabės tekstinių žinučių formatu arba tokio pobūdžio turinys, viešai skelbiamas socialiniuose tinkluose) gali sukelti įvairią žalą, priklausomai nuo suinteresuotų asmenų ar grupių tikslų²⁵: (1) sukelti psichologinį diskomfortą, (2) paskatinti nusižudyti, (3) įtraukti į teroristinių aktų vykdymą / organizavimą. Skirtingi kibernetiniai nusikaltimai yra vienas iš didžiausių iššūkių informacinei visuomenei.

Kibernetiniai nusikaltimai tampa tarpdisciplininių mokslų analizės objektu²⁶. Informacinių technologijų ir inžinerijos mokslininkai atlieka įvairius tyrimus, siekiant apsaugoti intelektinę nuosavybę ir įvairias informacines sistemas nuo įsilaužimų (kibernetinių atakų), finansinių išteklių ir informacijos pasisavinimo. Socialinių mokslų atstovai analizuoja individų elgseną per sprendimų priėmimo prizmę. Kriminologijoje pastebimas didesnis susidomėjimas kibernetiniais nusikaltimais ir jų motyvais, pasitelkiant biologiją, psichologiją, mediciną, teisę, antropologiją ir kt. Socialiniuose tyrimuose atsiranda ribotumų, kadangi ne

²³ Wall, D. S. *Cybercrimes and the internet. Crime and the internet*, New York: Routledge, 2001, p. 1-17.

²⁴ Lasar, M. *Feds hack past anonymity, bust 72 users of child abuse “horror” site. Ars Technica*, 2011.

²⁵ Weimann, G. *Cyber-fatwas and terrorism. Studies in Conflict & Terrorism*, 34(10), 2011, p. 765-781.

²⁶ Holt T. J. *Cybercrime through an Interdisciplinary Lens*. Oxon: Routledge, 2017, p. 1-14.

visada įvertinami techniniai parametrai, specifiniai algoritmai ir saugumo sistemos, todėl remiantis tokiais tyrimais, neadekvatu kurti kibernetinio saugumo prevencijos programas. Ponemon institutas²⁷ akcentuoja, jog reikia sujungti socialinius tyrimus su informacinių technologijų plotme dėl trijų priežasčių: (1) nėra bendro diskurso, kaip konstatuoti kibernetinį nusikalstamumą, (2) skirtingos įvairių mokslo sričių sampratos ir pateikiamos koncepcijos bei (3) techninių žinių eliminavimas skirtingų disciplinų tyrimuose. Apibendrinant galima teigti, jog kibernetinių nusikaltimų tyrimai yra aktualūs ne tik viešojo saugumo perspektyvoje, bet ir tarpdisciplininių tyrimų sferoje, kad būtų sukuriamos efektyvios strategijos, metodai ir įrankiai operatyviai nustatyti ir eliminuoti šiuos reiškinius kaip deviaciją visuomenėje.

IŠVADOS

Informacinė visuomenė yra kompleksinis reiškinys, kuriam būdingos kompetencijos naudotis informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis bendraujant ir apdorojant įvairią informaciją ir didelius jos kiekius. Šiuolaikinei informacinei visuomenei svarbi sparti technologijų pažanga, nuolatinis mokymasis ir tobulėjimas, kad būtų lengviau prisitaikoma prie kintančios aplinkos pokyčių, neapibrėžtumų ir iššūkių, rūpinantis savo saugumu ir nepažeisti kitų asmenų teisių bei integralumo elektroninėje erdvėje.

Vienas iš didžiausių iššūkių, su kuriais susiduria informacinė visuomenė, ne tik informacinių ir komunikacinių technologijų įvairovė, bet ir yra kibernetinio saugumo užtikrinimas ir teisinis kibernetinių nusikaltimų reglamentavimas, prevencija, nustatymas.

Kibernetiniai nusikaltimai identifikuojami kaip elektroninėje erdvėje vykdomi nusikaltimai, kurių tikslas nelegaliai pasisavinti turtą ir kitų turimus išteklius, siekiant asmeninės naudos arba suinteresuotų asmenų grupėms. Kibernetinių nusikaltimų formos apibrėžiamos skirtingai: išteklių pasisavinimas per interneto ar mobiliąją prieigą, kompiuterinės technikos ir programinės įrangos kopijavimas, intelektinės nuosavybės ir kitų duomenų vagystės, patyčios ir priekabės elektroninėje erdvėje, vaikų išnaudojimas ir pornografija, narkotikų gabenimas, teroristinių aktų ir žmogžudysčių planavimas. Kibernetiniai nusikaltimai ir veiksmai plačiai analizuojami tarpdisciplininių tyrimų plotmėje – informacinių technologijų, socialinių mokslų, kriminologijos, teisės, biologijos, psichologijos, medicinos, antropologijos mokslų atstovai bando suformuoti efektyvias strategijas, metodus ir įrankius, kurie padėtų nustatyti ir eliminuoti šiuos destruktivius reiškinius kaip deviaciją šiuolaikinėje visuomenėje.

²⁷ Ponemon Institute. *2014 Cost of cyber crime study*. Traverse City, MI: Ponemon Institute, 2015.

LITERATŪRA

1. Atak, M., Ertugut, R. Importance of educated human resources in the information age and view of information society organizations on human. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 2.2, 2010, pp. 1452-1456.
2. Boes, S., Leukfeldt E. R. *Fighting Cybercrime: A Joint Effort. Cyber-Physical Security.* Springer International Publishing, 2017, pp. 185-203.
3. Castells M. *Tinklaveikos visuomenės raida.* Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005.
4. Cruz, E. M., Sajo T. J. *Cybersex as Affective Labour: Critical Interrogations of the Philippine ICT Framework and the Cybercrime Prevention Act of 2012. Impact of Information Society Research in the Global South.* Springer Singapore, 2015, pp. 187-202.
5. De Rosis, S., Vainieri M. *Incentivizing ICT in healthcare: A comparative analysis of incentive schemes in Italian Regions.* *International Journal of Healthcare Management*, 10(1), 2017, pp. 1-12.
6. Duoblienė, L. *Ar pavyks išvengti hibridinio tapatumo formavimo(si) informaciniame visuomenėje?* *Acta Paedagogica Vilnensia.* Vilnius, 2009.
7. Fuchs, Christian. *Internet and society: Social theory in the information age.* Routledge, 2007.
8. Furnell S. *Cybercrime: Vandalizing the Information Society.* In: Lovelle J.M.C., Rodríguez B.M.G., Gayo J.E.L., del Puerto Paule Ruiz M., Aguilar L.J. (eds) *Web Engineering. ICWE 2003. Lecture Notes in Computer Science*, 2722. Springer, Berlin, Heidelberg, 2003.
9. Grigaliūnas, Š., Zykas, A. *Elektroninių nusikaltimų pėdsakų fiksavimas ir tyrimas failų sistemoje.* <http://kitm.lt/wp-content/uploads/2016/09/Elektroniniu%CC%A8-nusikaltimu%CC%A8-pe%CC%87dsaku%CC%A8-fiksavimas-ir-tyrimas-failu%CC%A8-sistemoje.pdf>
10. Heylighen, F., Lenartowicz, M. (2017). *The Global Brain as a model of the future information society: An introduction to the special issue.* *Technological Forecasting and Social Change*, 114, p. 1-6.
11. Holt T. J. *Cybercrime through an Interdisciplinary Lens.* Oxon: Routledge, 2017, p. 1-14.
12. Isiyaku, D. D., Ayub, A. F. M., Abdulkadir S. *Empirical modeling of information communication technology usage behaviour among business education teachers in tertiary colleges of a developing country.* *South African Journal of Education*, 35(4), 2015, p. 1-14.
13. Kellermann A. *Phases in the rise of the information society.* *Info. – Camford Publishing Ltd*, 2(6), 2000, p. 537-541.
14. Ladkin, A. ir kt. *Business travellers' connections to home: ICTs supporting work-life balance.* *New Technology, Work and Employment* 31.3, 2016, p. 255-270.
15. Lasar, M. *Feds hack past anonymity, bust 72 users of child abuse "horror" site.* *Ars Technica*, 2011.
16. Mamlin, B. W., Tierney W. M. *The promise of information and communication technology in healthcare: extracting value from the chaos.* *The American journal of the medical sciences*, 351.1, 2016, p. 59-68
17. Marčlinskas, A., Diskienė, D., Stankevičienė, A. *Vadybinės kompetencijos žinių visuomenės iššūkių kontekste.* *Informacijos mokslai*, (53), 2010, p. 7-19.
18. Ponemon Institute. *2014 Cost of cyber crime study.* Traverse City, MI: Ponemon Institute, 2015.
19. Rytel T. *Informacinės visuomenės plėtra Japonijoje: Y. Masudos vizija.* Vilnius: Mokslo aidai, 2001.
20. Smith, G. S. *Management models for international cybercrime.* *Journal of Financial Crime* 22.1, 2015, p. 104-125.
21. Stankevičienė A., Gerikienė V., Jurgaitytė, N. Y ir Z kartų darbuotojų atlygio lūkesčiai informacinės visuomenės kontekste. *Informacijos mokslai* 74.74, 2016, p. 7-24.
22. Šaulauskas M. P. *Moderniosios epistemologijos virsmas ir socialumo diskurso metodologija. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga.* Vilnius, 2005, p. 31.
23. Štītīlis, D. *Kibernetinio saugumo teisinis reguliavimas: kibernetinio saugumo strategijos.* *Socialinės Technologijos*, 3.1, 2013, p. 189-207.

24. Wall, D. S. Cybercrimes and the internet. Crime and the internet, New York: Routledge, 2001, p. 1-17.
25. Webster. F. Informacinės visuomenės teorijos. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.
26. Webster, F. Theories of the information society. Routledge, 2014.
27. Ziembra, E., Papaj, T., Želazny, R. New perspectives on information society: The maturity of research on a sustainable information society. Online Journal of Applied Knowledge Management, 1(1), 2013, p.52-71.
28. Žilinskaitė-Vytienė, V., Čiupailaitė D., Kirtiklis K.. Informacijos visuomenė: pamatinė sąvoka ar madingas raktazodis?. Sociologija. Mintis ir veiksmas, 38.1, 2017, p. 97-116.

CHALLENGES OF INFORMATION SOCIETY: WHAT ARE THE FORMS OF CYBERCRIMES?

Jūratė Kuklytė*

Vytautas Magnus University

Antanas Ūsas**

Lithuanian Sports University

Summary

The topic issues and challenges of modern information society are related with rapid technological progress of information and communication technologies (ICTs), since these processes are determined by the interaction of continuous social, economical, technological changes. The main challenge of information society are identified as cybersecurity and cybercrimes. The following problematic questions are raised in the research: how the concept of information society is identified and developed in scientific literature? What are the challenges of information society? What are the forms of cybercrimes and how its effect modern world? A brief discourse is intended to answer these questions of information society and cybercrimes in the context of public security. The purpose of the research: to analyze the concept of information society, reviewing the forms of cybercrimes. The article is prepared applying the methods of analysis and synthesis of academic literature, chronology and comparison. The results revealed that concept of information society is identified differently and main challenges are cybersecurity and cybercrimes. Cybercrimes are defined as crimes in electronic space to steal the property or resources owned by the others to satisfy the needs of personal or relevant parties and get the benefits in illegal way. The classification of cybercrimes is provided.

Keywords: information society, cybercrime, information and communication technologies, deviation.

Jūratė Kuklytė*, doktorantė, Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Vadybos katedra, Mokslinių tyrimų kryptys: deviantinis elgesys, destruktivūs santykiai darbo aplinkoje, socialiniai verslo modeliai, inovacijos

Jūratė Kuklytė*, PhD student, Vytautas Magnus University, Faculty of Economics and Management, Department of Management, Research interests: deviant behaviour, destructive relationships in a workplace environment, social business models, innovation

Antanas Ūsas**, magistras, Lietuvos sporto universiteto Vadybos fakulteto Sporto vadybos, ekonomikos ir sociologijos katedra, Mokslinių tyrimų kryptys: informacinės ir komunikacinės technologijos, interneto svetainių kokybės vertinimas, vartotojų lojalumas

Antanas Ūsas**, Lithuanian Sports University, Faculty of Management, Department of Sport Management, Economics and Sociology, MSc. Research interests: information and communication technologies, evaluation of quality internet websites, consumer loyalty

IKITEISMINIO TYRIMO TYRĖJO PROFESIONALUMO APIBRĖŽTIES DILEMA IKITEISMINIAME TYRIME (ARBA KOKIA PROFESIONALUMO VERTĖ?)

Žaneta Navickienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto
Policijos veiklos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211, Kaunas
Telefonas 8 (37) 303663
El. paštas: zaneta.navickiene@mruni.eu*

Anotacija. Šiame straipsnyje nagrinėjama ikiteisminio tyrimo pareigūno profesionalumo apibrėžties dilema. Nors žmogiškųjų išteklių valdymo sferoje profesionalumo kategorija nėra nauja, pastebimos inovatyvios idėjos konstruojant profesionalumo kategoriją. Todėl teigtina, jog šiuolaikinio profesionalumo apibrėžties dilemos ir aktualijų nagrinėjimas sąlygotas pasaulyje vyraujančių naujų idėjų apie inovatyviojo profesionalumo suvokimą ir reikšmę. Įsivyravusios „naujojo profesionalumo“ policijos veikloje nuostatos sudaro pagrįstas prielaidas išsamiau ir tiksliau nagrinėti profesionalumo ikiteisminiame tyrime kategoriją Lietuvoje, taip pat prognozuoti/projektuoti galimą jo turinį – komponentus, tuo pačiu sudaryti sąlygas tyrėjo profesinio identiteto vystymuisi. Straipsnį sudaro dvi dalys: pirmojoje dalyje nagrinėjama profesionalumo ikiteisminiame tyrime apibrėžtis ir vertinimo dimensijos. Antrojoje dalyje pristatoma galimi profesionalumo ikiteisminiame tyrime kompoziciniai elementai. Pritaikant modeliavimo nuostatas, ikiteisminio tyrimo tyrėjo profesionalumo struktūra galėtų būti sudaryta iš santykinai trijų kompozicinių elementų: (1) aiškiai apibrėžtų reikalavimų užimti tyrėjo pareigas (kvalifikacija); (2) mechanizmo, kaip tobulinti turimą kompetenciją, ypatumų ir jų analizės; (3) turimų ir udytinių asmeninių savybių, kurios lemtų profesionalų tyrėjo pareigų atlikimą, visumos ir jų analizės.

Pagrindinės sąvokos: asmeninės savybės, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kvalifikacija, kompetencija, profesionalumas

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Žmogiškųjų išteklių valdymo sferoje profesionalumo kategorija nėra nauja. Ji analizuojama ir šiuolaikiniame studijų procese¹. Profesionalumo kategorija orientuota į dvejopą raišką. Pirma, paslaugos gavėjo (vartotojo) lūkesčių tenkinimas. Kiekvienos institucijos ar individualaus asmens, kuriančio tam tikrą produktą, siekimas – suteikti aukščiausios kokybės paslaugas, patenkinti galutinio vartotojo (gavėjo) lūkesčius, būti įvertintam ir pripažintam vartotojo (paslaugos gavėjo). Antra, konkurencinės kovos pranašumo įgalinimas. Globalizacijos procesai visose gyvenimo sferose ir įnirtinga konkurencinė kova įgalina paslaugos davėją veikti profesionaliai, siekti kuo geriausio rezultato tam, kad galėtų įrodyti aukščiausios teikiamos paslaugos vertę. Šiuolaikinė profesionalumo

¹ Neve H., Lloyd H., Collett T. Understanding Students' Experiences of Professionalism Learning: A 'Threshold' Approach. *Teaching in Higher Education*. Volume 22, 2017 - [Issue 1](#). P. 92-108.

kategorija turėtų būti suprantama kiek plačiau – ne tik kokybiškos paslaugos ar kokybiško rezultato siekis. Šalia šių prielaidų svarbi profesionalumo turinio analizė. Neginčijama, jog profesionalumas – tai asmens kvalifikacija ir nuolatinis kompetencijos tobulinimas. Be šių dviejų komponentų neatsiejama profesionalumo struktūrinė dalis galėtų būti asmeninės savybės, orientuotos į konkrečią profesiją; įgalinančios būti veržliu, įgyvendinti planus ir nenuleisti rankų, kol bus pasiektas geriausias įmanomas rezultatas. Nagrinėjant profesionalumo struktūrą, verta pabrėžti holizmo požiūrio ypatumus ir galimą profesionalumo struktūrą laikyti kaip santykinę (plačiausiuoju supratimu holizmas yra filosofinis-mokslinis požiūris, kad visuma yra daugiau nei jos dalių suma²).

Tyrimo naujumas. Pastaruoju metu tiek Lietuvoje, tiek užsienio šalyse policijos profesionalumo kategorija sulaukia vis didesnio dėmesio ir peržiūrima iš naujo. Kartais mokslo šaltiniuose net aptinkama sąvoka „naujasis policijos profesionalumas“, kuomet naujai pabrėžiami kertiniai policijos veiklos elementai: veiklos teisėtumas, darna, atskaitomybė ir inovatyvumas³. Taip vadinamasis ketvertukas (angl. k. „Accountability-Legitimacy-Innovation-Coherence“) unikalus tuo, kad kiekvienas šių elementų nėra naujas, tačiau policijos veikloje šių elementų visuma sudaro naują profesionalumo kategoriją⁴. Kituose mokslo šaltiniuose taip pat akcentuojamas inovatyvusis požiūris – žiniomis ir gebėjimais pagrįstas policijos darbas (knowledge based policing)⁵. Vėlgi, pagrįstai policijos profesionalumas akcentuojamas per tris inovatyvias grandis: valdžia, autonomija ir atskaitomybė (angl. k. „Authority-Autonomy-Accountability“)⁶. Profesionalumo struktūrai ir jos atskiriems elementams naujausioje mokslinėje literatūroje taip pat skiriama dėmesio. Pavyzdžiui, Slovėnijoje nagrinėtos asmeninės savybės, būtinos bendruomenės pareigūnui⁷. Lietuvoje dabartiniu metu jau buvo analizuojami teisininkų profesinės veiklos⁸, kai kurių teisėsaugos institucijų subjektų profesionalumo klausimai, pavyzdžiui, teisėjų⁹. Stebint ir analizuojant

² Levičev V. Holistinis požiūris į teisės tyrimus. Teisė. Nr. 95, 2015.

³ Stone Ch., Travis J. Toward a New Professionalism in Policing. 13 JIJIS 11 (2013).

⁴ Ten pat.

⁵ Gundhus H. I. Experience or Knowledge? Perspectives on New Knowledge Regimes and Control of Police Professionalism. Policing (2012) 7 (2): 178-194.

⁶ Kumari N., Sharma R. K. Pursuance of Core Principles of Police Reforms: A Critique. The Indian Police Journal. 2016. Vol. 63. No. 2-3. P. 7.

⁷ Banutai E., Pagon M., Podbregar I., Lobnikar B. Leadership Competencies for Policing Local Communities in Europe and Slovenia. Eleventh Biennial International Conference Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe: Safety, Security and Social Control in Local Communities. Conference proceedings. University of Maribor, Ljubljana, Slovenia. P. 195-203.

⁸ Kiršienė J. Trimatė teisininko profesijos krizės problema. Jurisprudencija. 2015, 22(2). P. 191-205.

⁹ Navickienė Ž., Žiemelis D. Lietuvos teisėjų profesionalumo dimensijos: kvalifikacija, kompetencija ir asmeninės savybės. Vilniaus universitetas. Teisė. Nr. 97. 2015. P. 183-199.

situacija, kiek daug dėmesio skirta atskiriems tyrėjo veiklos klausimams (darbo krūviui, kvalifikaciniais reikalavimams, darbo užmokesčiui, kitoms organizacinėms aktualijoms), autorei kilo mintis pritaikant profesionalumo kategorijos analizę, tikslingai struktūrizuoti tyrėjo profesionalumo turinį. Nors ikiteisminio tyrimo veiksmingumo klausimai pabrėžiami¹⁰, kas pagrįstai manytina turint ryšį su profesionalumo ikiteisminiame tyrime kategorija, visgi iki šiol ikiteisminio tyrimo pareigūno profesionalumo turinys ir struktūra nebuvo išsamiai ir sąryšingai tarpusavyje analizuota. 2011-2012 metais autorės analizuotas tyrėjų kompetencijų diskursas, 2013 metais buvo pirmas bandymas mokslinių tyrimų pagrindu panagrinėti ikiteisminio tyrimo asmenines savybes ir pagrįsti jų svarbą tyrėjo profesionalumo kontekste¹¹, 2016 metais analizuota ir pabrėžiama vadybinių kompetencijų svarba ikiteisminiame tyrime¹².

Tyrimo objektas – ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) profesionalumo apibrėžtis ir turinys.

Tyrimo tikslas – pristatant tyrėjo profesionalumo struktūrą, išanalizuoti jo turinį.

Siekiant užsibrėžto tikslo, keliami du pagrindiniai **tyrimo uždaviniai**:

1. Pagrįsti ikiteisminio tyrimo pareigūno profesionalumo apibrėžtį ir struktūrą.
2. Išanalizuoti tyrėjo profesionalumo turinį.

Tyrimo metodai. Dokumentų turinio ir mokslinės literatūros analizės metodu siekta išanalizuoti policijos veiklos planų ir ataskaitų turinį, taip pat mokslo darbų (disertacijų, mokslo straipsnių) nuostatas apie policijos veiklos, ikiteisminio tyrimo veiksmingumą formuojant profesionalumo ikiteisminiame tyrime apibrėžtį ir analizuojant šią kategoriją. Taikant dokumentų turinio ir mokslinės literatūros analizės metodą, buvo nagrinėjama profesionalumo apibrėžtis, su profesionalumu susijusios kategorijos: kvalifikacija, kompetencija, asmeninės savybės ir įvertinamas jų turinys. Taip pat buvo analizuojami šiuolaikiniai užsienio šalių mokslininkų požiūriai į „naująjį profesionalumą“. Tyrimo metu taip pat buvo naudojamas modeliavimas¹³ – struktūrizuoti profesionalumo komponentai modeliuojami ikiteisminiame tyrime ir formuojamas galima ikiteisminio tyrimo tyrėjo profesionalumo struktūra ir turinys.

¹⁰ Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2015-2017 metų strateginis veiklos planas. [žiūrėta 2017-01-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>.

¹¹ Plačiau žr. Navickienė Ž., Izotovas A. Ikiteisminio tyrimo pareigūno profesionalumo dimensijos: profesinė kompetencija ir asmeninės savybės. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka. Nr. 10. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas, 2013. P. 146-163.

¹² Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija. Autorių kolektyvas. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.

¹³ Modelis abstrakčiu būdu parodo socialinio reiškinių ryšius, t. y. ryšius tarp sistemos elementų. Socialinio procesų modeliai nebūtinai tiksliai atspindi tikrąjį pasaulį, bet gali tapti įrankiu supaprastinant ir bandant suvokti socialinės tikrovės mechanizmus. Plačiau apie modeliavimą žr. Guogis A. Modeliavimo reikšmė socialiniame moksle. Viešoji politika ir administravimas Nr. 3. 2002. P. 20.

PROFESIONALUMO IKITEISMINIAME TYRIME APIBRĖŽTIS IR VERTINIMO DIMENSIJOS

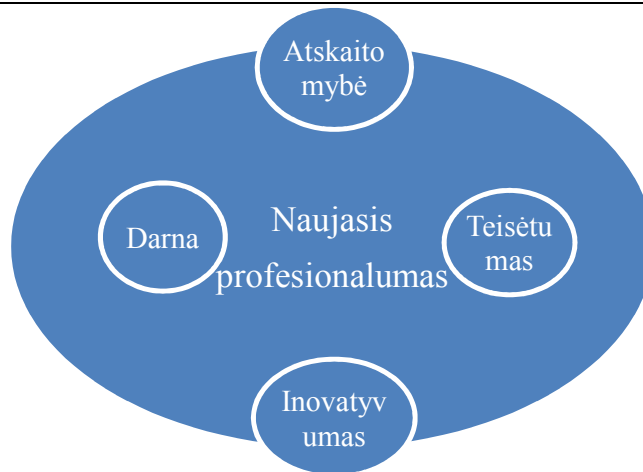
Pastaraisiais metais profesionalumas ikiteisminiame tyrime buvo pabrėžiamas, akcentuojamas įvairiose mokslinėse praktinėse konferencijose, mokslo šaltiniuose, ataskaitose¹⁴. Pavyzdžiui, Policijos departamento 2016-2018 metų strateginiame veiklos plane numatyta stiprinti policijos pareigūnų motyvaciją ir gebėjimus užtikrinant viešąją tvarką ir nusikalstamų veikų tyrimą¹⁵. Panašūs teiginiai, orientuoti į siekiamybę stiprinti pareigūnų kompetenciją, pabrėžtini ir Policijos departamento 2015-2017 metų strateginiame veiklos plane: siekti pertvarkyti kriminalinės policijos padalinius, didinti kriminalinės policijos padalinių pareigūnų gebėjimus ir stiprinti jų motyvaciją dirbti¹⁶. Profesionalumas akcentuojamas kaip kompetencijos, tam tikrų gebėjimų stiprinimas, ikiteisminio tyrimo veiksmingumo didinimas. Tačiau vienok, stokojama aiškesnio profesionalumo turinio detalizavimo: kas struktūriškai sudarytų profesionalumą ikiteisminiame tyrime. Todėl teigtina, jog pastaruoju metu pati profesionalumo samprata nebuvo detalizuojama, juolab profesionalumo turinys. Tačiau profesionalumo kategorija tapo itin aktuali pastaraisiais metais, kai iškilo diskusijų, kaip pasiekti ar sustiprinti profesionalumą. Todėl autorės manymu, svarbiausia atraminė grandis – apibrėžti profesionalumo ikiteisminiame tyrime kategoriją, pristatyti jo komponentus, t. y. profesionalumo turinį.

Jau buvo paminėta, jog naujasis policijos profesionalumo konceptas galėtų būti sudarytas iš keturių elementų (žr. 1 pav.). Šių keturių elementų junginys įvertinant naujojo profesionalumo būtinumą policijos veikloje rodo, jog profesionali policijos veikla remiasi ne tik teisės aktais (teisėtumo užtikrinimas), bet ir veikia harmoningai, pagrįstai įgyvendinant bendradarbiavimo principą (darnumas), taikydami šiuolaikiškus metodus ir priemones (inovatyvumas), taip pat policija už veiklos rezultatus yra atskaitinga, informuojama visuomenė (atskaitomybė).

¹⁴ Plačiau žr. Policijos veiklos strateginius planus: Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2016-2018 metų strateginis veiklos planas. [žiūrėta 2017-01-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>. Taip pat žr. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2015-2017 metų strateginis veiklos planas. [žiūrėta 2017-01-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>.

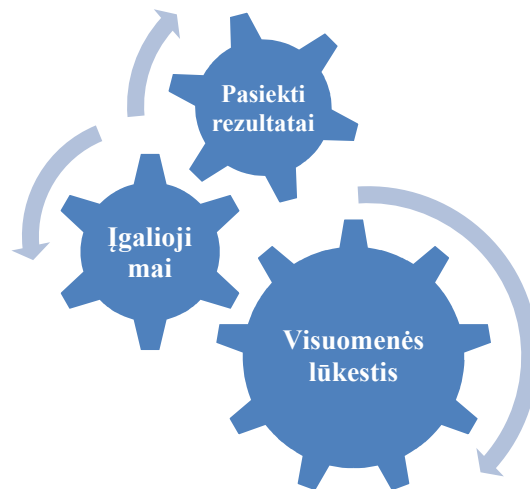
¹⁵ Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2016-2018 metų strateginis veiklos planas. [žiūrėta 2017-01-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>

¹⁶ Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2015-2017 metų strateginis veiklos planas. [žiūrėta 2017-01-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>.

1 pav. „Naujojo profesionalumo“ konceptas policijos veikloje (sudaryta remiantis autorių Stone Ch., Travis J. medžiaga)

Autorės manymu, profesionalumo ikiteisminiame tyrime dimensija galėtų būti vertinama trejopai (žr. 2 pav.): pirma, kaip kokybiškas pavestų įgaliojimų vykdymas (kokybinis rodiklis); antra, kaip pasiektas rezultatas (kiekybinis rodiklis), trečia, kaip paslaugos gavėjo (visuomenės) požiūris į atliktą darbą ir pasiektus rezultatus (lūkesčių pateisinimas, santykinė kokybinio ir kiekybinio rodiklių išraiška).

2 pav. Profesionalumo ikiteisminiame tyrime vertinimo dimensijos

Tokios profesionalumo ikiteisminiame tyrime dimensijos yra tikslingos: kiekviena jų gali būti pamatuojama ir pateikiama tam tikra vertinimo išraiška (žr. 3 pav.). Pirma, kokybiškas pavestų įgaliojimų vykdymas galėtų būti vertinamas per ikiteisminio tyrimo pareigūno

kompetencijos apibrėžtį. Tai galėtų būti vykdoma nuolat, atsižvelgiant į ikiteisminio tyrimo pareigūno pareigybės aprašymo turinį, taip pat keliamus reikalavimus atsižvelgiant į Kompetencijos aprašo¹⁷ reikalavimus, taip pat kasmet, metinio vertinamojo pokalbio metu¹⁸. Pažymėtina, jog analizuojant policijos mokslo raidą, kasmetinė atestavimo tvarka buvo vykdoma jau seniai. Tarpukario Lietuvoje kiekvieno policijos pareigūno tarnybinė veikla kasmet buvo labai reikliai, principingai vertinama pirmiausia pagal pareigūno moralinių vertybių kriterijus¹⁹. Antra, pasiektas rezultatas galėtų būti pamatuojamas per pasiektus darbo rodiklius (iširtas nusikalstamas veikas). Pavyzdžiui, 2016 metais policija ištyrė 57,2 procento policijos registruotų nusikalstamų veikų, 2015 m. policija ištyrė 54,9 procento registruotų nusikalstamų veikų, 2014 m. – 55,7 procento, 2013 metais – 54,4 procento²⁰. Trečia, visuomenės požiūris į ikiteisminio tyrimo pareigūno veiklą galėtų būti pamatuojamas per visuomenės pasitikėjimo policija rodiklį. Pavyzdžiui, kiekvienais metais atliekama visuomenės apklausa apie policijos veiklą – 2016 metais atliktos apklausos duomenimis, 74 procentai visuomenės pasitiki Lietuvos policija²¹. Pažymėtina, jog pasitikėjimo klausimai konkrečios profesijos atstovais analizuoti ir Lietuvos mokslininkų. J. Kiršienė, nagrinėdama teisininkų veiklos ypatumus, taip pat pabrėžė visuomenės nepasitikėjimo teisininkais dimensiją: „Teisininko profesijos krizė pasauliniame diskurse yra vertinama kaip trimatė problema, susidedanti iš teisininkų profesijos vertybių kaitos, visuomenės nepasitikėjimo teisininkais ir pačių teisininkų nepasitenkinimo savo profesija“²². Pabrėžtina, jog užsienio šalyse nagrinėjant policijos profesionalumo kategoriją, taipogi vertintina policijos ir visuomenės sąveika, akcentuojamas būtinumas stiprinti šį ryšį²³.

¹⁷ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. 5-V-284 „Dėl Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų aprašo patvirtinimo“.

¹⁸ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. gegužės 6 d. įsakymas Nr. 5-V-402 „Dėl Lietuvos policijos generalinio komisaro 2011 m. balandžio 26 d. Nr. 5-V-362 „Dėl metinio policijos pareigūnų įvertinimo pokalbio atlikimo taisyklių ir metodinių metinio policijos pareigūnų įvertinimo pokalbio rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“.

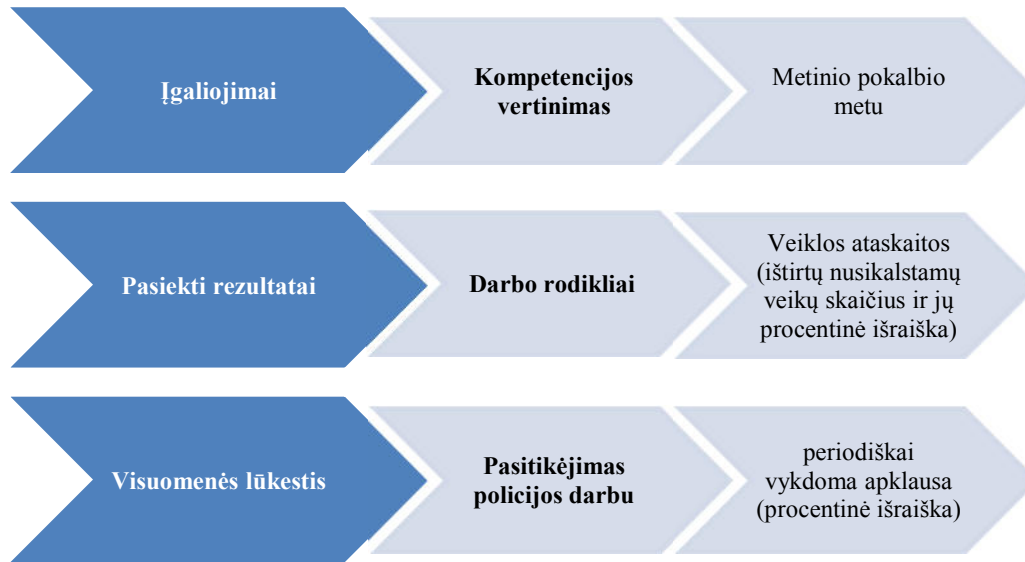
¹⁹ Mančinskas Č. Policijos mokslas tarpukario Lietuvoje. Jurisprudencija, 2002, t. 35(27). P. 26–34.

²⁰ Iširtų nusikalstamų veikų skaičius paprastai yra vienas iš rodiklių policijos veiklos ataskaitose. Plačiau žr. 2015 metų policijos veiklos apžvalga. [žiūrėta 2017-01-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>. Taip pat žr. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2014 metų veiklos ataskaita. [žiūrėta 2017-01-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>. Taip pat žr. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2013 metų veiklos ataskaita. [žiūrėta 2017-01-23]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>. Taip pat žr. 2016 metų policijos veiklos apžvalga [žiūrėta 2017-03-06]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>

²¹ Apie visuomenės pasitikėjimą policija 2004-2016 metais plačiau žr. 2016 metų policijos veiklos apžvalga [žiūrėta 2017-03-06]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>

²² Kiršienė J. Trimatė teisininko profesijos krizės problema. Jurisprudencija. 2015, 22(2). P. 191.

²³ Gupta K. N. Police Professionalism: Emerging New Challenges in Changing Scenario. The Indian Police Journal. 2016. Vol. 63. No. 2-3. P. 69.

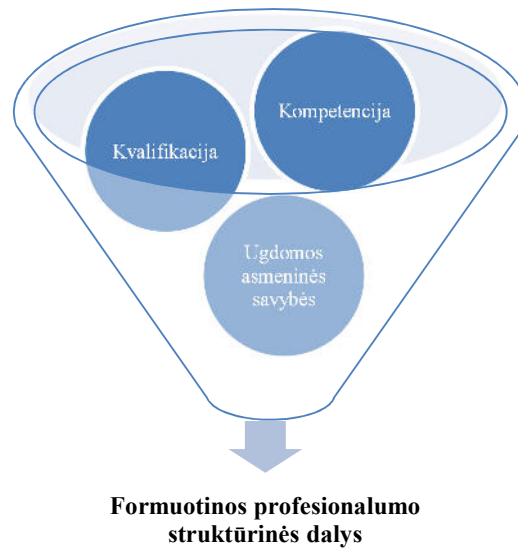
3 pav. Profesionalumo ikiteisminiame tyrime vertinimo dimensijų ir galimų jų pamatavimo rodiklių išraiška

Teigtina, jog profesionalumo ikiteisminiame tyrime turinys pasižymi diskretiškumu. Tikslingas siekis konkretizuoti ir susisteminti profesionalumo turinį leistų aiškiau formuoti profesionalaus ikiteisminio tyrimo tyrėjo parengties apibrėžtį. Todėl įvertinus profesionalumo dimensijas ikiteisminiame tyrime, antrojoje dalyje nagrinėsime profesionalumo turinį ir identifikuosime jo kompozicinius elementus.

PROFESIONALUMO IKITEISMINIAME TYRIME STRUKTŪRA IR TURINYS

Profesionalumo apibrėžties analizė yra labai svarbi, nes ji leistų aiškiai suprasti, kas sudaro profesionalumo turinį. Siekiant suvokti profesionalumo ikiteisminiame tyrime galimybes, svarbu pateikti galimus (prognozuojamus) komponentus (struktūrą). Mūsų manymu, profesionalumą galėtų sudaryti trys pagrindiniai elementai: ikiteisminio tyrimo pareigūno kvalifikacija, kompetencija ir asmeninės savybės (žr. 4 pav.).

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacijos ir kompetencijos aktualijos buvo nagrinėtinos kaip svarbios prielaidos, užtikrinančios efektyvesnę ikiteisminio tyrimo organizavimą. Jau buvo konstatuota, jog aiškūs kvalifikaciniai reikalavimai, keliami ikiteisminio tyrimo pareigūnui, leistų sudaryti fundamentalią žinių ir gebėjimų visumą, reikalingą pradedančiajam dirbti ikiteisminiame tyrime, konkrečioms pareigoms užimti.

4 pav. Profesionalumo ikiteisminiame tyrime galimos struktūrinės dalys

Pabrėžtina, jog nėra vieningo unifikuoto teisės akto, kuriame būtų apibrėžti ikiteisminio tyrimo pareigūnui keliami kvalifikaciniai reikalavimai. Tyrėjų kvalifikaciniai reikalavimai paprastai pažymimi konkrečiuose pareigybių aprašymuose. Šiuo atveju vertinant tyrėjus kaip ikiteisminio tyrimo subjektus ir analizuojant jų kvalifikacinių reikalavimų apibrėžtį, stokojava tokio teisės akto, kadangi tiek prokurorų, tiek teisėjų (ikiteisminio tyrimo teisėjų) kvalifikaciniai reikalavimai yra apibrėžti konkrečiame teisės akte – Lietuvos Respublikos teismų įstatyme²⁴ ar atitinkamai Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatyme²⁵.

Analizuojant ikiteisminio tyrimo subjektų – tyrėjų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo teisėjų – kompetencijos turinį, pabrėžtina, jog šių subjektų kompetencijų turinys yra pakankamai aiškiai ir konkrečiai identifikuotas konkrečiuose teisės aktuose, pavyzdžiui, prokurorų kompetencija – tiek Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatyme, tiek Prokurorų kompetencijų nuostatuose²⁶. Jau minėta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno bendrosios ir profesinės kompetencijos išdėstytos Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų

²⁴ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas Nr. I-480, priimtas 1994 m. gegužės 31 d. Valstybės žinios, 1994-06-17, Nr. 46-851.

²⁵ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas Nr. I-599, priimtas 1994 m. spalio 13 d. Valstybės žinios, 1994-10-19, Nr. 81-1514.

²⁶ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. I-290 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. balandžio 17 d. įsakymo Nr. I-141 "dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatų patvirtinimo" pakeitimo“.

kompetencijų apraše²⁷. Sisteminiis ir nuolatinis kompetencijos tobulinimas vertinant jau anksčiau minėto Kompetencijų aprašo nuostatas, padėtų tyrėjui nuolat, kryptingai ir tikslingai atnaujinti turimas žinias ir gebėjimus, esant būtinumui – įgyti naujų žinių ir gebėjimų, pritaikant inovacijas ikiteisminio tyrimo veikloje. Bendrųjų ir specialiųjų kompetencijų apibrėžtis svarbi tuo, kad leidžia identifikuoti būtinausias žinias ir gebėjimus, reikalingus ikiteisminio tyrimo pareigūnui (žr. 5 pav.). 2016 metų policijos veiklos ataskaitoje numatyta, jog viena iš 2017 metų veiklos kryptių yra „stiprinti policijos darbuotojų motyvaciją ir tobulinti gebėjimus užtikrinant viešąją tvarką ir nusikalstamų veikų tyrimą“²⁸, o būtent:

- stiprinti policijos sistemos darbuotojų motyvaciją – skatinti dirbti našiau;
- diegti naujas technologijas, didinti valdymo efektyvumą – įgyvendinti technologijas, palengvinančias tyrimo procesus;
- patobulinti policijos pareigūnų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemą – peržiūrėti ir įvertinti, pagal poreikį keisti mokymo turinį atsižvelgiant į šių dienų veiklos problemas ir aktualijas.

Tai reiškia, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijos tobulinimas – neatsiejama pareigūno profesionalumo stiprinimo pozicija, paremta siekiu kokybiškai vykdyti savo funkcijas visuomenės saugumo užtikrinimo srityje.

Minėtina, jog asmeninės savybės turėtų būti pripažįstamos kaip svarbi profesionalumo sudėtinė grandis. Tokią poziciją autorė pagrindžia ir kitų mokslininkų pateikta nuomone. J. Piwowarski vertybių svarbą akcentuoja saugumo kultūros kontekste²⁹. Kultūros sampratos analizėje išryškina ne tik žinios, gebėjimai, įstatymai, papročiai, bet ir moraliniai vertybiniai aspektai³⁰. J. Kiršienė teigia, jog, teisininkų padaryti „nusižengimai ir kiti teisininkų etikos pažeidimai bei darbo kokybė labai priklauso ne tik nuo kiekvieno teisininko profesionalo kompetencijos, bet ir nuo jo psichologinės būsenos bei gebėjimo susidoroti su itin atsakingo darbo keliamais streso, įtampos, skubos bei psichologinio spaudimo iššūkiais“³¹. Tai reiškia, jog be bendrųjų ir specialiųjų kompetencijai keliamų reikalavimų svarbios ir asmeninės nuomonės, pozicijos, vertinimai, tam tikros savybės, leidžiančios tam tikrose situacijose veikti

²⁷ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. 5-V-284 „Dėl Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų aprašo patvirtinimo“.

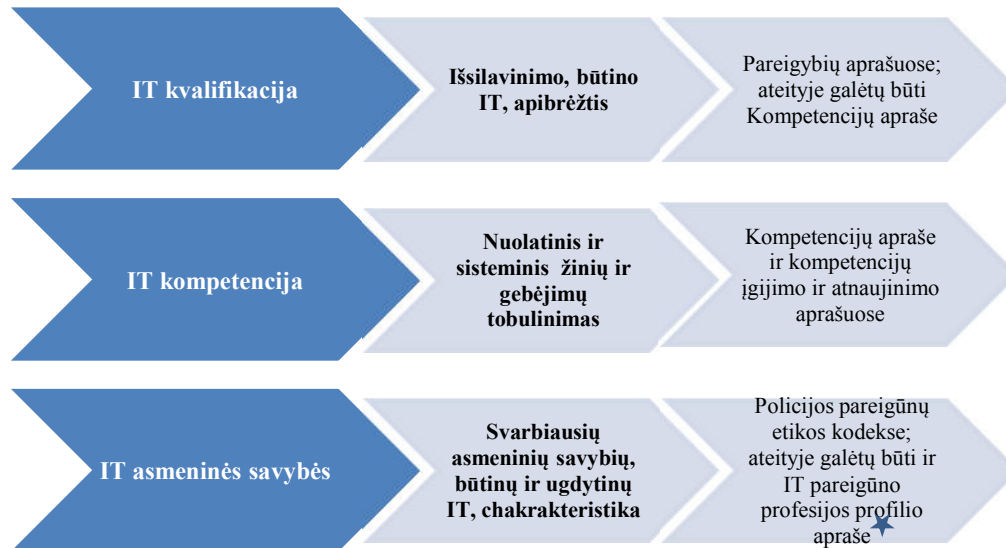
²⁸ 2016 metų policijos veiklos apžvalga [žiūrėta 2017-03-06]. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>

²⁹ Piwowarski J. Three Pillars of Security Culture. Security Culture. Science-Practice-Review. Nr. 23, 2016 (22-32). P. 22-31.

³⁰ Ten pat. P. 23.

³¹ Kiršienė J. Trimatė teisininko profesijos krizės problema. Jurisprudencija. 2015, 22(2). P. 200.

teisingai, pagrįstai, operatyviai ir t.t. Ikitiesminio tyrimo pareigūnui būtinos asmeninės savybės aprašytos Policijos pareigūnų etikos kodekse³². Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso tikslas – suteikti policijos pareigūnui dorovinius orientyrus, padėti formuoti doroviniams poreikiams, stiprinti pareigūno autoritetą visuomenėje³³. Neginčijama, jog būtinų asmeninių savybių identifikavimas padėtų ikitiesminio tyrimo pareigūnui stiprinti profesionalaus tyrėjo įvaizdį. Todėl tokios asmeninės savybės galėtų būti detalizuojamos ir konkrečiau aprašytos ikitiesminio tyrimo pareigūno profesijos profilio apraše. Tokio aprašo sukūrimas taptų svarbiu dokumentu, kuriame būtų pateikta svarbiausių asmeninių savybių, būtinų ir ugdytinų ikitiesminio tyrimo veikloje, charakteristika (žr. 5 pav.).

(★IT – ikitiesminis tyrimas. Pareigūno profesijos profilio aprašas nėra sukurtas, tačiau jo sukūrimas būtų svarbus identifikuojant svarbiausias turimas ir ugdytinas asmenines savybes, būtinas ikitiesminiame tyrime)

5 pav. Galimos profesionalumo ikitiesminiame tyrime struktūrinių dalių, turinio ir formalizavimo būdų sąsajos

Nagrinėjant Lietuvos tarpukario policijos mokslo istoriją, taip pat buvo pažymima, jog svarbiausia buvo sąžiningai ir atsakingai atlikti tarnybinės pareigas, todėl aliekant tarnybines atestaciją, buvo vertinamas policijos pareigūno intelektas, moralė, elgesys, stropumas, įtaka valdiniam, arba autoritetas, polinkiai, neigiamos bei kitos dorovinio pobūdžio savybės³⁴. Todėl

³² Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 “Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo”.

³³ Ten pat.

³⁴ Mančinskas Č. Policijos mokslas tarpukario Lietuvoje. Jurisprudencija, 2002, t. 35(27). P. 26–34.

teigtina, jog asmeninės savybės, jų lavinimas buvo neatsiejama profesionalaus pareigūno ugdymo dalis. Kaip teigiama, šalyje veikusi palyginti efektyvi policijos pareigūno asmenybės ugdymo sistema, taip pat savišvietos ir saviugdos būdu lavinamas profesionalumas, kultūrinis ir intelektualinis išprusimas³⁵.

Asmeninių savybių, būtinų ikiteisminio tyrimo pareigūnui, analizė ir pasiekti rezultatai jau leido konstatuoti, jog ne bet kokios savybės, o tik tos, kurios įtakotų veiklos operatyvumą, teisėtumą, šiuolaikišką komunikaciją, planavimą, veiklos organizavimą³⁶. Tyrėjo asmeninių savybių ir gebėjimų aktualizavimas – nauja, besivystanti tarpdisciplininė pobūdį turinti sritis, apimanti psichologijos, edukologijos, vadybos, kriminalistikos žinias, bandanti vis plačiau įsitvirtinti šiuolaikinės kriminalistikos taktikos kontekste – ikiteisminio tyrimo organizavimo turinyje, kaip suformuota prielaida efektyvesniam ikiteisminio tyrimo veiklos organizavimui. Atlikto tyrimo, kuriame dalyvavo ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir studentai (ikiteisminio tyrimo ir proceso bei teisės ir policijos studijų programų studentai), rezultatai parodė, jog svarbiausios asmeninės savybės ir gebėjimai, būtini ikiteisminio tyrimo pareigūnui, yra šie: (1) nešališkumas, (2) planavimo ir organizavimo gebėjimai, (3) patikimumas (emocinis stabilumas), (4) teisingumas, (5) analitiniai gebėjimai. Tai reiškia, jog asmeninių savybių, būtinų ikiteisminiame tyrime, ugdymas įtakoja ir profesionalumo lygį. Todėl pagrįstai teigiame, jog asmeninės savybės – svarbi ir tikrai neturėtų būti diskretiška profesionalumo ikiteisminiame tyrime struktūrinė dalis. Ir sutiktina su pozicija, jog teikiant teisinį išsilavinimą kur kas didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas ne tik specialiųjų kompetencijų, bet ir emociniam bei socialiniam intelektui būdingų gebėjimų ugdymui³⁷. Tai patvirtinama ir kitų autorių atliktų tyrimų rezultatais – emocinis stabilumas taip pat vertinamas kaip viena iš svarbiausių savybių, būtinų policijos darbe³⁸.

Nagrinėdama ikiteisminio tyrimo tyrėjo profesionalumo struktūrą, autorė pagrįstai teigia, jog tyrėjo profesionalumo turinį galėtų sudaryti trys komponentai: (1) aiškiai apibrėžti reikalavimai užimti tyrėjo pareigas (kvalifikacija); (2) mechanizmo, kaip tobulinti turimą

³⁵ Ten pat. P. 35.

³⁶ Plačiau žr. Navickienė Ž., Kairienė I. The Attitude towards the Individual Qualities and Abilities of an Officer of Pre-Trial Services –Establishing the Profile of Investigator's Profession. Eleventh Biennial International Conference Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe: Safety, Security, and Social Control in Local Communities. Conference proceedings. University of Maribor, Ljubljana, Slovenia. P. 377-394.

³⁷ Kiršienė J. Trimatė teisininko profesijos krizės problema. *Jurisprudencija*. 2015, 22(2). P. 202-203.

³⁸ Banutai E., Pagon M., Podbregar I., Lobnikar B. Leadership Competencies for Policing Local Communities in Europe and Slovenia. Eleventh Biennial International Conference Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe: Safety, Security, and Social Control in Local Communities. Conference proceedings. University of Maribor, Ljubljana, Slovenia. P. 200.

kompetenciją, ypatumai ir jų analizė; (3) asmeninių savybių, kurios lemtų profesionalų tyrėjo pareigų atlikimą, visuma ir jų analizė. Ši struktūra pateikiama susistemintus įvairias ikiteisminio tyrimo organizavimo aktualijas ir remiantis 2011-2016 metais atliktų mokslinių tyrimų rezultatais analizuojant ikiteisminio tyrimo pareigūno veiklą. Pažymėtina, jog ikiteisminio tyrimo tyrėjo profesionalumo apibrėžtis ir jo turinio analizė būtų tikslinga, nes (1) leistų aiškiai ir išsamiai formuoti formaliuosius kriterijus, būtinus tyrėjo veiklai vykdyti; (2) nuolat užtikrintų nenutrūkstamą, kryptingą kompetencijos tobulinimą; (3) leistų įvertinti, kokių asmeninių savybių visuma padėtų šiame darbe ir kaip tokias savybes ugdyti. Galiausiai tai padėtų sudaryti ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) profesijos profilį ir suprasti, koks gi profesionalus darbuotojas reikalingas ikiteisminiame tyrime. Šių kompozicijų visuma taip pat leistų užtikrinti tyrėjo profesinio identiteto vystymąsi.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Šiuolaikinio profesionalumo apibrėžties dilemos ir aktualijų nagrinėjimas sąlygotas pasaulyje vyraujančių naujų idėjų apie inovatyvųjį profesionalumo suvokimą ir reikšmę. Įsivyravusios „naujojo profesionalumo“ policijos veikloje nuostatos sudaro pagrįstas prielaidas išsamiau ir Lietuvoje nagrinėti profesionalumo ikiteisminiame tyrime kategoriją ir prognozuoti galimą jo turinį. Kita vertus, ikiteisminio tyrimo organizavimo veiksmingumo (efektyvumo) problematika – neatsiejama nusikalstamų veikų tyrimo aktualija, todėl profesionalumo analizė pirmiausia siejama ir su veiksmingu, efektyviu nusikalstamų veikų tyrimu.

Pritaikant modeliavimo galimybes, jau anksčiau nagrinėtų kai kurių profesijų – teisėjų, advokatų – profesionalumo struktūras, holistiniu požiūriu būtų galima teigti, jog ikiteisminio tyrimo tyrėjo profesionalumo struktūra santykinai galėtų būti sudaryta iš trijų kompozicinių elementų: (1) aiškiai apibrėžtų reikalavimų užimti tyrėjo pareigas (kvalifikacija); (2) mechanizmo, kaip tobulinti turimą kompetenciją, ypatumų ir jų analizės; (3) turimų ir ugdytinų asmeninių savybių, kurios lemtų profesionalų tyrėjo pareigų atlikimą, visumos ir jų analizės.

Tikslingas siekis konkretizuoti ir susisteminti profesionalumo turinį leistų aiškiau formuoti profesionalaus ikiteisminio tyrimo tyrėjo pareigų apibrėžtį. Siūlytina ikiteisminio tyrimo pareigūnui keliamus kvalifikacinius reikalavimus apibrėžti viename teisės akte – tai galėtų būti apibrėžta Kompetencijų apraše. Tyrėjo profesinio identiteto apibrėžčiai formuoti ateityje taip pat būtų tikslinga sudaryti ikiteisminio tyrimo pareigūno profesijos profilį, kuriame būtų identifikuotos ikiteisminiame tyrimui svarbiausios reikalingos ir ugdytinos asmeninės savybės ir aprašyta jų charakteristika.

LITERATŪRA

1. Banutai E., Pagon M., Podbregar I., Lobnikar B. Leadership Competencies for Policing Local Communities in Europe and Slovenia. Eleventh Biennial International Conference Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe: Safety, Security, and Social Control in Local Communities. Conference proceedings. University of Maribor, Ljubljana, Slovenia.
2. Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija. Autorių kolektyvas. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.
3. Gundhus H. I. Experience or Knowledge? Perspectives on New Knowledge Regimes and Control of Police Professionalism. *Policing* (2012) 7 (2): 178-194.
4. Guogis A. Modeliavimo reikšmė socialiniame moksle. *Viešoji politika ir administravimas* Nr. 3. 2002.
5. Gupta K. N. Police Professionalism: Emerging New Challenges in Changing Scenario. *The Indian Police Journal*. 2016. Vol. 63. No. 2-3.
6. Kiršienė J. Trimatė teisininko profesijos krizės problema. *Jurisprudencija*. 2015, 22(2).
7. Kumari N., Sharma R. K. Pursuance of Core Principles of Police Reforms: A Critique. *The Indian Police Journal*. 2016. Vol. 63. No. 2-3.
8. Levičev V. Holistinis požiūris į teisės tyrimus. *Teisė*. Nr. 95, 2015.
9. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“.
10. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. Nr. 5-V-284 „Dėl Policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų kompetencijų aprašo patvirtinimo“.
11. Lietuvos policijos generalinio komisario 2014 m. gegužės 6 d. įsakymas Nr. 5-V-402 „Dėl Lietuvos policijos generalinio komisaro 2011 m. balandžio 26 d. Nr. 5-V-362 „Dėl metinio policijos pareigūnų įvertinimo pokalbio atlikimo taisyklių ir metodinių metinio policijos pareigūnų įvertinimo pokalbio rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“.
12. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. I-290 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. balandžio 17 d. įsakymo Nr. I-141 "Dėl Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatų patvirtinimo" pakeitimo“.
13. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas Nr. I-599, priimtas 1994 m. spalio 13 d. Valstybės žinios, 1994-10-19, Nr. 81-1514.
14. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas Nr. I-480, priimtas 1994 m. gegužės 31 d. Valstybės žinios, 1994-06-17, Nr. 46-851.
15. Mančinskas Č. Policijos mokslas tarpukario Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2002, t. 35(27).
16. Navickienė Ž., Izotovas A. Ikiteisminio tyrimo pareigūno profesionalumo dimensijos: profesinė kompetencija ir asmeninės savybės. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. Nr. 10. Kaunas: Mykolo Romerio universitetas, 2013. P. 146-163.
17. Navickienė Ž., Žiemelis D. Lietuvos teisėjų profesionalumo dimensijos: kvalifikacija, kompetencija ir asmeninės savybės. *Vilniaus universitetas. Teisė*. Nr. 97. 2015. P. 183-199.
18. Navickienė Ž., Kairienė I. The Attitude towards the Individual Qualities and Abilities of an Officer of Pre-Trial Services –Establishing the Profile of Investigator’s Profession. Eleventh Biennial International Conference Criminal Justice and Security in Central and Eastern Europe: Safety, Security and Social Control in Local Communities. Conference proceedings. University of Maribor, Ljubljana, Slovenia. P. 377-394.
19. Neve H., Lloyd H., Collett T. Understanding Students’ Experiences of Professionalism Learning: A ‘Threshold’ Approach. *Teaching in Higher Education*. Volume 22, 2017 - Issue 1. P. 92-108.
20. Piwowski J. Three Pillars of Security Culture. *Security Culture. Science-Practice-Review*. Nr. 23, 2016 (22-32). P. 22-31.
21. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2016-2018 metų strateginis veiklos planas. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>

22. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2015-2017 metų strateginis veiklos planas. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2534>.
23. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2014 metų veiklos ataskaita. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>
24. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos 2013 metų veiklos ataskaita. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>.
25. Stone Ch., Travis J. Toward a New Professionalism in Policing. 2013, 13 JIJIS 11.
26. 2015 metų policijos veiklos apžvalga. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>
27. 2016 metų policijos veiklos apžvalga. Prieiga internetu: <http://www.policija.lt/index.php?id=2875>

DEFINITION DILEMMA OF PRE-TRIAL INVESTIGATOR'S PROFFESIONALISM IN PRE-TRIAL INVESTIGATION (OR WHAT IS THE VALUE OF PROFESSIONALISM?)

Žaneta Navickienė*
Mykolas Romeris university

Summary

The professionalism category is not new in the sphere of human resource management. Modern professional category should be understood more widely: this is an important analysis of professionalism content. Professionalism – is a personal qualification and continuous competence development. In addition to these two components the integral structural part of professionalism could be personal qualities, focused on a particular profession; enabling a person to achieve the best result.

Monitoring and analyzing the situation, a little bit more attention is paid to the individual activity issues of the investigator (workload, qualification requirements, wage and other organizational concerns), the author had the idea to purposefully structure the content of investigator professionalism (after adapting the modeling provisions, and analyzing the professionalism categories).

When examining the structure of pre-trial investigator's professionalism, the author rightly states that the investigator's professionalism content could consist of three components: (1) clearly defined requirements to hold investigator's office (qualification); (2) features and analysis of a mechanism showing how to improve the existing expertise, (3) the whole and analysis of personal qualities (which the investigator possess and some still to be acquired) that would influence the professional execution of investigator's duties. This structure is presented after the systemization of various examples of pre-trial organization issues on the basis of the results of the research carried out in 2011-2016, which analyzed the activities of pre-trial investigator. It should be noted that the definition of pre-trial investigator's professionalism and its content analysis would be appropriate, because (1) it would allow to form clearly and comprehensively the formal criteria necessary for the investigator's activities; (2) it would ensure continuous, targeted competency development; (3) it would allow to evaluate what would be the whole of personal qualities helping in this work and how such qualities should be developed. Finally, it would help to compose the professional profile of pre-trial investigator and understand what kind of professional staff is required in pre-trial investigation.

Keywords: competence, qualification, personal qualities, pre-trial investigator, professionalism

Žaneta Navickienė*, socialinių (teisės) mokslų daktarė, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: vidaus saugumas, policijos pareigūnų kompetencija ir profesinis mokymas, ikiteisminio tyrimo organizavimas.

Žaneta Navickienė*, PhD, Associate Professor of Police Activities Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: internal security, police competence and vocational training, organizing of pre-trial investigation.

IV. VISUOMENĖS SAUGUMO RETROSPEKTYVA IR PERSPEKTYVA

RETROSPECTIVE AND PERSPECTIVE FOR PUBLIC SECURITY

STUDENTŲ NUOMONĖS APIE FIZINĖS SVEIKATOS GERINIMO ASPEKTUS ANALIZĖ

Algirdas Muliarčikas*

**Mykolo Romerio Universiteto Viešojo saugumo fakulteto, Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas: (370 37) 303653
El. paštas: a.muliarcikas@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojami Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto 2 ir 3 kurso studentų anketinės apklausos rezultatai. Atsakydami į anketos klausimus, respondentai atskleidė savo požiūrį į aktyvų gyvenimo būdą, sveikatą bei jos tausojimo aspektus. Anketoje buvo pateikti klausimai, kurių atsakymai leido apibendrinti ir kitus ypatumus darančius įtaką studijuojančiųjų savijautai, fizinės sveikatos būklės palaikymo ir gerinimo sąlygoms. Tyrimas atliktas siekiant išsiaiškinti apie jų požiūrį į fizinį aktyvumą, koku keliu studentai gauna informacijos apie fizinės sveikatos gerinimo ypatumus bei aplinkybes, kurios sudaro optimalias prielaidas fiziškai aktyvaus gyvenimo būdo formavimui. Apklausiai vykdyti naudota 1999 metais aprobuota anketa.

Pagrindinės sąvokos: studentai, būsimieji pareigūnai; žinios; fizinis aktyvumas, sveikatos gerinimo procesas.

ĮVADAS

Sveikas gyvenimo būdas – objektyvi prielaida daugeliui pozityvių procesų reikšmingai įtakojančių žmonių gyvenimo kokybę. Ne paslaptis, kad tokį gyvenimo būdą charakterizuoja daugelis dedamųjų, tarp jų ir žinios apie fiziškai aktyvų gyvenimo būdą. Fizinis pasyvumas yra viena iš priežasčių sąlygojančių daugelio ligų atsiradimą bei ankstyvą mirtį¹. Autoriai tirė² 105 šalių gyventojų fizinio aktyvumo lygį teigia, kad trečdalis pasaulio gyventojų yra fiziškai pasyvūs. Didėjant amžiui bei pragyvenimo lygiui, ta dalis dar didėja. Tyrėjų teigimu, moterys

¹ *Global action plan for the prevention and control of NCDs 2013-2020*. WHO. 2013, p. 55

² Hallal P.C., Andersen L.B., Bull F.C. et al. *Global physical activity levels: surveillance progress, pitfalls, and prospects*. Lancet. 2012 Jul 21;380(9838):247-57.

pasyvesnės už virus³. Panaši, bet labiau negatyvi tendencija fiksuojama ir Europoje⁴. Pagal duomenis mokslininkų⁵, jau ilgą laiką tiriančių Lietuvos gyventojų gyvenimo ypatumus, lietuvių fizinis aktyvumas taip pat mažas. Nustatyta, kad Lietuvoje 2014 – 2016 metais daugiausia mirčių įvyko dėl kraujotakos sistemos ligų^{6,7,8}, kurių atsiradimą pakankamai reikšmingai įtakoja ir hipodinamija⁹. Gyventojų švietimas, supažindinimas su fiziškai aktyvaus gyvenimo būdu bei fizinio pasirengimo metodiniais aspektais, reikšmingai įtakoja ir jų gyvenimo kokybę^{10,11}. Siekiant suteikti Lietuvos gyventojams daugiau informacijos apie fizinio aktyvumo aspektus, buvo pasitelktos trumpalaikės akcijos, renginiai¹². 2014 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos seimo nutarimas¹³, kurio tikslas - sukurti prielaidas sveikatos gerinimui bei gyvenimo trukmės ilginimui, o kaip viena iš priemonių šiam tikslui pasiekti išskiriamas optimalaus fizinio aktyvumo įpročių ugdymas. Pastaruoju laikotarpiu, sveikatos apsaugos veiklos vektorius kryptis keitėsi – nuo ligų gydymo link sveikatos prevencijos¹⁴, kurios tiksluose gan reikšmingą vietą užėmė fiziškai aktyvus gyvenimo būdo nuostatų formavimas ir realizavimas.

Lietuvoje susiformavus nepalankiai demografinėi situacijai¹⁵, ypatingą dėmesį reikėtų skirti visapusiškam jaunų žmonių švietimui, ugdymui, pozityvių gyvenimiškų nuostatų formavimui. Žvelgiant į vieną iš daugelio asmenybės formavimo aspektų, galime teigti kad didžioji studijuojančio jaunimo dalis, dar nesuformavo sveikos gyvenimo nuostatų bei įgūdžių. Studijų laikotarpiu, studijuojantieji nesuderina darbo ir poilsio režimo, patiria stresą

³ Hallal P.C. *op.cit.*

⁴ *Sport and physical activity*. Report. Eurobarometer. 2014. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_412_en.pdf [interactive] [accessed 2017-04-06].

⁵ Grabauskas V, Klumbienė J, Petkevičienė J ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenimo tyrimas, 2014*. Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, 2015. 147 p.

⁶ Mirties priežastys 2014. Higienos instituto Sveikatos informacijoscentras, Vilnius. 2015, p. 189.

⁷ Mirties priežastys 2015. Higienos instituto Sveikatos informacijoscentras, Vilnius. 2016, p. 188

⁸ Mirties priežastys 2016. Higienos instituto Sveikatos informacijoscentras, Vilnius. 2017, p. 130

⁹ Global action plan for the prevention and control of NCDs 2013-2020. WHO. 2013, p. 55

¹⁰ Dunn A. L.Garcia M. E., Marcus B. H. et al. Six-month physical activity and fitness changes in Project Active, a randomized trial. *Medicine & Science in Sport & Exercise*.1998, 30: 1076 – 1083.

¹¹ Taylor A.J., Watkins T., Bell D. et al. Physical activity and the presence and extent of calcified coronary atherosclerosis. *Medicine & Science in Sport & Exercise*. 2002, 34: 228 – 233.

¹² Radzevičiūtė I., Janonienė R., Valintėlienė R. ir kt. Suaugusių asmenų fizinį aktyvumą skatinančių Intervencijų taikymo praktika Lietuvoje. *Visuomenės sveikata*. 2015, 4(71): 94-100.

¹³ Lietuvos Respublikos Seimo 2014 m. birželio 26 d. nutarimas Nr.XII-964 “Dėl Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų strategijos patvirtinimo”. *TAR, 2014-07-01, Nr.9403*. [interactive] [accessed 2017-04-04] <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/85dc93d000df11e4bfca9cc6968de163/eqCSvuXXpG>

¹⁴ Proškovienė, R. *Sveikatos ugdymo įvadas*. Vilnius: VPU leidykla. 2004.

¹⁵ Stankūnienė V., Baublytė M. Lietuvos demografinė situacija: galimybė atgimti. [interactive].Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2016 [accessed 2016-04-25] <http://www.vdu.lt/lietuvas-demografinė-situacija-galimybės-atgimti/>.

dėl didelio studijų krūvio bei kitų sąlygų, kurios negatyviai veikia jų sveikatos būklę¹⁶. Tokios aplinkybės, negatyviai įtakoja jų fizinę sveikatą, fizinį pajėgumą¹⁷. Mokslininkai tyrę studentų požiūrį į fizinį aktyvumą ir sveikatą, konstatavo, „kad merginos turi pakankamai žinių apie savo sveikatą“, o nemažai merginų norėtų mankštintis savarankiškai¹⁸. Panašūs rezultatai gauti 2000 – 2005 m. vykdytant, pakankamai plačius tyrimus^{19, 20, 21, 22, 23, 24}, apie Kauno miesto aukštosiose mokyklose studijuojančiųjų požiūrį į savo sveikatą bei fiziškai aktyvų gyvenimo būdą. Koks šiuolaikinių studentų požiūris į savo sveikatą, į fizinės sveikatos proceso gerinimo aspektus?

Straipsnio tikslas - išsiaiškinti Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentų žinių, apie fizinę sveikatą, jos gerinimo kelius bei metodus, gavimo ypatumus.

Tyrimo metodai.

Straipsnyje analizuojami vyrų (n=76) ir moterų (n=80), 2014 metais įstojušių į Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetą, požiūrio į fizinę sveikatą bei su jos gerinimu susijusius ypatumus. Studentai anonimiškai atsakė į 40 anketos klausimų, kurie sugrupuoti pagal skirtingus aspektus: fizinės sveikatos savivertė; informacijos gavimo kelias; santykis su fiziniu aktyvumu; būklės kontrolė; fizinės sveikatos gerinimas. Anketa buvo apibūdinant Kauno miesto Sveikatos skyriaus programą „Fizinis aktyvumas“²⁵. Tirime dalyvavusiųjų amžiaus vidurkis – 21 metai. Respondentai atrinkti patogiosios atrankos būdu. Visi apklaustieji -studijuojantys reikalaujantį nemažo fizinio aktyvumo kovinės savignyos dalyką. Anketoje studentai pateikė informaciją, kuri nėra tiesiogiai susijusi su jų akademinė

¹⁶ Karkockienė, D. Medicinos ir sveikatos mokslų studentų patiriamos streso ypatumai ir jo įtaka miego kokybei. *Visuomenės sveikata*. 2011, 2 (53): 83 – 92.

¹⁷ Poteliūnienė S., Kudaba D. Studentų fizinės būklės kaita per 1995–2005 metus. *Sporto mokslas*. 2007, Nr. 3 (49): 42–47.

¹⁸ Šulnienė R. Studentų požiūrio į fizinį aktyvumą ir sveikatą kaita. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2012, 5 (38): 57-61.

¹⁹ Muliarčikas A., Kazlauskas V. Sportuojančiųjų ir nesportuojančiųjų Lietuvos veterinarijos akademijos studentų požiūrio į fizinį aktyvumą tendencijos. *Socialinių – humanitarinių mokslų vaidmuo universitetinio ugdymo sistemoje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: LŽŪU 2000, p. 350-353.

²⁰ Muliarčikas A., Stanislovaitis A. Kauno miesto gyventojų požiūrio į sveikatą ir fizinį aktyvumą tendencijų aspektai. *Visuomenės sveikata*. 2003, 4 (23): 57-63.

²¹ Muliarčikas A. Kauno studentų laisvalaikio fizinis aktyvumas ir jį lemiantys veiksniai. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas* 2003, 5(50): 44-52.

²² Muliarčikas A., Ivanovas D., Butavičius A., Mikalauskas R.. Būsimų pareigūnų – MRU I kurso studentų požiūrio į fizinį aktyvumą ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, 62 (54):27-37.

²³ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų – požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56): 21-27.

²⁴ Muliarčikas A., Veršinskas R., Stanislovaitis A. Studentų fizinės sveikatos tausojoimo, gerinimo, pulso bei kraujospūdžio kontrolės ir mankštinimosi laisvalaikio sąsajos analizė. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2006, 2(61): 32–38.

²⁵ Muliarčikas A., Stanislovaitis A., *op. cit.*

veikla. Straipsnyje analizuojami duomenys refleksuojantys studentų domėjimąsi fizine sveikata, jos gerinimo aspektais.

Atliekant tyrimą naudoti analizės, apklausos, abstrakcijos, apibendrinimo, matematinės statistikos (duomenų skirtumo patikimumui nustatyti pagal χ^2 - chi kvadrato rodiklį) metodai.

TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Ženkli dalis respondentų (87,2%; $p < 0,001$), tiek moterų (85%), tiek vyrų (89,5%) teigia, kad rūpinasi savo sveikata.

94,9% respondentų nuomone (92,1% vyrų ir 97,5% moterų), fizinė mankšta padeda stiprinti sveikatą. 2,6% vyrų neigė tokią mankštos įtaką sveikatai, o 5,3% - neturėjo neturėjo aiškios nuomonės šiuo klausimu. 2,5% moterų atsakė, kad nežino ar mankštinimasis stiprina sveikatą.

Dauguma respondentų (74,4%, $p < 0,001$), iš jų 73,7% vyrų ir 75% moterų ($p > 0,05$) anketoje pažymėjo, kad domisi informacija apie fizinių pratimų įtaką sveikatai. Statistiškai patikimo skirtumo tarp vyrų ir moterų atsakymų nenustatyta.

Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą „Ar žinote literatūros apie fizinių pratimų atlikimo metodiką?“, pasiskirstė beveik proporcingai. „Taip“ ir „ne“ atsakė po 34,6%, o kad nežino tokios informacijos - 30,1%, ($p > 0,05$). Panašiai pasiskirstė vyrų ir moterų atsakymai ($p > 0,05$) (1 lentelė).

1 lentelė. Atsakymų į klausimą „Ar žinote literatūros apie fizinių pratimų atlikimo metodiką?“ pasiskirstymas (%)

	TAIP	NE	NESIDOMĖJAU
MOTERYS	32,5	42,5	25
VYRAI	36,8	26,32	36,84

Į klausimą „Ar yra literatūros apie fizinių pratimų atlikimą, jų įtaką sveikatai?“ 51,28 % respondentų atsakė - „pakankamai“, 12,82% ($p < 0,001$) - „nepakankamai“ ir 35,9% ($p < 0,01$) - „nežinau“. Statistiškai patikimai daugiau moterų nei vyrų ($p < 0,01$) atsakė „Nežinau“ (2 lentelė).

Statistiškai patikimai skyrėsi trys respondentų atsakymai, kuriuose nurodomi informacijos gavimo šaltiniai: televizija, paskaitos ir internetas.

2 lentelė. Atsakymų į klausimą „Ar yra literatūros apie fizinių pratimų atlikimą, jų įtaką sveikatai?“ pasiskirstymas (%)

	PAKANKAMAI	NEPAKANKAMAI	NEŽINAU
MOTERYS	45	10	45*
VYRAI	57,89	15,79	26,32*

*(P<0,01)

Santykinai daugiausia studentų, per tas priemones norėtų gauti informacijos apie fizinės sveikatos gerinimo kelius (3 lentelė).

3 lentelė. Atsakymų į klausimą „Kokiu keliu gaunate (norėtumėte gauti) informaciją apie fizinės sveikatos gerinimo kelius?“ pasiskirstymas (%)

	TELEVIZIJA	RADIJAS	PERIODIKA	REKLAMINIAI PLAKATAI	MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS	METODINIAI LEIDINIAI	PASKAITOS	SPORTO ŠVENTĖS	SPECIALISTO PASKAITA	INTERNETAS
VISI respondentai	37,18% ***	15,38%	11,54%	7,69%	11,54%	10,26%	42,31% ***	14,10%	28,21% **	30,77% **
MOTERYS	57,50% ***	20,00%	12,50%	12,50% **	10,00%	12,50%	47,50%	12,50%	35,00% *	17,50%
VYRAI	15,79%	10,53%	10,53%	2,63%	13,16%	7,89%	36,84%	15,79%	21,05%	44,74% ***

*(P<0,05); ***(P<0,001); ***(P<0,001)

Vyrai ir moterys, norėdami gauti tokios informacijos, prioritetus suteikia skirtingiems šaltiniams. Didesnė dalis moterų nei vyrų, informacijos gauna ar pageidautų gauti per televiziją (57,5%), reklaminius plakatus (12,5%) ar konkrečios srities specialisto paskaitas (35%). Lyginant su moterimis, reikšmingai (p<0,001) didesnė vyrų dalis (44,74%) informacijos norėtų rasti internete. Tarp kitų pasirinkimų statistiškai reikšmingo skirtumo nenustatyta (3 lentelė).

Daugiau nei pusė respondentų (56,41%, p<0,001) teigė, kad baigę vidurinio lavinimo mokyklą įgijo žinių apie kūno kultūros įtaką sveikatai (4 lentelė).

4 lentelė. Atsakymų į klausimą „Ar baigę vidurinio lavinimo mokyklą žmonės įgija žinių apie kūno kultūros įtaką sveikatai bei fizinių pratimų pritaikymo įgūdžių?“ pasiskirstymas (%)

	TAIP	NE	NEŽINAU	KITA
VISI respondentai	56,41% ***	33,33%	7,69%	2,56%
MOTERYS	57,50% ***	37,50% *	5,00% ***	0,00%
VYRAI	55,26% ***	28,95% **	10,53% ***	5,26%

*(P<0,05); **(P<0,01); ***(P<0,001)

Statistiškai patikimo skirtumo tarp moterų ir vyrų grupių atsakymų nenustatyta. Reikšmingai skiriasi atsakymai tik moterų ir vyrų grupių viduje (4 lentelė).

„Kas turėtų rūpintis, kad žmonėms būtų sudarytos sąlygos mankštintis?“ Didžiausia dalis 57% (p<0,001) visų respondentų (65,8% vyrų ir 50% moterų) pasirinko atsakymą „Pats žmogus“.

Kiti atsakymai tokie: 19,2% (22,5% moterų ir 15,8% vyrų) – „Sporto klubai“; 10,3%(p<0,05) (12,5% moterų ir 7,9% vyrų) – „Vyriausybės padaliniai“; 9%(p<0,01) (12,5% moterų ir 5,3% vyrų) – „Privačios institucijos“. Matematinės statistiko atžvilgiu moterų ir vyrų atsakymai panašūs (p>0,05).

5 lentelė. Atsakymų į klausimą „Kokios institucijos turėtų vykdyti Lietuvos žmonių fizinės sveikatos gerinimo procesą?“ pasiskirstymas (%)

	1. VYRIAUSYBINĖS KLUBAI VISUOMENINĖS ASMENS INICIATYVA	2. ASMENS INICIATYVA VYRIAUSYBINĖS KLUBAI	3. VISUOMENINĖS ASMENS INICIATYVA VYRIAUSYBINĖS KLUBAI	4. KLUBAI VISUOMENINĖS ASMENS INICIATYVA VYRIAUSYBINĖS
VISI respondentai	11,54%	58,97% ***	17,95%	11,54%
MOTERYS	7,50%	65,00%	17,50%	10,00%
VYRAI	15,79%	52,63%	18,42%	13,16%

***(P<0,001)

Pateikdami savo nuomonę apie tai, kas prioritetiškai turėtų rūpintis sveikatos gerinimo procesu, daugiau kaip pusė respondentų ($p < 0,001$) pasirinko 2-ą atsakymo variantą (5 lentelė). Dažniausiai studentų žymėtame atsakymo variante, pirmoje pozicijoje iš keturių, įrašyta „Asmens iniciatyva“, antroje – „Vyriausybės“ organizacijos, toliau - sporto „Klubai“ bei „Visuomeninės“ organizacijos. Tarp atsakymų variantų, kuriuos pasirinko kiti studentai, tiek moterys, tiek vyrai, statistiškai patikimo skirtumo nenustatyta.

REZULTATŲ APTARIMAS

Beveik visi apklausoje dalyvavę studentai atsakė, kad rūpinasi savo sveikata. Tokį požiūrį į savo dažnai apsprendžia jauname amžiuje tinkamai išugdyti įgūdžiai²⁶ bei privaloma sąlyga norintiems studijuoti studijų programas Viešojo saugumo fakultete^{27,28} - būti geros sveikatos.

Daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių respondentų teigė, kad domisi informacija apie fizinio aktyvumo poveikį sveikatai, pusė – kad tokios literatūros yra pakankamai ir tik apie trečdalis teigė, kad žino literatūros apie fizinio lavinimo metodinius aspektus. Tokia seka suteikia pagrindo platesniems ir gilesniems tyrimams, nes vienu mokslininkų teigimu²⁹, ženkli dalis studentų neturi pakankamai žinių apie sveiko gyvenimo ypatumus, kiti³⁰, kad studentai tokių žinių turi pakankamai. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad su laiku studentų žinios, nors ir nežymiai, bet kinta didėjimo kryptimi³¹. Beveik pusės respondentų teigimu, nemažai žinių apie Kūno kultūros įtaką sveikatai jie įgija vidurinio lavinimo įstaigose. Efektyviau įgyvendinant sveikatos ugdymo programas šiose įstaigose³², būtų pasiekti labiau pozityvūs rezultatai formuojant studentų sveikos gyvensenos nuostatas. Pagal apklausos rezultatus, didžiausia visų studentų dalis informacijos norėtų gauti (arba gauna) paskaitų metu. Dėl antro šaltinio, moterų ir vyrų nuomonės skiriasi – moterys prioritetą skiria televizijai, vyrai –

²⁶ Šulnienė R. Studentų požiūris į fizinį aktyvumą ir sveikatą kaita. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2012, 5 (38): 57-61.

²⁷ Mykolo Romerio universitetas. Studijų programos aprašas. https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=5292&l=lt

²⁸ Mykolo Romerio universitetas. Studijų programos aprašas https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=3787&l=lt

²⁹ Studentų fizinio aktyvumo ir sveikatingumo ugdymo aukštojoje mokykloje analizė: studentų poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. [interactive] Klaipėda, 2015 [accessed 2017-04-14]. <http://www.jrd.lt/uploads/2016%20tyrimai/Student%C5%B3%20fizinio%20aktyvumo%20ir%20sveikatingumo%20ugdymo%20auk%C5%A1tojoje%20mokykloje%20a...pdf>

³⁰ Šulnienė R. Studentų požiūris į fizinį aktyvumą ir sveikatą kaita. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2012, Nr5 (38): 57-61.

³¹ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56): 21-27

³² Proškuvienė R., Černiauskiene M. Būsimų kūno kultūros specialistų sveikata ir gyvensena. *Visuomenės sveikata*. 2009, 2(45): 67-72.

internetui, o dėl trečio – specialistų paskaitų – sutampa. Kitų aukštųjų mokyklų studentai suteikia prioritetą panašioms informacijos šaltiniams – dažniau laikraščiams ar televizijai, bet ne paskaitoms³³. Nustatyta, kad specialistų paskaitos, konsultacijos yra labai efektyvi fizinio aktyvumo populiarinimo, skatinimo priemonė, tačiau ji santykinai mažai naudojama visuomenės švietimo procese³⁴.

Medikai tyrę įvairius Lietuvos piliečių gyvenimo aspektus nustatė, kad jų fizinis aktyvumas nėra pakankamas³⁵. Atsižvelgiant į tai, kad hipodinamija būdinga ir aukštųjų mokyklų studentams³⁶, tokią padėti galima įvardinti kaip nepakankamą turimų žinių suvokimą ar jų stoką bei motyvacijos trūkumą³⁷. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad finansinės galimybės apsprendžia ne tik fiziškai aktyvaus gyvenimo būdo pasirinkimą, bet ir viso Lietuvos žmonių sveikatinimo proceso sėkmę^{38,39}.

Daugumos apklausoje dalyvavusių studentų nuomone, pirmiausia jie patys atsakingi už fiziškai aktyvaus gyvenimo būdo formavimą, tam palankių sąlygų sudarymą - sveikatinimo proceso realizavimą. Tik po to, studentų manymu, galima tikėtis atitinkamų valstybinių institucijų, sporto klubų bei visuomeninių organizacijų tarpininkavimo.

Siekiant tobulinti Lietuvos gyventojų sveikatinimo proceso vyksmą, Sveikatos apsaugos ministras išleido įsakymą, kuriame, kaip viena iš svarbesnių sąlygų, numatyta sveikos gyvenimo ypatumų sklaida⁴⁰. Įsakyme taip pat įvardytas vienas iš esminių sveikatos priežiūros proceso įgyvendinimo trukdžių – nepakankamas finansavimas. Mokslininkų teigimu, gyventojų sveikatinimo procesas, skatinant fizinį aktyvumą, tinkamai nevyksta ir dėl to, kad nėra ilgalaikės veiklos strategijos⁴¹. Prie papildomų aplinkybių mokslininkai priskiria ir

³³ Šulnienė R. Studenčių požiūris į fizinį aktyvumą ir sveikatą kaita. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2012, 5 (38): 57-61.

³⁴ Radzevičiūtė I., Janonienė R., Valintėlienė R. ir kt. Suaugusių asmenų fizinį aktyvumą skatinančių Intervencijų taikymo praktika Lietuvoje. *Visuomenės sveikata*. 2015, 4(71): 94-100.

³⁵ Grabauskas V., Klumbienė J., Petkevičienė J. ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenimo tyrimas, 2014*. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, 2015.

³⁶ Poteliūnienė S. Studentų fizinį ugdymą ir sportininkų rengimą skatinantys veiksniai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010.

³⁷ Poteliūnienė S. *op. cit*

³⁸ Čingienė V., Laskienė S. Lietuvos visuomenės sveikatinimo per sportą politikos įgyvendinimo aktualijos „Europos sąjungos fizinio aktyvumo gairių“ kontekste. *Sveikatos politika ir valdymas. Health Policy And Management*. 2014, 1(6): 116–124.

³⁹ Radzevičiūtė I., Janonienė R., Valintėlienė R. ir kt. Suaugusių asmenų fizinį aktyvumą skatinančių Intervencijų taikymo praktika Lietuvoje. *Visuomenės sveikata*. 2015, 4(71): 94-100.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2013 m. kovo 19 d. įsakymas Nr. V-281 Dėl LR sveikatos apsaugos ministerijos 2013-2015 m. strateginio veiklos plano patvirtinimo. [interactive] Vilnius [accessed 2017-04-08]. <http://www.vlk.lt/veikla/veiklos-planavimo-ir-atskaitomybes-dokumentai/veiklos-planai/Veiklos%20planai/2013-2015mSAMstrateginisVeiklosPlanas.pdf>

⁴¹ Jankauskienė R. Lietuvos gyventojų fizinio aktyvumo skatinimo strategija: kūno kultūra ar kūno kultas? *Medicina*. 2008, 44(5): 346-355.

tai, kad neieškoma „...būdų sudaryti studentams ... palankesnes sąlygas laisvalaikio fizinio judrumo veiklai...“, netaikomos specialios finansinės nuolaidos už paslaugas⁴². Nepakankamos finansinės investicijos, numanomas valstybinių institucijų pasyvumas ar netgi netinkamas valdžios institucijų požiūris į visuomenės sveikatinimo procesą⁴³ - vienos iš svarbesnių negatyvių sąlygų, kurias būtina spręsti galimai greičiau.

IŠVADOS

74,4% apklausoje dalyvavusių Viešojo saugumo fakulteto studentų domisi informacija apie fizinių pratimų įtaką sveikatai. Beveik visi respondentai rūpinasi savo sveikata ir teigia, kad fizinė mankšta daro jai teigiamą poveikį.

Pusė respondentų teigė, kad yra pakankamai literatūros apie fizinių pratimų įtaką sveikatai. Panaši dalis atsakė, kad vidurinio lavinimo mokykloje įgijo žinių apie kūno kultūros įtaką sveikatai bei fizinių pratimų taikymo įgūdžių. Trečdalis apklaustųjų žino šaltinių, kuriuose aprašomi fizinių pratimų atlikimo metodiniai ypatumai. Statistiškai patikimai didesnė apklaustų moterų nei vyrų dalis nežino ar yra literatūros apie fizinių pratimų įtaką sveikatai. Didžiausia visų apklaustų studentų dalis gauna ar pageidautų gauti informacijos apie sveikatos gerinimo ypatumus, paskaitų metu. Atskirai moterų ir vyrų polinkiai, dėl informacijos šaltinių pasirinkimo, statistiškai patikimai skiriasi. 57,5% moterų prioritetą teikia televizijai, 44,7% vyrų – internetui.

Daugumos studentų nuomone, pats žmogus privalo pasirūpinti mankštinimosi sąlygomis bei sveikatinimo proceso vyksmu.

LITERATŪRA

1. Dunn A. L., Garcia M. E., Marcus B. H. et al. Six-month physical activity and fitness changes in Project Active, a randomized trial. *Medicine & Science in Sport & Exercise*. 1998, 30: 1076 – 1083
2. Čingienė V., Laskienė S. Lietuvos visuomenės sveikatinimo per sportą politikos įgyvendinimo aktualijos „Europos sąjungos fizinio aktyvumo gairių“ kontekste. *Sveikatos politika ir valdymas. Health Policy And Management*. 2014, 1(6): 116–124
3. *Global action plan for the prevention and control of NCDs 2013-2020*. WHO. 2013, p. 55
4. Grabauskas V., Klumbienė J., Petkevičienė J ir kt. *Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenamosios tyrimas, 2014*. Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, 2015.
5. Gudžinskienė V., Armonienė J., Pocevičius A. Fizinis aktyvumas kaip vienas sveikatą lemiančių veiksnių. *Pedagogika*. 2012, 105: 86-93.

⁴² Gudžinskienė V., Armonienė J., Pocevičius A. Fizinis aktyvumas kaip vienas sveikatą lemiančių veiksnių. *Pedagogika*. 2012, 105: 86-93.

⁴³ Čingienė V., Laskienė S. Lietuvos visuomenės sveikatinimo per sportą politikos įgyvendinimo aktualijos „Europos sąjungos fizinio aktyvumo gairių“ kontekste. *Sveikatos politika ir valdymas. Health Policy And Management*. 2014, 1(6): 116–124.

6. Jankauskienė R. Lietuvos gyventojų fizinio aktyvumo skatinimo strategija: kūno kultūra ar kūno kultas? *Medicina*. 2008, 44(5): 346-355.
7. Hallal P.C., Andersen L.B., Bull F.C. et al. *Global physical activity levels: surveillance progress, pitfalls, and prospects*. *Lancet*. 2012 Jul 21;380(9838):247-57.
8. Karkockienė, D. Medicinos ir sveikatos mokslų studentų patiriamo streso ypatumai ir jo įtaka miego kokybei. *Visuomenės sveikata*. 2011, 2 (53): 83 – 92.
9. Lietuvos Respublikos Seimo 2014 m. birželio 26 d. nutarimas Nr.XII-964 “Dėl Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų strategijos patvirtinimo”. *TAR*, 2014-07-01, Nr.9403. [interactive] [accessed 2017-04-04] <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/85dc93d000df11e4bfca9cc6968de163/EqCSvuXXpG>
10. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2013 m. kovo 19 d. įsakymas Nr. V-281 Dėl LR sveikatos apsaugos ministerijos 2013-2015 m. strateginio veiklos plano patvirtinimo. [interactive] Vilnius [accessed 2017-04-08].<http://www.vlk.lt/veikla/veiklos-planavimo-ir-atskaitomybes-dokumentai/veiklos-planai/Veiklos%20planai/2013-2015mSAMstrateginisVeiklosPlanas.pdf>
11. Mirties priežastys 2014. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, Vilnius. 2015.
12. Mirties priežastys 2015. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, Vilnius. 2016.
13. Mirties priežastys 2016. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, Vilnius. 2017.
14. Mykolo Romerio universitetas. Studijų programos aprašas. [interactive] [accessed 2017-04-04] https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=3787&l=lt
15. Mykolo Romerio universitetas. Studijų programos aprašas. [interactive] [accessed 2017-04-04] https://stdb.mruni.eu/studiju_programos_aprasas.php?id=5292&l=lt
16. Muliarčikas A., Kazlauskas V. Sportuojančiųjų ir nesportuojančiųjų Lietuvos veterinarijos akademijos studentų požiūrio į fizinį aktyvumą tendencijos. *Socialinių – humanitarinių mokslų vaidmuo universitetinio ugdymo sistemoje: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas: LŽŪU, 2000, p. 350-353.
17. Muliarčikas A., Stanislovaitytė A. Kauno miesto gyventojų požiūrio į sveikatą ir fizinį aktyvumą tendencijų aspektai. *Visuomenės sveikata*. 2003, 4 (23): 57-63.
18. Muliarčikas A. Kauno studentų laisvalaikio fizinis aktyvumas ir jį lemiantys veiksniai. *Ugdymas. Kūno kultūra*. 2003, 5(50): 44-52.
19. Muliarčikas A., Ivanovas D., Butavičius A., Mikalauskas R.. Būsimų pareigūnų – MRU I kurso studentų požiūrio į fizinį aktyvumą ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, 62 (54):27-37.
20. Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų – požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56): 21-27.
21. Muliarčikas A., Veršinskas R. Stanislovaitytė A. Studentų fizinės sveikatos tausojoimo, gerinimo, pulso bei kraujospūdžio kontrolės ir mankštinimosi laisvalaikio sąsajos analizė. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2006, 2(61): 32–38.
22. Poteliūnienė S., Kudaba D. Studentų fizinės būklės kaita per 1995–2005 metus. *Sporto mokslas*. 2007, Nr. 3 (49): 42–47.
23. Poteliūnienė S. Studentų fizinį ugdymą ir sportininkų rengimą skatinantys veiksniai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010.
24. Proškuvienė, R. *Sveikatos ugdymo įvadas*. Vilnius: VPU leidykla. 2004.
25. Proškuvienė R., Černiauskiene M. Būsimų kūno kultūros specialistų sveikata ir gyvensena. *Visuomenės sveikata*. 2009, 2(45): 67-72.
26. Radzevičiūtė I., Janonienė R., Valintėlienė R. ir kt. Suaugusių asmenų fizinį aktyvumą skatinančių Intervencijų taikymo praktika Lietuvoje. *Visuomenės sveikata*. 2015, 4(71): 94-100.
27. *Sport and physical activity*. Report. Eurobarometer. 2014. [interactive] [accessed 2017-04-06]. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_412_en.pdf
28. Stankūnienė V., Baublytė M. Lietuvos demografinė situacija: galimybė atgimti. [interactive]. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2016 [accessed 2017-04-25] <http://www.vdu.lt/lt/lietuvos-demografinė-situacija-galimybes-atgimti/>.

29. Studentų fizinio aktyvumo ir sveikatingumo ugdymo aukštojoje mokykloje analizė: studentų poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. [interactive] Klaipėda, 2015 [accessed 2017-04-14]. <http://www.jrd.lt/uploads/2016%20tyrimai/Student%C5%B3%20fizinio%20aktyvumo%20ir%20sveikatingumo%20ugdymo%20auk%C5%A1tojoje%20mokykloje%20a....pdf>
30. Šulnienė R. Studenčių požiūris į fizinį aktyvumą ir sveikatą kaita. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2012, 5 (38): 57-61.
31. Taylor A.J., Watkins T., Bell D. et al. Physical activity and the presence and extent of calcified coronary atherosclerosis. *Medicine & Science in Sport & Exercise*. 2002, 34: 228 – 233.

ANALYSIS OF STUDENTS' OPINION ON ASPECTS OF PHYSICAL HEALTH ENHANCEMENT

Algirdas Muliarčikas*
Mykolas Romeris University

Summary

The students at the Faculty of Public Security will later join the statutory service; that is the profession of that requires a level of higher requirements for physical fitness and health. In order to adhere to those requirements, future law-enforcement officers have to plan their own independent physical activities. This planning includes special competence.

The paper presents data of the survey that invited students of the 2 and 3 year of studies to share their opinions about health; physical activity and methods to improve physical well-being.

156 students (76 men and 80 women), average age: 21 years, participated in the survey; they were asked to provide their perspective by answering a 40 items anonymous questionnaire (which was created and piloted while implementing a programme “Physical Activity”, carried out by Kaunas municipality). Only the data on students’ perspective on leisure physical activity are presented further on. For quantitative data processing a non-parametric coefficient (χ^2) was used

Survey revealed that a major part of students are interested in their health. Predominant majority stated that physical activity contributes positively to health. Almost three fourths of respondents are interested in the impact of exercises on health. 34,6% of respondents stated that they knew literature on methods for enhancing physical health. More women (57,50%) than men received information about those issues while watching TV; men (44,74%) look for the similar information on Internet. More than a half of respondents stated that the primary information was received at school, and also more than a half of respondents thought that health should be a primary responsibility of each person.

The paper, therefore, analyses students ‘- women’s and men’s approach to health and the process to enhance health, also, the channels of getting informed about those questions.

Keywords: students; future officers; knowledge; physical activity; health improvement process.

Algirdas Muliarčikas* Doc. dr. Mykolas Romeris universitetas Viešojo saugumo fakultetas Valstybės sienos apsaugos katedra. Mokslinių tyrimų kryptys: visuomenės fizinis lavinimas ir sveikatinimas, fizinės prievartos veiksmai ir jų panaudojimo aplinkybės, fizinio parengtumo ir asmens saugumo sąsaja.

Algirdas Muliarčikas* Assoc. prof. PhD, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Protection. Research interests: Human physical education and healthiness, circumstances of physical violence actions and its resort, correlation of physical training and personal security.

POLICIJOS PAREIGŪNŲ KALBINĖ KOMPETENCIJA KITŲ KOMPETENCIJŲ KONTEKSTE

Simona Rimkutė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 30 36 64
El. paštas: simonarimkutee@gmail.com*

Rasa Dobržinskienė**

***Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 30 36 64
El. paštas: rasa.dobrzinskiene@mruni.eu*

Anotacija Komunikacinė kompetencija yra svarbi visiems valstybės tarnautojams, ypač policijos pareigūnams. Bet kokiai komunikacinei veiklai būtinas platesnis požiūris į kalbinę kompetenciją. Kalbinės kompetencijos kokybę nulemia ne tik kalbos taisyklingumas (kalbos kultūra siaurąja prasme), bet ir kalbančiojo vidinė kultūra. Žinios, įgūdžiai bei vertybinės orientacijos ir asmeninės savybės yra komponentai, apibūdinantys kompetencijos koncepciją. Atsižvelgiant į minėtuosius aspektus, skiriamas straipsnio tikslas – atskleisti kalbinės policijos pareigūnų kompetencijos ypatumus kitų kompetencijų kontekste. Kalbinė kompetencija atsiskleidžia bendraujant asmenims tarpusavyje. Ji yra glaudžiai susijusi su daugeliu kitų žmogui būdingų bruožų, su profesine patirtimi, įgyta kvalifikacija ir pan. Atsižvelgiant į tai, analizuojama bendravimo samprata, kalbinės kompetencijos sąsajos su kitomis policijos pareigūnams būdingomis kompetencijomis, taip pat apžvelgiama kalbinė kompetencija policijos pareigūnų veikloje.

Pagrindinės sąvokos: bendravimas, komunikacija, policijos pareigūnas, kompetencija, kalbinė kompetencija.

ĮVADAS

Policijos pareigūnams bendravimas yra vienas svarbiausių jų profesijos elementų, kuriuo naudojantis tarpininkaujama ginčiuose, padedama įveikti stresą nukentėjusiems asmenims, sprendžiami šeiminiai konfliktai, duodama pastaba, vykdoma įstatymų pažeidėjų apklausa ir t.t. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu patvirtintoje kvalifikacijos tobulinimo programoje „Bendravimas su asmenimis“ teigiama, kad neturintys tinkamų bendravimo įgūdžių pareigūnai priimami kaip priešiški ir dėl to formuoja neigiamą visuomenės nuomonę apie policiją apskritai, jos prestižą ir norą jai padėti.¹ Vadinasi, atsižvelgdami į psichologinius bendravimo aspektus ir bendrinės kalbos normas, policijos pareigūnai, kaip valstybės atstovai,

¹Lietuvos policijos generalinio komisaro 2011 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. 5-V-532 „Dėl kvalifikacijos tobulinimo programos „Bendravimas su asmenimis“ patvirtinimo“, <http://www.policija.lt/>.

turi ugdyti bendravimo ir kalbinės kompetencijos įgūdžius, kad išvengtų konfrontacijos su piliečiais ir sėkmingai vykdytų tarnybines pareigas.

Taigi šio straipsnio **objektas** – policijos pareigūnų kalbinės kompetencijos reikšmė.

Straipsnio **tikslas** – atskleisti policijos pareigūnų kalbinės kompetencijos ypatumus kitų kompetencijų kontekste.

Darbo tikslui pasiekti numatyti šie **uždaviniai**:

1. Aptarti kalbos vaidmenį analizuojant bendravimo proceso svarbą.
2. Apžvelgti kalbinę kompetenciją ir jos raišką policijos pareigūnų profesinėje veikloje.

Medžiagai analizuoti ir rezultatams pateikti taikytas aprašomasis ir dokumentų analizės **metodai**.

Analizuoti policijos pareigūnų kalbinės kompetencijos reikšmę ir svarbą aktualu, nes šiai kryptiai iki šiol skirta nedaug dėmesio mokslinėje literatūroje. Tam tikrus policijos pareigūnų bendravimo aspektus ir problemas yra nagrinėję L. Pečkuvienė, V. Žilinskienė (1997), V. Smalskys (2008), J. Ruževičius, R. Kasperavičius (2008), V. Justickis, G. Navikas (1995), R. Žemgulienė, G. Rimkus (2012), R. Dobržinskienė (2014), G. Paurienė (2011a, 2011b). Efektyvios komunikacijos įtaką policijos įvaizdžiui analizavo užsienio autoriai – G. L. Pritchettas (1993), M. J. Woodsas (2012). Tačiau itin trūksta darbų, kuriuose būtų tiesiogiai analizuotas policijos pareigūnų kalbinės kompetencijos klausimas. Tyrimų ir kalbinės kompetencijos analizės nepakankamumą gali lemti policijos organizacijos uždaramas, marginalumas. Tad šiame straipsnyje pateikta policijos pareigūnų kalbinės kompetencijos analizė ir įvertinimas yra vertingas indėlis į mokslinę literatūrą. Tyrimo rezultatai galėtų padėti geriau įvertinti policijos pareigūnų bendravimo ypatumus, prisidėtų prie policijos personalo rengimo teorijos bei praktikos.

BENDRAVIMO SAMPRATA

Informacijos perdavimui įvardyti vartojamos dvi sąvokos: *bendravimas* ir *komunikacija*. Nors mokslininkai iki šiol diskutuoja dėl šių sąvokų panašumų ir skirtumų, šiame straipsnyje laikomasi sinonimiško jų vartojimo. Bendravimas yra svarbi visuomenės socialumo dalis ne tik kaip informacijos perdavimo ir gavimo priemonė, bet ir kaip lemianti sėkmę daugelyje profesinės veiklos kryptių². Atitinkamas kalbos ir bendravimo kultūros lygis turi tiesioginį

² Almonaitienė, J. ir kt., *Bendravimo psichologija*, Kaunas, 2007, p. 7.

poveikį tolesnei policijos pareigūno profesinei pažangai ir visuomenės formuojamam požiūriui į policijos instituciją.

Vyrauja nuomonė, kad žmonės bendrauja siekdami patenkinti savo poreikius. Nors amerikiečių psichologo A. Maslow poreikių teorijoje bendravimas užima tik trečią vietą po fiziologinių ir saugumo poreikių, akivaizdu, kad jis užima svarbią vietą žmogaus vertybių sistemoje. Juk bendravimas – tai ir neišvengiama būtinybė, nes taip iš kartos į kartą perduodamos sukauptos žinios, patirtis, tradicijos. Tai patvirtina ir mokslininkai aptardami bendravimo poreikio aktualumą visuomenės gyvenime. J. Almonaitienė išskiria 3 priežastis, dėl kurių žmonės bendrauja: 1. kad *apsikeistų informacija ir gautų reikalingų žinių* kasdieniams reikalams tvarkyti; 2. kad *geriau pažintų save ir kitus*, t. y. galėtų pamatyti save „kitų akimis“; 3. dėl *socialinių poreikių*, t. y. siekdami pasidalyti savo mintimis ir jausmais, atskleisdami save, darydami įtaką kitiems³. R. B. Adlerio ir G. Rodmano teigimu, žmonės bendrauja siekdami patenkinti *fiziologinius* (socialinė izoliacija veikia sveikatą, o tai savo ruožtu turi įtakos mirštamumui), *ego* (būdas sužinoti, kas esame), *socialinius* (prisijungimo, kontroliavimo ir prisirišimo siekiai) ir *praktinius* (informacijos gavimui ir perdavimui) *poreikius*⁴. Taigi bendravimas ne tik svarbi visuomenės socializacijos dalis, bet ir glaudžiai susijusi su kitais jos elementais.

Svarbu pabrėžti, kad bendravimas turi įvairias formas, priklausomai nuo to, kokia ženklų sistema naudojama komunikaciniame procese. Atsižvelgiant į tai, skiriama *verbalinė* (žodinė) ir *neverbalinė* (nežodinė) komunikacija⁵. Pavyzdžiui, *žodiniu bendravimu* (kalba) išreiškiamas policijos pareigūno aiškinimas dėl padaryto nusižengimo ar reikalavimas pateikti asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus. Tokį informacijos perdavimo būdą papildo *nežodinis bendravimas*, t. y. išvaizda, balso tonas, intonacija, kvapas, veido išraiška, gestai ar kiti kūno kalbos elementai. Jie taip pat turi įtakos išpuodžio formavimui apie asmenį ir teikia informacijos apie konkretaus asmens vertybes, gebėjimus, interesus, nuostatas, ypatybes. Kiekvienas iš pašnekovų, bendravimo partnerių, atsižvelgdami į verbalinės ir neverbalinės komunikacijos elementus, stengiasi suprasti ir perprasti pašnekovo elgesį, todėl vyksta *tarpusavio suvokimo* procesai, kurie leidžia numatyti kito asmens elgesį bei planuoti savąjį⁶.

³ Almonaitienė, J. ir kt., *Bendravimo psichologija*, Kaunas, 2007, p. 11.

⁴ Adler, R., Rodman, G. *Understanding Human Communication*, New York, 2006, p. 9–11.

⁵ Chreptavičienė, V. ir Urbanskaitė, R. „Dalykinė komunikacinė kompetencija – marketingo informacinių srautų efektyvaus funkcionavimo prielaida“, *Socialiniai mokslai* 25, 2000, p. 63.

⁶ Almonaitienė, J. ir kt. *Bendravimo psichologija*, Kaunas, 2007, p. 10.

Taip formuojasi grįžtamasis ryšys – informacijos gavėjo reakcija į gautą informaciją ir atsakas į ją.

KALBINĖ KOMPETENCIJA KITŲ KOMPETENCIJŲ KONTEKSTE

Neretai diskutuojant apie žmogiškųjų išteklių atranką aptariamos šios sąvokos: *esminiai gebėjimai, kompetencija, kvalifikacija, profesionalumas* ir pan. J. Jarulevičienė, analizuodama valstybės tarnautojų profesinę kompetenciją, teigia, jog minėtosios sąvokos kartais vartojamos kaip sinonimai, nesigilinant į jų reikšmę. Nors šios sąvokos yra skirtingos, tačiau glaudžiai tarpusavyje susijusios, pasak autorės, viena kitą papildo ir paaiškina: „valstybės tarnautojams keliamas profesinės kompetencijos reikalavimas apima specialų bazinį pasirengimą, nuolatinį kvalifikacijos tobulinimą, įgytos kvalifikacijos ir įgaliojimų suderinamumą, pageidautinas asmenines valstybės tarnautojo savybes“⁷. Pasak R. Laužacko, kvalifikaciją gali įgyti kiekvienas, kuris baigė mokymo instituciją, tačiau kompetencija atsiskleidžia tik praktinėje veikloje panaudojant turimas žinias⁸. Kompetenciją kaip praktinį įgytų žinių pritaikymą akcentuoja ir P. Jucevičienė ir D. Lepaitė⁹. Šiek tiek kitaip kompetenciją supranta ir vertina užsienio mokslininkai. L. M. Spenceris ir S. M. Spencer teigia, kad kompetencija susideda iš žmogaus asmeninių savybių, motyvų, požiūrių, savęs suvokimo ir vertinimo, taip pat tokių individo charakteristikų, kurios gali būti pamatuotos ir palygintos su kitų individų įgūdžiais, savybėmis¹⁰. F. E. Weinertas taip pat mano, kad žmogaus kompetencijų ugdymui įtakos turi „gebėjimai, žinios, supratimas, įgūdžiai, veikla, patirtis, motyvacija“¹¹.

Policijos pareigūnas, bendraudamas su asmeniu, įsipareigoja spręsti individualias situacijas, tačiau tam, kad padėtų asmeniui, jis turi remtis savo žiniomis, įgytomis studijų metu, bei savo ir kitų darbo praktika. Tačiau vien to nepakanka. Kiekvienas žmogus ir jo esama padėtis yra individuali ir unikali, todėl reikia siekti gauti ir naujų žinių apie patį asmenį ir jo problemą. Visa tai vadinama **žiniomis**. Pasak R. Tidikio, „žmogus, nepažindamas raidžių, nemoka skaityti, o nežinodamas dorovės reikalavimų ir vertybių, nemoka dorai ir gražiai elgtis, bendrauti su kitais žmonėmis, orientuotis į dvasines vertybes“¹². Tik vadovaudamasis doroviniais reikalavimais, būdamas nuovokus ir empatiškas, pareigūnas sugebės įsijausti į

⁷ Jarulevičienė, J. „Valstybės tarnautojų profesinės kompetencijos teoriniai ir teisiniai aspektai“, *Viešoji politika ir administravimas* 5, 2003, p. 89.

⁸ Laužackas, R. *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*, Kaunas, 2005.

⁹ Jucevičienė, P., Lepaitė, D. „Kompetencijos sampratos erdvė“, *Socialiniai mokslai* 22, Nr. 1, 2000, p. 45.

¹⁰ Spencer, L. M., Spencer, S. M. *Competence at Work: Models for Superior Performance*, New York, 1993, 1–9.

¹¹ Weinert, E. F. „Vernleichende Leistungsmessungen in Schulen: eine umstrittene Selbstverständlichkeit,“ iš *Leistungsmessungen in Schulen*, Weinheim, 2001, p. 29.

¹² Tidikis, R. *Policininko etikos bruožai*, Vilnius, 1994, p. 3.

svetimo asmens problemą (*vertybės ir asmeninės savybės*). Gebėjimas veiksmingai naudoti žinias, analitiniu mąstymu grįstas veikimas, pasitikėjimas, išvalgumas – ką savo ruožtu galima pavadinti *įgūdžiais ir gebėjimais* – padės rasti išeitį ir sprendimo būdus. Apibendrinus šiuos reikalavimus, teigtina, jog turintis erudicijos, aukštą elgesio ir bendravimo kultūrą pareigūnas yra laikomas kompetentingu¹³.

Realizuojant Valstybės tarnybos departamento 2007–2013 m. projektą¹⁴, buvo sukurtas valstybės tarnautojų kompetencijų modelis ir jo taikymo metodika, kurioje, be trijų minimų valstybės tarnautojų kompetencijų grupių (*bendrosios kompetencijos, vadybinės ir lyderystės kompetencijos, specifinės ir profesinės kompetencijos*), dar išskirta ir *komunikacinė kompetencija* – kaip bendroji, visiems privaloma. Metodikoje ji apibūdinama kaip „*gebėjimas bendrauti su asmeniu ir grupėje, pasirenkant įvairias bendravimo priemones, užtikrinant informacijos perteikimą bei supratimą*“¹⁵. Mokslininkai (Bielinienė, 2000; Chreptavičienė, 2004) mano, jog komunikacinė kompetencija įgyjama tik esant supratimui apie kalbos taisykles, žodžių vartojimą, taisyklingą tartį, t. y. turint tam tikrą kalbinę kompetenciją. Kalbinė kompetencija yra laikoma pagrindine ir viena svarbiausių komunikacinės kompetencijos struktūrinių komponentų (Hymes, 1972; Paulston, 1992; Nauckūnaitė, 2000; Chreptavičienė, 2004).

Kalbinės kompetencijos termino autoriumi laikomas Naomas Chomskis. Kaip teigia B. Barmanas, žymiausias XX a. kalbininkas N. Chomskis kompetenciją laikė kalbos pažinimu – visų kalbos sakinių struktūrinių savybių suvokimu, be to, buvo įsitikinęs, kad kalbos mokėjimas yra įgimtas gebėjimas¹⁶. „Kalbinė kompetencija apibūdina gebėjimą vartoti abstrakčias kalbos taisykles [...], kurti pripažintų ir leistinų struktūrų sakinius kuria nors kalba, o komunikacinė kompetencija – gebėjimą bendrauti kalba“¹⁷. Taigi, kalbinė kompetencija sudaro didžiausią dalį komunikacinės kompetencijos turinio ir reiškia „kalbos „inventoriaus“ (žodžių, jų formų, frazių, grafinių ir garsinių vienetų) turėjimą atmintyje ir mokėjimą juo naudotis (derinti, kaityti, jungti, perfrazuoti) pagal kalbos dėsningumus“¹⁸.

¹³ Simona Rimkutė, *Policijos pareigūnų kalbinė kompetencija*. Bakalauro darbas. Vilnius, 2017, p. 10.

¹⁴ „Valstybės tarnyboje būtinų kompetencijų analizė ir valstybės tarnautojų pareigybių aprašymų katalogas“, <http://vtd.lrv.lt/>.

¹⁵ Valstybės tarnyboje būtinų kompetencijų analizė ir valstybės tarnautojų pareigybių aprašymų katalogas“, <http://vtd.lrv.lt/>.

¹⁶ Barman, B. „The linguistic philosophy of Noam Chomsky“, *Philosophy and Progress* 1–2, 2012, p. 104–119.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Januškevičius, V., Stasiulevičiūtė, A., Narbutas, E. *Kokį kelią siūlome. Lietuvos švietimo reformos gairės*, Vilnius, 1993, p. 208.

Policijos pareigūnų kalbinei kompetencijai aktualūs tiesioginio žodinio bendravimo su piliečiais aspektai, bendravimas radijo ryšiu tarpusavyje su kitais policijos pareigūnais, interviu su žurnalistais ir vieši policijos pareiškimai visuomenei per žiniasklaidos priemones, procesinių dokumentų rengimas ir pildymas bei rašytiniai pareiškimai žurnalistams.

KALBINĖ KOMPETENCIJA POLICIJOS PAREIGŪNŲ VEIKLOJE

Skirtingose situacijose žmonės parodo skirtingus bendravimo įgūdžius. Jeigu vieni asmenys konfliktinėje situacijoje demonstruoja puikias konfliktų valdymo žinias, antri gali būti likti stebėtojais, o tretieji – patys įsivelti į konfliktą. Tad šiuo atveju svarbi D. Hymes teorija, kad mokymo(si) procesas turi būti orientuotas į tai, kas oficialiai galima, tinkama, socialine prasme leistina kalbėti atitinkamomis sąlygomis¹⁹. Svarbu ne tik gramatinė (taisyklingos kalbos) kompetencija, bet ir išmanymas, kaip pritaikant tas taisykles išreikšti norimas mintis, kad jos būtų tinkamai ir teisingai suprastos. Tam tikrų profesijų reikalavimai kelia daugiau iššūkių kalbos vartojimui, todėl tų profesijų atstovai, kurie matomi ir girdimi viešai, privalo turėti gerus komunikavimo įgūdžius. Tokia yra ir policijos pareigūnų profesija. Jų statusas reikalauja atitinkamų komunikavimo įgūdžių ir bendrinės kalbos taisyklių išmanymo pildant dokumentus, bendraujant radijo ryšiu ar teikiant informaciją žiniasklaidai.

Procesinių dokumentų rašymas

Teisinio pobūdžio raštai priskiriami administraciniam stiliui. K. Župerka nurodo šias stilistines administracinio stiliaus tekstų ypatybes: „oficialumas, šabloniškumas, tikslumas, aiškumas, glaustumas, logiškumas“²⁰. Vadinasi, rašytiniai policijos pareigūnų procesiniai dokumentai turi būti itin atidžiai ir taisyklingai parengti, nes dokumentų stilius yra griežtas ir neretai turintis internacionalinį pobūdį²¹. Dokumentai siunčiami žmonėms, institucijoms, todėl neteisingai parašyti ir pasklidę viešumoje, jie gali tapti pašaipos objektu^{22 23}. R. Dobržinskienė, analizavusi policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose vartojamus semantizmus, teigia, jog žodžių vartojimas ne savo reikšmėmis bjauroja profesinę pareigūnų kalbą ir rodo galima

¹⁹ *Ibid.*, 76.

²⁰ Župerka, K. *Stilistika*, Šiauliai, 2001, p. 84–85.

²¹ Paulauskienė, A. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*, Vilnius, 2004, p. 10.

²² „Už paslaugas pinigų negavęs ir į policiją kreipęsis vairuotojas pasipiktino pareigūnų neraštingumu“, *Delfi*, kovo 26, 2013, <http://www.delfi.lt/pilietis/naujienos/uz-paslaugas-pinigu-negaves-ir-i-policija-kreipesis-vairuotojaspasipiktino-pareigunu-nerastingumu.d?id=60989661>.

²³ „Lietuvos policininkai – beraščiai?“, *Respublika*, rugpjūčio 15, 2011, http://www.respublika.lt/lt/naujienos/nuomones_ir_komentari/skaitytoju_laiskai/lietuvos_policininkai_berasciai/coments.1.

nekompetenciją. Pagal tai, kaip parašyti tarnybiniai dokumentai, „sprendžiama ir apie pačią policijos instituciją, ir apie jos darbuotojus“²⁴.

Bendravimas radijo ryšiu

Telekomunikacijų sistemą sudaro techninės priemonės, kuriomis *siuntėjas* per atstumą perduoda informaciją *priėmėjui*. Radijo ryšio priemonės patulinės tarnybos pareigūnams itin svarbios: jomis susisiekiama su kitais pareigūnais, perduodama informacija iš įvykio vietos, lengviau koordinuojami tarpusavio veiksmai, operatyviau veikiama. Tačiau sėkmingam įrenginio pritaikymui praktikoje reikalingos atitinkamos žinios ir įgūdžiai. Nors bendravimo pagrindą sudaro šnekamosios kalbos normos, ne viskas, kas ir kaip sakoma radijo ryšiu, yra įprasta kasdieniui komunikacijai²⁵.

Atsižvelgiant į A. Baltrūno mokomojo leidinio²⁶, Pokalbių vidaus reikalų radijo ryšio tinkle tvarkos aprašo²⁷, Vidaus reikalų radijo dažnių (kanalų), pokalbių grupių skyrimo ir naudojimo taisyklių, Radijo dažnių (kanalų) skyrimo ir naudojimo taisyklių²⁸ nuostatas, skiriamos bendravimo radijo ryšiu taisyklės ir ypatybės, tarp kurių su kalbine kompetencija susijusios yra šios: laikantis tarnybos slaptumo užtikrinimo reikalavimų, etikos ir mandagumo normų, kalbama **valstybine kalba, vidutinio garsumo balsu, aiškiai ir be dviprasmybių; negalima perduoti klaidinančios, necenzūrinio arba asmeninio pobūdžio informacijos, taip pat draudžiama pertraukti ar pašaliniais garsais (muzika) trikdyti pokalbį.**

Bendravimas su žiniasklaida

Kiekvienos profesijos atstovas turi asmeninę kalbos laisvę, vis dėlto asmenys, kurie viešai kalba, turėtų atminti, kad visuomenės informavimo priemonės daro gyventojų nuomonei „stiprią, netiesioginę ir ilgalaikę įtaką“²⁹. Išskirtinės taisyklės šioje komunikacinėje terpėje taikomos policijos pareigūnams. Pirmiausia, policija, bendraudama su žiniasklaida, informuoja visuomenę apie policijos veiklą, nes policijos veiklos bei kiti įstatymai numato tokią prievolę. Per žiniasklaidą policija taip pat viešina savo veiklą, be to, siekia palaikymo ir pagalbos tiriant veikas ir vykdant nusikaltimų prevenciją.

²⁴Rasa Dobrzinskienė, „Semantizmai policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose“. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka 11*, 2014, p. 62.

²⁵ Simona Rimkutė, *Policijos pareigūnų kalbinė kompetencija*. Bakalauro darbas. Vilnius, 2017, p. 19.

²⁶ Baltrūnas, A. *Radijo ryšys vidaus reikalų įstaigose*, Vilnius, 1999, p. 8–16.

²⁷ „Dėl pokalbių vidaus reikalų radijo ryšio tinkle tvarkos aprašo patvirtinimo“, *IRD 1V-284* (2009).

²⁸ „Radijo dažnių (kanalų) skyrimo ir naudojimo taisyklės“ *Valstybės žinios* 122, 4382 (2005).

²⁹ Andrejevas, V., Gražulienė, R. *Policijos bendravimas su žiniasklaida*, Vilnius, 2003, p. 10.

Vis dėlto reikia pastebėti, kad bendravimą su žiniasklaidos atstovais riboja įstatymų ir norminių teisės aktų nustatyta tvarka. Informacijos teikimo viešosios informacijos rengėjams ir platintojams reglamentas³⁰ nurodo Policijos departamento, aukštesnės ir žemesnės pakopos policijos komisariatų, specializuotų policijos ir policijos profesinio ugdymo įstaigų subjektus, galinčius teikti informaciją žiniasklaidai. Šie asmenys įgalioti patvirtinti ar paneigti, įspėti ar informuoti piliečius apie konkrečius šalį sukrėtusius įvykius, saugumo ar kitais klausimais. Baudžiamojo proceso kodeksas taip pat riboja skleidžiamos informacijos dydį ikiteisminio tyrimo metu³¹. Iki bylos nagrinėjimo teisme etapo tik tam tikri prokuroro nurodyti bylos duomenys gali būti paviešinti, tačiau siekiant nepakenkti tyrimui, privalu išmanyti, kaip atsakyti į žurnalistų teikiamus ne visada konstruktyvius klausimus.

IŠVADOS

Žmonės, tarpusavyje bendraudami tiek verbaliai, tiek neverbaliai, daro poveikį vieni kitiems, veikia vieni kitų jausmus, nuostatas, pažiūras. Atsižvelgiant į tai, kad bendravimams dažniausia yra dvipusis procesas, tad bendravimo įvertinimo rezultatu tampa pašnekovo supratimas, grįžtamasis ryšys. Efektyvią policijos pareigūnų veiklą ir palankų visuomenės įvertinimą lemia ne tik teisės aktų išmanymas, tinkama kvalifikacija, bet ir atitinkama kompetencija. Viena iš jų – kalbinė kompetencija, kuri policijos veikloje pasireiškia bendraujant tarpusavyje radijo ryšiu, rengiant ir pildant procesinius dokumentus bei teikiant pranešimą žiniasklaidai.

LITERATŪRA

1. „Dėl pokalbių vidaus reikalų radijo ryšio tinkle tvarkos aprašo patvirtinimo“, *IRD* 1V-284 (2009).
2. „Informacijos teikimo viešosios informacijos rengėjams ir platintojams reglamentas“, 5-V-257, 2006, <http://www.policija.lt/>.
3. „Lietuvos policininkai – beraščiai?“, *Respublika*, rugpjūčio 15, 2011, http://www.respublika.lt/lt/naujienos/nuomones_ir_komentarai/skaitytoju_laiskai/lietuvos_policininkai_berasciai/coments.1.
4. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002), 177 str. 1 d.
5. „Radijo dažnių (kanalų) skyrimo ir naudojimo taisyklės“ *Valstybės žinios* 122, 4382 (2005).
6. „Už paslaugas pinigų negavęs ir į policiją kreipęsis vairuotojas pasipiktino pareigūnų neraštingumu“, *Delfi*, kovo 26, 2013, <http://www.delfi.lt/pilietis/naujienos/uz-paslaugas-pinigu-negaves-ir-i-policija-kreipesis-vairuotojas-pasipiktino-pareigunu-nerastingumu.d?id=60989661>.

³⁰„Informacijos teikimo viešosios informacijos rengėjams ir platintojams reglamentas“, 5-V-257, 2006, <http://www.policija.lt/>.

³¹„Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002), 177 str. 1 d.

7. Adler, B. Ronald, George Rodman. *Understanding Human Communication*. New York: Oxford, 2006.
8. Almonaitienė, Junona, Dalia Antinienė, Nomeda Ausmanienė, Rosita Lekavičienė, Gražina Matulienė, Laima Ruibytė, ir Zita Vasiliauskaitė. *Bendravimo psichologija*. Kaunas: Technologija, 2007.
9. Andrejevas, Vladimiras, ir Ramunė Gražulienė. *Policijos bendravimas su žiniasklaida*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
10. Baltrūnas, Albertas. *Radijo ryšys vidaus reikalų įstaigose*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 1999.
11. Bielinienė, Janina. *Iškalbos menas*. Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2000.
12. Dobržinskienė, Rasa. „Semantizmai policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose“. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* 11 (2014): 59-67.
13. Januškevičius, Vytautas, Alma Stasiulevičiūtė, ir Edmundas Narbutas. *Kokį kelią siūlome. Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993.
14. Jarulevičienė, Jolanta. „Valstybės tarnautojų profesinės kompetencijos teoriniai ir teisiniai aspektai“. *Viešoji politika ir administravimas* 5 (2003): 84-90.
15. Jucevičienė, Palmira, ir Daiva Lepaitė. „Kompetencijos sampratos erdvė“. *Socialiniai mokslai* 22, 1 (2000): 44-50.
16. Justickis, Viktoras, ir Gediminas Navikas. *Bendravimo psichologija: vadovėlis policijos akademijos studentams*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995.
17. Laužackas, Rimantas. *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: VDU I-kla, 2005.
18. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2011 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. 5-V-532 „Dėl kvalifikacijos tobulinimo programos „Bendravimas su asmenimis“ patvirtinimo“, <http://www.policija.lt/>.
19. Nauckūnaitė, Zita. *Iškalbos mokymas*. Kaunas: Šviesa, 2000.
20. Paulauskienė, Aldona. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos: monografija*. Vilnius: Justitia, 2004.
21. Paurienė, Giedrė. „Skaitymo kompetencijos ugdymas rengiant policijos pareigūnus“. iš *Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė. Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Kaunas: Kauno kolegija 2011.
22. Paurienė, Giedrė. „Tarpkultūrinė kompetencija ir jos ugdymas pareigūnų rengime“. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka: mokslinių straipsnių rinkinys* 5, (2011): 114-128.
23. Pečkuvienė, Laima, ir Vida Žilinskienė. *Kalbos praktikos patarimai policijos pareigūnams*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997.
24. Rimkutė, Simona. *Policijos pareigūnų kalbinė kompetencija*. Bakalauro darbas. Vilnius, 2017.
25. Smalskys, Vainius. „Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys“. *Viešoji politika ir administravimas* 23 (2008): 88-97.
26. Spencer, M. Lyle, Signe M. Spencer. *Competence at Work: Models for Superior Performance*. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1993.
27. Tidikis, Rimantas. *Policininko etikos bruožai*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1994.
28. Valstybės tarnyboje būtinų kompetencijų analizė ir valstybės tarnautojų pareigybių aprašymų katalogas“, <http://vtd.lrv.lt/>
29. Weinert, E. Franz. „Vernleichende Leistungsmessungen in Schulen: eine umstrittene Selbstverständlichkeit“. Iš *Leistungsmessungen in Schulen*, Franz E. Weinert, 17-31. Weinheim: Bertz Verlag, 2001.
30. Župerka, Kazimieras. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2001.

POLICE OFFICERS' LINGUISTIC COMPETENCE IN THE CONTEXT OF COMPETENCE

Simona Rimkutė*, Rasa Dobržinskienė**
Mykolas Romeris University.

Summary

The article is viewed on language skills, which were researched and compared, there also disclosed their spoken and written language competence features, language competence experience.

Communicative competence is compulsory for all civil servants, especially for police officers. However, the individual linguistic activity is not possible without the basic language skills – understanding of the language rules, the use of words. Although linguistic competence is considered as a measure of functional knowledge of the language, authors has an opinion that any kind of communicative activity should be part of a wider approach towards linguistic competence. It means that linguistic competence is determined by the quality of regular language (language culture in the strict sense) as well as by the speaker's internal culture. The concept of competence is described as a combination of following elements: knowledge, skills, values and personal qualities.

The purpose of this article is to reveal the characteristics of police officers' linguistic competence.

The objectives – to analyze the role of language in the human police officers' communication process, their linguistic competence and its expression in police work.

Considering the goal and objectives of research, there have been reviewed the role of language in communication process by analyzing the concept of communication, the main component of communicative competence – language (linguistic) competence. Further analysis has been described spoken-written language features regarding to preparing and fulfilling police procedural documents, communicating by radio and with media representatives, as well as influence and significance of foreign language for police officers' linguistic competence.

Keywords: interaction, communication, police officer, competence, language (linguistic) competence.

Simona Rimkutė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security bachelor.

Simona Rimkutė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security bachelor.

Rasa Dobržinskienė**, daktarė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: culture of language, professional language, pragmatic linguistics, language of advertisements and commercials.

Rasa Dobržinskienė**, PhD, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: culture of language, professional language, pragmatic linguistics, language of advertisements and commercials.

APPLYING CASE STUDY METHOD WHILE DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PROFESSIONAL ENGLISH

Aušra Stepanovienė*

**Mykolas Romeris University Public Security Faculty Department of Humanities
Putvinskis st.70, LT-44211 Kaunas
Telephone (8-37) 303664
E-mail: ausrastep@mruni.eu*

Annotation. One of the most innovative methods of learning/teaching a foreign language is case study method. It integrates such skills as one's ability to analyse, think critically, search for solutions and make decisions. The article deals with concepts of professional English development and case analysis. It summarizes the findings of the research into students' attitude towards case study as a method of developing one's professional English communication. The research highlights the problems and peculiarities of applying the method. It has revealed that students have a positive attitude towards assignments involving case study method. They believe that such assignments help develop one's communication skills of the professional English language.

Keywords: case study, Professional English, communication skills

INTRODUCTION

Due to continuous changes as well as travelling, economic, political and social cooperation the significance of a foreign language as a medium for rendering information grew significantly. The description of language teaching policy states that practical aims of teaching/learning foreign languages require the entire teaching process to be of communication nature. Learners are supposed to gain skills of independent work, be able to apply their skills and knowledge in newly encountered situations, use dictionaries, reference books, up-to-date technologies¹. European Commission document² states that linguistic competences are a part of general abilities, which ensure opportunities of each citizen's employment, education and personal improvement. These abilities should be regularly renewed and replenished. When teaching foreign languages, we develop learners' social and cognitive performance and creativity. The publication "Treasury of European Languages"³ claims that a variety of languages is the main feature of European identity and, thus, EU institutions in Brussels and European Council promote learning of foreign languages.

¹ Kalbų mokymo politikos apyrašas: kalbos, įvairovė, pilietiškumas:Lietuva 2004-2006. Švietimo aprūpinimo centras.

² First European Survey on Language Competences (2012). European Commission. Education and Training.

³ Europos kalbų lobynas. Daugiakalbystės politikos ir praktikos tendencijos Europoje (2012). Britų Taryba.

Today each specialist has to be able to communicate appropriately and speak fluently. When communicating with people, he/she is supposed to take into account persuasiveness, culture and style of his/her language. According to Daft⁴, inefficient communication can cause the problems such as lack of innovations, poor performance, failure in the case of a problem, and threats when dealing with it. Employers, who have faced communication problems, try to improve their communication skills, correct their own mistakes and eliminate drawbacks. For this reason not only existing methodologies are used but also new ones are designed. Currently case study method, already acknowledged as the alternative to traditional forms of learning and teaching, is gaining more popularity⁵.

Case study, a learning method, was first used at Harvard University's Business school during the first decades of the 20th century in the process of business administration. It was based on descriptions of real decisions made in the real world, which were introduced to learners as cases. Learning/teaching based on this method focuses on cooperative learning principles grounded in the mechanism of self-regulation as well as using cases in conceptual, analytical, and presentation learning dimensions. It develops the main eight transferred abilities, namely analytical thinking, decision-making, application, oral communication, time-planning, interpersonal/social, creative, written communication. Lithuanian (L.Kaminskienė, R.Česynienė, M. Laužikas, N. Saugėnienė, etc.) and foreign (S.P. Nair, P. Range, N.L. Bolsunovskaya, M.H.Haley, etc.) scientists have shared their experience of using case study method when learning/teaching foreign languages.

Case study method is successfully used for professional English training in Mykolas Romeris University. Students are introduced to the method frequently applied in foreign universities. Video examples of simulation cases analysed in courts are provided and discussed. Moreover, students get acquainted with the requirements posed for court process participants. Later real cases are selected, i.e. cases which have free access on the internet or simulation cases included in specialized publications. Students are divided into groups and analyse the material of the selected case in detail. It is proceeded by acting of the selected case.

Research aim is to identify the importance of case study method when developing one's communication competence of the professional English language.

⁴ Daft, R. L.(2008). New Era of Management. Vanderbilt University.

⁵ Erskine, J. A., et al (2001). Learning with Cases. The University of Western Ontario, London, Canada.

Research objectives are as follows: a) to introduce the analysis of professional English competence development concept b) highlight the impact of case study method on the development of this linguistic competence and c) to find out students' opinion about the use of case study method in training of professional English.

Research methods: analysis of scientific literature was conducted in order to theoretically base the concepts of case study and communication competence; written survey, which helped identify what impact case study method makes on the development of students' communicative competence in their professional English language. During practice students selected summaries of case studies, analysed them, identified the problems and searched for different ways to deal with them.

REVIEW OF SCIENTIFIC LITERATURE

Communication competence is the ability to use languages according to EU, school and learners' needs and possibilities. Communication competence is a complicated psychological, pedagogical, social, physiological process enabling the individual to communicate, accept and render information as well as to become a full-fledged member of information society, culture, business, manufacturing⁶.

The word communication (Latin *communico*) means to communicate appropriately in writing and orally. The ability to communicate is a motivated internal activity of a learner, his/her regular immediate pursuit when dealing with problems emerging during communication⁷.

Jucevičienė⁸ claims that the environment where a student learns determines success of a certain student. Students adopt the information rendered passively but actively establish their knowledge and skills and develop their competences. The environment which could support and encourage student's motivation, build his/her self-confidence and ensure a deeper attitude towards studies. Students should be provided with a possibility to tackle real problems and feel responsibility for their decisions. In addition, there should be a possibility for reflection, which could enable the individual to think about why he/she acts in a certain way and even gains

⁶ Beckisheva, T. G. (2014). Case Study as an Active Method of Teaching Business English. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, p. 292-295.

⁷ Šernas, V. (2006). Komunikacinės kompetencijos, jų ugdymo(si) kai kurios strateginės ir taktinės problemos. *Santalka*. T. 14, Nr. 4.

⁸ Jucevičienė, P., et al (2010). *Universiteto edukacinė galia; atsakas XXI amžiaus iššūkiams*. Kaunas, Technologija, p. 212-213.

information about his/her efficient activity. When reflecting one's experience, a possibility to amend one's erroneous understanding and fill in the gaps of knowledge is provided. Reflective practice is success of high quality learning. In the opinion of Zuzevičiūtė et al.⁹, certain skills, for instance, the ability to improve one's learning, is a significant component of final learning outcomes.

According to Jucevičienė¹⁰, learning is supposed to happen in social context – when listening to and accepting different attitudes, comparing them and replenishing one's understanding. If learning by communication, students think critically, analyse and evaluate the situation differently, and, thus, choose a reasonable position, i.e. conduct analysis of their activity.

When developing linguistic competence, one's motivation, values, and considerations about career are important. Motivation includes person's demands, desires, interests, attitudes, beliefs. When developing a linguistic competence, personal values and characteristics are also important. If a student treats learning of a foreign language as a value, he/she will seek it.

Different learning/teaching methods can develop a competence. This article deals with case study method. This innovative learning method provides conditions to create a favourable and attractive learning environment for learners, when theoretical and practical knowledge as well as experience gained are closely related while new knowing is established on this basis and it is verified in the imitated or even real practice. In such a way real practice analysis is relevant, i.e. learning from existent and newly gained knowledge by constructing and reconstructing it.

The use of case study method when learning professional English positively affects development of active and passive linguistic skills as it is an integrated method. It develops other skills and competences as well, for instance, problem solution, presentation-making, team work. Stake¹¹ emphasizes that case study requires analytical skills. By providing students with a possibility to make decisions, their knowledge in the area under discussion is enriched. They are encouraged to understand the complexity of the situation.

Case study method is regarded as the method which develops one's communication competence. It is a method based on active participation, cooperation, and democratic

⁹ Zuzevičiūtė, V., Teresevičienė, M. (2007). Universitetinės studijos mokymosi visą gyvenimą perspektyvoje. Monografija. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.

¹⁰ Jucevičienė, P., et al (2010). Universiteto edukacinė galia; atsakas XXI amžiaus iššūkiams. Kaunas, Technologija, p. 212-213.

¹¹ Stake, R.E. (2006). Multiple Case Study Analysis. The Guilford Press, New York, London.

discussion within a group. Discussion, if applied appropriately, encourages acquisition of knowledge, abilities and approaches. There is no unanimous method of case study. There are plenty of them to be applied in different situations for dealing with various problems.

SUMMARIZING RESEARCH FINDINGS

The research was conducted in 2016/2017 during autumn term. 74 students of Law and Pre-Trial Process study programme participated in the research. Respondents were allowed to choose a colleague to work in pair. The pairs selected the topics for case study. Firstly they had to analyse the case provided, think of solutions and provide recommendations. Three weeks were given for the assignment. Students had to present their assignment in public: introduce their group friends with the case analysed, provide options for solutions. Respondents could individually select the forms of visual aids. The teacher encouraged a creative approach towards the assignment and quest for brave solutions, emphasizing that there are no incorrect answers. The main attention was paid to a foreign language. During the course students learn legal English terms, using all types of linguistic activity, namely reading, writing, speaking and listening. Research participants were warned that primarily they were evaluated for argument-based solutions, well-made presentation in English using legal terminology as well as application of public speech rules and preparation of visual aids.

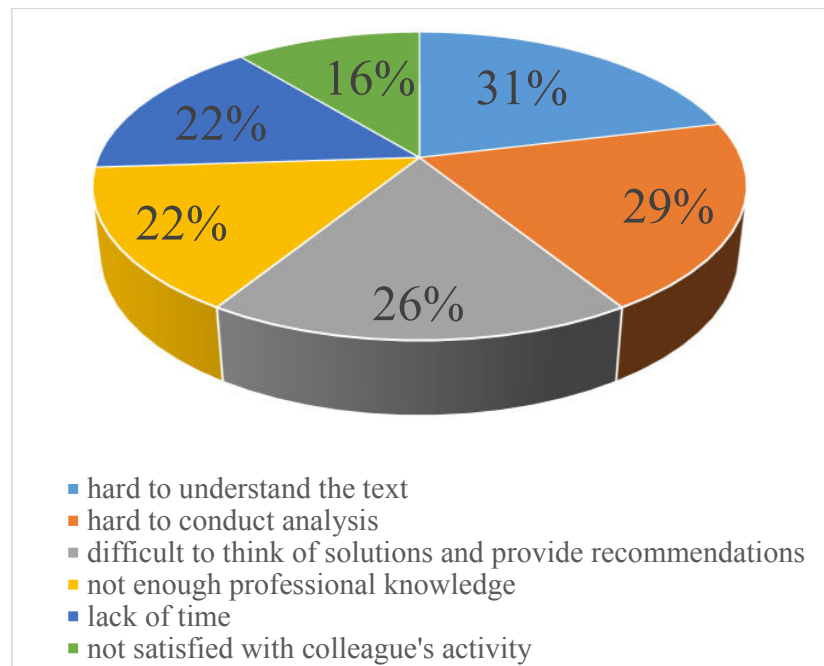

Figure 1. Difficulties when conducting case study analysis

In the first figure one can see what difficulties respondents faced by fulfilling the assignment. They were provided statements so that it could be easier to summarize their experience.

31 % of the respondents agreed with the statements saying “*It was hard to understand the text*“ whereas 29 % claimed it was hard to conduct analysis. 26 % of the respondents selected the statement “*It was difficult to think of solutions and provide recommendations*” while 22 % said they did not have enough professional knowledge. The same number of participants (i.e. 22 %) complained about the lack of time for the assignment while 16 % were not satisfied with their colleague’s activity.

It was of crucial importance to find out if the assignment was relevant for students. Distribution of answers to the question “*Was the assignment useful and relevant?*” is displayed in figure 2.

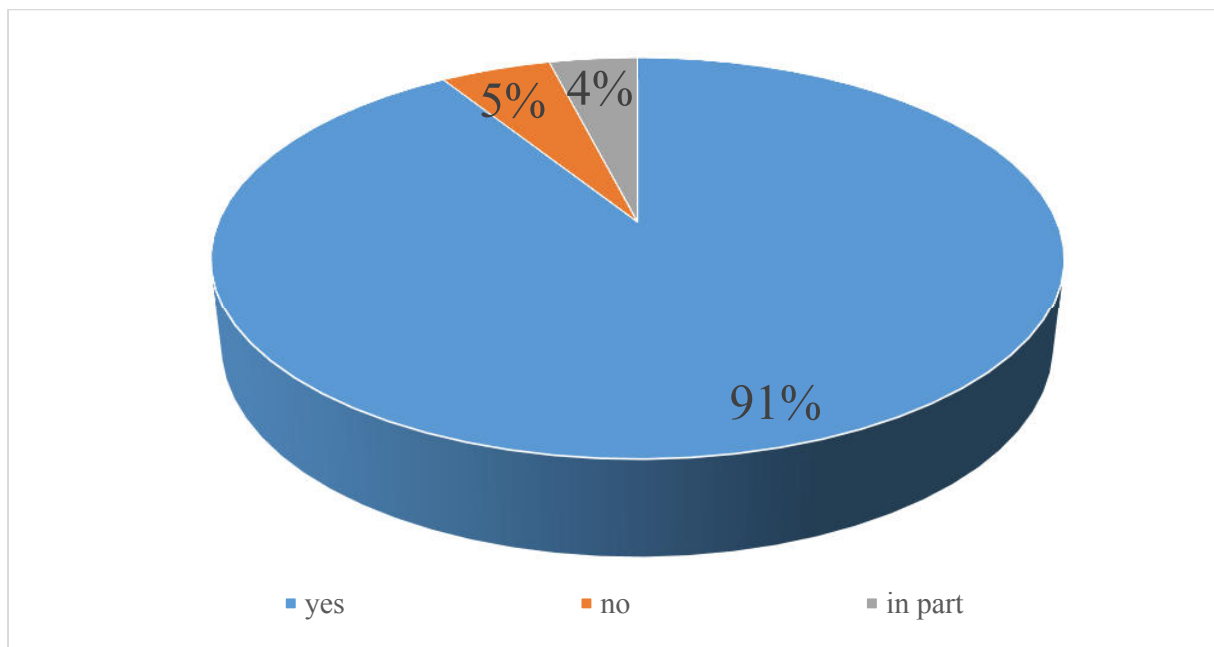

Figure 2. Was the assignment useful and relevant ?

91% of all respondents answered in favour of the task. 5 % said “*No*” whereas 4 % chose the option “*in part*”. Research findings have shown students’ understanding that assignment analysis, search for solutions, use of professional terminology as well as the ability to work by cooperating and giving presentations is efficient.

CONCLUSION

Theoretical and practical provisions of the research revealed that competence of professional English is of crucial importance to future law enforcement officer's successful career and professional development. Case study method helps develop professional English competence, requires analytical skills, provides numerous solutions and teaches students think positively. Furthermore, it improves knowledge in the area of professional training and helps perceive complexity of the situation. Students learn describe the existing situation, identify problems, provide arguments and make decisions. They are also able to discuss advantages and disadvantages of selected decisions and draw conclusions.

The research has shown that case study is one of the most efficient methods, which helps establish skills of professional English in an easier and more rapid way.

REFERENCES

1. Beckisheva, T. G.(2014). *Case Study as an Active Method of Teaching Business English*. Procedia. Social and Behavioral Sciences, p. 292-295.
2. Daft, R. L. (2008). *New Era of Management*. Vanderbilt University.
3. Erskine, J. A., et al (2001). *Learning with Cases*. The University of Western Ontario, London, Canada.
4. *Europos kalbų lobynas. Daugiakalbystės politikos ir praktikos tendencijos Europoje (2012)*. Britų Taryba.
5. *First European Survey on Language Competences (2012)*. European Commission. Education and Training.
6. Jucevičienė, P., et al (2010). *Universiteto edukacinė galia; atsakas XXI amžiaus iššūkiams*. Kaunas, Technologija, p. 212-213.
7. *Kalbų mokymo politikos aprašas: kalbos, įvairovė, pilietiškumas:Lietuva 2004-2006*. Švietimo aprūpinimo centras.
8. Stake, R.E. (2006). *Multiple Case Study Analysis*. The Guilford Press, New York, London.
9. Šernas, V. (2006). *Komunikacinės kompetencijos, jų ugdymo(si) kai kurios strateginės ir taktinės problemos*. Santalka. T. 14, Nr. 4.
10. Zuzevičiūtė, V., Teresevičienė, M. (2007). *Universitetinės studijos mokymosi visą gyvenimą perspektyvoje*. Monografija. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.

ATVEJO ANALIZĖS METODO PANAUDOJIMAS TOBULINANT PROFESINĖS ANGLŲ KALBOS KOMUNIKACINĘ KOMPETENCIJĄ

Aušra Stepanovienė*
Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Vienas naujausių šiuolaikinio užsienio kalbų mokymo(si) metodų yra atvejo analizės metodas. Jį naudojant į studijų procesą integruojami tokie įgūdžiai kaip gebėjimas analizuoti, kritiškai mąstyti, ieškoti sprendimų ir juos priimti.

Taikant atvejo analizės metodą besimokantiejiems suteikiama galimybė lavinti visus kalbinius įgūdžius gyvenimiškoje situacijoje. Atvejo analizė padeda ugdyti profesinės anglų kalbos kompetenciją, reikalauja analitinių gebėjimų, teikia daugybę sprendimų, moko studentus mąstyti pozityviai, gerina žinias profesinio mokymo srityje, padeda suvokti situacijos sudėtingumą. Studentai išmoka apibūdinti esamą padėtį, identifikuoti problemas, argumentuoti pasirinkimus, daryti sprendimus, aptarti jų privalumus ir trūkumus bei pateikti išvadas.

Straiptnyje pateikiamos profesinės anglų kalbos ugdymo ir atvejo analizės sampratos. Mokslinių darbų analizė parodė, kad profesinės anglų kalbos kompetencija yra labai svarbi būsimojo teisės saugos pareigūno sėkmingai karjerai ir profesiniam tobulėjimui.

Respondentų apklausa (raštu) išaiškino studentų nuomonę apie atvejo analizės metodą, taikomą ugdant profesinės anglų kalbos komunikacinę kompetenciją. Apibendrinti apklausos rezultatai nustatė šio metodo naudojimo problemas ir pranašumus. Studentai teigiamai vertina atvejo analizės užduotis. Jų įsitikinimu šios užduotys padeda tobulinti komunikavimo profesine anglų kalba gebėjimus..

Atliktas tyrimas parodė, kad studentams atvejo analizės metodas yra vienas efektyviausių metodų, padedantis lengviau ir sparčiau tobulinti ir įtvirtinti profesinės anglų kalbos komunikacinius įgūdžius.

Pagrindinės sąvokos: profesinė kalba, mokymosi strategija, mokymo principai

Aušra Stepanovienė*. Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: professional English methodology and didactics, theory and practice of legal English translation.

Aušra Stepanovienė*. Mykolo Romerio universitetas, Visuomenės saugumo fakultetas, Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės anglų kalbos metodologija ir didaktika, teisės anglų kalbos vertimo teorija ir praktika.

E-LEARNING MODULE FOR TRAFFIC POLICE TO DEVELOP THE ENGLISH LANGUAGE

Petra Ferencíková*

* Academy of the Police Force
Sklabinská 1, 831 06 Bratislava, Slovakia
E.mail: petra.ferencikova@minv.sk

Annotation. The article deals with an e-learning research task of the Department of Foreign Languages at the Academy of the Police Force in Bratislava, Slovakia. A partial aim of the research project – “*Language Modules for Some Selected Services of the Police Force*” was to develop an e-learning material for traffic police officers in Slovakia – “*The English Language – Traffic Police*”. The author presents a needs analysis and a final survey conducted in Slovakia and the Czech Republic. The research methods were used to find out important information about the students and the police officers involved in the research, particularly about the level of their language competence, motivation and importance to learn a foreign language and about language learning methods and materials that they had experience of and about their satisfaction in relation to the new English language module for traffic police. The author shares her experience with developing the module and offers some examples of the activities included in the e-learning module.

Keywords: the English language, traffic police, e-learning, ESP

INTRODUCTION

A good command of a foreign language is a must in today’s multicultural Europe. Communicating in a foreign language is considered as a key competence of all EU citizens. Recommendation 2006/962/EC on key competences for lifelong learning specifies that EU citizens should “*be able to express and interpret concepts, thoughts, feelings, facts and opinions both orally and in writing.*” The EU language policy promotes a linguistic diversity. Multilingualism is a part of European citizenship and languages are an integral part of the European identity. Except from being able to communicate in a mother tongue, one should master two other languages (“*Fact Sheets on the European Union: Language Policy*”).

Slovak citizens are expected to be able to communicate in a foreign language as well. Foreign language proficiency has become a very urgent issue recently due to *Slovakia’s Presidency* of the Council of the European Union. Slovakia constitutes the presidency trio along with the Netherlands and Malta. It brings responsibility to manage the activities of the Council. Slovakia assumed the presidency for the first time on 1 July 2016, and it was held until 31 December 2016. The next day – according to rotating system – Malta opened the Maltese EU presidency (until 30 June 2017).

According to the “Národný program vzdelávania”¹, skills training in the English language as well as the language training itself were two out of four primary areas² on which education and training of public servants was focused in relation to our presidency. There was an increased interest in enhancing language competence, particularly in the English language. The demand for language courses specialising in English for Specific Purposes (ESP) was quite high. Considerable time, energy and resources³ were invested in language training in order for state administration to be well prepared for the presidency.

Police officers being in the front line of public order situations, directing traffic, providing guidance or advice to citizens, tourists or simply visitors to their country need to be well prepared to react not only in their mother tongue, but in a foreign language as well. To be able to master a foreign language, continual possibilities to develop it are necessary. According to the Charter of Fundamental Rights of the EU “*Everyone has the right to education and to have access to vocational and continuing training*”. Constant language training of officers in the field of their profession makes them more professional, raises the credit of the police force and the trust of the public.

In spite of the necessity of continuing language training, we, teachers at the Department of Foreign Languages at the Academy of the Police Force in Bratislava, received some complaints from Slovak police officers working in the frontline policing. They would complain about the lack of possibilities to develop their communicative competence in foreign languages. To better understand the situation, the international scientific research project “*Language Modules for Some Selected Services of the Police Force*” was launched with the aim to design e-learning materials available on the intranet of the Ministry of Interior of the Slovak Republic. On the basis of conducted needs analysis, the e-learning modules focusing on the English and the German language for specific purposes accessible to all the officers were designed and a dictionary and a textbook were published. The practical outputs of the research comprise four e-learning modules: 1 *The English Language – Traffic Police*, 2 *The English Language – Public Order Police*, 3 *Basic English for Air and Maritime Crews*, 4 *The German Language – Traffic Police, Riot Police, Investigation* as well as a university textbook – *Deutsch im Beruf – Polizei*

¹ Translation: National Training Programme of Public Servants for the Needs of the Presidency of the Slovak Republic in the Council of the EU.

² The other two areas of training were: institutional and procedural training and specific sectoral training.

³ According to the press release “*Rezort diplomacie dá státisíce eur na jazykové kurzy pre úradníkov.*“, the budget approved for language training by the Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic was 660 000 Euro (exclusive of VAT).

and a terminological dictionary – *Slovak-English and English-Slovak Dictionary for Traffic and Public Order Police* –, but also journal articles and conference contributions.

The main objective of the international scientific research project was to design and pilot complex e-learning language modules for the following police services: traffic police, public order police, border and alien police and investigation. The aim of the tailor-made e-modules was to benefit to the enhancement of English or German specific language competences of police officers. The modules were based on the analysis of language training provided to police officers in the Slovak Republic, the Czech Republic and Hungary and on the requirements of participating EU member states and the Frontex Agency. The modules comprise learning materials focusing on language for specific purposes, developed according to the needs analysis.

One of the **partial objectives** to be focused on in this paper was to design and pilot the e-module: **The English Language – Traffic Police**.

The **objects of the partial research** were members of the police services and students of two police schools in Slovakia⁴ and one in the Czech Republic⁵.

To achieve the partial objectives, the following tasks were defined:

1. to collect and analyse the data on the current state-of-affairs of foreign language courses provided to police officers in the Slovak Republic and the Czech Republic,
2. to identify good practice and knowledge, applying efficient methods, techniques and tools used in teaching and learning foreign language for specific purposes,
3. to generalize the gained knowledge and experience in the form of the e-learning language modules for learning English,
4. by using the Hot Potatoes software, to design B2-level e-learning modules for traffic police services,
5. to pilot the e-learning material at police schools.

Methodology of the Research. We applied theoretical as well as empirical research methods to find out important information about the students and police officers involved in the research, particularly about the level of their language competence, motivation and importance to learn a foreign language and about language learning methods and materials that they had experience of. In order to process, analyse and interpret the information and the

⁴ The Academy of the Police Force in Bratislava, the Secondary Vocational Police School in Bratislava.

⁵ The Higher Police School and Secondary Police School of the Ministry of Interior in Prague.

collected material we used classification and causal analysis, content analysis of texts, selection, comparison, deduction, induction and generalization.

FOREIGN LANGUAGE TEACHING TODAY

At present, foreign language teaching is based on the Communicative Approach (CA) or Communicative Language Teaching (CLT). The approach emerged in the early 1980's after Dell Hymes published his work "On Communicative Competence". It was a period known as the age of methods due to the fact that new methods would come out and disappear very quickly.

The theoretical concept of the approach is built on the term *communicative competence*⁶. Up to now the approach has lacked commonly agreed principles or practices. Richards (p. 22) mentions that "*communicative language teaching today refers to a set of generally agreed upon principles that can be applied in different ways, depending on the teaching context, the age of the learners, their level, their learning goals, and so on.*"

Regarding prognoses in English language teaching (ELT) most scholars⁷ see the future in on-line courses and in using more specialized ELT materials produced for the needs of ESP.

ESP teaching is an area of ELT which dates back to early 1960's. Since there was no universally accepted definition of ESP in 1998, Dudley-Evans and St. John (p. 4-5) introduced both absolute and variable characteristics of ESP.

Absolute characteristics include:

- a) ESP is designed to meet specific needs of the learner.
- b) ESP makes use of the underlying methodology and activities of the disciplines that it serves.
- c) ESP is centered on the language appropriate to these activities in terms of grammar, lexis, register, study skills, discourse and genre.

Variable characteristics are as follows:

- a) ESP may be related to or designed for specific disciplines.
- b) ESP may use, in specific teaching situations, a different methodology from that of General English.

⁶ The term communicative competence: the ability to use the language to communicate. Canale and Swain (p. 27-31) distinguish four components of communicative competence: grammatical, sociolinguistic, discourse and strategic.

⁷ See Lynch ("Predictions of Trends"), Roberts (par. 6-9).

c) ESP is likely to be designed for adult learners, either at a tertiary level institution or in a professional work situation. It could, however be designed for learners at secondary school level.

d) ESP is generally designed for intermediate or advanced students.

e) Most ESP courses assume some basic knowledge of the language system, but it can be used with beginners.

According to Lynch (“Prediction of Trend”, “Past Trends”), the CA has already had its heydays and currently the elements of Computer-Assisted Language Learning (CALL) are at their growth. In his opinion there will be expansion of continued virtual education. CALL represents side of e-learning. The e-learning Švec (p. 101) defines the term e-learning as electronic learning supported by an intranet or the internet. Apart from that, Holická (p. 53) includes also audio or video conferences, on-line chats, CD-ROMs and other audio-visual means and electronic media as part of the e-learning process.

A NEEDS ANALYSIS

Before launching the research, a needs analysis was conducted in the form of a survey. Closed questions were employed to acquire information concerning the mother tongue and the foreign language of the respondents. Data on the length of their foreign language learning and their language level were collected, too. The need analysis concentrated on the possibilities of the learners in connection with language learning, on their current possibilities to attend language training courses focusing on language for specific purposes and on their opportunities to use the acquired language skills in face-to-face, telephone, written or professional communication with a native speaker or a foreigner and to the area of language proficiency they needed to develop.

The survey was distributed to students of three police schools in Slovakia⁸ and the Czech Republic⁹. The **research sample** consisted of full-time and part-time students. We received 1,169 answers from the respondents (1,053 from Slovakia, 116 from the Czech Republic). Most respondents were police officers and civilian students. The sample consisted of 46.1 % of full-time students and 53.9 % of part-time students. Table 1 shows exact numbers according to the countries.

⁸ The Academy of the Police Force in Bratislava, the Secondary Vocational Police School in Bratislava

⁹ The Higher Police School and Secondary Police School of the Ministry of Interior in Prague

Table 1 The number of respondents according to the countries

	SK		CZ		TOTAL	
	No.	%	No.	%	No.	%
civilian students	369	28.0 %	2	2 %	371	31.7 %
public administration employees	47	3.6 %	24	1.8 %	71	6.1 %
police officers	637	68.4 %	89	96.2 %	726	62.1 %
TOTAL	1053		115		1169	

In accordance with the needs analysis, 73 % of all the respondents use a foreign language at work. We can see a close connection between a need and want to learn a foreign language among adult learners. This fact is demonstrated by the question concerning the level of a respondent's interest to develop his/her language competence. On overall, most respondents gave positive answers. All respondents from the Czech Republic and 88.8 % from Slovakia were interested in the improvement of their foreign language skills.

The needs analysis revealed that only 37 % of the Slovak respondents had attended a language course focusing on language for specific purposes in an institution different than a police school. The Czech respondents had more opportunities. Half of them underwent language training.

According to the survey the respondents considered written communication and then reading comprehension as their least developed skills. Most of them assessed their language skills to be at B-level (SK 49 %, CZ 51 %) in accordance with the Common European Framework for Languages (CEFR). The rest of them assessed their language skills to be at A-level (SK 34 %, CZ 38,8 %) and C-level (SK 17 %, CZ 10 %).¹⁰

Table 2 Learning materials used by the respondents

	SK	CZ
textbook	96 %	97.4 %
CD	0.7 %	0.9 %
internet	3.4 %	1.7 %

The results concerning the learners' experience with the learning material showed that the traditional material – a textbook – was used most often. Surprisingly, only a very small number of the respondents had some experience with multimedia learning or the Internet. Table 2 shows the results.

¹⁰According to the CEFR: A-level – basic user, B-level – independent user, C-level – proficient user.

When measuring the respondents' preferences concerning their way of learning, we discovered that they preferred a language course taught by a teacher (SK 51.4 %, CZ 73.3 %) to a traditional self-study on the basis of a textbook (SK 39.9 %, CZ 25 %), a CD (SK 1.4 %, CZ 0 %), watching films in a foreign language (SK 6.8 %, CZ 1.7 %) and some on-line courses (SK 0.5 %, CZ 0 %). On the one hand, hardly anybody expressed any preferences for using on-line courses when learning a foreign language. On the other hand, when answering a similar question on their attitude (whether they would welcome access to an on-line learning material focusing on language for specific purposes), the majority of them (SK 91.8 %, CZ 94.8 %) gave positive answers. We suppose it is due to the fact that the majority of the respondents have problems to find suitable language learning materials on the Internet themselves. But when offered a complex "pack", they are more willing to use it so as to benefit from it.

The analysis of the survey provided us with valuable data which we took into account and prompted us to design a self-study e-learning module: *The English Language – Traffic Police*.

The module was developed in the following stages:

- 1 conducting literary research and collecting the material,
- 2 sorting the material, checking the relevance of the collected terminology and model sentences,
- 3 translating the terminology and the model sentences into the English language and having the corpus proofread by an English native speaker,
- 4 adapting texts for reading comprehension,
- 5 elaborating exercises in the Hot Potatoes software,
- 6 recording audiotexts, the vocabulary and the model sentences,
- 7 piloting at police schools,
- 8 editing according to the recommendations and the comments received from the users,
- 9 selecting suitable pictures for the layout,
- 8 launching the e-module on the intranet website.

Designing an e-module focusing on the ESP is an interdisciplinary activity which requires participation of experts from several fields. Our working group consisted of 17 members. There were 9 lecturers of the English language from the Academy of the Police Force in Bratislava and the Secondary Vocational Police School in Bratislava, an English native speaker, an IT expert and 6 experts on frontline policing, particularly police officers working in the area of traffic police.

THE ENGLISH LANGUAGE – TRAFFIC POLICE

Since the aim of *The English Language – Traffic Police* module was to reflect Slovak officers' needs, the Slovak language was the source language of the texts, model sentences and vocabulary included in the module. The texts were adapted to B-level according to the CEFR. In order to guarantee authenticity and preciseness, the corpus was checked and edited by an English native speaker having wide experience in policing.

The structure of the module

The module offers four units: Traffic Rules, Accident, Road Check, Vehicle / Common Situations on the Road. They reflect everyday communication needs of traffic police officers. Each unit has the same structure – vocabulary, model sentences, reading / listening comprehension and exercises. In total, the module provides 645 terms (pieces of vocabulary), 247 model sentences, 35 reading comprehension texts, 12 audiotexts for listening comprehension and 136 exercises.

Vocabulary and model sentences

An active use of specialized vocabulary is a key element in acquiring communicative competence in the ESP and evaluating the language level. According to James Milton (p. 224), an approximate size of the vocabulary for general English B CEFR level users is 2750 – 3750 words.

Our units contain 645 terms and 247 model sentences. We provide precise, clear and frequently used terms. We consider the volume of the vocabulary just right for a B-level user since the aim of the module is to focus on specific vocabulary.

The vocabulary and the model sentences are presented in the alphabetical order. Each Every single expression or model sentence contains a listening option. The audio version was recorded by an English native speaker for the learners to drill the correct pronunciation. The users are offered with a search box to be able to find the terms quickly.

Dopravná polícia -- Nehoda -- Slovná zásoba

Inštrukcie **Kontrola** **Nehoda** Pravidlá Vozidlo Extra cvičenia Slovník Kontakt

Úvod

Zobraz: 10 záznamov Hľadať:

	slovensky	anglicky
Slovná zásoba	automobilová nehoda	car accident
Frázy	bezvedomie	unconsciousness
Čítanie s porozumením	bočný vietor nehoda	side wind, crosswind
Cvičenia	brucho	abdomen
	chodec	pedestrian
	chodník	pavement
	chrbtica	spine, backbone
	dodávkové auto	delivery van, van
	dopravná nehoda	road traffic accident
	dopravná špička	rush hour

Záznamy 1 až 10 z celkom 152

Predchádzajúca 1 2 3 4 5 ... 16 Nasledujúca

Figure 1. An example showing the vocabulary

Dopravná polícia -- Kontrola -- Frázy

Inštrukcie **Kontrola** **Nehoda** Pravidlá Vozidlo Extra cvičenia Slovník Kontakt

Úvod

Zobraz: 10 záznamov Hľadať:

	slovensky	anglicky
Slovná zásoba	Odstráňte svoje vozidlo z vozovky.	Get your vehicle off the road.
Frázy	Odstúpte od auta.	Step away from the car.
Čítanie s porozumením	Oprite sa o stenu!	Lean against the wall.
Cvičenia	Otočili ste sa na mieste, kde je to zakázané.	You have made a U-turn in a place where such a manoeuvre is forbidden
	Pneumatiky na vozidle nespĺňajú zákonem stanovené požiadavky.	The tyres on the vehicle do not meet legal requirements.
	Pokračovať v jazde s poškodenými pneumatikami je prísne zakázané.	It is absolutely forbidden to continue with damaged tyres.
	Policajti dostávajú správy cez vysielaciu.	Police officers receive messages over the radio.
	Položte kľúče od zapalovania na kapotu.	Put the ignition key on the bonnet.
	Položte ruky na volant.	Put your hands on the steering wheel.
	Použili ste mobilný telefón.	You have been using a mobile phone.

Záznamy 21 až 30 z celkom 67

Predchádzajúca 1 2 3 4 5 6 7 Nasledujúca

Figure 2. An example showing model sentences

Reading / Listening Comprehension

An authentic text is an important source of the ESP improvement. It provides the terms in the context. In case of dialogues, learners can benefit from meaningful and authentic

communication in different styles. The text offers the learners an opportunity to come across and fix new terminology and helps them use it actively.

Some texts included in the module provide an audio version recorded by a native speaker for the learners to practice listening comprehension. The learners may choose to work with the text either in the form of reading comprehension or in the form of listening comprehension.

Dopravná polícia - Vozidlo/Bežné situácie na ceste
ČÍTANIE S POROZUMENÍM - Kvíz 2/7

Na základe informácií z textu rozhodnite, či sú všetky pravdivé (True), alebo nepravdivé (False).

<p style="text-align: center;">TRAFFIC CONGESTION IN BRATISLAVA 🗣️</p> <p style="font-size: x-small;">Everybody is on the move at rush hour, trying to get to their destination quickly. Driving in Bratislava at peak periods can easily raise your blood pressure! Heavy traffic, reduced to a crawl, encourages some to drive like racing drivers, a style which is often accompanied by the sound of car horns. Tom Nicholson once commented that here every drive into work during the morning rush hour is noisy with the 'statements' of other drivers - following too close, driving down the ambulance lane at the side of the highway, overtaking on the right, not signalling, not giving way and going way too fast. This morning routine is due to a small number of intolerant and aggressive drivers who, if they cannot overtake, drive bumper-to-bumper, occupying any space in front of them by accelerating and braking over and over again. In fact, the drivers who allow some space between themselves and other vehicles and drive at a slow constant speed make the tailback move a bit. They also save fuel, improve the air quality and make the city a better place to live. Another reasonable solution to traffic congestion is to change from using private cars to alternative means of transport. To encourage the use of public transport, the Bratislava Transport Company offers car drivers free use of all means of public transport - trams, buses and trolleybuses, during the "European week of mobility".</p>	<p style="text-align: right;">1/4 =></p> <p style="text-align: right; font-size: x-small;">Show all questions</p> <p>Driving a car in a city can make you feel nervous.</p> <p>A. ? True</p> <p>B. ? False</p>
---	--

Figure 3. An example of a reading / listening comprehension exercise

The exercises comprise interactive e-learning activities. Their aim is to practise the acquired vocabulary and model sentences. The vocabulary exercises were designed using four applications of the Hot Potatoes software – the JQuiz (quiz exercise), the JCross (crossword exercise), the JMatch (matching exercise), the JCloze (fill-in exercise). The model sentences offer one more application – the JMix (word order exercise). Although a designer can take advantage of only four or five applications if creative, a wide variety of exercises can be created.

The crossword, the fill-in and the word order exercises provide a “Hint” function. By clicking it, the user is provided with some help – the letters of the missing expression. But it is better not to use the function since it negatively influences the results (score). All exercises contain a “Check” function, too. It enables to check and see the results. For example: “Your score is 66 %. Some of your answers are incorrect. Incorrect answers have been left in place for you to change.” The user can correct the mistakes, but the results will still be negatively influenced. For example: “Correct! Well done. Your score is 93 %.”

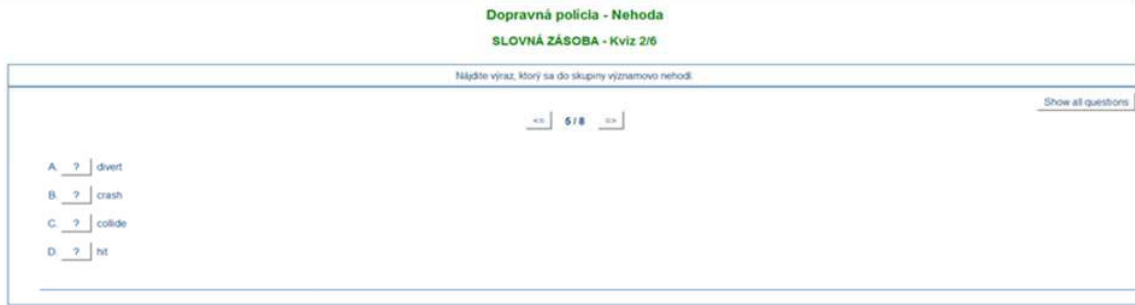

Figure 4. An example of a vocabulary quiz exercise with the instructions “odd one out”

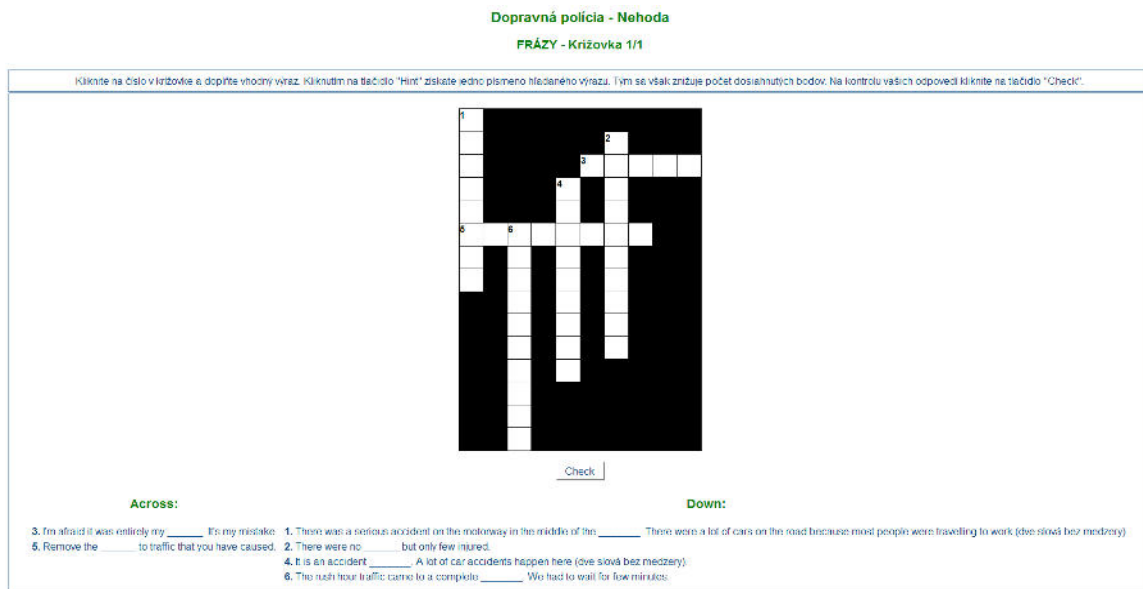

Figure 5. An example of a crossword fill-in exercise

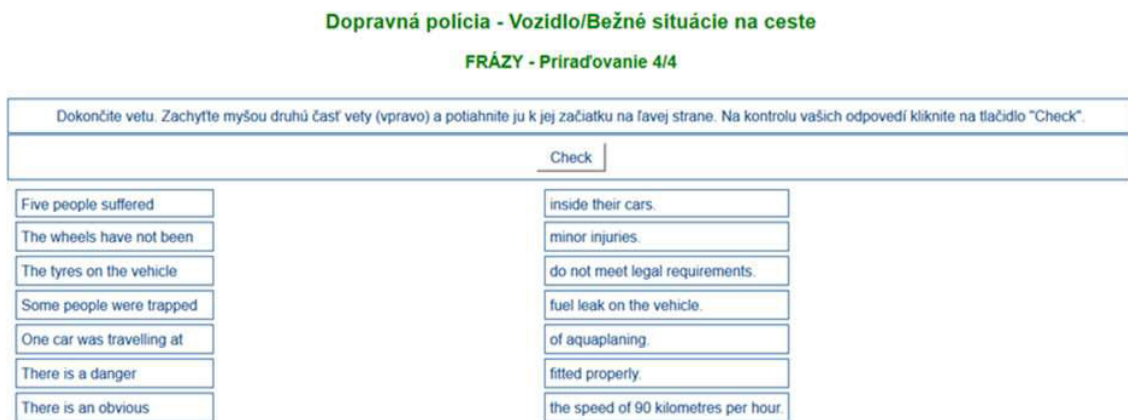

Figure 6. An example of a matching (drag and drop) exercise

After mastering the knowledge included in the four units, the user will be able to communicate on: collisions, accidents, injuries, first aid, speed limits, compulsory equipment, traffic rules, traffic jam, on-the-spot fine, traffic infractions, interrogation, common situations on the road, road safety, accident prevention, vehicles, roadside check, DUI spot check, and police check.

FINAL SURVEY

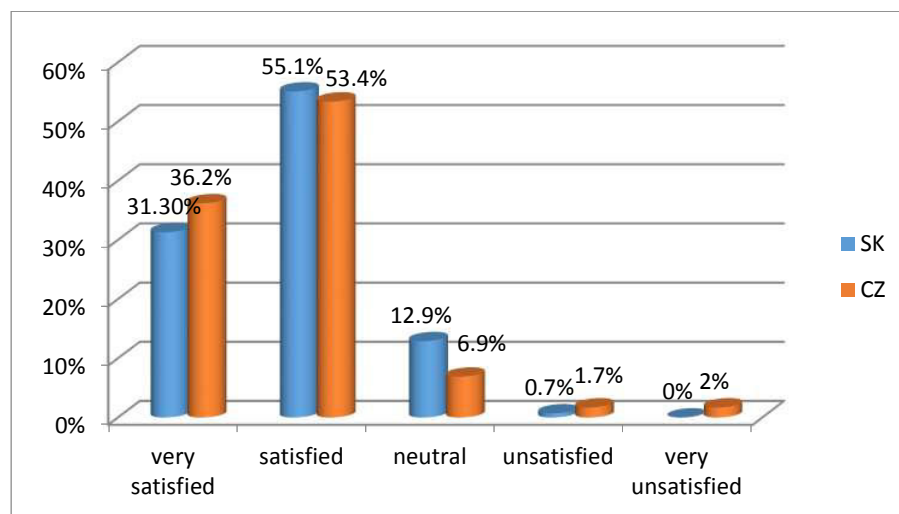
280 respondents (SK 140, CZ 140) answered the final survey on The English Language – Traffic Police. The number was reduced to the number of active module users. The survey contained 12 likert scale questions.

The analysis focuses on two statements:

- 1 I am satisfied with the selection and quantity of the vocabulary and the model sentences.
- 2 The e-learning module helped me develop my English in the area of traffic police.

I am satisfied with the selection and quantity of the vocabulary and the model sentences

87.3 % of the respondents stated to be satisfied with the selection and the quantity of the vocabulary and the model sentences. The units contain 645 terms and 247 model sentences, which were chosen to fit the B2-level. Although the units cannot comprise all traffic police terminology, the quantity is sufficient from the users' point as well (see the Graph 1)

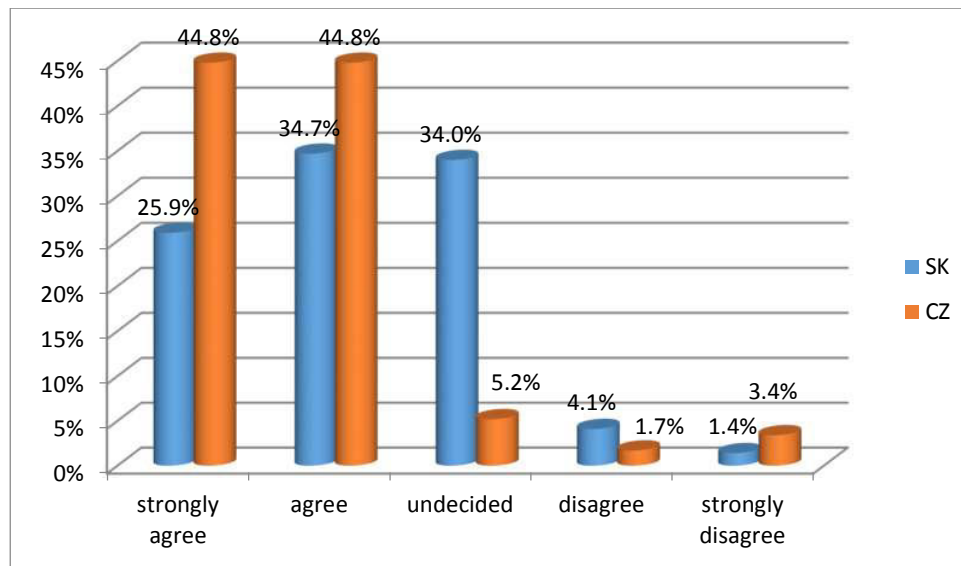

Graph 1. The results of the survey concerning selection and quantity

The e-learning module helped me develop my English in the area of traffic police.

68.8 % of the respondents declared that the e-learning module had helped them improve their English in the area of traffic police. We can state that we managed to satisfy their need to have an e-learning material for developing English in the area of traffic police.

We found surprising that although each exercise provides an instant check possibility, a large number of Slovak respondents find it difficult to evaluate their progress.

Graph 2 The results of the survey concerning the language development

CONCLUSION

The module reflects the attributes of an effective modern language teaching while focusing on the e-learning way of teaching foreign languages to police officers and responding to their real professional needs. The results concerning the module evaluation show that the e-learning material has a place in ESP teaching. Interactive technologies can help bring variety and a learner-centered material which can prompt learners' interest and motivation to develop their language competence. When effectively applied in accordance with a needs analysis it can be a very useful tool in the language development as well as in the independence development of the learner. Above all, the analysis of the application of the e-module and the evaluation of foreign language learning efficiency led to the formulation of some suggestions and recommendations: 1) to design higher level e-learning language modules, 2) to design more e-learning language modules focusing on some other areas of policing, 3) to give police officers

working in frontline policing space and time for their language development at police stations, 4) to provide researchers with a new software – Articulate, 4) to introduce an e-learning course as a part of foreign language classes at the Academy of the Police Force in Bratislava.

In April 2016, the research team from the Academy of the Police Force in Bratislava received the European Language Label Award for the research project “*Language Modules for Some Selected Services of the Police Force*”.

REFERENCES

1. “Charter of Fundamental Rights of the EU.” *Official Journal of the European Communities*, C 364/1, 18.12.2000, www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf. Accessed 2 April 2017.
2. “Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC).” *EUR-Lex*, 30 December 2006, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006H0962. Accessed 1 April 2017.
3. “Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 13 z 9. januára 2013 k Národnému programu vzdelávania zamestnancov štátnej správy pre potreby predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európskej únie v roku 2016.” *ROKOVANIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY*. Available at: www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Uznesenie-13095?prefixFile=u_. Accessed 1 April 2017.
4. Canale, M. and M. Swain “Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing.” *Applied Linguistics*, Vol 1, 1980, p. 1-47.
5. “Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR).” *Council of Europe*, CUP, rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680459f97. Accessed 4 April 2017.
6. *Dopravná polícia – anglický jazyky*, E-learningový portal katedry jazykov APZ, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, infoweb.minv.sk/e-learning_KJ_APZ/dp_anglictina/. Accessed 10 April 2017.
7. Dudley-Evans, T. and M. J. St. John. *Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach*. Cambridge University Press. 1998.
8. “Fact Sheets on the European Union: Language Policy.” *European Parliament*, www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.13.6.html#_ftnref3. Accessed 1 April 2017.
9. Ferencíková, P. and A. Bartková. “Učebné pomôcky pre dopravnú políciu.” *Cudzie jazyky - súčasnosť a perspektívy: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 17. júna 2014 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave*, APZ, 2014, p. 25 - 29.
10. Holická, M. “E-learning – interaktívna multimediálna forma vzdelávania.” *Vzdelávanie dospelých*, 2006, vol. XI, no. 2, pp. 52 - 54.
11. Hymes, Dell. “On Communicative Competence.” *Sociolinguistics*. Penguin, 1972, pp. 269-293.
12. Levy, M. *Computer-assisted language learning: Context and conceptualization*. Oxford University Press, 1997.
13. Lynch, Larry M. “Past Trends in English language Teaching: How we Got to Where We Are.” *Ezine Articles*, 2 January 2006, ezinearticles.com/?Past-Trends-in-English-Language-Teaching:-How-We-Got-to-Where-We-Are&id=121604. Accessed 5 April 2017.
14. Lynch, Larry M. “Predictions of Trends in ELT for 2006: What to Expect in the Upcoming Year.” *Ezine Articles*, 2 January 2006, ezinearticles.com/?Predictions-of-Trends-in-ELT-for-2006:-What-to-Expect-in-the-Upcoming-Year&id=121609. Accessed 5 April 2017.

15. Milton, James. *The development of vocabulary breadth across the CEFR levels: A common basis for elaboration of language syllabuses, curriculum guidelines, examinations, and textbooks across Europe*. Swansea University. www.diglossia.ac/ar/ae/pdf/The%20Development%20of%20Vocabulary%20Breadth%20Across%20the%20CEFR%20Levels%20-%20Milton%202010.pdf. Accessed 1 April 2017.
16. Nováková, I. et al. *E-learning a jeho aplikácia v odbornom jazykovom vzdelávaní pre vybrané policajné služby*. Akadémia PZ, 2015.
17. “Národný program vzdelávania zamestnancov štátnej správy pre potreby predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európskej únie v roku 2016.” Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, 2012, webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ISEpysCphPwJ:www.rokovania.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-151385+&cd=2&hl=sk&ct=clnk&gl=sk&client=firefox-b-ab. Accessed 1 April 2017.
18. Ondějkovičová, Jelena. “Tvorba multimediálnych materiálov na výučbu odborného nemeckého jazyka”. *Aplikované jazyky v univerzitnom kontexte - elektronická podpora vzdelávania*, Technická univerzita in Zvolen, 2015, p. 92-101.
19. “Rezort diplomacie dá státisíce eur na jazykové kurzy pre úradníkov.” *Pravda*, 19 April 2014, spravy.pravda.sk/domace/clanok/315229-rezort-diplomacie-da-statisice-eur-na-jazykove-kurzy-pre-uradnikov/. Accessed 1 April 2017.
20. Richards, Jack C. *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge University Press. 2006. www.faculty.mu.edu.sa/public/uploads/1347871288.356924906420-Jack-C-Richards-Communicative-Language-Teaching-Today.pdf. Accessed 3 April 2017.
21. Roberts, Rachael. “What’s new in English language teaching?” *Voices*, British Council. 29 May 2015, www.britishcouncil.org/voices-magazine/whats-new-english-language-teaching. Accessed 4 April 2017.
22. Švec, Š. *Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky*. Iris, 2008.

E-MOKYMOŠI MODULIS, SKIRTAS TRANSPORTO KONTROLĖS POLICIJOS PAREIGŪNŲ ANGLŲ KALBOS ĮGŪDŽIAMS TOBULINTI

Petra Ferenčíková*

Policijos akademija, Bratislava, Slovakija

Santrauka

Straipsnyje atkreipiamas dėmesys į gero kalbos mokėjimo svarbą šiuolaikinėje daugiakultūroje Europoje. Pabrėžiama, kad nors bendravimas užsienio kalba yra viena iš svarbiausių ES piliečių kompetencijų, vis dėlto Slovakijos policijos pareigūnams dar trūksta atitinkamų kompetencijų bendrauti užsienio kalbomis. Pareigūnai turi būti pasiruošę reaguoti ne tik gimtąja kalba, bet ir užsienio kalba taip pat, turint omenyje tą aplinkybę, kad jie gali atsidurti įvairiose viešosios tvarkos situacijose, jiems gali tekti reguliuoti transporto eismą, vadovauti ar teikti pasiūlymus piliečiams, turistams ar į šalį atvykusiems asmenims.

Kad situacija būtų aiškesnė, Slovakijos policijos akademijos iniciatyva realizuotas tarptautinis mokslinis projektas *Kalbos moduliai, skirti tam tikroms policijos pajėgų tarnyboms*. Jo tikslas sukurti e-mokymosi šaltinius, prieinamus Slovakijos Respublikos vidaus reikalų ministerijos intranete.

Pagrindinis tarptautinio mokslinio projekto tikslas sukurti ir vadovauti kompleksiniams elektroninio kalbų mokymosi moduliams, skirtiems šioms policijos tarnyboms: kelių policijai, viešosios tvarkos pareigūnams, pasienio tarnybai ir kitoms institucijoms bei tyrimams.

Pagrindinis straipsnio tikslas aprašyti tyrimo objektą – kaip sukurti e-modulį ir jam vadovauti pagal schemą Anglų kalba – Kelių policija. Išsikeltą uždavinį padėjo pasiekti policijos pareigūnai ir dviejų Slovakijos policijos mokyklų (Bratislavos policijos akademijos, Bratislavos vidurinės šauktnių

polycijos mokyklos) bei vienos Čekijos Respublikos mokyklos (Aukštesniosios bei vidurinės polycijos mokyklos prie Vidaus reikalų ministerijos Prahoje) studentai.

Autorė taikė teorinius ir empirinius tyrimo metodus, siekdama nustatyti svarbius faktus, susijusius su tyrimo dalyvaujančiais studentais ir pareigūnais. Ypač svarbu buvo kalbos mokėjimo lygis, motyvacija, užsienio kalbos mokymosi poreikis. Be to, atkreiptas dėmesys į tai, kokius mokymosi metodus studentai ir pareigūnai yra išbandę ir kokiomis mokymosi priemonėmis naudojosi. Atsižvelgta ir į tai, ar naujasis anglų kalbos modulis kelių polycijai patenkino jų lūkesčius.

Atlikus poreikių analizę, buvo sukomplektuota e-mokymosi medžiaga Slovakijos kelių polycijos pareigūnams pagal schemą – *Anglų kalba – Kelių polycija*.

Straipsnio teorinė dalis apima komunikacinį aspektą, e-mokymąsi ir ESP.

Praktinėje dalyje pristatoma e-mokymosi medžiaga: *Anglų kalba – Kelių polycija*. Modulis apima keturis skyrius: Eismo taisyklės, Nelaimingi atsitikimai, Kelių kontrolė, Transporto priemonių / Bendrosios situacijos kelyje. Šie skyriai atspindi kelių polycijos pareigūnų kasdieninės komunikacijos poreikius. Visų skyrių struktūra vienoda – žodynėlis, pavyzdiniai sakiniai, skaitymo / klausymo užduotys ir pratimai. Iš viso modulyje pateikiami 645 terminai (žodyno vienetai), 247 pavyzdiniai sakiniai, 35 skaitymui skirti tekstai, 12 tekstų, skirtų klausyti, ir 136 pratimai.

Autorė pateikė tokius patarimus ir rekomendacijas remdamasi praktiniu e-modulio taikymu ir užsienio kalbos mokymosi efektyvumo įvertinimu: 1) sukurti aukštesnio lygio kalbos e-mokymosi modulius, 2) sukurti daugiau kalbos e-mokymosi modulių, skirtų įvairesnėms polycijos institucijoms, 3) suteikti pirminės grandies pareigūnams erdvės ir laiko kalbos įgūdžiams tobulinti polycijos nuovadose, 4) aprūpinti tyrėjus nauja programine įranga – Articulate, 4) Bratislavos polycijos akademijoje pradėti dėstyti e-mokymosi kursą kaip integralią užsienio kalbos paskaitų dalį.

Pagrindinės sąvokos: anglų kalba, kelių polycija, e-mokymasis, ESP

Petra Ferenčíková*, Bratislava Police Academy, Slovakia, Department of Foreign Languages, lecturer. Research interests: improvement of communication skills in English, ESP, e-learning, legal terminology in English and Slovak, preparation of methodological material.

Petra Ferenčíková* Bratislavos polycijos akademija, Slovakija, Užsienio kalbų katedra, lektorė. Moksliniai interesai: anglų kalbos komunikacinės kompetencijos tobulinimas, ESP, e-mokymasis, anglų ir slovakų teisinė terminologija, metodinės medžiagos rengimas.

ŠAUDMENS EFEKTYVUMAS ARBA STABDOMOJI KULKOS GALIA

Viačeslav Čigrin*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 303442,
Elektroninis paštas: cigrin@mruni.eu;*

Anotacija. Šaudmens efektyvumas arba stabdomoji kulkos galia - kulkos charakteristika, kuri lemia priešininko gebėjimą vykdyti priešiškus veiksmus po to, kai į jį pataikė kulka (medžioklėje – žvėries gebėjimas atakuoti arba judėti). Didelė stabdomoji kulkos galia, visų pirma, reiškia greitą taikinio pašalinimą iš rikiuotės, bet nebūtinai nukovimą. Tam, kad suprastume šią kulkos charakteristiką, reikia aiškiai suvokti kulkos veikimo mechanizmą. Būtent, kulka tai kovinio šovinio priekinė dalis, kuri parako dujų slėgio dėka išstumama iš ginklo vamzdžio šūvio metu. Stabdomoji kulkos galia yra vienas iš pagrindinių vertinimo kriterijų kalbant apie trumpojo nuotolio mūšio ginklus (pvz. pistoletus, revolverius, lygiavamzdžius šautuvus) ir priklauso nuo kulkos greičio, dydžio, masės, geometrijos ir konstrukcijos ypatumų. Stabdomoji kulkos galia yra tuo didesnė, kuo greičiau sutrinka gyvo organizmo funkcijos po pataikymo, o tai tiesiogiai priklauso nuo kulkos kinetinės energijos absorbcijos laipsnio. Todėl didelę stabdomąją kulkos galią turi kulkos su buku smaigaliu. Jos prasiskverbia gana negiliai, nes greitis sparčiai sulėtėja, tačiau iššaukia galingą smūginę bangą, kuri sukelia sukretimą (laikiną pulsuojančią ertmę) ir gretimų organų bei audinių kontūziją. Savo ruožtu, kulkos su aštriu smaigaliu, priešingai, giliai įsiskverbia ir tolygiai sulėtina greitį, daugiau kūno audinius pjausto nei trupina. Šio tipo kulkų žaizdos gali būti kiauryminės ir ne iš karto išveda priešą iš rikiuotės įeigu nepažeisti gyvybiškai svarbūs organai. Mažo kalibro kulkų stabdomąją galią padidina svorio centro perkėlimas į kulkos galinę dalį. Dėl mažo balistinio stabilumo kulka, pataikiusi į taikinį, pradeda vartaliotis, sukeldama didelį skausminį šoką.

Pagrindinės sąvokos: šaudymas, kulka, stabdomoji kulkos galia, šautinė žaizda.

ĮVADAS

Kaip kulka gali nužudyti žmogų? Yra tik du variantai: kritinis gyvybiškai svarbių organų sužalojimas arba nukraujavimas¹. Kulka, pataikiusi į kūną, sukuria žaizdų kanalą, kuris yra didesnis negu kulkos skersmuo, kadangi:

- kulka gali deformuotis,
- kulka minkštuosiuose audiniuose gali prarasti stabilumą ir pradėti vartaliotis,
- kulka gali fragmentuotis.

¹ Gunshot wound“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 06]. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Gunshot_wound

Visa tai daro įtaką žalos dydžiui. Be to, žaizdos kanalas yra tik dalis žalos, kurią patiria organizmas. Nereikėtų pamiršti hidrodinaminio smūgio, kuris padaro žalą audiniams ir organams šalia žaizdos kanalo².

Straipsnio tikslas: tikslas yra apžvelgti naudojamus stabdomosios kulkos galios kriterijus, jų nustatymo metodus bei atliktus eksperimentus, siekiant nustatyti efektyviausią šaudmenį.

Tyrimo metodai: siekiant užsibrėžto tikslo, buvo taikyti analizės ir lyginamasis metodai, atlikta naujausių mokslinių šaltinių apžvalga.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Pirmas šautines žaizdas 1460 m. paminėjo chirurgas Henrikas Pfalspaintas (Heinrich fon Pfalzpaint) iš Voketijos. Tame pačiame XV a. buvo nustatytas skirtumas tarp šautinės žaizdos ir šaltuoju ginklu padarytos žaizdos. Nuo aštraus daikto arba šaltojo ginklo ašmenų poveikio susidaro žaizdos kanalas, kuris aiškiai atitinka ašmenų kelią (trajektoriją). Tuo tarpu šūvio žaizdos žalos zona tęsiasi toli už kulkos arba fragmento poveikio ribų ir tai yra pagrindinis šautinės traumos skirtumas. Kulkos poveikis priklauso nuo:

- smūginės bangos mechaninio poveikio (audinių plyšimas, sumušimas),
- kavitacinio efekto.

Smūginė banga tęsiasi labai trumpai, 15-25 mikrosekundžių. Pagrindinis poveikis - audinių suspaudimas. Kulka stumia audinius į priekį ir šonus, sukuria ertmę (kanalą). Dėl pulsuojančio poveikio kanale susidaro neigiamas slėgis, t.y. oras, mikroorganizmai yra įsiurbiami į kanalą. Kulkos kanalas tai plečiasi, tai susitraukia. To poveikio pasėkoje, pažeistų audinių plotas 30-40 kartų didesnis nei kulkos diametras.

Kulkos žalojantis poveikis priklauso nuo jos kinetinės energijos (T), kuri apskaičiuojama:

$$T = \frac{mv^2}{2} + \frac{I\omega^2}{2}$$

Kur: m - kūno masė, v - kūno greitis, I - kūno inercijos momentas, ω - kampinis greitis.

Iš šios formulės matyti, kad kulkos greitis turi svarbesnę reikšmę kinetinės energijos formavimui, negu kulkos masė: dvigubėjant kulkos masei kinetinė energija taip pat padidėja du

² Hardaway RM. Wound Shock: A History of Its Study and Treatment by Military Surgeons. Mil Med. Jul. Nr. 169 (7) 2004

kartus, dvigubėjant greičiui kinetinė energija padidėja keturis kartus³. Akivaizdu, kad atradus šį dėsnį, šaunamųjų ginklų kalibras pradėjo mažėti, o kulkos greitis - didėti. Unitarinių šovinių ir ginklų konstruktoriai siekė suteikti kulkoms įmanomą didžiausią kinetinę energiją. Tačiau žaizdų balistika (mokslo sritis, tirianti žaizdos sudarymo mechaniką) rodo, kad norint perteikti visą kinetinę energiją kūnui kulkos greitis turi būti artimas nuliui. Realiai, mažas kalibras ir kulkos didelė kinetinė energija, įtakoja kiauřyminės žaizdos susiformavimą nes kulka perteikia tik dalį kinetinės energijos taikiniui. Energijos kiekis, reikalingas neutralizuoti priešo kariams buvo nustatytas Hagoje 1868-1907 metais priėmus:

- „Deklaraciją dėl sprogstamųjų ir padegamųjų kulų naudojimo panaikinimo“ („Declaration on the abolition of the use of explosive and incendiary bullets“ -1868.11.29)⁴,
- „Deklaracija (IV 3) dėl besiplečiančių kulų“ („Declaration (IV,3) concerning Expanding Bullets“ . The Hague, 1899.07.29)⁵,
- IV Hagos konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių. (Convention (IV): Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 1907.10.18)⁶.

Šie susitarimai draudžia kariaujančioms šalims naudoti kulkas, kurios vartaliojasi arba lengvai deformuojasi žmogaus organizme. Prie uždraustų priskiriamos kulkos su nepilnai padengta apvalkalu šerdimi arba su pjūviais ant smaigalio. Būtent po šių dokumentų priėmimo atsirado sąvoka „stabdomoji kulkos galia“, kas reiškia jog, mūšio metu karys, į kuri pataikė kulka, turėtų gauti tam tikrą traumą, kuri užkirstų kelią jo tolimesniam dalyvavimui kovoje. Remiantis argumentais, kad 7,62 mm „Nagant“ šoviniai, turėdami 294 J energijos ir 9 mm „Luger“/„Parabellum“ šoviniai, su 432 J energijos vienodai tenkino kariškius, nes eliminavo sužeistą karį iš mūšio, buvo padaryta išvada, kad kulkai, skirtai kariniams tikslams, pakanka perduoti žmogaus kūnui 250-300 J. Kitaip tariant, kulkai praradus 250 J kinetinės energijos žmogaus kūne, asmuo nutraukia ginkluotą pasipriešinimą. Kiek vėliau buvo pastebėta, kad kulkos su aštriu smaigaliu turi mažesnę stabdymo galią. Nuo šio momento prasidėjo tyrimai,

³ Five Things Non-Gun-Owners Don't "Get" About Gun Owners. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 08]. Prieiga internete: <https://www.buckeyefirearms.org/five-things-non-gun-owners-dont-get-about-gun-owners>.

⁴ „Declaration on the abolition of the use of explosive and incendiary bullets“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 26]. Prieiga internete: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_rul_rule78 Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight, St. Petersburg, 29 November–11 December 1868.

⁵ „Declaration (IV,3) concerning Expanding Bullets” [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 26]. Prieiga internete: <https://ihldatabases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=F5FF4D9CA7E41925C12563CD0051616B>, 29 July 1899.

⁶ Convention (IV): Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 26]. Prieiga internete: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195?OpenDocument> Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907.

siekiant nustatyti kulku stabdomąją galią. Prancūzas M. Džoserand (Michel H. Josserand) pateikė kulku stabdomosios galios apskaičiavimo būdą. Jis naudojo kulkos skerspjuvio plotą ir kinetinę energiją. Amerikos ginklų ekspertas J. Hatcheris (*Julian Somerville Hatcher*) 1935 metais pasiūlė vartoti terminą „santykinė stabdomoji galia“ - RSP (Relative Stopping Power)⁷ ir jos apskaičiavimo formulę:

$$RSP = WVAyH$$

kur W - kulkos svoris (granais); V - kulkos greitis (pėdomis per sekundę); A - kulkos skerspjuvio plotas (kvadratiniais coliais); y- kulkos formos koeficientas, H- Hatcherio kulkos masės konstanta.

Kulkos formos koeficientas $y = \frac{F}{100}$ priklauso nuo kulkos smaigalio formos. Kulkos su apvalkalu turėjo koeficientą 0,7, ekspansinės kulkos iki 1,35 (lėnt. 1).

1 lentelė. Kulkos formos koeficientas.

Kulkos tipas (angl.)	F reikšmė
Fully Jacketed Pointed	700
Fully Jacketed Round Nose	900
Fully Jacketed Flat Point	1050
Fully Jacketed Flat Point (Large flat)	1100
Lead Round Nose	1000
Lead Flat Point	1050
Lead Flat Point (Large Flat)	1100
Jacketed Softpoint (unexpanded)	1000
Jacketed Softpoint (expanded)	1350
Lead Semi-wadcutter	1250
Hollow Point (unexpanded)	1100
Hollow Point (expanded).	1350

Plačiau žinoma J. Tayloro (John “Pondoro” Taylor) nokauto formulė TKOF (Taylor Knok-out formula):

$$TKOF = \frac{m \cdot v \cdot d}{7000}$$

⁷ „Measuring Effectiveness of Cartridges: Hatcher Formula.“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 06]. Prieiga internete: http://firearmshistory.blogspot.lt/2012/12/measuring-effectiveness-of-cartridges_28.html Hatcher Formula

Kur: m - kulkos masė (granais); v - kulkos greitis (pėdomis per sekundę); d- kulkos skersmuo, (coliais).

Faktiškai, Tayloro formulė leidžia įvertinti stabdomąją kulkos galią. Kuo gautas koeficientas didesnis, tuo didesnė stabdomoji galia⁸. Pavyzdžiui, 7,62x51 mm NATO šovinys turi koeficientą 18,1 (0,3 colio skersmuo, 9,7 g (150 gr), 860 m/s greitis (2820 pėdų per sekundę). 5,45 mm x 39 mm šovinys turi TKOF koeficientą vos 4.64, 9x19 mm šovinys Parabellum turi 7.31 koeficientą. Vadinasi, 7,62x51 mm NATO šoviniai yra efektyvesni. Deja, Taylor formulė neatsižvelgė į kulkos smaigalio formą.

Tolimesnius tyrimus paskatino įvykis Floridoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose 1986 metais balandžio 11 dieną, kur įvyko ginkluotas susidūrimas tarp aštuonių FTB agentų ir dvejų ginkluotų bankų plėšikų⁹. Per penkias susišaudymo minutes buvo paleista 145 kulkų. Iki galutinio nusikaltėlių neutralizavimo V. Matixas (William Russell Matix) buvo sužeistas šešis kartus, jo bendras M. Platas (Michael Lee Platt) – dvylika. Jų kūnų tyrimai parodė, kad jie prieš susišaudymą nevarė narkotikų, alkoholio ar kitų trankvilizatorių. Iš aštuonių FTB agentų du gavo mirtinas traumas, penki buvo sužeisti ir tik vienas liko sveikas. Po šio incidento, kuris buvo pramintas „Majamio skerdykla“, 1987 metais buvo atlikti skirtingų tipų ginklų ir šaudmenų testavimai, siekiant nustatyti jų efektyvumą. Bandymai atlikti Tarptautinėje žaizdų balistikos asociacijoje IWBA (*International Wound Ballistics Association*). Vadovu tapo gydytojas chirurgas M. Fakleris (Martin L. Fackler). Atlikti tyrimai parodė, kad pagrindinis šaudmenų faktorius, kuris charakterizuoja „bendrą kovinį tinkamumą“ (general purpose combat capability) yra kulkos įsiskverbimo gylis¹⁰. Siekiant 100% neutralizuoti priešą, reikia arba kad jis netektų sąmonės, arba mirtu. E. Maršalas ir M. Fakleris nustatė šiuos kulkos efektyvumo kriterijus:

1. Absolūtus kriterijus, norint pašalinti priešą, yra centrinės nervų sistemos (galvos ar nugaros smegenų) pažeidimas, kitais atvejais prognozuoti visišką priešo neutralizavimą yra neįmanoma.
2. Laikina pulsuojanti ertmė, atsirandanti sužalojimo metu, neturi didelio poveikio priešo neutralizavimui.

⁸ Trainer: For Self-Defense, Carry What You Want interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 21]. Prieiga internete: <http://blog.cheaperthandirt.com/trainer-self-defense-carry/>

⁹ Shooting incident 4/11/86 Miami, Fl. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 09]. Prieiga internete: <https://vault.fbi.gov/FBI%20Miami%20Shooting%204-11-86%20Miami%20Shooting%204-11-86%20Part%201%20of%2011%20>

¹⁰ What's wrong with the wound ballistics literature, and why [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 08] Prieiga internete: <http://www.rkba.org/research/fackler/wrong.html> M.L. Fackler,

3. Kuo stambesnis kulkos kalibras, tuo didesnė tikimybė, kad kulka pažeis didesnę audinių plotą.
4. Pagrindinis žalojantis kulkos faktorius - jos įsiskverbimo gylis. Paaiškėjo, kad norint pasiekti tinkamą rezultatą, kulka turėtų išsiskverbti į želatiną (ši medžiaga naudojama šaudymo bandymų metu) apie 30 cm (12 colių).
5. Remiantis šiais duomenimis, netinkamu rezultatu laikoma, kai kulka perėjo mažesnę atstumą (iki 30 cm). Optimalus rezultatas yra kai kulka praeina nuo 30 iki 40 cm atstumą. Rezultatas kai kulka, išsiskverbia giliau nei 40 cm, yra vertinamas tik kaip „patenkinamas“, nes yra formuojamas kiauryminis kanalas ir kulka gali sužeisti nenumatytą (atsitiktinį) taikinį.
6. Kadangi bet kokio kalibro ir kulkos derinys negarantuoja žaibiško neutralizavimo, FTB agentas privalo šaudyti tol, kol oponentas kelia jam realią grėsmę. Todėl visi ekspertai rekomendavo naudoti ginklus su didesnės talpos dėtuve¹¹.

Kitu bandymu įvertinti stabdomąją kulkos galią tapo 1991 metais atliktas tyrimas Strasbūre. Kaip biologinis žmogaus organizmo simulatorius buvo naudojami 611 Prancūzijos Alpių ožių, sveriančių 70-75 kg. Šių gyvūnų pasirinkimą nulėmė šios priežastys:

- ožiai apytiksliai turi tą patį svorį, kaip vidutinis vyriškos lyties atstovas,
- plaučių ir krūtinės ertmės tūris artimas žmogaus,
- eksperimentai parodė, kad ožiai fiziologiškai reaguoja į kulų pataikymą panašiai kaip žmogus,
- ožių odos savybės, pataikius kulkai, panašios į žmogaus drabužių savybes.

Prie gyvūnų buvo prijungti elektroencefalografai ir labai jautrūs kraujospūdžio matavimo jutikliai. Prieš eksperimentą ožiai buvo šeriami mėgstamu ėdalų, tuo užtikrinant jų ramybę ir fiksuotą gyvūno poziciją erdvėje. Šūvis buvo atliekamas į gyvūno šoną ties krūtine (siekiant pažeisti abu plaučius) 3 metru atstumu. Šaudymas į plaučių sritį buvo pasirinktas todėl, kad ekstremalios situacijos metu policijos (ar kt. struktūros) pareigūnas labiausiai tikėtina panaudos šaunamąjį ginklą į krūtinės lastą (pagal eksperimentatorių hipotezę)¹². Po šūvio dar 60 sekundžių gyvūnas buvo užfiksuotas. Po to, prireikus, gyvūną pribaidavo ir atlikdavo skrodimą. Po eksperimento, siekiant nustatyti koreliaciją, buvo analizuojami EEG (elektroencefalografijos) ir kraujo spaudimo pikai. Po kiekvieno bandymo buvo fiksuojamas pagrindinis parametras - „vidutinis neutralizavimo laikas“ (average incapacitation time, AIT).

¹¹ Evan P. Marshall & Edwin J. Sanow Street Stoppers: The Latest Handgun Stopping Power Street Results, 388 pages Published May 1st 1996 by Paladin Press ISBN 0873648722.

¹² V. Pataševs Policijos tarnybinio ginklo naudojimo problemų sprendimas: trumpavamzdžių ginklų tinkamumo tyrimas. Jurisprudencija, 2002, t. 35(27); 63–71.

2 lentelė. Tyrimų Strasbūre duomenys.

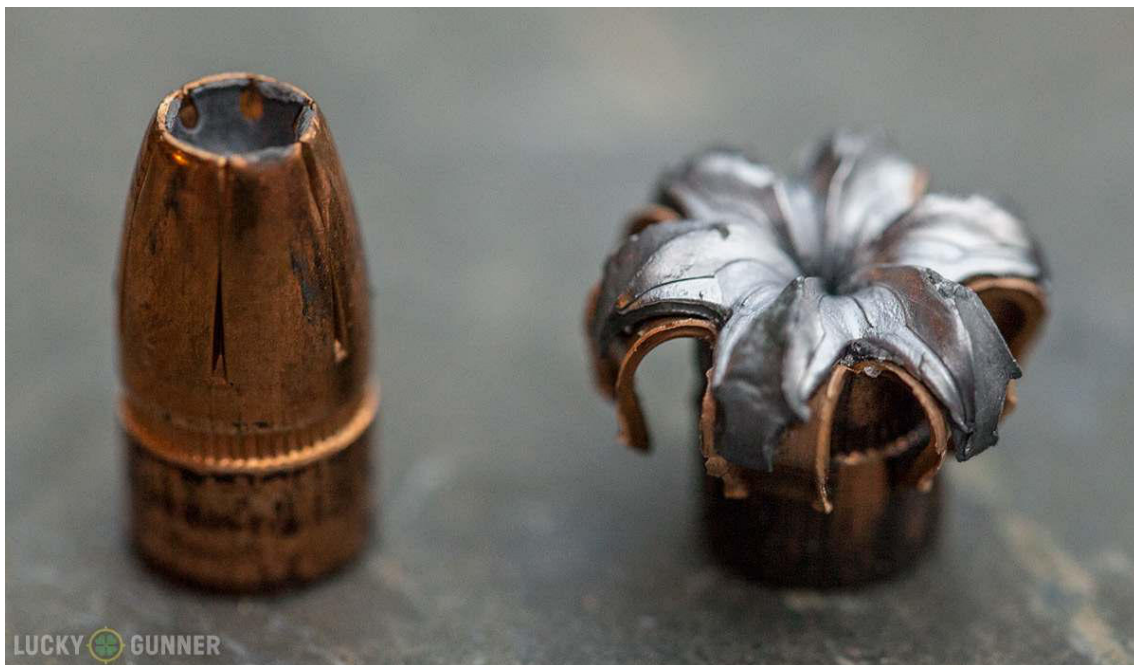
Kalibras	Gamintojas	Kulkos pavadinimas	Kulkos tipas	Kulkos masė gr.	Kulkos greitis m/sek.	Vidutinis neutralizavimol aikas sek.
9 mm Browning short (9x17)	Magsafe	Defender	JPF (Jacketed Pre-Fragmented)	4.08	408	7.1
9 mm Browning short (9x17)	Winchester	Silvertrip	JHP (Jacketed Hollow Point)	5.78	298	12.9
9 mm Browning short (9x17)	Federal		FMJ (Full Metal Jacket)	6.46	285	22.8
.38 special	Glaser	Blue +P	JPF (Jacketed Pre-Fragmented)	5.44	508	4.7
.38 special	Winchester	Police +P+	JHP (Jacketed Hollow Point)	7.48	346	11
9 mm Para	Federal	Police +P+	JHP (Jacketed Hollow Point)	7.82	400	8.9
9 mm Para	Winchester		FMJ (Full Metal Jacket)	7.82	354	14.4
.357 Magnum	Remington	+P	SJHP (Semi Jacketed Hollow Point)	8.5	445	7.3
.45 ACP	Eldorado	Starfire	JHP (Jacketed Hollow Point)	12.58	286	8.9

Sutinkamai su tyrimų rezultatais, efektyviausi buvo fragmentuojami šaudmenys –Glaser, QuickShok, MagSafe.

1 pav. Glaser Safety Slug firmos fragmentuota kulka.

Glaser Safety Slug (1 pav.) firmos kulka – tai šratais ir teflono skysčiu užpildyta kulka (paprastai daugiau nei 30 šratų, .38 Special kalibro kulka turi daugiau nei 200 šratų), uždengta plastikiniu dangteliu, skirta šaudyti į taikinius, neturinčius apsaugos priemonių (pvz. neperšauamų liemenių) ir kai yra būtina visiškai pašalinti rikošeto galimybę (pvz., lėktuvo salone)¹³. Kai kulka pataiko į taikinį, ji suyra formuodama kūne kūginį šratų srautą, kas sukelia didelę žalą. Pataikius į kietą objektą, kulka lengvai suyra, be rikošeto.

Antroje vietoje buvo ekspansinės kulkos (hollow point) su *įdubimu priekinėje kulkos dalyje* (2 pav.)¹⁴. Pataikiusios į kūną, tokios kulkos plečiasi ir pažeidžia didesnę minkštųjų ir kaulinių audinių plotą, garantuodamos priešininko pašalinimą iš mūšio.

2 pav. Ekspansinė kulka.

Bandomųjų tyrimų gauti rezultatai:

1. Apvali kulka, pataikiusi į šonkaulį, pradeda vartaliotis ir keičia trajektoriją.
2. Po sužeidimo, fiksuojamas smegenų aktyvumo, vidutiniškai iki 30-40 ms, sumažėjimas.

Didžiausias mažėjimas sudarė 80 ms.

3. Kavitacinės (cavitation) ertmės išsiplėtimas plaučiuose buvo registruojamas padidėjus arteriniam spaudimui.

¹³ Glaser Safety Slug firmos fragmentuota kulka https://en.wikipedia.org/wiki/Glaser_Safety_Slug

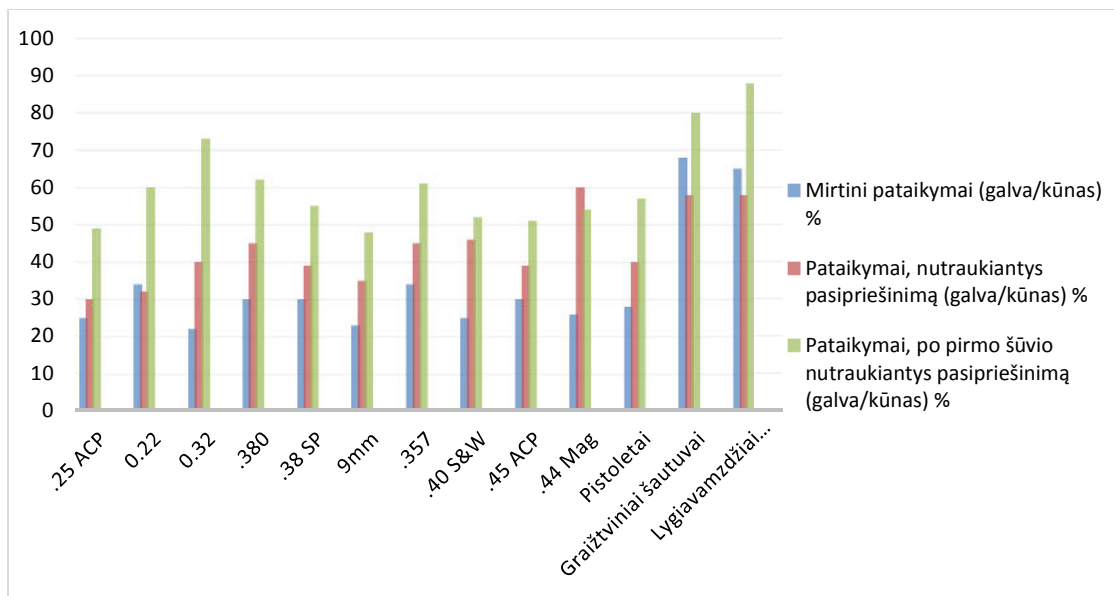
¹⁴ Ekspansinė kulka <http://www.luckygunner.com/labs/self-defense-ammo-ballistic-tests/>

4. Po sužeidimo gyvūnai elgėsi skirtingai: dauguma buvo visiškai išvesti iš rikiuotės, kai kurie stovėjo keletą sekundžių, krisdavo žemyn ir bandė kilti, vienetai bandė iššokti iš aptvaro ir buvo aktyvus iki 51,3 sekundės po sužeidimo.

5. Gyvūnų būklė po sužeidimo priklauso nuo ginklo kalibro, t.y. didėjant kalibrui, gyvūnų vidaus organų žala taip pat padidėdavo. Komisijos ekspertai rekomendavo nenaudoti kulku mažesnių nei 0.45 (11.43 mm) kalibro, nes nedidelio kalibro kulkos suformuodavo ilgus kanalus balistiniame želatine, esančiame už sužeistų gyvūnų.

6. Taip pat komisijos ekspertai dėl didelės tikimybės pataikyti į šonkaulį ir kulkos energijos praradimo rekomendavo šaudyti papliūpomis¹⁵.

Detroito policijos seržantai E. Maršalas (Evan Marshall), E. Sanou (Edwin J. Sanow) ir gydytojas chirurgas M. Fakleris (Martin L. Fackler) iš JAV armijos Lettermano instituto Žaizdų balistikos laboratorijos (Wound Ballistics Laboratory for the Letterman Army Institute of Research) 2001 metais pabandė įvertinti ginklų efektyvumą apdorojant statistinius duomenis bei remiantis registruotais faktais apie realius įvykius¹⁶. Idėjos esmė buvo labai paprasta: jei po vieno pataikymo tam tikrų šovinių į žmogaus kūną jis nutraukdavo aktyvų pasipriešinimą, buvo manoma, kad kulka turi pakankamą stabdomąją galią. Tokie faktai buvo laikomi patikimi, jeigu buvo užfiksuoti bent 5 atvejai.

3 pav. Kulku efektyvumas pagal E. Maršalo ir E. Sanou metodą (2001).

¹⁵ Evan P. Marshall & Edwin J. Sanow Street Stoppers: The Latest Handgun Stopping Power Street Results, 388 pages Published May 1st 1996 by Paladin Press ISBN 0873648722

¹⁶ Evan P. Marshall & Edwin J. Sanow Stopping Power: A Practical Analysis of the Latest Handgun Ammunition, 342 pages Published 2001 by Paladin Press ISBN 1-58160-128-X.

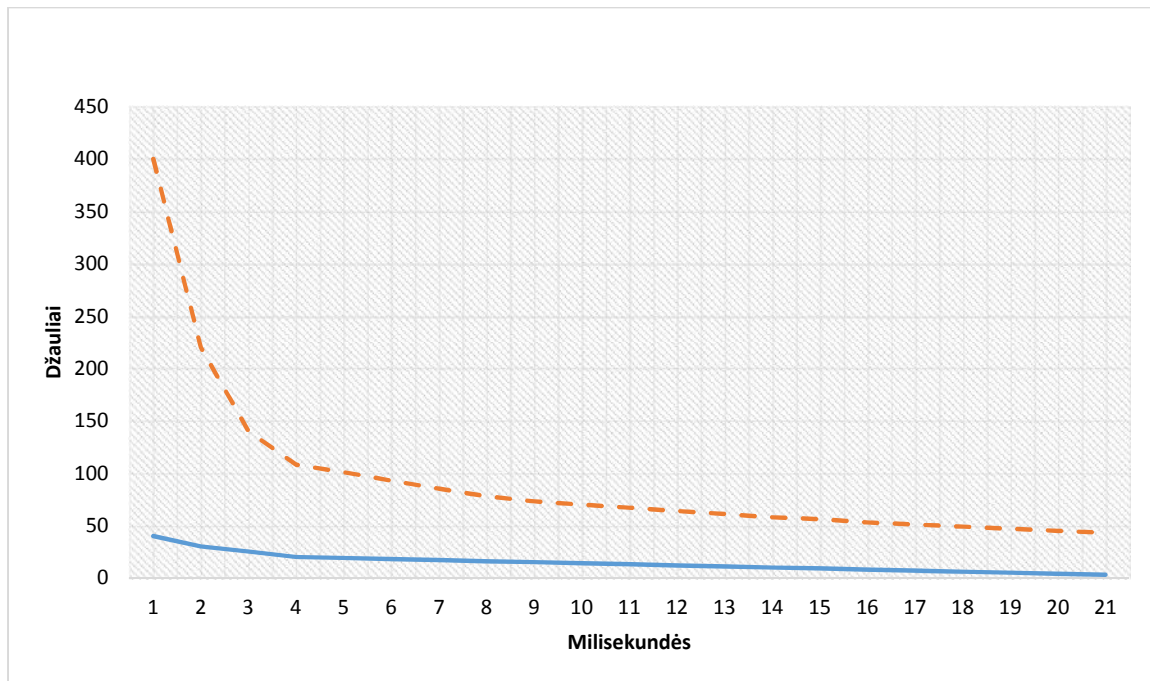
Remiantis šiais tyrimais, autoriai pasiūlė įvairių šovinių efektyvumo rodiklius. Kadangi apdorojant rezultatus, buvo naudojamas statistinis gautų duomenų koreliacijos metodas, tai kuo arčiau indeksas 1, tuo tiksliau jis atspindi stabdomąjį kulkų poveikį (3 pav.).

Ženevoje 1980 m. spalio 10 d. buvo pasirašyta Konvencija dėl tam tikrų įprastinių ginklų, kurie gali būti laikomi pernelyg žalojančiais arba veikia neišrinktinai, naudojimo uždraudimo arba apribojimo (Convention on prohibitions or restrictions on the use of certain conventional weapons which may be deemed to be excessively injurious or to have indiscriminate effects)¹⁷.

Siekiant nustatyti tarptautinės vertinimo metodikos ir balistinių parametrų ir žalos pobūdžio bendrus principus, buvo nustatytos kulkos veikimo ribos:

- vidutinis žaizdos kanalo ilgis žmogaus kūne - 140 mm;
- kulkos kinetinės energijos ribinės sąnaudos žmogaus kūne turėtų būti iki 25 J kiekvienam žaizdos kanalo centimetrui.

Pavyzdžiui, 7,62x51 mm NATO šovinio gamintojai teigia, kad kulka perduoda apie 20 J žaizdos kanalo centimetrui.

4 pav. L. Patriko kreivė (brūkšninė linija – Patriko kreivė, vientisa - adaptuota kreivė¹⁸).

¹⁷ „Convention on prohibitions or restrictions on the use of certain conventional weapons which may be deemed to be excessively injurious or to have indiscriminate effects“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 08]. Prieiga internete: <https://www.icrc.org/en/publication/0811-convention-prohibitions-or-restrictions-use-certain-conventional-weapons-which-may> Ženevos konvencija 1980 10 10

¹⁸ Patrick, L., Prasad, P., Mital, N. and King, A. "Dynamic Response of the Spine During +Gx Acceleration," SAE Technical Paper 751172, 1975, doi:10.4271/751172.

Visiškai kitokį metodą pasiūlė J. MakGairas (James McGuire)¹⁹. Tiriant centrinės nervų sistemos ribinę perkrovą, buvo nustatyta, kad energijos kiekis, veikiantis kūną arba jo dalį, nėra esminis kriterijus. Pavyzdžiui, jei energija 100 J veiks žmogaus organizmą nors ir ilgą laiką (minutę ar daugiau), žmogus akivaizdžiai nesusižeis, nes tokia apkrova yra panaši į troleibuso pagreitį, kai jis pradeda važiuoti nuo stotelės.

Gerokai didesnes perkrovas mūsų audiniai atlaiko jeigu jos trumpalaikės. Mūsų smegenys gali atlaikyti perkrovą 400 g (laisvojo kritimo pagreitį) per 1-2 ms, bet 100 g perkrovos smūgis per 15-20 ms sukelia rimtą smegenų sužalojimą. Smegenų reakciją į greičio ir apkrovos dydį apibūdina L. Patriko kreivė (4 pav.):

Į šiuos parametrus atsižvelgiama, tiriant automobilių saugos prietaisus, naudojant žmogaus manekenus „Hybrid III“. Vertinant smegenų žalos riziką išskiriamas galvos traumos kriterijus HIC (Head Injury Criterion). Tolesni eksperimentai šia kryptimi su galvos modeliais parodė, kad naudojant švytuoklę, kaukolės kaulų lūžio ženklai yra formuojami nuo 40-45 J energijos poveikio. Kaukolės kaulų destrukcijos slenkstis atitinka 50 J smūgio energiją. Kaukolės lūžis kartu su 6-8 cm³ liekamosios deformacijos formavimu užregistruotas nuo energijos poveikio 55-90 J. Kaukolės kaulų akieji sužalojimai susiformavo, kai kinetinė energija buvo 18 J/cm². Veikiant 30-35 J/cm² kinetinei energijai, neišvengiamai susiformavo kiauryminė žaizda ir buvo pažeista kaukolė ir smegenys. Šaudant 7,62 mm kalibro automatiniu šautuvu AKM į biomanekeno galvą, apsaugota šalmu, iš kevlaro PASGT (Personnel Armor System for Ground Troops) pagreičio lygis buvo 110 g per 4 ms. Lyginant su L. Patriko kreive, šis poveikis gali būti apibūdinamas kaip praktiškai saugus ir nesukeliantis galvos smegenų sukrėtimo. Tuo pačiu metu HIC kriterijus sudarė 64 vienetų. Kietų kūnų (kulku, šratų, grankulkių) trauminė energija, turinčią mažą greitį, galima klasifikuoti pagal lygius: saugus lygis - 14 J; lengva trauma - 29 J; vidutinis traumos lygis - 38 J; sunkus lygis - 50 J; mirties lygis - daugiau nei 100 J. L. Patriko kreivės adaptuota versija, pritaikyta šautinėms sužalojimams iš neletalinio ginklo pavaizduota 4 pav. Tuo tarpu, kosmonautų atlaikomų perkrovų bandymai parodė, kad jie yra labiau informatyvūs, nes atsižvelgiama į apkrovos impulsus ir dozę bei smegenų reakciją į juos.

¹⁹ James McGuire A review of effective interventions for reducing aggression and violence [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 08]. Prieiga internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2606715/>

IŠVADOS

Šiuolaikiniame pasaulyje yra keli būdai, pagal kuriuos nustatomi stabdomosios kulkos galios kriterijai. Labiausiai paplito J. Hatcherio pasiūlytą „santykinė stabdomoji galia“ - RSP (Relative Stopping Power) ir jos apskaičiavimo formulę: $RSP = WVAyH$ bei J. Tayloro nokauto formulę: $TKOF = \frac{m \cdot v \cdot d}{7000}$.

Norint pašalinti priešą, būtina pažeisti jo centrinę nervų sistemą (galvos ar nugaros smegenis), kitais atvejais prognozuoti visišką priešo neutralizavimą yra neįmanoma. Netinkamu rezultatu yra laikoma, kai kulka prasiskverbia į kūną mažiau nei 30 cm. Optimalus rezultatas yra kai kulka prasiskverbia nuo 30 iki 40 cm. Kai kulka prasiskverbia daugiau nei 40 cm, toks rezultatas yra vertinamas tik kaip „patenkinamas“, nes yra formuojamas kiauryminis kanalas ir kulka gali sužeisti nenumatytą (atsitiktinį) taikinį, kuris randasi už kūno. Sutinkamai su tyrimų rezultatais, efektyviausi yra fragmentuojami šaudmenys –Glaser, QuickShok, MagSafe. Antroje vietoje yra ekspansinės kulkos (hollow point) su *įdubimu priekinėje kulkos dalyje*.

Kadangi bet kokio kalibro ir kulkos derinys negarantuoja žaibiško neutralizavimo, rekomenduojama šaudyti tol, kol oponentas kelia realią grėsmę. Todėl reikėtų naudoti ginklus su didesnės talpos dėtuve. Tyrimai parodė, kad yra labai svarbu atsižvelgti į trauminės jėgos vektorių ir energijos impulso didėjimą.

Pakankamai sudėtinga išsamiai išnagrinėti kulkos stabdomosios galios kriterijaus komponentus viename siaurai specializuotame moksliniame tyrime. Siekiant išsamesnės kulkos stabdomosios galios kriterijų analizės, reikalingi platesni tyrimai. Gilesni, specifiniai šios temos ypatumai turėtų būti nagrinėjami sąveikoje su biomechanikos ir balistikos mokslais. Šio klausimo analizė turėtų būti siejama ir su specialiu asmens apsaugos priemonių, kurios sukonstruotos tam tikruose karinio-pramoninio komplekso sektoriuose, panaudojimu.

LITERATŪRA

1. Convention (IV): Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 26]. Prieiga internete: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195?OpenDocument> Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907.
2. „Declaration on the abolition of the use of explosive and incendiary bullets“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 26]. Prieiga internete: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_rul_rule78 Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight, St. Petersburg, 29 November–11 December 1868.

3. „Declaration (IV,3) concerning Expanding Bullets“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 26]. Prieiga internete: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=F5FF4D9CA7E41925C12563CD0051616B> 1899
4. Evan P. Marshall & Edwin J. Sanow Street Stoppers: The Latest Handgun Stopping Power Street Results, 388 pages Published May 1st 1996 by Paladin Press ISBN 0873648722
5. Evan P. Marshall & Edwin J. Sanow Stopping Power: A Practical Analysis of the Latest Handgun Ammunition, 342 pages Published 2001 by Paladin Press ISBN 1-58160-128-X
6. Ekspansinė kulka <http://www.luckygunner.com/labs/self-defense-ammo-ballistic-tests/>
7. Five Things Non-Gun-Owners Don't "Get" About Gun Owners. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 08]. Prieiga internete: <https://www.buckeyefirearms.org/five-things-non-gun-owners-dont-get-about-gun-owners>
8. Glaser Safety Slug firmos fragmentuota kulka https://en.wikipedia.org/wiki/Glaser_Safety_Slug
9. Gunshot wound“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 06]. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Gunshot_wound
10. Hardaway RM. Wound Shock: A History of Its Study and Treatment by Military Surgeons. Mil Med. Jul. Nr. 169 (7) 2004
11. James McGuire A review of effective interventions for reducing aggression and violence [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 08]. Prieiga internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2606715/>
12. „Measuring Effectiveness of Cartridges: Hatcher Formula.“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 06]. Prieiga internete: http://firearmshistory.blogspot.lt/2012/12/measuring-effectiveness-of-cartridges_28.html Hatcher Formula
13. Patrick, L, Prasad, P., Mital, N. and King, A. "Dynamic Response of the Spine During +Gx Acceleration," SAE Technical Paper 751172, 1975, doi:10.4271/751172.
14. Shooting incident 4/11/86 Miami, Fl. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 09]. Prieiga internete: <https://vault.fbi.gov/FBI%20Miami%20Shooting%204-11-86%20Miami%20Shooting%20411-86%20Part%201%20of%2011%20>
15. Trainer: For Self-Defense, Carry What You Want interaktyvus]. [žiūrėta 2017 02 21]. Prieiga internete: <http://blog.cheaperthandirt.com/trainer-self-defensecarry>/<https://www.icrc.org/en/publication/0811-convention-prohibitions-or-restrictions-use-certain-conventional-weapons-which-may> Zenevos konvencija 1980 10 10
11. V. Pataševs Policijos tarnybinio ginklo naudojimo problemų sprendimas: trumpavamzdžių ginklų tinkamumo tyrimas. Jurisprudencija, 2002, t. 35(27); 63–71
12. What's wrong with the wound ballistics literature, and why [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 01 08] Prieiga internete: <http://www.rkba.org/research/fackler/wrong.html> M.L. Fackler

AMMUNITION EFFICIENCY OR BULLET STOPPING POWER

Viačeslav Čigrin*

Mykolas Romeris University

Summary

Ammunition efficiency or bullet stopping power is bullet's characteristic which determines the enemy's ability to execute hostile action after having been hit by a bullet (e.g. in hunting - animal's ability to attack or move). Huge bullet stopping power, first of all, means fast elimination of the target from battlefield, but not necessarily its death. In order to understand this characteristic, one should realize bullets' operating principles, i.e. bullet is a front part of projectile expelled from the barrel of a firearm due to powder gas. Bullet stopping power is one of the basic criteria for evaluation of short range guns (e.g. pistols, revolvers, shotguns) and depends on bullet's speed, size, weight, geometry and constructional features. Bullet stopping power is as stronger, as faster it disrupts functions of a living organism, which directly depends on the bullet's kinetic energy absorption level. That is why bullets

with blunt end have great stopping power. They tend to penetrate into body quite not deep, fast slow down and create a powerful shock wave, which causes temporary pulsating cavity and contusion of a nearby organs and soft tissue. On the contrary, bullets with sharp end penetrate deeply and evenly slow down cutting soft tissue rather than fraction them. This type of bullets usually causes perforating injury, but if vital organs were not damaged, does not eliminate enemy from the battle at once. Bullet stopping power of small caliber bullets is increased due to transfer of gravity centre to a posterior part. As a consequence of small ballistic stability, such bullet starts to roll and causes great pain shock.

Keywords: shooting, bullet, bullet stopping power, gunshot wound.

Viačeslav Čigrin*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Visuomenės saugumas.

Viačeslav Čigrin*, Mykolas Romeris university Faculty of Public Security lecturer Department of State Border Protection. Research interests: Public security.

CONCEPT OF PERSON'S (UN)SAFETY IN DALIA STAPONKUTE'S JOURNALISM

Jonas Jonušas*

**Department of Modern Languages and Intercultural Communication, Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology
A. Mickevičiaus str. 37, LT-44244 Kaunas
Telephone: +370323861
E. mail: jonas.jonusas@ktu.lt*

Annotation. Texts by Dalia Staponkute are full of intercultural communication elements. This motivates writer's attitude to main issues of human existence and reason its artistic self-expression. Issues of personal safety are ventilated in a wide sociocultural context, method of their presentation emphasizes civil position of the author.

Attitudes of the author are reasoned by statements of after-colony theory. Since the way Staponkute conceptualizes the environment, makes her attitudes close to theoretical providences of Z. Bauman, J. Kristeva and R. Salvagis. Psychological-cultural factors, closely related to social life, are the most important to the feelings of person's safety and stability.

Keywords: person's safety, cultural sameness, centre and periphery, virtual text.

INTRODUCTION

Due to globalization processes, everything, including products, technologies and culture, spread very quickly. A person is free to travel, study and work abroad. On one hand, this is a positive appearance, explained by representatives of after-colony theory as a phenomenon of economic rally. Concepts of global citizenship and cosmopolitanism become more and more usual. A person can live, work and perform different social roles in a context of international norms and status, when national and state differences disappear. For this reason, a person is not related to his birthplace, as it was usual before¹.

However, events of September 11, 2001 essentially edited concept of globalization. At that time, an obvious divide between what is 'global' and what is 'national' appeared. Besides, person's safety lost its guarantee in globalization context. It became directly related to race, language and culture. In the above mentioned context, having invoked after-colony researches, globalization phenomenon can be approached from different aspect. Texts, written by Dalia Staponkute in emigration are one of many examples of the newest Lithuanian emigrants

¹Lagos, Taso G. Global Citizenship – Towards a Definition. Available.[interactive].[seen on 06-03-2017]. <http://depts.washington.edu/gcp/pdf/globalcitizenship.pdf>

literature. They have already been evaluated by literature critics², and in 2014, a selection of essays by Staponkute 'Iš dviejų renkuosi trečią: mano mažoji odiseja' (Eng. 'I choose the third from two: my little Odyssey' was announced by scientists of Lithuanian Literature and Folklore Institute as the most creative book. Exceptional feature of texts of the author is a subtle ability to reveal tension, hovering between predominating forces and ethnic minorities ('centre' and 'periphery') in conditions of globalization. For this reason, the above mentioned texts are selected as the object of an article.

By this article, it is **aimed** to reveal cultural identification of subject (person) in the texts by Staponkute, having invoked some statements of after-colony theory after performing analysis of scientific literature. Aim of paper is to discuss texts by Staponkute from the aspect of safety feeling of a person and to envisage his change in the context of cultural identification. Besides, a goal is stated to define on what contradictions and difficulties appear while solving issues of personal identity.

Main theoretical **source** are essays by American researcher Homi Bhabha „Of Mimicry and Man“ (85-92 p.) and „Signs Taken For Wonders: Questions of Ambivalence and Authority Under a Tree Outside Delhi, May 1817“ (102-122 p.)³. He uses terms of mimicry and hybridicity. In after-colony context, the author understands mimicry as a phenomenon, when members of colonized society imitate language, intonations, accents, culture, attitudes, etc. of colonialists. According to concept of colonialism, under immigration conditions, mimicry is also defined as supple behaviour, weakening cultural identity. Mimicry in texts by Staponkute evidence in relations of Greeks-Turkish and Lithuanians-Russians.

In his essay 'Signs Taken For Wonders', Bhabha explains hybridicity as cultural 'mixing' – junction of different from slightly to totally cultures. Hybridicity is the most evident when comparing the West with the East. It involves racial, language, literature, cultural and religious aspects. Cultural hybridicity is the most frequent in the texts by Staponkute. Acculturation, accommodation and adaptation are kinds of transformations, which bring main threat to person's safety in the texts by Staponkute (above mentioned phenomena in more detail are

² Vedrickaitė, I. Asmeninio mito tapsmas Dalios Staponkutės esė. *Colloquia*, 2015, 35, p. 127-147; Vaitiekūnas, D. Tapatybės ieškojimas Dalios Staponkutės eseistikoje, *Teksto slėpiniai*, 2011, 14, p.106-115; Mikalauskienė, N. Dalia Staponkutė: kalba kaip subjekto tėvynė. *Colloquia*, 2013, 30, p.126-139

³ Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*, London, 1994, p.p.444

given in source⁴). Writer uses one more important concept – *liminality* and explains its meaning as a shelter, a lee.

Metaphor of a text as a model of world creation is frequent in philosophical and artistic discourses, and reading expresses relation of a person with reality. According to A. Schopenhauer, „living and dreaming are different pages of the same book. Coherent reading can be called a real life⁵. Links of actions and reading can be understood as a criterion of reality, and dividing and fragmenticity are attributable to the field of illusion and unsafety. Incoherence of actions or solutions is considered frivolous from the aspect of reality.

Strategies of text trajectory and relation with everyday life can be analogical according to reader's expectations, discussed in detail by F. Kermode and P. Ricoeur, who analyzed time configurations considering different mind conveyance forms⁶. Kermode emphasized the fact that end of mind enunciation should coincide with end of the conveyed action: a reader, having read the text to the end, expects for successive end, although, unexpected twist of mind, so called 'scarp' of conveyance, can shock the reader. A question can be raised: who structurizes one or other expectations of a reader? Kermode considers that main structurizing element is apocalyptic myth, modelling not only expectations of a reader that the described action would occur or would be performed, but evoking in subconsciousness a motive of the world end as well. Ricoeur states that 'idea of end of the world reaches us through the image of creation, which, according to conception of the Western Christianity, finishes the Bible. This way, apocalyptic image symbolizes the end of the book and the world. Connection between the concept of the book and the world is even deeper: the beginning of the book speaks about the Beginning, and the end of the book – about the End. From this aspect, a big intrigue of the world history is encoded in the Bible, and literature measures become a miniature of the big intrigues, connecting a motive of apocalypse with the book of Existence⁷.

Lately, the stated by Ricoeur ideas evidence best in interactive literature (in its virtual discourse). Its formal feature is dividing, fragmenticity, encouraging to read quickly, to understand the thoughts according to the context. Such reading method activates interpretational possibilities of the reader.

⁴ Jonušas, J. Tarpkultūrinio dialogo raiškos galimybės: kalbinė savimonė ir kontekstiniai ryšiai. Mokslo ir technikos raida, 2011, 3(1), p. 46-54

⁵ Шопенгауэр, А. Мир как воля и представление, Т. 1, Москва, 1993, p.154

⁶ Kermode, F. The Sense of an Ending. Studies in the Theory of Fiction, London-Oxford-New York, 1966;

Рикер, П. Время и рассказ: конфигурация в вымышленном рассказе, Т.2, Москва-Санкт Петербург, 2000

⁷ Рикер, П. Время и рассказ: конфигурация в вымышленном рассказе, Т.2, Москва-Санкт Петербург, 2000, p.31

JOURNALISM OF D. STAPONKUTE: VIRTUAL EVERYDAY MODUS

At the moment, creative potential, realized on the Internet, is not surprising at all: public medium encourages writer's self-realization. Besides other self-realization forms, made free potential of the author expresses by virtual text. Virtual modus of everyday life is fragmented, becoming part of hypertext, as text fragments net. This way, a story about yourself is created. A writer appears in a projection of his thoughts. The author, while creating a character, reflects himself. Reality and public textuality interweave with threat. According to D. Staponkute, „facebook is a life, in which I stand behind with participation... I deleted that sentence, having thought that it is too much apocalyptic. Now I regret – the state is such, after all: we live in facebook, you observe events and throw into that flow something just in order to show that you are still existing. If you don't throw anything, you are like not existing. I have noticed one more strange thing: social networks are more active in Northern countries, including Lithuania... I hardly ever see my friends Greeks online in them. <...> A short time ago, Zygmunt Bauman gave a comprehensive lecture about influence of facebook for communication in Vilnius University, and I memorized his idea that facebook impoverishes the skills of our dialogue making. We create an illusion that we communicate, that we are understood and liked by the others and we don't even have an idea that such communication is only a one-way ticket. Every communication teaches us something. Communication in facebook makes us quite jug-handled and categoric – *like* or no. While transferring this idea to the field of politics, Bauman noticed that today we think similarly in politics as well: if you are not with me, you become my enemy⁸.

Virtual text awakes the feeling of unsafety, it does not coincide with the tones of a real life. Lately, it became not only a measure for events recording, but the form of reality understanding as well. Optic trick is usual for such method of language expression. While rephrasing Ricoeur, it can be stated that some facts are lacking, from which fabric of everyday life could be made. Virtual text, as a method of thought expression is adequate to that model of reality, which is constructed according to myth of crisis. A written text, having a long-time tradition, includes a totality of thoughts expression. From the aspect of time, the author of such text is distant from the described events, he has a possibility to see from the aspect of retrospective, and virtual expression of thoughts is spontaneous and presented by using a direct flow of words *here and now*. This awakes feelings of insecurity, unreality and uncertainty. Two

⁸ Staponkutė, D. Kur esi, ten ir tavo kapas.[interactive].[seen on 21-03-2017]. <http://literaturairmenas.lt/2015-03-06-nr-3511/2392-pokalbiai/3779-dalia-staponkute-kur-esi-ten-ir-tavo-kapas>

paradigms of thoughts expression, formulated by Ricoeur, coincide here: myth of crisis and myth of the end. Example of a virtual text is facebook, which can be approached to as online hypertext (or hypertext internet). Virtual text is spontaneous, and this feature does not give a possibility to cover a wider cultural field. In case of Staponkute, these are Zygmunt Bauman, Julia Kristeva, Hélène Cixous, Lucy Irigaray, Ruth Salvagio, from Lithuanian context – Leonidas Donskis, Gintautas Mažeikis. Facebook text is hybrid, amebic, without clear intellectual contours⁹.

The principle of *here and now* at the moment of text writing approaches in maximum scope to the described events, coherently developed text disappears. The plot of ordinary text is developed in time: it has past, present and future. Virtual text is related only to the moment of its writing-reading. While reading such text, the feelings of perspective disappears, reading becomes an optic trick: by increasing or reducing the significance of certain event. ‘I notice more and more often that people are like children – they choose simpler things: this way, we are all becoming children, smiling to each other on *skype*, approaching the beginning of human culture, to the era of sounds and views... Activity of our brains and personal contact are changing step by step. We touch only a screen, not a human. This is like rapidly progressing disease, which is impossible to stop.<...> By closing away from live speech and dialogue, we close in ourselves more and more. I still believe that human instincts of speech, or, like Freud says, instinctive energy of speech, will save our language’- this way, Staponkute describes a threatening division of reality into fragments, that virtual nature, which is step by step obtained by a human¹⁰. We convey from one fragment of reality to the other one. This evokes a feeling of instability and uncertainty.

DIVIDED UNDERSTANDING OF THE WORLD AND ITS REPRESENTATIVES

Fragmenticity and absence of unity in virtual journalism of Staponkute is only one aspect from many, providing with a possibility to decide about unsafe understanding of reality. Reality is threatening itself, and uncertain understanding of it complicates the existence of a person even more. Fragmented understanding of surrounding involves many tiny details in that fragment. In classical tradition, the thought over expression of idea used to obtain the shape of dialogue. „New theories and art have been deconstructing even the idea itself and returning us

⁹ Staponkutė, D. Mūsų kalboje yra visa, ką norime apie save sužinoti. [interactive].[seen on 08-03-2017]. <http://doxa.lt/dalia-staponkute-musu-kalboje-yra-visa-ka-norime-apie-save-suzinoti/>

¹⁰ Ibid.

to personal myth for several decades already – as *alfa* and *omega of everything*. We live in the era of personal myths. We are characters of stories about ourselves. We behave like we talk. In order to make personal myth sound, we have to find words. Such words need time. Thus, we speak more and more often in a language of views and codes, ‘wholesale’ concepts, digits or information bytes. Life events pass quickly like facebook bar, and words remain unfounded – according to Staponkute, rapidity and constant change make the feeling of life false and mythic¹¹. The understood myth becomes threatening since it eventually becomes evident that life itself is not authentic to the end, the made by interactive views and codes impression and the awaken experience are not natural; they can be compared to the illusion of real life. Classical example of Ricoeur about the king Lear, as a mouthpiece of a crisis myth, is related to the development of personal myth not in real, but in parallel world. In the texts by Staponkute, real life and real thinking are understood as a gift, when there is enough time for experiencing feelings, maturing thoughts, and emotions are expressed not only by pushing a button. In the passage of ages, intellectual features of a human were elaborated to the level of self-consciousness, a human developed a language as an extraordinary unite form of reality expression. Safety and freedom traditionally expressed in language, providing with a possibility to think, know, decide and develop ideals. For many ages, language used to ensure the succession of human domination on the earth. Logic and thinking, concurrent to the language, require respective spiritual state. In virtual reality, human thinking faces many threats, it has to be deconstructed, by changing the words with the concepts of information technologies. Modern human is forced to behave like this since he lacks time and safety at the same time. With information conveyance flows having become immense, we stay back not only to speak, but to live in certain meaning as well. Fight for wider and wider cognitive horizons lead a human to the limit of personal state. That limit is hardly noticed, however, many things change when it is crossed: understanding of integrity, traditional good and evil disappears. A human becomes omniscient since several moments are enough for information obtaining. Staponkute finds future vision of a human important. Cultural-existential supports which may remain are also important: „Is it possible that people more up-to-date than me, more placeless than me will exist? And what will be their support? Will home exist indeed?<...>. What will a future person look like? Constantly doubting and lost in a confusion among strange adventures and paradoxes of his life?.. A child of a mixed family, grown up in a junction of several cultures and having

¹¹ Staponkutė, D. Rašyti lietuviškai – vadinasi būti.[interactive].[seen on 2017-03-10]. <http://www.satenai.lt/2015/04/11/rasyti-lietuviskai-vadinasi-buti/>

learnt from early days to overcome its precipices? A freelancer specialist, in several hours crossing several climate zones – from tropics to snowfields?..¹²

Staponkute uses a term *liminality*, which she considers a port. This metaphor features by a post-colonial theory, to which centre and periphery relations are of high importance. Some researchers highlight valuables of colonialism or (neo)colonialism and their outcomes to a human. Post-colonialism provides with a possibility to understand from a wider aspect linguistic, literary, historical, biographical, social and political contexts. Colonialism reveals such issues as hybridicity, migration, otherness, fragmentation, diversity and power relations¹³. Staponkute reflects a distinctively new type of ‘non-Lithuanian Lithuanian’. It features by emigrant’s (gone or expelled) psychology. In such case, one often appears under influence of other culture, one usually starts changing himself from you can be ‘powerful’ point of view. For Lithuania, these are painful memories related to Soviet Union, for Greece – it is a long-term dependency from Turkey¹⁴.

Considering developed by colonialism theory or attributed to it limits, intersections, transfers, marginalizations, attention should be paid to multiplicity of essences of Staponkute – to here (here and here) as opposite to there (there and there), to somewhere, everywhere, nowhere as well as to a degree of heterotopicality, combinations and variances of places, empty gaps in space, spatial arrangement between such semantic axes as natural or artificial, familiar or foreign, independent or colonized, central or peripheral, etc. Chronology of stories by Staponkute can be determined in detail because of dominance of the marked with post-colonialism mark topics (such as old and new, nostalgia and hope, authentic and uncertain, beginning and end): ‘now’ as opposite to past or future, ‘then’ or ‘always’ as opposite to ‘never’, ‘sometimes’ and ‘at certain time’. For assurance of human safety feeling (partial or full), simultaneity of actions, their continuity and (significant or insignificant) inadequacies between time moments are of high importance. Time can assure feeling of safety, however, it can also become the reason of concern. Besides, Staponkute finds such cultural categories as colonizing or colonized, ethnic origin, otherness and hybridicity, collaboration, assimilation (forced or voluntary), resistance or ambivalence very important.

¹² Staponkutė, D. Vardai bei tėvynės.[interactive].[seen on 2017-03-10].<http://pasauliolietuvis.lt/dalia-staponkute-wardai-be-tevynes/>

¹³ Fludernik, M. Towards a “National” Narratology, London, 1995

¹⁴ Staponkutė, D. Mūsų kalboje yra visa, ką norime apie save sužinoti. [interactive].[seen on 2017-03-08].<http://doxa.lt/dalia-staponkute-musu-kalboje-yra-visa-ka-norime-apie-save-suzinoti/>

A question about language of texts by Staponkute and state of other kind she transfers (depressed, excusing, uncertain or brave, confident speech) is related to a question about types of discourse, which show off or suppress that expression. For example, not always time of telling can be determined only on the basis of the told events in them. In such cases, category of temporality is not realized in the text. Beside text sections, in which chronology is considered, fragments can occur, which, in contrary, feature by much anachronicity, can also occur achronicity (when events loose all time links with other events), antichronicity (when events are dated incoherently and controversially).

CONCLUSIONS

When generalizing, it has to be noted that society of post-colonial era, affected by a stronger or larger influence of state, is indirectly colonized when their culture or lifestyle are conditioned by a process of mimicry. Texts of Dalia Staponkute reveal that stage of personal hybrid identification is overcome this way. Despite large efforts, a man in the other culture still feels foreign and unsafe. Dialogue of cultures is always difficult, since it is not easy to combine the born identity with the obtained / developed identity.

Cultural multilayer of texts by Staponkute provides a possibility to manifest the diversity of their interpretation. Meanings are actualized considering conceptual and at the same time subjective system of values of the addressee (reader) and diversity of experiences. Disclosure of a wider context provides with a possibility to make a conclusion about the realized creative individuality, evidencing by a subtle ability to convey the arising to safety of a person challenges in the presence of emigration. Post-colonial aesthetics is revealed by concrete elements, detail and typical telling terms (eg., mimicry, hybridicity).

REFERENCES

1. Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*, London, 1994, p.p.444
2. Fludernik, M. *Towards a "National" Narratology*, London, 1995
3. Jonušas, J. Tarpkultūrinio dialogo raiškos galimybės: kalbinė savimonė ir kontekstiniai ryšiai. *Mokslo ir technikos raida*, 2011, 3(1), p. 46-54
4. Kermode, F. *The Sense of an Ending. Studies in the Theory of Fiction*, London-Oxford-New York, 1966
5. Lagos, Taso G. *Global Citizenship – Towards a Definition*. Available.[interaktyvus].[žiūrėta 2017-03-06]. <http://depts.washington.edu/gcp/pdf/globalcitizenship.pdf>
6. Mikalauskiene, N. Dalia Staponkutė: kalba kaip subjekto tėvynė. *Colloquia*, 2013,30, p.126-139
7. Staponkutė, D. Kur esi, ten ir tavo kapas.[interaktyvus].[žiūrėta 2017-03-21]. <http://literaturairmenas.lt/2015-03-06-nr-3511/2392-pokalbiai/3779-dalia-staponkute-kur-esi-ten-ir-tavo-kapas>

8. Staponkutė, D. Rašyti lietuviškai – vadinasi būti.[interaktyvus].[žiūrėta 2017-03-10]. <http://www.satenai.lt/2015/04/11/rasyti-lietuviskai-vadinasi-buti/>
9. Staponkutė, D. Mūsų kalboje yra visa, ką norime apie save sužinoti. [interaktyvus].[žiūrėta 2017-03-08]. <http://doxa.lt/dalia-staponkute-musu-kalboje-yra-visa-ka-norime-apie-save-suzinoti/>
10. Staponkutė, D. Vardai be tėvynės.[interaktyvus].[žiūrėta 2017-03-10]. <http://pasauliolietuvis.lt/dalia-staponkute-vardai-be-tevynes/>
11. Vaitiekūnas, D. Tapatybės ieškojimas Dalios Staponkutės eseistikoje, Teksto slėpiniai, 2011,14, p.106-115
12. Vedrickaitė, I. Asmeninio mito tapšmas Dalios Staponkutės esė. Colloquia, 2015, 35, p. 127-147
13. Рикер, П. Время и рассказ: конфигурация в вымышленном рассказе, Т.2, Москва-Санкт Петербург, 2000
14. Шопенгауэр, А. Мир как воля и представление, Т. 1, Москва,1993

ASMENS (NE)SAUGUMO SAMPRATA DALIOS STAPONKUTĖS PUBLICISTIKOJE

Jonas Jonušas*

Kauno technologijos universitetas

S a n t r a u k a

Dalios Staponkutės tekstams būdingi gausūs tarpkultūrinės komunikacijos elementai. Tai motyvuoja rašytojos požiūrį į pagrindinius žmogaus egzistencijos klausimus, pagrindžia jos meninę saviraišką. Asmens saugumo klausimai gvildenami plačiame sociokultūriniame kontekste, jų pateikimo būdas pabrėžia autorės pilietinę poziciją.

Autorės nuostatos grindžiamos pokolonijinės teorijos teiginiais. Nors tai, kaip Staponkutė konceptualizuoja aplinką, jos pažiūras daro artimas Z. Baumano, J. Kristevos, R. Salvagio teorinėms išvalgoms. Asmenybės saugumo ir stabilumo jausmui svarbiausi yra psichologiniai-kultūriniai veiksniai, glaudžiai susiję su visuomeniniu gyvenimu.

Pagrindinės sąvokos: asmens saugumas, kultūrinė tapatybė, centras ir periferija, virtualus tekstas.

Jonas Jonušas*, Kauno technologijos universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto Šiuolaikinių kalbų ir tarpkultūrinės komunikacijos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: tarpkultūrinė komunikacija, diskurso analizė, kultūros istorija, terminologija.

Jonas Jonušas*, PhD of humanities, assoc. Professor, Kaunas university of technology, Faculty of social sciences, arts and humanities, Department of modern languages and intercultural communication. Research interests: intercultural communication, discourse analysis, history of culture, terminology.

V. VISUOMENĖS SAUGUMO TEISINĖS PRIELAIDOS IR DISKURSAS PREREQUISITES AND DISCOURSE OF LEGAL BASIS FOR PUBLIC SECURITY

TĖVŲ KAIP ŠVIETIMO PROCESO DALYVIŲ TEISIŲ IR PAREIGŲ ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS

Birutė Pranevičienė**

** Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Law
V. Putvinskio 70, LT-44211 Kaunas, Lithuania
Telephone (+370 37) 303655
E.mail: praneviciene@mruni.eu*

Violeta Vasiliauskienė**

*** Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Law
V. Putvinskio 70, LT-44211 Kaunas, Lithuania
Telephone (+370 37) 303655
E.mail: v.vasiliauskiene@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama tėvų teisių ir pareigų švietimo procese įgyvendinimo problematika. Edukologijos moksle pabrėžiama, jog tėvų įsitraukimas į ugdymo procesą turi įtakos vaikų ugdymo rezultatui. Mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas pabrėžiamas tiek teisės aktuose, tiek bendrojo ugdymo programose. Taigi straipsnio tikslas yra atskleisti tėvų teises švietimo procese ir jų įgyvendinimo ribas. Tarptautiniuose dokumentuose pabrėžiama tėvų teisė parinkti ugdymą pagal savo įsitikinimus. Straipsnyje taip pat analizuojama galimybės tėvams daryti įtaką ugdymo proceso turiniui ir kitiems švietimo proceso aspektams, turintiems įtakos vaiko fizinei ir psichologinei sveikatai. Prieita išvados, kad egzistuojantis teisinis reguliavimas nesudaro prielaidos tėvams įtakoti ugdymo turinio, mokymosi dalykų sąrašo, moksleivių pasiekimų vertinimo būdų ir formų, privalomų egzaminų ir kitų atsiskaitymų skaičiaus ir laiko, mokymosi krūvio bei mokslo metų trukmės.

Pagrindinės sąvokos. Tėvų teisės ir pareigos švietimo procese, švietimo proceso dalyviai.

ĮVADAS

Pastaruoju metu Lietuvoje svarstoma, ar derėtų ilginti mokslo metus, kad mokiniams mažėtų bendras krūvis mokslo metų laiku¹. Viešojoje erdvėje (laikraščiuose, internetiniuose portaluose, socialiniuose tinkluose) šiais klausimais pasisakinėja ir mokiniai, ir mokytojai, ir

¹ Motuzaitė, D. Mokslo metai gali ilgėti ne dviem savaitėmis, o visu mėnesiu. *Delfi.lt*. 2017 m. kovo 21 d. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-01] <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/mokslo-metai-gali-ilgeti-ne-dviem-savaitemis-o-visu-menesiu.d?id=74113444>

tėvai. Tačiau kiek iš tikrųjų galios turi tėvai, valstybiniu ir mokyklos mastu sprendžiant dėl vidurinio švietimo turinio, trukmės, programų, baigiamųjų egzaminų ir kitų su jų vaikų lavinimu ir ugdymu susijusių klausimų?

Siekiant geresnio ugdymo, edukologijos moksle pabrėžiama, jog tėvų dalyvavimas švietimo procese turi didelės įtakos vaikų ugdymo procesui². Šeima ir mokykla kuria bendrą vaiko ir jaunuolio edukacinę erdvę.³ Mokykla ir šeima turi padėti viena kitai, kad ugdymas būtų ne pasirengimas gyvenimui, o pats gyvenimas. Taigi siekiama, kad mokykla ir tėvai būtų partneriai, siekiantys bendro tikslo. Pabrėžiama, kad jei tėvai bei mokykla yra tokie pat švietimo sistemos subjektai, vadinasi, tėvai mokyklos atžvilgiu turi tam tikrų pareigų ir teisių, o mokykla atitinkamai – tėvų atžvilgiu.⁴

Lietuvos Respublikos konstitucija numato privalomą mokslą asmenims iki 16 metų, tokiu būdu teisė į mokslą sykiu yra ir pareiga mokytis. Atitinkamai įstatymai numato tėvų pareigą užtikrinti, kad jų vaikai mokytųsi, lankytų mokyklą. Tėvai taip pat atsakingi už vaiko priežiūrą, sveikatos priežiūros, sveiko gyvenimo būdo užtikrinimą, įvairių būtinų vaikui fizinių, emocinių ir socialinių poreikių tenkinimą ir kt. Be to, Konstitucija numato tėvų teisę nevaržomai rūpintis vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Todėl tai, kas vyksta privalomo švietimo procese, neišvengiamai susiję ir su tėvams keliamų pareigų įgyvendinimu.

Todėl šiame straipsnyje keliamas tikslas išanalizuoti tėvų kaip švietimo proceso dalyvių teises ir pareigas bei atskleisti jų įgyvendinimo problemas.

Rengiant straipsnį buvo analizuojami tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, mokslinė literatūra. Atlikta analizė leido nustatyti tėvų teisių ir pareigų dalyvauti privalomojo švietimo procese sampratą, atskleisti minėtų teisių ir pareigų ribas.

TEISĖ Į ŠVIETIMĄ IR TĖVŲ DALYVAVIMAS ŠVIETIMO PROCESSE TARPTAUTINIUOSE DOKUMENTUOSE

Teisė į švietimą yra saugoma ir skatinama visais lygmenimis, pradedant vietiniu, baigiant globaliu. Švietimas gali būti laikomas žmogaus teise, turinčia savo atitinkamą turinį ir saugoma

² Leliūgienė, I., Simanavičiūtė, G. Pedagoginis tėvų švietimas kaip sėkmingos vaikų socializacijos prielaida. *Socialinis darbas*, 2010, Nr. 9(1): 114-121.

³ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3216.

⁴ Bagdonas, A., Jucevičienė, P. Švietimo subjektų interesai, jų laukai bei juos įtakojantys veiksniai. *Socialiniai mokslai*. 2002, Nr. 1(33): 54-61.

valstybės.⁵ Ši teisė užtikrinama tokiuose tarptautiniuose dokumentuose kaip Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas ar Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija.⁶ Pavyzdžiui, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 26 straipsnio 1 dalyje teigiama, jog „Kiekvienas turi teisę į mokslą. Mokslas, bent jau pradinio ir pagrindinio išsilavinimo lygmenų, yra nemokamas. Pradinis mokslas yra privalomas. Techninis ir profesinis mokymas yra visuotinai prieinamas, o aukštasis mokslas vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno sugebėjimus.“⁷ 1966 m. priimto Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 13 straipsnyje nurodoma, jog kiekvienas turi teisę į mokslą.⁸ Pakte teigiama, jog pradinis mokymas turi būti nemokamas visiems, o kitų pakopų mokymas turi palaipsniui irgi tapti nemokamu.⁹

Tarptautiniuose dokumentuose pabrėžiama, kad švietimas yra ne tik vaikų teisė, tačiau ir vaikų, jo tėvų ar globėjų ir tuo pačiu valstybės pareiga. Pavyzdžiui, kaip jau buvo minėta, galioja ne tik nuostata, kad iki tam tikro lygmens privaloma suteikti nemokamą išsilavinimą, tačiau yra privaloma visiems vaikams iki tam tikro amžiaus (priklausomai nuo valstybės reguliavimo), lankyti mokyklą, ir tokia pareiga yra nurodoma tėvams, kurie turi užtikrinti, jog jų vaikai yra užregistruoti ir lanko mokyklą.¹⁰

Taigi, tėvai kaip savo vaikų įstatyminiai atstovai, turi tam tikrų pareigų vaikų švietimo procese. Toliau analizuojama, ar tėvai gali daryti įtaką šiam procesui? Tėvų teisė daryti įtaką mokymosi procesui pabrėžiama dar 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje: „Tėvai turi pirmumo teisę parinkti savo vaikams mokymą“¹¹. Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte pabrėžiama tėvų ir teisėtų globėjų laisvė „parinkti savo vaikams ne tik valstybės institucijų įsteigtas mokyklas, bet ir kitas mokyklas, atitinkančias tą mokslo reikalavimų minimumą, kuris gali būti valstybės nustatytas arba patvirtintas, ir užtikrinti religinį bei dorovinį savo vaikų auklėjimą pagal savo pačių įsitikinimus.“¹² Šioje nuostatoje galime išvelgti du elementus – pirma, tai tėvų ir globėjų teisė užtikrinti, kad vaikų moralinis ir religinis švietimas atitiktų jų pačių įsitikinimus; antra, tėvai ir globėjai gali pasirinkti ir ne

⁵ Pranevičienė, B., Pūraitė, A. Right to Education in International Legal Documents. *Jurisprudencija*, 2010, 3(121): 133–156.

⁶ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288; Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497, 26 str.

⁸ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3290, 13 str.

⁹ Ibid.

¹⁰ Pranevičienė B., Margevičiūtė A., International Regulation of the Right to General Education and Implementation of this Right in Baltic States, *Порівняльно-аналітичне право*. Ukraina, Užgorodo nacionalinis universitetas, 2013 No 4: 327-332.

¹¹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497, 26 str.

¹² Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3290, 13 str.

valstybines ugdymo įstaigas, su sąlyga, kad šios įstaigos atitinka „minimalius švietimo reikalavimus“.¹³ Tie minimalūs reikalavimai gali būti susiję su mokinių priėmimu, mokymo turiniu ar baigimo dokumentų pripažinimu.¹⁴ Kitame žmogaus teises apibrėžiančiame dokumente, - Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (1966 m.) reikalaujama gerbti „tėvų ir atitinkamais atvejais – teisėtų globėjų laisvę rūpintis savo vaikų religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo pačių įsitikinimus“ (18 str. 4 d.).¹⁵ Šio pakto vykdymą prižiūrinti institucija – Žmogaus teisių komitetas pabrėžė, jog ši nuostata leidžia, kad „valstybinėse mokyklose būtų mokoma tokių dalykų, kaip bendroji religijos istorija ir etika, jei tai daroma neutraliai ir objektyviai“.¹⁶ Minėtos nuostatos Komentare Žmogaus teisių komitetas pabrėžia, jog „18 straipsnio 4 dalyje numatyta tėvų arba teisėtų globėjų laisvė užtikrinti, kad jų vaikų religinis ir moralinis ugdymas atitiktų jų pačių įsitikinimus, yra susijusi su 18 straipsnio 1 dalyje nurodytos religijos arba tikėjimo mokymo laisvės garantijomis. Komitetas pažymi, kad tokia valstybinio švietimo programa, kurioje mokoma konkrečios religijos arba tikėjimo, neatitinka 18 straipsnio 4 dalies reikalavimų, nebent būtų numatytos tėvų ir globėjų norus tenkinančios nediskriminacinės išimtyys arba alternatyvos“.¹⁷

Ši teisė daryti įtaką švietimo procesui būtent dėl religinių įsitikinimų pabrėžiama ir dar keliuose tarptautiniuose dokumentuose. UNESCO konvencijoje Dėl diskriminacijos švietimo srityje uždraudimo teigiama, jog „labai svarbu gerbti tėvų, ar atitinkamai, kur tai taikoma, teisėtų globėjų, teisę, pirma, parinkti savo vaikams mokymosi institucijas, kitas nei valstybinių institucijų valdomas, tačiau atitinkančias minimalius švietimo standartus, kuriuos yra patvirtinusios kompetentingos valdžios institucijos, ir antra, parinkti, pagal nacionalinėje teisėje nustatytas procedūras, religinio ir moralinio lavinimą savo vaikams pagal savo pažiūras; ir joks asmuo ar asmenų grupė negali būti priverstas gauti religinį ugdymą, priešingą jos ar jo įsitikinimams.“¹⁸

¹³ Pranevičienė, B., Pūraitė, A. Right to Education in International Legal Documents. *Jurisprudencija*, 2010, 3(121): 133–156.

¹⁴ Ten pat. p. 138

¹⁵ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288; Hodgkin, R., Newell, P. *Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas*. UNICEF, 2002.

¹⁶ Human Rights Committee, General Comment 22, Article 18 (Forty-eighth session, 1993). Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 35 (1994).

¹⁷ Ibid; Hodgkin, R., Newell, P. *Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas*. UNICEF, 2002.

¹⁸ Convention against Discrimination in Education 1960. Paris, 14 December 1960. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-02]. http://portal.unesco.org/en/ev.php_URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html; 5 straipsnis. Lietuva kol kas šios konvencijos nėra ratifikavusi. Žr. ratifikavusių valstybių sąrašą <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=12949&language=E&order=alpha>

Vaiko teisių konvencijoje ši tėvų teisė minima kalbant apie vaiko teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Šios konvencijos 14 straipsnio 2 dalyje nurodoma, jog „Valstybės dalyvės gerbia tėvų ir, atitinkamais atvejais, teisėtų globėjų teises ir pareigas vadovauti vaikui įgyvendinant jo teisę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko sugebėjimus.“¹⁹

Šioje konvencijoje taip pat pabrėžiama, jog „tėvams [...] tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi.“²⁰ Taigi šioje konvencijoje tėvų teisių spektras išplečiamas ir jiems priskiriama platesnė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, ir iš to galima teigti, jog ši teisė apima aktyvų dalyvavimą švietimo procese.

Taigi šiais dokumentais pabrėžiama, jog vaiko lavinimas ir švietimas yra bendra valstybės ir tėvų atsakomybė, taip pat tai, kad švietimas turėtų būti orientuotas į vaiką, vaikui draugiškas ir įgalinantis.²¹

Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmojo protokolo 2 straipsnyje nurodoma, jog „Niekam neturi būti atimta teisė į mokslą. Valstybė, rūpindamasi švietimu ir mokymu, įsipareigoja gerbti tėvų teisę laisvai parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus.“²² Tačiau šiuo atveju EŽTT savo praktikoje (byla Konrad ir kiti prieš Vokietiją) yra pabrėžęs, jog teisė į išsilavinimą yra pagrindinė tėvų teisės daryti įtaką švietimo procesui atžvilgiu – tai yra, tėvai negali neleisti vaiko į mokyklą ir neleisti jam dalyvauti švietimo procese dėl savo religinių įsitikinimų²³. Dėl termino „įsitikinimai“ Teismas pasisakė, jog šis terminas nėra tik „nuomonės“ ar „idėjos“, tai reiškia, kad tie požiūriai turi turėti tokius požymius kaip nenuginčijamumas, rimtumas, suderinamumas ir svarba. Šios pažiūros – tai ne vien su religija susijusios pažiūros, bet ir klausimai dėl seksualumo ir etikos mokymo.²⁴

Apibendrinant tarptautinius dokumentus, darytina išvada, kad juose įtvirtinamos tam tikros tėvų teisės ir pareigos švietimo procese, tačiau dominuojančios nuostatos yra susijusios

¹⁹ Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501, 14 str.

²⁰ *Ibid*, 18 str.

²¹ Pranevičienė B., Margevičiūtė A., *International Regulation of the Right to General Education and Implementation of this Right in Baltic States*, *Порівняльно-аналітичне право*. Ukraina, Užgorodo nacionalinis universitetas, 2013 No 4: 327-332.

²² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987. 1 protokolo 4 str.

²³ European Court of Human Rights. *Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to Education*. 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-07] http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_ENG.pdf

²⁴ European Court of Human Rights. *Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to Education*. 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-07] http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_ENG.pdf

su religiniu ugdymu arba nediskriminacijos užtikrinimu privalomojo ugdymo sistemoje. Tuo tarpu minėti teisės aktai nenumato tėvų teisės įtakoti mokslo metų trukmę, ugdymo turinį, mokymosi krūvį, privalomų egzaminų ir kitokių atsiskaitymų skaičių ir laiką, etc.

TĖVŲ TEISĖS IR PAREIGOS PRIVALOMOJO ŠVIETIMO PROCESSE LIETUVOS RESPUBLIKOJE

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje teisė į švietimą yra įvardijama 40 straipsnyje, kuriame teigiama, jog „Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos. Įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos nevalstybinės mokymo bei auklėjimo įstaigos. [...] Valstybė prižiūri mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą.“²⁵ Ši nuostata papildo Konstitucijos 26 straipsnio nuostatą, kad „tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“²⁶. Taigi Konstitucijoje, kaip ir aptartuose tarptautiniuose dokumentuose, įtvirtinamas religinio švietimo pasirinkimo principas ir galimybė steigti privačias, nevalstybines mokymo įstaigas, kurios gali būti religinės pakraipos.

Taip pat yra svarbu paminėti, jog Konstitucijos 38 straipsnyje teigiama, jog „Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.“ Taip pat 41 straipsnyje nurodoma, jog „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas,“ o turint omenyje, kad tėvai yra atsakingi už vaikus ir įgyvendina savo valdžią vaikams, būtent tėvai turi užtikrinti, kad vaikai iki 16 metų lankytų mokyklą. Tėvams, nevykdantiems šios pareigos, gali būti taikoma administracinė atsakomybė.²⁷

Civiliniame kodekse pabrėžiama, jog „Vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi. Tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje.“²⁸ Taigi ir šiame teisės akte pabrėžiama tėvų pirminė atsakomybė už vaikų lavinimą ir vystymąsi. Ir nors minėtuose teisės aktuose nėra numatomos tėvų teisės būtent švietimo procese, tačiau galima daryti išvadą, kad tėvų teisė auklėti savo vaikus apima ir teisę daryti įtaką švietimo

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos aidas, 1992-11-10, Nr. 220-0..

²⁶ Ibid.

²⁷ Plačiau apie jos administracinės atsakomybės taikymo ypatumus tėvams už netinkamą tėvų valdžios panaudojimą žr. Mikalaukaitė Šostakienė K., *Pranevičienė B.* Application of administrative legal liability for misuse of parental authority, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2016 (17), ISSN 2335-2035, p. 119-133

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262. 3.155 str.

procesui ir jo turiniui. Kadangi pagrindinis ir vidurinis lavinimas yra labai svarbi vaiko auklėjimo ir jo kaip asmens formavimosi prielaida, pagrindinę atsakomybę už tai turintys asmenys turėtų turėti galimybę daryti įtaką ir šiam procesui.

Pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis švietimo procesą mokyklose, yra Švietimo įstatymas. Kaip šiame įstatyme reglamentuojamas tėvų dalyvavimas švietimo veikloje?

Pirmiausiai, Švietimo įstatyme nurodoma, jog švietimas yra „ugdyimas ir išsilavinimo teikimas, savišvieta; taip pat mokinių, jų tėvų (globėjų, rūpintojų), švietimo įstaigų, mokytojų ir kitų švietimo teikėjų, švietimo pagalbos specialistų veiklų visuma.“²⁹ Šioje nuostatoje švietimo procesas apibūdinamas kaip ne tik mokytojų ir mokinių bei švietimo įstaigų, tačiau ir kaip tėvų veikla. Apibrėžiant mokyklos bendruomenę, teigiama, jog mokyklos bendruomenė – tai „mokyklos mokytojai, mokiniai, jų tėvai (globėjai, rūpintojai) ir kiti asmenys, vienijami mokymo santykių ir bendrų švietimo tikslų.“³⁰ Taigi Švietimo įstatymas laiko tėvus švietimo proceso dalyviais – jų veikos irgi laikomos švietimo proceso dalimi ir jie laikomi mokyklos bendruomenės dalimi.

Tačiau toliau analizuojant Švietimo įstatymo nuostatas, galime pastebėti, kad tėvai kaip švietimo proceso dalyviai minimi nuostatose dėl:

- 1) pagalbos švietimo procese (pagalba ikimokyklinio amžiaus vaikų turintiems tėvams – 7 str. 4 d.; priešmokyklinio amžiaus vaikų turintiems tėvams – 8 str. 4 d.; švietimo informacinė pagalba, psichologinė pagalba, socialinė pedagoginė pagalba ir specialioji pedagoginė bei specialioji pagalba – 18-21 straipsniai);
- 2) teisės leisti savo sūnų ar dukrą anksčiau nei numatyta, į priešmokyklinio ir pradinio ugdymo 1 klases (8-9 straipsniai);
- 3) tautinėms mažumoms priklausančių šeimų tėvų teisės pasisakyti dėl ugdymo gimtąja ir užsienio kalba (30 straipsnis);
- 4) teisės parinkti savo vaikui iki 14 metų tikybos arba etikos mokomąjį dalyką (31 str.) ir kitose.³¹

Tėvų teisės ir pareigos išdėstomos Švietimo įstatymo 47 straipsnyje. Tėvų teisės apima teisę ir nemokamai gauti informaciją apie veikiančias mokyklas, švietimo programas ir mokymo formas, dalyvauti vaikui parenkant ar parinkti ugdymo formą, gauti informaciją apie vaiką ir jo ugdymosi pasiekimus bei ypatumus; dalyvauti mokyklos savivaldoje; reikalauti, kad

²⁹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Lietuvos aidas, 1991, Nr. 153-0. 2 str. 27 p.

³⁰ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Lietuvos aidas, 1991, Nr. 153-0. 2 str. 13 p.

³¹ Ibid.

vaikui būtų teikiamas geros kokybės ugdymas ir taip toliau.³² Taigi iš šių teisių aktyvus dalyvavimas švietimo procese, nesusijęs su jo vaiko konkrečiais poreikiais, pasireiškia būtent dalyvavimu savivaldos procese ir galimybe reikalauti, kad būtų teikiamas geros kokybės ugdymas. Kaip konkrečiai galima reikalauti, kad būtų teikiamas geros kokybės ugdymas, ir kokių priemonių bei galių turi šiuo klausimu tėvai, nėra detalizuojama. Taip pat nėra numatytos tėvų teisės įtakoti mokslo metų trukmę, ugdymo turinį, mokymosi dalykų sąrašą, mokymosi krūvį, privalomų egzaminų ir kitokių atsiskaitymų skaičių ir laiką ir kitus, tiesiogiai vaiko fizinę ir psichologinę sveikatą bei vystymąsi įtakojančius klausimus.

Švietimo įstatymas nustato ne tik tėvų teises, tačiau išvardija ir pareigas. Tėvai kaip švietimo proceso dalyviai privalo vaiką, kuriam sueina 6 metai tais kalendoriniais metais, leisti mokytis pagal priešmokyklinio ugdymo programą; sudaryti vaikui sveikas ir saugias gyvenimo sąlygas, gerbti jo asmenybę, apsaugoti nuo neigiamo poveikio; bendrauti su asmenimis, teikiančiais įstatyme nurodytą pagalbą jų vaikui ir vykdyti jų rekomendacijas; turi teisę ir pareigą parinkti savo vaikams iki 14 metų dorinio ugdymo (tikybos arba etikos) programą; taip pat turi ugdyti vaiko vertybines orientacijas, kontroliuoti ir koreguoti jo elgesį; užtikrinti vaiko parengimą mokyklai, jo mokymąsi pagal priešmokyklinio, pradinio ir pagrindinio ugdymo programas iki 16 metų; užtikrinti vaiko punctualų ir reguliarų mokyklos lankymą; jeigu vaikas negali atvykti į mokyklą, nedelsdami informuoti mokyklą; bei dalyvauti parenkant vaikui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo programą ir mokyklą.³³ Tais atvejais, kai tėvai nevykdo aukščiau išvardytų pareigų, jiems taikoma administracinė atsakomybė. Administracinių nusižengimų kodekso 73 straipsnis numato atsakomybę už tėvų valdžios nepanaudojimą arba panaudojimą priešingai vaiko interesams, 80 straipsnis numato atsakomybę už kliudymą vaikui mokytis, kuris įstatyme apibrėžiamas kaip „Tėvų (globėjų, rūpintojų) vengimas leisti į mokyklą vaiką iki 16 metų arba kliudymas vaikui iki 16 metų mokytis pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo programas“.³⁴

Apibendrinant, svarbiausia tėvų pareiga privalomojo švietimo procese – užtikrinti, kad vaikas laiku, punctualiai, reguliariai lankytų mokyklą.

³² Ibid. 47 straipsnis.

³³ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Lietuvos aidas, 1991, Nr. 153-0.

³⁴ Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas, TAR, 2015-07-10, Nr. 11216

TĖVŲ DALYVAVIMAS VAIKŲ UGDYMO PROCESĖ

Moksliniuose tyrimuose nurodoma, kad tėvų įsitraukimas į ugdymo procesą turi įtakos vaikų akademiniam pasiekimams.³⁵ Taip pat pabrėžiama, jog sėkmingas mokytojo ir tėvų bendradarbiavimas taip pat yra tokį poveikį sukeliantis veiksnys, todėl tėvai ir pedagogai turi veikti išvien, o pedagogų ir vaikų sąveiką nuolat turi stiprinti tėvai.³⁶ Nurodoma, kad teigiamą poveikį toks įsitraukimas turi tiek vaikų mokymosi pasiekimams, tiek vaikų ateities perspektyvoms, taip pat psichinei vaikų sveikatai ir jų socialiniams santykiams.³⁷

Kaip pabrėžia K. Trakšelys, svarbus ne tik formalus, bet ir neformalus švietimo įstaigos ir tėvų bei tėvų ir pedagogų bendravimas, tokiais progomis, kaip išvykos, bendros šventės, sporto renginiai ir kita.³⁸ Toks tėvų įsitraukimas teigiamai veikia tiek vaiko mokymosi rezultatus, tiek jo kitas gyvenimo sritis.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtintoje Pradinio ugdymo programoje³⁹ tėvų įsitraukimo į ugdymo procesą ir jų bendradarbiavimo su mokykla reguliavimui skirta nemažai nuostatų. Pasak 8.15 punkto, tėvai turi būti informuojami apie apibendrinamojo vertinimo rezultatus bei kitą informaciją apie vaiką. Programoje pabrėžiama, jog „sėkmingą pradinį ugdymą(si) daugiausiai lemia mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas ir mokytojo kompetencija“.⁴⁰ Kaip tikslas yra iškeliamas mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas, pasireiškiantis bendru darbo tikslų ir uždavinių, metodų ir ugdymo priemonių aptarimu, lūkesčių susiderinimu, ugdymo perspektyvos numatymu bei informacijos apie vaiko pasiekimus ir raidą teikimu. Programoje nurodoma, jog mokytojo ir šeimų bendradarbiavimo formos gali būti „informavimas, pokalbiai su tėvais, tėvų susirinkimai, seminarai, paskaitos, kiti bendri renginiai, ypač skatintini individualūs susitikimai ir pokalbiai su vaiko tėvais ar globėjais.“⁴¹ Šiomis priemonėmis siekiama, kad tėvai taptų ugdymo įstaigų partneriais, kad būtų atsižvelgiama į jų nuomonę, kreipiant dėmesį į tėvų švietimą.

³⁵ Dervarics, C., O'Brien, E. Back to school: How parent involvement affects student achievement. Center for Public Education. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-01] <http://www.centerforpubliceducation.org/Main-Menu/Public-education/Parent-Involvement/Parent-Involvement.html>.

³⁶ Trakšelys, K. Tėvų įtraukimas į aplinkos pedagogizavimą taikant andragogines sistemas. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, 4(8), p. 57–68. p. 59.

³⁷ Šorienė, N. (red.). Tėvų į(si)traukimas į mokinių ugdymą. *Švietimo problemos analizė*. 2012, birželis Nr. 8 (72). Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras, 2012.

³⁸ Trakšelys, K. Tėvų įtraukimas į aplinkos pedagogizavimą taikant andragogines sistemas. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, 4(8), p. 57–68. p. 59

³⁹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas „Dėl pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 99-3848.

⁴⁰ *Ibid.*, 9.7 punktą.

⁴¹ *Ibid.*, 9.7.2 punktą.

Žinoma, toks tėvų įsitraukimas priklauso ne tik nuo teisės aktų ar tyrimų, bet ir nuo konkrečioje mokykloje dirbančių mokytojų ir vadovų, nuo egzistuojančios praktikos, nuo pačių tėvų aktyvumo, sąmoningumo ir noro bendradarbiauti, tačiau matome, kad tiek strateginiuose, tiek teisiniuose valstybės dokumentuose pabrėžiama tokio bendradarbiavimo ir tėvų įsitraukimo svarba.

Remiantis mokslininkų atliktų tyrimų duomenimis, galima daryti išvadą, kad tėvų įtraukimas į ugdymo procesą yra moksleivio aukštesnių mokymosi pasiekimus įtakojantis veiksnys. Tokia nuostata remiasi ir aukščiau aptarti teisės aktai. Tačiau tokiu atveju kyla pagrįstas klausimas, kodėl vienintelė institucija, galinti sėkmingai užtikrinti moksleivio mokymosi pasiekimus yra mokykla? Kodėl visi Lietuvos vaikai privalo lankyti mokyklą iki 16 metų? Galbūt tėvų įsitraukimas į ugdymo procesą galėtų užtikrinti ne menkesnę, o gal ir aukštesnę mokymosi pasiekimų lygį ir nelankant švietimo įstaigos? Juk pasaulyje yra žinoma ir pripažinta „mokymosi namuose“ forma (pvz. JAV 2010 metais apie 2 mln. vaikų mokėsi namuose⁴², jų baigiamieji (SAT) egzaminų vidurkiai buvo aukštesni, nei mokyklas lankusių JAV abiturientų vidurkis⁴³). Juo labiau, kad Lietuvoje yra nusistovėjusi „korepetitoravimo“ praktika, nors ir nėra atliktų tyrimų, tačiau šio straipsnio autorių asmeninė patirtis, informacija gauta iš neformalių pokalbių su moksleiviais ir studentais liudija, kad didžiuosiuose šalies miestuose įprasta lankyti papildomas matematikos, lietuvių, biologijos, chemijos, anglų kalbos ir kt. pamokas, šias paslaugas teikia tiek pavieniai mokytojai, tiek ir įvairios edukacinės įmonės (pvz. UAB „Kalba“)⁴⁴.

Diskutuojant su motyvuotais moksleiviais ir jų tėvais, neretai pasigirsta nuomonių, jog laikas mokykloje leidžiamas ne taip efektyviai, o kartais net ir apskritai vertinamas, kaip laiko gaišimas, nes didesnes pastangas ir sykiu didesnius mokymosi rezultatus moksleiviai pasiekia mokydamiesi individualiai (dažniausiai su korepetitorų pagalba). Be abejo, kadangi korepetitorų paslaugos kainuoja, tai ne kiekviena šeima gali sau leisti, o kartais gal ir nemato būtinybės papildomai vaiko ugdymui samdyti korepetitorius. Tačiau tie, kurių šeimos pajamos sudaro galimybę sumokėti už korepetitoriaus paslaugas jų vaikui ar vaikams, visgi neturi pasirinkimo ir vis tiek privalo lankyti mokyklą. Kai kurie autoriai tai prilygina „įkalinimui“ ir

⁴² Sizer B.B., Homeschooling: An Overview [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-01] <http://www.pbs.org/parents/education/homeschooling/homeschooling-an-overview/>

⁴³ National Home Education Research Institute [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-01] <https://www.nheri.org/>

⁴⁴ <http://www.kalba.lt>

mokyklą vadina „**kalėjimu mažiesiems**“.⁴⁵ **Teigiama, jog** „mokykla pagal pagrindinius požymius yra vaikų laisvės atėmimo vieta: negalima rinktis lankyti mokyklą ar ne (bent iki 16 metų), nustatytą laiką privalu fiziškai būti konkrečioje vietoje ir laikytis drausmės taisyklių bei disciplinos, kurių nei vaikui, nei jo tėvams nevalia keisti. Tėvai gali rinktis valstybinę ar privačią mokyklą, standartinę ar šiek tiek modifikuotą programą, tačiau vaikas negali mokytis laisvai – tada, kada nori, ir to, ko nori.“⁴⁶

Šiuo metu pagal egzistuojantį teisinį reguliavimą, vaikas gali nelankyti mokyklos tik tuo atveju, jeigu jis to negali daryti dėl prastos sveikatos būklės ir yra tai liudijančios medikų pažymos⁴⁷ Mokslas namuose gali trukti ne ilgiau kaip 12 mėnesių. Praėjus 12 mėnesių, Gydytojų konsultacinė komisija gali mokymo namuose trukmę pratęsti, atsižvelgdama į kiekvieną konkretų atvejį. Mokiniui, kuriam Gydytojų konsultacinė komisija skiria mokymą namie 12 mėnesių, dėl sveikatos būklės gali rekomenduoti vienus metus nesimokyti, jei to pageidauja mokinio, neturinčio 14 metų, vardu vienas iš tėvų (globėjų) ar pats mokinys nuo 14 iki 18 metų, turėdamas vieno iš tėvų (rūpintojų) sutikimą raštu. Jei vaikas mokosi namuose, jis mokomas pagal adaptuotą mokyklos programą, kai mokytojai atvyksta į namus ir veda pamokas.

Apibendrinant, darytina išvada, kad nors mokslinėje literatūroje pabrėžiama tėvų įsitraukimo į ugdymo procesą pozityvi reikšmė, tačiau egzistuojantis teisinis reguliavimas neleidžia tėvams laisvai pagal savo ir vaiko galimybes pasirinkti, koku būdu, kokia forma jie gali įsitraukti į ugdymo procesą, nenumato galimybės teisėtai neleisti vaiko į mokyklą (išskyrus tuos atvejus, kai dėl sveikatos būklės vaikui yra skirtas mokymas namuose) ir rinktis kitas mokymo įstaigas ar korepetitorius arba mokytis vaikus patiems namuose.

UGDYMO PROGRAMŲ SUDARYMAS – AR TĖVAI GALI DAYTI ĮTAKĄ! UGDYMO TURINIUI?

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas numato, jog „Vaikas turi teisę į mokslą, kuris ugdytų jo bendrą kultūrinį išprusimą, intelektą, sugebėjimus, pažiūras, dorovinę bei socialinę atsakomybę, sudarytų sąlygas asmenybei

⁴⁵ Paršonis D., Neleisti vaikų į mokyklą negalima, bet gal taip būtų geriau? [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-02] <http://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/10/27776>

⁴⁶ Ten pat

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „dėl mokinių mokymo stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje ir namuose organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2012-10-02, Nr. 114-5788

vystytis“⁴⁸. Taip pat „Kiekvienam vaikui turi būti užtikrintos galimybės išmolti gerbti tėvus, auklėtojus, mokytojus, kitus žmones, savo gimtąją, valstybinę kalbą ir kultūrą, kitas kalbas ir kultūras, gamtą, pasiruošti savarankiškam gyvenimui, darbui ir tapti naudingu visuomenės nariu⁴⁸“⁴⁹. Panašiai suformuluotos ir Švietimo įstatymo nuostatos, apibrėžiančios pagrindinius švietimo sistemos uždavinius:

„1) puoselėti asmens dvasines ir fizines galias, padėti tvirtus dorovės ir sveikos gyvensenos pagrindus, ugdyti jo intelektą, sudarant sąlygas individualybės plėtotei;

2) suteikti jaunajai kartai bendrąjį ir profesinį išsilavinimą, atitinkantį dabarties mokslo ir kultūros lygį;

3) sudaryti Lietuvos gyventojams tęstinio lavinimosi galimybes;

4) ugdyti pilietiškumą, asmens teisių ir pareigų šeimai, tautai, visuomenei ir Lietuvos valstybei sampratą bei poreikį dalyvauti Respublikos kultūriniame, visuomeniniame, ekonominiame ir politiniame gyvenime.“⁴⁹

Todėl ugdymo programų turinys turėtų koreliuoti su aukščiau minėtomis įstatymų nuostatomis. Kadangi teisės aktai numato tėvų pareigą visapusiškai ugdyti vaiką, užtikrinti jo, kaip sveikos ir harmoningos asmenybės vystymąsi, todėl ir tai, kas vyksta privalomojo švietimo procese, neabejotinai siejasi su tėvų pareigų įgyvendinimu. Juk mokomųjų dalykų turiniai, apimtis, programa, neabejotinai įtakoja moksleivio krūvį, o nuo to priklauso vaiko poilsio laikas ir sveikata. Be to, galbūt ne visi klausimai vienodai svarbūs tam tikru laikmečiu, todėl tėvai, norėdami tinkamai parengti vaiką suaugusiojo gyvenimui, yra suinteresuoti, kad mokymo programose būtų įtraukti tik pačios svarbiausios temos ar klausimai.

Mokomojo dalyko turinį ir programą numato Švietimo ir mokslo ministerijos tvirtinamos Bendrosios ugdymo programos.⁴⁹ Šias programas rengia ir Švietimo ir mokslo ministerijai tvirtinti teikia Bendrojo ugdymo taryba.⁵⁰ Nors Bendrosios ugdymo tarybos nuostatuose pabrėžiama, jog „taryba yra kolegiali valstybės švietimo savivaldos institucija, skatinanti visuomenę dalyvauti formuojant ikimokyklinio ir priešmokyklinio, bendrojo ugdymo, mokytojų kvalifikacijos ir profesinės raidos, mokyklų aprūpinimo politiką ir priimant

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Valstybės žinios, 1996-04-12, Nr. 33-807, 34 straipsnis

⁴⁹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas „Dėl pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 99-3848.

⁵⁰ Šios tarybos veiklą reglamentuoja Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 26 d. įsakymas Nr. V-1442 „Dėl bendrojo ugdymo tarybos nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 98-4635, o personalinę sudėtį nustato Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. V-1291 „Dėl bendrojo ugdymo tarybos patvirtinimo“.[interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-07] <https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Bendrojo%20ugdymo%20taryba.pdf>.

sprendimus,⁵¹ tačiau pabrėžtina, kad kitose Nuostatų punktuose šis siekis neatsispindi. Kalbant apie Tarybos funkcijas, jose atskirai nėra išskirta, jog ši institucija privalomai ar neprivalomai konsultuotųsi su tėvų organizacijomis ar asociacijomis. Netiesiogiai tokią galimybę galima įžvelgti, analizuojant Tarybai suteiktas teises. Pagal Nuostatus, „Taryba, atlikdama jai pavestas funkcijas, turi teisę: kviešti į posėdžius su svarstomais klausimais susijusių sričių, ministerijų struktūrinių padalinių vadovus, specialistus ir kitus suinteresuotus bei kompetentingus asmenis“; bei „inicijuoti pasitarimus, forumus, konferencijas ikimokyklinio ir priešmokyklinio, bendrojo ugdymo, mokytojų kvalifikacijos ir profesinės raidos, mokyklų aprūpinimo klausimais.“ Tačiau pabrėžtina, jog tai yra tik šios institucijos teisės, o ne funkcijos ar pareigos, taigi šiomis prerogatyvomis Taryba gali ir nesinaudoti.

Šias išvadas patvirtina ir Nuostatų teiginiai apie šios Tarybos sudėtį. Nurodoma, jog „tarybą sudaro 15 narių. Kandidatas į Tarybos narius turi būti pripažintas švietimo bendruomenėje, nepriekaištingos reputacijos švietimo, mokslo, verslo, viešojo sektoriaus atstovas, pasiekęs reikšmingų tam tikros veiklos rezultatų, išmanęs Lietuvos ir Europos Sąjungos ikimokyklinio, priešmokyklinio, bendrojo ugdymo ir mokytojų profesinės raidos tendencijas, Lietuvos ikimokyklinį, priešmokyklinį, bendrąjį ugdymą ir mokytojų kvalifikaciją reglamentuojančius teisės aktus.“⁵²

Taigi tėvų atstovai nėra numatyti kaip galintys būti paskirti Tarybos nariais, kai tuo tarpu verslo ar viešojo sektoriaus atstovai gali būti skiriami. Dabartinėje Tarybos sudėtyje vienas atstovas yra iš savivaldybių sektoriaus, dvi atstovės iš Švietimo ir mokslo ministerijos, viena iš jų švietimo ir mokslo viceministrė, trys iš universitetų, du asmenys iš verslo įmonių, penki atstovai iš mokyklų (direktoriai ir mokytojai metodininkai).⁵³ Taigi šiuo lygmeniu tėvams nesuteikiama teisė dalyvauti kuriant Bendrojo ugdymo programų mokomųjų dalykų turinius, nustatant dalykų apimtį ir programą.

IŠVADOS

Tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinama teisė į švietimą, sykiu numatant valstybei pareigą užtikrinti nemokamą išsilavinimą iki tam tikro lygmens. Taip pat įtvirtinamos tam tikros tėvų teisės ir pareigos švietimo procese, pvz. teisė pasirinkti mokyklą. Tarptautiniuose

⁵¹ Nuostatai, *ibid.* 2 punktas.

⁵² *Ibid.*, 9 punktas.

⁵³ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. V-1291 „Dėl bendrojo ugdymo tarybos patvirtinimo“ [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-07] [https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Bendrojo %20ugdymo%20taryba.pdf](https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Bendrojo%20ugdymo%20taryba.pdf)

dokumentuose dominuoja nuostatos, susijusios su tėvų teise pasirinkti atitinkamą religinį ugdymą bei nediskriminacijos užtikrinimu privalomojo ugdymo sistemoje. Tuo tarpu minėti teisės aktai nenumato tėvų teisės įtakoti mokslo metų trukmę, ugdymo turinį, mokymosi krūvį, privalomų egzaminų ir kitokių atsiskaitymų skaičių ir laiką, etc.

Atlikus nacionalinių teisės aktų analizę, prieita išvados, kad tėvų teisės privalomojo švietimo procese apima teisę gauti informaciją apie veikiančias mokyklas, švietimo programas ir mokymo formas, dalyvauti vaikui parenkant ar parinkti mokyklą, ugdymo formą, gauti informaciją apie vaiką ir jo ugdymosi pasiekimus bei ypatumus; dalyvauti mokyklos savivaldoje; reikalauti, kad vaikui būtų teikiamas geros kokybės ugdymas. Tačiau teisės aktuose nėra numatytos tėvų teisės įtakoti mokslo metų trukmę, ugdymo turinį, mokymosi dalykų sąrašą, mokymosi krūvį, privalomų egzaminų ir kitokių atsiskaitymų skaičių ir laiką, moksleivių pasiekimų vertinimo būdus ir formas, ir kitus, tiesiogiai vaiko fizinę ir psichologinę sveikatą bei vystymąsi įtakojančius klausimus.

Svarbiausia tėvų pareiga privalomojo švietimo procese – užtikrinti, kad vaikas laiku, punktualiai, reguliariai lankytų mokyklą. Ir nors mokslinėje literatūroje pabrėžiama tėvų įsitraukimo į ugdymo procesą pozityvi reikšmė, tačiau egzistuojantis teisinis reguliavimas neleidžia tėvams laisvai pagal savo ir vaiko galimybes pasirinkti, koku būdu, kokia forma jie gali įsitraukti į ugdymo procesą, nenumato galimybės teisėtai neleisti vaiko į mokyklą (išskyrus tuos atvejus, kai dėl sveikatos būklės vaikui yra skirtas mokymas namuose) ir rinktis kitas mokymo įstaigas ar korepetitorius arba mokyti vaikus patiems namuose.

Tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Kadangi teisės aktai numato tėvų pareigą visapusiškai ugdyti vaiką, užtikrinti jo, kaip sveikos ir harmoningos asmenybės vystymąsi, todėl ir tai, kas vyksta privalomojo švietimo procese, neabejotinai siejasi su tėvų pareigų įgyvendinimu.

Mokomųjų dalykų turiniai, apimtis, programa, sudaro prielaidas harmoningos asmenybės vystymuisi bei pasirėngimui savarankiškam gyvenimui, taip pat įtakoja moksleivio darbo krūvį, o nuo to priklauso vaiko poilsio laikas ir sveikata. Nepaisant to, kad tėvai, norėdami tinkamai parengti vaiką suaugusiojo gyvenimui, yra suinteresuoti, kad mokymo programose būtų įtrauktos tik pačios svarbiausios temos ar klausimai, tačiau realiai šiuo metu galiojantys teisės aktai nesuteikia tėvams teisės dalyvauti kuriant Bendrojo ugdymo programų mokomųjų dalykų turinius, nustatant dalykų apimtį ir programą, moksleivių pasiekimų vertinimo būdą ir formą,

privalomų egzaminų ir kitų atsiskaitymų skaičiaus ir laiko, mokymosi krūvio, netgi sprendžiant mokslo metų trukmės klausimą tėvai neturi realios galimybės įtakoti Švietimo ministerijos priimamų sprendimų.

LITERATŪRA

1. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288.
2. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3290
3. Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
4. Convention against Discrimination in Education 1960. Paris, 14 December 1960. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-02]. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html;
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
6. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, Nr. 220-0.
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
9. Lietuvos Respublikos Administracinių nusižengimų kodeksas, TAR, 2015-07-10, Nr. 11216
10. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1991, Nr. 153-0.
11. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3216.
12. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas „Dėl pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 99-3848.
13. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 26 d. įsakymas Nr. V-1442 „Dėl bendrojo ugdymo tarybos nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 98-4635.
14. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „dėl mokinių mokymo stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje ir namuose organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2012-10-02, Nr. 114-5788
15. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. V-1291 „Dėl bendrojo ugdymo tarybos patvirtinimo“.
16. Human Rights Committee, General Comment 22, Article 18 (Forty-eighth session, 1993). *Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies*, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 35 (1994).
17. Bagdonas, A., Jucevičienė, P. Švietimo subjektų interesai, jų laukai bei juos įtakojantys veiksniai. *Socialiniai mokslai*. 2002, Nr. 1(33): 54-61.
18. Hodgkin, R., Newell, P. *Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas*. UNICEF, 2002.
19. Leliūgienė, I., Šimanavičiūtė, G. Pedagoginis tėvų švietimas kaip sėkmingos vaikų socializacijos prielaida. *Socialinis darbas*, 2010, Nr. 9(1): 114-121.
20. Pranevičienė B., Margevičiūtė A., International Regulation of the Right to General Education and Implementation of this Right in Baltic States, *Порівняльно-аналітичне право*. Ukraina, Užgorodo nacionalinis universitetas, 2013 No 4: 327-332.
21. Pranevičienė, B., Pūraitė, A. Right to Education in International Legal Documents. *Jurisprudencija*, 2010, 3(121): 133-156.
22. *National Home Education Research Institute* [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-01] <https://www.nheri.org/>
23. Sizer B.B., *Homeschooling: An Overview* [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-01] <http://www.pbs.org/parents/education/homeschooling/homeschooling-an-overview/>

24. Šorienė, N. (red.). Tėvų į(si)traukimas į mokinių ugdymą. *Švietimo problemos analizė*. 2012, birželis Nr. 8 (72). Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras, 2012.
25. Trakšėlysis, K. Tėvų įtraukimas į aplinkos pedagogizavimą taikant andragogines sistemas. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, 4(8), p. 57–68.
26. Dervarics, C., O'Brien, E. *Back to school: How parent involvement affects student achievement*. Center for Public Education. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-01] <http://www.centerforpublic-education.org/Main-Menu/Public-education/Parent-Involvement/Parent-Involvement.html>
27. Mikalauskaitė Šostakienė K., *Pranevičienė B.* Application of administrative legal liability for misuse of parental authority, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2016 (17), ISSN 2335-2035, p. 119-133
28. Motuzaitė, D. Mokslo metai gali ilgėti ne dviem savaitėmis, o visu mėnesiu. *Delfi.lt*. 2017 m. kovo 21 d. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-01] <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/mokslo-metai-gali-ilgeti-ne-dviem-savaitemis-o-visu-menesiu.d?id=74113444>
29. Pradinės mokyklos nuostatų pavyzdys. Švietimo ir mokslo ministerija. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-02]. <http://www.smm.lt/web/lt/mstp>

THE PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS AND DUTIES OF PARENTS AS THE PARTICIPANTS OF THE EDUCATION PROCESS

Birutė Pranevičienė*, Violeta Vasiliauskienė**
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The article deals with the rights of parents to be involved in the process of education. The aim of the article is to analyze parents rights and duties of parents with regard to the process of education and to reveal the problems of implementation of those rights. The right of the parents to act in the field of the education of their children is indicated in the international legal human rights treaties, which allow the parents to choose the education for their children. This includes the right of the parents to choose schools for their kids both from public and private schools. The documents also enshrine the right to choose the religious education for their children. The rights of the parents to choose religious education for their children is also established in the Constitution of the Republic of Lithuania.

The Law on Education indicates that parents may receive information about the schools, education programs and forms of education, to participate in the choosing of the particular forms of education for their children, to receive information about the development of the child, to participate in the self-governing institutions of the school and to require good quality education for their children. The right last mentioned, however, is not ensured by any particular legal provisions or remedies, thus seems to be more declaratory. Speaking about the contents of education, the prevailing subject here is the state and education institutions. The contents of the education in Lithuania is outlined in the Education programs, which are prepared by the Common Education Council, and confirmed by the Ministry of Education and Science. Even though it is outlined that this Council encourages the participation of society in the formulation of such programs, the further provisions do not confirm such aim. Neither the functions or duties nor the composition of the Council do not represent the opinions of the parents in this process. There are no parents rights to choose homeschooling for a child and to influence the teaching subjects programmes, methods and forms of evaluation of children's knowledge, the number of obligatory exams, study load or the duration of study year.

Keywords: Rights of parents in the process of education, the participants in education process, home schooling

Birutė Pranevičienė*, daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, konstitucinė teisė, žmogaus teisės, aplinkos teisė.

Birutė Pranevičienė*, PhD, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: administrative law, constitutional law, human rights, environmental law

Violeta Vasiliauskienė**, daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė teisė, Europos Sąjungos teisė, žmogaus teisės, aplinkos teisė.

Violeta Vasiliauskienė**, PhD, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lecturer. Research interests: international law, EU law, human rights, environmental law.

ATSTOVAVIMO NEPILNAMEČIAMS VAIKAMS YPATUMAI

Daiva Bereikienė*

**Mykolo Romerio universitetas Viešojo saugumo fakultetas Teisės katedra
V.Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303 655
El. paštas: bereikiene@gmail.com*

Anotacija. Atstovavimo nepilnamečiams vaikams teisinis institutas yra glaudžiai susijęs su tinkamu tėvų valdžios panaudojimu. Straipsnyje įvardijami subjektai, turintys teisę ir pareigą atstovauti nepilnamečiams vaikams, aptariami teisiškai pagrįsto elgesio atstovaujant vaikams atvejai. Civilinės teisės normomis yra apibrėžta įstatyminių atstovų teisių ir pareigų visuma bei atsakomybės ribos atstovaujant vaikams turkiniuose santykiuose, tačiau praktikoje kyla problemų dėl atstovavimo nepilnamečiams vaikams galimybių kitiems asmenims, kai tėvai (įtėviai) dėl įvairių priežasčių laikinai negali tinkamai atstovauti savo vaikams. Straipsnyje tiriamas atstovavimo nepilnamečiams vaikams sveikatos priežiūros ar gydymo įstaigoje bei mokymo įstaigoje turinys. Atliekama laikinos globos rūšių lyginamoji analizė. Straipsnyje daroma išvada, kad įvertinant, jog iš tėvų valdžios kylančios teisės ir pareigos yra asmeninės ir jos negali būti perduotos įgyvendinti kitiems asmenims, būtent įstatyminiams atstovams tenka pareiga pasirūpinti ir užtikrinti, kad vaikas būtų tinkamai atstovaujamas sveikatos priežiūros, gydymo, mokymo įstaigose net tuo atveju, kai patys tėvai dėl svarbių priežasčių laikinai negali visa apimtimi įgyvendinti savo pareigos atstovauti vaikus. Siūloma taikyti laikinos globos (rūpybos) tėvų prašymu teisinį institutą.

Pagrindinės sąvokos: atstovavimas vaikams; fizinio asmens veiksnumas; tėvų valdžia, laikina globa (rūpyba) tėvų prašymu

IVADAS

Kiekvienas žmogus nuo pat gimimo momento įgyja konkrečių civilinių teisių ir pareigų ir gali tapti šių konkrečių civilinių teisinių santykių subjektu. Civilinis teisnumas yra neatsiejamas žmogaus teisinio statuso elementas, įgyjamas automatiškai gimstant. Tam, kad fizinis asmuo galėtų savo veiksmais įgyti civilines teises ir pareigas, nacionalinis teisinis reguliavimas nustato pilnametystės bei asmens psichinės būklės kriterijus (LR Civilinio kodekso¹ 2.5 str.). Įvertinant, kad žmogaus visišką veiksnumą visų pirma siejamas su pilnametyste (arba emancipacija, arba santuokos sudarymu), o dalinis veiksnumas atsiranda nuo 14 metų amžiaus, akivaizdu, kad valstybei iškyla pareiga teisinėmis priemonėmis įtvirtinti neturinčių veiksnumo dėl amžiaus asmenų atstovavimo teisinius pagrindus. LR civilinis kodeksas imperatyviai nustato, kad vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra prižiūrimi tėvų (3.155 str. 1 d.), o tėvai yra savo neveiksnių vaikų atstovais pagal įstatymą (3.157 str. 1 d.). Nepilnamečių vaikų atstovais pagal įstatymą gali būti ir vaikų globėjai (rūpintojai).

¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262.

Civilinės teisės normomis yra aiškiai apibrėžta įstatyminių atstovų teisių ir pareigų visuma bei atsakomybės ribos atstovaujant vaikams turiniuose santykiuose, pvz. sudarant sandorį dėl turto, kurį nuosavybės teise valdo nepilnametis; priimti ar atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vardu ir kt. Tačiau emigracijos procesai nuolat koreguoja atstovavimo vaikams teisinio instituto turinį bei sąlygoja naujo požiūrio paieškas ir teisinio reguliavimo pokyčius. Vis daugėja atvejų, kai tėvams laikinai išvykus, vaikai lieka Lietuvoje su kitais asmenimis, pvz. seneliais. Šiame straipsnyje aptariami aktualiausi atstovavimo nepilnamečiams sveikatos priežiūros ir gydymo įstaigose bei mokyklose teisinio reguliavimo aspektai bei praktinės problemos. Straipsnyje aptariami laikinos globos tėvų prašymu teisinio instituto taikymo ypatumai bei esminiai skirtumai nuo kitų laikinos globos rūšių. Šiame straipsnyje nenagrinėjami atstovavimo vaikui baudžiamajame ir administraciniame procesuose klausimai.

Lietuvos teisės mokslininkai yra paskelbę nemažai mokslinių publikacijų, kuriose atskleidžiama atskiri tėvų (įtėvių), globėjų (rūpintojų) teisių ir pareigų klausimai², mokyklų ir kitų ugdymo įstaigų dalyvavimo užtikrinant atskiras vaikų teises atvejai. Atstovavimas nepilnamečiams vaikams yra viena iš tėvų teisių ir pareigų tinkamo įgyvendinimo priemonių, tačiau atstovavimo vaikams atskiru atveju, pvz. atstovavimo gydymo įstaigose, problematika mokslininkų nėra atskleista. Šios aplinkybės nulemia nagrinėjamos temos aktualumą ir suponuoja būtinybę išsamiau išanalizuoti atstovavimo nepilnamečiams vaikams teisinio reguliavimo aspektus bei praktines problemas.

Tyrimo objektas – atstovavimo nepilnamečiams vaikams sveikatos priežiūros ar gydymo ir ugdymo įstaigose teisinės prielaidos ir praktinės problemos.

Tyrimo tikslas – atskleisti atstovavimo nepilnamečiams vaikams teisinio reguliavimo ypatumus bei ištirti atskirus praktinius probleminius aspektus.

Tikslui pasiekti straipsnyje aptariamas atstovavimo nepilnamečiams vaikams sveikatos priežiūros ar gydymo įstaigoje bei mokymo įstaigoje turinys; apžvelgiamas laikinos globos (rūpybos) nustatymo teisinis reglamentavimas; aptariamos praktinės problemos, susijusios su

² Mikalaukaitė - Šostakienė K., Pranevičienė B. Application of administrative legal liability for the misuse of parental authority. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* (17) : mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolo Romerio universitetas. Viešojo saugumo fakultetas. Kaunas : Mykolo Romerio universitetas. ISSN 2029-1701. 2016, [t.] 17, p. 119-133;

Kairienė B. Tėvų ir vaiko santykių specifiškumas vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu. *Socialinis darbas : mokslo darbai* / Mykolo Romerio universitetas. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas. ISSN 1648-4789. 2012, Nr. 11(2), p. 391-400;

Žiobienė E. (Ne)tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas: teisinio vertinimo ypatumai: *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai*. -Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2013, p.186-212 p.

atstovavimu nepilnamečiams vaikams, kai tėvai dėl įvairių priežasčių laikinai negali vykdyti savo pareigos atstovauti savo vaikams sveikatos priežiūros ir gydymo įstaigose ar mokykloje.

Tyrimo metodai: dokumentų analizės metodu tirti aktualūs regioniniai ir Lietuvos teisės aktai; analitiniu – kritiniu metodu vertinami atstovavimo vaikams teisinio instituto taikymo probleminiai aspektai bei teisinio reguliavimo disfunkcijos; mokslinės literatūros analizės metodas taikomas siekiant įvertinti Lietuvos teisės mokslininkų tyrimų, susijusių su tėvų valdžios tinkamu įgyvendinimu, išvadas.

ATSTOVAVIMO NEPILNAMEČIAMS VAIKAMS TEISINĖS PRIELAIDOS

Civilinės teisės doktrinoje galioja bendra nuostata, kad nepilnamečiai vaikai negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių visa apimtimi. Turtiniuose ir neturtiniuose bei teisiniuose procesiniuose santykiuose atstovauti jiems turi teisę ir pareigą įstatyminiai atstovai (tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai).

Civiliniuose turtiniuose santykiuose iki visiško civilinio veiksnio atsiradimo³ nepilnamečiai vaikai yra atstovaujami savo įstatyminių atstovų, išskyrus sudarant sandorius, kuriems toks atstovavimas nebūtinai (pvz. sudarant smulkius sandorius). Teisės normų nustatytais atvejais paprastai tėvai (įtėviai) ar globėjai atstovauja vaikams sudarydami sandorius iki 14 metų (Civilinio kodekso 2.7 straipsnis) arba duodami sutikimus sandorių sudarymui vaikui nuo 14 metų (Civilinio kodekso 2.8 straipsnis). Tėvų ar globėjų atstovavimas nereikalingas, kai nepilnamečiai iki 14 metų sudaro smulkius buitinius sandorius, pvz. dovanoja draugui knygą; sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma. Nuo 14 metų vaikas turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinius, išradimus, pramoninį dizainą, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius.

Civiliniame procese nepilnamečiams vaikams atstovauja įstatyminiai atstovai, pvz. LR civilinio proceso kodeksas numato, kad „*ieškinį asmenų, kuriems nėra sukakę aštuoniolika metų, interesus, be jų pačių, turi teisę paduoti ir jų atstovai pagal įstatymą*“ (411 straipsnio 1 d.).⁴

³ Pagal LR civilinio kodekso 2.5 str. visiškai civilinis veiksnys atsiranda asmenims nuo 18 metų; 2.9 str. numato asmens nuo 16 metų emancipacijos galimybę; o taip pat visiškai civilinis veiksnys atsiranda nepilnamečiui asmeniui susituokus.

⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.

Atstovavimas neturtiniuose santykiuose paprastai susijęs su vaiko atstovavimu institucijose (mokymo, sveikatos priežiūros ir gydymo įstaigose ir kt.). Natūralus ir prigimtinis atstovavimas vaikams yra vaiko tėvų (įtėvių) valia išreikšti veiksmai, kuriais siekiama geriausio ir naudingiausio atstovaujama vaikui rezultato, t.y. atstovavimas visad siejamas su geriausių vaiko interesų ir poreikių tenkinimu. Kai dėl objektyvių ar ypatingų subjektyvių (pvz., abiejų arba vienintelio iš jų sunki psichinė liga, suėmimas ir kt.) priešasčių tėvai negali atstovauti savo vaikams, jiems atstovauja tinkamai paskirtas globėjas ar rūpintojas.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 20 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „*Vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą*“.⁵ Nacionaliniu teisiniu reguliavimu įtvirtintos dvi vaiko globos (rūpybos) rūšys: laikinoji globa (rūpyba) ir nuolatinė globa (rūpyba) (Civilinio kodekso 3.252 straipsnis). Civiliniame kodekse apibrėžiamos vaiko globos (rūpybos) ir laikinos globos (rūpybos) sąvokos.⁶ Vaiko globos organizavimo nuostatų⁷ 27 punkte įtvirtinta, kad vaiko globėjas (rūpintojas) nepriklausomai nuo vaiko globos (rūpybos) rūšies ir formos, be kita ko, vykdo atstovavimą vaiko teisėms ir teisėtiems interesams ir jų gynimą, kad būtų užtikrinti vaiko vystymosi poreikiai, jo teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimas.

Lietuvoje daugėja šeimų, kuriose tėvams išvykus laikinai dirbti į kitą valstybę, vaikai yra paliekami kitų asmenų priežiūrai (pvz. senelių). Tinkamas rūpinimasis vaikais suvokiamas ir kaip tėvų pareiga užtikrinti, kad laikinai be jų priežiūros likusiam vaikui tinkamai atstovaus kiti asmenys. Teisiškai pagrįstas pasirinkimas – laikinos globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymas. Taigi, svarbu aptarti šios laikinos globos (rūpybos) formos ypatumus.

Lietuvos Respublikos teritorijoje likusio be tėvų globos vaiko laikinosios globos (rūpybos) formų (skubaus, planuoto ir tėvų prašymu) nustatymo procesą reglamentuoja Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai⁸. Laikina globa suprantama kaip globa, kuri trunka ne ilgiau kaip dvylika mėnesių. *Laikinoji globa (rūpyba) tėvų prašymu* negali būti nustatoma kitais

⁵ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

⁶ *Vaiko laikinoji globa* (rūpyba) suprantama, kaip laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas, jo teisių ir teisėtų interesų atstovavimas bei gynimas šeimoje, šeimynoje ar institucijoje; *nuolatinė globa* (rūpyba) nustatoma be tėvų globos likusiems vaikams, kurie esamomis sąlygomis negali grįžti į savo šeimą, ir jų priežiūra, auklėjimas, teisių bei teisėtų interesų atstovavimas ir gynimas pavedamas kitai šeimai, šeimynai ar vaikų globos (rūpybos) institucijai (Civilinio kodekso 3.253 str. 1 d.; 3.256 straipsnis).

⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 35-1275.

⁸ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymas „Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo Nr. 56. Nauja redakcija *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 141-7286.

nei nepilnamečio vaiko laikino išvykimo iš Lietuvos atvejais, be to, tai turi neprieštarauti šio teisinio instituto tikslui – užtikrinti vaiko interesus laikinai paskiriant įstatyminį atstovą, kuris prižiūrėtų vaiką, juo rūpintųsi, užtikrintų pagrindinių vaiko teisių ir laisvių realizavimą, bei tinkamai atstovautų globojamam vaikui. Laikinos globos (rūpyba) tėvų prašymu skyrimas yra miesto/rajono savivaldybės administracijos kompetencijai priskirtas klausimas. Tėvai, planuodami laikinai išvykti į užsienio valstybę turi pasirinkti tinkamiausią fizinį asmenį savo vaikui prižiūrėti ir pateikti būtinus dokumentus⁹ prieš 30 kalendorinių dienų iki išvykimo Vaiko teisių apsaugos skyriui. Tėvams kyla pareiga laikinu globėju pasiūlyti tokį asmenį, kuris galėtų geriausiai prižiūrėti vaiką ir tinkamai jam atstovauti, pavyzdžiui, asmuo, baustas už tyčinį nusikaltimą, negali būti paskirtas laikinu globėju. Šios rūšies laikina globa įforminama administracijos direktoriaus įsakymu.

Kai vienas iš tėvų, su kuriuo vaikas iki šiol gyveno, laikinai išvyksta iš Lietuvos Respublikos ir dėl to negali atstovauti nepilnamečiam vaikui ir kitaip tinkamai rūpintis juo, tėvų valdžios lygybės principas suponuoja pareigą kitam vaiko tėvui (jei jis lieka Lietuvos Respublikoje) rūpintis vaiku. Tokiu atveju nustatyti laikiną vaiko globą (rūpybą) tėvų prašymu su kitu asmeniu galima būtų šiais atvejais: vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo ar motinos ryšiai yra visiškai nutrūkę; vaikas pagrįstai atsisako gyventi su skyrium gyvenančiu tėvu ar motina; yra kitos itin svarbios priežastys. Tačiau tai sukuria kolizinę situaciją, kuomet faktiškai vaiko įstatyminiu atstovu tuo pačiu galėtų būti ir tėvas ar motina, ir laikinas globėjas (rūpintojas), o jų požiūriai į vaiko atstovavimą iš esmės gali skirtis, pvz. sveikatos priežiūros ar gydymo įstaigoje – vienas sutinka dėl vaiko skiepavimo, o kitas kategoriškai nesutinka; vienas parenka tikybos, kitas – etikos pamokas. Kurio subjekto atstovavimui tokiu atveju turi būti teikiamas prioritetas? Nepaneigiant nei vieno iš minėtų subjektų atstovavimo vaikui teisių ir pareigų, tokiu atveju reiktų atstovų valią derinti su geriausiais vaiko interesais, kurie nustatomi atsižvelgiant į vaiko poreikius.

ATSTOVAVIMO NEPILNAMEČIAMS VAIKAMS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS IR GYDYMO ĮSTAIGOSE ASPEKTAI

LR civilinis kodeksas¹⁰ įtvirtina tėvų teisę ir pareigą atstovauti savo neveiksniems nepilnamečiams vaikams, veikiant atstovavimo pagal įstatymą pagrindū (3.157 straipsnis). Tokio atstovavimo teisės neturi tėvai, teismo sprendimu pripažinti neveiksniais šioje srityje

⁹ Tokių dokumentų sąrašas patvirtintas Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų 24 punkte.

¹⁰ *Supra note 1*

arba ribotai veiksniais šioje srityje, o taip pat kitais įstatymu nustatytais atvejais., Nepilnamečiams vaikams atstovauti gali ir globėjai (rūpintojai), turintys atstovavimo teisę patvirtinantį dokumentą. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas detalizuoja atstovavimo vaikams subjektų ratą ir nurodo, kad „teisėti vaiko atstovai yra tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai ir kiti asmenys, kurie pagal įstatymą ar kitą teisės aktą privalo rūpintis vaiku, jį auklėti, globoti, jam atstovauti, ginti jo teises ir teisėtus interesus“¹¹ (Įstatymo 3 straipsnis).

Vaikai turi neginčijamą teisę į sveikatos apsaugą. Akivaizdu, kad šios teisės realizavimas labai priklauso nuo įstatyminių vaiko atstovų aktyvių veiksmų, t.y. tinkamo ir savalaikio kreipimosi dėl sveikatos priežiūros paslaugų suteikimo į gydymo įstaigas. Tačiau vien greito reagavimo į vaiko sveikatos pokyčius nepakanka. Būtina įvertinti ir tinkamo atstovavimo vaikui sveikatos priežiūros įstaigose teisinius aspektus. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme¹² įvardinti atvejai, kai prieš teikiant tam tikras medicinos paslaugas pacientui (pvz. prieš atliekant pacientui chirurginę operaciją, invazinę ir (ar) intervencinę procedūrą ir kt.) būtinas paciento rašytinis sutikimas (Įstatymo 17 straipsnis). Kai asmuo yra veiksnus ir nėra kitų kliūčių, paprastai pats pacientas raštu sutinka/nesutinka su medicininės paslaugos suteikimu. Tačiau nepilnamečiai vaikai tokio sutikimo pasirašyti paprastai negali. Pacientas teises įgyja, pareigas prisiima ir jas įgyvendina pats arba per savo atstovus. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme¹³ yra pateikiami šie atstovavimo nepilnamečiams atvejai: paciento atstovai pagal įstatymą arba atstovai pagal pavedimą. Minėto įstatymo 22 straipsnyje nustatoma, kad nepilnamečiam pacientui *iki 16 metų* atstovauja jo atstovai pagal įstatymą: vienas iš tėvų (įtėvių), globėjas, rūpintojas arba jei tokiam pacientui yra nustatyta institucinė globa (rūpyba), atstovauja šių įstaigų paskirti asmenys, pateikę atstovavimą patvirtinantį dokumentą. Taigi, nors Civilinio kodekso 3.156 straipsnis įtvirtina teisinę tėvo ir motinos valdžios vaikui lygybę, tačiau minėta Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo norma susiaurina tėvų valdžią ir nustato, jog medicinos paslaugų atlikimui pakanka vieno iš vaiko tėvų rašytinės valios išraiškos. Įstatymo 19 ir 21 straipsniai apibrėžia, kad paciento *nuo 16 metų* atstovais gali būti: atstovai pagal įstatymą ir atstovai pagal pavedimą. Numatoma, kad toks pacientas pats gali pasirinkti

¹¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996-04-12, Nr. 33-807.

¹² Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996-10-23, Nr. 102-2317

¹³ *Supra note 12*

atstovą pagal pavedimą ir tokiu atveju atstovavimas įforminamas notarine tvarka arba pacientas apie savo pasirinktą atstovą pasirašytinai gali nurodyti savo medicinos dokumentuose.

Tais atvejais, kai nepilnamečius vaikus augina tėvai (įtėviai) arba yra tinkamai įforminti globos (rūpybos) teisiniai santykiai, praktinių problemų dėl vaikų atstovavimo gydymo įstaigose neturėtų kilti. Atstovavimo nepilnamečiams vaikams sveikatos priežiūros įstaigose problematika susijusi su kitų asmenų (pvz. senelių, auklių) galimybėmis nepilnamečiam vaikui atstovauti konkrečioje sveikatos priežiūros ar gydymo įstaigoje. Situacijos, kuomet vaiką į sveikatos priežiūros įstaigą atlydi ne tėvai, o, pavyzdžiui, auklė, seneliai, vyresni pilnamečiai broliai/seserys, gali susiklostyti ne tik dėl tėvų emigracijos, kai tėvams išvykus vaikai lieka laikinai gyventi su seneliais ir nėra įforminama laikina globa tėvų prašymu, bet ir dėl tėvų užimtumo darbe ar kitokių aplinkybių. Ir tokios situacijos nebūtinai bus susijusios su ūmiu sveikatos sutrikimu, tai gali būti profilaktinis patikrinimas, kreipimasis dėl skiepavimo, dėl kraujo tyrimo ir kt. Praktikoje vis dar pasitaiko požiūrio, jog tokiu atveju reikia turėti notaro patvirtintą įgaliojimą, kuriuo tariamai suteikiama asmeniui teisė atstovauti vaikui sveikatos priežiūros įstaigoje. Toks suvokimas yra teisiškai ydingas. LR civilinio kodekso 2.137 straipsnio 1 d. pateikiama įgaliojimo sąvoka - įgaliojimu laikomas rašytinis dokumentas, asmens (įgaliootojo) duodamas kitam asmeniui (įgaliotiniui) atstovauti įgaliotojui nustatant ir palaikant santykius su trečiaisiais asmenimis. Taigi, įgaliojimas duodamas tam tikriems juridiniams veiksams, susijusiems su trečiaisiais asmenimis, atlikti, tačiau atlikti nepilnamečio vaiko atstovo pagal įstatymą pareigas ar perduoti kitaip globoti kitam asmeniui savo vaiką įstatyme nėra numatyti, nes įgaliojimo paskirtis visai kitokia. Iš tėvų valdžios kylančios teisės ir pareigos yra asmeninės ir jos negali būti perduotos įgyvendinti kitiems asmenims. Vaikas nėra civilinės apyvartos objektas, todėl negalima įgaluoti kito asmens būti įstatyminiu vaiko atstovu nei sveikatos priežiūros ar gydymo įstaigoje, nei mokykloje, nei kitoje institucijoje. Įvertinant tai, kad tokio pobūdžio įgaliojimai negali sukurti teisinių pasekmių, notarai neturėtų tvirtinti tokių įgaliojimų, kuriais nepilnamečių vaikų tėvai savo pareigas paveda atlikti tretiesiems asmenims, o sveikatos priežiūros ar gydymo įstaigos neturėtų tokių įgaliojimų vertinti kaip tinkamo dokumento, patvirtinančio atstovavimą nepilnamečiam vaikiui. Jeigu tėvai laikinai negali rūpintis savo vaikais, pvz. laikinai išvyksta dirbti į kitą valstybę, tėvai privalo iš anksto pasirūpinti, kad likęs Lietuvoje vaikas turėtų tinkamą įstatyminį atstovą, t.y. kreiptis į savivaldybę ir siekti, kad būtų skiriama vaiko laikinoji globa (rūpyba) tėvų prašymu.

Teisinės prielaidos tėvams pasirūpinti savo vaikais ir atstovauti jiems sveikatos priežiūros, gydymo ar mokslo įstaigoje įtvirtintos darbo teisinius santykius

reglamentuojančiose teisės normose. Pavyzdžiui, LR darbo kodekso 214 straipsnyje įtvirtintos papildomos lengvatos asmenims, auginantiems vaikus (darbdaviai privalo suteikti darbuotojams, auginantiems neįgalų vaiką iki 18 metų arba du vaikus iki 12 metų, vieną papildomą poilsio dieną per mėnesį (arba sutrumpinti darbo laiką 2 valandomis per savaitę), o auginantiems 3 ir daugiau vaikų iki 12 metų, – dvi dienas per mėnesį (arba sutrumpinti darbo laiką 4 valandomis per savaitę), mokant darbuotojui jo vidutinį darbo užmokestį).¹⁴

Visgi, būtina pažymėti, kad ne tik tėvai (įtėviai), globėjai (rūpintojai) turi teisę nepilnametį vaiką pristatyti į sveikatos priežiūros ar gydymo įstaigą. Būtinoji medicinos pagalba nenumatytais ypatingais atvejais nepilnamečiui vaikui privalo būti suteikiama net ir nesant įstatyminių vaiko atstovų, t.y. nesvarbu, kas pristatytų tokį vaiką į gydymo įstaigas (mokytojas, auklė, senelis ar kt.). Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 18 straipsnio 2 d. nustatyta, jog tais atvejais, kai sveikatos priežiūra turi būti teikiama nepilnamečiam pacientui iki 16 metų ir nėra tinkamų įstatyminių atstovų arba nėra galimybių su jais susisiekti taip greitai – tokiu atveju sprendimą dėl pacientui teiktinos sveikatos priežiūros masto, alternatyvos pasirinkimo priima sveikatos priežiūrą teikiantis gydytojas, o prireikus – gydytojų konsiliumas, išimtinai vadovaudamasis paciento interesais. Minėto straipsnio 3 d. reglamentuoja, kad dėl „nepilnamečio paciento iki 16 metų, kurio tėvai vengia atlikti atstovo pagal įstatymą funkcijas ir kuriam nėra nustatyta laikinoji globa ar rūpyba, kai nepilnamečio paciento tėvai (įtėviai) tarpusavyje nesutaria dėl sveikatos priežiūros masto, sprendimus dėl teiktinos sveikatos priežiūros masto, alternatyvos pasirinkimo priima gydantis gydytojas, o prireikus – gydytojų konsiliumas, išimtinai vadovaudamasis paciento interesais. Įstatymai gali nustatyti, kada šioje dalyje nurodytais atvejais būtinas teismo leidimas. Dėl tokio leidimo į teismą kreipiasi sveikatos priežiūros įstaiga arba nepilnamečio paciento atstovas pagal įstatymą.“¹⁵ Analogišku atveju, kai pacientui jau yra 16 metų, tačiau jis negali būti laikomas gebančiu protingai vertinti savo interesus, ir nėra įstatyminių atstovų ar atstovų pagal pavedimą arba nėra galimybių su jais susisiekti taip greitai, kaip tai būtina, ar gauti jų informacija pagrįstą sutikimą laiku, sprendimą dėl pacientui teiktinos sveikatos priežiūros ir jos masto, alternatyvos pasirinkimo taip pat priima sveikatos priežiūrą teikiantis gydytojas, o prireikus – gydytojų konsiliumas, išimtinai vadovaudamasis paciento interesais.

Kita teisinių diskusijų reikalaujanti problema yra susijusi su nacionaliniu teisiniu reglamentavimu dėl atstovavimo nepilnamečiam vaikui įtraukiant jį į medicinos bandymus ar

¹⁴ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 64-2569.

¹⁵ *Supra note 12*

tyrimus. Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁶ draudžia su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, atlikti mokslinius ar medicinos bandymus. Civilinio kodekso 2.25 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta nuostata, susijusi su fizinio asmens neliečiamumu: „Be paties asmens (o kai asmuo neveiksnius šioje srityje, – be jo atstovo pagal įstatymą) valios ir laisvo sutikimo su juo negali būti atliekami jokie moksliniai, medicinos bandymai ar tyrimai. Šis sutikimas turi būti išreikštas raštu.“¹⁷ Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymo¹⁸ 7 straipsnio 3 d. reglamentuojama, kad dėl vaiko dalyvavimo biomedicininame tyrime¹⁹ asmens sutikimą dalyvauti tyrime duoda vaiko atstovai pagal įstatymą. Analogiškai reglamentuojama, kad asmens sutikimą dalyvauti biobanko veikloje dėl vaiko biologinio ėminio ir sveikatos informacijos tvarkymo duoda vaiko atstovai pagal įstatymą. Pagal teisės normos konstrukciją neaišku, ar tokį sutikimą turi duoti abu tėvai, ar vienas iš tėvų (pvz. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme įtvirtinta aiški nuostata, kad pakanka vieno iš tėvų sutikimo). Įvertinant sprendžiamo klausimo dėl atstovavimo vaikui jautrumą ir svarbą (tyrimai ir bandymai susiję su galimu didesniu ar mažesniu poveikiu vaiko sveikatai), abiejų tėvų valdžios vaikui lygybę bei aplinkybę, kad į tyrimą gali būti įtraukiami nepilnamečiai vaikai, negalintys suprasti informacijos apie tyrimą ir duoti sutikimą jame dalyvauti, turėtų būti nepilnamečiam vaikui taikoma padidinta teisinė apsauga ir minėta nuostata aiškinama plečiamai, t.y. valią turėtų išreikšti abu tėvai. Tokiu būdu būtų galimybė išvengti ir tam tikro tėvų piktnaudžiavimo atvejų siekiant naudos. Vaiko teisių apsaugą reguliuojantys teisės aktai nustato, kad vaiko teisių apsaugos institucija arba prokuroras gali imtis priemonių vaiko teisėms užtikrinti, jei vaiko tėvai ar globėjai (rūpintojai) pažeidinėja vaiko teises. Taigi, tikslinga teisiniu reguliavimu įtvirtinti prievolę derinti su Vaiko teisių apsaugos tarnyba, jei vaikas yra iš rizikos šeimos. Kristina Zamarytė-Sakavičienė pateikia nuomonę, kad „*Reikalavimo VTAT [Vaiko teisių apsaugos tarnybos - aut.pastaba] dalyvauti kiekvieno vaiko įtraukimo į tyrimą procese laikymasis dėl papildomų biurokratinių procedūrų labai apsunkintų Pediatriinio reglamento*

¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr.33-1014.

¹⁷ Supra note 1

¹⁸ Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 44-1247 (nauja redakcija – *TAR*, 2015, i. k. 2015-14272.

¹⁹ Šiame įstatyme *biomedicininiais tyrimais* laikomas biomedicinos mokslų hipotezių patikrinimas mokslo tiriamaisiais metodais, kuriuo siekiama plėtoti mokslo žinias apie žmogaus sveikatą, ligas, jų diagnostiką, gydymą ar profilaktiką.

*skatinamų tyrimų vykdymą ir vaistų, skirtų vaikams, kūrimą.*²⁰ Visgi, manytina, kad vaiko (ypač negalinčio savarankiškai išreikšti savo nuomonę) įtraukimo į klinikinius tyrimus privalomas derinimas su Vaiko teisių apsaugos tarnyba nėra perteklinis ir būtų teisiškai pagrįstas. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos įstatyme²¹ yra įtvirtintas imperatyvas, draudžiantis bet kokius mokslinius bandymus ar kitokius eksperimentus su vaiku, kurie gali pakenkti jo gyvybei, sveikatai, normaliam asmenybės vystymuisi, netgi tada, jei yra vaiko, jo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų sutikimas (7 straipsnis). Ši nuostata suponuoja įstatymų leidėjui pareigą teisiniu reguliavimu įvirtinti galimybę vaikui dalyvauti tik individualią aiškia naudą teikiančiuose klinikiniuose tyrimuose, tačiau Lietuvos Respublikos biomedicininiių tyrimų etikos įstatyme nėra aiškiai apibrėžta, kokius klinikinius tyrimus (ar kokia apimtimi dalyvauti biobanko veikloje dėl vaiko biologinio ėminio) galima atlikti su nepilnamečiu vaiku. Taigi, bet kokie teisiniai saugikliai yra pagrįsti ir koreliuoja su geriausio vaikai sprendimo priėmimo siekimu, jo tikrųjų poreikių tenkinimu.

Galima laikino globėjo bei vieno iš tėvų atstovavimo nepilnamečiam vaikui konkurencija, kai valia duoti/neduoti sutikimą vaikui dalyvauti biomedicininiam tyrimo ar dalyvauti biobanko veikloje dėl vaiko biologinio ėminio skirsis. Kyla klausimas, kaip turėtų pasielgti šiuos tyrimus organizuojantis subjektas? Laikinos globos (rūpybos) atveju tėvai nepraranda savo valdžios, išskyrus tėvus, kurie pagal teisės aktus yra praradę atstovavimo teisę (pvz. teismo pripažinti neveiksnius šiose srityje), taigi, darytina išvada, kad net tuo atveju, kai yra paskirtas laikinas globėjas, tėvai ar vienas iš tėvų gali dalyvauti priimant sprendimus dėl vaiko. Geriausiai atitinkančio vaiko interesus sprendimo principas lemia, kad tokiu atveju tikslinga įvertinti, kurio įstatyminio atstovo motyvai labiausiai atitinka vaiko poreikius, kuris iš jų išreiškė valią pirmasis, kitus individualius aspektus.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos biomedicininiių tyrimų etikos įstatyme yra įtvirtinta informavimo pareiga vaikui apie siūlomą atlikti tyrimą jam suprantama forma, taip pat yra numatyta galimybė vaikui, gebančiam suprasti jam pateiktą informaciją, atsisakyti dalyvauti biomedicininiam tyrimo arba pradėjus jį – nutraukti, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja paties vaiko interesams. Ar vaiko noras nedalyvauti tyrimo neprieštarauja vaiko interesams, vėlgi, sprendžia vaiko atstovai pagal įstatymą, atsižvelgdami į tyrėjo nuomonę.

²⁰ Zamarytė-Sakavičienė K. Asmens sutikimo dalyvauti pediatrijame klinikiniam vaistinio preparato tyrimo teisiniai aspektai. *Socialinių mokslų studijos*. 2013, 5(1): mokslinių straipsnių rinkinys/Mykolo Romerio universitetas. ISSN 2029–2244, p. 275–290;

²¹ *Supra note 11*

ATSTOVAVIMAS NEPILNAMEČIAMS VAIKAMS MOKYKLOJE

*Vaiko teisių konvencijos*²² 18 straipsnio 1 punktą numato, kad tėvams arba, atitinkamais atvejais, teisėtiems globėjams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Pagrindinis jų rūpestis turi būti vaiko interesai. Nacionaliniu teisiniu reguliavimu yra detalizuojamas teisėtų vaiko interesų apsaugos mechanizmas.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo²³ 35 straipsnyje yra įtvirtinta vaiko teisė į mokslą, kuri garantuojama Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Švietimo įstatymo ir kitų teisės aktų; mokslas vaikams iki 16 metų yra privalomas ir atsižvelgdami į vaiko amžių, jo išsilavinimo lygį, tėvai arba kiti teisėti vaiko atstovai turi teisę parinkti švietimo įstaigą, mokymosi formą bei metodus pagal vaiko protines ir fizines galias, įsitikinimus bei gabumus. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme²⁴ įtvirtinta asmens teisė rinktis valstybinę, savivaldybės ar nevalstybinę mokyklą ir ją keisti. Priėmimo į mokyklą, perėjimo ir perkėlimo į kitą mokyklą tvarka yra įtvirtinta Įstatymo 29 straipsnyje. Akivaizdu, kad daugelį klausimų, susijusių su labiausiai vaikui tinkančios ir jo poreikius atitinkančios mokyklos parinkimu, sprendžia įstatyminiai vaiko atstovai.

Kaip jau minėta, Lietuvoje nuolat daugėja šeimų, kuriose nepilnamečių vaikų tėvai išvyksta laikinai dirbti į kitą valstybę. Tėvai, planuodami laikinai išvykti, privalo įvertinti savo teisę ir pareigą užtikrinti vaiko teisę mokytis ir iki išvykimo pasirūpinti teisėtu instrumentu – laikinos globos (rūpybos) tėvų prašymu, nustatymu. Priešingu atveju tėvai piknaudžiauja savo teise, nevykdo savo pareigos – užtikrinti vaiko teisę į mokslą. Ir tai aktualu ne tik parenkant mokyklą bei atliekant formaliuosius veiksmus (būtinų dokumentų pateikimas ir kt.), tačiau ir sutarties su mokykla pasirašymui.

Akivaizdu, kad tėvų dalyvavimas vaiko mokyklos gyvenime nėra visais atvejais paremtas teisiniu atstovavimo vaikui institutu (pavyzdžiui, dalyvavimas vaikų rengiamose šventėse, konkursuose, talkose, labdaros akcijose ir kt.). Tinkamas įstatyminis atstovavimas nepilnamečiam vaikui mokykloje yra aktualus tik teisės normose nustatytais atvejais, pavyzdžiui, pasirenkant tikybos dalyką. Dorinis ugdymas yra pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo dalis, o tikyba yra pasirenkama dorinio ugdymo dalis. Nuo 14 metų amžiaus vaikas gali pats išreikšti nuomonę dėl tikybos dalyko, o iki šio amžiaus – šį sprendimą už vaikus

²² Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

²³ *Supra note 11*

²⁴ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1991, Nr. 153-0

priima įstatyminiai atstovai, kurių pageidavimu tikybos dalykas gali būti įtrauktas į jų vaikų ikimokyklinį ugdymą.

Kita galima probleminė situacija, su kuria gali susidurti ugdymo įstaigos, yra susijusi su Švietimo įstatymo 22 straipsnio 1 dalyje įvardinta sveikatos priežiūros mokykloje paskirtimi – „saugoti ir stiprinti mokinių sveikatą, aktyviai bendradarbiaujant su jų tėvais, globėjais (rūpintojais)“.²⁵ Ši teisinė nuostata suponuoja mokyklos pareigą mokinio sveikatos priežiūros klausimus derinti su įstatyminiais atstovais. Probleminės situacijos galimos tuomet, kai vaiko įstatyminiai atstovai netinkamai vykdo atstovavimą vaikams, o netinkamas atstovavimas gali pasireikšti ir neveikimu. Pavyzdžiui, mokyklos atstovai kviečia atvykti į mokyklą vaiko įstatyminius atstovus (pvz., tėvus) dėl susitikimo/nesutikimo, nes mano, jog svarbu patikrinti vaiko kraują (pvz., įtariant apsvaigimą nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų), arba reikia skubiai patikrinti galvos plaukus (pvz., įtariant, kad vaikas užsikrėtęs utėlėmis), tačiau į mokyklą atvyksta vaiko seneliai (pvz., tėvai išvykę, laikina globa nenustatyta). Esant tokiai situacijai, senelių išreikšta valia neturi teisinės galios ir neatstoja įstatyminių atstovų susitikimo/nesutikimo, o dažnai vaiko sveikatos ar higienos problemą reikia spręsti nedelsiant. Žinoma, tokiais atvejais yra galimybė inicijuoti tėvams teisinės atsakomybės taikymą už netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą.

Pažymėtina, kad teisiniu reguliavimu yra įtvirtintas imperatyvas, kad vaikai gali dalyvauti tam tikruose turistiniuose žygiuose, išvykos renginiuose ir kt. tik turėdami tėvų arba teisėtų vaiko globėjų (rūpintojų) rašytinį sutikimą. Taigi, tokiais atvejais, mokyklai privalo būti pateiktas įstatyminio vaiko atstovo sutikimas, o kitų pilnamečių asmenų sutikimas neturi galios, nors ir būtų įrodinėjama, kad šie asmenys faktiškai gyvena su vaiku ir juo rūpinasi. Šiuo atveju teisinė atsakomybė tėvams nekyla, tačiau nukenčia vaiko interesai, apribojama jo galimybė tobulėti, bendrauti su bendraamžiais bei plėsti akiratį.

Paprastai netinkamo atstovavimo nepilnamečiams vaikams atvejais mokyklose paaiškėja tuomet, kai atsitinka nelaimingas atsitikimas arba paaiškėja vaiko teisių pažeidimas. Dažnų situacijų būtų galima išvengti arba sumažinti neigiamas pasekmes, jeigu mokyklų vadovai ir pedagogai turėtų pakankamai žinių apie tinkamą atstovavimą vaikams mokykloje. Teisinis raštingumas priskiriamas bendrosioms pedagogų kompetencijoms, todėl labai svarbu, kad pedagogai turėtų pakankamą teisinio raštingumo lygį, kurio kėlimo prievolę ir galimybes užtikrintų valstybė.

²⁵ *Ibit*

IŠVADOS

Iš tėvų valdžios kylančios teisės ir pareigos yra asmeninės ir jos negali būti perduotos įgyvendinti kitiems asmenims jokiais pagrindais. Nacionalinis teisinis reguliavimas įtvirtina globos (rūpybos) teisinį institutą, kuriuo užtikrinamas atstovavimas vaikui, kai tėvai neįgyvendina ar negali tinkamai įgyvendinti tėvų valdžios. Įstatyminiai atstovai atstovauja nepilnamečiams vaikams turtiniuose, neturtiniuose bei teisiniuose procesiniuose santykiuose.

Tinkamas tėvų valdžios įgyvendinamas siejamas su tėvų pareiga ir teise pasirinkti vaiko laikinos globos nustatymu, jei planuojama išvykti laikinai dirbti į kitą valstybę. Šiam tikslui labiausiai teisiškai pagrįstas būdas – laikinos globos (rūpybos) tėvų prašymu nustatymas (ne ilgesniam nei 12 mėnesių terminui). Laikinas globėjas (rūpintojas) įgyja atstovo pagal įstatymą teisės ir pareigas, todėl tinkamai gali atstovauti gydymo, sveikatos priežiūros įstaigose bei mokykloje.

Būtina konkretinti teisinį reguliavimą ir nustatyti, kad įtraukiant nepilnamečius vaikus į biomedicininį tyrimą arba biobanko veiklą dėl vaiko biologinio ėminio, reikia abiejų tėvų arba globėjo (rūpintojo) sutikimo, o jei vaikas yra iš rizikos šeimos – ir Vaiko teisių apsaugos tarnybos pritarimo. Šios nuostatos galėtų būti netaikomos, kai tokius tyrimus reikia atlikti skubiai ir jie yra naudingi vaiko sveikatai.

Kai nesutampa vaiko įstatyminių atstovų nuomonė tam tikru klausimu neturtiniuose santykiuose (pvz. dėl vaiko skiepijimo, dėl dalyvavimo biomediciniame tyrime), atstovų valia derintina su geriausio vaiko interesams sprendimo principu.

Siekiant išvengti probleminių situacijų dėl netinkamo atstovavimo vaikams instituto taikymo mokykloje, būtina plėtoti mokyklų vadovų bei mokytojų kompetencijas teisinio raštingumo srityje.

LITERATŪRA

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr.33-1014.
4. Lietuvos Respublikos biomedicinių tyrimų etikos įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 44-1247, nauja redakcija – TAR, 2015, i. k. 2015-14272.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
7. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317.
8. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

9. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymas „Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo Nr. 56. Nauja redakcija Valstybės žinios, 2012, Nr. 141-7286.
10. LR švietimo įstatymas. Lietuvos aidas, 1991, Nr. 153-0
11. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 35-1275.
13. Kairienė B. Tėvų ir vaiko santykių specifiškumas vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu. Socialinis darbas : mokslo darbai / Mykolo Romerio universitetas. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas. ISSN 1648-4789. 2012, Nr. 11(2), p. 391-400;
14. Mikalaukaitė - Šostakienė K., Pranevičienė B. Application of administrative legal liability for the misuse of parental authority. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (17) : mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolo Romerio universitetas. Viešojo saugumo fakultetas. Kaunas : Mykolo Romerio universitetas. ISSN 2029-1701. 2016, [t.] 17, p. 119-133;
15. Mikelėnas V. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2009, 440 p.
16. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje.-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, 360 p.
17. Zamarytė-Sakavičienė K. Asmens sutikimo dalyvauti pediatriniam klinikiniame vaistinio preparato tyrime teisiniai aspektai. Socialinių mokslų studijos. 2013, 5(1): mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolo Romerio universitetas. ISSN 2029–2244, p. 275–290;
18. Žiobienė E. (Ne)tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas: teisinio vertinimo ypatumai: Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai.-Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2013, p.186-212 p.

SPECIFICITY OF MINOR CHILDREN REPRESENTATION

Daiva Bereikienė*

Mykolas Romeris University

Summary

Legal institute of minor children representation is closely associated with the proper use of parental authority. The article identifies the entities that have the right and duty to represent the minor children, legally-based representation of the behavior of children cases. Civil law is defined by legal representatives, rights and obligations and liability limits in representing children in property relations, but in practice there is a problem with the minor children representation opportunities to others, when parents (adoptive parents) for a variety of reasons, are temporarily unable to adequately represent their children. The paper researched the representation of minor children in health care institution and educational institution. Carried temporary custody kinds comparative analysis. The article concludes that from parent authority arising rights and obligations are personal and can not be transferred to the implementation of other persons, legal representatives have a duty to take care and ensure that the child is properly represented in health care, medical, educational institutions, even when the parents themselves, for important reasons, are temporarily unable to fully implement its duty to represent children. It is proposed to apply legal institute of the temporary custody (care) at the request of parents.

Keywords: children representation; capability of an individual; parental responsibility.

Daiva Bereikienė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: aplinkosaugos teisė, civilinis procesas.

Daiva Bereikienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer. Research interests: environmental law, civil procedure law.

MOKYKLŲ DALYVAVIMAS APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE PROCESĖ

Ramunė Jakštienė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El.paštas: jakstieneramune@gmail.com*

Anotacija. Pripažįstama, kad vienas iš efektyvių veiksnių, lemiančių tinkamą teisinių mechanizmų įgyvendinimą apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje srityje, yra sėkmingas tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Švietimo ir ugdymo įstaigoms taip pat numatytas reikšmingas indėlis šiame procese. Smurtui artimoje aplinkoje būdingas didelis latentiskumas, todėl pagalba nukentėjusiems vaikams nesuteikiama ne tik dėl nepakankamo bendradarbiavimo tarp institucijų, bet ir todėl, kad apie dalį žinomų smurto prieš vaikus atvejų iš viso nepranešama atsakingoms institucijoms. Mokyklos turi pareigą pranešti apie galimą smurtą prieš vaiką šeimoje, tačiau dėl įvairių priežasčių šios pareigos vykdymas nėra pakankamas.

Pagrindinės sąvokos: smurtas artimoje aplinkoje, baudžiamasis procesas.

IVADAS

Jau penkerius metus Lietuvoje taikomas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (toliau – ir ANSAAI)¹. Pernai pradėtos taikyti ir ES Nusikaltimų aukų teisių direktyvos (toliau – ir Direktyva)² nuostatos dėl garantijų nukentėjusiems užtikrinimo. Policijos departamento duomenimis, policijoje užregistruotų iškvietai dėl smurto artimoje aplinkoje ir pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičius nuolat didėja: 2012 m. – atitinkamai 18268 ir 7586, 2013 m. – 21615 ir 10015, 2014 m. – 29339 ir 10374, 2015 m. – 38510 ir 10703. Tokios nusikalstamos veikos 2015 m. sudarė 14,8% bendro nusikalstamumo lygio, ir šis rodiklis taip pat didėja, lyginant kelerių paskutiniųjų metų duomenis: 2012 m. – 9,2%, 2013 m. – 10,5%, 2014 m. – 12,5%³. Reikšmingi ir nepilnamečių smurto prieš šeimos narius atvejai⁴. 2015 m. dažniausiai vaikai nukentėjo nuo smurtinio pobūdžio nusikalstamų veikų – fizinio skausmo sukėlimo (779 (36%)), nesunkių sveikatos sutrikdymų (91 (4,2%)) – kurios pirmiausiai sietinos

¹ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475.

² Europos parlamento ir tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. 2012-10-25.

³ Bajorinas, Artūras. *Statistika ir tendencijos*: pranešimas konferencijoje, 2016-02-08.

⁴ Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014-05-28 nutarimu Nr. 485. *TAR*, 2014-06-02, Nr. 5986. 11.3 p.

su smurtu artimoje aplinkoje⁵. Žinoma, šie skaičiai pirmiausiai rodo ne tiek pačių smurtinių incidentų artimoje aplinkoje daugėjimą, kiek didėjančią skaičių atvejų, kai apie juos teisėsaugos institucijoms tampa žinoma ir pradedamas baudžiamasis procesas. Vis dėlto smurto šeimoje paplitimas ir pobūdis išlieka neraminantis, ypač įvertinant nors ir mažėjančią, bet vis dar ryškų šių nusikalstamų veikų latentškumą – dauguma aukų nepraneša policijai apie nusikaltimą⁶. Pastaraisiais metais didžioji dalis ypatingų atvejų – sunkiausių smurto prieš vaikus formų – buvo užfiksuota nei vaiko teisių apsaugos skyriams, nei kitiems specialistams iki įvykio nežinomose šeimose, t. y. ne socialinės rizikos šeimose⁷.

Pageidaujamas teigiamas poveikis nekyla ir nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje asmenų apsaugos srityje: policija ne visada operatyviai reaguoja į iškvietus, kas dešimtas nukentėjusysis pakartotinai patiria smurtą, specializuota kompleksinė pagalba, kuri turi būti pasiūlyta nedelsiant, daugiau nei 10 proc. nukentėjusiųjų nebuvo pasiūlyta⁸.

Europos žmogaus teisių teismas (toliau – ir EŽTT) byloje dėl smurto artimoje aplinkoje prieš Lietuvą pripažino, kad valstybė pažeidė Žmogaus teisių konvencijos 3 str., draudžiantį kankinimus⁹, ir padarė išvadą, kad Lietuvos teisinis reguliavimas buvo pakankamas apginti pareiškėjos teises ir laisves, tačiau būtent jo įgyvendinimas, taikymas buvo toks netinkamas, neefektyvus, nesuteikiantis tinkamos apsaugos nuo smurto, kad traktuotinas kaip pažeidžiantis konvenciją¹⁰. Vadinasi, būtina tobulinti teisės taikymo procedūras. Tai galima pasiekti skirtingais būdais: efektyvinant apsaugos priemonių, kitokios paramos aukoms taikymą, teikiant kokybišką teisinę pagalbą, atliekant rizikos vertinimą ir valdymą, mokant specialistus ir kt. Pripažįstama, kad vienas iš efektyvių veiksnių, lemiančių tinkamą teisinių mechanizmų įgyvendinimą apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje srityje, yra sėkmingas tarpinstitucinis bendradarbiavimas: teisėsaugos pareigūnų, socialinių darbuotojų, sveikatos priežiūros įstaigų, vaiko teisių apsaugos institucijų, specializuotos pagalbos centrų, nevyriausybinių organizacijų,

⁵ Vileikienė, Eglė. *Statistinių duomenų apie 2015 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariami (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos bendrasis departamentas, 2016 [žiūrėta 2016-07-25]. Prieiga per internetą: <http://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Ataskaita_apie_vaikus2015.pdf 2016-07-21>.

⁶ *Nusikaltimų aukos ES: aukoms teikiama parama ir jos pobūdis*: santrauka. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūra (FRA), 2014, p. 5.

⁷ Firaitė, Evelina. *Patyrusio smurtą vaiko teisių apsaugos priemonės: teisinis reguliavimas ir praktinis įgyvendinimas*: pranešimas konferencijoje, 2016-02-08.

⁸ *Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas*: valstybinio audito ataskaita, 2015-05-15, Nr. VA-P-40-1-8. p. 10, 19, 23–30.

⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. 1950-11-04. Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

¹⁰ *Valiulienė v. Lithuania*. Application no. 33234/07, 2013-03-26, §78-86.

kitų sričių specialistų¹¹. Kompetentingų subjektų veiksmų koordinavimas būtinas visais lygiais (tiek baudžiamojoje byloje, tiek ir neteisinese procedūrose) ir stadijomis (ir prieš baudžiamosios bylos iškėlimą, ir baudžiamojo proceso metu, ir jį užbaigus). Tai garantuoja efektyvesnę pagalbą nukentėjusiems nuo smurto – savalaikę ir visapusišką. Tačiau problema ta, kad institucijų bendradarbiavimas yra nepakankamas. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir vaiko teisių apsaugos skyrių pateikiamų duomenų apie nuo smurto nukentėjusius vaikus skirtumai nors ir mažėja, tačiau išlieka¹². Tai rodo, kad institucijos operatyviai duomenimis nesikeičia. Taip pat aktuali vaiko teisių apsaugos skyrių nepakankamo bendradarbiavimo su ugdymo įstaigomis problema tais atvejais, kai priimami tiesiogiai vaiko padėtį lemiantys sprendimai, nesurenkant visapusiškos informacijos, netiksliai įvertinant tikrąją padėtį, vengiant išipareigojimų, jei veikia keletas institucijų ir kt.¹³ Tam tikrų teigiamų iniciatyvų esama¹⁴, tačiau apskritai tarpinstitucinis bendradarbiavimas vis dar yra nepakankamo lygio, todėl nukentėjusiems teikiamos paslaugos yra ne tokios veiksmingos, fragmentiškos¹⁵. Švietimo ir ugdymo įstaigoms taip pat numatytas reikšmingas indėlis šiame procese. Aktyvus jų bendradarbiavimas ypač svarbus ginant itin pažeidžiamų aukų – nepilnamečių – teises vykstant sudėtingiems baudžiamojo proceso veiksmams: pranešant kompetentingoms institucijoms dėl smurto artimoje aplinkoje, dalyvaujant nepilnamečių apklausose, lydint baudžiamojo proceso metu, teikiant bylai reikšmingus duomenis, liudijant ir kt. Šio tyrimo objektu pasirinkta viena iš minėtų dalyvavimo baudžiamojo proceso veiksmuose formų – Lietuvos formaliojo švietimo mokyklų pranešimas kompetentingoms institucijoms dėl smurto artimoje aplinkoje. Stambulo konvencija (Lietuvos neratifikuota) – modernus ir kompleksinis apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje instrumentas – įpareigoja skatinti pranešimus apie pastebėtą, įtariamą ar tikėtiną smurtą, kaip

¹¹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo]. Istanbul, 11/05/2011, 7 str.; *Nusikaltimų aukos ES: aukoms teikiama parama ir jos pobūdis*: santrauka. *Supra note*, p. 5, 7.

¹² Firaitė, Evelina. *Supra note*.

¹³ *Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų, nustatytų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamu tyrimų metu, apžvalga* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2015-11-18 [žiūrėta 2016-07-21], Nr. 5-68, p.16. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/LDYQRCTA.PDF>>.

¹⁴ Pavyzdžiui, 2011-01-27 Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros, Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos susitarimas Nr. 17.3-40/D4-45/11-1, pagal kurį šalys išipareigojo siekti aktyvesnio teritorinių prokuratūrų ir vaiko teisių apsaugos skyrių bendradarbiavimo, veiksmingesnio vaiko teisių ir teisėtų interesų gynimo ir atstovavimo jų interesams.

¹⁵ Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014-05-28 nutarimu Nr. 485. *TAR*, 2014-06-02, Nr. 5986. 13.1, 13.3 p.

efektyvius apsaugos ir paramos aukoms instrumentus (27 str.)¹⁶. Todėl šio darbo **tikslas** – nustatyti mokyklų pareigas, susijusias su informavimu apie vaiko patiriamą smurtą artimoje aplinkoje. Užsibrėžtam tikslui pasiekti išskelti tokie uždaviniai:

1. išskirti pagrindines mokyklų ir jų darbuotojų atsakomybes, susijusias su pranešimu dėl smurto artimoje aplinkoje;

2. nustatyti pagrindines pareigų nevykdymo priežastis ir su tuo susijusias problemas.

Uždavinių siekta naudojant šiuos **metodus**: mokslinės literatūros analizės metodas (apibrėžiant sampratas, aktualias problemas, galimus jų sprendimo būdus), lyginamasis metodas (analizuojant užsienio šalių, tarptautinių organizacijų ir Lietuvos teisinį reguliavimą teoriniu ir praktiniu lygmeniu), sisteminės analizės metodas (nustatant sąsajas tarp bendrojo ir specialiojo, tarptautinio ir nacionalinio reguliavimo), tradicinis dokumentų analizės metodas (tiriant aktualius nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus, teismų sprendimus, kitus dokumentus).

Be minėtų metodų, tyrime buvo naudotas ir empirinis giluminių individualių interviu su ekspertais metodas. Buvo siekiama nustatyti asmenų, praktiškai susiduriančių su tiriamąja problema, požiūrį į mokyklų dalyvavimo baudžiamajame procese dėl smurto artimoje aplinkoje poreikį, susiformavusią praktiką, kylančias problemas ir jų priežastis. Taip pat buvo siekta gauti jų vertinimus ir pasiūlymus šiais klausimais. Tyrimo imtis – šeši pagalbą vaikams Lietuvos miestuose teikiančių institucijų specialistai: vienas iš savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyriaus, du – iš švietimo pagalbos įstaigos, po vieną bendrojo ugdymo mokyklos socialinį pedagogą, psichologą ir specialistą iš specializuotos pagalbos centro, vykdžiusio mokymus švietimo įstaigų darbuotojams smurto artimoje aplinkoje tema. Ekspertai pasirinkti atsitiktinio parinkimo būdu, atsižvelgiant į jų profesinę patirtį. Anoniminiai interviu su laisvai formuojamais atsakymais buvo atlikti tyrimo pradžioje siekiant patikslinti tyrimo problemą, gauti tyrimui naudingos informacijos.

MOKYKLŲ PAREIGA PRANEŠTI APIE SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE

Mokyklų funkcijos neapsiriboja vien tik ugdymo ir išsilavinimo teikimo paslaugomis. Teisės aktai mokyklas taip pat įpareigoja užtikrinti saugią, užkertančią kelią smurto, prievartos apraiškoms aplinką. Visos švietimo sistemos paskirtis yra užtikrinti asmens teisių

¹⁶ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo]. Istanbul, 11/05/2011.

įgyvendinimą¹⁷. Todėl mokykloms pavesta būti vaiko teisių apsaugos garantu savivaldybių lygiu, rengiant ir įgyvendinant vaiko teisių pažeidimų prevencijos ir apsaugos priemones¹⁸. Viena iš vaiko teisių, įtvirtinta tiek tarptautiniais, tiek nacionaliniais teisės aktais ir reikalinga apsaugos ir gynybos, yra vaiko teisė nepatirti smurto, įskaitant ir iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens¹⁹. Vaiko teisių konvencijoje (toliau – ir Konvencija) tarp įvairių kitų minėtos teisės apsaugos priemonių yra numatyta ir pareiga išaiškinti smurto prieš vaikus atvejus, pranešti apie juos ir perduoti nagrinėti, tirti kompetentingoms institucijoms, o prireikus iškelti baudžiamąją bylą (19 str. 2 d.)²⁰. ANSAAĮ 12 str. 1 d. aiškiai nustatyta, kad smurtas artimoje aplinkoje užtraukia baudžiamąją atsakomybę, kuri už konkrečias veikas numatyta atitinkamuose Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso²¹ (toliau – ir BK) straipsniuose. Smurtas artimoje aplinkoje dėl žalos visuomenei priskirtinas visuomeninę reikšmę turinčioms veikoms, todėl net ir nesant nukentėjusiojo skundo, ikiteisminis tyrimas dėl šių veikų privalo būti pradėtas prokuroro reikalavimu²². Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – ir BPK) numatytais smurto artimoje aplinkoje atvejais ikiteisminis tyrimas pradedamas ir procesas vyksta bendra tvarka, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas (167 str. 3 d.)²³. Ikiteisminis tyrimas baudžiamojoje byloje gali būti pradedamas prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustatčius nusikalstamos veikos požymius ar gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką (BPK 166 str. 1 d.). Mokyklos, kitaip nei kitos vaiko teisių apsaugą užtikrinančios įstaigos ar organizacijos, turi specifinę komunikacijos formą – kasdienį ir artimą kontaktą su vaiku bei jo šeima. Todėl joms profesionaliai atliekant pareigas yra reali galimybė pastebėti ir atpažinti smurto prieš vaikus apraiškas, poveikį, priežastis bei suteikti reikiamą apsaugą ir pagalbą, įskaitant ir teisinę, kuri apima ir pareigą pranešti kompetentingoms institucijoms. Tačiau praktika rodo, kad kompetentingos institucijos informacijos apie smurtą prieš vaikus iš mokyklų gauna labai retai. Vaiko teisių apsaugos skyriaus eksperto duomenimis, 2015 m. skyriuje gautas tik vienas pranešimas iš ugdymo įstaigos dėl smurto prieš vaiką, kiti pranešimų teikėjai – kaimynai, giminaičiai, pažįstamieji,

¹⁷ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593. 5 str. 1 p., 43 str. 11 d., 59 str. 5 d. 3 p.

¹⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807, 60 str. 1 d.

¹⁹ Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501 (ratifikuota 1995-07-03). 19 str.; Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 10 str. 2 d.

²⁰ Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

²² Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475. 1 str. 1 d.; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0. 167 str. 2 d.

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0.

didžioji dalis – policijos įstaigos. Ekspertas socialinis pedagogas nurodė, kad tiesiogiai į policijos įstaigą mokykla kreipėsi tik kartą. Tokį sprendimą lėmė pavojingas pažeidimo pobūdis (seksualinis smurtas prieš vaiką šeimoje) ir aiškios tokių požymių turinčių veikų specialiojo teisinio reguliavimo instrukcijos²⁴.

Kai artimoje aplinkoje pažeidžiamos vaiko teisės, su juo žiauriai elgiamasi arba kitaip piktnaudžiaujama tėvų ar teisėtų atstovų teisėmis (pareigomis), teisę kreiptis pagalbos į teisėsaugos ar kitą instituciją turi bet kuris asmuo, įskaitant ir patį vaiką. Tačiau pats vaikas dėl įvairiausių priežasčių pagalbos kreipiasi gana retai: ekspertas socialinis pedagogas nurodė, kad nė vienas vaikas pats nesikreipė pagalbos į jokią mokyklos darbuotoją smurto šeimoje atveju. Vadinas, didžiausia atsakomybė tenka šalia esantiems suaugusiesiems. Mokyklų pareigas šioje srityje galima skirti į bendro pobūdžio ir specialiąsias. Bendro pobūdžio pareiga, keliamą bet kuriam fiziniam ir juridiniam asmeniui – saugoti vaiką nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos, taip pat teikti reikalingą pagalbą (sveikatos priežiūros, socialinę, teisinę ir kt.), paramą ir apsaugą. Taip pat visiems asmenims teisės aktai eksplicitiškai įtvirtina pareigą pranešti policijai ir (ar) savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyriui apie žinomą galimai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusį ir pagalbos reikalingą vaiką, o seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų atveju – tą padaryti nedelsiant ir nepaisant konfidencialumo taisyklių²⁵. Lietuvos Aukščiausiojo teismo vertinimu, tokios pareigos nepanaikina net ir vaiko teisių gynimas kreipiantis į teismą civilinio proceso tvarka²⁶. Valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai privaloma pranešti ir apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos, taip pat apie būtinumą ginti nepilnamečių teises ir interesus, įskaitant ir tėvų smurto atveju (CK 3.250 str. 1 d.)²⁷.

Mokyklos, vykdydamos pareigą pranešti kompetentingoms institucijoms, gali būti vaiko konstitucinės teisės į teisminę gynybą baudžiamajame procese (Konstitucijos 30 str.)²⁸ realizavimo garantas. Baudžiamojo proceso doktrinos, konstitucinės jurisprudencijos, tarptautinės ir nacionalinės teismų praktikos analizė rodo, kad nukentėjusysis turi teisę ginti savo teises teisme, reikalauti, kad kaltininkas būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir

²⁴ t. y. Informavimo apie ypatingus atvejus, susijusius su galimais vaiko teisių pažeidimais, tvarkos aprašas, patvirtintas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2012-05-10 įsakymu Nr. BV-8. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 56-2814.

²⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 43 str. 1, 3 d., 47 str. 3 d.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-01-13 nutartis byloje Nr. 3K-7-24/2004.

²⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262; 2000, Nr. 77-0; 2000, Nr. 80-0; 2000, Nr. 82-0.

²⁸ Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

būtų atlyginta žala, o valstybė turi ginti asmenis nuo nusikalstamų veikų ir užtikrinti veiksmingą šios asmens teisės įgyvendinimo mechanizmą²⁹. Smurto artimoje aplinkoje atveju vaikas nusikalstamą elgesį patiria iš asmenų, kurie yra jo įstatyminiai atstovai, todėl tinkamą minėtos teisės įgyvendinimą privalo užtikrinti už vaiko teisių apsaugą atsakingos institucijos.

Specialios ir detalesnės mokyklų ir jų darbuotojų pareigos įtvirtintos specialiosiose nuostatose. Švietimo įstatymo pakeitimu bet kuris švietimo įstaigos bendruomenės narys įpareigojamas apie pastebėtą tėvų (globėjų, rūpintojų) smurto prieš vaikus atvejį pranešti švietimo įstaigos vadovui, o šis nedelsdamas, bet ne vėliau kaip kitą darbo dieną, privalo pranešti mokinio tėvams (globėjams, rūpintojams)³⁰ ir vaiko teisių apsaugą užtikrinančiai valstybės ir savivaldybės institucijai pagal kompetenciją³¹. Mokykla, teikdama mokiniui socialinę pagalbą, turi bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis³². Visos kompetentingos institucijos turi pareigą įgyvendinti tinkamas priemones vaiko teisėms apsaugoti netgi nepriklausomai nuo vaiko tėvų ar kitų asmenų bendradarbiavimo su jomis³³.

Netinkamas minėtų pilietinių ir profesinių pareigų vykdymas sukelia teises pasekmes. Vaiko teises pažeidžianti veika sukelia administracinę atsakomybę³⁴. Tokia blanketinė norma nukreipia į konstitucinę, specialiąją nacionalinę ir tarptautinę vaiko teisių apsaugą. Pagal teismų praktiką, teisės nepatirti smurto, teisės į saugią aplinką pažeidimas atitinka ANK 72 str. 1 d. požymius³⁵. Specialiųjų subjektų – mokyimo, auklėjimo įstaigų vadovų, auklėtojų ar kitų jiems prilygstančių asmenų – pareigų nevykdymas arba netinkamas vykdymas, kitoks vaiko teisių pažeidimas, taip pat užtraukia administracinę atsakomybę (ANK 72 str. 2 d.). Pagal Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo praktiką, esminis šio pažeidimo požymis – pareigos nevykdymas ar netinkamas vykdymas, todėl atsakomybė gali būti taikoma tik nustačius, kad mokyimo įstaigų darbuotojai objektyviai neatliko pavestų funkcijų, pažeidė vidaus tvarkos

²⁹ Ažubalytė, Rima. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4(122), p. 224–228.

³⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad ši nuostata (apie smurto prieš mokinį atvejį reikia pranešti jo tėvams) yra neviseiškai tinkama smurto artimoje aplinkoje atveju. Toks įpareigojimas yra perteklinis (smurtautojas ir taip žino, kad smurtavo), o tam tikrais atvejais gali būti priešingas vaiko interesams (gali sukelti pakartotinį smurto protrūkį, smurtautojas gali imti trukdyti institucijų atliekamam tyrimui). Kita vertus, pranešimas kitam iš tėvų (ne galimam smurtautojui) tam tikrais atvejais (ypač, kai tėvai gyvena skyriumi) gali būti logiška ir tinkama vaiko apsaugos priemonė.

³¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas. *TAR*, 2016-10-28, Nr. 25852. 5, 9 str. (įsigalios 2017-09-01).

³² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593. 20 str. 2 d.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-11-28 nutartis byloje Nr. 3K-3-522/2014.

³⁴ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. *TAR*, 2015-07-10, Nr. 11216 (*toliau – ir ANK*). 72 str. 1 d.

³⁵ Šiaulių apygardos teismo 2013-12-10 nutartis byloje Nr. ATP-645-309/2013.

taisykles, nustatytus ir taikomus ugdymo planus, socialinės veiklos su vaiku formas bei metodus ir pan. bei kad tokie pažeidimai lėmė kilusias pasekmes³⁶. Problema ta, kad mokyklos neturi aiškių ir detalių taisyklių, konkrečių funkcijų ir atsakomybių paskirstymo smurto prieš vaikus šeimoje atveju. Todėl nustatyti atsakingą asmenį sudėtinga.

Pareigos pranešti nevykdymas taip pat gali būti kvalifikuojamas kaip teisės pažeidimas. Specialios nuostatos nustato administracinę atsakomybę mokymo, auklėjimo įstaigų vadovams, kitiems asmenims už nepranešimą savivaldybės vaiko teisių apsaugos ar teisėsaugos įstaigai apie tėvų ar kitų asmenų daromus vaiko teisių pažeidimus (ANK 75 str. 1 d.). O pavojingiausių veikų atveju gali būti taikoma ir baudžiamoji atsakomybė: nepranešimas be svarbios priežasties teisėsaugos įstaigai apie asmeniui žinomą daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą, kito asmens padaryto sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo pėdsakų, įrodymų arba nusikaltimą padariusio asmens slėpimas, užtraukia baudžiamąją atsakomybę (BK 237, 238 str.).

Teismų praktika dėl minėtų specialių normų taikymo nėra gausi. Ir tai nereiškia, kad pažeidimų apskritai nėra: ir pagal 2014 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje pradėtų tyrimų skaičių, ir pagal nustatytų vaiko teises pažeidžiančių asmenų skaičių švietimo įstaigos patenka tarp dažniausiai minimų subjektų (po savivaldybių administracijų ir šeimos narių, artimųjų giminaičių), pasitvirtino 77 proc. tirtų nusiskundimų dėl švietimo įstaigų veiklos³⁷. Taikyti administracinę atsakomybę pavesta toms pačioms institucijoms, kurios vykdo vaiko apsaugą nuo smurto – policijai, savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos tarnautojams (ANK 589 str. 49, 80 p., 615 str. 1 d.) – ir jei joms nepranešama apie patį smurtą prieš vaiką, dažnai joms lieka nežinomas ir pareigos pranešti nevykdymo faktas. Todėl kyla klausimų dėl institucijų įgaliojimų tikslingumo, jų sužinojimo apie nevykdomą pareigą procedūros detalizavimo poreikio. Kita vertus, realus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, operatyvus keitimasis informacija gali būti tinkama priemonė didinti teisinės atsakomybės taikymo efektyvumą. Taigi specialių normų netaikymas nebūtinai reiškia, kad jos neveikia, tačiau vien tik jų įtvirtinimas teisės aktuose šiuo atveju negarantuoja nei tinkamo pareigų vykdymo, nei nukentėjusiųjų apsaugos. Tai glaudžiai susiję su priežastimis, kodėl mokyklos nepraneša kompetentingoms institucijoms apie smurto atvejus (žr. skyrių 2. Pareigos pranešti nevykdymo priežastys).

³⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys: 2008-12-19 byloje Nr. N-438-1188/2008, 2012-07-27 byloje Nr. N⁵⁷⁵-626/2012.

³⁷ *Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų, nustatytų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu, apžvalga* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2015-11-18 [žiūrėta 2016-07-21], Nr. 5-68, p. 3–4. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/LDYQRCTA.PDF>>.

Taigi veiksminga ir savalaikė pagalba nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje vaikams nesuteikiama ne tik dėl nepakankamo bendradarbiavimo tarp institucijų, bet ir todėl, kad apie dalį žinomų smurto prieš vaikus atvejų iš viso nepranešama atsakingoms institucijoms. Specialios vaiko teisių apsaugos, švietimo reguliavimo nuostatos pilietinę teisę pranešti apie smurtą prieš vaikus artimoje aplinkoje ugdymo įstaigų atveju transformuoja į profesinę pareigą. Šias nuostatas vertinant sistemiškai su švietimo teisiniu reguliavimu (švietimo paskirties, mokyklų funkcijų, pedagogų ir kitų darbuotojų atsakomybių reglamentavimu) darytina išvada, kad šiam įpareigojimui keliamas netgi aukštesnis pareigos standartas. Tačiau teisinės atsakomybės taikymas už šios pareigos nevykdymą yra neefektyvus.

Iš ekspertų nurodytų motyvų, kodėl mokyklos nepraneša kompetentingoms institucijoms apie galimus smurto prieš vaiką artimoje aplinkoje atvejus, galima išskirti tokias pagrindines priežastis: teisinio pobūdžio priežastys, psichologiniai ir socialiniai motyvai bei mokyklų veiklos specifiką lemiantys veiksniai. Toliau bus analizuojamos minėtos priežasčių grupės, aptariamoms kylančios problemos, galimi jų sprendimo būdai.

PAREIGOS PRANEŠTI NEVYKDYMO PRIEŽASTYS

Teisinio pobūdžio priežastys

Vienas pagrindinių faktorių, lemiančių labai rezervuotą mokyklų bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis pranešant apie smurto šeimoje atvejus, yra nepakankamas smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo išmanymas. Apskritai ugdymo įstaigų vadovai tarp teisinių žinių, kurios labiausiai reikalingos atliekant savo darbą, nurodo su personalo valdymu susijusias sritis: darbo santykių (76,9 proc.), atsakomybės (66,8 proc.), sutarčių sudarymo (48,7 proc.), ES struktūrinės paramos taisyklių (42,6 proc.) klausimus³⁸. Tuo tarpu specializuotos pagalbos centro, vykdžiusio mokymus pedagogams smurto artimoje aplinkoje tema, ekspertė nurodė, kad betarpiškai su vaikais dirbantys asmenys (mokytojai, vaikų darželių auklėtojai, socialiniai pedagogai) akcentuoja teisinių žinių poreikį dėl konfliktinių situacijų, bendravimo su vaikais ir jų tėvais, pedagogų teisinės atsakomybės. Kalbant apie smurtą šeimoje, nemaža dalis mokymų dalyvių teigė nieko nežinantys nei apie ANSAAI, nei apie jo nuostatas. Taigi pirmiausiai konstatuotinas nepakankamas pedagogų smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo išmanymas: kas yra smurtas artimoje aplinkoje, kam apie žinomus atvejus pranešti,

³⁸ *Ugdymo įstaigų vadovams teisinės žinios – kasdienio darbo neišvengiamybė* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-02] Prieiga per internetą: <<http://www.mruni.eu/lt/naujienos/detail.php/ugdymo-istaigu-vadovams-teisines-zinios-kasdienio-darbo-neisvengiamybe/227360/144/2016/03#.V6D8n49OLVJ>>.

kokios teisinės procedūros privalomos, tiriant smurto atvejus ir teikiant pagalbą nukentėjusiems vaikams, kokia mokyklų pareigų ir teisinės atsakomybės apimtis šiame procese. Todėl privalu nedelsiant pildyti teisinio švietimo, informacijos sklaidos, reikiamų kompetencijų įgijimo spragas šioje srityje.

Nepakankamas smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo išmanymas

Pastebėti sunkiau atpažįstamas smurto formas reikia specialių žinių ir įgūdžių. Tas pats poreikis akivaizdus ir sprendimų priėmimo, procedūrų taikymo stadijoje, nes vienu atveju netinkamo elgesio korekcijai pakanka socialinio pedagogo kompetencijos, kitu – reikalinga vaiko teisių apsaugos institucijų intervencija ir civilinės teisės poveikio priemonės, o dar kitu – būtina pranešti policijai apie įtariamus nusikalstamos veikos požymius. Problematiška tai, kad pats smurto apibrėžimas specialiuose švietimo įstaigų veiklą reglamentuojančiuose nacionaliniuose teisės aktuose įrašytas tik pastaraisiais mėnesiais. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitime pateikiamos smurto prieš vaiką, jo formų (įskaitant ir specifinės – nepriežiūros), fizinių bausmių sąvokos³⁹. Švietimo įstatymo pakeitime smurto apibrėžtis įtvirtinama blanketine norma, nukreipiančia į specialųjį ANSAAĮ, papildant ją atskirų smurto formų – patyčių ir vaiko nepriežiūros – definicija⁴⁰. ANSAAĮ numatyta, kad smurtas – veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą (2 str. 7 d.). Artima aplinka apima aplinką, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį (2 str. 1 d.). Toks smurtas užtraukia baudžiamąją atsakomybę (12 str. 1 d.). Konkrečias nusikalstamas veikas apibrėžia Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – ir BK). Labiausiai detalizuotos fizinio smurto formos BK 129–131 str. (nužudymas), 135, 136, 138 str. (sveikatos sutrikdymas), 140 str. (fizinio skausmo sukėlimas) ir kt. straipsniuose. Psichinį smurtą apima BK 133 str. (sukurstymas nusižudyti ar privedimas prie savižudybės), 145 str. (grasinimas nužudyti ar sunkiai surikdyti žmogaus sveikatą, terorizavimas), 163 str. (piktnaudžiavimas tėvų ar kitų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis) ir kitos kodekso nuostatos. Seksualinio smurto formos draudžiamos BK 149–153 str. (išžaginimas, seksualinis

³⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 2¹ straipsniu įstatymas. *TAR*, 2017-02-20, Nr. 2780. 1, 2, str.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas. *TAR*, 2016-10-28, Nr. 25852 (įsigalios nuo 2017-09-01). 2 str. 2 d.

prievartavimas, lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą, jaunesnio negu šešiolikos metų asmens viliojimas, tvirkinimas ir kt.), 162 str. (vaiko išnaudojimas pornografijai). Problemiškiausios ir mažiausiai kriminalizuotos yra ekonominio smurto formos, pvz., BK 164 str. (vengimas išlaikyti vaiką).

Mokslininkai ir praktikai diskutuoja dėl artimos aplinkos⁴¹, smurto formų sąvokų⁴², jų apimtys, kriminalizavimo, teisės aktų konkurencijos⁴³, neatitikimo tarptautiniams standartams⁴⁴ ir kitų aspektų. Tačiau Vaiko teisių komitetas, įsteigtas pagal Vaiko teisių konvenciją, laikosi nuomonės, kad bet kokios formos smurtas prieš vaikus yra nepriimtinas, nepaliekant jokių galimybių bet kokio lygio legalizuotam smurtui prieš vaikus. Apibrėžiant smurtą prieš vaikus, smurto sistemingumas, žalos sunkumas ar tyčinė kaltės forma nėra privalomi smurto požymiai. Smurtautojais gali būti pripažįstami ir suaugusieji, ir vaikai, smurtaujama ir prieš kitus asmenis, ir prieš save⁴⁵. Vadinasi, smurto sąvoka apima ir pačias pavojingiausias veikas, užtraukiančias baudžiamąją atsakomybę, ir mažiau pavojingas. Smurtu prieš vaikus Vaiko teisių konvencijoje yra laikomas nebaigtinis sąrašas pažeidimų formų⁴⁶:

• aplaidus ar neatsargus elgesys, netenkinant vaiko fizinių ar psichologinių poreikių, neapsaugant nuo pavojų;

- psichologinis smurtas;
- fizinis smurtas;
- fizinės bausmės;
- seksualinė prievarta ir išnaudojimas;
- kankinimas, žiaurus, nežmoniškas, žeminantis elgesys ar baudimas;
- fizinis, psichologinis, seksualinis smurtas tarp vaikų;

⁴¹ 2013 metais Vilniaus miesto apylinkės teisme išnagrinėtų bylų dėl smurto artimoje aplinkoje tyrimas [interaktyvus]. Vilnius, 2014 [žiūrėta 2016-05-06], p. 3–6. Prieiga per internetą: <http://www.vat.lt/lt/vilniaus-miesto-apylinkes-teismas/teisine-informacija_477/tyrimai-ir-analizes.html>.

⁴² Grinevičiūtė, Kristina. *Tėvų ar kitų vaiko atstovų baudžiamoji atsakomybė už žiaurų elgesį su vaiku*: daktaro disertacija. Vilnius, 2016, p. 49–82; VAIGĖ, Laima. *Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje: psichinės prievartos problematika* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2013 [žiūrėta 2016-07-25], p. 5–10. Prieiga per internetą: <http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2014/05/Analize_Psichines_prievartos_problematika_Laima_Vaige.pdf>.

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-02-10 nutartis byloje Nr. 2K-99-507/2015.

⁴⁴ *Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas* [interaktyvus]. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2014 [žiūrėta 2016-08-25], p. 26. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf>.

⁴⁵ The right of the child to freedom from all forms of violence. General Comment No. 13 (2011) [Vaiko laisvė nuo bet kokios formos smurto. Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011)]. Committee on the Rights of the Child [Vaiko teisių komitetas], 2011-04-18. CRC/C/GC/13. §17, 19.

⁴⁶ *Ibid*, §17–32.

- savęs žalojimas;
- žalingos kultūrinės, religinės praktikos;
- smurtas visuomenės informavimo priemonėse;
- smurtas informacinėmis ir ryšių technologijomis;
- instituciniai ir sisteminiai vaiko teisių pažeidimai.

Taigi, pagal konvenciją, smurtas prieš vaikus apima bet kokios formos fizinį ar psichinį smurtą, sužalojimą ar piktnaudžiavimą, nepriežiūrą ar aplaidų elgesį, netinkamą elgesį ar išnaudojimą⁴⁷.

Tam tikri smurto prieš vaikus atvejai yra laikomi ypatingais atvejais, kuriems nustatytas specifinis bendradarbiavimo tarp atsakingų institucijų mechanizmas bei tinkamos nukentėjusio ir galimai smurtavusio vaiko teisių apsaugos užtikrinimas: tai patys pavojingiausi atvejai, kurių metu buvo sužalota (aktyviais veiksmais ar neveikimu) psichinė ir (ar) fizinė vaiko sveikata (kai vaikui būtina medicininė apžiūra ir (ar) pagalba) arba atimta gyvybė, nesvarbu, ar vaiką sužalojo, gyvybę atėmė kitas vaikas ar pilnametis asmuo bei šis atvejis žinomas policijai, taip pat vaiko savižudybės ir su galima seksualine prievarta bei prekyba vaikais susiję atvejai⁴⁸.

Tam, kad pedagogai gebėtų tinkamai atpažinti smurtą prieš vaikus, reikia žinių ir įgūdžių: ne tik teisinių, bet ir specialiųjų pedagoginių, psichologijos, medicinos, sociologijos. Šių kompetencijų iš pedagogų reikalauja kylantys žmogaus teisių apsaugos standartai. Juk atitikti nuolat kintančios visuomenės reikmes – vienas iš švietimo sistemos principų⁴⁹. Nustatyti tam tikro vaikų elgesio priežastis, atpažinti smurto poveikio, jo daromos žalos požymius nėra paprasta. Tokie gebėjimai turėtų būti įgyjami pedagogų švietimo, kvalifikacijos kėlimo, specialiųjų mokymų, projektų forma. Pavyzdžiui, Valstybinė vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rekomenduoja vadovautis dvejus metus vykusio Europos komisijos programos Daphne III remiamo projekto „Maži, bet labai svarbūs – vaikų iki 5 metų apsaugos nuo smurto sistemos stiprinimas“ rezultatais: bendradarbiaujant specialistams iš keturių šalių buvo parengtos „Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas“. Šiose gairėse, skirtose įvairių sričių specialistams, įskaitant ir ugdymo įstaigas, aprašomi medicininiai, iš vaiko elgesio atpažįstami skirtingų smurto formų požymiai, išskiriami rizikos faktoriai ir pateikiami galimi apsaugos veiksniai.

⁴⁷ *Ibid*, §4.

⁴⁸ Informavimo apie ypatingus atvejus, susijusius su galimais vaiko teisių pažeidimais, tvarkos aprašas, patvirtintas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2012-05-10 įsakymu Nr. BV-8. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 56-2814. 2 p.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593. 5 str. 2 p.

Rekomendacijos parengtos remiantis Lietuvos ir tarptautinių teisės aktų nuostatomis, Pasaulinės sveikatos organizacijos veiklos rezultatais⁵⁰. Siekiant gilinti specialistų žinias šioje srityje buvo parengtas ir žinynas „Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams“. Jame pateikiami vaiką žalojančio elgesio apibrėžimai, aprašomi veiksniai, požymiai, pasekmės⁵¹. Pedagogai taip pat gali remtis Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro sudarytos darbo grupės parengtomis „Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinėmis rekomendacijomis“. Nors šis leidinys pirmiausiai skirtas sveikatos apsaugos įstaigų specialistams, tačiau jame aprašomi ne vien tik medicininiai požymiai, rodantys galimą smurtą. Be to, vertingi ir pateikti patarimai, kaip pokalbių su vaikais, tėvais ar globėjais forma gauti papildomų duomenų, patvirtinančių ar paneigiančių įtarimus⁵². Yra rekomendacijų, tvarkų aprašų, įtvirtintų valstybiniu⁵³ ir vietos savivaldos teisiniu reguliavimu⁵⁴, skirtų vaiko teisių apsaugos specialistams, taip pat organizuojantiems ir vykdančioms socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis. Jose pateikiami sąvokų apibrėžimai (įskaitant ir smurto formų), prevencijos būdai, aprašomi smurto požymiai, siūlomi ir būtini intervencijos veiksmai ir kiti socialinio darbo aspektai.

Sistemiškai aiškinant vaiko teisių apsaugos standartus, teisės aktais įtvirtintas švietimo sistemos darbuotojų pareigas vaikui ir visuomenei, darytina išvada, kad pareiga pranešti kompetentingoms institucijoms apie smurtą prieš vaikus apima bet kokios formos smurtinius veiksmus ar neveikimą: jei atvejis nebus kvalifikuotas kaip smurtas artimoje aplinkoje, tai galbūt traktuotinas kaip netinkamas tėvų valdžios panaudojimas ar globėjo (rūpintojo) pareigų vykdymas (ANK 73, 74 str.), netinkamas elgesys su vaiku ar kitas jo teisių pažeidimas (pvz., ANK 72, 80 str. (kliudymas vaikui mokytis), BK 163 str. (piktnaudžiavimas teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis)), gal nebūtinai užtraukiantis teisinę atsakomybę, bet nutrauktinas, reikalaujantis specialistų intervencijos ir pagalbos visoms santykių šalims.

⁵⁰ *Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas* [interaktyvus]. VšĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html>.

⁵¹ *Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams* [interaktyvus]. VšĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html>.

⁵² Adlienė, Rolanda ir kt. *Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-05]. Prieiga per internetą: http://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritys_/Asmens_sveikatos_prieziura_/Diagnostikos_metodikos_ir_rekomendacijos/Rekomendacijos/SMURTO%20PRIES_%20VAIKUS%20DIAGNOSTIKOS%20METODIN%C4%96S%20REKOMENDACIJOS.pdf.

⁵³ Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003-12-17 įsakymu Nr. A1-207. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 9-254.

⁵⁴ Vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos tvarkos aprašas, patvirtintas Vilniaus miesto savivaldybės administracijos direktoriaus 2012-09-18 įsakymu Nr. 30-1818.

Informacijos tikrumas ir pakankamumas

Kita ekspertų įvardyta priežastis, sulaikanti mokyklas pranešti institucijoms apie smurtą prieš vaikus šeimoje, yra informacijos tikrumo ir pakankamumo klausimas. Todėl kyla abejonų ir baimių būti apkaltintiems šmeižtu. Tokiu atveju atkreiptinas dėmesys į tai, ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas – tikėtina informacija, pagrindas manyti, pakankami duomenys apie padarytą nusikalstamą veiką⁵⁵. Specialūs teisės aktai nurodo analogiškus praneštinės informacijos kriterijus: gautos žinios, pagrįsta informacija apie galimai prieš vaiką įvykdytą nusikalstamą veiką⁵⁶.

Skundo ar pranešimo turinys griežtai nereglamentuojamas. Jame turėtų būti nurodyti žinomos esminės galimai padarytos nusikalstamos veikos aplinkybės: vieta, laikas, būdas, priemonės, kitos veikos padarymo aplinkybės, galimai veiką padaręs asmuo, kilusios žalos dydis ir pobūdis, kontaktinė informacija ir pan. Ar duomenų pakanka tyrimui pradėti, konkrečiu atveju sprendžia ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras. Jei skunde, pareiškimė ar pranešime nenurodyta pakankamai duomenų apie faktines veikos aplinkybes, kuriais remiantis būtų galima priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, prokuroras gali atlikti patikslinimą. Gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, pradėti ikiteisminį tyrimą atsisakoma tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas apskritai negali būti pradėtas (BPK 168 str. 1 d.). Akivaizdaus neteisingumo sąvoka yra vertinamoji: duomenys vertinami kaip akivaizdžiai neteisingi, jei nurodytų faktų patikimumui nustatyti nereikia atlikti ikiteisminio tyrimo dėl jų akivaizdaus netikrumo⁵⁷.

Taip pat pažymėtina, kad iki BPK 167 str. pakeitimo, ikiteisminis tyrimas tam tikrose bylose dėl smurto artimoje aplinkoje galėjo būti pradėtas, tik kai buvo paties nukentėjusiojo skundas. Pagal naują straipsnio redakciją, ikiteisminis tyrimas tokiais atvejais pradedamas ir procesas vyksta bendra tvarka. Tačiau dar iki minėto pakeitimo teismai jau formavo teigiamai vertintiną praktiką dėl baudžiamąjo proceso nepradėjimo ar nutraukimo BPK numatytais atvejais nesant nukentėjusiojo skundo ar jam susitaikius su kaltinamuoju smurto artimoje

⁵⁵ Bučiūnas, Gediminas; ir Gruodytė Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 12.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 43 str. 3, 4 d., 47 str. 3 d.

⁵⁷ Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008-08-11 įsakymu Nr. I-110. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 94-3713; *TAR*, 2014-07-01, Nr. 9479. 46 p.

aplinkoje bylose: minėti institutai nėra taikomi, motyvuojant tuo, kad kiekvienas smurto artimoje aplinkoje atvejis turi visuomeninę reikšmę, ir jau pradėtas ikiteisminis tyrimas toliau vyksta bendra tvarka⁵⁸.

Išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas yra ikiteisminio tyrimo subjektų (ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo teisėjų) pareigos ir funkcijos: jie atlieka proceso veiksmus, įskaitant ir įrodymų rinkimą. Ar ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, sprendžia prokuroras (BPK 170, 172, 173, 218 str.). O duomenis, jų reikšmę baudžiamosios bylos nagrinėjimui tiria, vertina, sprendimus, ar jie apskritai laikytini įrodymais byloje, priima tik teismas (BPK 20 str. 2, 5 d.). Pagal analogiją galima pritaikyti ir Lietuvos Aukščiausiojo teismo argumentaciją civilinėje byloje, kad, pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos institucija dalyvaudama byloje neturi pareigos įrodyti ar neigti faktus, kuriais savo reikalavimus grindžia bylos šalys. Institucijos uždavinys yra saugoti ir ginti vaiko interesus⁵⁹.

Mokymo, auklėjimo įstaigų melagingos informacijos apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos, taip pat apie būtinumą ginti jų teises ir interesus suteikimas savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybai, užtraukia administracinę atsakomybę įstaigų vadovams (ANK 75 str. 3 d.), o šmeižtas (BK 154 str.), melagingas skundas (BK 235 str.) ar įskundimas (BK 236 str.) – baudžiamąją atsakomybę. Tačiau sąžiningas suklydimas, pasitikint gauta informacija iš kitų šaltinių ar ją vertinant ir perduodant teisėsaugos institucijoms, teisinės atsakomybės nesukelia. Šmeižtą, melagingą skundą ar įskundimą, kaip nusikalstamas veikas, kvalifikuojantys požymiai – žinomai melagingos, neteisingos informacijos perdavimas tiesiogine tyčia: šmeižto atveju – tyčinis žinomai melagingų prasimanymų skleidimas, melagingo skundo, pareiškimo, pranešimo apie nusikalstamą veiką atveju – pranešėjo išgalvotų ar iškreiptų duomenų apie žinomai nebūtą nusikaltimą pateikimas, melagingo įskundimo ar pranešimo apie nebūtą nusikaltimą atveju – žinomai neteisingos, tyčia iškreiptos informacijos apie nusikalstamą veiką ir tariamai jį padariusį asmenį perdavimas pareigūnams⁶⁰.

Taigi teisės aktai nenustato neproporcingų reikalavimų mokyklų teikiamiems pranešimams apie žinomus smurto prieš vaikus šeimoje atvejus teisėsaugos institucijoms. Vadovaujantis protingo, rūpestingo asmens standartu, pagrindiniai kriterijai, kuriems esant kyla

⁵⁸ Ažubalytė, Rima ir kt. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2014, p. 25.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-09-26 nutartis byloje Nr. 3K-3-421.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-06-16 nutartis byloje Nr. 2K-305-788, 2015-03-31 nutartis byloje Nr. 2K-187-677, 2013-04-16 nutartis byloje Nr. 2K-188, 2006-01-17 nutartis byloje Nr. 2K-592; Kauno apygardos teismo 2012-07-04 nutartis byloje Nr. 1-301-133.

pareiga teikti pranešimą, yra tikėtina informacija, pakankami duomenys, suteikiantys pagrindą daryti išvadą apie galimą smurtą prieš vaikus.

VAIKO, JO ŠEIMOS IR SMURTAUTOJO PRIVATUMO APSAUGA

Pareigos pranešti ir privatumo apsaugos santykis

Kitas probleminis klausimas, keliantis mokykloms abejonių dėl aktyvios intervencijos ir informavimo apie smurtą – tai privataus mokinių ir jų šeimos gyvenimo apsaugos apimtis. Ši problematika aktuali ir taikant įvairių formų prevencines priemones (pamokų turinys, projektai, programos, specialistų konsultacijos ir kt.). Tėvų teisė auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus, įtvirtinta Konstitucijoje (26 str. 5 d.)⁶¹, teisė parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus įtvirtinta ir tarptautiniu lygiu (teisė į mokslą)⁶². Tačiau ji nėra absoliuti: EŽTT praktika rodo, kad valstybės turi tam tikrą sprendimų priėmimo laisvę, ir šios teisės ribojimai yra pateisinami, jei siekiama teisėto tikslo, jie yra numatomi ir proporcingi⁶³. Tėvų valdžia apima teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis (CK 3.155 str.). Bet ši teisė taip pat nėra absoliuti: vykdant konstitucinę valstybės pareigą saugoti, globoti ir ginti vaiką (Konstitucijos 38 str. 2 d., 39 str. 3 d.), tėvų valdžia gali būti laikinai ar neterminuotai apribota (CK 3.180 str.), ji negali būti naudojama priešingai vaiko interesams, įskaitant fizinio ar psichologinio smurto demonstravimą vaiko akivaizdoje⁶⁴. Tai reiškia, kad galimi net ypač reikšmingi, esminiai teisės į šeimos gyvenimo apsaugą suvaržymai. Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą įtvirtinta tiek tarptautiniuose⁶⁵, tiek nacionaliniuose teisės aktuose⁶⁶: ir bendro pobūdžio, ir specialiuosiuose. Nei Konstitucija, nei Konvencija, nei EŽTT jurisprudencija nepateikia privataus gyvenimo apibrėžties, todėl konkrečiu atveju

⁶¹ Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

⁶² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7391. 2 str.

⁶³ *Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education* [Žmogaus teisių konvencijos 1 Protokolo 2 str. vadovas. Teisė į švietimą]. Council of Europe/European Court of Human Rights [europos taryba/Europos žmogaus teisių teismas], 2015. §5.

⁶⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012-05-18 nutartis byloje Nr. N-575-305-12.

⁶⁵ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokoliais Nr. 11 ir Nr. 14. 1950-11-04. *Valstybės žinios*, 2011-12-22, Nr. 156-7390. 8 str.; Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501. 16 str. ir kt.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014. 22 str.; Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262; 2000, Nr. 77-0; 2000, Nr. 80-0; 2000, Nr.82-0. 2. 23 str.; Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 10 str. 1 d. ir kt.

teismai turi plačią diskreciją spręsti, ar tam tikri faktai laikytini privačiu gyvenimu, kuriam taikytina apsauga⁶⁷. Pagal tarptautinių ir nacionalinių teismų suformuotą praktiką, teisė į privatumą apima gyvenimo būdą, šeimines padėtis, gyvenamąją aplinką, santykius su kitais asmenimis, fizinę ir psichinę būklę, sveikatą, garbę, orumą, taip pat ir pažiūras, įsitikinimus, įpročius, asmeninių faktų slaptumą ir pan.⁶⁸ Tačiau ši teisė taip pat nėra absoliuti. Pirmiausiai tam tikri ribojimai galimi įgyvendinant geriausių vaiko interesų principą, kuris neabejotinai prisideda prie vaiko teisių užtikrinimo ypatingomis aplinkybėmis⁶⁹. Be to, vaikų apsaugai nuo smurto artimoje aplinkoje aktuali išimtis numatyta ir pačiame Žmogaus teisių konvencijos tekste (8 str. 2 d.): ši teisė gali būti ribojama įstatymo numatytais atvejais ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai arba kitoms teisėms ir laisvėms apsaugoti⁷⁰. Ir nors šis ribojimus leidžiantis testas tikrinamas kiekvienu konkrečiu atveju, pagal EŽTT praktiką, vaiko paėmimas iš smurtinės aplinkos namuose gali būti traktuojamas kaip teisėtas tikslas įsikišti į šeimos gyvenimą siekiant apsaugoti asmenų sveikatą arba kitas teises ir laisves. Valstybės veikimo laisvė įtvirtinant ribojimus priklauso nuo atvejo aplinkybių ir pobūdžio, bet vaiko teisių apsaugos atvejais ši teisė yra ypač plati dėl klausimo jautrumo ir komplikotumo⁷¹. Policijos atliekamas informacijos apie asmenį rinkimas ir saugojimas be jo sutikimo nusikaltimo prevencijos ir nustatymo tikslu, išpildžius testo keliamus teisėtumo, tikslingumo, būtinumo, proporcingumo reikalavimus, gali būti konvencijos leidžiamas teisės į šeimos gyvenimą ribojimas⁷². O svarbiausia yra tai, kad tuo atveju, kai atitinkamo kreipimosi (pareiškimo, skundo) turinys tampa žinomas pareigūnams (policijai, teisėjams ir kt.) dėl jų teisės aktais reglamentuotų tarnybinių pareigų vykdymo, tai savaime nelaikytina duomenų paskleidimu⁷³. Juk tam tikrais atvejais galimas net ir viešas informacijos apie privatų gyvenimą paskelbimas

⁶⁷ Lankauskas, Mindaugas; Mulevičius, Matas; ir Zaksaitė, Salomėja. *Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos*: mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. 2013, p. 10.

⁶⁸ 1999-10-21, 2002-09-19 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai.

⁶⁹ Cantwell, Nigel. The Concept of the Best Interests of the Child: What Does it Add to Children's Human Rights? [Geriausių vaiko interesų koncepcija: ką ji duoda vaiko žmogaus teisėms?] *The best interests of the child – A dialogue between theory and practice* [Geriausi vaiko interesai – teorijos ir praktikos dialogas]. Council of Europe Publishing, March, 2016, p. 25.

⁷⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. 1950-11-04. *Valstybės žinios*, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

⁷¹ Kilkelly, Ursula. *A Guide to the Implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights* [Žmogaus teisių konvencijos 8 str. taikymo vadovas] [interaktyvus]. Council of Europe, 2001 [žiūrėta 2016-08-17], p. 7, 30, 34. Prieiga per internetą: <[http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01\(2003\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01(2003).pdf)>.

⁷² *S. and Marper v. United Kingdom*. Application no. 30562/04 and 30566/04.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-01-13 byloje Nr. 2K-91/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-02-17 nutartis byloje Nr. 3K-3-56/2004; Kauno apylinkės teismo 2015-07-09 nutartis byloje Nr. PK-1841-966/2015.

net ir be žmogaus sutikimo: kai informacija padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas⁷⁴. Todėl jei tokiu tikslu galimas informacijos paviešinimas, tai jos perdavimas nustatyta tvarka kompetentingoms institucijoms juo labiau nelaikytinas privatumo pažeidimu.

Taigi, dažna teisės į privatumą konkurencija su kitomis saugomomis vertybėmis: teise skleisti informaciją, viešojo intereso apsauga ir kt. Tokiu atveju savaiminės viršenybės nėra, ir taikomas optimalios pusiausvyros testas⁷⁵.

Žinoma, smurto prieš vaiką artimoje aplinkoje faktas ir aplinkybės nėra viešo pobūdžio informacija, bet pranešimas kompetentingoms institucijoms apie smurto prieš vaiką šeimoje atvejį savaime nėra neteisėtas kišimasis į privatų asmens gyvenimą. To negalima pasakyti apie patį smurtą: privataus gyvenimo sąvoka apima asmens fizinį ir psichologinį vientisumą ir gerovę, o smurtiniai veiksmai tai pažeidžia. Todėl intervencija smurto atveju yra pozityvi valstybės pareiga⁷⁶. Nusikalstamai veikai netaikomas privataus gyvenimo apsaugos principas: asmuo, darantis nusikalstamą veiką, pažeisdamas teisės saugomus interesus, darydamas žalą kitiems asmenims, visuomenei, valstybei negali tikėtis privatumo⁷⁷. Apskritai baudžiamasis procesas yra tas teisinis instrumentas, kuriuo valstybė, siekdama išaiškinti nusikalstamas veikas, dažniausiai apriboja ir asmens privataus gyvenimo slaptumą, ir kitas teises bei laisves. Bet ji nelieka visiškai neapsaugota: ši teisė baudžiamajame procese saugoma procesinėmis garantijomis (BPK 44 str. 9 d.), procesine forma ar kita paslaptimi (neviešas bylos nagrinėjimas teisme (BPK 9 str.), nevieša bylos medžiaga ar jos dalis (BPK 91 str.), ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumas (BPK 177 str.) ir kt.)⁷⁸. Taigi ugdymo įstaigų tinkamai atliekamos pareigos užkertant kelią nusikalstamoms veikoms prieš vaiką, saugant jo sveikatą ir kitas teises ir laisves gali būti teisėtu privatumo ribojimu tiek nukentėjusiojo, jo šeimos, tiek smurtautojo atžvilgiu.

Vaiko privataus gyvenimo apsauga aktuali ir atliekant nepilnamečių apklausas, kurios, akivaizdu, vaikui sukelia didesnę ar mažesnę psichologinę įtampą, tampa emociniu išbandymu. Dėl vaiko amžiaus, nepakankamos fizinės, psichologinės, socialinės brandos ir dėl to kylančio jo teisių apsaugos poreikio baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, gali būti

⁷⁴ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 71-1706. 14 str. 3 d.

⁷⁵ Doak, Jonathan. *Victims' Rights, Human Rights and Criminal Justice – Reconciling the Role of Third Parties*. Bloomsbury Publishing, 2008. p. 106.

⁷⁶ *Bevacqua and S. v. Bulgaria*. Application no. 71127/01. 12 June 2008. §65, 83; *Hajduova v. Slovakia*. Application no. 2660/03. 30 November 2010. §49; *B. v. Moldova*. Application No. 61381/09. 16 July 2013. §70–75 ir kt.

⁷⁷ 2000-05-08 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas.

⁷⁸ Panomariovas, Artūras. Asmens privataus gyvenimo paslaptis ir su ja susijusios problemos baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2001, t. 23 (15), p. 99–100.

diferencijuojamas suteikiant papildomų garantijų arba jį supaprastinant. Tarptautiniai aktai baudžiamojo proceso, susijusio su nepilnamečiais, tikslu įvardija ne tik nusikalstamos veikos tyrimą, bet ir vaiko gerovės užtikrinimą⁷⁹. Todėl tenkinant vaikų, kaip pažeidžiamų aukų, specialiuosius poreikius, įgyvendinant vaiko geriausių interesų principą, nustatytos specifinės vaikų apklausos taisyklės⁸⁰. Šiam tyrimui aktualios specialios taisyklės įpareigoja parenkant nukentėjusiojo ar liudytojo apklausos atlikimo vietą, įvertinti, ar tai nepakenks apklausiamo nepilnamečio interesams, mokymosi procesui, psichologinei būsenai, taip pat patyčių grėsmę ir kitas aplinkybes. Todėl draudžiama apklausą atlikti mokymo ar ugdymo įstaigoje arba nepilnamečio buvimo šioje įstaigoje laiku, išskyrus išimtinius atvejus, kai apklausos vieta yra suderinta su atstovu pagal įstatymą, mokymo ar ugdymo įstaigos administracija, ir jei tai nepakenks apklausiamo nepilnamečio interesams⁸¹. Tokia nuostata atitinka visapusės nepilnamečio apsaugos poreikį, įskaitant ir teisę į privatumą: informacijos neviešinimą, fizinį saugumą, psichologinę gerovę.

Į nepilnamečių apklausas gali būti kviečiami ir pedagogai. Teismų praktika nepilnamečio liudytojo apklausą, dalyvaujant pedagogui, vertina kaip atitinkančią tokios apklausos nuostatas⁸². Tokį atvejį galima vertinti kaip leidžiamą specialisto dalyvavimą atliekant tyrimo veiksmus (BPK 180 str.)⁸³, visgi atkreiptinas dėmesys, kad specialiosios BPK nuostatos nepilnamečių liudytojų, nukentėjusiųjų ar įtariamųjų apklausose numato specialiųjų žinių ir įgūdžių (pvz., psichologinių) turinčių specialistų (psichologų ir vaiko teisių apsaugos institucijų atstovų) dalyvavimą (BPK 186 str. 5 d., 188 str. 5 d., 280 str. 1 d.). Todėl, pvz., socialinio pedagogo dalyvavimas apklausoje nepranešus apie šį procesinį veiksmažodį tėvams gali būti vertinamas kaip neužtikrinantis vaiko teisių apsaugos⁸⁴.

Pareigos pranešti ir konfidencialumo santykis

Teisė į privataus gyvenimo apsaugą apima ir privačios informacijos konfidencialumą. Mokyklos psichologui, socialiniam pedagogui, sveikatos priežiūros specialistui ir profesinės

⁷⁹ Ažubalytė, Rima. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 66, 73.

⁸⁰ Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0. 186 str., 188 str. 5 d., 272 str. 4 d., 275 str. 5 d., 278 str. 1 d. 1 p., 280 str., 283 str. 3 d.

⁸¹ Rekomendacijos dėl nepilnamečio nukentėjusiojo ir liudytojo apklausos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 112-4806. 4 p.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-12-21 nutartis byloje Nr. 2K-592/2010.

⁸³ Ažubalytė, Rima. Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Vilnius, 2011, p.173.

⁸⁴ Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2012-02-15 nutartis byloje Nr. I-209-162/2012.

etikos, ir specialūs teisės aktų reikalavimai kelia konfidencialumo reikalavimą⁸⁵. Tačiau šis reikalavimas nėra absoliutus (pvz., konsultuojamo asmens sutikimas, kitos teisės aktų numatytos išimties). Be to, jis neatleidžia nuo pareigos saugoti vaikus ir ginti jų teises. Tokią išvadą pagrindžia geriausių vaiko interesų principas, veikiantis nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu bei reikalaujantis, kad veiksmai ir sprendimai vaiko atžvilgiu geriausiai atitiktų jo interesus⁸⁶. Minėta išvada taip pat formuojasi konfidencialumo principą sistemiškai vertinant su jau aptartomis ugdomo įstaigų darbuotojų bendrosiomis pareigomis: vaiko teisių apsauga, pagalba vaikui bei šeimai ir kt. Taip pat šią išvadą patvirtina ir eksplicitiškai išreikštos teisės aktų nuostatos. Stambulo konvencijos 28 str. reikalauja, kad profesinio konfidencialumo taisyklės netaptų kliūtimi pranešant apie smurto atvejus kompetentingoms institucijoms⁸⁷. Psichologų praktinės veiklos įstatymo projekto 13 str. 1 d. 6–8 p. aiškiai numato pareigą psichologams pranešti teisėsaugos bei kitoms įgaliotoms valstybės institucijoms apie asmenis, kuriems žala galėjo būti padaryta nusikalstama veika, apie asmenis, keliančius grėsmę kitų asmenų gyvybei ir sveikatai ir apie vaikų teisių pažeidimą ar nusikalstamą veiką prieš nepilnametį⁸⁸. Ir nors pačios formuluotės diskutuotinos, ši principinė nuostata dėl jau minėtų motyvų vertintina palankiai. Sveikatos priežiūros specialistas, dirbantis mokykloje, įtaręs mokinio atžvilgiu naudojamą psichologinį, fizinį ar seksualinį smurtą, privalo nedelsiant raštu pranešti apie tai mokyklos ir savivaldybės visuomenės sveikatos biuro vadovui bei savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyriui⁸⁹. Švietimo, asmens sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų įstaigų darbuotojai, atlikdami savo tiesioginio darbo funkcijas, susijusias su vaikais, gavę pagrįstos informacijos apie galimai prieš vaiką padarytas seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas, turi pareigą nedelsdami apie tai informuoti savivaldybės administracijos vaiko teisių

⁸⁵ Psichologinės pagalbos teikimo aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011-07-05 įsakymu Nr. 1215, 7 p.; Mokyklos socialinio pedagogo pavyzdinio pareigybės aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016-11-02 įsakymu Nr. V-951, 4, 8 p.; Visuomenės sveikatos priežiūros organizavimo mokykloje tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005-12-30 įsakymu Nr. V-1035/ISAK-2680, 19.1, 19.2 p.; Asmens sveikatos paslapties kriterijų, patvirtintų Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakymu Nr. 552, 1, 4, 7.1 p.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 4 str. 1 p.; Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501. 3 str. 1 d.

⁸⁷ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo]. Istanbul, 11/05/2011.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos psichologų veiklos įstatymo projektas. 2016-06-22, reg. Nr. XIIP-4553.

⁸⁹ Visuomenės sveikatos priežiūros organizavimo mokykloje tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005-12-30 įsakymu Nr. V-1035/ISAK-2680, 9.2 p.

apsaugos skyrių ir (ar) policiją, nepaisydami konfidencialumo taisyklių⁹⁰.

Derinant skirtingų pareigų atlikimą, labai svarbus ir minėtų švietimo įstaigų specialistų bendradarbiavimas: pvz., psichologas konfidencialią informaciją esant būtinybei gali teikti švietimo pagalbos specialistams ar kitiems asmenims, kurie yra susiję su mokinio asmenybės ir ugdymosi problemų sprendimu⁹¹. Smurtas, akivaizdu, laikytinas tokiu atvežumi, o socialinis pedagogas – tokiu subjektu⁹².

Konfidencialumo ir liudytojo pareigų santykis

Kitas baudžiamojo proceso veiksmas, ugdymo specialistams keliantis skirtingų pareigų santykio problemą, yra bylai reikšmingų duomenų teikimas. BPK 97 str. numato teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ir teismui reikalauti iš fizinių ir juridinių asmenų pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Viena iš duomenų teikimo formų – parodymų davimas. Problema, su kuria susiduriama – konfidencialumo ir liudytojo pareigų santykis. Kaip jau buvo minėta, mokyklos psichologui, socialiniam pedagogui, sveikatos priežiūros specialistui ir profesinės etikos, ir teisės aktų reikalavimai kelia konfidencialumo reikalavimą. Tuo tarpu liudytojo pareiga – duoti teisingus parodymus apie jam žinomas reikšmingas bylos aplinkybes. Už neatvykimą pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą ar atsisakymą atvykti be teisėto pagrindo, už atsisakymą duoti parodymus gali būti taikomos Baudžiamojo proceso kodekse numatytos prievartos priemonės, o už melagingų parodymų davimą – baudžiamoji atsakomybė (BPK 78, 83 str.). Teisme liudytojas prieš duodamas parodymus turi prisiekti sakyti tiesą ir nieko nenuitylėti (BPK 33, 277 str.). Todėl kyla klausimas, kaip tinkamai atlikti savo profesinę pareigą, išsaugoti kliento pasitikėjimą, specialisto reputaciją ir įvykdyti pilietinę pareigą. Minėtiems ugdymo įstaigų specialistams profesinis liudijimo imunitetas baudžiamajame procese nenumatytas, civiliniame procese – tik medikams (CPK 189 str. 2 d. 4 p.⁹³). Tačiau ekspertas mokyklos psichologas nurodė, kad dalyvaudamas teismo posėdžiuose civilinėse bylose visada remiasi konsultacijos konfidencialumo principu ir dėl to nesulaukia neigiamo vertinimo iš teismo ar kitų proceso dalyvių. Jis palaiko aukšto konfidencialumo lygio poziciją, išimtį teikdamas tik

⁹⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 47 str. 3 d.

⁹¹ Psichologinės pagalbos teikimo aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011-07-05 įsakymu Nr. 1215, 7 p.

⁹² Mokyklos socialinio pedagogo pavyzdinio pareigybės aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016-11-02 įsakymu Nr. V-951, 7.2, 7.3, 7.4 p.

⁹³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Žin.*, 2002, Nr. 36-1340.

pavojaus asmens gyvybei atvejui. Iš esmės tokia pozicija išdėstyta ir Psichologų praktinės veiklos įstatymo projekte, kuris numato, kad psichologas negali būti šaukiamas kaip liudytojas ar teikti kokius nors paaiškinimus dėl aplinkybių, kurias jis sužinojo eidamas pareigas. Tačiau paliekama išimtis – įstatymų numatyti atvejai (13 str. 1 d. 5 p.). Bet BPK 80 str. pateiktas liudijimo imunitetų sąrašas – baigtinis. Taigi kyla ir įstatymų nuostatų derinimo klausimas.

Sveikatos priežiūros darbuotojų saugoma asmens sveikatos paslaptis apima visą informaciją apie paciento sveikatos būklę, diagnozę, prognozes ir gydymą, taip pat kitą informaciją apie paciento asmenį. Tačiau net ir nesant rašytinio paciento sutikimo konfidencialumo reikalavimas netaikomas savo iniciatyva teikiant informaciją apie pavojingus paciento ketinimus, keliančius grėsmę jo paties ar aplinkinių sveikatai ar gyvybei, arba pagal reikalavimą teisėtvarkos ar kitoms institucijoms: ikiteisminio tyrimo įstaigoms, prokuratūrai, teismui, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams ir kt. Sveikatos paslapties ribotumui nustatomi saugikliai: informacijos teikėjas teikia ne daugiau duomenų nei tikslinga, o gavėjas turi įstatyminę teisę gauti tokią informaciją ir įsipareigoja ją saugoti, be to, medžiagos perdavimo procedūrai nustatytas teisinis reguliavimas⁹⁴. Sveikatos priežiūros įstaigų veiksmams reglamentuoti įtvirtinant teisę ir pareigą savo iniciatyva ir be paciento sutikimo teikti informaciją nebaigtinio sąrašo atvejais, įskaitant pranešimą apie nusikaltimą, taip pat savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių informavimą apie pagrįstus įtarimus dėl vaiko teisių pažeidimo: nepriežiūrą, įvairių formų smurtą, atvejus, kai vaiko atstovai pagal įstatymą neužtikrina sveikatos priežiūros paslaugų vaikui teikimo ar dėl sveikatos būklės negali tinkamai vykdyti pareigų⁹⁵. Sveikatos priežiūros įstaigų vadovai įpareigoti užtikrinti, kad teritorinės policijos įstaigos budėtojas būtų nedelsiant informuotas apie visus atvejus, kai į sveikatos priežiūros įstaigą kreipiasi arba pristatomas asmuo, kurio gyvybei kelia pavojų padaryti kūno sužalojimai, taip pat asmuo, kurio sužalojimai gali būti susiję su nusikaltimu⁹⁶. Taigi sistemiskai vertinant tokį reguliavimą, matyti, kad konfidencialumo reikalavimas sveikatos priežiūros specialistams nėra absoliutus. Teisės aktu, įpareigojančių saugoti medicininę paslaptį, analizė rodo, kad Lietuvoje ši paslaptis yra santykinio pobūdžio: t. y.

⁹⁴ Asmens sveikatos paslapties kriterijų, patvirtintų Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakymu Nr. 552, 1, 4, 5.2.3, 5.2.5, 6, 7.1 p.; Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymu Nr. 65.

⁹⁵ Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos, patvirtintos Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymu Nr. 65, 5.4, 8 p.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002-01-28 įsakymo Nr. 55/42/16 „Dėl informacijos apie asmenis su kūno sužalojimais, kurie gali būti susiję su nusikaltimu, teikimo“, 1.1.1 p.

įstatymų nustatytais atvejais, gali būti atskleista, vadinasi, prioritetą teikiant viešajam interesui, medicinos darbuotojai negali atsisakyti duoti parodymus baudžiamojoje byloje⁹⁷. Tokią poziciją pagrindžia ir pati asmens sveikatos paslapties kilmė: pirmiausiai ji skirta būtent paciento asmeninio gyvenimo apsaugai⁹⁸. Atlikti tyrimai rodo, kad į BPK 80 str. liudijimo imunitetų sąrašą neįtrauktų, bet specialiaisiais teisės aktais įpareigotų saugoti profesines paslaptis asmenų atveju galima svarstyti tik apie santykinį liudytojo imunitetą⁹⁹. Pagal analogiją, atitinkamos konfidencialumo nuostatos galėtų būti taikomos tiek švietimo įstaigų sveikatos priežiūros darbuotojams, tiek psichologams. Pareigos apimtį gali lemti psichologo procesinis statusas baudžiamojoje byloje (ekspertas teikia išvadą, liudytojas – faktinę informaciją, subjektyvią nuomonę) ir teisinis klausimas (tik su šiuo klausimu susijusi informacija)¹⁰⁰.

Argumentus prieš absoliutų konfidencialumą išdėstė ir Konstitucinis Teismas byloje dėl vienos iš paslapčių – visuomenės informavimo subjektų teisės išsaugoti informacijos šaltinio slaptumą. Teismas konstatavo, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo saugant vienas konstitucines vertybes būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas vertybes ar jų pusiausvyrą. Informacijos šaltinio neatskleidimas galėtų sukelti daug sunkesnes pasekmes negu jo atskleidimas: kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmens konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas. Taip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas, taip pat ir asmenų lygybės teismui principas. Todėl Konstitucinis teismas padarė išvadą, kad kiekvienu konkrečiu atveju reikia įvertinti, ar atskleisti informacijos šaltinį būtina dėl Konstitucijos saugomo svarbesnio intereso. Tokius klausimus spręsti gali tik teismas. Pati procedūra galima tik prieš tai išnaudojus visas kitas informacijos šaltinio atskleidimo priemones, o atsižvelgiant į bylos aplinkybes, atskleistos informacijos paplitimas į viešumą gali būti apribotas¹⁰¹. EŽTT yra konstatavęs, kad advokato profesinės paslapties atskleidimas – įpareigojimas pranešti apie kliento tam tikrus

⁹⁷ Panomariovas, Artūras. *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese*: daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius, 2001, p. 94–97.

⁹⁸ Panomariovas, Artūras. *Viešai neskelbiama informacija – paslaptis kaip socialinis teisinis reiškiny.* *Jurisprudencija*. 2002, t. 32 (24), p. 86. P. 83–94.

⁹⁹ Panomariovas, Artūras. *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese*: daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius, 2001, p. 103–104.

¹⁰⁰ Grigutytė, Neringa. *Psichologo dalyvavimas teisiniame procese Lietuvoje: iššūkiai ir galimybės.* *Teisės problemos*. 2011, Nr. 3(73), p. 14–15.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002-10-23 nutarimo 6, 8, 9, 15 p.

neteisėtus veiksmus – nebūtinai yra neproporcingas profesinių garantijų ribojimas¹⁰². Pasinaudojant šiais Konstitucinio Teismo ir EŽTT argumentais, galima kelti klausimą dėl profesinės ar sveikatos paslapties santykio su vaiko teisių apsaugos poreikiu. Įvertinus geriausių vaiko interesų principo reikšmę¹⁰³ ir tai, kad teismų praktikoje aiškiai pripažįstamas vaiko interesų prioriteto principas¹⁰⁴, manytina, kad šie principai gali nusverti konfidencialumo pareigą:

Sistemiškai vertinant išdėstytus argumentus, manytina, kad ugdymo įstaigų darbuotojams keliamas konfidencialumo laipsnis turėtų būti aukštas, tačiau neabsoliutus. Aiškesnio teisinio reguliavimo poreikis šiuo klausimu akivaizdus. Profesionalus, bendradarbiavimu grįstas mokyklos specialistų elgesys nesukelia pareigų – privataus gyvenimo apsaugos ir pranešimo apie smurtą prieš vaikus – konkurencijos. Priešingu atveju būtų neproporcingai apribotos vaikų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, teisės į gynybą ir apsaugą.

Specialiojo teisinio reguliavimo nepakankamumas

Kita teisinio pobūdžio priežastis, kuri riboja mokyklų pranešimus apie galimą smurtą prieš vaikus šeimoje ir dalyvavimą baudžiamajame procese yra nepakankamai detalus specialusis teisinis reguliavimas: ugdymo įstaigų darbuotojai pasigenda aiškaus veiksmų plano ir įrankių, todėl jie nesijaučia saugūs, bijo padaryti klaidų. Nėra ne tik reguliacinių, bet ir kitokių mechanizmų: veiklos kokybės vertinimo, atskaitomybės. Tik bendro pobūdžio pareigų ir atsakomybės už jų netinkamą vykdymą įtvirtinimas teisės aktuose to negarantuoja. O kartais net atvirkščiai – tai gali tapti kliūtimi taikyti teisinę atsakomybę. Tokiu atveju belieka kliautis tik asmeniniu švietimo įstaigų darbuotojų sąžiningumu ir pareigingumu. Kažin, ar esminių permainų dėl veiklos kokybės sukels Švietimo ir mokslo įstatymo pakeitimu numatomas privalomas sąlygų mokiniams sudarymas dalyvauti kokioje nors prevencinėje programoje¹⁰⁵, nes mokyklos ir šiuo metu analogiškose veiklose dalyvauja (2012 m. – 44 proc. bendrojo ugdymo mokyklų, 2013 m. – 50 proc., 2014 m. – 56,3 proc.¹⁰⁶), bet tyrimo ekspertai neturėjo duomenų apie specialią apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje programą. Be to, pakeitimu

¹⁰² *Michaud v. France*. Application No. 12323/11. 6 December 2012.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 4 str. 1 p.; Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501. 3 str. 1 d.

¹⁰⁴ Kauno apygardos teismo 2014-10-22 nutartis byloje Nr. 2A-1775-259/2014.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas. *TAR*, 2016-10-28, Nr. 25852. 7 str. 1 d. (įsigalios 2017-09-01).

¹⁰⁶ Balevičienė, Sandra ir kt. *Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos įgyvendinimas*. Vilnius, 2015, p. 49.

pareiga nustatoma tik mokykloms, neįtraukiant kitų švietimo sistemos įstaigų. Kitas reikšmingas aspektas tas, kad įstatymo pakeitimu nesukuriama sisteminė ir tęstinė procedūra, nes nesuformuojamos prevencinės veiklos sąsajos su intervencijos ir postvencijos priemonėmis.

Psichologų praktinės veiklos teisinis reguliavimas apskritai yra nepakankamas, ypač kvalifikacijos įgijimo, kėlimo, veiklos priežiūros, specializacijos klausimais: mokyklos psichologas šiais aspektais turėtų atitikti mokyklos veiklos, funkcijų, konsultuojamų subjektų specifiką, psichologinės pagalbos mokykloje tikslą. Parengtas Psichologų praktinės veiklos įstatymo projektas edukacinę ir mokyklų psichologiją tikslingai išskiria kaip atskirą licencijuojamą psichologo veiklos kryptį (6 str. 6 d. 3 p.)¹⁰⁷.

Esamas teisinis reguliavimas nustatant bendro pobūdžio pareigas gali veikti aiškus, tiesiogiai stebėto viešo fizinio smurto atveju (pvz., faktinės aplinkybės Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo byloje Nr. A-2529-502/2015¹⁰⁸), bet yra nepakankamas sunkiau atpažįstamo psichinio smurto ar sudėtingiau nustatomo seksualinio smurto atveju, ar nesant tiesioginių įrodymų. Tai, kad aiškus ir detalus specialusis teisinis reguliavimas yra veiksmingesnis, rodo jau minėtas pavyzdys, kai seksualinio smurto atveju mokykla nedelsiant kreipėsi tiesiai į policiją ir pradėjo teikti pagalbą, nes tokie buvo konkretūs specialiujų nuostatų įpareigojimai.

Atsižvelgiant į šiuos argumentus ir į tai, kad vis dar trūksta mokyklų darbuotojų asmeninės iniciatyvos ir atsakomybės, būtina įgalinti ugdymo įstaigas parengiant bendruosius reakcijos ir intervencijos į galimą smurtą prieš vaikus šeimoje algoritmus. Reikalingas aiškus, detalus ir nuoseklus veiksmų planas, dalyvaujančių subjektų sąrašas (socialinis pedagogas, psichologas, klasės auklėtojas, Vaiko gerovės komisija ir kiti įstaigos darbuotojai), konkrečių funkcijų ir atsakomybių paskirstymas komandinio darbo struktūroje, įskaitant ir veiksmus koordinuojančio asmens paskyrimą, veiklos terminų nustatymas, konkrečios kompleksinės pagalbos detalizavimas atvejo vadybos metodu, sprendimams ir rekomendacijoms suteikiant privalomąjį pobūdį. Ne mažiau svarbus ir veiklos formų bei metodų parinkimas: pvz., diskutuotina, ar kolegialus mokyklos Vaiko gerovės komisijos posėdis tikrai veiksmingesnis už individualų darbo pobūdį, ypač su smurto auka. Sprendžiant dėl minėtų aspektų, svarstyтина pasinaudoti sveikatos priežiūros įstaigų specialistams rekomenduotinos schemas (apsvarstymas

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos psichologų veiklos įstatymo projektas. 2016-06-22, reg. Nr. XIIP-4553.

¹⁰⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015-12-10 nutartis byloje Nr. A-2529-502/2015.

– įtarimas – pranešimas)¹⁰⁹ taikymo praktika. Minėtas rezultatas gali būti pasiektas ne tik valstybiniu reguliavimu, bet ir vidaus teisės aktų lygiu: strateginius tikslus įtvirtinus mokyklos strateginiame, metiniame veiklos plane, smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pranešimo apie jį, pagalbos vaikui schema galėtų būti patvirtinta mokyklos tarybos, su ja turėtų būti supažindinti mokiniai, jų tėvai. Tokia mokyklų bendruomenių savarankiškumą ir atskaitomybę skatinanti veikla atitiktų ir valstybinės švietimo strategijos tikslus¹¹⁰. Beje, būtent toks modelis numatytas ir naujais mokslo metais įsigaliosiančiose rekomendacijose dėl smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose¹¹¹.

Taigi darytina išvada, kad nepakankamai išsamaus specialiojo valstybinio teisinio reguliavimo sukeliama neigiamas pasekmes gali palengvinti vidiniai mokyklų administracijos ir bendruomenės sprendimai. Detalios instrukcijos ir metodikos įgalintų ugdymo įstaigų darbuotojus veikti efektyviau ir suteiktų jiems daugiau teisinio saugumo.

Kitos priežastys

Įvairios psichologinės ir socialinės priežastys taip pat daro įtaką, o dažnai net lemia rezervuotą mokyklų laikyseną smurto artimoje aplinkoje prieš vaikus atpažinimo ir reagavimo procese. Nors pripažįstama, kad švietimas savo paskirtį geriausiai atlieka tada, kai jo raida lenkia bendrąją visuomenės raidą¹¹², deja, bent jau kol kas mokykla – dalis tos pačios visuomenės, kuri dar dažnai toleruoja smurtą¹¹³, kuriai vaikų mušimas – vis dar paplitusi auklėjimo priemonė¹¹⁴. Tai gali lemti ne tik netinkamą vaikų apsaugą nuo smurto, bet ir kitų mokyklų funkcijų nevykdymą: vargu ar galima tikėtis, kad mokytoja, prieš kurią sutuoktinis

¹⁰⁹ *Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas* [interaktyvus]. VŠĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html> .

¹¹⁰ Valstybinės švietimo strategijos 2013–2022 metų strategijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2013-12-23 nutarimu Nr. XII-745, 16.1, 17.1 p.

¹¹¹ Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017-03-22 įsakymu Nr. V-190. *TAR*, 2017-03-23, Nr. 4754. 8.4–8.6 p. (įsigalios 2017-09-01)

¹¹² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593. Įstatymo preambulė.

¹¹³ *Mitkaitė, Justina*. Edukologė: dalis mokytojų norėtų gražinti į mokyklas fizines bausmes [interaktyvus]. 2013-12-15 [žiūrėta 2016-09-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/education/edukologe-dalis-mokytoju-i-mokyklas-noretu-grazinti-fizines-bausmes.d?id=63536472>>; PUKENĖ, Rūta. *Švietimo pagalbos asociacijos prezidentės požiūris į smurtą prieš vaikus: užaugom gavę į uodegas ir tapom žmonėmis* [interaktyvus]. 2017-01-28 [žiūrėta 2017-01-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/svietimo-pagalbos-asociacijos-prezidentės-pozūris-i-smurta-pries-vaikus-uzaugom-gave-i-uodegas-ir-tapom-zmonemis.d?id=73583306>>; *Sutrikusi jauna mokytoja: nebuvau pasiruošusi problemai, kuri vyresnėms kolegėms kelia juoką* [interaktyvus]. 2017-01-24 [žiūrėta 2017-01-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/pilietis/voxpopuli/sutrikusi-jauna-mokytoja-nebuvau-pasiruosusi-problemai-kuri-vyresnems-kolegems-tik-kelia-juoka.d?id=73530456>> .

¹¹⁴ Majauskienė, Daiva; ir Paulauskienė, Jolanta. Suaugusiųjų požiūris į fizines bausmes kaip į pedagoginę elgesio korekcijos priemonę. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2007, Nr. 4(67), p. 52–54.

fiziškai ir psichologiškai smurtavo visą naktį, kuri dėl to nepasiruošė pamokoms, neištaisė kontrolinių darbų, kitą darbo dieną sugebės tinkamai atlikti visas savo pareigas¹¹⁵. Taigi egzistuojanti švietimo sistema (pvz., vadovų skyrimo į pareigas tvarka, švietimo pagalbos disfunkcijos) palanki situacijai, kai ugdymo specialistų veiklą nulemia tiesiog jų asmeninės nuostatos ir patirtys: asmeninė iniciatyva, siekis tobulėti arba smurtautojo ar aukos patirtis. Tai ypač aktualu kalbant apie vadovą, kai jo asmeninės problemos, psichologinės traumos, vertybinė orientacija, požiūris į smurtą artimoje aplinkoje, lyčių stereotipai, kitokios asmeninės nuostatos, netinkamų vadybos metodų taikymas (pvz., autokratinis valdymas) gali nulemti mokyklos veiklos prioritetus, metodus, ydingą praktiką. Pasiiekti reikšmingų pokyčių analizuojamu klausimu švietimo sistemoje, o ypač pačios mokyklos veikloje, įgyti ir taikyti naujas žinias ir kompetencijas, telkti komandiniam darbui galėtų padėti viena iš strateginių idėjų – lyderystės veikla, didinanti švietimo kokybę (ne tik vadovo, bet ir kito ugdymo įstaigos specialisto). Mokyklos veiklos specifika kelia tarnaujančios, įgalinančios lyderystės poreikį, kai vadovas yra būtent strateginis lyderis¹¹⁶. Priklausomybės nuo netinkamų mokyklos vadovo asmeninių savybių išvengti padeda mokykloms tinkanti pasidalytoji lyderystė¹¹⁷.

Taigi mokyklos darbuotojų asmeninės savybės turi didžiulę įtaką, sprendžiant tokią jautrią socialinę problemą kaip smurtas šeimoje prieš vaikus. Todėl ugdymo specialistų asmeninė drąsa, atsakomybė, pilietiškumas, lyderystė yra siektinos ir skatintinos veiksmingesnės pagalbos sąlygos.

Dar viena grupė priežasčių, darančių įtaką mokyklos vaidmeniui teisiniuose procesuose, tai – aspektai, nulemti mokyklos veiklos specifikos. Tyrimo ekspertai nurodė, kad neretai lemiamu kriterijumi priimant sprendimus dėl intervencijos būna poveikis mokyklos finansams ir reputacijai. Tam tikros teisinės apsaugos priemonės gali būti susijusios su ugdymo įstaigos pakeitimu, tai reiškia mokinio krepšelių sumažėjimą. Į viešąją erdvę patekusi informacija gali sukelti neigiamas pasekmes mokyklos reitingui, konkurencingumui, audito vertinimo rezultatams, viešajai nuomonei, o per tai – ir mokinių skaičiui. Ugdymo įstaigų finansavimo metodų ir nepakankamumo problema valstybėje yra sisteminė, tačiau ja negalima pateisinti vaiko teisės nepatirti smurto pažeidimų. Su ribotais pinigiais ištekliams susijęs ir mokyklų

¹¹⁵ Eksperto mokyklos psichologo pateiktas pavyzdys iš praktikos.

¹¹⁶ Skarbalienė, Aelita. Mokytojų lyderystė ir jos sąsajos su švietimo kokybe. *Švietimo problemas analizė*. 2015, gruodis, Nr. 16 (140), p. 3.; Geros mokyklos koncepcijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015-12-21 įsakymu Nr. V-1308, 13.7 p.

¹¹⁷ Urbanovič, Jolanta; ir Navickaitė, Jolanta. *Lyderystė autonomiškoje mokykloje*: monografija. Vilnius, 2016, p. 62–69, 110.

varžymosi tarpusavyje (dėl finansavimo, mokinių skaičiaus ir gebėjimų lygio ir pan.) aspektas. Moksliniai tyrimai rodo, kad konkuravimas nėra tinkamas metodas nei visai švietimo sistemai, nei santykiams tarp mokyklų ar mokytojų, nei ugdymo būdams ir keistinas vienodai geros kokybės užtikrinimu¹¹⁸. Tyrime dalyvavę ekspertai nurodė, kad tiek formaliai, tiek neformaliai pastebėto smurto prieš vaikus šeimoje atvejai tiek vidinio, tiek išorinio vertinimo metu nėra mokyklos veiklos kokybės rodikliai, o jei ir vertinami, tai greičiau kaip neigiamas, o ne teigiamas mokyklos reputacijos aspektas. Be to, nustatyti formalieji pagalbos mokiniui srities vertinimo rodikliai, susiję su saugumu, dažnu atveju yra tokie, kad jiems įvertinti reikalingi sudėtingi ir dideli tyrimai (pvz., mokinių saugumo lygis, mokyklos informuotumo apie mokinių socialines problemas lygis ir kt.) arba, kaip jau buvo minėta, nėra jų vertinimo sistemos (pvz., mokinių psichologinių problemų sprendimas ir kt.)¹¹⁹. Todėl smurto atpažinimo ir intervencijos, pagalbos suteikimo atvejai turėtų būti vertinami kaip vienas iš mokyklos veiklos kokybę reiškiančių rodiklių. Žinoma, turėtų būti vertinama ne kiekybė, bet suteiktų paslaugų turinys. Nes šiuo metu valstybiniame smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos nukentėjusiesiems veiksmų plane išdėstytos priemonės dažnai vertinamos asignavimų dydžiais, renginių ir juose dalyvavusių asmenų skaičiumi, bet jų kokybė ir efektas lieka nepamatuotas¹²⁰. Tai rodo, kad švietimo sistemos orientacija į vaiką yra labiau deklaratyvi nei reali. Taigi Vaiko teisių komiteto palaikoma draugiška vaikui mokykla¹²¹ vis dar yra siekiamybė, kad ir kaip paradoksaliai tai skambėtų. Todėl palankiai vertintinas geros mokyklos koncepcijoje įtvirtintas kvietimas nesureikšminti mokyklų vertinimo ir nepadaryti jo svarbesniu už mokyklos misijos vertinimą¹²².

Apibendrinant aptartus neteisinio pobūdžio veiksmus, akcentuotina, kad mokyklų sprendimus ir veiksmus smurto prieš vaikus šeimoje atvejais, nors ir neformaliai, negali lemti kokie nors kiti motyvai nei vaiko saugumas ir gerovė, jo interesų prioritetas.

¹¹⁸ Sakadolskienė, Emilija. Ar konkurencija lemia švietimo kokybę? *Švietimo problemos analizė*. 2015, sausis. Nr. 4 (128), p. 1, 7–10.

¹¹⁹ Mokyklų, vykdančių bendrojo ugdymo programas, veiklos išorinio vertinimo organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo, patvirtinto 2007-04-02 Lietuvos respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. ISAK-587, 2 priedo 4 p.

¹²⁰ Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiesiems asmenims 2014–2020 metų programos įgyvendinimo 2014–2016 m. veiksmų plano, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. rugsėjo 24 d. įsakymu Nr. A1-462, ataskaita.

¹²¹ The right of the child to freedom from all forms of violence. General Comment No. 13 (2011) [Vaiko laisvė nuo bet kokios formos smurto. Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011)]. Committee on the Rights of the Child [Vaiko teisių komitetas]. 2011-04-18. CRC/C/GC/13. §44 (iv).

¹²² Geros mokyklos koncepcijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015-12-21 įsakymu Nr. V-1308, 10 p.

Smurto prieš vaikus šeimoje atpažinimas ir kompetentingų institucijų informavimas, kompleksinės pagalbos inicijavimas yra būtinos procedūros siekiant užtikrinti vaiko saugumą ir jo teisių apsaugą, tinkamai atlikti mokykloms ir jų darbuotojams pavestas funkcijas, vykdyti valstybės tarptautinius įsipareigojimus. Sąžiningas, rūpestingas, teisės aktų reikalavimus atitinkantis elgesys šių procedūrų metu ugdymo įstaigoms neigiamų pasekmių nesukelia. Naujų žinių ir kompetencijų įgijimas, prevencija, bendruomeniškumas, bendradarbiavimas yra veiksniai, įgalinantys ugdymo įstaigų darbuotojus teikti profesionalią pagalbą vaikams. Ir nors būtina diskutuoti dėl Lietuvos teisės aktuose įtvirtintų vaiko apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje priemonių ir mechanizmų tinkamumo, pakankamumo, veiksmingumo, svarbu, kad juos taikančios kompetentingos institucijos laiku sužinotų apie smurto atvejus. Tai turi įtakos ir pagalbos aukai, ir baudžiamojo proceso veiksmingumui.

IŠVADOS

Dėl savo veiklos pobūdžio, nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais deleguotų funkcijų ir atsakomybių mokyklos turi pareigą dalyvauti tam tikruose baudžiamojo proceso dėl smurto prieš vaikus artimoje aplinkoje veiksmuose: pvz., pranešti apie įtariamus smurto atvejus kompetentingoms institucijoms, teikti teisėsaugos institucijoms bylai reikšmingus duomenis ir kt. Atlikta analizė leidžia teigti, kad neretai mokyklų pareiga pranešti vykdoma netinkamai, o teisinės atsakomybės taikymas už šios pareigos nevykdymą neefektyvus. Tokią situaciją lemia teisinio pobūdžio priežastys, pirmiausiai – nepakankamas smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo išmanymas: dėl smurto sampratos, atpažinimo, pareigų ir atsakomybių apimties, pranešimo turinio, pasekmių ir kt. Pareiga pranešti kyla bet kokio smurto prieš vaiką šeimoje atveju ir, tinkamai vykdoma, nesukelia konkurencijos su kitomis pareigomis: privataus gyvenimo apsauga, konfidencialumo reikalavimu ar liudytojo įpareigojimais. Neveikimu daromus pažeidimus pašalinti padėtų visų lygių darbuotojų mokymai (pedagogų, švietimo pagalbos specialistų, įstaigų vadovų, taip pat mokinių, jų tėvų), vykdomos specialios prevencinės programos.

Kita teisinio pobūdžio priežastis – nepakankamai išsamus specialusis teisinis reguliavimas: nėra reakcijos ir intervencijos algoritmų, nepakankamas psichologų veiklos teisinis reguliavimas, todėl reikalingas aiškus, detalus ir nuoseklus veiksmų planas, dalyvaujančių subjektų sąrašas, konkrečių funkcijų ir atsakomybių paskirstymas, veiklos formų, metodų ir terminų nustatymas, konkrečios kompleksinės pagalbos detalizavimas, veiklos kokybės vertinimo mechanizmo sukūrimas. Nepakankamai išsamaus specialiojo

valstybinio teisinio reguliavimo sukeliamas neigiamas pasekmes gali palengvinti vidiniai mokyklų administracijos ir bendruomenės sprendimai, bendradarbiavimas su kompetentingomis institucijomis.

Ne mažiau reikšmingos ir kitos neveikimo ar netinkamo veikimo priežastys: psichologinės, socialinės (smurto tolerancija, netinkami vadybos metodai) ir kiti veiksniai, nulemti mokyklos veiklos specifikos (netinkama finansavimo, veiklos vertinimo sistema, švietimo sistemoje nederanti konkurencinė aplinka). Todėl mokyklos bendruomenėje skatintina tarnaujanti, įgalinanti, pasidalytoji lyderystė. Be to, pagalbos poreikio nustatymas ir jos suteikimas nuo smurto šeimoje nukentėjusiems vaikams turėtų tapti mokyklos veiklos vertinimo rodikliu, o tokia veikla – skatinama ir vertinama teigiamai.

Atliktos analizės rezultatai patvirtina iškeltą prielaidą, kad daugiausiai problemų kelia ne paties teisinio reguliavimo ydingumas, o netinkamas jo įgyvendinimas. Mokyklos turi žmogiškųjų ir teisinių resursų aktyviau įsitraukti į baudžiamąjį procesą dėl smurto artimoje aplinkoje, ypač tokio proceso inicijavimą, ir taip padidinti tiek proceso, tiek vaiko teisių apsaugos efektyvumą.

LITERATŪRA

Teisės aktai:

3. Asmens sveikatos paslapties kriterijai, patvirtinti Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakymu Nr. 552. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3195.
4. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo]. Istanbul, 11/05/2011.
5. Europos parlamento ir tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. 2012-10-25.
6. Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003-12-17 įsakymu Nr. A1-207. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 9-254.
7. Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymu Nr. 65. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 13-405.
8. Informavimo apie ypatingus atvejus, susijusius su galimais vaiko teisių pažeidimais, tvarkos aprašas, patvirtintas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2012-05-10 įsakymu Nr. BV-8. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 56-2814.
9. Geros mokyklos koncepcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015-12-21 įsakymu Nr. V-1308. *TAR*, 2015-12-21, Nr. 20048.
10. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. *TAR*, 2015-07-10, Nr. 11216.
11. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475.

12. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
13. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0.
14. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262; 2000, Nr.77-0; 2000, Nr.80-0; 2000, Nr.82-0.
15. Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
16. Lietuvos Respublikos psichologų veiklos įstatymo projektas. 2016-06-22, reg. Nr. XIIP-4553.
17. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002-01-28 įsakymas Nr. 55/42/16 „Dėl informacijos apie asmenis su kūno sužalojimais, kurie gali būti susiję su nusikaltimu, teikimo“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 12-428.
18. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593.
19. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas. *TAR*, 2016-10-28, Nr. 25852.
20. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807.
21. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 2¹ straipsniu įstatymas. *TAR*, 2017-02-20, Nr. 2780.
22. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 71-1706.
23. Mokyklos socialinio pedagogo pavyzdinis pareigybės aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016-11-02 įsakymu Nr. V-951. *TAR*, 2016-11-03, Nr. 26188.
24. Mokyklų, vykdančių bendrojo ugdymo programas, veiklos išorinio vertinimo organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas, patvirtintas 2007-04-02 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. ISAK-587. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 41-1550; 2009, Nr. 40-1517.
25. Psichologinės pagalbos teikimo aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011-07-05 įsakymu Nr. 1215. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 811-4220.
26. Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008-08-11 įsakymu Nr. I-110. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 94-3713; *TAR*, 2014-07-01, Nr. 9479.
27. Rekomendacijos dėl nepilnamečio nukentėjusiojo ir liudytojo apklausos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 112-4806.
28. Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017-03-22 įsakymu Nr. V-190. *TAR*, 2017-03-23, Nr. 4754.
29. Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014-05-28 nutarimu Nr. 485. *TAR*, 2014-06-02, Nr. 5986.
30. Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos įgyvendinimo 2014–2016 m. veiksmų plano, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. rugsėjo 24 d. įsakymu Nr. A1-462, ataskaita.
31. Valstybinės švietimo strategijos 2013–2022 metų strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2013-12-23 nutarimu Nr. XII-745. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 140-7095.
32. Vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos tvarkos aprašas, patvirtintas Vilniaus miesto savivaldybės administracijos direktoriaus 2012-09-18 įsakymu Nr. 30-1818.
33. Visuomenės sveikatos priežiūros organizavimo mokykloje tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005-12-30 įsakymu Nr. V-1035/ISAK-2680. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 153-5657; *TAR*, 2016-07-22, Nr. 20912.

34. Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
35. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokoliais Nr. 11 ir Nr. 14. 1950-11-04. *Valstybės žinios*, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

Specialioji literatūra:

34. Adlienė, Rolanda ir kt. Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-05]. Prieiga per internetą: <http://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritis/Asmens_sveikatos_prieziura/Diagnostikos_metodikos_ir_rekomendacijos/Rekomendacijos/SMURTO%20PRIES%20VAIKUS%20DIAGNOSTIKOS%20METODIN%20REKOMENDACIJOS.pdf>.
35. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas: valstybinio audito ataskaita, 2015-05-15, Nr. VA-P-40-1-8.
36. Ažubalytė, Rima. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. Vilnius: Industrus, 2009, p. 435. ISBN 978-609-95043-4-6.
37. Ažubalytė, Rima. Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011, 458 p. ISBN 978-9955-19-321-0.
38. Ažubalytė, Rima. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4(122), p. 221–244. ISSN 2029-2058.
39. Ažubalytė, Rima ir kt. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. ISBN 978-9955-19-617-4.
40. Bajorinas, Artūras. Statistika ir tendencijos: pranešimas konferencijoje, 2016-02-08.
41. Balevičienė, Sandra ir kt. Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos įgyvendinimas. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2015, 68 p. ISBN 978-9986-03-675-3.
42. Bučiūnas, Gediminas; ir Gruodytė Edita. Ikteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. 432 p. ISBN 978-9955-30-053-3.
43. Cantwell, Nigel. The Concept of the Best Interests of the Child: What Does it Add to Children's Human Rights? [Geriausių vaiko interesų koncepcija: ką ji duoda vaiko žmogaus teisėms?] The best interests of the child – A dialogue between theory and practice [Geriausi vaiko interesai – teorijos ir praktikos dialogas]. Council of Europe Publishing, March, 2016. ISBN 978-92-871-8252-4.
44. Doak, Jonathan. Victims' Rights, Human Rights and Criminal Justice – Reconceiving the Role of Third Parties. Bloomsbury Publishing, 2008, 340 p. ISBN 1847314244, 9781847314246.
45. Firaitė, Evelina. Patyrusio smurtą vaiko teisių apsaugos priemonės: teisinis reguliavimas ir praktinis įgyvendinimas: pranešimas konferencijoje, 2016-02-08.
46. Grigutytė, Neringa. Psichologo dalyvavimas teisiniame procese Lietuvoje: iššūkiai ir galimybės. *Teisės problemos*. 2011, Nr. 3(73), p. 5–24. ISSN 1392-1592.
47. Grinevičiūtė, Kristina. Tėvų ar kitų vaiko atstovų baudžiamoji atsakomybė už žiaurų elgesį su vaiku: daktaro disertacija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2016. 183 p. ISBN 978-9955-19-808-6.
48. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education [Žmogaus teisių konvencijos 1 Protokolo 2 str. vadovas. Teisė į švietimą]. Council of Europe/European Court of Human Rights [europos taryba/Europos žmogaus teisių teismas], 2015.
49. Kilkelly, Ursula. A Guide to the Implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights [Žmogaus teisių konvencijos 8 str. taikymo vadovas] [interaktyvus]. Council of Europe, 2001 [žiūrėta 2016-08-17]. Prieiga per internetą: <[http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01\(2003\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01(2003).pdf)>.

50. Lankauskas, Mindaugas; Mulevičius, Matas; ir Zaksaitė, Salomėja. Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos: mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. 2013. ISBN 978-9986-704-18-8.
51. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros, Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2011-01-27 susitarimas Nr. 17.3-40/D4-45/11-1.
52. Majauskienė, Daiva; ir Paulauskienė, Jolanta. Suaugusiųjų požiūris į fizines bausmes kaip į pedagoginę elgesio korekcijos priemonę. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. 2007, Nr. 4(67), p. 49–55.
53. Nusikaltimų aukos ES: aukoms teikiama parama ir jos pobūdis: santrauka. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūra (FRA), 2014. ISBN 978-92-9239-679-4.
54. Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas [interaktyvus]. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2014 [žiūrėta 2016-08-25]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf>.
55. Panomariovas, Artūras. Asmens privataus gyvenimo paslaptis ir su ja susijusios problemos baudžiamajame procese. Jurisprudencija. 2001, t. 23 (15), p. 98–105.
56. Panomariovas, Artūras. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius, 2001, 205 p.
57. Panomariovas, Artūras. Viešai neskelbiama informacija – paslaptis kaip socialinis teisinis reiškinys. Jurisprudencija. 2002, t. 32 (24), p. 83–94.
58. Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas [interaktyvus]. VšĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html>.
59. Sakadolskienė, Emilija. Ar konkurencija lemia švietimo kokybę? Švietimo problemos analizė. 2015, sausis. Nr. 4 (128). ISSN 1822-4156.
60. Skarbaliene, Aelita. Mokytojų lyderystė ir jos sąsajos su švietimo kokybe. Švietimo problemos analizė. 2015, gruodis, Nr. 16 (140). ISSN 1822-4156.
61. The right of the child to freedom from all forms of violence. General Comment No. 13 (2011) [Vaiko laisvė nuo bet kokios formos smurto. Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011)]. Committee on the Rights of the Child [Vaiko teisių komitetas], 2011-04-18. CRC/C/GC/13.
62. Urbanovič, Jolanta; ir Navickaitė, Jolanta. Lyderystė autonomiškoje mokykloje: monografija. Vilnius, 2016, 440 p. ISBN 978-9955-19-813-0.
63. Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams [interaktyvus]. VšĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html>.
64. Vileikienė, Eglė. Statistinių duomenų apie 2015 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariami (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos bendrasis departamentas, 2016 [žiūrėta 2016-07-25]. Prieiga per internetą: <http://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Ataskaita_apie_vaikus2015.pdf> 2016-07-21>.
65. Vaigė, Laima. Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje: psichinės prievartos problematika [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2013 [žiūrėta 2016-07-25]. Prieiga per internetą: <http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2014/05/Analize_Psichines_prievartos_problematika_Laima_Vaige.pdf>.
66. Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų, nustatytų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu, apžvalga [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2015-11-18 [žiūrėta 2016-07-21], Nr. 5-68, 40 p. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/LDYQRCTA.PDF>>.
67. 2013 metais Vilniaus miesto apylinkės teisme išnagrinėtų bylų dėl smurto artimoje aplinkoje tyrimas [interaktyvus]. Vilnius, 2014 [žiūrėta 2016-05-06], 12 p. Prieiga per internetą:

<http://www.vat.lt/lt/vilniaus-miesto-apylinkes-teismas/teisine-informacija_477/tyrimai-ir-analizes.html>.

Kita literatūra:

74. Mitkaitė, Justina. *Edukologė: dalis mokytojų norėtų grąžinti į mokyklas fizines bausmes* [interaktyvus]. 2013-12-15 [žiūrėta 2016-09-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/education/edukologe-dalis-mokytoju-i-mokyklas-noretu-grazinti-fizines-bausmes.d?id=63536472>>.
75. Pukenė, Rūta. *Švietimo pagalbos asociacijos prezidentės požiūris į smurtą prieš vaikus: užaugom gavę į uodegas ir tapom žmonėmis* [interaktyvus]. 2017-01-28 [žiūrėta 2017-01-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/svietimo-pagalbos-asociacijos-prezidentes-pozioris-i-smurta-pries-vaikus-uzaugom-gave-i-uodegas-ir-tapom-zmonemis.d?id=73583306>>.
76. *Sutrikusi jauna mokytoja: nebuvau pasiruošusi problemai, kuri vyresnėms kolegėms kelia juoką* [interaktyvus]. 2017-01-24 [žiūrėta 2017-01-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/pilietis/voxpopuli/sutrikusi-jauna-mokytoja-nebuvau-pasiruosusi-problemai-kuri-vyresnems-kolegems-tik-kelia-juoka.d?id=73530456>>.
77. *Ugdymo įstaigų vadovams teisinės žinios – kasdienio darbo neišvengiamybė* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-02] Prieiga per internetą: <<http://www.mruni.eu/lt/naujienos/detail.php/ugdymo-istaigu-vadovams-teisines-zinios-kasdienio-darbo-neisvengiamybe/227360/144/2016/03#.V6D8n49OLVJ>>.

Teismų praktika:

75. Kauno apylinkės teismo 2015-07-09 nutartis byloje Nr. PK-1841-966/2015.
76. Kauno apygardos teismo 2012-07-04 nutartis byloje Nr. 1-301-133.
77. Kauno apygardos teismo 2014-10-22 nutartis byloje Nr. 2A-1775-259/2014.
78. Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2012-02-15 nutartis byloje Nr. I-209-162/2012.
79. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-01-13 nutartis byloje Nr. 3K-7-24/2004.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-02-17 nutartis byloje Nr. 3K-3-56/2004.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-09-26 nutartis byloje Nr. 3K-3-421.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-01-17 nutartis byloje Nr. 2K-592.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-12-21 nutartis byloje Nr. 2K-592/2010.
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-04-16 nutartis byloje Nr. 2K-188.
85. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-01-13 byloje Nr. 2K-91/2015.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-02-10 nutartis byloje Nr. 2K-99-507/2015.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-03-31 nutartis byloje Nr. 2K-187-677.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-06-16 nutartis byloje Nr. 2K-305-788.
89. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999-10-21 nutarimas.
90. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarimas.
91. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002-09-19 nutarimas.
92. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002-10-23 nutarimas.
93. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008-12-19 nutartis byloje Nr. N-438-1188/2008.
94. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012-05-18 nutartis byloje Nr. N-575-305-12.
95. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012-07-27 nutartis byloje Nr. N⁵⁷⁵-626/2012. 2012-07-27.
96. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015-12-10 nutartis byloje Nr. A-2529-502/2015.
97. Šiaulių apygardos teismo 2013-12-10 nutartis byloje Nr. ATP-645-309/2013.
98. *B. v. Moldova*. Application No. 61381/09. 16 July 2013.
99. *Bevacqua and S. v. Bulgaria*. Application no. 71127/01. 12 June 2008.
100. *Hajduova v. Slovakia*. Application no. 2660/03. 30 November 2010.
101. *Michaud v. France*. Application No. 12323/11. 6 December 2012.

-
102. *S. and Marper v. United Kingdom*. Application no. 30562/04 and 30566/04.
103. *Valiulienė v. Lithuania*. Application no. 33234/07, 2013-03-26.

INVOLVEMENT OF SCHOOLS IN THE PROCESS OF PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE

Ramunė Jakštienė*
Mykolas Romeris University

Summary

Specific activities of the schools, functions and responsibilities delegated by national and international laws lead to an obligation to involve in some criminal proceedings for violence against children in close environment, for example reporting about domestic violence against children to competent authorities, providing them with the relevant data, etc. The analysis suggests that the duty to report is often performed defectively, and the application of legal liability for failure to comply with this obligation is ineffective. Different reasons lead to this situation both legal and non-legal: incomplete special legal regulation, lack of legal knowledge, psychological, social and other factors determined by specific activities of schools. Not inadequacy of the legal regulation but its inappropriate implementation is most problematic. Enforcing detailed national as well as schools' local legal regulation, training of all staff, application of special preventive programs, including special measures in to common practices, cooperating with competent institutions are the measures which could lead to the adequate performance of the obligations. Accordingly, schools have human and legal resources to involve in some criminal proceedings for domestic violence against children more actively, especially in reporting about cases of violence.

Keywords: domestic violence, criminal procedure

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto doktorantė, Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas dėl smurto artimoje aplinkoje.

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, doctoral candidate; Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: criminal proceedings in cases of domestic violence.

REGRESO IR SUBROGACIJOS ATRIBOJIMAS DRAUDIMO TEISINIUOSE SANTYKIUOSE

Eglė Štareikė*

**MRU Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė
Putvinskio g. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 656 76033,
el. paštas: egle.stareike@gmail.com,*

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė**

***MRU Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė
Putvinskio g. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 686 35012,
el. paštas: korcula45@yahoo.com,*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama teoriniu ir praktiniu požiūriu aktuali subrogacijos atskyrimo nuo regreso draudimo teisiniuose santykiuose problema. Siekiant atskleisti subrogacijos ir regreso teisinį santykį, pirmiausia straipsnyje atliekama terminų „subrogacija“ ir „regresas“ lingvistinė bei teisinė analizė, kurios dėka įvertinami šių dviejų institutų skirtumai. Pagrindinis dėmesys yra skiriamas regreso ir subrogacijos skirtumų nustatymui ir analizei, kuri atliekama pasitelkus teisės teoriją bei remiantis šiuo metu Lietuvoje veikiančiais teisės aktais ir aktualia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. Autorės siekia atriboti subrogaciją nuo regreso, todėl, kad šiai dienai šiuos du institutus taikyti praktikoje padeda Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, o ne painus teisinis reglamentavimas. Draudikams šis momentas yra ypač aktualus, nes priklausomai nuo to ar draudikas įgyja regreso teisę ar jam reikalavimo teisė pereina subrogacijos būdu, priklauso įstatyme nustatytų terminų skaičiavimas teisei pareikšti atgręžtinį reikalavimą bei šalių santykiams taikytina teisė. Pažymėtina ir tai, kad nuo draudiko galimybės tinkamai įgyvendinti regreso ar subrogacijos teisę, gali priklausyti ne tik atitinkamų draudžiamųjų rizikų perėmimas iš draudėjo, bet tai gali įtakoti ir draudiko operatyvumą priimant sprendimus dėl draudimo išmokos, o draudėją kuo operatyviau informuoti draudiką apie draudžiamąjį įvykį.

Pagrindinės sąvokos: regresas, subrogacija, draudimas, draudėjas, draudikas, žalos atlyginimas, nukentėjęs asmuo, žalą padaręs asmuo.

IVADAS

Plečiantis ir vystantis laisvosios rinkos ekonomikai, didėja ir atsakomybė už verslą, turtą, už savo ir artimųjų gyvybę bei sveikatą. Suprantama, tai įtakoja draudimo paslaugų rinkos išplėtimą, nes visuomenė draudimą vertina kaip vieną iš optimalių rizikos valdymo būdų, o įstatymų leidėjas suteikia teisę draudikui, išmokėjęs draudimo išmoką, išieškoti ją iš už žalą atsakingo asmens. Svarbu yra tai, ar visais atvejais draudikui yra legalizuota galimybė nukreipti atgręžtinio reikalavimo teisę į kaltininką ir kokiais atvejais draudikas įgyja regresinę prievolę ir ar ji nelaikytina tapačia subrogacija? Nors šiuo metu atliekama nemažai tyrimų draudimo teisės srityje, bet ši problema nelaikytina visiškai ištirta.

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse regreso ir subrogacijos institutų reglamentavimas yra vienas problematiškiausių pavyzdžių. Šios problemos tampa dar akivaizdesnės analizuojant šiuos institutus draudimo teisiniuose santykiuose. Regreso ir subrogacijos skirtybės, jų taikymas vis dar lieka neaiškus analizuojant tiek teisės doktriną, tiek nuolat kintančią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką. LR Civilinio kodekso VII skyrių įstatymų leidėjas pavadino „reikalavimo perėjimas trečiajam asmeniui regreso tvarka (subrogacija)“, tokiu būdu įnešant sumaištį dėl regreso teisės sutapatavimo su subrogacija.

Temos aktualumą pagrindžia ir tai, kad nuo naujojo Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso įsigaliojimo praėjus beveik septyniolikai metų vis dar lieka neaiškūs regreso ir subrogacijos taikymo kriterijai draudimo teisiniuose santykiuose. Regresas atsiranda trečiajam asmeniui įvykdžius prievolę už skolininką. Tai yra nauja regresinė prievolė, kuri sieja skolininką ir skolininko prievolę įvykdžiusį asmenį. Tuo tarpu subrogacijos instituto taikymo atveju tai yra ta pati besitęsianti prievolė, sukeliant pasekmes ne tik draudimo sutarties šalims, bet ir tretiesiems asmenims.

Šio mokslinio straipsnio **tikslas** yra išanalizuoti regreso ir subrogacijos institutų prigimtį, ištirti draudiko teisių išsireikalauti išmoką iš už žalą atsakingo asmens teisinį reglamentavimą ir atlikti subrogacijos ir regreso lyginamąją analizę draudimo teisiniuose santykiuose bei atriboti šiuos du institutus vieną nuo kito.

Mokslinio straipsnio **objektas** - regreso ir subrogacijos institutų taikymo ypatybės draudimo teisiniuose santykiuose. Moksliniame straipsnyje naudoti šie teoriniai ir empiriniai **metodai**: istoriniu metodu analizuotos regreso ir subrogacijos institutų istorinės ištakos, institutų vystymosi ypatumai. Palyginamosios analizės metodas taikytas siekiant nustatyti regreso ir subrogacijos institutų taikymo skirtynes draudimo teisiniuose santykiuose. Loginis – analitinis ir sisteminės analizės metodai naudoti teisės aktų, teisės doktrinos ir teismų praktikos analizei, skirtingų teisės normų santykiui atskleisti, mokslinio straipsnio apibendrinimui, pagrindinei problematikai atskleisti ir išvadoms suformuluoti.

REGRESO IR SUBROGACIJOS INSTITUTŲ SAMPRATA IR TEISINIS SANTYKIS REGRESO SAMPRATA

LR Civilinio kodekso (toliau tekste CK) VII skyriaus 6.111 - 6.114 straipsniuose numatyti reikalavimo perėjimo regreso tvarka (subrogacijos) teisiniai santykiai¹.

¹ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262, 6.280 str.

Regreso teisė (lot. *regressus* – atgalinis judėjimas, grįžimas) – tai asmens teisė reikalauti iš skolininko to, ką jis už skolą sumokėjo šio kreditoriui. Įstatymo leidėjo priimta teisės norma tarsi sutapatina iš esmės skirtingus regresą ir subrogacijos institutus. Tačiau jau tik analizuojant šių institutų prigimtį, tampa akivaizdu, jog jie nėra tapatūs. Kitaip tariant regresas - tai yra prievolė, kuri atsiranda trečiajam asmeniui įvykdžius prievolę už skolininką. Trečiajam asmeniui įvykdžius prievolę už skolininką atsiranda nauja regresinė prievolė, kuri sieja skolininką ir skolininko prievolę įvykdžiusį asmenį².

D. Ambrasienė pažymi, kad 1964 m. Civiliniame kodekse nebuvo straipsnių, reglamentuojančių regresą teisę, nors atskiri Civilinio kodekso straipsniai numatė regresą teises (pavyzdžiui, CK 190 straipsnis, numatė skolininko, įvykdžiusio solidarinę pareigą, reikalavimo atgręžtine tvarka procedūrą ir kt.). Atkreiptinas dėmesys, kad regresą atveju regredentas visada buvo skolininku pagrindinėje sutartyje³.

Regreso teisė – tai atgręžtinis reikalavimas, kai tretysis asmuo už skolininką visiškai ar iš dalies įvykdo skolininko prievolę ir tokiu būdu perima kreditoriaus teises ta apimtimi, kuria buvo įvykdyta prievolė. Toks atgręžtinio reikalavimo teisės aiškinimas yra įtvirtintas ir teisės teorijoje, ir teisės aktuose, ir teismų praktikoje⁴. CK 6.280 straipsnyje nurodyta, kad asmuo atlyginęs kito asmens padarytą žalą turi į padariusį žalą asmenį regresą (atgręžtinio reikalavimo) teisę tokio dydžio, kiek sumokėjo žalos atlyginimo, jeigu įstatymai nenustato kitokio dydžio⁵. Taigi, pateikta regresą teisės definicija suponuoja, kad regresą teisei atsirasti reikalingi trys asmenys – kreditorius, skolininkas ir trečiasis asmuo⁶.

Pagal LR CK 6.111 straipsnį reikalavimas regresą tvarka gali pereiti trečiajam asmeniui dviem būdais: pirma - rašytinės sutarties, ir antra - įstatymo pagrindu. Atkreiptinas dėmesys, kad CK 6.112 straipsnis reglamentuoja reikalavimo perėjimo regresą tvarka atvejus, sutapatindamas regresą ir subrogacijos sampratą, regresą reikia suvokti plačiau nei iki šiol. Tokią išvadą leidžia taip pat daryti CK šeštos knygos VII skyriaus normų analizė⁷.

² Žodynas. Verslo žinios. <http://zodynas.vz.lt/regresas>. [žiūrėta 2017-04-08] < <http://zodynas.vz.lt/subrogacija> >

³ Ambrasienė, D. Asmenų pasikeitimas prievolėje (kai kurie teoriniai ir praktiniai aspektai). III. Prievolių teisė. Jurisprudencija, 2002, t. 28(20); 96–104.

⁴ Kausteklytė-Tunkevičienė, S. Draudimo išmokos ir žalos atlyginimo panašumai bei skirtumai: ar draudimo išmoka laikytina žalos atlyginimu? Socialinių mokslų studijos. 2010, 4(8): 275–294, p. 282.

⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, *Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262*, 6.280 str.

⁶ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003. P.153.

⁷ Ambrasienė, D., Baranauskas, E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2009.

LR CK regreso ir subrogacijos institutai reglamentuojami juos sutapatinant, aiškiai neatskiriant, o tai sudaro klaidingą prielaidą jog regreso instituto taikymo atveju vyksta asmenų pasikeitimas prievolėje, kas prieštarauja regreso teisės prigimčiai.

SUBROGACIJOS SAMPRATA

Subrogacija (lot. *subrogate*) – pakeisti, išrinkti vietoje kito. Subrogacijos terminas yra kilęs iš lotyniško žodžio „surogatas“ (lot. *surrogatus* – pasiūlytas vietoje kito)⁸. Subrogacija – tai toks regreso teisės atsiradimas, kai regreso tvarka asmeniui pereina teisė reikalauti iš skolininko atlyginti jam nuostolius, kuriuos jis atlygino kreditoriui⁹. Subrogacija – tai yra viena iš asmenų pasikeitimo prievolėje rūšių, kurios atsiradimo pagrindas Lietuvoje yra įstatymas.

Subrogacijos terminas vartojamas kai regreso teisė pereina skolininkui, įvykdžiusiam prievolę kreditoriui už kitą asmenį. Dažniausiai subrogacija yra sietina ir vartotina draudimo teisiniuose santykiuose, kai draudimo kompanija, išmokėjusi draudimo atlyginimą, perima kreditoriaus teisę reikalauti išmokėtos sumos iš skolininko, atsakingo už draudiminį įvykį¹⁰. Lietuvoje jos atsiradimo pagrindas yra įtvirtintas LR CK 6.1015 straipsnyje. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad subrogacijos terminas taip pat vartojamas paskolos sutarties teisiniuose santykiuose, kuomet skolininko paskola gali būti refinansuojama naujo kreditorius (pavyzdžiui būsto paskola refinansuojama kito banko ar kitos kredito įstaigų) arba ir tais atvejais kai pats (pradinis) skolininkas iš esmės pasikeičia¹¹. Subrogacijos terminas taip pat aptinkamas ir laidavimo sutartyse. Lietuvoje subrogacija dar taikoma pagal CK 6.51 straipsnio 1 dalį kreditoriui nukreipus išieškojimą į skolininko turtą, tretieji asmenys, kurie dėl tokio išieškojimo gali netekti tam tikrų teisių į tą turtą, gali patenkinti kreditoriaus reikalavimą. Šios prievolės įvykdymas ir bus laikomas subrogacija. Prievolę visiškai ar iš dalies gali įvykdyti trečiasis asmuo, išskyrus atvejus, kai šalių susitarimas ar prievolės esmė reikalauja, kad skolininkas ją įvykdytų asmeniškai (LR CK 6.50 straipsnio 1 dalis).

Subrogacijos doktrina yra labai sena ir vienareikšmiško sutarimo kas sąlygojo šiuolaikinio subrogacijos instituto kilmę nėra. Mokslininkų nuomonės išsiskiria, vieni teigia, kad subrogacijos ištakų reikia ieškoti laidavimo institute, kitų nuomone subrogacija yra kilusi

⁸Tarptautinių žodžių žodynas. – 3-asis leidimas – Vilnius: Alma Littera, 2004.

⁹ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003. P.153.

¹⁰ Watterson, S. Modelling Subrogation as an “Equitable Remedy”. *Can. J. Comp. & Contemp. L.* 2 (2016): 609-678.

¹¹ Nelson, G. S., Whitman, D. A. Adopting Restatement Mortgage Subrogation Principles: Saving Billions of Dollars for Refinancing Homeowners. *BYU L. Rev.* 2006, Vol. 2006, Issue 2, pp. 305 – 366.

iš cesijos instituto¹². Vis dėl to manoma, kad subrogacijos instituto ištakos siekia senovės romėnų laikus ir didžiausią įtaką jo kilmei padarė *Cessio Actionum* doktrina. Pagal šią doktriną, A įgyja B teises prieš C, tik tada kai B aiškiai perleidžia savo teises A. Šiandieniniame subrogacijos instituto taikyme, reikalavimo teisės perleidimas atsiranda *ipso jure*, t.y. remiantis teisės principais, nereikalaujant aiškios B valios išraiškos (t.y. kad B perleidžia skolą A)¹³. Nors lyginant subrogacijos institutą romėnų teisėje ir šiaurinėje jo analogiją išvelgiami skirtumai, tačiau romėnų teisė įtvirtino pagrindinį subrogacijos principą, kad trečioji šalis, įvykdžiusi prievolę už skolininką, turi reikalavimo teisę į savo materialinius interesus. Priklausomai nuo teisinės sistemos (kontinentinės ar bendrosios) subrogacijos instituto taikymo pagrindas gali būti papročiai, sutartis ar įstatymas¹⁴.

Vėliau, subrogacijos institutas labiausiai buvo išplėtotas bendrosios teisės sistemoje ir yra suvokiamas kaip teisingumo doktrina (angl. *equity*), t.y. kad žalą patyręs asmuo turi teisę į visišką žalos (nuostolių) atlyginimą. Bendrosios teisės sistemoje subrogacijos institutas aiškinamas dvejopai: pirma – tai draudiko ketinimas perimti apdraustojo teises, ir antra – tai draudiko mokama kompensacija apdraustajam už nelaimingą atsitikimą (draudiminį įvykį). Sumokėjus apdraustajam pagal jo reikalavimą, draudikas *atsistoja į apraustojo batus* ir įgyja visas jo reikalavimo teises trečiajam asmeniui (skolininkui). Atsižvelgiant į tai, kad subrogacija yra išvestinis atgręžtinio reikalavimo institutas, draudikas perima ne didesnes teises skolininko atžvilgiu negu turėtų apdraustasis ir skolininkas gali pasinaudoti tomis pačiomis gynybos priemonėmis, kuriomis naudotųsi prieš apdraustąjį. Šaliai, kuri naudoja subrogacijos institutą, kaip teisinės gynybos priemonę, taip pat tenka ir įrodinėjimo našta, kad egzistuoja konkreti skola ar įsipareigojimas¹⁵.

Pabrėžtina, kad subrogacijos institutas padeda sureguliuoti šalių teisinį santykį dviem būdais: pirma - vadovaujantis teisingumo principu įpareigoja civilinės teisės pažeidėją (skolininką) sumokėti skolą, ir antra – pasiekus pirmąjį tikslą (gavus kompensaciją) uždraudžia apdraustajam už tą pačią patirtą žalą (nuostolius) gauti kompensaciją du kartus¹⁶. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad: „*Subrogacijos sampratą reikia ... aiškinti ir taikyti*

¹² Greenblat, J. A. Insurance and Subrogation: When the Pie Isn't Big Enough, Who Eats Last? The University of Chicago Law Review, Volume (64) 1997. P. 1337-1366 [žiūrėta 2017-04-08] <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol64/iss4/10/>

¹³ Ibid.

¹⁴ Maher, B. S., Pathak, R. S. Understanding and Problematising Contractual Tort Subrogation, Loyola University Chicago Law. Vol. 40, Issue 1, 2008, pp.49-91.

¹⁵ Parker, J. C. Made Whole Doctrine: Unraveling the Enigma Wrapped in the Mystery of Insurance Subrogation. Missouri Law Review, Vol. 70, Issue 3, 2005. PP.723-775. P. 724.

¹⁶ Ibid. P. 725-726.

atsižvelgiant į subrogacijos tikslus. Subrogacijos tikslas yra įtvirtinti įstatymo nustatytos bendrosios taisyklės išimtį, kad prievolės įvykdymas lemia jos pasibaigimą. Išimtyms nustatomos tam, kad kreditorius išlaikytų visas buvusio kreditoriaus teises, nes, įvykdžius prievolę, pagal bendrąją taisyklę ji pasibaigtų, todėl kreditorius prarastų senosios prievolės privalumus. Įstatymiškai numatant subrogacijos atvejus jau pati jos formuluotė nukreipia į kreditorių pasikeitimo būdą egzistuojančioje prievolėje ... Be to, vienas iš subrogacijos tikslų yra išvengti nepagrįsto praturtėjimo“¹⁷.

REGRESO IR SUBROGACIJOS ATRIBOJIMAS DRAUDIMO TEISINIUOSE SANTYKIUOSE

LR Draudimo įstatymo 2 str. 31 p. nurodyta, kad „*draudimo veikla - ūkinė komercinė veikla, kuria draudimo sutarties pagrindu už draudimo įmoką prisiimama kito asmens nuostolių rizika ar kitaip siekiama apsaugoti šio asmens turtinius interesus įvykus draudžiamiesiems įvykiams, asmens turtinių interesų apsaugai panaudojant draudiko techninius atidėjinius dengiantį turtą ir kitą turtą.*“ Tokį draudimo veiklos apibūdinimo formuluotę įstatymų leidėjas įtvirtino atsižvelgdamas ne tik į draudimo veiklos specifiką, bet ir į draudimo veiklos įtaką šiuolaikinėje ekonomikoje bei draudimo funkcijas, tokias kaip rizikos perdavimas ar paskirstymas, žalos prevencija ar jos sumažinimas, socialinė ir psichologinė nauda. Žinoma, draudimas negali užkirsti kelio žalos kilimui, tačiau žalai atsiradus draudimas sušvelnina ar net tam tikrais atvejais eliminuoja žalos sukeltas pasekmes.

Šiandien draudimas yra tapęs verslo subjektų, viešojo valdymo subjektų bei fizinių asmenų kasdieninio gyvenimo dalimi, todėl teiginys, kad „*draudimas išieško atlygintą žalą iš kaltininko*“ yra sutinkamas pakankamai dažnai. Iš principo toks pasakymas laikytinas logišku, protingu ir pagrįstu, nes tokiu būdu yra siekiama, kad už žalos padarymą atsakingas asmuo neišvengtų civilinės atsakomybės. Šią teisę įtvirtina LR Civilinio kodekso 6.1015 str. „*Draudėjo teisių į žalos atlyginimą perėjimas draudikui (subrogacija)*“ 1 d., kurioje nurodyta, kad „*jeigu draudimo sutartis nenustato ko kita, draudikui, išmokėjusiam draudimo išmoką, pereina teisė reikalauti išmokėtų sumų iš atsakingo už padarytą žalą asmens.*“

Subrogacijos teisė draudikui¹⁸ yra įtvirtinta ne tik Lietuvoje ir kitose kontinentinės teisės sistemos, bet ir Bendrosios teisės sistemos valstybėse. Neatsižvelgiant į tai, kad skiriasi šios

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *AB Lietuvos draudimas v. UAB „Ritraspeda“, UAB „ERGO Lietuva“* (Nr. 3K-3-503/2005).

¹⁸ Draudikas – draudimo sutartį sudarantis ar sudaręs asmuo, teisės aktų nustatyta tvarka turintis teisę vykdyti draudimo veiklą. Lietuvos Respublikos Draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 127-6385, 2 str. 8 p

teisės įgyvendinimo tvarka bei taikymo praktika, subrogacijos teisės draudimo teisiniuose santykiuose turinys, funkcijos bei paskirtis yra vienodi. Ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje¹⁹ ir Bendrosios teisės sistemos doktrinoje²⁰ įtvirtinta, kad subrogacijos teisė draudikui suteikta siekiant šių tikslų:

- neleisti, kad nukentėjęs asmuo nepagrįstai praturtėtų, gaudamas ir draudimo išmoką iš draudimo bendrovės, ir žalos atlyginimą iš žalą padariusio asmens;
- neleisti nepagrįstai praturtėti žalą padariusiam asmeniui, kuris draudimo bendrovės dėka sutaupytų tas pinigines sumas, kurios turėjo būti skirtos žalos atlyginimui;
- neleisti žalą padariusiam asmeniui išvengti atsakomybės už padarytą žalą tik dėlto, kad nukentėję asmuo buvo apsidraudęs, tokiu būdu siekiant ir prevencinių tikslų – t.y. atgrasyti asmenis nuo žalą sukeliančio elgesio;
- užtikrinti galimybę draudikui kompensuoti savo nuostolius nukreipiant išieškojimą į už žalą atsakingą asmenį.

Taigi subrogacija suteikia draudikui galimybę atgauti dalį ar net visas išlaidas, patirtas dėl draudžiamąjo įvykio. Tačiau ar visada draudikas turi teisę išieškoti sumokėtą draudimo išmoką iš atsakingo už žalą padariusio asmens? Atsakymas į šį teisinį klausimą negali būti vienareikšmiškas. Nes tarkime civilinės atsakomybės draudimo, kaip ir kitų draudimo rūšių tikslas yra besidraudžiančio asmens siekis perkelti draudimo bendrovei riziką dėl neigiamų turtinių padarinių, kurie gali kilti dėl jo paties ar trečiųjų asmenų veiksmų, tokiu būdu iš dalies ar net visiškai išvengiant nuotolių. Įprastai civilinės atsakomybės draudimu draudžiamas kalto asmens turtinis interesas, už ką šis asmuo ir susimoka draudikui, todėl draudiko atgręžtinis reikalavimas į draudėją²¹ prieštarautų civilinės atsakomybės draudimo paskirčiai.²² Bet koks civilinės atsakomybės draudimas netektų prasmės ir nepasiektų savo tikslų, jeigu draudikas turėtų teisę nukreipti išieškojimą į asmenį, kuris kartu yra ir draudėjas ir atsakingas už žalą asmuo. Todėl jau aukščiau paminėtame LR Civilinio kodekso 6.1015 str. įtvirtintas draudimas

¹⁹ Teismų praktikos 2010 m. kovo mėnesio aktualijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-20] <http://www.lat.lt/lt/teismu-praktika/lat-praktika/aktuali-praktika-iki-2015/aktuali-praktika-civilinesebylose.html>; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB Lietuvos draudimas v. Viešoji policijos apsaugos tarnyba, UAB „BTA Draudimas“* (Nr. 3K-3-46/2009).

²⁰ Insurance and Subrogation: When the Pie Isn't Big Enough, Who Eats Last? *The university of Chicago law review* [interaktyvus]. Volume (64) 1997. P. 1337-1366 [žiūrėta 2017-04-08] <<http://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol64/iss4/10/>>.

²¹ Draudėjas – asmuo, kuris arba kreipėsi į draudiką dėl draudimo sutarties sudarymo, arba kuriam draudikas pasiūlė sudaryti draudimo sutartį, arba kuris sudarė draudimo sutartį su draudiku. Lietuvos Respublikos Draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 127-6385, 2 str. 7 p.

²² Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje „*BTA Insurance Company*“ *SE v. E.K.* (Nr. 2A-688-413/2014).

taikyti subrogaciją, esant draudimui nuo nelaimingų atsitikimų, draudimo ligos atveju ir civilinės atsakomybės draudimo atveju. Bet, jeigu asmuo žalą padarė tyčia, tokiu atveju draudikas įgyja reikalavimo teisę į kaltą asmenį, nepaisant to, kad draudimo sutartis subrogaciją draudžia.

Būtina pažymėti ir tai, kad LR Draudimo įstatymo 113 str. įtvirtina teisę draudikui ir draudėjui sudarant civilinės atsakomybės draudimo sutartį individualiai susitarti dėl draudiko regreso teisės į draudėją draudikui išmokėjus draudimo išmoką. Ir priešingai – draudimo sutarties šalys turi teisę sudarant draudimo sutartį papildomai susitarti dėl sąlygų ir/ar aplinkybių, kurioms esant draudikas negali reikalauti nuostolių atlyginimo atgėžtine tvarka ne tik iš draudėjo, sudariusio sutartį siekiant apsaugoti savo turtinius interesus, bet ir iš kitų asmenų (draudėjo kontrahentų ir pan.).

LR Civilinio kodekso 6.101 str. „Kreditoriaus teisė perleisti reikalavimą“²³ 3 d. 4 p. nurodyta, kad reikalavimo teisė pereina kitam asmeniui įstatymų pagrindu šiais atvejais: „*kai regreso tvarka draudimo įmonei pereina kreditoriaus teisės, susijusio su skolininku, atsakingu už draudiminį įvykį*“, tokiu būdu regresu įvardijant cesiją.

Kadangi įstatymų leidėjas LR Civilinio kodekso VII skyriuje, reglamentuojančiame reikalavimo perėjimą trečiajam asmeniui regreso tvarka nei kitose LR Civilinio kodekso nuostatose, nepateikia regreso ir subrogacijos skirtumų, šios iniciatyvos ėmėsi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškiai konstatuodamas, kad „subrogacijos, įtvirtintos CK 6.1015 straipsnio 1 dalyje, negalima sutapatinti su regresu, numatytu draudimo teisiniuose santykiuose (CK 6.114 straipsnio 1 dalies 5 punktas; CK 6.101 straipsnio 4 dalies 4 punkte, Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 22 straipsnio 2 ir 3 dalyse, Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių 91 punkte), nes šiuo atveju kalbama apie galimą draudiko regresą draudėjo atžvilgiu. Kai draudėjas ir atsakingas už žalą asmuo yra tas pats, subrogacija negalima CK 6.1015 straipsnio 1 dalies pagrindu; tokiu atveju draudimo apsauga galioja interesui, kuris apdraustas pagal draudimo sutartį.“²⁴

²³ Cesija (lot. *cessio* – perleidimas, perdavimas) - kreditoriaus teisė perleisti reikalavimą. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Žiūrėta [2017-03-25] <<http://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Cesija>> .

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje *AB Lietuvos draudimas v. UAB „Ritraspeda“, UAB „ERGO Lietuva“* (Nr. 3K-3-503/2005). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje *UAB DK „PZU Lietuva“ v. AB Lietuvos draudimas* (Nr. 3K-3-76/2008).

Remiantis aukščiau suformuluota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo doktrina, darytina išvada, kad subrogacija yra tuomet, kai žalą padaręs asmuo ir draudėjas yra skirtingi asmenys, o kai draudėjas ir atsakingas už žalą asmuo yra tas pats, draudikas įgyja regresinę prievolę.

Ypatingai draudiko regreso teisė yra išplėtotą LR Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatyme (toliau – TPVCAPDĮ). Šio įstatymo 22 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad, draudikas, sumokėjęs išmoką, turi teisę reikalauti, kad sumokėtas dėl padarytos žalos sumas grąžintų atsakingas už žalą padarymą asmuo, jeigu jis:

- vairavo transporto priemonę neblaivus, apsvaigęs nuo vaistų, narkotinių ar kitų svaigiųjų medžiagų, taip pat kai vartojo alkoholį ar kitas svaigiąsias medžiagas po eismo įvykio iki jo aplinkybių nustatymo arba vengė blaivumo ar apsvaigimo patikrinimo;
- vairavo techniškai netvarkingą transporto priemonę, kai ją naudoti draudžia teisės aktai, ir eismo įvykis įvyko dėl šios priežasties;
- padarė žalą neturėdamas teisėto pagrindo vairuoti transporto priemonę ar neturėdamas teisės vairuoti šios rūšies transporto priemonę;
- pasišalino iš įvykio vietos;
- padarė žalą tyčia.

Ir teismų praktikoje, ir teisės doktrinoje pateisinamas toks draudiko atgręžtinio reikalavimo į draudėją įtvirtinimas, kadangi draudžiamasis įvykis įvyko dėl draudėjo veiksmų, kurie įprastai esant savanoriškam civilinės atsakomybės draudimui būtų pagrindas draudikui nemokėti draudimo išmokos.

Draudikas regreso teisę į draudėją įgyja ir TPVCAPDĮ 11 straipsnio 7 dalyje numatytu atveju, t.y. kai draudėjas „draudimo sutartyje nustatytu laiku nesumokėjo draudimo įmokos už teikiamą pagal draudimo sutartį draudimo apsaugą ir per tą laikotarpį pagal šią draudimo sutartį apdrausta transporto priemone buvo padaryta žala arba žala buvo padaryta, kai draudėjas buvo atleistas nuo draudimo įmokos mokėjimo pagal šio įstatymo 9 straipsnio 3 dalį, draudikas, išmokėjęs išmoką, turi teisę reikalauti iš draudėjo grąžinti dėl padarytos žalos draudiko išmokėtas sumas.“ Pagal TPVCAPDĮ 22 straipsnio 2 dalį draudikas turi teisę reikalauti grąžinti išmokėtą sumą ar jos dalį iš asmens, kalto už žalą padarymą, jeigu jis nevykdė arba netinkamai vykdė šio įstatymo 12 straipsnyje įtvirtintas pareigas ar padidino žalą dėl savo kaltės. Draudikas taip pat turi teisę reikalauti grąžinti išmokėtą draudimo išmoką ar jos dalį jei draudėjas nevykdė ar netinkamai vykdė draudimo sutartyje nustatytas pareigas.

Iš esmės ir regreso, ir subrogacijos paskirtis yra panaši. Abiem atvejais draudikas, išmokėjęs draudimo išmoką asmeniui, turinčiam teisę ją gauti, įgyja teisę išmokėtas pinigines

sumas išsireikalauti iš asmens, atsakingo už draudžiamąjį įvykį. Ne tik Lietuvoje, bet ir kitų Europos valstybių, Kinijos, Australijos teisės aktai²⁵ įtvirtina, kad subrogaciją ir/ar regresinę prievolę draudikas įgyja tik po to, kai išmokama draudimo išmoka, t.y. atlyginama žala nukentėjusiam asmeniui. Įprastai ir regresas, ir subrogacija yra atvejai, kai reikalavimo teisės perdėjimas vyksta pagal įstatymus ir abiem atvejais yra trys teisinių santykių subjektai – draudikas, draudėjas ir žalą padaręs asmuo.

Vienas iš esminių subrogacijos ir regresinės prievolės draudimo teisiniuose santykiuose skirtumų yra toks, kad „regresinė prievolė yra nauja prievolė, kuri paprastai atsiranda trečiajam asmeniui įvykdžius prievolę už skolininką: kai trečiasis asmuo įvykdo prievolę už skolininką, skolininko prievolė kreditoriui pasibaigia tinkamu jos įvykdymu (CK 6.123 straipsnio 1 dalis) ir atsiranda nauja, t. y. regresinė, prievolė, kuri sieja skolininką ir skolininko prievolę įvykdžiusį asmenį. Tuo tarpu subrogacijos atveju, kai draudikas išmoka pagal draudimo sutartį draudimo išmoką draudėjui dėl trečiojo asmens padarytos draudėjui žalos, žalos atlyginimo prievolė, siejanti nukentėjusį draudėją ir žalą padariusį asmenį, nepasibaigia, tik keičiasi šios prievolės šalis: draudikas, išmokėjęs draudimo išmoką, įgyja draudėjo teises ir pareigas žalos atlyginimo prievolėje, t. y. toje pačioje, jau *egzistuojančioje prievolėje*.“²⁶

Tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išdėstyta pozicija leidžia teigti, kad esant subrogacijai prievolė nepasibaigia, o toje pačioje jau egzistuojančioje žalos atlyginimo prievolėje pasikeičia viena iš prievolės šalių, t.y. draudikas įgyja nukentėjusio asmens (draudėjo) teises ir pareigas už žalos padarymą atsakingo asmens atžvilgiu. O regreso atveju priešingai – draudikui, išmokėjęs draudimo išmoką ne draudėjui, o dėl draudėjo veiksmų nukentėjusiam asmeniui, pasibaigia žalos atlyginimo prievolė tarp nukentėjusio asmens ir už žalą atsakingo asmens (draudėjo), o atsiranda nauja prievolė, kurioje draudikas įgyja nukentėjusio asmens teises ir pareigas į už žalos padarymą atsakingą asmenį, t.y. draudėją.

Dar vienas skirtumas, atibojantis subrogacijos ir regreso institutus draudimo teisiniuose santykiuose yra toks, kad esant subrogacijai, draudikas reikalavimo teisę perima iš draudėjo, kuris turi teisę į žalos atlyginimą, o esant regresinei prievolei – iš asmens, kuris turi reikalavimo teisę į draudėją, kuris atsakingas už draudžiamąjį įvykio kilimą ir žalos nukentėjusiajam padarymą.

²⁵ International comparative review of subrogation law [interaktyvus]. Insurance day, September 2009. [žiūrėta 2017-03-20] <http://www.houthoff.com/uploads/tx_hhpublishations/Insurance_Day_International_Comparative_Review_of_Subrogation_Law_September_2009.PDF>.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB Lietuvos draudimas v. Viešoji policijos apsaugos tarnyba, UAB „BTA Draudimas“* (Nr. 3K-3-46/2009).

Įstatymų leidėjas taip pat yra įtvirtinęs skirtingus ieškinio senaties terminų skaičiavimo pagrindus regresinėms prievolėms ir esant subrogacijai. Regresinėms prievolėms taikoma LR Civilinio kodekso 1.127 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad „iš regresinių prievolių atsirandančių reikalavimų ieškinio senaties terminas prasideda nuo pagrindinės prievolės įvykdymo momento.“ Subrogacijos atveju ieškinio senaties terminui ir jo skaičiavimo tvarkai taikoma LR Civilinio kodekso 1.128 straipsnyje įtvirtinta taisyklė – prievolės asmenų pasikeitimas nepakeičia ieškinio senaties termino ir jo skaičiavimo tvarkos, jeigu įstatymai nenustato ko kita. Tai reiškia, kad draudikas, įgijęs subrogacinio reikalavimo teisę, yra saistomas tų ieškinio senaties terminų, kurie būtų taikomi draudėjo reikalavimui atlyginti žalą, atsiradusią iš sutarties ar delikto ir šio termino eiga skaičiuojama nuo tos dienos, kurią žalą patyręs asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti apie savo teisės pažeidimą.²⁷ Realiai vertinant, esant subrogacijai, turėtų būti taikomas LR Civilinio kodekso 1.125 str. 8 dalyje nustatytas sutrumpintas 3 (trejų) metų ieškinio senaties terminas, taikomas reikalavimams dėl žalos atlyginimo, kadangi kaltininko ir draudimo bendrovės iki žalos padarymo nesiejo jokie sutartiniai santykiai. O regresui priešingai - pagal LR Civilinio kodekso 1.125 str. 7 dalį taikytinas sutrumpintas vienerių metų ieškinio senaties terminas, taikomas iš draudimo teisinių santykių atsirandantiems reikalavimams, kadangi draudikas atgręžtinio reikalavimo teisę nukreipia į draudėją, su kuriuo draudiką sieja sutartiniai teisiniai santykiai.

Lietuvos Aukščiausias teismas ne kartą nukrypo nuo savo paties suformuotos praktikos, ir subrogacijos bylose ir regreso bylose taikydamas trejų metų ieškinio senaties terminą, vėliau gana ilgą laiką subrogacijos bylose – trejų metų, o regreso bylose – vienerių metų ieškinio senaties terminą. Aktualiu laikotarpiu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo poziciją pakeitė ir laikosi nuomonės, kad tokio pobūdžio santykiai laikytini kylantys iš draudimo teisinių santykių ir pagal LR Civilinio kodekso 1.127 str. 7 dalį jiems taikomas sutrumpintas vienerių metų ieškinio senaties terminas.²⁸

Kadangi ieškinio senaties pradžios momentas skiriasi esant regresinei prievolei (*nuo prievolės įvykdymo momento*) ir subrogacijai (*nuo sužinojimą apie teisės pažeidimą dienos*), pastaruoju atveju draudikas turi ženkliai mažiau laiko pareikšti subrogacinį reikalavimą teisme. Nes kaip ir minėta aukščiau šiame straipsnyje, draudikas subrogacijos teisę įgyja nuo to

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB Lietuvos draudimas v. Viešoji policijos apsaugos tarnyba, UAB „BTA Draudimas“* (Nr. 3K-3-46/2009).

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. vasario 29 d. nutartis civilinėje byloje *„Seesam Insurance AS“ Lietuvos filialas v. UAB „Techninė instaliacija“, UAB DK „PZU Lietuva“* (Nr. 3K-7-43/2016).

momento, kai jis sumoka savo draudėjui draudimo išmoką pagal jų sudarytą draudimo sutartį (LR Civilinio kodekso 6.1015 straipsnio 1 dalis). Pritartina Lietuvos Aukščiausiasis teismo pozicijai tokią situaciją vertinti kaip drausminančią ir draudiką, ir draudėją. „Draudikas, žinodamas, kad ieškinio senaties terminas gali pasibaigti, turi interesą stengtis kuo greičiau užbaigti draudžiamąjį įvykio administravimą ir priimti sprendimą dėl draudimo išmokos. Draudėjas turi interesą kuo greičiau pranešti apie jam padarytą žalą savo draudikui, nes, jeigu dėl delsimo pranešti subrogacija taps neįmanoma, draudikas įgis teisę atsisakyti išmokėti draudimo išmoką, vadovaudamasis LR Civilinio kodekso 6.1015 straipsnio 4 dalies nuostatomis.“²⁹

IŠVADOS

Apibendrinant tai, kas aukščiau išdėstyta darytina išvada, kad subrogacijos ir regresio atribojimas yra svarbus ginčo santykių teisiniam kvalifikavimui. Nuo to, ar reikalavimo teisės kreditoriui pereina subrogacijos būdu, ar jis įgyja regresio teisę, priklauso įstatyme nustatytų terminų skaičiavimas bei šalių santykiams taikytina teisė.

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse regresio ir subrogacijos institutų reglamentavimas yra labai problematiškas. Iš pateiktų teisės normų – neaišku: ar tai yra tapatūs ar skirtingi institutai. Netinkamas šių institutų ir jų teisinio santykio identifikavimas nulemia klaidingą teisės taikymą. Tačiau nors abu institutai yra priskiriami reglamentuoti reikalavimo perleidimo teisinius santykius, tačiau analizuojant jų kilmę ir taikymo sąlygos atsikleidžia jų esminės skirtybės.

Draudimo teisiniuose santykiuose subrogacija nuo regresio skiriasi tuo, kad:

1) subrogacija yra tuomet, kai žalą padaręs asmuo ir draudėjas yra skirtingi asmenys, o kai draudėjas ir atsakingas už žalą asmuo yra tas pats, draudikas įgyja regresinę prievolę, todėl esant subrogacijai, draudikas reikalavimo teisę perima iš žalą patyrusio draudėjo, o esant regresui – iš dėl draudėjo veiksmų nukentėjusio asmens;

2) regresinė prievolė laikytina nauja prievolė, o subrogacijos atveju žalos atlyginimo prievolė nepasibaigia, tik keičiasi viena iš prievolės šalių;

3) esant regresinei prievolei, draudimo išmokos sumokėjimas laikytina ieškinio senaties eigos pradžia, o esant subrogacijai - draudimo išmokos sumokėjimo faktas reiškia subrogacijos teisės atsiradimą, o ne ieškinio senaties eigos pradžia;

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB Lietuvos draudimas v. Viešoji policijos apsaugos tarnyba, UAB „BTA Draudimas“* (Nr. 3K-3-46/2009).

4) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika nevieninga dėl sutrumpinto ieškinio senaties termino taikymo, todėl specifinės situacijos sprendžiamos per ieškinio senaties atstatymo institutą.

LITERATŪRA

1. Ambrasienė, D. Asmenų pasikeitimas prievolėje (kai kurie teoriniai ir praktiniai aspektai). III. Prievolių teisė. Jurisprudencija, 2002, t. 28(20); 96–104.
2. Ambrasienė, D., Baranauskas, E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
3. Greenblat, J. A. Insurance and Subrogation: When the Pie Isn't Big Enough, Who Eats Last? *The university of Chicago law review* [interaktyvus]. Volume (64) 1997. P. 1337-1366 [žiūrėta 2017-04-08] <<http://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol64/iss4/10/>>.
4. International comparative review of subrogation law [interaktyvus]. Insurance day, September 2009. [žiūrėta 2017-03-20] <http://www.houthoff.com/uploads/tx_hhpublications/Insurance_Day_International_Comparative_Review_of_Subrogation_Law_September_2009.PDF>.
5. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje „BTA Insurance Company“ SE v. E.K. (Nr. 2A-688-413/2014).
6. Kausteklytė-Tunkevičienė, S. Draudimo išmokos ir žalos atlyginimo panašumai bei skirtumai: ar draudimo išmoka laikytina žalos atlyginimu? Socialinių mokslų studijos. 2010, 4(8): 275–294.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje AB Lietuvos draudimas v. UAB „Ritraspeda“, UAB „ERGO Lietuva“ (Nr. 3K-3-503/2005).
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB DK „PZU Lietuva“ v. AB Lietuvos draudimas“ (Nr. 3K-3-76/2008).
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje AB Lietuvos draudimas v. Viešoji policijos apsaugos tarnyba, UAB „BTA Draudimas“ (Nr. 3K-3-46/2009).
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. vasario 29 d. nutartis civilinėje byloje „Seesam Insurance AS“ Lietuvos filialas v. UAB „Techninė instaliacija“, UAB DK „PZU Lietuva“ (Nr. 3K-7-43/2016).
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 29 d. Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. AC-34-1.
12. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. žiūrėta [2017-03-25] <<http://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Cesija>>.
13. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
14. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003.
15. Lietuvos Respublikos Draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 127-6385.
16. Lietuvos Respublikos Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 61-340.
17. Maher, B. S., Pathak, R. S. Understanding and Problematising Contractual Tort Subrogation, *Loyola University Chicago Law*. Vol. 40, Issue 1, 2008, pp.49-91.
18. Nelson, G. S., Whitman, D. A. Adopting Restatement Mortgage Subrogation Principles: Saving Billions of Dollars for Refinancing Homeowners. *BYU L. Rev.* 2006, Vol. 2006, Issue 2, pp. 305 – 366.
19. Parker, J. C. Made Whole Doctrine: Unraveling the Enigma Wrapped in the Mystery of Insurance Subrogation. *Missouri Law Review*, Vol. 70, Issue 3, 2005. PP.723-775.
20. Tarptautinių žodžių žodynas. – 3-asis leidimas – Vilnius: Alma Littera, 2004.

21. Teismų praktikos 2010 m. kovo mėnesio aktualijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-20] <<http://www.lat.lt/lt/teismu-praktika/lat-praktika/aktuali-praktika-iki-2015/aktuali-praktika-civilinese-bylose.html>>.
22. Watterson, S. Modelling Subrogation as an “Equitable Remedy”. *Can. J. Comp. & Contemp. L.* 2 (2016): 609-678.
23. Žodynas. Verslo žinios. <http://zodynas.vz.lt/regresas>. [žiūrėta 2017-04-08] < <http://zodynas.vz.lt/subrogacija>>

DISTINCTION OF RECOURSE AND SUBROGATION IN INSURANCE LEGAL RELATIONS

Eglė Štareikė*, Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė**
Mykolas Romeris University

Summary

The problems of recourse and subrogation institutes regulation in the Civil Code of Republic of Lithuania are analyzed in this article. Distinction of institutes' problems becomes more apparent analyzing legal relations of insurance. Variables and application of recourse and subrogation remains unclear analyzing both legal doctrine and constantly changing practice of Lithuanian Supreme Court. Legislature of Republic of Lithuania called Civil code chapter VII “transfer of legal requirement to third party in recourse order (subrogation)” thus contributing to confusion of recourse and subrogation equating.

Relevance of the topic is also justified by the fact that since new Lithuanian Civil code came into force seventeen years ago it still remains unclear criteria implicating recourse and subrogation in legal relations. Recourse occurs after third party fulfills obligation for the debtor. This is a new recourse obligation which links debtor and party fulfilling debtor's obligation. Meanwhile, in the case of subrogation institute it is the same continuing obligation causing consequences not only for the parties to the insurance contract, but also to third parties.

The **purpose** of this scientific article is to analyze nature of recourse and subrogation institutes also to investigate legal framework of insurer's rights claiming compensation from the liable person's and to perform comparative analysis of recourse and subrogation in insurance legal relations and dissociate these two institutes.

Object of scientific article – features of recourse and subrogation institutes application in insurance legal relations.

After analysis of legislation, legal doctrine and legal practice of Lithuanian Supreme Court, it must be concluded that distinction between subrogation and recourse is important for the legal classification of the dispute relations. Calculation of time limits and applicable law is dependent if the creditor received legal requirement as a subrogation or acquired a right of recourse.

Article authors presents main differences of subrogation and recourse in insurance legal regulations:

1. subrogation is when the tortfeasor and the insured are different parties but when tortfeasor and insured are the same insurer acquires obligation of recourse, therefore during subrogation insurer receives legal requirement from injured party, while during recourse from the party injured by insured actions;

2. recourse obligation is regarded as new obligation, but in case of subrogation obligation to compensate does not end, only changes one part of obligation parties;

3. in case of recourse obligation the payment of insurance indemnification is considered as start of legal prescription, but in case of subrogation fact of insurance indemnification is considered as appearance of subrogation right, but not as a start of legal prescription;

4. the practice of Lithuanian Supreme Court regarding application of simplified legal prescription term is not unified, therefore specific situations should be solved via restoration institute of legal prescription.

Keywords: Recourse, subrogation, insurance, insured, insurer, indemnification, injured person, tortfeasor.

Eglė Štareikė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: sutarčių teisė, prievolių teisė, civilinė atsakomybė.

Eglė Štareikė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: contract law, law of obligations, civil liability.

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: socialinių teisių įgyvendinimo problemų tyrimas.

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: research of problems in realization of social rights.

VI. VISUOMENĖS SAUGUMO REALIJOS IR KONTRAVERSIJOS REALITIES AND CONTROVERSIES FOR PUBLIC SECURITY

KNOWLEDGE SOCIETIES AS BARRIERS AGAINST CORRUPTION: AN EVALUATION BY THREE DISTINCT ACADEMIC GROUPS

Artur Parreira*

**CPES-RJ Rio de Janeiro; CPES - ULHT
E-mail: arturmparreira@gmail.com*

Ana Lorga da Silva**

*CPES, ULHT, Lisboa;
**Centre d'Etudes et de Recherche en Informatique et Communications – CEDRIC, CNAM. Paris.
E-mail: ana.lorga@ulusofona.pt*

Raquel Rego***

****Master in Evaluation, INMETRO, Rio de Janeiro
E-mail: kekamr@gmail.com*

Annotation. The progress of modern societies towards future societies can follow multiple pathways, whose central axis are different bets on how to organize the resources of matter, energy and information for the benefit of those societies. One of them is the extensive use of information technology and scientific knowledge in all domains of living, principally in economic and social processes. It is reasonable to expect that a set of characteristics will develop and impact on the behavior patterns and socioeconomic and political features of these societies.

An important thematic focus of this research consists in evaluating characteristics favorable to the elimination of unethical behavior, in terms of interpersonal and social relations, and specifically the corruption processes, in economy and politics, which are raging today in many societies.

Concerns about the transparency of political, economic and social decisions are felt not only in the scientific, religious and cultural institutions, but begin to trigger specific behaviors in politics¹. This study was moved by these concerns and attempted to achieve three conceptual and practical results:

- To evaluate the perceived characteristics of knowledge societies as effective barriers against corruption;
- To enlighten with sufficient precision what people include in the concepts of *corruption* and *transparency*.
- To identify those features evaluated as most effective to control undesirable social behaviors associated with corruption.

¹ Rt Hon Matthew Hancock and Karen Bradley UK Anticorruption Plan. Available at www.gov.uk, 2014.

Keywords: corruption; knowledge society; ethical patterns; transparency; social behavior evaluation.

INTRODUCTION

The phenomenon of corruption has received in recent times continued attention from social science scholars and behavior researchers² (SAHU & GAHLOT, 2014). These authors point out that this surge of interest is undoubtedly related to the relationship between good governance and health of the economy; and Pellegrini and Gerlaugh³ (2004) studied the direct and indirect effects of corruption on economic development. It is likely that the pervasive idea that there has been a sharp increase in corrupt behavior would be a strong root for this growing interest. This feeling is very noticeable in the BRIC emergent economies, where more than two thirds of people share this conviction. This paper recognizes this flow in current studies; but more specifically seeks to understand to what extent the features of future knowledge societies may constitute barriers to corrupt behavior; the content of the construct for various types of people; and the main criteria of transparency in actions and decisions, from the perspective of citizens.

SEARCHING FOR A DEFINITION

The term corruption comes from the latin *corruptio*, and has the fundamental meaning of *decay, decomposition, putrefaction*; physical deterioration of a substance by rot or rust (eg., *after several months at sea, the corruption of groceries was inevitable*).

Another meaning is tampering, alteration of the state or of the original features of something (eg., *the delivery of a product adulterated, not in accordance with its original features*).

Close to this sense is moral degradation (eg., *corruption of values, depravity, perversion*), a notoriously integrated sense in the Ethics sphere. In this field, it follows the concept most often associated with the term corruption: dishonest, fraudulent or illegal behavior, involving the exchange of money or services for own benefit at the expense of the common good (ex .: *suspects were arrested for alleged corruption and embezzlement*). The corruption behavior is

² Sahu, Surendra Kumar and Gahlot, Ruchika Perception about Corruption in Public Services: A Case of Brics Countries Journal of Social Science for Policy Implications Vol. 2, No. 2, pp. 109-124 June, 2014.

³ Pellegrini, L., and Gerlaugh, R. Corruption's Effect on Growth and its Transmission Channels. *Kyklos*, 57(3), 429-57, 2004

usually associated with acts of seduction, which implies the idea of active and passive corruption⁴.

This dictionary definition can be considered very complete, making it easy to focus on the ethical and social dimensions of the construct, addressed by the authors who are concerned with this issue. Shleifer and Vishny⁵ speak of different definitions of corruption, since pure unethical behavior to the receipt of bribes by the transfer of government assets to benefit one person; but all the senses intertwine. Banerjee et al⁶ define corruption as an incident in which a bureaucrat (or a elected agent) violates an established standard to earn some amount of money or equivalent.

Sahu and Gahlot asked the persons what acts define the corruption behavior. About 60% of respondents felt that giving and receiving bribes is what truly defines the concept; to solicit bribes alone, follows the definition of corruption for about 20% of respondents; less than 10% considered corruption the exchange of favors or misuse or concealment of information.

The Guide for the United Nations Anti -corruption Policies⁷ notes that “definitions applied to corruption vary from country to country in accordance with cultural, legal or other factors and the nature of the problem as it appears in each country.” Transparency International also defines corruption as "the abuse of entrusted power for private gain"; and the World Bank defines the 'corrupt' practice as the 'offering, giving, receiving or soliciting, directly or indirectly, anything of value to influence improperly the actions of another party'.⁸

But not all authors are negative in assessing the phenomenon. Brei⁹, relying on Merton, states that

“in some societies in transition, certain practices such as nepotism, theft and bribery, may even contribute to certain aspects of political development... Such practices do not constitute irreparable damage and can be widely good and acceptable, performing important functions for society in a given historical moment. Corruption can thus be seen more as a normal channel of political activity than as pathological or deviant case that requires punishment...”

⁴ Priberam Dictionary (online) 2008-2013. <http://www.priberam.pt/dlpo/corrupt%C3%A7%C3%A3o> [accessed on 20.02.2016].

⁵ Sahu, Surendra Kumar and Gahlot, Ruchika Perception about Corruption in Public Services: A Case of Brics Countries Journal of Social Science for Policy Implications Vol. 2, No. 2, pp. 109-124 June, 2014.

⁶ Banerjee, A.; Hanna, R.; and Mullainathan, S. Corruption. Retrieved from <http://econwww.mit.edu/files/6607> (2011).

⁷ Rt Hon Matthew Hancock and Karen Bradley UK Anticorruption Plan. Available at www.gov.uk, 2014, p.8.

⁸ Ibid.

⁹ Brei, Z.A. A corrupção: causas, consequências e soluções para o problema. RAP Rio de Janeiro, (1996) p.105.

And the same author points out that for a functionalist view

“corruption can be a functional dysfunction often tonic for political development and economic growth . It is inseparable from the process of modernization, in that it creates opportunities for introducing new values, increases the movement of funds in the market and creates new centers of power, incentives and opportunities”¹⁰.

In an extreme vision, corruption is seen as a way to improve the quality of functionalism by wage supplementation, so retaining the most capable in the face of forces attracting them to the foreign market¹¹.

According to Klitgaard¹² corruption primarily involves three variables: the opportunity to experience the illegal act, the possibility of the corrupt action being discovered and the likelihood of the author to be punished.

One must also define two different forms of corruption: *grand corruption* and *petty corruption*¹³. Grand corruption is generally committed by high level public officers, and causes huge damage to society or citizens; petty corruption normally consists of routine practices committed by lower ranking officers. Nevertheless, such petty acts together may destroy the government’s and institutions’ credit, a very harmful consequence.

Viewed more positively, as something that can contribute to resolve economic problems and social organization , or more negatively , as a problem that needs to be addressed , these definitions clearly stress the social dimension of the phenomenon . In fact , it is in relational situations that corruption arises as a socio- economic, political and management problem; in purely physical dimensions, it is just a technical problem.

THE QUESTION FOR CAUSES

Putting the issue of corruption clearly in the socio-economic and political field, and valuing the concerns about its negativity , the analysis of its causes is certainly an important topic, since their understanding can contribute to an accurate control of the phenomenon, mainly its negative ways.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Johnston, M. Right & wrong in American politics: popular conceptions of corruption. The Journal of Northeastern Political Association 18(3):367-91, 1986.

¹² Klitgaard, R.E. A corrupção sobre controle. Rio de Janeiro: Jorge Zahar, 1994.

¹³ Sahu, Surendra Kumar and Gahlot, Ruchika Perception about Corruption in Public Services: A Case of Brics Countries Journal of Social Science for Policy Implications Vol. 2, No. 2, pp. 109-124 June, 2014.

The analysis of the causes of corruption must cover the several levels where it happens:

- The individual;
- The organizational;
- The socio-political.

It is important for the accuracy of the analysis to distinguish in every level what are actual causes and what are conditions facilitating the corrupt behavior. Not every study makes this distinction, but it is implicit in the majority of them.

For example, the causal reasons of corruption in developing countries, referred to by Hope¹⁴, merge the two categories:

- a) lack of work ethics in public service, lack of commitment and responsibility, disregard for rules and regulations;
- b) poverty and inequality, forcing individuals to tolerate or even to get involved with corrupt actions;
- c) inefficient leadership and discipline from politicians, the weak sense of which represents national interest;
- d) expanding the role of the state and bureaucracy, leading to the growing of the employee's discretion power, which enables abuse;
- e) cultural attitudes and behavior patterns that favor traditional guidelines instead of modern practices;
- f) the existence of a weak and apathetic public opinion, which does not work as significant counterforce.

Luís de Sousa (2011), brings together the causes of corruption in four categories:

- Levels of development;
- Modernization processes;
- Civic culture;
- Quality of institutions.

Regarding the first point, he highlights the fact that corruption is closely linked to major social inequalities, functioning as "a parallel mechanism of income distribution", compensating for the unsatisfactory behavior of the State in this sociopolitical function.

¹⁴ Brey, Z.A. A corrupção: causas, consequências e soluções para o problema. RAP Rio de Janeiro, (1996) p.112.

The association between high bureaucracy and a notorious lack of efficiency of the judicial system, reduces the efficiency of management and maintains failures that favor the flourishing of corrupt acts.

In the matter of culture, the author emphasizes linking corruption to civic participation deficits, remembering that corruption level falls when the number of companies and citizens actively interested in politics increases.

In the dimension of institutional quality, he quotes Klitgaard¹⁵ stating that corruption is essentially a crime of calculation, not a matter of emotional impulse, a kind of behavior clearly based in conditions of low quality of operations and ethical deficiency.

In these texts, the distinction between causes and facilitating conditions is not clear too, as well as in the text of Sahu and Gahlot (2014) which contains the evaluation of the main causes for corruption in BRIC countries (Table 1: the main causes are in bold)

Table 1. What are the main causes of corruption in your country?

Categories	Brasil	Russia	India	China	South Africa
1. Absence of political will	76%	68%	86%	64%	69%
2. Illegal state intervention into activities of non-state actors	13%	10%	15%	9%	11%
3. Imperfect legislation/ regulations/procedures	33%	28%	24%	25%	28%
4. Poor law enforcement	34%	36%	40%	37%	28%
5. Ineffective administration	69%	63%	84%	62%	56%
6. Lack of independence of the judiciary system	58%	51%	64%	54%	60%
7. Inefficient control and punishment mechanisms	73%	67%	78%	69%	65%
8. Lack of transparency and accountability in the public sector	55%	57%	54%	61%	59%
9. Unfavorable socio-economic conditions	15%	18%	23%	29%	11%
10. Public tolerance towards corruption	84%	89%	92%	87%	83%

Source: Sahu&Gallot¹⁶

In table 1, the causal factors of corruption, taken together, describe what may be a cultural system of beliefs and practices, which forms a basis for emerging corrupt behavior. Here too a

¹⁵ Klitgaard, R.E. A corrupção sobre controle. Rio de Janeiro: Jorge Zahar, 1994.

¹⁶ Sahu, Surendra Kumar and Gahlot, Ruchika Perception about Corruption in Public Services: A Case of Brics Countries Journal of Social Science for Policy Implications Vol. 2, No. 2, pp. 109-124 June, 2014.

clear distinction between facilitating conditions and actual causes of corruption is absent. But this distinction can help to understand more precisely the roots of corrupt behavior, especially if we study it in the three levels mentioned above.

THE INDIVIDUAL LEVEL

At the individual level, the causes of corrupt behavior are the actors' motivations, since all intentional behavior - and corruption is intentional behavior¹⁷ - is motivated. Viewing motivational processes in the perspective of complexity will undoubtedly be a useful way to understand and eventually control the phenomenon of corruption. The motivators energize behavior and relate the individual to the context¹⁸. At this level, the conditions of the context more related to corruption are the existence of connectors¹⁹, a culture of low valuation of ethics, control failures of leaders, practices of non-transparency.

The combination of motivational factors with those conditions of context is a strong propelling force for corruption behaviors. It is therefore one of the components of our interpretative model.

THE ORGANIZATIONAL LEVEL

Many corruption behaviors happen within specific organizational boundaries. They are clearly influenced by cultural standards and the climate in the organization, which act as enabling conditions or even as direct causes.

In this field, we can point out as direct causes individual and group interests, including the motivation to take advantage over other people. The existence of backroom games and not transparent conditions, control failures, weak ethical culture and excessive inter-organizational competition to win customers can be pointed out as strong facilitative conditions for corruption.

THE SOCIOPOLITICAL LEVEL

The sociopolitical field has great complexity, as it integrates diversified sectors, including the above mentioned three levels. Consequently, in this field it becomes most difficult to

¹⁷ Klitgaard, R.E. *A corrupção sobre controle*. Rio de Janeiro: Jorge Zahar, 1994.

¹⁸ Parreira, A. and Lorga Da Silva, A. (2014). A Study of an Interval Scale for a Motivation Test. International SMTDA Conference, Lisbon, June 2014.

¹⁹ Hugo Alconada Mon, *Tempo na posição de poder como fator de corrupção*. Entrevista à Folha de S. Paulo, 15.02.2016.

distinguish causal factors from conditions that facilitate corruption. As causal factors, one can mention:

- Existence of an advantage seeking culture with low valuation of ethics and service;
- Existence of a network of connectors, boosting corruption procedures²⁰;
- Existence of actors in leading position easily motivated for corrupt behavior;
- Motivational weakness of the concept of common good²¹.

In this area, the enabling conditions include habits and non-transparent practices in everyday life; failure of anticorruption barriers and of regulatory and corrective institutions, which foster the feeling of impunity.

This simple enumeration show how enormous the problem is and how troublesome its resolution may appear. But the action on these causes and conditions is the true way to build a society where corrupt behavior be reduced to a minimum tolerable²².

THE EFFECTS OF CORRUPTION

After the causes and conditions, the consequences and effects of corruption. We could focus only on negative effects, but complex reasoning requires a broader view, which doesn't ignore the positive effects attributed to corruption. Brei²³ (1996) draws attention to the functionalist position, for which the results of corruption are not just bad; sometimes they are positive for the public interest, because certain practices, such as nepotism, theft, bribery, may even contribute to the political development. "They can be a stimulus to the development process, not constituting irreparable damage, and it is therefore acceptable that they perform useful functions for society at a given historical moment ". In an extreme vision. corruption can even be seen as a way to improve the quality of functionalism, the salary supplement that provides and helps retain the most efficient ²⁴.

But this perspective, corruption being a way of overcoming negativities of a ankylosed system, invites us to ask about other ways more positive to overcome those negativities. One

²⁰ Ibid.

²¹ Covey, F. *Liderança Baseada em Princípios*. Rio de Janeiro: Campus (2002).

²² The *minimum tolerable* concept is an alternative to *zero corruption*. The formula of zero corruption would involve a complete control of its causes and conditions, only possible with total transparency and motivational plenum, not verified in our societies.

²³ Brei, Z.A. *A corrupção: causas, consequências e soluções para o problema*. RAP Rio de Janeiro, pp.103-115 (1996)

²⁴ Ibid. p.105-106

can't forget that this possible positive contribution is submerged by a whole spate of distinctly deleterious effects.

After the UK's Anti-Corruption Plan if left unchecked, corruption damages communities and undermines the integrity of both public and private institutions; it undermines the integrity of parliament and the democratic process; it damages the UK's reputation for clean business²⁵.

Brei (1996) also accentuates this corrosion of the political system and trust in it, leading to the decay of the state and civil society by encouraging violence, undermining political decisions, and exporting corrupt behavior to other governmental institutions.

According to UK Anticorruption Plan, corruption allows criminals to circumvent border controls and facilitates the illegal traffic of goods, people and money; it can provide organized criminals with new opportunities for accessing the legitimate economy; it unnecessarily creates extra costs²⁶ and undermines our ability to promote sustainable growth²⁷.

Pellegrini and Gerlaugh (2004) found that 'one standard deviation increase in the corruption index is associated with a decrease in investments of 2.46 percentage points, which in return decreases economic growth by 0.34 per cent per year; and Rock and Bonnett (2004) also observed that corruption adversely affects growth, through the reduction of investment.

Scholars and citizens concerned about the quality of life of the societies in which they live can't remain insensitive to these effects: the search for measures to reduce the level of corruption become imperative, particularly in countries where it is widespread.

MEASURES OF CONTROL

Andrade (2013) draws attention to the fact that the newspapers are full of demonstrations of discontent, against the corruption in Brazil. The population in general, does not mince words to disqualify the corrupt; however, this anger and social revolt are clearly insufficient, if restricted to this.

If it is true that "when a population does not share the political life of their community, this is the first openings to the advent of corruption"²⁸, then a solution is to increase the level of citizen participation : a popular participation that allows for continuous monitoring of public

²⁵ Rt Hon Matthew Hancock and Karen Bradley UK Anticorruption Plan. Available at www.gov.uk , 2014 p.18-19.

²⁶ Brei, Z.A. A corrupção: causas, consequências e soluções para o problema. RAP Rio de Janeiro, (1996)

²⁷ Rt Hon Matthew Hancock and Karen Bradley UK Anticorruption Plan. Available at www.gov.uk, 2014. p.19.

²⁸ Martins, J. A. (2008) .Corrupção. São Paulo: Globo, p.116.

institutions, step by step debugging the ideas of those who intend to come to power and reducing connivance²⁹.

Huntington (1970, quoted in Brei, 1996) had already proposed this, when he said that to reduce corruption, the output is organizing the participation, as they are guided by antagonistic principles in themselves. Leff (1970), also quoted in Brei, stresses that eliminating corruption requires the emergence of new power centers outside the bureaucracy; and Echenburg (1970, quoted in BREI, 1996), suggests that more than creating legal rules, what matters is the exemplary behavior of the leaders and a strict code of supervision effectively implemented.

The UK Anti-Corruption Plan specifically proposes an entire panoply of measures, all around the concepts of transparency and punishment of deviations, as preventive and corrective processes:

- Prison staff training, to ensure that corruption, where suspected, is identified, investigated and eliminated;
- counter-corruption training for the public sector;
- lobbyists to disclose their clients on a publicly available register and to declare whether or not they subscribe to a code of conduct, elaborated for dealing with lobbyists;
- a guide to the rules relating to the conduct of Members in the House of Commons.
- to declare the value of gifts that are required to be registered;
- disciplinary sanctions for misconduct;
- the exclusion of suppliers who have been convicted of various offences, including fraud, bribery and corruption.

Andrade³⁰ recommends to set aside the belief that the issue of standards and the creation of severe penalties will put an end to corruption: editing a remarkable amount of laws does not contribute effectively to ending the problem. We should rather to fight for a drastic transformation of society, in its cultural aspect, as well as for the reform of habits and behaviors now intrinsic to our intellectual formation. It is necessary that corrupts be convinced that longer are accepted by society, that condition makes them *personae non gratae*.

After this review of the key points relating to corruption, it is time to put the questions that move this empirical research.

²⁹ Xavier De Andrade, T. Entendendo a corrupção no Brasil, Portal Boletim Jurídico Ano XV Número 1327 Uberaba/MG, Brasil, 2013 (accessed at 24.02.2016), p.13

³⁰ Xavier De Andrade, T. Entendendo a corrupção no Brasil, Portal Boletim Jurídico Ano XV Número 1327 Uberaba/MG, Brasil, 2013 (accessed at 24.02.2016), p.13.

THE EMPIRICAL RESEARCH

The research is a field study, mainly descriptive and correlational, aiming to obtain answers about corruption from three types of professionals (Professors, Lawyers, Managers, from Brazil and Portugal) traditionally concerned with this social phenomenon.

The study aims to answer the following questions:

- To what extent the features of a knowledge society effectively act as barriers to corruption?
- What behaviors are included by people in the construct corruption, and at what level?
- What behaviors compose the concept of transparency, considered one of the more effective responses to reduce the level of corruption?

HYPOTHESES

1. The characteristics of knowledge societies seem to be effective barriers against corruption
2. The transparency in processes and leaders' behavior is perceived as powerful means of reducing corruption.
3. Corruption behaviors are correctly perceived by people, even if some professions lead to a more accurate perception.

THE SAMPLE

The sample is composed by 71 individuals as described in Tables 2, 3 and 4).

Table 2. Age of respondents

	Frequency	Percentage
<30	3	4,2
31-40	19	26,8
41-50	23	32,4
51-60	12	16,9
>60	14	19,7
Total	71	100,0

Table 3. Professional activity of respondents

	Frequency	Percentage
Professor	30	42,3
Manager	19	26,8
Lawyer	16	22,5
Other	6	8,5
Total	71	100,0

Table 4. Respondents by country

Country	Frequency	Percentage
Portugal	33	46,5
Brasil	38	53,5
Total	71	100,0

Source: the authors (2016)

INSTRUMENTS

For data collection a survey was conducted in which teachers, managers / entrepreneurs and lawyers were asked to assess the features presented from the point of view of corruption.

The questionnaire integrates three sections:

- The first section proposes a list of unethical behaviors to respondents in order to assess to what extent each of them may be viewed as corruption.
- The second section intends to evaluate to what extent each feature (attributed to a knowledge society) will constitute a barrier against corruption;
- The third section aims to characterize the concept of transparency, referred in official and unofficial texts as a key measure to control corrupt behaviors.

The questionnaire was subject to statistical procedures to determine their validity and reliability, which proved good, as can be seen in table 5.

Table 5. Reliability

Reliability Statistics		
Cronbach Alfa	Cronbach Alpha, based on standardized items	N
,845	,873	32

Source: the authors (2016)

The questionnaire for evaluating items used a Likert scale, transformed into interval scale, on the basis of the numerical value of adverbs. The values of the scale were calculated for the population to which the respondents belong. The theoretical support of this type of scale is presented in Table 6 (it can be found in PARREIRA and LORGA DA SILVA, 2014).

Table 6. Forms of the scale used in the questionnaire

Adverbial scale	Numerical values of the scale	In second and third part of questionnaire <i>effective</i> is substituted by <i>adequate</i> according to the sentence.
E - extremely effective	9,78	
M – very effective	8,20	
B – quite enough effective	7,50	
Md – medially effective	5,31	
P – little effective	3,12	
N – not at all effective	0,26	

Source: Parreira and Lorga da Silva³¹.

³¹ Parreira, A. and Lorga Da Silva, A. (2014). A Study of an Interval Scale for a Motivation Test. International SMTDA Conference, Lisbon, June 2014.

THE RESULTS

DEFINING CORRUPTION

The concept of corruption is ambiguous for many people, as shown by the values of table 5: two behaviors ethically disapproved were put by the respondents out of the concept of corruption; but other behaviors listed were not so clear to respondents:

- Giving false information to someone to take advantage is mixed with the concept of corruption;
- Falsifying data was scored very close to the scores of those which define corruption;
- Using the company's products without declaring (very similar to theft) still deserves a high value as corrupt behavior.

Table 7. Dimensions of corruption

1. Robbery or theft of an object	3,842
2. Robbing someone with the threat of a gun	3,578
3. Using a company's products without declaring its use	5,910
4. Giving false information to someone to take advantage over him in a business	6,860
5. Falsify data in order to be admitted into an institution	7,256
6. Being in a contest and influence someone from the institution to improperly put someone ahead of other competitors	8,538
7. Using his position to obtain payment from a competitor in a process, offering to favor him	9,158
8. Use your position to save part of the payments made by a customer to your company, without the customer knowing it	8,272
9. Receive money from a service provider ensuring that it gets the business	9,377
10. Propose payment to an employee of a potential client to gain secretly a position of advantage over other competitors	9,429
11. Use your social position to secretly influence business and make gains from this	9,409
12. Use privileged knowledge gained by their social position, to make a deal to gain a profit that would be impossible without this secret knowledge	8,361
13. Taking into account your answers, do you feel motivated to support movements that fight against the phenomenon of corruption?	8,380

Source: the authors (2017)

The table 7 shows that the core of the concept includes eight core dimensions (in bold), which combine three ideas: to get undue advantage; damaging others or the society; it is a relational act, a combination of wills. To aggregate wills and motivate is a leaders' role; and leaders can involve themselves with connectors to adopt corrupt practices. So, acting on the

communication processes of these networks and on the motivational patterns emerging in social contexts is a way to tackle corrupt behaviors.

On this theme there are almost no differences between respondents: the ones existing are shown in tables 8, 9 and 10 below.

Table 8 – Difference between evaluations by professors and managers

	Profession	N	Mean	SD	Sig. 2-tailed
Falsify data in order to be admitted into an institution	Professor	23	6,701	3,30246	0,03
	Manager	11	8,680	1,77889	

Table 9. Difference between evaluations by professors and lawyers

	profession	N	Mean	SD	Sig. 2-tailed
Robbery,theft	1,00	23	4,1961	3,38343	0,041
	3,00	13	1,9823	2,74412	
Assault with weapon	1,00	23	3,9105	3,30376	0,060
	3,00	13	1,7692	3,05538	

Table 10. Difference between evaluations by managers and lawyers

	profiss	N	Média	SD	(Sig. 2-tailed)
Falsify data in order to be admitted into an institution	2,00	11	8,6800	1,7788	0,04
	3,00	13	6,1846	3,5599	

Source: the authors (2017)

KNOWLEDGE SOCIETIES AND CORRUPTION

The results on this topic are shown in table 11 and arouse some interesting considerations, explained after it.

First, for the respondents a knowledge society is strongly involved in free information flow, easy access to knowledge, supported by the appropriate tools, decisions and action transparency, practices guided by a scientific grounded knowledge. Second, the results show that the respondents think that these characteristics are effective barriers against corruption.

Table 11. Features of a knowledge society as barriers anticorruption

Features of a knowledge society (from a previous study, Parreira et al. 2015)	Intensity as an anticorruption barrier
1. A society that invests in the free flow of information	7,956
2. A society committed to sustainable practices in all its areas	7,654
3. A society whose leaders are motivated to take decisions which do not miss any important factor, struggling to integrate them all	8,234
4. A society in which the transparency is the usual practice of government and social and economic leaders	8,850
5. A society in which all citizens strongly value ethical behavior and social responsibility	9,161
6. A society in which inequality will be much lower than currently is	7,816
7. A society with an extremely easy access to knowledge by means of available information tools	8,356
8. A society whose behavior patterns are not compatible with corrupt practices	8,289

Source: the authors (2017)

In general, there are no significant differences in respondents evaluations, neither by gender, nor by schooling or profession. Significant differences appear only in some items (tables 12, 13, 14) what is in accordance with hypothesis 3:

Table 12. Significant differences between professors' and lawyers' evaluations of barriers against corruption

Item	Profession	N	Mean	(Sig. 2-tailed)
A society committed to sustainable practices	Lawyers	13	8,773	0,006
	Professors	23	7,132	
Transparency:	Lawyers	13	9,361	0,024
	Professors	23	8,423	
Ethical behavior and social responsibility:	Lawyers	13	9,483	0,027
	Professors	23	8,914	
Inequality much lower than today	Lawyers	13	8,599	0,028
	Professors	23	7,675	

Source: the authors (2017)

Table 13. Significant differences between Portuguese and Brazilian evaluations

	Country	N	Mean	(Sig. 2-tailed)
Free flow of information	Portuguese	19	7,207	0,017
	Brazilian	34	8,501	
Free access to knowledge, guidance by knowledge	Portuguese	19	7,791	0,012
	Brazilian	34	8,869	

Table 14. Significant differences between male and female evaluations

	Gender	N	Mean	(Sig. 2-tailed)
Free access to knowledge	Women	29	8,105	0,03
	Men	23	9,002	

Source: the authors (2017)

Table 15 shows the measures against corruption directly evaluated in this study. Taken together, they create a global picture of a society which refuses corrupt behavior patterns (at the level of 8,465).

Table 15. Measures directly against corruption

9. Teaching codes of conduct, to prevent the best-known corruption practices	7,663
10. From basic school teaching to assume attitudes of loyalty, transparency and accountability for their actions	9,178
11. To prevent the practice of the activities related to the act of corruption, if proved, over a long period	8,465

Source: the authors (2017)

A provisional conclusion is that the walk to a knowledge society with the characteristics attributed by respondents is a quite effective means to dramatically reduce the levels of corruption. And even if walking to such a society continues under scrutiny, it is already quite clear in socioeducational terms³². So, walking to knowledge societies seems a promising way to avoid corruption.

TRANSPARENCY

The table 16 transmits the content of transparency to respondents, who had already attributed to it a high value as a barrier against corruption (8,836).

Table 16. Defining Transparency

1. Disclosure of the accounts of institutions	9,049
2. Full disclosure of the contest criteria, in public acquisition of services	8,939
3. Knowledge of who decides in a business	8,439
4. Disclosure of financial assets linked to the tender, when the purchase of services is object of tender	8,509
5. Disclosure the results of proposals evaluation, showing their relation to the criteria used	8,766
6. Disclosure of all competing bids in tenders to buy products or services	8,915
7. Full information about the handling of existing complaints	8,529
8. Full information about project execution, control measures and deviation correction	8,925
9. Full information about the total final results of the project after its Completion	8,862

Source: the authors (2016)

³² Marujo, M., Parreira, A., Lorga Da Silva, A., and Vinícius Costa, M. Educação para a sociedade do conhecimento: dois modelos em comparação. Proceedings of the International Conference on Comparative Education. Buenos Aires, June, 24-26, 2015.

The values are all very clear and very high, giving us a transparency construct with nine dimensions, but mostly seven, those with a score over 8,541. The construct seems a rich, precise and unambiguous one.

The effective commitment to transparency is undoubtedly a way to enter in, if we want to lower the level of corruption in society.

Table 12. Significant differences between professors' and lawyers' evaluations of transparency

Item	Profession	N	Mean	(Sig. 2-tailed)
To know who decides	Lawyers	13	9,240	0,022
	Professors	23	8,155	
Criteria disclosure:	Lawyers	13	9,361	0,032
	Professors	23	8,670	
Proposals disclosure	Lawyers	13	9,537	0,003
	Professors	23	8,632	
Proposal of behavior codes	Lawyers	13	9,308	0,047
	Professors	23	8,689	

Source: the authors (2017)

And the fact that presently many politicians have already subscribed the promotion of transparency processes in municipal management is somehow exciting³³.

CONCLUSIONS AND FUTURE WORK

The evaluation of a knowledge society by respondents enlightened it as a barrier against corruption, mainly to the following characteristics (results according to hypothesis 1):

- *an extremely easy access to various types of knowledge* (scored 8,351);
- *the transparency of actions and decisions is the usual practice of leaders* (scored 8,836);
- *citizens will give great value to ethical behavior and social responsibility* (scored 9,124);
- *leaders motivated to take decisions which do not miss any important factor* (scored 8,615).

This assessment enhances the importance of developing in the society a culture promoting the transparency of processes; the scientifically based knowledge; a global ethical behavior and social responsibility; the search for leaders prepared and motivated to tailor their

³³ Staroscky, E. A., Nunes, G. S.F., Lyrio, M.V.L., Lunkes, R. J. A Transparência dos Portais Municipais sob a Perspectiva da Legislação Brasileira: o caso de prefeituras em Santa Catarina. Reuna, v.19, n.1, p.29-52, Belo Horizonte - MG, Brasil., 2014.

decisions and actions to the complexity of situations and problems: leaders who will lead the society and its organizations on the basis of information, not on basis of authority and power games.

Data on transparency are also illuminating and point to a converging movement:

- Its assessment as a barrier against corruption is above 8,34 in all dimensions (table 8);
- The disclosure of all aspects related to political and economic decisions appears as decisive in transparency processes (which confirms hypothesis 2).

Moreover, the qualitative observations made by the respondents state that the disclosure should be made in those media to which most citizens have access. And they point that even the punishments imposed on proven acts of corruption must be disclosed, in order to eliminate the feeling of impunity associated to those acts.

The commitment to increase the level of transparency in all processes and behaviors of society seems an unquestionable way against corruption. To follow it is essential; but the political, economic and cultural leaders of society must be motivated to do so, long enough to consolidate this new attitude against corruption.

A concept that was not included in this study but is being investigated in the larger project to which this study belongs is the concept of trust in relations and institutions (FINURAS, 2013): when institutional leaders behave in a way that increases their credibility and citizen's trust, this opens a complementary way to develop a real culture of transparency. It is crucial that their knowledge be at the level of complexity required by situations; that flourishes in society a rich flow of information and wide access to it; that a culture of transparency, institutional trust and appreciation of ethics spreads in society; and that leaders be effectively not only aware of the real complexity of problems but also be motivated to adjust their decisions and practices to it. The university can play an important role in fostering these behavior patterns: it was the university which expanded the idea that scientific knowledge is the most effective way to resolve every problem (Baker, 2014), a grounding idea of what now can be named knowledge societies, where research is a foundational activity (Kumpikaitė, 2007). Granting its unique role, the university will give a major contribution to bring about societies extensively free of corruption patterns.

REFERENCES

1. Banerjee, A.; Hanna, R.; and Mullainathan, S. Corruption. Retrieved from <http://econwww.mit.edu/files/6607> (2011).

2. Brei, Z.A. A corrupção: causas, consequências e soluções para o problema. RAP Rio de Janeiro, pp.103-115 (1996).
3. Covey, F. Liderança Baseada em Princípios. Rio de Janeiro: Campus (2002).
4. Davenport, Th. and Prusak. L. Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know. Ubiquity: an ACM IT Magazine and Forum. (Permission of President and Fellows, Harvard College) (2005).
5. Dziekaniak, G.; Rover, A. (2011). Sociedade do conhecimento: características, demandas e requisitos. Revista de Informação, v.12. October.
6. Hugo Alconada Mon, Tempo na posição de poder como fator de corrupção. Entrevista à Folha de S. Paulo, 15.02.2016.
7. Johnston, M. Right & wrong in American politics: popular conceptions of corruption. The Journal of Northeastern Political Association 18(3):367-91, 1986.
8. Klitgaard, R.E. A corrupção sobre controle. Rio de Janeiro: Jorge Zahar, 1994.
9. Martins, J. A. (2008) .Corrupção. São Paulo: Globo.
10. Marujo, M., Parreira, A., Lorga Da Silva, A., and Vinícius Costa, M. Educação para a sociedade do conhecimento: dois modelos em comparação. Proceedings of the International Conference on Comparative Education. Buenos Aires, June, 24-26, 2015.
11. Nhacuongue, J. A. & Ferneda, E. (2002) A construção do conhecimento na atualidade: um olhar sobre o impacto da tecnologia (paper 05) DataGramZero: Revista de Informação, Rio de Janeiro, v.13, n.7.
12. Parreira, A. and Lorga Da Silva, A. (2014). A Study of an Interval Scale for a Motivation Test. International SMTDA Conference, Lisbon, June 2014.
13. Pellegrini, L., and Gerlaugh, R. Corruption's Effect on Growth and its Transmission Channels. Kyklos, 57(3), 429-57, 2004.
14. Priberam Dictionary (online) 2008-2013. <http://www.priberam.pt/dlpo/corrupt%C3%A7%C3%A3o> [accessed on 20.02.2016].
15. Rock, M. T., and Bonnett, H. The Comparative Politics of Corruption: Accounting for the East Asian Paradox in Empirical Studies of Corruption, Growth and Investment. World Development, 32(6), 999-1009, 2004.
16. Rt Hon Matthew Hancock and Karen Bradley UK Anticorruption Plan. Available at www.gov.uk, 2014.
17. Sahu, Surendra Kumar and Gahlot, Ruchika Perception about Corruption in Public Services: A Case of Brics Countries Journal of Social Science for Policy Implications Vol. 2, No. 2, pp. 109-124 June, 2014.
18. Shinoda, A.C. Gestão do conhecimento em Projetos: um estudo sobre conhecimentos relevantes, fatores influenciadores, e práticas organizacionais projetizadas. Master dissertation, USP. 2012.
19. Sousa, L. Corrupção. Lisboa: FFMS, 2011.
20. Staroscky, E. A., Nunes, G. S.F., Lyrio, M.V.L., Lunkes, R. J. A Transparência dos Portais Municipais sob a Perspectiva da Legislação Brasileira: o caso de prefeituras em Santa Catarina. Reuna, v.19, n.1, p.29-52, Belo Horizonte - MG, Brasil., 2014.
21. Xavier De Andrade, T. Entendendo a corrupção no Brasil, Portal Boletim Jurídico Ano XV Número 1327 Uberaba/MG, Brasil, 2013 (accessed at 24.02.2016).

ŽINIŲ VISUOMENĖ KAIP KLIŪTIS KORUPCIJAI: TRIJŲ SKIRTINGŲ AKADEMINIŲ GRUPIŲ VERTINIMAS

Artur Parreira*, Ana Lorga da Silva, Raquel Rego*****

Tyrimų ir socialinių mokslų centras

S a n t r a u k a

Korupcijos fenomenas įgavo tęstinį dėmesį socialinių mokslų ir elgesio tyrinėtojų atliekamuose tyrimuose. Manoma, kad šis susidomėjimas neabejotinai susijęs su gero valdymo ir sveikos ekonomikos santykiu. Teigiama, kad esant dideliame korupcinio elgesio padidėjimui, kyla ir susidomėjimas ja.

Modernios visuomenės progresas ateities visuomenės link gali susidėti iš kelių trajektorijų, kurių centrinės ašys yra skirtingi matymai, kaip organizuoti materijos, energijos ir informacijos šaltinius šios visuomenės naudai. Vienas iš jų yra išplėtotas informacijos technologijų ir mokslo žinių naudojimas visose gyvenimo srityse, daugiausiai ekonomikoje ir socialiniuose procesuose. Pagrįsta tikėtis, kad tam tikrų charakteristikų rinkinys paveiks visuomenės elgesio modelį, socioekonomiką ir šios visuomenės požiūrį į politiką.

Šio straipsnio tikslas yra neatsiejamas nuo charakteristikų, susijusių su neetiško elgesio pašalinimo įvertinimu tarpasmeninių ir socialinių santykių požiūriu. Ypač atkreiptinas dėmesys į korupcijos procesus ekonomikoje ir politikoje. Susirūpinimas politinių, ekonominių ir socialinių sprendimų skaidrumu jaučiamas ne tik mokslo, religijos ir kultūros institucijose, bet pradeda kelti įtarimų ir politikoje.

Šiuo straipsniu siekiama suprasti, koks mastas ateities žinių visuomenės ypatybių (bruožų) gali sudaryti kliūtis korupciniam elgesiui. Įsipareigojimas padidinti skaidrumo lygį visuose gyvenimo procesuose bei to skaidrumo supratimą visuomenėje yra neiginčijamas būdas kovoti su korupcija. Būtina siekti, kad įvairių sričių visuomenės lyderiai taip pat stiprintų naują požiūrį į skaidrumą ir būtų motyvuoti atitinkamai elgtis.

Pagrindinės sąvokos korupcija, žinių visuomenė, etinės savybės, skaidrumas, socialinis elgesys.

Artur Parreira* – tyrimų mokslinis koordinatorius, Tyrimų ir socialinių mokslų centras. Mokslinių tyrimų sritys: žinių visuomenė, organizacinė elgsena, tyrimų metodikos.

Artur Parreira* – scientific coordinator of Research, at CPES. Research interests: knowledge societies, organizational behavior, methodology of research.

Ana Lorga da Silva** – mokslininkė ir mokslo koordinatorė, Tyrimų ir socialinių mokslų centras, Studijų ir informatikos bei komunikacijos tyrimų centras. Mokslinių tyrimų sritys: socioekonomika, žmogiškieji ištekliai, ekonometrija.

Ana Lorga da Silva** – researcher and scientific coordinator at CPES; Centre d'Etudes et de Recherche en Informatique et Communications. Research interests: socioeconomics, Human Resources, econometrics.

Raquel Rego*** – mokslininkė (vertinimo, analizės sritis), INMETRO. Mokslinių tyrimų sritys: socialinių tinklų analizė, metodologija.

Raquel Rego*** – Master in Evaluation, INMETRO. Research interests: analysis of social network, methodology.

CORRUPTION MARKET

Juraj Dubovec*

*University of Žilina, Department of Managerial Theorie, Faculty of Management Sciences and Informatics
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovak Republic
e-mail: juraj.dubovec@fri.uniza.sk*

Jana Makyšona'**

*University of Žilina, Department of Managerial Theorie, Faculty of Management Sciences and Informatics
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovak Republic
e-mail: jana.makysova@fri.uniza.sk*

Abstract: The Slovak Republic is known in the world as a country with a high level of corruption and where serious crimes are perpetrated. The situation in the Slovak Republic confirms the generally known knowledge that a big corruption creates the environment for small daily corruption and they influence each other. The decision model described in the article compares the benefits and costs of the corruption activities at the level of the individual benefits and society losses (resulting from this kind of activity). The aim is to create such legal mechanism which would significantly limit the decision area for the corruption activities.

Keywords: corruption, corruption market, patronage, model

INTRODUCTION

Corruption (from Latin *corrumpere* = bribe, destroy) is an abuse of entrusted power for a private utility or profit. The corruption means the direct or indirect request, offer, providing or acceptance of a bribe or another inappropriate advantage, or its promise which deforms the correct execution of obligation or a behaviour required from an acceptor of bribe, inappropriate advantage or its promise.

As a bribe should be considered an inappropriate advantage reposing upon the direct proprietary profit or another advantaging which offers to a bribed person or which should be offered to bribed person or with its approval to another person on which this person neither any other have no rights. The bribe can have a form of a direct proprietary profit (cash remuneration, in kind) or a form of advantages of another kind (for example reciprocal service). As bribe can be considered also a profit which is not having proprietary value (for example better expectancy for career growth).

Monitoring and quantification of corruption in the world is contemporarily made by Transparency International which publishes every year the index of corruption perceptions index (CPI) in checked states. To a corruption is joined another malady and it is a patronage.

National anticorruption unit of a National criminal agency treated in the last year together 357 cases. This unit is besides this scope of problems solving for example also cases of economic criminality or the damaging interests of European communities. Investigators of National anticorruption unit accused of these crimes together 260 persons in 2016 from which 141 were accused of corruption. Total financial loss resulting from these crimes was estimated at 29 720 082 Euro. Accused persons were asking for bribes 338 000 Euro in total in the last year. Of this amount 319 000 Euro were really passed. In opposite, 141 000 Euro is an amount of offered bribes from which really were passed 57 000 Euro.

The corruption undermines the access to public services and leads to illegal enrichment of persons and causes the tension in social structure. Corruption leads in general loss of confidence to public institutions. It leads into the rise in level of the feeling of anarchy and indifference putting in risk the basis of democracy. The corruption is undermining the law enforcement and is creating the place for development of organized crime. It is distorting the competition, is impeding the transparency and so leads into ineffective sources distribution (for example traders are not oriented to development of the offer of products but they prefer to concentrate their effort to development and maintenance of usable political contacts). It is destroying healthy economics because the winner is not the one economically the most competent but the one not offering products and services of best quality and using corruption to support its activities. It is deforming market mechanisms by overcharging services provided by public administration to citizens. The consequence are higher taxes or the state or public administration provides lower service quality and/or scope.

CORRUPTION MARKET

Corruption is a serious social problem and its working out is important, actual and is requesting especially a necessary pressure of citizens to politicians as well as to persons in public administration. Slovak republic is evaluated in the world as a country with a high rate of corruption and serious economic crimes commitment. Corruption is a criminal offence. Penal Code effective since January 1st 2006 in its eighth head – Criminal offences against public order, in its third title named Corruption are enumerated all criminal offences having characteristics of corruption. These criminal offences are:

- Passive bribery,
- Active bribery,
- Trading influence,

-
- Failing to report a criminal offence.

The situation in Slovakia confirms the generally applicable rule that a big economic corruption creates conditions for small daily corruption and these two phenomena are influencing each other.

DETERMINANTS OF CORRUPTION DEMAND

Prevailing *determinants of corruption demand* can be divided into following groups:

- I do not have required parameter and I want what is depending on this parameter,
- There exists an extent of parameter that I fulfil, but I necessarily do not have to reach what is depending on parameter because there is somebody who can take subjective decisions,
- There are more people who fulfil parameter and the decision depends on an individual or a small group of people.

Trading influence

Any person who, either directly or through an intermediary, receives, requests or accepts the promise of a bribe for using or having used his influence on the execution of duties by mentioned persons, shall be liable to a term of imprisonment of up to three years.

Active bribery

Any person who, either directly or through an intermediary, promises, offers or gives a bribe to another person to make that person act or refrain from acting, and thus breaches his duties resulting from his employment, profession, position or function, promises, offers or gives a bribe for the same reason to a third party, either directly or through an intermediary, shall be liable to a term of imprisonment of up to three years.

However, concerning criminal offenses like trading influence and active bribery it is possible to avoid the criminality when the offender offered or promised a bribe only because he or she was asked to do so but has announced this fact immediately and voluntarily to a body involved in criminal proceedings or to a Police service. The soldier can announce this to his superior or to an appointing authority. Prisoner can announce this to a member of Court Guards and Prison Wardens Corps.

Failing to report a criminal offence

Any person who obtains trustworthy information about the commission of any of felonies by another person, and fails to report such felony or criminal offence without delay to a body involved in the criminal proceedings or to the Police Force, shall be liable to a term of imprisonment of up to three years. Criminal prosecution is exclusively in hands of state

authorities. That is why citizens cannot accuse directly offenders but they can interpret to police and to prosecutors their suspicions.

They can do it as a verbal report on any police unit or on prosecution, or they can do it in writing. When it is a verbal announcement to a worker concerned has to draw up a report. He writing announcement has no a specific form. It is enough to trustworthy and exactly describe the act with indicating the offender – if the announcer knows his/her identity – and other witnesses. It is recommended not to directly accuse anybody of any criminal offence but only to present all determining circumstances (including names and functions) which are known by announcing person. In writing form it is possible to use “Bringing complaints to unknown offender” or a formulation “... due to above mentioned, body involved in the criminal proceedings should verify whether it is a criminal offense or not”.

Announcer of criminal offence should indicate its identification data for the case to be examined by investigation authority. In case he or she could be endangered by giving his/her identification data, he/she is not obliged to do so. The prosecution decides whether this concerns are reasonable or not. If the announcement indicated any exact information, the police is obliged to process also anonymous announcements.

Several announcers are afraid of potential legal consequences in case that the fault is not proved to a suspected person. In case that the announcer was manifestly fabling and lying this one can really face the judge. Because also a false accusation is punishable. When there is only a truth in the announcement, the announcer do not have to be afraid of anything. In the opposite any person who obtains trustworthy information about the commission of any of felonies by another person, and did not fail to report such felony or criminal offence without delay to a body involved in the criminal proceedings or to the Police Force is in risk to be punished.

DETERMINANTS OF OFFER

- Corruption environment (laws, regulations, social environment),
- Low probability of punishment.

The Slovak republic is touched by one of most misty issue Gorila touching the government of Dzurinda as well as of Fico. The interlocation of financiers with government is so strong that there is no power strong enough to cut this interlocation. It looks like the country with 5 million people is a too small fishpond for too many fishes and so corruption becomes a kind of model for money and power reallocation. That may be also a reason why Slovakia

obtained 54th rank out of 175 countries in the world in the CPI made by Transparency international in 2014.

Corruption acting of persons involved in economics is joined to economic reasoning comparing benefits (B) resulting from corruption acting with marginal costs incurred to him/her in case of non-corruption acting or of being caught.

If the benefit of corruption acting is higher than the total costs for corruption acting then we will use the corruption as the mean to reach our aims (whereby we can compare short-term or long-term effect). For the analysis of the corruption acting we need to know the way how to define and measure costs and benefits. This problem can be expressed as suits.

$$\max B(x) - C(x)$$

where:

- B(x) is marginal benefit which we can gain from corruption acting of the activity (x),
- C(x) are expected costs to which we have to face in case we get caught performing this corruptive activity.

The form and the height of cost exercised towards the acceptor of bribe as well as towards the briber is defined by penal law.

The question is: *What should be the form of punishment to discourage involved economic persons to use corruption acting?*

Let examine the case, when the punishment would have the form of fine with the height (F) Euro and this fine will not be dependent on the height of bribe (x). The majority of corruption acting on the market is not directly observable and because not all concerned persons are identified, this fine is given with a certain probability (π). This probability is dependent on the amount of sources dedicated to discovering these activities.

We can formally express the decision making on corruption market as:

$$\max B(x) - \pi(e) F$$

where:

- F is a fine,
- (x) represents activities joined to corruption acting,
- (e) is the level of effort to meet the law,
- $\pi(e) F$ is the probability of bribe acceptor identification.

The question is how should the state define the e and F? The corruption acting causes damages to other people. Social damages caused by corruption acting H(x) include the increase of costs and their projection into prices and c(e) are costs for exercise of the right. The state

opts for a several degree of the exercise of the right and for the height of punishment aware that its choice will influence the extent of corruption activities.

In case when we want to minimise overall social damages related to corruption acting, we can express it as follows:

$$\min H(x) - \pi(e) F(x) + c(e)$$

where:

- $H(x)$ overall social damages caused by corruption,
- $C(e)$ overall social costs for the exercise of the right.

This observation emphasizes the fact that the effective deterrent effect can have the increase of punishments according to the extent of corruption. It is necessary that the punishment has a proportional height to the height of the offence.

The level of corruption acting will be set as the equilibrium between marginal benefit (MB) and marginal costs expressed as follows:

$$MB(x) = \pi(e) F(x)$$

Higher level of right execution and higher fines (punishments) should provoke higher marginal costs for corruption acting and consequently decrease the overall social damages resulting from corruption.

In case the state decides to accept a certain level of corruption, what should be the value of e and F to guarantee the cheapest assuring of this level?

One of strategies of corruption prevention could be the imposing of high fines for such an acting.

CONCLUSION

Convenient form of the right execution in the scope of corruption is to invest very low amount of money to catch a person performing corruption (whichever kind), but once the person is caught he or she will get a very high fine/punishment.

Persons involved in corruption have to face marginal sanctions and the society “has to find” optimal rate between the offence and the height of punishment.

Legislative framework of Slovak republic does not consist of a particular law concerning the fight against corruption and fraud. The problem of corruption and of the fight against corruption and fraud is regulated in several legislative measures:

REFERENCES

1. Becker, G.: Teorie preferencí, Grada Publishing, Praha 1997
2. Dubovec, J.: Mikroekonómia, EDIS, ŽU Žilina, 2015, ISBN 978-80-554-1069-2.
3. Ridley, M.: Původ cnosti, Portál, Praha 2000
4. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších právnych predpisov (§328-§336, §326, §336a, §233-§234, §241, §266-§268, §39, §86, §340-§341)
5. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov (§10 ods. 20, ods. 21 a ods. 22, §108, §113 až §118)
6. Zákon č. 291/2009 Z. z. o Špecializovanom trestnom súde a o zmene a doplnení niektorých zákonov
7. Zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších právnych predpisov
8. Zákon č. 400/2009 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov
9. Zákon č. 553/2003 Z. z. o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších právnych predpisov
10. Zákon č. 357/2004 Z. z. o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov v znení ústavného zákona č. 545/2005 Z.z.
11. Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších právnych predpisov
12. Zákon Slovenskej národnej rady č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších právnych predpisov
13. Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších právnych predpisov
14. Zákon č. 25/2006 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších právnych predpisov
15. Zákon č. 528/2008 Z. z. o pomoci a podpore poskytovanej z fondov Európskeho spoločenstva v znení neskorších predpisov.

KORUPCIJOS RINKA

Juraj Dubovec*, **Jana Makyšova****
Žilinos universitetas, Slovakija

S a n t r a u k a

Korupcija yra kriminalinis nusizengimas, tai piktnaudziavimas patiketa galia asmeninems reikmems. Ja galima ivardyti ne tik finansine nauda, bet ir tiesiogine ar netiesiogine prasyma, pasiulyma, pritarima gauti ar duoti kyssi ar kiokia nauda, kas iskreipia teisinga ir teiseto elgesio samprata. Korupcija kenkia viesuju paslaugu sektoriui, padeda neteisetai praturėti ir sukelia socialines strukturos itampa. Apskritai korupcija didina pasitikėjimo valstybes institucijomis praradima, judina demokratijos pagrindai, kenkia teisesaugos ivaidziui ir kuria aplinka vystytis organizuotam nusikalstamumui, taip pat iskreipia konkurencija, mazina skaidruma.

Slovakijos Respublika pasaulyje yra zinoma kaip šalis, kurioje vyrauja korupcija ir vykdomi rimti ekonominiai nusikaltimai. Slovakijos situacija pagrindzia teorines žinias, kad stambaus masto korupcija kuria sąlygas nedidelio masto korupcijai ir viena kitai daro itaka. Slovakijos Respublikos baudžiamajame kodekse šiuo metu išvardijamos šios nusikaltamos korupcinės veikos: pasyvusis kyšininkavimas, aktyvusis kyšininkavimas, prekyba itaka, nepranešimas apie nusikalstama veika. Korupciniai asmenų veiksmai yra susieti su ekonomikos pagrindimu lyginant nauda, atsirandančia dėl korupcijos veiksmy, su išlaidomis jai: jeigu korupcijos nauda yra aukštesne nei bendros išlaidos korupciniam veiksmais atlikti, tada korupcija naudojama kaip priemonė tikslui pasiekti.

Straipsnyje aptariamas korupcijos modelis lygina korupcinės veiklos pajamas ir išlaidas jai. Siekiamas tikslas – sukurti tokį teisinį mechanizmą, kuris ribotų aptariama korupcinės veiklos apimtį. Pabrėžiamas faktas, kad efektyvi atgrasinimo priemonė gali būti bausmių padidinimas atsižvelgiant į korupcijos mastą. Būtina sąlyga, kad bausmė būtų proporcinga nusizengimo dydžiui.

Pagrindinės sąvokos: korupcija, korupcijos rinka, protekcija, modelis.

Juraj Dubovec*, Department of Managerial Theories, Faculty of Management Sciences and Informatics, University of Zilina. Research interests: microeconomics, logistics, theory of corporations, management of operations.

Juraj Dubovec*, Žilinos universiteto Vadybos mokslų ir informatikos fakulteto Valdymo teorijos katedra. Mokslinių tyrimų sritys: mikroekonomika, logistika, įmonių teorija, operacijų valdymas.

Jana Makyšova**, Department of Managerial Theories, Faculty of Management Sciences and Informatics, University of Zilina. Research interests: management of operations, management of project.

Jana Makyšova**, Žilinos universiteto Vadybos mokslų ir informatikos fakulteto Valdymo teorijos katedra. Mokslinių tyrimų sritys interesai: operacijų valdymas, projektų vadyba.

COMPARATIVE ANALYSES OF INTERNATIONALIZATION OF KAZAKHSTAN ENTERPRISES

Inna Suchkova*

**Gdansk University of Technology Faculty of Management and Economics
ul. Gabriela Narutowicza 11/12, 80-233 Gdansk, Poland
E-mail: innas5019@mail.ru*

Pawel Szmagliński**

***Gdansk University of Technology Faculty of Management and Economics
ul. Gabriela Narutowicza 11/12, 80-233 Gdansk, Poland
E-mail: empah-empah@wp.pl*

Jekaterina Kartasova***

****Department of Accounting and Banking
Middlesex University, London
E-mail: jkartasova@mruni.eu*

Annotation. This paper presents the instruments of internationalization of enterprises operating within the Eurasian Economic Union. Research contains answers of 108 enterprises - exporters located in the Republic of Kazakhstan. The purpose of the paper is to show the main forms of the internationalization of enterprises in Kazakhstan. The paper also presents the following instruments of enterprises' internationalization including: indirect export, direct export, cooperative export, assembly operations, management contracts, turnkey operations, contract manufacturing, licensing, franchising, international alliances cooperation, foreign branches and companies. We analyzed these forms of participation in international business enterprises from the Republic of Kazakhstan. The degree of internationalization of the Kazakh enterprises in relation to the Polish was compared. The basic factors of comparison taken into consideration: the directions of international expansion, dividing them into the countries included in the Eurasian Economic Union, the countries of Central and Eastern Europe, the countries of the European Union and others.

Keyword: Internationalization of enterprises, export, import

INTRODUCTION

Exporting and importing is one of the elements of achieving the state's economic stability, and consequently public security. Larger companies focus on expanding into foreign markets. Particularly important is cooperation with foreign companies, especially in today's globalization. It is possible to observe in recent years the increase in the value of imports and exports between individual countries. This article is devoted to a study on the expansion of companies to external markets and international cooperation.

The **main purpose** of the paper is to determine the impact of the establishment of EUG on the internationalization of enterprises. The paper primarily focuses on cooperation issues,

geographic expansions and internationalization motifs related to the creation of a new integration group.

Methodology of the study. The study covered the territory of the Republic of Kazakhstan and was conducted August 12 - September 28, 2016. The base was 731 companies - exporters, located in the catalog KazNextInvest. The database was also used in Kazakhstan websites www.kazninvest.kz and www.kz24.net. Research questionnaire consists of 20 questions and was sent out to the companies. The research was conducted using CATI (Computer Assisted Telephone Intervention) interview. Finally, 108 replies were received from export companies operating in the Republic of Kazakhstan.

CHARACTERISTICS OF THE TESTING TEST

Of the 108 companies surveyed - 67 exporters belong to the SME sector, 41 are large enterprises (Table 1).

Table 1. Classification of the size of the surveyed enterprises according to the EU definition

Size of company	Number	%
Micro (0-9 employees)	6	5,6
Small (10-49 employees)	28	25,9
Medium (50-249 employees)	33	30,5
Large (powyżej 250 employees)	41	38,0
Sum	108	100,0

Source: Own study based on research results (N = 108)

In turn, according to the classification of legal persons, branches and representatives and objects of individual business activity in the number of employees in Kazakhstan class size enterprises are presented in Table 2¹.

Table 2. The size of the surveyed enterprises according to the classification of Kazakhstan

Size of company	Number	%
Small and micro (up to 100 employees)	34	31,5
Medium (101-250 employees)	33	30,5
Large (up to 251 employees)	41	38,0
Sum	108	100,0

Source: Own study based on research results (N = 108)

Thus, the results of the study show that overrepresentation of large and medium enterprises in relation to the whole population is presented in Table 3². The result of the sample

¹ Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015

² OECD, 2011

can be explained by the following fact: the share of international enterprises increases with the size of the enterprise (Daszkiewicz N., Wach K. 86).

Table 3. The size of enterprises in Kazakhstan

Size of company	Number	%
Small and micro (up to 100 employees)	278 814	94,6
Medium (101-250 employees)	13 699	4,6
Large (up to 250 employees)	2344	0,8
Sum	294 857	100,00

Source: Own study based on OECD, 2011

DIRECTIONS OF EXPANSION

The respondents answered as follows: 62% of companies pointed to other countries of Eurasia Economic Union, 14% to Central and Eastern European countries, and 11% to European Union countries. A large number of companies, specifically 61%, pointed to other directions of export (Figure 1). As other export directions, the respondents indicated the countries of the former USSR: Ukraine, Georgia, Turkmenistan, Tajikistan and Uzbekistan. There were also countries such as Afghanistan, China, Norway, Turkey, Japan and the United States (Daszkiewicz N., Suchkova I., 2016).

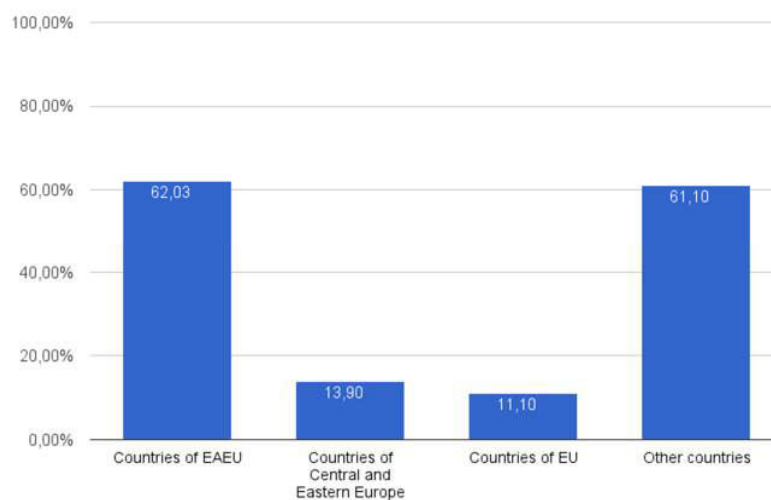

Fig. 1 : The main direction of expansion of companies in Kazakhstan

Source: Own study based on research results

Motives and reasons for expansion

Then the respondents were asked about the main theme of internationalization. The motifs were divided according to the well-known and popular OECD classification (1997a, 1997b, Dashkiewicz, 2014, p. 207-2019) on:

Push factors when unfavorable market conditions induce a company to expand abroad (eg increasing competition, saturation of the domestic market);

"Pull factors" when companies perceive a potential foreign market (thanks to internationalization they can achieve economies of scale and scope benefits),

A chance factor, such as an entrepreneur, recognizes the right conditions in foreign markets and uses occasional opportunities (eg receives a response to a quote from a foreign company).

Entrepreneurial factor - Entrepreneurial factor is connected with the constant pursuit of growth (eg international entrepreneurial orientation).

Most companies (almost 40%) indicated active opportunities, that is, occasional opportunities that appear on foreign markets, 29% of companies saw new pull factor opportunities, and only 15% were expanding due to unfavorable market conditions (push factor). The entrepreneurial factor was at the heart of international operations of nearly 17% of the surveyed companies (Table 4).

Table 4. Motives of internationalization

The main theme of internationalization	Number	%
Adverse conditions on the domestic market	16	15,0
The perception of opportunities in foreign markets	31	29,0
The use of random opportunities on foreign markets	42	39,2
Constant pursuit of the company's growth	18	16,8
Sum	107	100,0

Source: own study based on research results (n = 107)

The next question asked to the respondents concerned the main reason for the company's foreign expansion. The reasons for the expansion were divided according to another very well known classification of FDI by the transnational corporations J. Dunning (1993, p.183-218). For the largest number of respondents (45%), the main reason for foreign expansion is the search for new markets, 23% of companies pointed to the possibility of acquiring strategic resources or competencies, for 20% of enterprises the main reason for internationalization is searching for resources, and less than 12% 2).

Then the companies were asked about the chances they have associated with the establishment of the EUG. 48% of respondents believe that the creation of a new integration group will not change anything for their business, 31% have their hopes for international growth in opening up new markets, and nearly 30% count on cooperation.

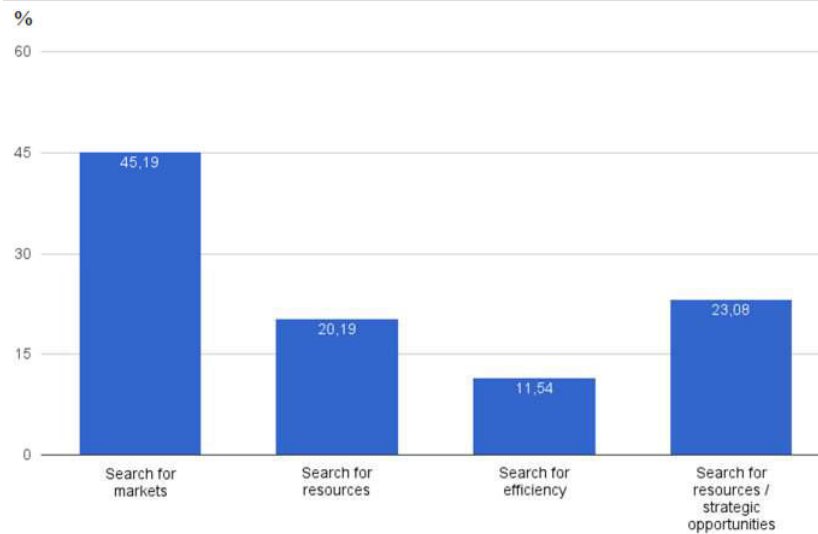

Fig 2: Reasons for internationalization
Source: Own study based on research (n = 104)

Further indications are that better access to capital (25%), reduction of technological gaps (24%), improvement of product quality (16%) and decrease in export costs (14%) (Figure 3).

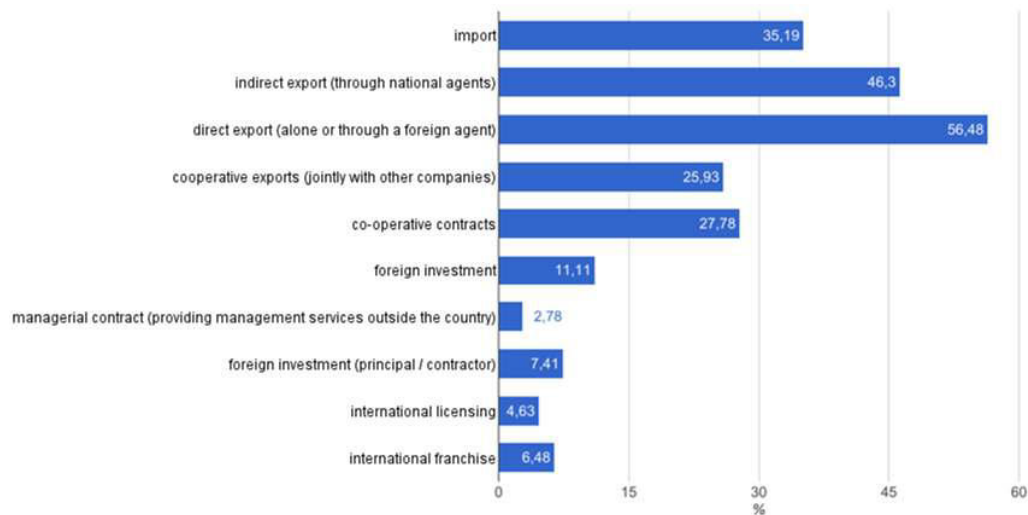

Fig. 3. The ways / forms of internationalization
Source: Own study based on research (n = 104)

RESULTS OF RESEARCH

The analyzed sample includes all the regions of the Republic of Kazakhstan. According to the survey, 56.48% of companies have direct exports (by themselves or through a foreign agent), 46.3% indirect exports (through domestic intermediaries), 25.93% export cooperation (jointly with other companies), import 35.19% 2). Therefore, it can be stated that the dominant

forms of internationalization in the examined sample are import and export. Thus, the article hypothesized that export is the main form of internationalization of SMEs has been confirmed.

CONCLUSION

The article presents various forms of internationalization. The study was conducted with 108 companies - exporters from Kazakhstan, representing more than 13% of the total. The results were quite surprising. Exporters use a variety of forms of internationalization, including very advanced ones such as managerial contracts and co-operative exports. A literature review on the internationalization of enterprises has also been created. Due to the extensive literature both Polish and foreign, the most important items were presented. This allowed us to compare the internationalization of Kazakh enterprises with respect to Polish. It has been noted that the size of the business influences its engagement in internationalization. The bigger the company the greater the involvement. This applies both to Kazakh and Polish companies. Analysis of the conducted research allowed us to conclude that the forms of internationalization of Kazakh enterprises are dominated by direct exports. This confirms the hypothesis that export is the main form of the internationalization of SMEs.

REFERENCES

1. Czerewacz-Filipowicz K. (2015), Zakres procesów integracyjnych w ramach Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu, „International Business and Global Economy”, tom 33.
2. Gorynia M. (2007), Strategie zagranicznej ekspansji przedsiębiorstw, Warszawa, s. 114-118
3. Morawczyński R. (2007), Zachowania małopolskich małych i średnich przedsiębiorstw eksportujących w świetle teorii stopniowego umiędzynarodowienia, *Gospodarka Narodowa* nr 7-8, s. 65-79
4. Gostomski E., Michałowski, T. (2015), Euroazjatycka unia gospodarcza-próba ożywienia instytucjonalnej integracji gospodarczej na obszarze dawnego ZSRR, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, tom 1 (Gospodarka regionalna i międzynarodowa), s. 81-92.
5. Michalik A. (2015), Unia euroazjatycka–realną szansą dla integracji gospodarczej w regionie, „Studia Ekonomiczne”, 228, s. 37-48.
6. Rymarczyk J.(2004), Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstwa, Warszawa, s. 187-188
7. Wach K. (2012), Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw: rozwój przez umiędzynarodowienie, Warszawa, s. 71-81
8. OECD (2011), The list of registered juridical persons in aspect of activity category and activity
9. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан (2015), ВК –005 ред. 2 Классификатор размерности юридических лиц, филиалов и представительств, а также субъектов индивидуального предпринимательства по численности работников (КПИ), Астана

KAZACHSTANO ĮMONIŲ INTERNACIONALIZACIJOS LYGINAMOJI ANALIZĖ

Inna Suchkova*, **Pawel Szmagliński****
Gdansko technologijos universitetas, Lenkija

Jekaterina Kartasova***
Londono Middlesex universitetas, Didžioji Britanija

Santrauka

Straipsnyje pateikiami internacionalizacijos veikiančių per Eurazijos ekonominės sąjungos įmonėms priemonės. Tyrimas remiasi 108 respondentų -įmonių, eksportuotojų Kazachstano Respublikoje, pateiktais duomenimis. Straipsnio tikslas - parodyti pagrindines Kazachstano įmonių internacionalizavimo formas. Straipsnyje taip pat pristato šie įmonių internacionalizacijos instrumentais, įskaitant: netiesioginis eksportas, tiesioginis eksportas, kooperacinis eksportas, surinkimo operacijos, valdymo sutartys, raktinės operacijos, kontraktinė gamyba, licencijavimas, franšizė, tarptautiniai bendradarbiavimo aljansai, užsienio filialai ir įmonės. Tirtos šios dalyvavimo formų naudojimas tarptautinėse verslo įmonėse iš Kazachstano Respublikos. Atkiltas Kazachstano ir Lenkijos įmonių internacionalizavimo laipsnių palyginimas pagal šiuos veiksnius: tarptautinės plėtros kryptys, skirstant jas į šalis, priskirtas Eurazijos ekonominės sąjungos valstybėms, Vidurio ir Rytų Europos, Europos Sąjungos ir kitas šalis.

Pagrindinės sąvokos: įmonių internacionalizacija,, eksportas, importas.

Inna Suchkova*, Gdansk University of Technology Faculty of Management and Economics, Gdansk, Poland. The main research direction - the Eurasian Economic Union, the internationalization of companies.

Inna Suchkova*, Lenkijos Gdansko technologijos universiteto Ekonomikos ir valdymo fakulteto ekonomikos doktorantūros studentė. Pagrindinė tyrimų kryptis - Eurazijos ekonominės sąjungos įmonių internacionalizacija (Kazachstano pavyzdys).

Pawel Szmagliński**, Gdansk University of Technology Faculty of Management and Economics, Gdansk, Poland. The main research areas - entrepreneurship in general and the financial statements.

Pawel Szmagliński**, Lenkijos Gdansko technologijos universiteto Ekonomikos ir valdymo fakulteto ekonomikos doktorantūros studentas, lektorius. Pagrindinė tyrimų kryptis - verslininkystė bendrąja prasme ir finansinė atskaitomybė.

Jekaterina Kartasova***, PhD, Department of Accounting and Banking, Middlesex University, London. Research interests: the behavior of financial, investment decision-making irrationality, financial market anomalies, the manipulation of financial markets, irrational behavior.

Jekaterina Kartasova***, Socialinių mokslų daktarė, Londono Middlesex universiteto Verslo mokyklos lektorė. Moksliniai interesai: finansų elgsena, investicinių sprendimų priėmimo iracionalumas, finansų rinkų anomalijos, manipuliacijos finansų rinkose, iracionali elgsena.

PECULIARITIES OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF SOCIAL RESPONSIBILITY

Adamonienė Rūta*

**Mykolas Romeris University, Putvinskio str. 70, LT-44211, Kaunas
Telefonas 8 37 303667
El.paštas: rutadam@mruni.eu*

Solnyškinienė Jolanta**

***Aleksandras Stulginskis University, Universiteto str. 10, LT-53361, Kaunas
El.paštas: jolanta.solnyskiniene@asu.lt*

Abstract. In a small business, personal initiative and responsibility for end business results of each individual employee are important. The methodologies used in large businesses that encourage employees to economize company's resources and take more responsibility of their work do not work in small businesses. This gives rise to a problem for scientists solve. Solving this problem would assist business consultants in applying appropriate entrepreneurship methodologies to stimulate responsible behavior in work environment. The aim of the study is to formulate the criteria of entrepreneurship development methodologies selection after revealing entrepreneurship development assumptions. As a context of the study, a description of entrepreneurship provided in the European Parliament and Board Recommendations on common long-life learning abilities (2006/962/EB) was chosen – „an entrepreneurial attitude is characterized by initiative, pro-activity, independence and innovation in personal and social life, as much as at work”. In this publication, authors present the entrepreneurship development tendencies, entrepreneurial activity and social responsibility connection as well as entrepreneurship development methods selection criteria which were identified during the study conducted in Lithuania during years 2011 to 2014.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial activity, social responsibility.

INTRODUCTION

There are a great number of methodologies and tools that are used in business world that encourages employees to economize company's resources and take more responsibility for their work results. Large business organizations often define their areas of responsibility according to the international social responsibility standard ISO 26000. They also employ quality management methodologies such as LEAN, 6 Sigma, ISO 9000 and other in order to stimulate their employees to identify and take action in their work environment while eliminating the production process elements that do not create value. However, these tools are more suitable for large business organizations that have complex and extended production processes and specialized workplaces. According to Lithuanian Department of Statistics, 79 % of businesses had less than 10 employees in 2015. During the last 5 years more than 5000 businessmen established new small businesses. In a small business, personal initiative and responsibility for

end business results of each individual employee are important. This gives rise to a problem for scientists to solve. Solving this problem would assist business consultants in applying development methods of entrepreneurship and entrepreneurial activity which stimulate responsible behavior in the work environment by adapting to new economical, technological, ecological and social challenges. The **aim** of the study is to formulate the criteria of entrepreneurship development methodologies selection after revealing entrepreneurship development assumptions. For the achievement of this aim, the results of several accomplished in Lithuania science studies entrepreneurship development and social responsibility actualities have been analysed. Having reviewed the situation of entrepreneurship development in Lithuania as well as its legal assumptions, the interface of entrepreneurship development and social responsibility has been determined. The need of entrepreneurship development was analysed while performing a survey of different age groups of the residents of Lithuania in 2011 - 2014. 472 respondents took part in a research. The criteria of entrepreneurship development selection **methodology** have been formulated on the basis of this research results.

DISCUSSION AND RESULTS

Several science studies on entrepreneurship development and social responsibility have been accomplished in recent years in Lithuania¹. They are all predominated by common tendency: entrepreneurship in personal and collective (company, organization) levels is described by using the same dimensions - creativity, inventiveness, new ideas and their implementation. Having analysed descriptions of the provided by scientists from a number of countries entrepreneurship concepts, collective monographs 'Entrepreneurship motivation of residents in Lithuanian village' distinguished ten fields of entrepreneurship, as social and economic phenomenon expression. Some of them are typical to individual (personal) level:

- entrepreneurship as a set of features and behaviour of a person in economic and social environment;
- entrepreneurship as functional activity;

¹ Socialinė atsakomybė versle ir viešajame sektoriuje. Mokslo studija. (2015). Sud. Žičkienė S. Šiaulių universitetas, Šiauliai.

Dudaitė J., Januškevičiūtė A., Prakapas R., Virbalienė R., Žibėnienė G. (2014). Verslumo ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. Mokslo studija. Vilnius

Lietuvos kaimo gyventojų verslinė motyvacija. (2012) Kolektyvinė monografija. Astromskienė A., Ramanauskienė J. ir kt. – Kaunas: ASU, Leidybos centras

Ribašauskienė E., Šalengaitė D. (2010) Jaunimo dalyvavimas Lietuvos kaimo plėtros procesuose. Mokslo studija. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

-
- entrepreneurship as improvement process;
 - entrepreneurship as a tool of creativity and self-support development.

Entrepreneurship in company and organization level becomes evident as follows:

- manufacture factor;
- Expression of economic collaboration in business environment forms;
- business development model;
- Changes in business environment management tool.

Entrepreneurship is also emphasized in society groups (communities) level as follows:

- economic welfare establishing tool;
- Regions development tool².

Entrepreneurship expression fields are not only closely related to the theory of the interested persons³, theory of responsible management⁴, but defined in strategic documents of the European Union as well. The following three priorities are named in the European strategy till 2020, making favourable assumptions for the development of entrepreneurship expressions of different levels:

- Advanced growth – economy development based on knowledge and innovations. On this purpose, the quality of education must be improved, the results of scientific studies must be strengthened, transfer of innovations and knowledge must be encouraged, and the transformation of innovative ideas into innovative goods and services, stimulating growth and qualitative work places must be assured.
- Sustainable growth – promotion of more economically using resources, environmentally-friendlier and more competitive economy. This means establishment of economically using resources, sustainable and competitive economy, using of European top positions while developing new processes and technologies, including environmentally-friendly technologies, acceleration of advanced development of their networks, strengthening of competitive advantages of companies as well as helping the consumers to evaluate properly economical use of resources.

² Lietuvos kaimo gyventojų verslinė motyvacija. (2012) Kolektyvinė monografija. Astromskienė A., Ramanauskienė J. ir kt. – Kaunas: ASU, Leidybos centras

³ Charan, R.; Freeman, R. E. (1979). Stakeholder negotiations: Building bridges with corporate constituents. *Management Review*; Nov79, Vol. 68 Issue 11.

⁴ Donaldson L., Davis J.H. (1991). Stewardship Theory or Agency Theory: CEO Governance and Shareholder Returns *Australian Journal of Management*, 16, 1, The University of New South Wales, p. 49-64.

- Integration growth – promotion of highly employed economy with guaranteed economic, social and territorial cohesion. According to this priority, the strategy of employment and education as well as social security systems will have to be modernized and strengthened, this way increasing social responsibility of the companies in business community⁵. The specified in the document priorities stimulate search of society member's preparation ways for responsible entrepreneurship.

Management and development of responsible entrepreneurship and responsible actions of the entrepreneur also have a theoretical basis. These actions are generalized by a *theory of interested persons*, by which scientists from different countries reason the concept of social responsibility of the last decade. Warren R.C., (2007) emphasizes responsible attitudes, valuables and practice while maintaining good mutual relationship of the interested persons and solving the arising problems. It is stated that socially responsible company and to the needs of the interested persons oriented company solves many questions related to the quality of life of local community, environment protection, education, actualities of human rights, production quality, clients data protection as well as investors involvement⁶. Entrepreneurs are expected not to create value for customers but to mobilize customers to create their own value from the company's various offerings⁷. Despite the fact that this notice is more than 20 years old, attempts of the entrepreneur, his activity and responsibility for own actions are particularly actual now. After having analysed external and inner benefit of social responsibility to the entrepreneurs, L. Šimanskienė and J. Paužuolienė note that social responsibility increases the reputation of the organization and encourages the clients to trust in it. Growing reputation of the organization strength the motivation of the employees in it, helps to attract highly qualified specialists and stimulates a more effective use of resources. Keeping the provisions of social responsibility provides valuable providence to partnerships, which develop synergy effect between public and private sector of the country and society abilities⁸. However, the owners and the employees have to participate in the development of organization reputation and image. This is obliged by strategic trends of the EU and the above specified priorities. In this context,

⁵ COM (2010) 2020 final. EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Commission of the European Communities. Brussels, 03.03.2010.

⁶ Silberhorn D., Warren R.C. (2007). "Defining corporate social responsibility: A view from big companies in Germany and the UK", *European Business Review*, Vol. 19 Iss: 5, p.352 - 372

⁷ Normann, R., Ramirez, R. (1993), "From Value Chain to Value Constellation: Designing Interactive Strategy", *Harvard Business Review*, Vol. 71, July-August, p. 65-77.

⁸ Šimanskienė L., Paužuolienė J.(2015). Įmonių socialinės atsakomybės svarba darniam organizacijų vystymui. Socialinė atsakomybė verslo ir viešajame sektoriuje. Mokslo studija. Šiauliai, p. 11-23.

a study of entrepreneurship motivation of hired employees and entrepreneurs was accomplished in the period of 2011 – 2014.

LOGICAL PROVISIONS AND METHODOLOGY OF THE STUDY

As a context of the study, a description of entrepreneurship provided in the European Parliament and Board Recommendations on common long-life learning abilities (2006/962/EB) was chosen – „an entrepreneurial attitude is characterized by initiative, pro-activity, independence and innovation in personal and social life, as much as at work” (2006/962/EB). In this document, entrepreneurship is compared with initiative “Sense of initiative and entrepreneurship refers to an individual's ability to turn ideas into action. It includes creativity, innovation and risk-taking, as well as the ability to plan and manage projects in order to achieve objectives. This supports individuals, not only in their everyday lives at home and in society, but also in the workplace in being aware of the context of their work and being able to seize opportunities, and is a foundation for more specific skills and knowledge needed by those establishing or contributing to social or commercial activity” (2006/962/EB). As target audience, respondents, residing and working not in the cities of Lithuania were chosen. Data gather tool is questionnaires with questions of closed type and Likert scales of wide selection.

ANALYSIS AND INTERPRETATION OF STUDY RESULTS

329 hired employees and 143 business activity making respondents participated in a study. 41.7 per cent of respondents who participated in a study were of the age of 19- 25, 16.5 per cent of them were of the age of 26 – 35, 29 per cent - of the age of 36 – 55, 10.2 per cent of the age of 56 – 65 and 2.6 per cent – respondents older than 66. By a study, it was aimed to formulate the criteria of entrepreneurship development methodologies selection after finding out the attitude of the respondents to entrepreneurship development. Primary study data analysis revealed that respondents who perform a commercial activity, personal efforts consider more important than respondents working as hired employees (Table 1).

Evaluation summary of respondent’s attitude to entrepreneurship development shows that respondents who perform a commercial activity are more open to the improvement of personal competence. Respondents working as hired employees treat the entrepreneurship more as a talent, but not as the obtained competence.

Table 1. Summary of respondent's attitude to entrepreneurship development assessment (averagely according to Likert scale)

Ser. No.	Statements	Hired employees	Entrepreneurs
1.	Entrepreneurship is a trained competence	3,0	3,4
2.	Character features can be improved in training courses	3,1	3,5
3.	It is difficult to develop entrepreneurship since only small part of people has typical to the entrepreneurs features	3,4	3,5
4.	Talent of being able taking risk is more important to the entrepreneur than formal training	3,4	3,3
5.	While developing the entrepreneurship of an individual, it is more important to give to the learners business fundamentals knowledge than to stimulate their creativity, imagination and innovation	3,2	3,7
6.	While developing the entrepreneurship, it is more important to learn self-analysis, emotions and valuables than to teach specific business functions	2,9	4,0

Respondents who perform a commercial activity are more tended to learn business fundamentals and entrepreneurship. They give a particular significance to the reclamation of self-analysis and self-help methods. Both groups of respondents indicated undertaking the responsibility for the established goals as the most important point while answering the question „What is the most important while seeking for the determined results“ (4.2 points from 5 according to Likert scale).

This gives a possibility to make an assumption that a person who has started commercial activity has already undertaken responsibility for his activity results against himself and the clients and follow concrete values and attitudes.

Summary of respondent's attitude to the development of entrepreneurship provides a possibility to state that different methodologies have to be applied for the development and encouraging of commercial activeness and entrepreneurship of hired employees and people, already performing commercial activity. This notice obligates the developers of entrepreneurship development programs and organizers of training courses to pay attention to target groups of learners and to choose actual to them teaching topics.

Choosing of acceptable to the learners teaching methodology is not of less importance in entrepreneurship development processes.

Study results (Table 2) indicate that respondents, working as hired employees and entrepreneurs not all learning methods consider equally actual. 62% of respondents without business experience are more tended to accept experiential-practical learning methods than academic one (lectures, dialogues, reports preparation).

Table 2. Summary of learning methods selection (averagely according to Likert scale)

Ser. No.	Methods	Hired employees	Entrepreneur's
1.	Reading of specialized literature	3,5	3,7
2.	Lectures	3,5	3,4
3.	Preparation of business plan	3,7	3,5
4.	Visiting business companies	3,8	3,6
5.	Consultations	3,8	3,9
6.	Work in a business company	4,0	4,0
7.	Dialogues	3,4	4,0
8.	Cases analysis	3,6	3,4
9.	Preparation and discussing of reports	3,3	3,5
10.	Critical thinking	3,7	4,2

Respondents who perform commercial activity are more tended to read specialized literature than respondents who work a hired job. From the provided in the questionnaire learning methods, entrepreneurs considered the most important critical thinking learning. This can be related to determination of the entrepreneurs to take responsibility, to learn self-analysis, own emotions and values. The fact that study respondents are open to consultations and work experience in business companies provides a possibility to the entrepreneurship developers to base the process on examples of good experience of social responsibility.

While investigating the preparation of respondents to commercial activity, it has been determined that respondents, who work hired job, most of lack of business ideas (2.6 points from 5 according to Likert scale) and preparation for management of business development process (2.4 points from 5 according to Likert scale). Respondents, performing commercial activity (3.8 points from 5 according to Likert scale), are more determined to learn entrepreneurship than the respondents working hired job (3.5 points from 5 according to Likert scale). Study results obligate organizations, implementing entrepreneurship development projects, to segment responsibly the groups of projects participants and learners as well as to choose purposefully teaching content and methods.

Having generalized the results of the accomplished study and previous studies of contributors of this publication⁹ several presumptions can be distinguished for the formulation

⁹ Adamoniene, R., Astromskiene, A. (2015). Significance of personal characteristics for entrepreneurial youth activity. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 10(1), p. 65-74.

Adamonienė, R., Astromskienė, A. (2013). Connection of youth entrepreneurial activity and value principles. *Viešoji politika ir administravimas*, (12 (3), p. 470-482.

Adamonienė, R., Astromskienė, A. (2012). Application of social responsibility strategies in Lithuania small and medium-sized enterprises. *Economics and management*, 17(3), p.1136-1140.

of entrepreneurship development methodology selection criteria. Studies results make the basis for assumption that in the context of common social responsibility, as communication between different commercial activity experience having society members, working hired job and performing commercial activity, target entrepreneurship development models and methodologies, oriented to different levels results are also different. It is purposeful to apply for participants, who do not have business experience in entrepreneurship process, the formulated by I.Ajzen (1991), A.V. Bhide (2000), W. Greve (2001) model of the planned behaviour which emphasizes a connection between business intentions and entrepreneur's activity integration as well as environment and entrepreneurship. Entrepreneurship development process is oriented to the generation of ideas, preparation of the project and business development¹⁰. For further development of competence business experience having entrepreneurs, it is purposeful to choose entrepreneurship development methodologies following the formulated by I. Jamieson (1984), T. Garavan and B. O. Cinneide (1994) entrepreneurship development trends or categories, which involve trust development, preparation of the entrepreneur for his individual career and improvement of management to the company, by orienting to the assurance of business growth and development.

CONCLUSIONS

Entrepreneurship development is responsible for educational management process, in which characters performing different roles participate. This study revealed that the business experience must be taken into account as a criterion when developing entrepreneurship projects.

Firstly, the results show that the initiators and implementers of entrepreneurship development projects must segment project participants and learners into separate groups as 62% of respondents without business experience prefer experiential-practical learning methods than academic one. Also, the initiators and implementers must choose teaching content and methods accordingly.

Secondly, for the participants who do not have experience in business, entrepreneurship development process should stimulate ideas generation, preparation of the project and help to understand business development trends.

Thirdly, for further development of competence of business experience having entrepreneurs, it is purposeful to choose entrepreneurship development methods involving

¹⁰ Dudaitė J., Januškevičiūtė A., Prakapas R., Virbaliene R., Žibėnienė G. (2014). Verslumo ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. Mokslo studija. Vilnius

development of trust, preparation of the entrepreneur for individual career as well as improvement of management to the company skills. Lastly, for entrepreneurship developers, it is purposeful to reason the entrepreneurship development process by examples of good experience social responsibility, directed to the formation of responsible attitude to activity results.

REFERENCES

1. Adamonienė, R., Astromskienė, A. (2012). Application of social responsibility strategies in Lithuania small and medium-sized enterprises. *Economics and management*, 17(3), p.1136-1140.
2. Adamonienė, R., Astromskienė, A. (2013). Connection of youth entrepreneurial activity and value principles. *Viešoji politika ir administravimas*, (12 (3), p. 470-482.
3. Adamonienė, R., Astromskienė, A. (2015). Significance of personal characteristics for entrepreneurial youth activity. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 10(1), p. 65-74.
4. Ajzen, I. (1991) The theory of planned behavior *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. SO. P.179-211
5. Bhidé, A. V. (2000). *The Origin and Evolution of New Businesses*. Oxford University Press, Oxford.
6. Charan, R.; Freeman, R. E. (1979). Stakeholder negotiations: Building bridges with corporate constituents. *Management Review*; Nov79, Vol. 68 Issue 11.
7. COM (2010) 2020 final. EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Commission of the European Communities. Brussels, 03.03.2010.
8. COM(2010) 682 final. An Agenda for new skills and jobs: A European contribution towards full employment. Brussels, 23.11.2010
9. COM (2011) 681 final. A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility. Commission of the European Communities. Brussels, 25.10.2011.
10. COM (2006) 962/EC, final. Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning. Brussels, 18.12.2006.
11. Donaldson L., Davis J.H. (1991). Stewardship Theory or Agency Theory: CEO Governance and Shareholder Returns *Australian Journal of Management*, 16, 1, The University of New South Wales, p. 49-64.
12. Dudaitė J., Januškevičiūtė A., Prakapas R., Virbaliene R., Žibėnienė G. (2014). Verslumo ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. Mokslo studija. Vilnius
13. Garavan, T. N., O'Cinneide, B., 1994. Entrepreneurship education and training programmes: a review and evaluation. *Journal of European Industrial Training*, 18 (8), p. 8-12.
14. Gižienė V., Palekienė O., Simanavičienė Ž. (2011). Valstybės socialinė atsakomybė žinių ekonomikos kontekste. *Economics and management*, 16, p. 485 – 492.
15. Greve, W. (2001). Traps and gaps in action explanation: Theoretical problems of a psychology of human action. *Psychological Review*, 108(2), p. 435-451.
16. Jamieson, I. (1984). *Education for enterprise*. - Ballinger, Cambridge: CRAC
17. Kashyap, R., Mir, R. and Mir, A. (2004). Corporate Social Responsibility: A Call For Multidisciplinary Inquiry. *Journal of Business and Economics Research*, 2 (7).
18. Kotler, Ph., Lee, N.(2005). *Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Cause*.
19. Lietuvos kaimo gyventojų verslinė motyvacija. (2012) Kolektyvinė monografija. Astromskienė A., Ramanauskienė J. ir kt. – Kaunas: ASU, Leidybos centras

20. Normann, R. (1991). *Service Management–Strategy and Leadership in Service Business*, 2. Aufl., Chichesterua.
21. Normann, R., Ramirez, R. (1993), “*From Value Chain to Value Constellation: Designing Interactive Strategy*”, *Harvard Business Review*, Vol. 71, July-August, p. 65-77.
22. Ribašauskienė E., Šalengaitė D. (2010) Jaunimo dalyvavimas Lietuvos kaimo plėtros procesuose. Mokslo studija. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
23. Raghuram, P., Roberts, J., Lemon, K. N., & Winer, R. S. (2010). Why, when, and how should the effect of marketing be measured? A stakeholder perspective for corporate social responsibility metrics. *Journal of Public Policy & Marketing*, 29(1), p. 66-77.
24. Seiliūtė, J. (2013). Socialinės atsakomybės įtvirtinimo potencialo verslo organizacijose vertinimas (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas). Downloaded from http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2013~D_20130327_100805-31865
25. Silberhorn D., Warren R.C. (2007). "Defining corporate social responsibility: A view from big companies in Germany and the UK", *European Business Review*, Vol. 19 Iss: 5, p.352 - 372
26. Socialinė atsakomybė versle ir viešajame sektoriuje. *Mokslo studija*. (2015). Sud. Žičkienė S. Šiaulių universitetas, Šiauliai.
27. Šimanskienė L., Paužolienė J.(2015). Įmonių socialinės atsakomybės svarba darniam organizacijų vystymui. *Socialinė atsakomybė verslo ir viešajame sektoriuje. Mokslo studija*. Šiauliai, p. 11-23.
28. *Veiksmingos vadybos gairės: teorinės įžvalgos ir Lietuvos organizacijų atvejai: mokslo studija*. (2014) red. Raišienė A.G. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas.

VERSLUMO UGDYMO SOCIALINĖS ATSAKOMYBĖS KONTEKSTE YPATUMAI

Adamonienė Rūta*

Mykolas Romeris University

Solnyškinienė Jolanta**

Aleksandras Stulginskis University

Santrauka

Vykdamas smulkų verslą, svarbu yra kiekvieno darbuotojo asmeninė iniciatyva ir atsakomybė už galutinius veiklos rezultatus. Smulkiąjame versle netinka metodai, naudojami stambiajame versle, kurie skatina darbuotojus taupyti įmonės išteklius ir prisiimti didesnę atsakomybę už savo darbą. Tai mokslininkams iškelia problemą. Išsprendus šią problemą, verslo konsultantai galės lengviau taikyti tinkamus verslo ugdymo metodus, kurie skatintų atsakingą elgesį darbo aplinkoje. Tyrimo tikslas - atskleidus verslumo ugdymo prielaidas, suformuluoti verslumo ugdymo metodikų parinkimo kriterijus. Kaip tiriamojo darbo kontekstas, buvo pasirinktas Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijose dėl bendrų mokymosi visą gyvenimą gabumų (2006/962/EB) pateiktas verslumo aprašymas – „verslumo aspektas yra apibūdinamas iniciatyva, veiksmumu, nepriklausomybe ir naujumu asmeniniame bei socialiniame gyvenime, taip pat darbe“.

Šioje publikacijoje autorės pristato ryšių tarp verslumo vystymosi tendencijų, verslo veiklos ir socialinės atsakomybės bei verslumo vystymosi metodų parinkimo kriterijus, kurie buvo nustatyti tiriamojo darbo metu.

Verslo pasaulyje naudojama daug metodų ir priemonių, kurie skatina darbuotojus taupyti įmonės resursus ir prisiimti daugiau atsakomybės už savo darbo rezultatus. Didelės verslo organizacijos dažnai apibrėžia savo atsakomybės sritis pagal tarptautinį socialinės atsakomybės standartą ISO 26000. Jie taip pat taiko kokybės vadybos metodikas - LEAN, 6 Sigma, ISO 9000 ir kitus siekiant skatinti savo darbuotojus nustatyti ir imtis veiksmų savo darbo aplinkoje, pašalinant gamybos proceso dalis, kurios nesukuria vertės. Tačiau šios priemonės labiau tinka didelėms verslo organizacijoms, kuriose vykdomi

sudėtiniai ir išplėstiniai gamybos procesai ir kuriose yra specializuotos darbo vietos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2015 metais 79 % versle dirbo mažiau nei 10 darbuotojų. Per pastaruosius penkerius metus, daugiau nei 5000 verslininkų pradėjo naują smulkų verslą. Smulkiame versle svarbu yra kiekvieno darbuotojo asmeninė iniciatyva ir atsakomybė už galutinius veiklos rezultatus. Tai mokslininkams iškelia problemą. Išsprendus šią problemą, verslo konsultantai galės lengviau taikyti verslo vystymo metodus ir verslo veiklas, kurie skatintų atsakingą elgesį darbo aplinkoje prisitaikant prie naujų ekonominių, technologinių, ekologinių ir socialinių iššūkių. Tiriamojo darbo tikslas yra atskleidus verslumo ugdymo prielaidas, suformuluoti verslumo ugdymo metodikų parinkimo kriterijus. Šiam tikslui pasiekti išanalizuoti kelių Lietuvoje atliktų mokslo studijų verslumo ugdymo ir socialinės atsakomybės aktualijomis rezultatai. Apžvelgus verslumo ugdymo Lietuvoje situaciją, jos teisinės prielaidas įvardintos verslumo ugdymo ir socialinės atsakomybės sąsajos. Verslumo ugdymo poreikis tirtas 2011 - 2014 m. vykdant įvairaus amžiaus grupių Lietuvos gyventojų apklausą. Šio tyrimo rezultatų pagrindu suformuluoti verslumo ugdymo metodikų parinkimo kriterijai.

Apibendrinus atlikto tyrimo rezultatus galima išskirti keletą prielaidų verslumo ugdymo metodikų parinkimo kriterijams suformuluoti. Tyrimų rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad bendros socialinės atsakomybės, kaip komunikacijos tarp skirtingą verslinio aktyvumo patirtį turinčių samdomą darbą dirbančių ir versline veikla užsiimančių visuomenės narių, kontekste tikslingos į skirtingų lygių rezultatus orientuoti verslumo ugdymo modeliai ir metodikos. Neturintiems verslinės patirties verslumo ugdymo proceso dalyviams tikslinga taikyti I. Ajzen (1991), A.V. Bhide (2000), W. Greve (2001) suformuluotą planuoto elgesio modelį, kuriame akcentuojamas verslo ketinimų ir verslininko veiklos integravimas bei aplinkos ir verslumo ryšys. Verslumo ugdymo procesas orientuojamas į idėjų generavimą, projekto rengimą, verslo vystymą¹¹. Verslinės patirties turinčių verslininkų kompetencijų tolesniam ugdymui tikslinga verslumo ugdymo metodikas parinkti vadovaujantis I. Jamieson (1984), T. Garavan ir B. O_Cinneide (1994) suformuluotomis verslumo ugdymo kryptimis arba kategorijomis, kurios apima pasitikėjimo ugdymą, verslininko rengimą individualiai karjerai ir vadovavimo įmonei tobulinimą, orientuojantis į verslo augimo ir verslo vystymo užtikrinimą.

Verslumo ugdymas yra atsakingas edukacinis vadybinis procesas, kuriame dalyvauja skirtingus vaidmenis atliekantys veikėjai. Verslumo ugdymo projektus iniciatoriai ir įgyvendintojai turi atsakingai segmentuoti projektų dalyvių ir besimokančiųjų grupes bei tikslingai parinkti mokymo turinį bei metodus. Neturintiems verslinės patirties verslumo ugdymo proceso dalyviams verslumo ugdymo procesas turėtų skatinti idėjų generavimą, projekto rengimą, padėti suvokti verslo vystymo kryptis. Verslinės patirties turinčių verslininkų kompetencijų tolesniam ugdymui tikslinga parinkti verslumo ugdymo metodikas, apimančias pasitikėjimo ugdymą, verslininko rengimą individualiai karjerai ir vadovavimo įmonei tobulinimą. Verslumo ugdymo tikslas verslumo ugdymo procesą pagrįsti socialinės atsakomybės gerosios patirties pavyzdžiais, nukreiptais į atsakingo požiūrio į veiklos rezultatus formavimą.

Pagrindinės sąvokos: verslumas, verslumo ugdymas, socialinė atsakomybė.

Rūta Adamonienė*, hab. daktarė Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Vadybinės žmogiškųjų išteklių formavimo prielaidos ir galimybės.

Rūta Adamonienė*, HPh Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities. Prof. Research interests: Management presumptions and possibilities of human resources formation

Jolanta Solnyškinienė**, soc. mokslų daktarė, Aleksandro Stulginskio universiteto ir Kauno Kolegijos docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: korporatyvinis valdymas; tarptautinė ekonomika; ekonominė politika.

Jolanta Solnyškinienė**, PhD, assoc. prof. of Aleksandras Stulginskis University and Kauno Kolegija, University of Applied Sciences. Research interests: corporate governance; economic development, international economic.

¹¹ Dudaitė J., Januškevičiūtė A., Prakapas R., Virbalienė R., Žibėnienė G. (2014). Verslumo ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. Mokslo studija. Vilnius

FINANSINIŲ ATASKAITŲ AUDITO IŠVADA: KAIP PATENKINTI INFORMACIJOS VARTOTOJŲ LŪKESČIUS ?

Aurelija Kustienė*

**Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos, apskaitos ir finansų institutas Universiteto g. 10 g., LT-53361 Akademija, Kauno raj.
Telefonas (8-37) 752259
El.paštas: aurelija.kustiene@asu.lt*

Elita Vaičaitienė**

***Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos, apskaitos ir finansų institutas Universiteto g. 10 g., LT-53361 Akademija, Kauno raj.
Telefonas (8-37) 752259
El.paštas: elita.vaicaitiene@stud.asu.lt*

Anotacija. Tarp audito informacijos vartotojų nepasitenkinimas kyla ypač tuomet, kai apie įmonių finansines ataskaitas paskelbus teigiamas audito išvadas, t.y. auditoriui patvirtinus, kad jos parodo tikrą ir teisingą įmonės finansinę būklę, audituotos įmonės netrukus bankrutuodavo sukeldamos didžiulius finansinius skandalus. Straipsnyje keliama mokslinė problema – kaip patenkinti informacijos vartotojų lūkesčius ir padidinti pasitikėjimą finansinių ataskaitų audito išvada? Pagrindinis tyrimo tikslas – išanalizavus akcinių bendrovių finansinio audito išvadas nustatyti pagrindines jų problemas bei pateikti galimas tobulinimo rekomendacijas. Naudojami tyrimo metodai: mokslinės ir norminės literatūros analizė ir sintezė; loginė analizė. Empirinis tyrimas atliktas dokumentinės analizės metodu analizuojant 2012–2016 m. laikotarpio Lietuvos akcinių bendrovių finansinio audito išvadas. Straipsnyje pateiktos rekomendacijos dėl audito išvados išplėtimo leis pagerinti rinkos subjektų, kurie naudojami finansinių ataskaitų teikiama informacija, informuotumą.

Pagrindinės sąvokos: akcinė bendrovė, auditas, audito išvada, finansinės ataskaitos.

IVADAS

Viešojo intereso įmonių veiklos skaidrumas yra aktualus daugeliui informacijos vartotojų, kadangi jie, investuodami į šias įmones, nori būti tikri dėl tinkamo ir saugaus savo pasirinkimo. Veiklos skaidrumą padeda užtikrinti įmonės finansinių ataskaitų auditas, kuris padidina vartotojams pateiktos informacijos patikimumą, padeda finansų rinkos dalyviams priimti teisingus ekonominius sprendimus, įvertinant galimą riziką ir tikėtiną naudą. Kaip teigia R. Legenzova ir I. Kancerevičiūtė¹, pareikšdami nuomonę apie finansines ataskaitas, auditoriai užtikrina finansinės atskaitomybės patikimumą – vieną svarbiausių finansinių ataskaitų kokybinių charakteristikų, kuri ypač svarbi išorės ir vidaus vartotojams – bendrovių korporatyvinio valdymo dalyviams. 200-ajame tarptautiniame audito standarte „Bendrieji

¹ Legenzova, R., Kancerevičiūtė, I. Lietuvos akcinių bendrovių finansinio audito išvadų bei jų kitimo tendencijų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2008, 2(2): 97–114.

nepriklausomo auditoriaus tikslai ir audito atlikimas pagal tarptautinius audito standartus“ nurodyta, kad „audito tikslas – padidinti numatomų vartotojų pasitikėjimą finansinėmis ataskaitomis. Tai pasiekama auditoriui pareiškus nuomonę apie tai, ar finansinės ataskaitos visais reikšmingais atžvilgiais parengtos pagal taikomą finansinės atskaitomybės tvarką“². Europos Parlamento ir Tarybos Reglamente (ES) Nr. 537/2014 nurodoma, kad „viešojo intereso įmonės teisės aktų nustatyto audito rezultatai suinteresuotiesiems subjektams turėtų būti pateikti audito išvadoje. Siekiant padidinti suinteresuotųjų subjektų pasitikėjimą audituojamos įmonės finansinėmis ataskaitomis ypač svarbu, kad audito išvada būtų tinkamai pagrįsta ir tvirtai motyvuota“³.

Tarp audito informacijos vartotojų nepasitenkinimas kyla ypač tuomet, kai apie įmonių finansines ataskaitas paskelbus teigiamas audito išvadas, t.y. auditoriui patvirtinus, kad jos parodo tikrą ir teisingą įmonės finansinę būklę, audituotos įmonės netrukus bankrutuodavo sukeldamos didžiulius finansinius skandalus. „2008 m. prasidėjusios ekonominės krizės laikotarpiu, kuomet visame pasaulyje įvyko daugybė didžiųjų bankų bei įmonių bankrotų, išryškėjo visuomenės nepasitikėjimo nepriklausomu auditu problema. Kartu tai paskatino mokslinius tyrimus audito išvadų patikimumo tematika“⁴.

Pažymėtina, jog Lietuvoje paskelbta labai nedaug mokslo darbų, kuriuose nagrinėjama audito išvados tema. Pastarąjį dešimtmetį Lietuvos akcinių bendrovių finansinio audito išvadų empirinius tyrimus atliko R. Legenzova ir I. Kancerevičiūtė⁵, R. Legenzova ir S. Čečkauskaitė⁶, kai tuo tarpu kiti lietuvių autoriai, tokie kaip D. Daujotaitė⁷, A. Kustienė⁸, V. Lakis⁹, J. Mackevičius¹⁰, analizavo finansinio audito išvadų teorinius aspektus ir juos aptarė kartu su kitais audito problematikos klausimais. Analizuojant užsienio šalių autorių darbus pastebėta, kad mokslinių publikacijų audito išvados tema pagausėjo po 2008 m. prasidėjusios pasaulinės

² Tarptautiniai audito standartai [interaktyvus]. Lietuvos auditorių rūmai, 2009.[žiūrėta 2017-03-20] <http://lar.lt/www/new/page.php?326>

³ Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 537/2014 2014 m. balandžio 16 d. dėl konkrečių viešojo intereso įmonių teisės aktų nustatyto audito reikalavimų, kuriuo panaikinamas Komisijos sprendimas 2005/909/EB. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0537&rid=1>

⁴ Legenzova, R., Čečkauskaitė, S. Lietuvos akcinių bendrovių išorinio finansinio audito išvadų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2013, 7(1): 159.

⁵ Legenzova, R., Kancerevičiūtė, I. Lietuvos akcinių bendrovių finansinio audito išvadų bei jų kitimo tendencijų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2008, 2(2): 97–114.

⁶ Legenzova, R., Čečkauskaitė, S. Lietuvos akcinių bendrovių išorinio finansinio audito išvadų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2013, 7(1): 157–175.

⁷ Daujotaitė, D. *Finansinis auditas*. Vilnius, 2006.

⁸ Kustienė, A. *Audito pagrindai*. Kaunas, 2009.

⁹ Lakis, V. *Audito sistema: raida ir problemos*: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

¹⁰ Mackevičius, J. *Finansinių ataskaitų auditas ir analizė: procedūros, metodikos ir vertinimas*. Vilnius, 2009.

ekonominės krizės. Mokslininkai atkreipė dėmesį į išryškėjusią informacijos vartotojų nepasitikėjimą audito išvadomis, didėjančią audito lūkesčių spragą. H. Hassink ir kt.¹¹, atlikę verslo vadovų apklausą, nustatė, kad vadovai turi didesnių lūkesčių, susijusių su apgaulių atskleidimu audito metu, negu tai numato tarptautiniai audito standartai. S. Asare ir A. M. Wright¹² tyrimo rezultatai atskleidė, kad audito išvadoje pateikiamą informaciją ne vienodai supranta investuotojai, auditoriai ir kreditoriai. Taigi, galima teigti, kad egzistuoja lūkesčių atotrūkis tarp audito informacijos vartotojų ir profesionalių auditorių suvokimo, t.y. egzistuoja audito lūkesčių spraga – nesutampa informacijos vartotojų lūkesčiai ir auditoriaus pareigos atliekant finansinių ataskaitų auditą; informacijos vartotojai negauna pakankamai informacijos, kaip buvo atliktas finansinių ataskaitų. Pagrįstas abejones dėl pasitikėjimo audito išvadomis sukelia mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai: L. Arnedo, F. Lizarraga, S. Sanchez¹³, atlikę 533 bankrutavusių Ispanijos įmonių audito išvadų tyrimą nustatė, kad šių įmonių audito išvados pateikiama informacija apie veiklos tęstinumą buvo per daug neaiški, dviprasmiška, klaidinanti informacijos vartotojus. P. Sikka¹⁴ atlikto tyrimo Didžiojoje Britanijoje, JAV, Vokietijoje, Islandijoje, Nyderlanduose, Prancūzijoje bei Šveicarijoje metu nustatyta, kad 28 įmonės, apie kurių finansines ataskaitas buvo pateiktos teigiamos išvados, jau sekančiu ataskaitiniu laikotarpiu bankrutavo arba susidūrė su didelėmis finansinėmis problemomis. Analogišką situaciją patvirtino ir B. Adiloglu bei B. Vuran¹⁵ atliktas Turkijos gamybinių įmonių, kurios patyrė bankrotą ar finansines problemas, ankstesnių metų audito išvadų tyrimas. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad daugeliu atvejų auditoriams nepavyko prognozuoti įmonės bankroto ar didelių finansinių problemų vieneriems metams nuo išvados pateikimo.

Straipsnyje keliama mokslinė problema – kaip patenkinti informacijos vartotojų lūkesčius ir padidinti pasitikėjimą finansinių ataskaitų audito išvada ?

Tyrimo tikslas – išanalizavus akcinių bendrovių finansinio audito išvadas nustatyti pagrindines jų problemas bei pateikti galimas tobulinimo rekomendacijas.

¹¹ Hassink, H., Bollen, L., Meuwissen, R., de Vries, M. Corporate Fraud and the Audit Expectations Gap: a Study Among Business Managers. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*. 2009, 18: 85–100.

¹² Asare, S., Wright, A. The Effect of Change in the Reporting Threshold and Type of Control Deficiency on Equity Analysts' Evaluation of the Reliability of Future Financial Statements. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 2012, 31 (2): 1–17.

¹³ Arnedo, L., Lizarraga, F., Sanchez, S. Discretionary Accruals and Auditor Behavior in Code-law Contexts: An Application to Failing Spanish Firms. *European Accounting Review*. 2008, 17 (4): 499–520.

¹⁴ Sikka, P. Financial Crisis and the Silence of the Auditors. *Accounting, Organisations and Society*. 2009, 34 (6–7): 868–873.

¹⁵ Adiloglu, B., Vuran, B. A Multicriterion Decision Support Methodology for Audit Opinions: The Case of Audit Reports of Distressed Firms in Turkey. *International Business & Economics Journal*. 2011, 10 (12): 37–48.

Tyrimo metodai. Tiriant teorinius audito išvadų aspektus naudota mokslinės ir norminės literatūros analizė ir sintezė, kokybinė ir loginė analizė; empirinis tyrimas atliktas dokumentinės analizės metodu analizuojant 2012–2016 m. laikotarpio Lietuvos akcinių bendrovių finansinio audito išvadas.

FINANSINIŲ ATASKAITŲ AUDITO IŠVADOS ESMĖ, REGLAMENTAVIMAS IR RŪŠYS

Daugelis užsienio mokslininkų (A. O. Enofe, Ch. O. Mgbame ir H.S. Abadua¹⁶; S. Asare ir A. Wright¹⁷; S. Aqel¹⁸) šiandieninį auditą apibūdina kaip sudėtingą procesą, kurio metu nepriklausomas asmuo, t.y. auditorius, tikrina įmonės finansines ataskaitas bei susijusią informaciją ir pareiškia savo nuomonę, ar šios ataskaitos parodo tikrą ir teisingą vaizdą. Auditoriaus nuomonė pateikiama juridinę galią turinčiame dokumente, vadinamame *nepriklausomo auditoriaus išvada*. Auditoriaus išvada skiriama finansinių ataskaitų informacijos vartotojams, kurie, ja remdamiesi, priima tam tikrus ekonominius sprendimus. Vienas iš svarbiausių auditoriaus veiklos principų, nurodomų Lietuvos Respublikos finansų ataskaitų audito įstatyme¹⁹ – atsakomybė visuomenei: „palaikant normalią verslo eigą, audito rezultatai gali būti naudojami kredito įstaigų, valstybės institucijų, darbdavių ir darbuotojų, investuotojų, verslo ir finansų visuomenės ir kitų vartotojų, pasitikinčių auditorių objektyvumu ir sąžiningumu. Šis pasitikėjimas lemia atsakomybę visuomenei“. S. Aqel²⁰ taip pat akcentuoja auditoriaus atsakomybę atliekant auditą. Pasak A. Kustienės²¹, auditoriaus išvados tikslas – užtikrinti finansinių ataskaitų vartotojus, kad ji atspindi tikrą ir teisingą įmonės finansinę būklę arba nurodyti tas priežastis, dėl kurių taip nėra, ir galimą jų įtaką finansinių ataskaitų informacijai. Auditorius išvadoje turi pareikšti savo nuomonę apie finansines ataskaitas kaip visumą: ar finansinės ataskaitos visais reikšmingais atvejais tikrai ir teisingai parodo įmonės finansinę būklę, veiklos rezultatus ir pinigų srautus, ar ji parengta pagal galiojančius teisės

¹⁶ Enofe, A. O.; Mgbame, Ch. O.; Abadua, H. S. Audit Firm Rotation and Audit Report Lag in Nigeria. *Journal of Business and Management*. 2013, 12 (4): 13–19.

¹⁷ Asare, S. K, Wright, A. The Effect of Change in the Reporting Threshold and Type of Control Deficiency on Equity Analysts' Evaluation of the Reliability of Future Financial Statement. *A Journal of Practice & Theory*. 2012 (May): 1–36.

¹⁸ Aqel, S. Independent Auditor's Report: Messages Conveyed and Implications. *Acta Universitatis Danubius (Economica)*. 2014, 10 (5): 5–17.

¹⁹ Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr.59-1916.

²⁰ Aqel, S. *supra* note 18, p. 7.

²¹ Kustienė, A. *Audito pagrindai*. Kaunas, 2009.

aktus. Kaip teigia S. Asare ir A. Wright²², atsižvelgiant į tai, kad pagrindinė auditoriaus prievolė – atstovauti vartotojų interesus, labai svarbu, kad audito išvados atitiktų nacionalinius bei tarptautinius reikalavimus, ir būtų suprantamos įvairiems vartotojams.

Lietuvoje auditoriaus išvada turi būti surašoma laikantis Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymo²³ ir tarptautinių audito standartų²⁴ (toliau TSA) nuostatų. Atliekant iki **2016 m. gruodžio 15 d.** pasibaigusią ataskaitinių laikotarpių finansinių ataskaitų auditą ir surašant auditoriaus išvadą privalomi taikyti šie TSA: 700-asis, 705-asis ir 706-asis. Jų nuostatos taikomos atsižvelgiant į įvairias aplinkybes, susidariusias atliekant auditą. Pagrindinis TSA, kuris taikomas visais atvejais surašant auditoriaus išvadą, yra 700-asis „Nuomonės apie finansines ataskaitas susidarymas ir pateikimas“. Šiame TSA nurodoma auditoriaus pareiga susidaryti nuomonę apie finansines ataskaitas. Jame taip pat pateikiama auditoriaus išvados forma ir turinys. 705-ajame TSA „Nuomonės modifikavimas nepriklausomo auditoriaus išvadoje“ nurodomos priežastys ir aplinkybės, dėl kurių turi būti pateikiama modifikuota auditoriaus išvada. 706-ajame TSA „Dalyko pabrėžimo“ ir „Kitų dalykų“ pastraipos nepriklausomo auditoriaus išvadoje“, aptariama papildoma auditoriaus išvadoje pateikiama informacija, kai, auditoriaus nuomone, yra būtina:

a) atkreipti vartotojų dėmesį į finansinėse ataskaitose pateiktus ar atskleistus dalyką ar dalykus, kurie yra tokie svarbūs, kad turi esminės reikšmės vartotojams suprantant finansines ataskaitas; arba

b) atkreipti vartotojų dėmesį į kitą ar kitus negu pateikta ar atskleista finansinėse ataskaitose dalyką ar dalykus, kurie yra svarbūs vartotojams suprantant auditą, auditoriaus pareigas ar auditoriaus išvadą.

Minėtų trijų TSA nuostatos taikomos atsižvelgiant į įvairias aplinkybes, susidariusias atliekant auditą.

Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas reglamentuoja, kokios dalys turėtų sudaryti auditoriaus išvadą, tačiau reglamentavimas yra ne toks detalus, kaip TSA nuostatose. Straipsnio autorių nuomone, išvados suskirstymas dalimis padeda vartotojams lengviau suprasti išvados turinį, o pačiam auditoriui – lengviau ir nuosekliau ją surašyti.

²² Asare, S. K., Wright, A. The Effect of Change in the Reporting Threshold and Type of Control Deficiency on Equity Analysts' Evaluation of the Reliability of Future Financial Statement. *A Journal of Practice & Theory*. 2012 (May): 1–36

²³ Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr.59-1916

²⁴ Tarptautiniai audito standartai [interaktyvus]. Lietuvos auditorių rūmai, 2009. [žiūrėta 2017-03-20] <http://lar.lt/www/new/page.php?326>

Atlikus nepriklausomo auditoriaus išvados struktūros analizę galima teigti, kad šio dokumento pastraipos yra iš anksto apibrėžtos, auditoriaus išvados surašymui yra nustatyti griežti reikalavimai audito reglamentuose, auditorius negali jų pažeisti ar rašyti išvadą kitokia tvarka nei yra nustatyta, todėl visose audito išvadose pateikiama identiška informacija: nurodomos audituotos finansinės ataskaitos, vadovybės atsakomybė už finansines ataskaitas, auditoriaus atsakomybė. Vienintelė kintanti audito išvados dalis – nuomonės pastraipa. Kaip teigia R. Legenzova ir I. Kancerevičiūtė²⁵, nuomonės pastraipą nulemia atlikto audito rezultatai. Straipsnio autorių nuomone, auditoriaus nuomonės pastraipa – informacijos vartotojui svarbiausia auditoriaus išvados dalis. Nuomonės pastraipos formuluotė yra labai svarbi, nes ji nulemia audito išvados rūšį.

Tarptautiniuose audito standartuose išskiriamos dvi audito išvadų rūšių grupės: nemodifikuotos ir modifikuotos audito išvados. Nemodifikuota audito išvada yra vienintelės rūšies – tai besąlyginė (teigiama) audito išvada. Modifikuota auditoriaus išvada nuo nemodifikuotos skiriasi tuo, kad modifikuotoje išvadoje pridedama dalyko pabrėžimo pastraipa ir/arba pastaba (pastraipa), kurioje nurodoma priežastis, kodėl išvada nėra teigiama. Detaliau audito išvadų rūšys ir jas lemiančios priežastys pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė. Auditoriaus išvadų rūšių klasifikavimas²⁶

Auditoriaus išvadų grupės	Auditoriaus išvadų rūšys	Modifikavimo priežastys
Nemodifikuota auditoriaus išvada	Besąlyginė (teigiama) išvada	Nėra
Modifikuota auditoriaus išvada	Besąlyginė (teigiama) išvada su dalyko pabrėžimo pastraipa	Kai yra dalykų, neturinčių įtakos auditoriaus nuomonei
	Sąlyginė išvada	Kai yra dalykų, turinčių įtakos auditoriaus išvadai
	Atsisakymas pareikšti nuomonę	
	Neigiama išvada	

Pagal TSA nemodifikuota auditoriaus išvada gali būti surašoma, jei:

- 1) surinkta pakankamai tinkamų įrodymų;
- 2) galima teigti, kad finansinė atskaitomybė sudaryta pagal VAS (TFAS, priimtus taikyti ES);
- 3) galima teigti, kad finansinė atskaitomybė nepaveikta reikšmingo neapibrėžtumo;
- 4) galima daryti išvadą, kad finansinė atskaitomybė parodo tikrą ir teisingą vaizdą.

²⁵ Legenzova, R., Kancerevičiūtė, I. Lietuvos akcinių bendrovių finansinio audito išvadų bei jų kitimo tendencijų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2008, 2(2): 97–114.

²⁶ Kustienė, A. *Audito pagrindai*. Kaunas, 2009. P. 68.

Jeigu įvykdytos visos keturios išvardintos sąlygos, auditorius pareiškia besąlyginę nuomonę.

Modifikuotoms išvadoms priskiriamos keturios auditoriaus išvadų rūšys: 1) besąlyginė (teigiama) su dalyko pabrėžimo pastraipa; 2) sąlyginė; 3) neigiama; 4) atsisakymas pareikšti nuomonę.

Besąlyginė (teigiama) išvada su dalyko pabrėžimo pastraipa – tai išvada, kurioje pateikta auditoriaus nuomonė yra nemodifikuota. Auditoriaus išvada modifikuojama pridendant dalyko pabrėžimo pastraipą, kai nustatomi dalykai, kurie neturi įtakos auditoriaus nuomonei, tačiau būtina išryškinti finansinėms ataskaitoms svarbias aplinkybes, kurios yra išsamiai aprašytos finansinių ataskaitų aiškinamajame rašte. Dalyko pabrėžimo pastraipa pateikiama po nuomonės pastraipos. Joje gali būti nurodyta, kad to dalyko pabrėžimas nekeičia besąlyginės auditoriaus nuomonės.

Kai auditorius susiduria su aplinkybėmis, kurios turi tiesioginės įtakos auditoriaus nuomonei, pavyzdžiui, apribota auditoriaus darbo apimtis, reikšmingos klaidos ir nesutarimai su vadovybe, auditorius turi modifikuoti ne tik išvadą, bet ir savo nuomonę. Atitinkamos rūšies modifikuota išvada surašoma atsižvelgiant į aplinkybes ir jų įtakos lygį. Kai auditorius surenka įrodymus apie finansinėse ataskaitose esančias reikšmingas klaidas ir įvertina jų paplitimo mastą, gali pareikšti sąlyginę arba neigiamą nuomonę. Kai auditoriaus darbo apimtį apribojimas yra toks reikšmingas ir svarbus, kad auditorius negali gauti pakankamų ir tinkamų audito įrodymų ir nepajėgia pareikšti nuomonės apie finansines ataskaitas, jis atsisako pareikšti nuomonę.

Analizuojant Lietuvos mokslininkų R. Legenzovos ir S. Čečkauskaitės²⁷ atliktų audito išvadų empirinio tyrimo rezultatus atskleista, kad „bendri audito išvadų rodikliai laiko eigoje gerėjo: besąlyginių audito išvadų užimama dalis tyrimų imtyse padidėjo nuo 54 % 2000–2006 m. iki 76 % 2006–2011 m. Tuo tarpu sąlyginių audito išvadų užimama dalis sumažėjo atitinkamai nuo 36 % iki 22 %. 2006–2011 m. pateikta 1 neigiama audito išvada, kai 2000–2006 m. tokių nuomonių buvo net 4.“

Užsienio mokslininkai A. Tudor, M. Fulop ir A. Cirstea²⁸, atlikę Rumunijos listinguojamų įmonių 2004–2007 m. audito išvadų tyrimą, nustatė, jog analizuojamu laikotarpiu augo besąlyginių nuomonių santykinė dalis lyginant su modifikuotomis.

²⁷ Legenzova, R., Čečkauskaitė, S. Lietuvos akcinių bendrovių išorinio finansinio audito išvadų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2013, 7(1), P. 173

²⁸ Tudor, A., Fulop, M., Cirstea, A. Investigation of Audit Reports in the Romanian Listed Entities. *International Journal of Business Research*. 2009, 9 (7): 135–140.

Išanalizavus audito išvadų teorinius aspektus ir apžvelgus kitų mokslininkų vykdytų empirinių tyrimų rezultatus, atliekamas Lietuvos akcinių bendrovių audito išvadų empirinis tyrimas. Kadangi anksčiau mokslininkų atliktų audito išvadų tyrimų rezultatai liudija, kad „patikimiausias finansines ataskaitas pateikia telekomunikacijų paslaugų sektorius, taip pat pagal tyrimo rezultatus gerai įvertinti finansų, statybos ir energetikos sektoriai“²⁹, šiame straipsnyje tyrimui pasirinktas detaliau neanalizuotas sektorius – pieno pramonės akcinės bendrovės.

LIETUVOS AKCINIŲ BENDROVIŲ AUDITO IŠVADŲ PRAKTINIO TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Siekiant įvertinti audito išvadų problematiką praktikoje atliekamas Lietuvos akcinių bendrovių audito išvadų empirinis tyrimas. Lietuvoje pieno sektoriuje dominuoja keturios akcinės bendrovės: AB „Pieno Žvaigždės“, AB „Žemaitijos pienas“, AB „Vilkyškių pieninė“ ir AB „Rokiškio sūris“. Visos jos listinguojamos Vilniaus vertybinių popierių biržoje, yra konkurencingos, užima svarią rinkos dalį ir dirba pelningai. Trys iš jų yra įtrauktos į Baltijos Oficialųjį prekybos sąrašą, AB „Žemaitijos pienas“ – į Papildomąjį prekybos sąrašą. Bendrovės, nusprendusios listinguoti akcijas biržoje, pagrindiniai tikslai yra pritraukti papildomo kapitalo plėtrai, investicijoms, taip pat didinti bendrovės žinomumą bei propoguoti veiklos skaidrumą. Tyrimui pasirinktos pieno perdirbimo įmonės, nes šis sektorius yra svarbus Lietuvos ekonomikai tiek dėl bendrovių vykdomos veiklos vietinėje rinkoje, tiek dėl intensyvaus produktų eksporto į užsienio šalis, todėl vis didesni reikalavimai keliami jų finansų politikai. Nemažas vaidmuo tenka ir finansinių ataskaitų auditui bei auditoriaus išvadai, kurioje įvertinamas ir atskleidžiamas pieno sektoriaus akcinių bendrovių finansinių ataskaitų teisingumas bei pateikiama auditoriaus nuomonė įvairiems vartotojams.

Tyrimo laikotarpis – 2012–2016 m. Šiuo laikotarpiu buvo surašyta 20 audito išvadų apie tiriamųjų akcinių bendrovių finansines ataskaitas. Empirinio tyrimo tikslas – išanalizavus didžiausių pieno sektoriaus akcinių bendrovių audito išvadas ir jų struktūrą, nustatyti, ar jos parengtos pagal Tarptautinius audito standartus, ir kokią nuomonę išreiškė auditorius nurodyto laikotarpio finansinio audito išvadose. Taip pat identifikuoti priežastis, nulemiančias išvadų rūšis bei atskleisti jų kitimą tiriamuoju laikotarpiu. Tiriamųjų pieno pramonės bendrovių audito išvados yra patalpintos minėtų akcinių bendrovių internetiniuose puslapiuose ir kartu su

²⁹ Legenzova, R., Čečkauskaitė, S. Lietuvos akcinių bendrovių išorinio finansinio audito išvadų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2013, 7(1), P. 173

finansinėmis ataskaitomis skelbiamos viešai bei teikiamos Vilniaus vertybinių popierių biržai. Tyrimo metu audito išvados analizuojamos tiriant jų struktūrą ir atskleidimus, reikalaujamus pagal audito reglamentus.

Empirinio tyrimo metu išanalizavus praktikoje surašomų audito išvadų struktūrą nustatyta, kad audito išvados rašomos laikantis tokių pačių nuostatų, kaip nurodoma audito reglamentuose: kiekviena išvada suskirstyta į tarptautiniuose audito standartuose nurodytus elementus, visos surašytos išvados analogiškos, skiriasi tik auditą atlikusi audito įmonė. Išanalizavus 2012–2016 m. surašytų Lietuvos didžiųjų pieno sektoriaus akcinių bendrovių nepriklausomo auditoriaus išvadas nustatyta, jog analizuojamu laikotarpiu išvadų rūšis nekito: visos jos buvo priskiriamos nemodifikuotoms – besąlyginėms (teigiamoms) išvadoms, nebuvo pateikta sąlyginių išvadų, nebuvo atsisakyta pareikšti nuomonės, taip pat ir nei vienos išvados su neigiama auditoriaus nuomone. Tai rodo, jog visų tirtų akcinių bendrovių finansinės ataskaitos atspindi tikrą ir teisingą vaizdą apie akcinių bendrovių finansinę būklę, veiklos rezultatus ir pinigų srautus. Tad informacijos vartotojai šiomis ataskaitomis gali pasitikėti tiek, kiek leidžia auditoriaus atliktas darbas.

Straipsnio autorių nuomone, reglamentuotas išvados pateikimas padeda lengviau nuosekliai jas surašyti bei palengvina pateiktos informacijos skaitymą. Kaip rodo tyrimo rezultatai, nepaisant, kokia audito įmonė atliko auditą, visos išvados surašytos pagal tą pačią tvarką, t.y. pagal tarptautinius audito standartus, išskiriant tokius pačius elementus, tokiu pačiu nuoseklumu ir naudojant tokius pačius išsireiškimus bei teksto formuluotes. Taigi, visų išvadų skaitytojais, t.y. informacijos vartotojais, gauna analogišką informaciją, nei viena išvada nėra informatyvesnė už kitą. Vartotojai, kurie siekia investuoti laisvas lėšas, žinodami, kad apie bendrovės finansines ataskaitas keletą metų iš eilės buvo surašyta besąlyginė (teigiama) nuomonė, yra labiau linkę į jas investuoti, nes tikisi, jog jų lėšos bus tinkamai valdomos ir duos finansinės grąžos. Tačiau dėl ribotai pateiktos informacijos auditoriaus išvadoje informacijos vartotojams sunku suvokti, kokios apimties buvo auditas, su kokiomis problemomis, kurios neaprašomos auditoriaus išvadoje, susiduria įmonė, tačiau gali būti svarbios investuotojams ar esamiems akcininkams priimant ekonominius sprendimus. Todėl svarbu šią problemą aptarti plačiau ir teikti rekomendacijas jos sprendimui.

AKCINIŲ BENDROVIŲ AUDITO IŠVADŲ RENGIMO PROBLEMOS IR JŲ SPRENDIMO REKOMENDACIJOS

Atlikto empirinio tyrimo rezultatai parodė, kad visos tirtų akcinių bendrovių audito išvados buvo besąlyginės (teigiamos). Tačiau, ar to pakanka informacijos vartotojams, kad jie visiškai pasitikėtų, jog audituotų įmonių finansinės ataskaitos parodo tikrą ir teisingą vaizdą, kad auditorius pakankamai išsamiai išanalizavo įmonės finansinę būklę ir tinkamai atskleidė analizės rezultatus audito išvadoje?

Atlikti mokslininkų tyrimai liudija, kad tarp informacijos vartotojų kartais kyla nepasitenkinimas tuo, kad išvados nepakankamai informatyvios ir jie negali susidaryti tikro vaizdo apie įmonės finansines ataskaitas, todėl jie pageidauja, kad auditoriaus išvados būtų išsamesnės. Ypač informacijos vartotojų nepasitenkinimą kelia tie audito atvejai, kai auditorių išvados nesudaro pagrindo pasitikėti jų atliktu darbu. Pasak V. Lakio³⁰, auditoriaus išvadose pateiktos informacijos nepakanka, kad būtų galima gauti atsakymus į visus savininkus dominančius klausimus. Teigiama išvada yra patvirtinimas, kad finansinėmis ataskaitomis galima naudotis vertinant įmonės būklę. O tam, kad akcininkas galėtų gauti atsakymą į jam rūpimus klausimus, jis turi išnagrinėti pačias finansines ataskaitas. Deja, tam jis ne visada turi pakankamai apskaitos žinių.

Teigiamos auditoriaus nuomonės pateikimas reiškia, jog, auditoriaus nuomone, audituojamos įmonės finansinės ataskaitos pateikia tikrą ir teisingą vaizdą pagal taikomą finansinės atskaitomybės tvarką. Iki šiol atlikti tyrimai rodo, kad audito išvadų vartotojai (pavyzdžiui, bankininkai, investuotojai, finansų analitikai ir pan.), jei išvada teigiama, dažnai audituotas įmones laiko absoliučiai patikimomis, todėl galimai tai sukelia nepagrįstų lūkesčių. Iš tiesų, auditorius tik suteikia pakankamą patikimumo lygį. Tačiau, kaip teigia M. Fakhfakh³¹, finansinių ataskaitų vartotojai dažnai mano auditą esantį platesnio masto, nei jis iš tikrųjų yra.

Atsižvelgdama į faktą, jog egzistuoja lūkesčių atotrūkis tarp finansinių ataskaitų vartotojų ir profesionalių auditorių suvokimo, Tarptautinės buhalterijų federacijos Tarptautinė apskaitos ir užtikrinimo standartų valdyba (TAUSV) persvarstė 700–tąjį TSA ir jame naujai suformulavo standartinę auditoriaus išvadą, kuri yra suprantamesnė neprofesionalams. Pagrindiniai reikalavimų pasikeitimai auditoriaus išvados turiniui surašyti pateikiami naujajame 700–ajame

³⁰ Lakis, V. *Audito sistema: raida ir problemos*: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

³¹ Fakhfakh, M. The Readability of International Illustration of Auditor's Report: An advanced Reflection on the Compromise Between Normative Principles and Linguistic Requirements. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*. 2015, 20(38): 21-29.

TSA „Nuomonės apie finansines ataskaitas susidarymas ir pateikimas“³², kuris įsigaliojo finansinių ataskaitų auditams už laikotarpius pasibaigusius 2016 m. gruodžio 15 d. arba vėliau, straipsnio autorių išanalizuoti, susisteminti ir pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. Auditoriaus išvados struktūros palyginimas pagal senąjį 700–ąjį TSA ir naująjį 700–ąjį TSA

Dalis Nr.	Rekomenduojamos auditoriaus išvados dalys pagal naująjį 700–ąjį TSA	Elemento Nr.	Auditoriaus išvados elementai pagal senąjį 700–ąjį TSA
1.	Pavadinimas	1.	Pavadinimas
2.	Adresatas	2.	Adresatas
3.	Auditoriaus nuomonė	3.	Įvadinė pastraipa
4.	<i>Pagrindas nuomonei pareikšti</i>	4.	Vadovybės atsakomybė už finansines ataskaitas
5.	<i>Veiklos testinumo principas</i>	5.	Auditoriaus atsakomybė
6.	<i>Pagrindiniai audito dalykai</i>	6.	Auditoriaus nuomonė
7.	Atsakomybė už finansines ataskaitas	7.	Kitos pateikimo pareigos
8.	Auditoriaus atsakomybė už finansinių ataskaitų auditą	8.	Auditoriaus parašas
9.	Kitos išvados pareigos	9.	Auditoriaus išvados data
10.	Užduoties partnerio vardas ir pavardė	10.	Auditoriaus adresas
11.	Auditoriaus parašas		
12.	Auditoriaus adresas		
13.	Auditoriaus išvados data		

Iš pateikto palyginimo 2 lentelėje matyti, kad pagal naująjį 700–ąjį TSA audito išvadoje turi būti pateikta *daugiau dalių*, t.y. privalomai turi būti pateikta daugiau informacijos išvados vartotojams, be to, pasikeitė kai kurių išvados elementų išdėstymo tvarka dokumente.

Išanalizavus naujojo 700–ojo TSA nuostatas nustatyta, kad, rašant auditoriaus išvadą už laikotarpius, prasidedančius 2016 m. gruodžio 15d. ir vėliau, reikia atkreipti dėmesį į nemažai pasikeitimų. Pagrindiniai pasikeitimai yra šie:

- 1) auditoriaus nuomonė pateikiama išvadoje pirmojoje pastraipoje;
- 2) nuomonės pagrindimo skyrius privalomas ir nemodifikuotoms išvadoms;
- 3) į išvadą įtraukiamas auditoriaus pareiškimas apie nepriklausomumą ir kitas pareigas;

³² Tarptautiniai audito standartai [interaktyvus]. Lietuvos auditorių rūmai, 2015. [žiūrėta 2017-03-20] <http://lar.lt/www/new/page.php?724>

- 4) į įmonių, kurių vertybiniais popieriais prekiaujama viešojoje rinkoje, audito išvadoje privalo būti įrašyta audito partnerio vardas ir pavardė;
- 5) išplėsti auditoriaus atsakomybės bei pagrindinių audito ypatybių aprašymai išvadoje.

Skirtingai nei ankstesnėse išvadose, kurios buvo rašomos iki 2017 m., pirmojoje išvados pastraipoje pateikiama **Auditoriaus nuomonė**. Iš karto po „Nuomonės“ pastraipos auditoriaus išvadoje turi būti pateiktas skyrius su antrašte „Pagrindas nuomonei pareikšti“. Jame pateikiama panaši informacija, kaip anksčiau buvusioje „Įžanginėje pastraipoje“, tačiau detalesnė.

Visiškai nauja išvados dalis – „*Veiklos tęstinumo principas*“. Pagrindiniai pasikeitimai tarptautiniuose audito standartuose bei auditoriaus išvados turinyje sutelkia dėmesį į veiklos tęstinumą. Pagrindiniai nauji reikalavimai yra: detalus auditoriaus ir vadovybės pareigų aprašymas dėl veiklos tęstinumo auditoriaus išvadoje; atskiras skyrius auditoriaus išvadoje „Su veiklos tęstinumu susijęs reikšmingas neapibrėžtumas“, kai reikšmingas neapibrėžtumas egzistuoja; atskleidžiamos informacijos tinkamumo įvertinimas, kai nustatomi įvykiai ar sąlygos, tačiau nusprendžiama, jog reikšmingas neapibrėžtumas neegzistuoja.

Taip pat visiškai nauja išvados dalis – „*Pagrindiniai audito dalykai*“. Naujajame 700-ajame TSA keičiasi dalyko pabrėžimo ir kitų dalykų vieta audito išvadoje. Vieta ir eiliškumas priklauso nuo nurodytų dalykų bei jų svarbos. Atlikdamas įmonių, kurių vertybiniais popieriais prekiaujama viešojoje rinkoje, viso bendrosios paskirties finansinių ataskaitų rinkinio auditą, auditorius turi pateikti auditoriaus išvadoje pagrindinius audito dalykus.

Dalykai, apie kuriuos buvo informuoti už valdymą atsakingi asmenys

Iš šių dalykų atrenkami dalykai, kuriems audito metu turėtų būti skiriama daugiau dėmesio

Atrenkami svarbiausi audito dalykai

1 pav. Pagrindinių audito dalykų nustatymas pagal 701 TSA³³

³³ Tarptautiniai audito standartai [interaktyvus]. Lietuvos auditorių rūmai, 2015. [žiūrėta 2017-03-20] <http://lar.lt/www/new/page.php?724>

Pagrindiniai audito dalykai – tai dalykai, kurie, auditoriaus profesiniu sprendimu, buvo svarbiausi einamojo laikotarpio finansinių ataskaitų auditui. Iš 1 paveiksle pateiktos pagrindinių audito dalykų sekos matyti, kad pagrindiniai audito dalykai atrenkami iš dalykų, apie kuriuos buvo informuoti už valdymą atsakingi asmenys.

Pagrindinių audito dalykų pateikimo tikslas – padidinti auditoriaus išvados informatyvumą užtikrinant didesnę atlikto audito skaidrumą. Pagrindiniai dalykai suteikia papildomos informacijos numatomiems finansinių ataskaitų vartotojams apie dalykus, kurie, auditoriaus profesiniu sprendimu, buvo svarbiausi einamojo laikotarpio finansinių ataskaitų auditui. Remiantis naujuoju 700-uoju TSA „Auditoriaus atsakomybės už finansinių ataskaitų auditą“ pastraipoje turi būti akcentuojama, kad pakankamas užtikrinimas – tai aukšto lygio užtikrinimas, o ne garantija, kad reikšmingą iškraipymą, jeigu jis yra, visada galima nustatyti per auditą, kuris atliekamas pagal tarptautinius audito standartus. Taip pat paaiškinama, kad iškraipymus gali lemti apgaulė arba klaida ir jie laikomi reikšmingais, jeigu galima pagrįstai numatyti, kad atskirai ar kartu jie gali turėti įtakos vartotojų ekonominiams sprendimams, priimamiems remiantis finansinėmis ataskaitomis³⁴.

Tarptautinių audito standartų pataisymų buvo imtasi siekiant pagerinti vartotojų supratimą apie atliktą auditą ir suderinti vartotojų lūkesčius su realiomis auditoriaus atsakomybėmis, taip pat buvo norėta sustiprini audituotų finansinių ataskaitų patikimumą.

700-ojo TSA atnaujinimas kelia klausimą, ar finansinių ataskaitų ir audito išvados vartotojai atkreipia dėmesį į šiuos paaiškinimus ir ar šie paaiškinimai iš tikrųjų sumažina audito lūkesčių spragą, palyginti su atvejais, kai išvadoje paaiškinimų nebuvo. K. M. Chong ir G. Pflugrath³⁵ teigia, kad konkrečios formuluotės auditoriaus išvadoje gali padėti geriau suvokti audito išvadą, pobūdį ir procedūras. Tačiau kiti mokslininkai, tokie kaip A. Gold, U. Gronewold ir C. Pott³⁶, mano, kad konkrečios formuluotės nauda yra nedidelė ar net neturi jokio poveikio informacijos vartotojų supratimui.

Straipsnio autorių nuomone, audito išvados tobulinimas įvedant aptartas korekcijas naudingas siekiant pagerinti vartotojų supratimą ir informuotumą apie atliktą auditą. Tai turėtų padėti mažinti audito lūkesčių spragą, t.y. labiau suderinti vartotojų lūkesčius su faktinėmis auditoriaus pareigomis, taip pat padidinti audituotų finansinių ataskaitų patikimumą.

³⁴ Tarptautiniai audito standartai *supra note* 33.

³⁵ Chong, K. M., Pflugrath, G. 2008. Do Different Audit Report Formats Affect Shareholders' and Auditors' Perceptions? *International Journal of Auditing*, 2008, 12(3): 221–241.

³⁶ Gold, A.; Gronewold, U.; Pott, C. The ISA 700 Auditor's Report and the Audit Expectation Gap – Do Explanations Matter? *International Journal of Auditing*, 2012, 16(3): 286–307.

IŠVADOS

Auditoriaus išvada – tai dokumentas, kuriame auditorius, be kitų nuostatų, pareiškia savo nuomonę apie audituotos įmonės finansines ataskaitas. Auditoriaus išvados struktūrą ir nuoseklumą reglamentuoja tarptautiniai audito standartai. Atliktas empirinis tyrimas patvirtino, kad visų tirtų akcinių bendrovių audito išvados identiškos, skiriasi tik audito išvadas surašiusios audito įmonės. Visų išvadų skaitytojai, t.y. informacijos vartotojai, gauna analogišką informaciją, nei viena išvada nėra informatyvesnė už kitą. Tačiau, dėl ribotai pateiktos informacijos auditoriaus išvadoje informacijos vartotojams sunku suvokti, kokios apimties buvo auditas, su kokiomis problemomis, kurios neaprašomos auditoriaus išvadoje, susiduria įmonė, tačiau jos gali būti svarbios investuotojams ar esamiems akcininkams priimant ekonominius sprendimus. Didėjant lūkesčių atotrūkiui tarp finansinių ataskaitų ir audito išvados vartotojų bei profesionalių auditorių suvokimo iškilo būtinybė spręsti šią problemą vykdant pakeitimus tarptautiniuose audito standartuose.

Išanalizavus ir įvertinus pokyčius audito išvados reglamentavime galima teigti, kad, persvarsčius bei atnaujinus tarptautinius audito standartus, susijusius su audito išvados pateikimu vartotojams, reikėtų tikėtis: jog dėl auditoriaus išvados didesnio skaidrumo ir informatyvumo sustiprės ryšys tarp investuotojų ir auditorių bei auditorių ir už valdymą atsakingų asmenų; auditoriai sutelks didesnę dėmesį pagrindiniams audito dalykams, apie kuriuos informuos savo išvadoje; pasikeitimai skatins pasitikėjimo finansinių ataskaitų auditu augimą.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos finansinių ataskaitų audito įstatymas. Valstybės žinios. 1999, Nr. 59-1916.
2. Adiloglu, B., Vuran, B. A Multicriterion Decision Support Methodology for Audit Opinions: The Case of Audit Reports of Distressed Firms in Turkey. *International Business & Economics Journal*. 2011, 10 (12): 37–48.
3. Aqel, S. Independent Auditor's Report: Messages Conveyed and Implications. *Acta Universitatis Danubius (Economica)*. 2014, 10 (5): 5–17.
4. Arnedo, L., Lizarraga, F., Sanchez, S. Discretionary Accruals and Auditor Behavior in Code-law Contexts: An Application to Failing Spanish Firms. *European Accounting Review*. 2008, 17 (4): 499–520.
5. Asare, S. K., Wright, A. The Effect of Change in the Reporting Threshold and Type of Control Deficiency on Equity Analysts' Evaluation of the Reliability of Future Financial Statement. *A Journal of Practice & Theory*. 2012 (May): 1–36.
6. Chong, K. M., Pflugrath, G. 2008. Do Different Audit Report Formats Affect Shareholders' and Auditors' Perceptions? *International Journal of Auditing*. 2008, 12(3): 221–241.
7. Daujotaitė, D. *Finansinis auditas*. Vilnius, 2006.

8. Enofe, A. O.; Mgbame, Ch. O.; Abadua, H. S. Audit Firm Rotation and Audit Report Lagin Nigeria. *Journal of Business and Management*. 2013, 12 (4): 13–19.
9. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 537/2014 2014 m. balandžio 16 d. Dėl konkrečių viešojo intereso įmonių teisės aktų nustatyto audito reikalavimų. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0537&rid=1>
10. Fakhfakh, M. The Readability of International Illustration of Auditor's Report: An advanced Reflection on the Compromise Between Normative Principles and Linguistic Requirements. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*. 2015, 20(38): 21-29.
11. Gold, A.; Gronewold, U.; Pott, C. The ISA 700 Auditor's Report and the Audit Expectation Gap – Do Explanations Matter? *International Journal of Auditing*. 2012, 16(3): 286–307.
12. Hassink, H., Bollen, L., Meuwissen, R., de Vries, M. Corporate Fraud and the Audit Expectations Gap: a Study Among Business Managers. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*. 2009, 18: 85–100.
13. Kustienė, A. *Audito pagrindai*. Kaunas, 2009.
14. Lakis, V. *Audito sistema: raida ir problemos: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
15. Legenzova, R., Kancerevičiūtė, I. Lietuvos akcinių bendrovių finansinio audito išvadų bei jų kitimo tendencijų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2008, 2(2): 97–114.
16. Legenzova, R., Čečkauskaitė, S. Lietuvos akcinių bendrovių išorinio finansinio audito išvadų tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*. 2013, 7(1): 157–175.
17. Mackevičius, J. *Finansinių ataskaitų auditas ir analizė: procedūros, metodikos ir vertinimas*. Vilnius, 2009.
18. Sikka, P. Financial Crisis and the Silence of the Auditors. *Accounting, Organisations and Society*. 2009, 34 (6–7): 868–873.
19. Tarptautiniai audito standartai [interaktyvus]. Lietuvos auditorių rūmai, 2015. [žiūrėta 2017-03-20] <http://lar.lt/www/new/page.php?724>
20. Tarptautiniai audito standartai [interaktyvus]. Lietuvos auditorių rūmai, 2009. [žiūrėta 2017-03-20] <http://lar.lt/www/new/page.php?326>
21. Tudor, A., Fulop, M., Cirstea, A. Investigation of Audit Reports in the Romanian Listed Entities // *International Journal of Business Research*. 2009, 9 (7): 135–140.

AUDITOR'S REPORT ON FINANCIAL STATEMENT: MEETING THE EXPECTATIONS OF CLIENTS

Aurelija Kustienė*, Elita Vaičaitienė**
Aleksandras Stulginskis University

Summary

The information of the auditor's report on financial statements often are not equally understood by investors, lenders and other auditors. There is a gap in understanding of audit information among the professional auditors and clients, i.e., there is a gap in audit expectation – does not match the expectations of client's on content of audit information and the auditor's responsibilities on audit report preparation. It happens due to lack of information how the audit on financial statements has been carried out.

The scientific problem dealt in an article – how to meet an expectations of client's and to increase the confidence on the audit reports on financial statements.

The main objective of the research – on the base of analysis of audit reports of the Lithuanian joint stock companies to identify their problems and to provide recommendations for their improvement.

Used methods: analysis of scientific literature, law and international auditing standards, documentary analysis, logical analysis and synthesis. The empirical research was carried out by analysing the audit reports on financial statements of Lithuanian Joint Stock Companies in period 2012–2016.

The recommendations presented in an article on the extension of the audit report will increase the intelligibility of auditor's reports on financial statements and awareness of the representatives of economical units about the audit process. It could be expected the greater transparency and awareness will strengthen the relationship between the investor's and auditor's; auditors will focus more on the main audit subjects, which will be more clear described in the audit report; changes will promote the growth on confidence on audit reports on financial statements.

Keywords: audit, auditor's report, joint stock company, financial statements.

Aurelija Kustienė*, daktarė, Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos, apskaitos ir finansų instituto docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: finansinis auditas, vidaus auditas, vidaus kontrolė.

Aurelija Kustienė*, PhD, Aleksandras Stulginskis University, Faculty of Economics and Management, Institute of Economics, Accounting and Finance, assoc. professor. Research interests: financial audit, internal audit, internal control.

Elita Vaičaitienė**, Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Apskaitos ir finansų studijų programos bakalaurantė. Mokslinių tyrimų kryptis: finansinis auditas.

Elita Vaičaitienė**, Aleksandras Stulginskis University, Faculty of Economics and Management, Undergraduate Student of Program Accounting and Finance. Research interest: financial audit.

LEAN KONCEPCIJA SVEIKATOS PRIEŽIŪROJE: GALIMYBĖS IR IŠŠŪKIAI

Ramunė Čiarnienė*

**Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto Vadybos katedra
Gedimino g. 50, LT- 44239 Kaunas
Telefonas (837)300570
El.paštas:ramune.ciarniene@ktu.lt*

Iveta Smilgevičiūtė**

**Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakultetas
Gedimino g. 50, LT- 44239 Kaunas
Telefonas (837)300570
El.paštas:iveta.smilgeviciute@ktu.edu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama Lean, kaip vertės vartotojui kūrimo, produktų ir paslaugų teikimo atsisakant bereikalingo švaistymo ir nuolatinio tobulėjimo, filosofijos taikymo sveikatos priežiūros sektoriuje problematika. Pirmojoje straipsnio dalyje atskleidžiamas daugiadimensinis Lean koncepcijos turinys, analizuojami nuostoliai, sutinkami sveikatos priežiūros institucijose. Antrojoje dalyje pristatomi iššūkiai ir kliūtys, su kuriomis dažniausiai susiduriama, diegiant Lean koncepciją. Trečiojoje dalyje straipsnio autorės pateikia Lean koncepcijos taikymo sveikatos priežiūros institucijose teorinį modelį ir gaires, kaip Lean diegimo procesą padaryti sklandesnį.

Pagrindinės sąvokos: Lean koncepcija, sveikatos priežiūra, vertė pacientui.

IVADAS

Globalios konkurencijos sąlygomis vertės kūrimas vartotojui privalo tapti pagrindine kiekvienos organizacijos vadybos filosofija. Bet kuri veikla, nesukurianti pridėtinės vertės vartotojams, laikoma nuostoliais, ar tai būtų medžiagų ir žaliavų nuostoliai, nereikalingos operacijos, laiko švaistymas, ar įrangos prastovos.

Lean koncepcija, išaugusi iš Tojotos gamybos sistemos, organizacijos veiklą būtent ir koncentruoja į vertę vartotojui ir vertės nekuriančių veiklų eliminavimą. Tai valdymo filosofija, užtikrinanti produktų gamybą ir paslaugų teikimą minimaliomis sąnaudomis, lankstumą bei nuolatinį tobulėjimą; tai siekis darbą atlikti geriau, greičiau, mažesnėmis sąnaudomis, nešvaistant resursų ir laiko taisymui bei perdarymui^{1 2 3}. Gaunama nauda pasireiškia nuostolių

¹ Womack, J. P., Jones, D. T., Roos, D. The Machine That Changed the World: The Story of Lean Production-Toyota's Secret Weapon in the Global Car Wars That Is Revolutionizing World Industry. London: Free Press, 2007.;

² Atkinson, P. 'Lean' is a cultural issue. Journal of the Institute of Management Services. 2010, 54 (2): 35-41.

³ Moraros, J., Lemstra, M., Nwankwo, Ch. Lean interventions in healthcare: do they actually work? A systematic literature review. International Journal for Quality in Health Care. 2016, 28(2): 150-165.

šalinimu, veiklos tęstinumą užtikrinančiu procesų srautu, „ištraukimo“ (angl. pull) sistemos įvaldymu, padidėjusiu produktyvumu, procesų trukmės mažinimu, greitesniu problemų sprendimu, geresne produktų ir paslaugų kokybe, nuolatinio organizacijos tobulėjimu, ir didesniu vartotojų pasitenkinimu. Visa tai leidžia organizacijoms pasiekti užsibrėžtus tikslus ir tapti konkurencingomis rinkoje⁴.

Lean koncepcija, kaip vertės kūrimo ir nuolatinio tobulėjimo filosofija, išaugusi iš Tojotos gamybos sistemos, pirmiausia buvo pradėta taikyti įmonių gamybiniuose padaliniuose, vėliau peraugo į visos įmonės lygmenį, o pastaruoju metu gana sėkmingai plinta paslaugų sektoriuje, taip pat ir sveikatos priežiūroje⁵.

Apie 10 proc. visų Europos Sąjungos darbuotojų dirba sveikatos priežiūros sektoriuje. Tai vienas iš didžiausių sektorių užimtumo prasme. Kita vertus, praktiškai kiekvienas gyventojas tam tikru gyvenimo periodu yra sveikatos priežiūros įstaigos klientas. Pasak D. Jones⁶, populiacijos senėjimas dėl mažėjančio gimstamumo ir ilgėjančios gyvenimo trukmės bei santykinai nesveikas gyvenimo būdas dar labiau didina sveikatos priežiūros paslaugų paklausą. Tai patvirtina ir statistiniai duomenys, rodantys, kad vienam gyventojui tenkantis apsilankymų pas gydytojus skaičiaus rodiklis kasmet didėja⁷. Sveikatos priežiūra didžiąja dalimi finansuojama mokesčių mokėtojų lėšomis, todėl būtina užtikrinti, kad šios lėšos būtų naudojamos kuo racionaliau ir efektyviau.

Daugelis sveikatos priežiūros institucijų susiduria su įvairiomis problemomis: dideliais pacientų srautais, nepakankamu gydytojų ir slaugytojų skaičiumi, ilgai laukimo laikais, nepatenkintais pacientais ir kt. Todėl kiekvienai sveikatos priežiūros institucijai, kaip teigia F. Alwan⁸, svarbu optimizuoti pacientų „gydymo kelionę“ nuo registratūros langelio iki paslaugos pabaigos, didinant paslaugų prieinamumą, tobulinant darbo procesus, eliminuojant nuostolius, keliant medicinos darbuotojų kompetenciją ir motyvaciją, ir taip didinant pacientų pasitenkinimą.

⁴ Čiarnienė, R., Vienažindienė, M. Lean manufacturing implementation: the main challenges and barriers. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2013, 35(1): 41-47.

⁵ Manos, A., Sattler, M., Alukal, G. Make healthcare Lean. *Quality Progress*. 2006, 39(7): 24 - 30.

⁶ Jones, D. (2015). Four Lessons from a Decade of Lean healthcare. Prieiga per internetą: <https://www.linkedin.com/pulse/four-lessons-from-decade-lean-healthcare-daniel-jones>

⁷ Sveikatos priežiūros įstaigų veiklos rodiklių pokyčiai 2001–2012 m. Vilnius, 2013. Prieiga per internetą: <http://www.hi.lt/uploads/pdf/padaliniai/BAS/SPI%20veikl%20rod%20pok.%202001-2012%20PDF.pdf>

⁸ Alwan F. Lean implementation problems in the healthcare system. A Case study conducted at Torsby Hospital. 2012. Prieiga per internetą: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:656862/FULLTEXT01>

D. Jones⁹ teigimu, Lean sistemos taikymo sveikatos priežiūroje tyrinėjimai aktyviau buvo pradėti apie 2000 metus, pastebėjus, kad ši koncepcija galėtų būti tarsi revoliucija šiame sektoriuje, daranti įtaką tiek paslaugų pacientui kokybei ir pacientų pasitenkinimui, tiek sveikatos priežiūros institucijų rezultatams. Pastarąjį dešimtmetį Lean koncepcijos taikymo sveikatos priežiūroje klausimus analizavo A. Manos, M. Sattler, G. Alukal (2006), B. Kollberg, J.J. Dahlgaard, P. Brehmer (2006), J. Aherne (2007), D. Fillingham, (2007), T. M. Taner, B. Sezen, J. Antony (2007), M. Baker, I. Taylor, A. Mitchell (2009), L. Brandão de Souza (2009), J. R. Langabeer, J.L. Delli Fraine, J. Heineke, I. Abbass (2009), A. L. Grove, J.O. Meredith, M. MacIntyre, J. Angelis, K. Neailey (2010), H. Aronsson, M. Abrahamsson, K. Spens (2011), L. Brandão de Souza, M. Pidd (2011), J. J. Dahlgaard, J. Pettersen, S.M. Dahlgaard-Park (2011), L. R. Laganga (2011), H. Soriano-Meier, P.L. Forrester, S. Markose, J. Garza-Reyes (2011), F. Alwan (2012), F. Damrath (2012), R. Chadha, A. Singh, J. Kalra (2012), G. Smith ir kiti (2012), A.K. Lawal ir kiti (2014), A. D'Andreamatteo ir kiti (2015), D. Jones (2015), D. Adebajo, T. Laosirihongthong, P. Samaranayake (2016), J. Moraros, M. Lemstra, CH. Nwankwo (2016) ir kiti. Nors stebimas didelis mokslo darbų skaičius, tyrimuose pasigendama sisteminio požiūrio į Lean, kaip daugiadimensinės koncepcijos, taikymo sveikatos priežiūroje ypatumus.

Straipsnio tikslas- atskleisti Lean, kaip daugiadimensinės koncepcijos, taikymo sveikatos priežiūroje galimybes ir iššūkius.

Tyrimo metodai. Tyrimo metodologija paremta sisteminė, lyginamąja mokslinės literatūros analize ir modeliavimu. Išnagrinėjus Lean koncepciją daugiadimensiniu aspektu, identifikavus pagrindines problemas ir iššūkius, su kuriais susiduria sveikatos priežiūros institucijos, parengtas Lean koncepcijos taikymo sveikatos priežiūros institucijose teorinis modelis.

LEAN KONCEPCIJOS DAUGIADIMENSINIS TURINYS

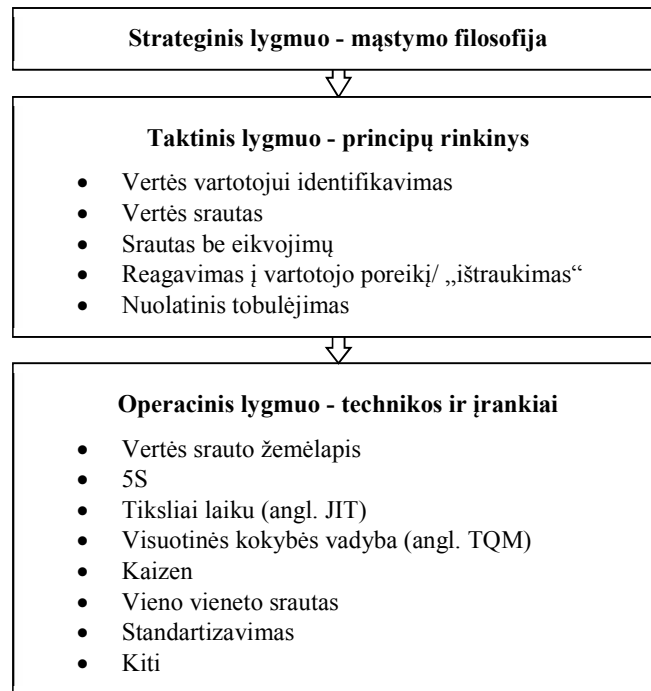
Lean koncepcija turi daugiadimensinę esmę, kuri gali būti charakterizuojama trijuose lygiuose: strateginiame, taktiniame ir operaciniame (žr. 1 pav.). Strateginiame lygmenyje ji reiškia filosofiją, mąstymo būdą; taktiniame lygyje pasireiškia kaip principų rinkinys, o operaciniame lygmenyje realizuojama per įvairias technikas ir įrankius¹⁰.

⁹Jones,D. (2015). Four Lessons from a Decade of Lean healthcare. Prieiga per internetą: <https://www.linkedin.com/pulse/four-lessons-from-decade-lean-healthcare-daniel-jones>

¹⁰ Čiarnienė, R., Vienažindienė, M. Lean manufacturing implementation: the main challenges and barriers. Management theory and studies for rural business and infrastructure development. 2013, 35(1): 41-47.

Esminė Lean filosofijos idėja - visą organizacijos veiklą koncentruoti į vertę vartotojui. Šiai filosofijai realizuoti taikomi penki pagrindiniai principai: vertės vartotojui identifikavimas, vertės srautas, srautas be eikvojimų, ištraukimas, nuolatinis tobulinimas.

Pirmasis iš principų - vertė vartotojui - akcentuoja identifikavimą ir specifikavimą produkto ar paslaugos vertės, kuri bus suteikiama vartotojams, atsižvelgiant į tai, ko tiksliai jie nori. Antrasis principas – vertės srautas reiškia, kad būtina apibrėžti ir optimizuoti vertės grandinę, identifikuojant visas veiklas, kurios kuria vertę. Srauto optimizavimo principas nukreiptas į vertės nekuriančių procesų eliminavimą. Čia svarbu suprasti, kad kiekviena iš veiklų organizacijoje patenka į vieną iš trijų grupių: 1) veiklos, kuriančios pridėtinę vertę; 2) veiklos, nekuriančios pridėtinės vertės, tačiau būtinos jai kurti; 3) veiklos, kurios nekuria pridėtinės vertės, ir kurių galima atsisakyti. „Ištraukimo“ principas reiškia, kad procesai vykdomi taip, jog kliento poreikis būtų patenkintas produkto, laiko ir vietos kriterijais; suteiktas tada, kai reikia, ir kai klientas to pageidauja.

1 Pav. Lean koncepcijos daugiadimensinis turinys

Nuolatinis tobulėjimas apima organizacijų ir jų darbuotojų tobulėjimą, siekiant kuo geriau atliepti vartotojų poreikius ir pateisinti jų lūkesčius ne tik šiandien, bet ir žiūrint į ateitį.

Viena iš pagrindinių Lean koncepcijos principinių nuostatų - „paslėptų“ nuostolių išaiškinimas ir pašalinimas. Tradiciškai išskiriamos šios nuostolių grupės: perprodukcija,

laukimas, nereikalingi judesiai, eikvojimas procesų metu, atsargos, transportas, defektai ir nerealizuotas darbuotojų potencialas. Remiantis Manos, Sattler, Alukal (2006), Womack, Jones, Roos (2007), Aherne (2007), Soriano-Meier, Forrester, Markose, Garza-Reyes (2011), Alwan (2012), Chadha, Singh, Kalra (2012), Baliukonis, Čiarnienė (2014), Asnan, Nordin, Othman (2015), Jones (2015), 1 lentelėje pateikiami pagrindinių nuostolių grupių pagal Lean tipologiją atitikmenys sveikatos priežiūros sektoriuje ir jų apibūdinimas.

1 lentelė. Nuostolių sveikatos priežiūros įstaigoje rūšys

Tipinis nuostolis	Nuostolis sveikatos priežiūros įstaigoje	Paiškinimas, pavyzdžiai
Perprodukcija (angl. Overproduction)	Perteklinės paslaugos	Atliekamos operacijos, procedūros, tyrimai, kurie nėra būtini pacientui.
Laukimas (angl. Waiting)	Laiko nuostoliai dėl laukimo	Laukimas tiek iš paciento, tiek ir darbuotojo pusės, nesuvaldyti pacientų srautai, eilės. Atsiranda dėl personalo trūkumo, organizacinių ir techninių priežasčių.
Nereikalingi judesiai (angl. Motion)	Bereikalingas žmonių judėjimas	Bereikalingas pacientų ir darbuotojų vaikščiojimas, atsirandantis dėl netinkamo darbo organizavimo, informacijos judėjimo, patalpų išplanavimo, inventoriaus išdėstymo ir kt.
Eikvojimas procesų metu (angl. Overprocessing)	Daugiau resursų paslaugai suteikti, nei nustatyta	Nuostoliai atsiranda, išeikvojant daugiau laiko, pastangų ir medžiaginių resursų, atliekant pakartotines operacijas, dokumentų pildymą. Atsiranda dėl kompetencijos stokos, normų ir standartų nesilaikymo.
Atsargos (angl. Inventories)	Pertekliniai materialiniai ištekčiai	Perteklinės medžiagos, inventoriūs, įrenginiai ir kiti ištekčiai, kurie užima vietą ir reiškia išaldytas lėšas.
Transportavimas (angl. Transport)	Nereikalingas transportavimas	Bereikalingas medžiaginių išteklių, dokumentų ir pacientų judėjimas.
Defektai (angl. Defects)	Klaidos	Bet koks paslaugos elementas, neatitinkantis paciento poreikių: klaidos diagnozėje, gydyme, dokumentavime, reagavime į skundus ir pretenzijas.
Nerealizuotas darbuotojų potencialas (angl. Underutilization of employees)	Intelektu nuostoliai ir nepanaudotas kūrybiškumas	Atsiranda dėl nedėmesingo požiūrio į darbuotojus, jų idėjų, pasiūlymų nepaisymo; taip pat, kai darbą atlieka aukštesnės kvalifikacijos darbuotojas, nei reikalinga.

Kaip itin reikšmingus nuostolius R. Chadha, A. Singh, J. Kalra¹¹ ir H. Soriano-Meier, P. L. Forrester, S. Markose, J. Garza-Reyes¹² įvardina laiko nuostolius ir klaidas, kas neabejotinai veda prie neigiamų padarinių ir pacientų nepasitenkinimo.

¹¹Chadha R., Singh A., Kalra J. Lean and queuing integration for the transformation of health care processes: A lean health care model. *Clinical Governance: An International Journal*, 2012; 17(3): 191-199.

¹²Soriano-Meier H., Forrester P. L., Markose S., Garza-Reyes J., The role of the physical layout in the implementation of lean management initiatives. *International Journal of Lean Six Sigma*, 2011; 2(3): 254 – 269.

A. Manos, M. Sattler, G. Alukal¹³ analizuodami Lean technikas ir įrankius, pastebi, kad sveikatos priežiūros sektoriuje sėkmingai taikomas Vertės srauto žemėlapis, kurio metu identifikuojama paslaugos proceso eiga, išaiškunami vertės nekuriantys procesai.

Gerų rezultatų pasiekti leidžia 5S principai (angl. Sort, Set in order, Shine, Standardize, Sustain), skirti darbinei aplinkai sutvarkyti ir darbo vietai organizuoti. Įgyvendinant 5S principus, pirmiausia atsisakoma nereikalingų daiktų: įrangos, medžiagų, įrankių, dokumentų. Reikalingi darbui įrankiai, medikamentai ir dokumentai tvarkingai išdėliojami į tam skirtas ir sužymėtas vietas. Nuolat palaikoma švara ir tvarka, medikamentai išdėliojami atsižvelgiant į galiojimo terminus, naudojimo dažnumą. Taip neapsikraunama nereikalingais daiktais, geriau išnaudojamos erdvės, negaištamasis laikas bereikalingam vaikščiojimui ir paieškoms, tvarkinga darbo aplinka gerina darbuotojų savijautą ir darbo kokybę.

A. Manos, M. Sattler, G. Alukal¹⁴ teigimu, sveikatos priežiūros įstaigose, taip pat sėkmingai, kaip ir gamyboje, gali būti taikoma „tiksliai laiku“ (angl. just in time) technika, standartizacija, vizualiniai signalai.

Nuo tada, kai Lean koncepcija pradėta taikyti sveikatos priežiūros sektoriuje, tai davė teigiamų rezultatų ne vienai šio sektoriaus institucijai. Sveikatos priežiūros įstaigose identifikuotos vertės nekurančios veiklos, jos eliminuotos arba sumažintos^{15 16}. Dalindamiesi sėkmės istorija, Pasaulinio sveikatos priežiūros komiteto vadovai teigia, kad pirmiausia Lean koncepcijos principai užtikrina geresnę paslaugų kokybę ir pacientų saugumą bei pasitenkinimą, kadangi sumažėja eilės gydymo įstaigose ir pakartotinių vizitų skaičius¹⁷. Kartu pasiekiamas pacientų srauto suvaldymas, didesnis aptarnaujamų pacientų skaičius, geresnis patalpų, įrangos ir darbo resursų panaudojimas, pagerėjusios darbo sąlygos, standartizuotos procedūros, geresnė darbuotojų patirtis ir motyvacija, mažiau nusivylimo bei streso (Aherne, 2007; Baker, Taylor, Mitchell, 2009; Brandão de Souza, Pidd, 2011; Dahlgaard, Pettersen, Dahlgaard-Park, 2011; Grove, Meredith, MacIntyre, Angelis, Neailey, 2010; Smit ir kiti, 2012). Visa tai veda prie finansinių rodiklių gerėjimo ir konkurencinio pranašumo. D. Jones¹⁸ teigimu,

¹³Manos, A., Sattler, M., Alukal, G. Make healthcare Lean. *Quality Progress*. 2006, 39(7): 24 - 30

¹⁴Tas pats.

¹⁵ Aherne, J. Think Lean. *Nursing management*. 2007, 13(10): 13-15.

¹⁶ Dahlgaard, J. J., Pettersen, J. Dahlgaard-Park, S. M. Quality and lean health care: A system for assessing and improving the health of healthcare organisations. *Total Quality Management & Business Excellence*. 2011, 22: 673-689.

¹⁷Grove A. L., Meredith J. O., MacIntyre M., Angelis J., Neailey K. UK health visiting: challenges faced during Lean implementation. *Leadership in Health Services*, 2010; 204 - 218.

¹⁸Jones D. Four Lessons from a Decade of Lean healthcare. 2015. Prieiga per internetą: <https://www.linkedin.com/pulse/four-lessons-from-decade-lean-healthcare-daniel-jones>

Lean koncepcija diagnozuoja ir šalina organizacijos problemas, panašiai, kaip gydytojai diagnozuoja ligas ir gydo pacientus.

IŠŠŪKIAI DIEGIANT LEAN KONCEPCIJĄ SVEIKATOS PRIEŽIŪROS INSTITUCIJOJE

Nors dauguma atliktų tyrimų atskleidžia Lean koncepcijos naudą sveikatos priežiūros organizacijai, Lean koncepcijos diegimas – tai kelionė, kurioje susiduriama su įvairiomis kliūtimis ir iššūkiais. Apibendrinant Aherne (2007), Baker, Taylor, Mitchell (2009), Brandão de Souza (2009), Dahlgaard, Pettersen, Dahlgaard-Park (2011), Brandão de Souza, Pidd (2011), Alwan (2012), Bhasin (2012), Bollbach (2012), Čiarnienė, Vienažindienė (2013), Chay, Xu, Tiwari, Chay (2015), Marodin, Saurin (2015), Pakdil, Leonard (2015), Urban (2015), 2 lentelėje pateikiami pagrindiniai barjerai, su kuriais dažniausiai susiduria sveikatos priežiūros organizacijos, diegdamos Lean koncepciją.

2 lentelė. Pagrindinės kliūtys, diegiant Lean koncepciją

	Kliūtys	Paiškinimas
Susiję su žmonėmis	Pripratimas prie senų darbo metodų, pasipriešinimas pokyčiams	Koncepcijos diegimas reikalauja ženklų pokyčių, kas gali būti nemenkas iššūkis, jei organizacija sunkiai susitvarko su pokyčiais, neperima naujų tvarkų ir darbo metodų.
	Žinių ir nuovokos stoka	Darbuotojams nepakanka žinių ir supratimo apie Lean koncepciją, jos filosofiją, principus ir technikas.
	Nepakankamas aukščiausios vadovybės dalyvavimas	Organizacijos vadovybė neskiria pakankamai dėmesio Lean koncepcijos sklaidai ir įgyvendinimui.
	Nepakankama komunikacija tarp visų lygių darbuotojų	Darbuotojai nėra pakankamai ir laiku informuoti, ir įtraukiami į vykdomus pokyčius.
Organizacinio pobūdžio	Pernelyg didelė fragmentacija	Pernelyg didelė fragmentacija ir susiskaidymas į funkcinis padalinius, ir orientacija į padalinių interesus apsunkina proceso srauto kūrimą.
	Hierarchija ir nepalanki organizacijos kultūra	Griežta hierarchija ir pokyčiams nepalanki organizacijos kultūra trukdo sklandžiai realizuoti reikalingus pokyčius.
	Nepriimtinas patalpų ir procesų išdėstymas erdvėje	Lean koncepcijos diegimas gali pareikalauti nemažų lėšų fiziniams procesų ir patalpų pertvarkymams.
	Lėšų ir kitų resursų trūkumas	Koncepcijos diegimas gali pareikalauti išteklių įrangos modernizavimui, darbuotojų mokymams ir kt.
	Ryšio stoka tarp organizacijos strategijos ir tobulinimo programų	Trūksta ryšio tarp organizacijos strategijos ir Lean koncepcijos realizavimo per jos filosofiją, principus ir technikas bei įrankius.
	Nepakankamas dėmesys duomenų rinkimui, pasiekimų matavimui	Būtina matuoti ir pademonstruoti pasiektą progresą, įvertinti pritaiktų priemonių efektyvumą, iškomunikuoti gerąją praktiką.

Lentelėje įvardinti barjerai kyla tiek dėl organizacinių priežasčių, tiek ir dėl žmogiškojo faktoriaus, ir apsunkina Lean koncepcijos diegimo procesą.

Nėra vieno ir vienareikšmiai teisingo modelio, kaip sėkmingai įdiegti Lean koncepciją sveikatos priežiūros institucijoje. Nors filosofinė nuostata ir pagrindiniai principai išlieka tie patys, kiekvienu atveju tai daugiau ar mažiau unikali kelionė, imli laikui ir resursams, reikalaujanti visų lygių darbuotojų, pradedant aukščiausiais vadovais, administracijos darbuotojais, baigiant gydytojais ir slaugytojais, įsitraukimo ir įsipareigojimo.

A. L. Grove ir kiti teigia, kad šis procesas gali būti palygintas su ledkalniu¹⁹. Ledkalnio viršuje, jo matomoje pusėje, yra Lean įrankiai ir technikos. Jie yra gana lengvai identifikuojami ir pakankamai išsamiai aprašyti mokslinėje literatūroje. Tačiau išmintingas Lean koncepcijos įgyvendinimas reikalauja žiūrėti žymiai giliau, - po "vandens linija", kas reikštų visų pirma aukščiausių vadovų bendrą viziją, Lean koncepcijos įsisąmoninimą ir filosofijos perėmimą. Be to neįmanomos sėkmingos transformacijos, esamų problemų sprendimas, vertės nekuriančių procesų eliminavimas ir nuolatinis tobulėjimas.

W. H. Lai ir H. H. Yang²⁰ diegiant Lean siūlo taikyti J. J. Dahlgaard ir kitų²¹ "4 P" tobulumo modelį (angl. "4P" Excellence Model). 4 P - tai žmonės (people), partnerystė (partnership), procesai (processes), produktai (products). Pagrindinė šio modelio idėja ta, kad prieš pradėdami tobulinti procesus, organizacijos privalo pagerinti situaciją su lyderyste, žmonėmis ir partneryste. Investicijos į "4P" ir jų kokybės gerinimas veda prie visos organizacijos tobulumo.

LEAN KONCEPCIJOS TAIKYMO SVEIKATOS PRIEŽIŪROS INSTITUCIJOJE TEORINIS MODELIS

Remiantis atlikta mokslinės literatūros analize, pateikiamas Lean koncepcijos taikymo sveikatos priežiūros institucijoje teorinis modelis (2 pav.).

Išeities tašku šiame modelyje reikėtų laikyti Lean filosofijos suvokimą aukščiausių vadovų lygmenyje ir vienareikšmę orientaciją į pacientą - sveikatos priežiūros paslaugų vartotoją, jo poreikius ir interesus.

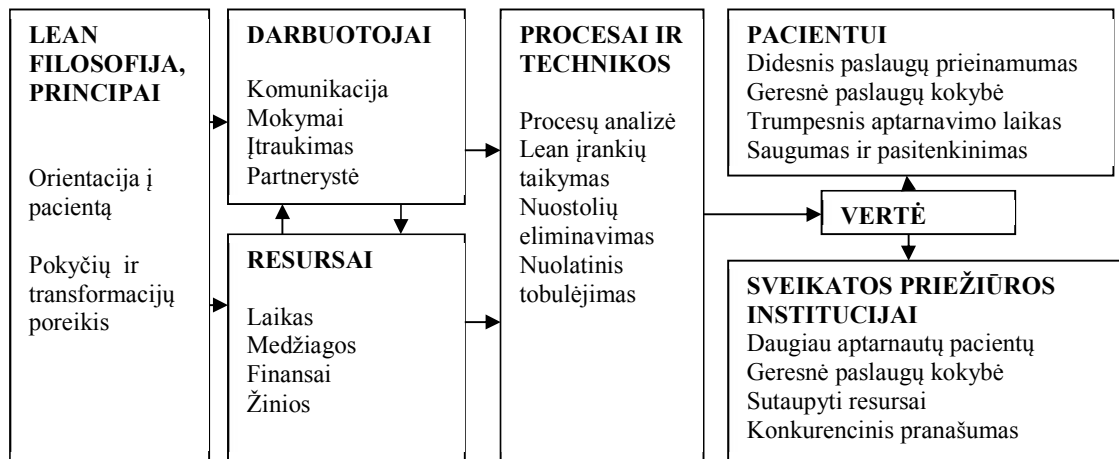
¹⁹Grove, A. L., Meredith, J. O., MacIntyre, M., Angelis, J., Neailey K. UK health visiting: challenges faced during Lean implementation. *Leadership in Health Services*, 2010; 204 - 218.

²⁰Lai, W. H., Yang, H. H. Analyzing Influential Factors of Lean Management. *International Business Research*, 2017; 10(3): 20-32

²¹Dahlgaard, J. J., Pettersen, J. Dahlgaard-Park, S. M. Quality and lean health care: A system for assessing and improving the health of healthcare organisations. *Total Quality Management & Business Excellence*, 2011; 22: 673-689.

Bendra aukščiausių organizacijos vadovų vizija apie reikalingus pokyčius ir būsimas transformacijas turėtų pasiekti kiekvieną organizacijos padalinį ir būti aiškiai iškomunikuota kiekvienam darbuotojui. Tai itin svarbu todėl, kad permainos vienaip ar kitaip palies daugumą darbuotojų, jų darbo uždavinius, metodus, atsakomybes ir paskatas.

Lean filosofijos įgyvendinimas nėra momentinis dalykas. Tai kelionė kartu, kuriai reikia laiko, ryžto ir pokyčiams palankios organizacijos kultūros. Procesų analizė ir tobulinimas reikalauja ne tik Lean technikų ir įrankių išmanymo, bet ir aktyvaus darbuotojų įsitraukimo, jų kūrybinio potencialo panaudojimo. Ne mažiau svarbu matuoti rezultatus ir pasiektą progresą, iškomunikuoti gerą patirtį.

2 pav. Lean koncepcijos taikymo sveikatos priežiūros institucijoje teorinis modelis

Procesų tobulinimo rezultatas – didesnė vertė pacientui su mažesniais resursais. Taip vertė sukuriama tiek pacientui, kuomet pagerėja paslaugų prieinamumas, kokybiškos paslaugos suteikiamos greičiau, be varginančio laukimo ir atidėliojimo, tiek sveikatos priežiūros institucijai per sutaupytus resursus, didesnį aptarnautų pacientų skaičių ir pacientų pasitenkinimą, finansinių rodiklių gerėjimą ir konkurencinį pranašumą.

IŠVADOS

Lean koncepcija - tai organizacijos valdymo filosofija, užtikrinanti vertę vartotojui, produktų ir paslaugų teikimą minimaliomis sąnaudomis, lankstumą bei nuolatinį tobulėjimą. Jos daugiadimensinė esmė gali būti charakterizuojama skirtinguose lygiuose: strateginiame lygyje ji reiškia filosofiją, mąstymo būdą; taktiniame lygyje pasireiškia kaip principų rinkinys, o operaciniame lygmenyje realizuojama per įvairias technikas ir įrankius.

Sveikatos priežiūros įstaigos susiduria su visa eile problemų ir nuostolių, kuriuos svarbu eliminuoti. Tai :

- perteklinės paslaugos, kuomet su pacientu atliekami veiksmai, kurie jam nėra būtini;
- nesuvaldytas pacientų srautas ir ilgi laukimo laikai;
- bereikalingas žmonių (tiek pacientų, tiek darbuotojų) vaikščiojimas dėl netinkamo darbo organizavimo, patalpų išplanavimo ir inventoriaus išdėstymo;
- resursų eikvojimas paslaugai suteikti, atsirandantis dėl kompetencijos stokos, normų ir standartų nesilaikymo;
- pertekliniai medžiagų, inventorių, įrenginių išteklių, kas reikalauja užimamą vietą ir išaldytas lėšas;
- bereikalingas medžiaginių išteklių ir informacijos judėjimas;
- klaidos diagnozėje, gydyme, dokumentavime, reagavime į pacientų skundus ir pretenzijas;
- intelekto nuostoliai ir nepanaudotas darbuotojų kūrybiškumas, atsirandantis dėl nedėmesingo požiūrio į darbuotojus, jų kvalifikacijos ir idėjų nepaisymo.

Diegdamos Lean koncepciją sveikatos priežiūros įstaigos dažniausiai susiduria su šiomis kliūtėmis: pripratimas prie senų darbo metodų, pasipriešinimas pokyčiams; žinių apie Lean koncepciją stoka; nepakankamas aukščiausios vadovybės dalyvavimas; komunikacijos tarp visų lygių darbuotojų stoka; pernelyg didelis susiskaidymas į funkcinis padalinius ir orientacija į padalinių interesus; pokyčiams nepalanki organizacijos kultūra; lėšų ir kitų resursų stoka; ryšio stoka tarp organizacijos strategijos ir tobulinimo programų; nepakankamas dėmesys duomenų rinkimui, pasiekimų matavimui, dalinimuisi gerąja patirtimi.

Nėra vieno modelio kaip sėkmingai įdiegti Lean koncepciją sveikatos priežiūros institucijoje. Nors filosofija ir pagrindiniai principai išlieka tie patys, kiekvienas atvejis yra daugiau ar mažiau savitas, reikalaujantis visų organizacijos darbuotojų įsitraukimo ir aktyvaus dalyvavimo.

Pateiktas Lean koncepcijos taikymo sveikatos priežiūros įstaigoje teorinis modelis nurodo gaires, kaip Lean įdiegimo procesą padaryti sklandesnį. Pagrindinė modelio prieiga: vertė pacientui, - vertė sveikatos priežiūros įstaigai. Orientacija į pacientą atneša vertę sveikatos

priežiūros institucijai per didesnę aptarnautų pacientų skaičių ir jų pasitenkinimą, geresnes darbo sąlygas darbuotojams, sutaupytus resursus, finansinių rodiklių gerėjimą ir įgytą konkurencinį pranašumą.

LITERATŪRA

1. Adebajo, D., Laosirihongthong, T., Samaranayake, P. Prioritizing lean supply chain management initiatives in healthcare service operations: A Fuzzy-AHP approach. *Production Planning & Control*. 2016, 27(12): 953-966.
2. Aherne, J. Think Lean. *Nursing management*. 2007, 13(10): 13-15.
3. Alwan, F. Lean implementation problems in the healthcare system. A Case study conducted at Torsby Hospital. 2012. [interaktyvus]. Peržiūrėta adresu: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:656862/FULLTEXT01>
4. Antony, J. Readiness factors for the Lean Six Sigma journey in the higher education sector. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 2014, 63(2): 257-264.
5. Aronsson, H., Abrahamsson, M., Spens, K. Developing lean and agile health care supply chains. *Supply Chain Management: An International Journal*. 2011, 16: 176-183.
6. Asnan, R., Nordin, N., Othman, S.N. Managing Change on Lean Implementation in Service Sector. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2015, 211: 313-319.
7. Atkinson, P. 'Lean' is a cultural issue. *Journal of the Institute of Management Services*. 2010, 54 (2): 35-41.
8. Baker, M., Taylor, I., Mitchell, A. Making Hospitals Work: How to improve patient care while saving everyone's time and hospital's resources. Lean Enterprise Academy, 2009.
9. Baliukonis, T., Čiarnienė, R. Efektyvumo didinimas mažinant nuostolius. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka = Public security and public order*. 2014, 12: 32-44.
10. Bhasin, S. Prominent obstacles to lean. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 2012, 61(4): 403-425.
11. Bhatia, N., Drew, J. Applying Lean production to the public sector. *McKinsey Quarterly*. 2007, 3: 97-98.
12. Bollbach, M.F. Country - specific barriers to implementing Lean production systems in China. A doctoral thesis, 2012. [interaktyvus]. Peržiūrėta adresu: <https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/10094/2/Thesis-2012-Bollbach.pdf>
13. Brandão de Souza, L. Trends and approaches in lean health care. *Leadership in Health Services*. 2009, 22(2): 121-139.
14. Brandão de Souza, L., Pidd, M. Exploring the barriers to lean health care implementation. *Public Money & Management*. 2011, 31(1): 59-66.
15. Chadha, R., Singh, A., Kalra, J. Lean and queuing integration for the transformation of health care processes: A lean health care model. *Clinical Governance: An International Journal*. 2012, 17(3): 191-199.
16. Chay, T., Xu, Y., Tiwari, A., Chay, F. Towards lean transformation: the analysis of lean implementation frameworks. *Journal of Manufacturing Technology Management*. 2015, 26(7): 1031-1052.
17. Čiarnienė, R., Vienažindienė, M. Lean manufacturing implementation: the main challenges and barriers. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2013, 35(1): 41-47.
18. Čiarnienė, R., Vienažindienė, M. An Empirical Study of Lean Concept Manifestation. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2015, 207: 225-233.

19. D'Andre Matteo, A., Ianni, L., Lega, F., Sargiacomo, M. Lean in healthcare: A comprehensive review. *Health Policy*. 2015, 119(9):1197–1209.
20. Dahlgaard, J. J., Pettersen, J. Dahlgaard-Park, S. M. Quality and lean health care: A system for assessing and improving the health of healthcare organisations. *Total Quality Management & Business Excellence*. 2011, 22: 673-689.
21. Damrath, F. Increasing competitiveness of service companies: developing conceptual models for implementing Lean Management in service companies. (2012). [interaktyvus]. Peržiūrėta adresu: https://pdfs.semanticscholar.org/9329/57c452645e325ea39397a636586b14b60f74.pdf?_ga=1.180247459.649219546.1488968386
22. Fillingham, D. Can lean save lives? *Leadership in Health Services*. 2007, 20(4): 231-241.
23. Grove, A. L., Meredith, J. O., MacIntyre, M., Angelis, J., Neailey, K. UK health visiting: challenges faced during Lean implementation. *Leadership in Health Services*. 2010, 20(4): 204-218.
24. Jones, D. Four Lessons from a Decade of Lean healthcare. 2015. [interaktyvus]. Peržiūrėta adresu: <https://www.linkedin.com/pulse/four-lessons-from-decade-lean-healthcare-daniel-jones>
25. Kollberg, B., Dahlgaard, J. J. & Brehmer, P. Measuring Lean initiatives in health care services: issues and findings. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 2006, 56(1): 7-24.
26. Laganga, L.R. Lean service operations: Reflections and new directions for capacity expansion in outpatient clinics. *Journal of Operations Management*. 2011, 29(5): 422–433.
27. Lai, W. H., Yang, H. H. Analyzing Influential Factors of Lean Management. *International Business Research*. 2017, 10(3): 20-32.
28. Langabeer, J.R., Delli Fraine, J.L., Heineke, J., Abbass, I. Implementation of Lean and Six Sigma Quality Initiatives in Hospitals: A Goal Theoretic Perspective. *Operations Management Research*. 2009, 2(1): 13–27.
29. Lawal, A.K., Rotter, T., Kinsman, L., Sari, N., Harrison, L., Jeffery, Kutz, M., Khan, Flynn, R. Lean management in health care: definition, concepts, methodology and effects reported (systematic review protocol). *Systematic Reviews*. 2014. [interaktyvus]. Peržiūrėta adresu: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4171573/>
30. Marodin, G.A., Saurin, T.A. Classification and relationships between risks that affect lean production implementation: A study in southern Brazil. *Journal of Manufacturing Technology Management*. 2015, 26 (1): 57 – 79.
31. Manos, A., Sattler, M., Alukal, G. Make healthcare Lean. *Quality Progress*. 2006, 39(7): 24 - 30.
32. Moraros, J., Lemstra, M., Nwankwo, Ch. Lean interventions in healthcare: do they actually work? A systematic literature review. *International Journal for Quality in Health Care*. 2016, 28(2): 150-165.
33. Pakdil, F., Leonard, K.M. The effect of organizational culture on implementing and sustaining lean processes. *Journal of Manufacturing Technology Management*. 2015, 26(5):725 – 743.
34. Radnor, Z., Boaden, R. Editorial: Lean in Public Services—Panacea or Paradox? *Public Money & Management*. 2010, 1(28): 3-7.
35. Soriano-Meier, H., Forrester, P. L., Markose, S., Garza-Reyes, J., The role of the physical layout in the implementation of lean management initiatives. *International Journal of Lean Six Sigma*. 2011, 2(3): 254–269.
36. Sveikatos priežiūros įstaigų veiklos rodiklių pokyčiai 2001–2012 m. Vilnius, 2013. [interaktyvus]. Peržiūrėta adresu: <http://www.hi.lt/uploads/pdf/padaliniai/BAS/SPI%20veikl%20rod%20pok.%202001-2012%20PDF.pdf>
37. Smith, G., Poteat-Godwin, A, Harrison, L.M., Randolph, G.D. Applying Lean principles and Kaizen rapid improvement events in public health practice. *Journal of public health management and practise*. 2012, 18(1):52-4.

38. Taner, T. M. Sezen, B., Antony, J. An overview of six sigma applications in healthcare industry. *International Journal of Health Care Quality Assurance*. 2007, 20(4): 329 - 340.
39. Urban, W. The Lean Management maturity self-assessment tool based on organizational culture diagnosis. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2015, 213: 728-733.
40. Womack, J. P., Jones, D. T., Roos, D. The Machine That Changed the World: The Story of Lean Production-Toyota's Secret Weapon in the Global Car Wars That Is Revolutionizing World Industry. London: Free Press, 2007.

**STRAIPSNIS PARENGTAS VYKDANT COST VEIKLAS CA 15208
"NORMAVIMAS - NEATLIKTI ARBA UŽDELSTI SLAUGOS VEIKSMAI:
TARPTAUTINĖ DAUGIAASPEKTĖ PROBLEMA" (2016-2020).**

LEAN IN HEALTH CARE: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Ramunė Čiarnienė* , Iveta Smilgevičiūtė**
Kaunas University of Technology

Summary

In today's global and dynamic environment, health care organizations face with various problems and are under increasing pressure from patients, competitors, and society perspective. In order to ensure the quality of health care and patients' satisfaction, to achieve objectives of healthcare institution, it is important to reconsider the activities and processes, and to focus on value to patient, and patient-centred care.

The essence of Lean concept is a focus on the value to customer and elimination of all activities that add no value from customer's perspective. It tends to lead to production of products and services at minimal cost, flexibility, and continuous improvement. Customer value and satisfaction, in turn, means the value to an organization, improvement of financial indicators, and competitive advantage.

Based on the analysis of scientific literature, the paper seeks to reveal the main opportunities and challenges health care institutions face with while implementing multidimensional Lean concept in practice.

After examination of multidimensional Lean essence, identification of key problems health care institutions face with, authors of the paper provide theoretical model and set out the guidelines for Lean concept implementation.

Keywords: Lean concept, health care, value to patient.

Ramunė Čiarnienė* , daktarė, Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto Vadybos katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lean koncepcija, tiekimo grandinės valdymas, procesų ir resursų valdymas, migracija.

Ramunė Čiarnienė* , PhD, Kaunas University of Technology, Faculty of Economics and Business, Department of Management, Professor. Research interests: Lean manufacturing, supply chain management, process and resource management, migration.

Iveta Smilgevičiūtė** , Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto Technologijų vadybos programos magistrantė. Mokslinių tyrimų kryptis: Lean koncepcija, sveikatos priežiūra.

Iveta Smilgevičiūtė** , Kaunas University of Technology, Faculty of Economics and Business, Master's student in Technology management. Research interests: Lean concept, health care.

VADOVŲ MOKYMO SI KRYPTYS NUOLATINIŲ POKYČIŲ APLINKOJE

Nijolė Petkevičiūtė*

**Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Vadybos katedra
S.Daukanto g. 28, LT-44246 Kaunas
Telefonas + 370 37327855
El.paštas: Nijole.Petkeviciute@vdu.lt*

Anotacija. Vadovo veikla organizacijoje tampriai susijusi su asmeniniu mokymusi ir sprendimų priėmimu organizacijose. Nuolatinių pokyčių ir neapibrėžtumų aplinkoje vykdoma vadovo veikla reikalauja nuolatinių žinių apie save, aplinką ir kitus. Dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje keičiasi vadovo darbo samprata ir aplinkos, kurioje vykdoma veikla suvokimas. Dažnai vadovas turi priimti skubius ir teisingus sprendimus, kurių priėmimo procesas negalės būti pakartotas, nes kitoje aplinkoje reikės naujų žinių. Tuo būdu vadovo nuolatinis mokymasis turėtų būti kryptingas ir sumanus.

Pagrindinės sąvokos: vadovai; nuolatinis mokymasis; nuolatinių pokyčių aplinka;

IVADAS

Spartūs pasaulio pokyčiai – ekonominiai, politiniai, technologiniai ir kultūriniai – daro didžiulę įtaką ir darbo pasauliui. Šie staigūs pokyčiai kelia sumaištį tiek žmonių darbinėse veiklose, tiek jų gyvenimuose. Ypatingai pasikeitė reikalavimai vadovo kompetencijai dėl jo veiklos ypatybių, nes vis dažniau tenka dirbti neapibrėžtumų aplinkoje ir priimti sprendimus, atitinkančius tokią aplinką. Tuo būdu vadovo veikla skatina ugdyti ypatingas, tinkamas neapibrėžtumų aplinkai kompetencijas. Labai svarbus ir adekvatus vadovo ir jo veiklos santykio suvokimas. *Darbo praradimas* darosi vis dažnesnis reiškinys. Saugios, besitęsiančios visą gyvenimą vadovo karjeros su vienu darbdaviu vizija praktiškai išnyko. *Globali ekonomika* atspindi dar vieną didelį pasikeitimą. Globalių perspektyvų egzistavimas keičia verslo pobūdį ir vadovo kompetencijų plėtrą. Vadovai turi suprasti užsienio politiką, rinkas, kultūrą, darbuotojus, naujus vadovavimo stilius, tinkančius neapibrėžtumų aplinkai. *Technologinė pažanga* veikia visus verslo lygius nuo pardavimo operacijų iki finansinio vadovavimo. Kompiuterinės technologijos padidino vienu darbų sugebėjimų kriterijus ir panaikino kitų. Naujos technologijos, kartu su besikeičiančia produktų ir paslaugų paklausa, ir toliau kurs naujas specialybes. Kadangi technologiniai pokyčiai sukuria naujus, bet neprognozuojamus pasirinkimus, vadovo tinkamų kompetencijų vystymas darosi vis svarbesnis. Pakitusi *organizacijų struktūra*, plokštesnė ir mažiau centralizuota. (Greenhaus, Callanan, Godshalh,

2010)¹. Vis daugiau organizacijų galima apibūdinti tokiomis charakteristikomis: nedidelė pastovios darbo jėgos dalis su didėjančia priklausomybe nuo nepilną darbo dieną dirbančių bei trumpalaikius kontraktus turinčių darbuotojų; plokščia hierarchija su savivaldos grupėmis, kurios yra atsakingos už pačias svarbiausias veiklas; didelis sąjungų rinkinys su vidiniais ir išoriniais partneriais; greitas pažangių technologijų įvedimas bei panaudojimas darbo procesuose .

Šiandien atsirado daug naujų vadovo veiklų kurios reikalauja naujų gebėjimų ir žinių. Labai dažnai dauguma jaunų žmonių renkasi darbus pagal ne tik pagal savo gebėjimus, bet ir gyvenimo stilių. Ateina naujo tipo mąstymo žmonės, kuriems vadovavimas tampa tikru iššūkiu nuolat kintančioje aplinkoje. Tuo būdu vadovai turėtų nuolat mokytis Šiuolaikinei organizacijai vis labiau reikia „sumanių/gudrių“ žmonių, kurių vadyba daugeliu atvejų – jautresnė ir sudėtingesnė, o vadovo mokymasis tampa daugiau orientuotas į pokyčių valdymą ir gerų tarpusavio santykių formavimą.

Straipsnio tikslas – pristatyti vadovo mokymosi kryptis nuolatinių pokyčių aplinkoje. **Tyrimo objektas** – vadovų mokymasis nuolatinių pokyčių kontekste. **Tyrimo metodai** - mokslinės literatūros analizė ir sintezė, anketinė apklausa.

MOKYMOŠI LYGMENYS IR VADOVŲ VEIKLOS POBŪDIS

Vadovų veikla organizacijose įgauna naujas kryptis šiuolaikiškumo kontekste. Nuolatinių pokyčių kontekste vadovo mąstymas turi būti kūrybiškas, t.y. pilnai panaudotas abiejų smegenų pusrutulių potencialas. Vadovų veiklos gerinimas dirbti neapibrėžtumų aplinkoje reikalauja ir kitokio mokymosi lygmens. Įprastas, arba tradicinis, mokymasis – tai naujos informacijos panaudojimas giliau suprasti dalyką. Tačiau nuolatinių pokyčių aplinkoje to nepakanka, todėl būtina keisti požiūrį į mokymąsi. Tradicinis mokymasis gali būti palyginamas su elektros lempučių šviesa, kuri sklinda dėl lempučių šerdyje esančio mechanizmo. Dabartinį mokymąsi labiau tiktų palyginti su žaibu. Tokio mokymosi ar ugdymosi rezultatas – įgaunama didelė jėga, kuri keičia visą gyvenimą, leidžia naujai pamatyti aplinką ir save joje. Asmenybės lygmeniu toks mokymasis skatina siekti saviaktualizacijos, kūrybiškumo ir unikalumo raiškos.

Aplamai mokymasis arba pažinimo tęstinumas – procesas, apimantis tris sudedamąsias: *atradimą; apgalvojimą; atnaujinimą*. Šis procesas grindžiamas vidiniu pažinimu, skatina radikalų ir sisteminių asmenybės keitimąsi kasdieninėje veikloje. Tai „žaibiškas“, arba

¹ Greenhaus, J.H., Callanan, G.A., and Godshalk, V.M. Career Management..Sage Publications., 2010.

„smūginis“, keitimasis, kurio reikalauja šiandieninė nuolatinių pokyčių aplinka. Toks mokymasis keičia viską – tiek pačią asmenybę, tiek ir aplinkos suvokimą. Pavyzdžiui, jeigu verslo organizacija praranda rinką ar kokį jos segmentą, visas organizacijos personalas turėtų radikalai keisti savo mąstymą naujų vizijų kūrimo kryptimi. Tokiu būdu organizacija galėtų greitai ir efektyviai pakeisti savo veiklą, o jos personalas pasijustų kitokios veiklos būtiniausia dalimi.

Šiandien mokymosi procese taikomi irracionalūs metodai, pagrįsti kokio nors reiškinio rezultatų jutiminiu keliu gautais faktais, loginiu išprotavimu, žinomomis teorijomis, mokslu. Irracionalūs tyrimo ir mokymosi metodai grindžiami intuicija, *apriori* perspektyvos suvokimu, „grynuoju protu“². Iracionalūs metodai ir jais grindžiami samprotavimai įgalina daryti hipotetinio pobūdžio prielaidas, kurių šiandien patikrinti negalima. Tačiau šios prielaidos ypač skatina žmogaus proto aktyvumą, siekimą teigti ar neigti iškeltas hipotezes ir mokymąsi.

Žmogaus valia didele dalimi lemia nuolatinio mokymosi būtinumą. Būdama ne tik stipri, atkakli, kryptinga ir išmintinga, bet ir gera, *valia* tampa pačia galingiausia energija, teisingų tarpusavio santykių ir visokeriopos pažangos šaltiniu. Ji skatina teisingus veiksmus, padidina supratingumą, vidinę bei išorinę harmoniją ir vienybę, palengvina kiekvieno vadovo mokymosi ir darbo procesus.

Amerikiečių mokslininkė Verna Allee (2002)³, daugelį metų dirbdama su įvairiomis organizacijomis, kaip organizacijų konsultantė, nurodo septynis mokymosi lygius, kurių kiekvienas atitinka asmenybės veiklos pobūdį (1 lentelė).

1 lentelė. Mokymosi lygmenys ir veiklos pobūdis

Mokymosi lygmenys	Veiklos pobūdis
1. Duomenys, instinktai, sižinojimai	Duomenų ir informacijos rinkimas.
2. Informacija, veikla be apgalvojimų	Procedūrinis darbas efektyviausiu būdu
3. Žinios, sąmoningumas, apgalvojimas	Funkcinis atlikimas geriausiu būdu
4. Reikšmingumas, modeliavimas, pvz., ryšiai	Vadybinis efektyvumo supratimas
5. Filosofija/Sistemos, sisteminis mąstymas	Integracinis ilgalaikis planavimas, veiklos pritaikymas bendrame kontekste
6. Išmintis, vertybės, tikslai	Inovacinis suradimas ir apjungimas į vieną tikslą
7. Sąjunga / sinergija	Harmonija, vertybių supratimas bendrame kontekste.

² Kantas I. *Praktinio proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1987.

³ Verna Allee *The Future of Knowledge*. Routledge, 2002.

Kiekvienam pažinimo lygmeniui būdingą tam tikras mokymosi aktyvumas. Mokymasis savo ruožtu keičia elgesį ir tobulina veiklos atlikimą, kuris priklauso nuo gebėjimų išmokti. Kita vertus, tai nėra vien tik mokymosi lygiai, bet ir veiklos atlikimo nuolatinių pokyčių kontekste lygiai. Jei teisingai suprasime vadovų veiklos vykdymą iš mokymosi perspektyvos, galėsime lengvai identifikuoti mokymąsi, kuris užtikrintų norimą vykdymą. Mokymasis efektyvus bus tuomet, kai pagal mokymosi ypatumus tinkamai pasirenkami mokymosi metodai.

Vadovo kompetencijų plėtros atveju galima ir tikslinga asmeniui nustatyti mokymosi lygmenį. Tam tikslui tikslinga pildyti standartizuotą klausimyną, pagal kurio rezultatus gali būti nustatyti mokymosi lygmenys. Pagal standartizuotą klausimyną atlikti du žvalgomieji tyrimai, kurių tikslas nustatyti mokytojų ir vadovų mokymosi lygmenis.

Pirmame tyrime dalyvavo 120 Kauno regiono mokyklų mokytojų. Tiriamųjų amžius – 30–50 metų. Kiekvienas tiriamasis individualiai užpildė pateiktą klausimyną (20 teiginių su 5 atsakymo pasirinkimo variantais) ir atsakymų lapą, kuriame turėjo atžymėti tinkantį atsakymą. Tyrimo rezultatai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė Mokytojų mokymosi lygmuo ir veiklos vykdymo pobūdis

Mokymosi lygmuo	Vykdymo pobūdis	Struktūra (%)
Informacija	Procedūrinis	20,09
Žinios	Funkcinis	18,01
Reikšmingumas	Vadybinis	20,10
Filosofija	Integracinis	22,56
Išmintis	Inovacinis	19,24
		100,00

Kaip matyti iš 2 lentelės duomenų, tarp mokyklų mokytojų dominuoja filosofinis mokymosi lygmuo (22,56%), atitinkantis integracinį vykdymo pobūdį, kuris pasireiškia ilgalaikiu planavimu ir sugebėjimu prisitaikyti kintančioje aplinkoje. Mažiausią lyginamąjį svorį turi mokymosi lygmuo „Žinios“ (18,01%), atitinkantis funkcinį vykdymo pobūdį, pasižymintį veiklos atlikimu geriausiu būdu.

Antrasis žvalgomasis tyrimas, kuriame dalyvavo įvairių lygių 67 vadovai, amžius 25-45 m. atskleidė kitokius rezultatus (3 lentelė).

3 lentelė Vadovų mokymosi lygmuo ir veiklos vykdymo pobūdis

Mokymosi lygmuo	Vykdymo pobūdis	Struktūra (%)
Informacija	Procedūrinis	24,12
Žinios	Funkcinis	18,63
Reikšmingumas	Vadybinis	28,10
Filosofija	Integracinis	12,91
Išmintis	Inovacinis	16,24
		100,00

Kaip matyti iš 3 lentelės duomenų, tarp vadovu dominuoja reikšmingumo supratimo mokymosi lygmuo (28,10%), atitinkantis vadybinį vykdymo pobūdį, kuris pasireiškia vadybiniu efektyvumo supratimu kintančioje aplinkoje. Mažiausią lyginamąjį svorį turi mokymosi lygmuo „Filosofija“ (12,91%), atitinkantis atitinkantis integracinį vykdymo pobūdį, kuris pasireiškia ilgalaikiu planavimu ir sugebėjimu prisitaikyti kintančioje aplinkoje.

Tyrimai parodė, kad metodika, leidžianti nustatyti individų mokymosi lygmenį ir veiklos pobūdį, gali būti sėkmingai taikoma įvairiose organizacijose, parenkant darbuotojus atitinkamai veiklai bei organizuojant mokymą atskiroms darbuotojų grupėms, skatinant kūrybiškai dirbti ir nuolat mokytis.

VADOVŲ MOKYMASIS NUOLATINIŲ POKYČIŲ KONTEKSTE

Paskutiniaisiais dešimtmečiais pokyčiai aplinkoje vyksta eksponentiniu greičiu. Gyvenimas vyksta naujoje realybėje, kurią galima apibūdinti: *kintamumu; sudėtingumu; prieštaringumu ir neapibrėžtumu*. *Kintamumas* pasireiškia situacijų greitu ir nenuspėjamu keitimuisi. *Sudėtingumas* - sunku atsakyti į klausimus: kas? ką? kur? kada? kaip? kodėl? *Prieštaringumas* aktualus nuolatinio šalutiniu poveikiu. *Neapibrėžtumas* tampriai siejasi su kūrybiškumu dėl to kad negalime prognozuoti ateities pagal praeities patyrimus. Pasaulis sparčiai, nuolatinai ir nenuspėjamai kinta, nepaliekama nieko saugaus ir pastovaus. Visi tampame tarsi naujos realybės vartotojai ir kartu kūrėjai: situacijos žaibo greičiu keičia viena kitą; vis dažniau juntame nepageidaujamus poveikius; negalime pasikliauti praeities tendencijomis; tik ką priimti sprendimai itin greitai tampa netinkamais. Tokia realybė kelia esminiai naujus iššūkius visoms organizacijoms. Darbuotojai ir ypač vadovai skatinami naujam sąmoningesniam mąstymui, įgyti reikiamas itin lanksčias kompetencijas. Pačios organizacijos jaučia įtampas

lyderystėje, vadovų kompetencijų lauke bei sprendimų priėmime. Todėl svarbu suvokti kokia lyderystė galėtų būti naudinga organizacijose neapibrėžtumų sąlygomis; kokios vadovų kompetencijos keltų darbuotojų entuziazmą produktyviam darbui.

Greitai besikeičiančioje aplinkoje sėkmingais laikomi tie vadovai, kurie supranta save, aplinkos pokyčius, sugeba priimti atsakomybę už savo vizijas ir veiklas. Lankstumas, sugebėjimas prisitaikyti ir tolerancija šiandien pilnoje neapibrėžtumų aplinkoje yra skiriamieji sėkmingo vadovo bruožai.

Žmogaus raidos kontekste jau paauglystėje išryškėja potencialūs vadovai ir lyderiai. Viena jėga – tai besitęsiantis savęs įvertinimo poreikis, artimai susietas su jaučiama pagarba, vertinimu iš kitų. Antroji - besivystantis poreikis ir sugebėjimai priimti socialinę atsakomybę, socialinį vaidmenį. Alfred'as Adler'is susiejo šias dvi psichologines varomąsias jėgas į teoriją, kuri teigia, kad asmeninė motyvacija tolygi valdžiai, o empatinių gebėjimų plėtra - pagrindinė asmenybės formuojanti įtaka. Žmonės siekia valdžios tam, kad įveiktų ir kompensuotų patirtas nuoskaudas vaikystėje, tokias kaip: nepilnavertiškumas (buvimo prastesniu jausmas), nesugebėjimas, negalėjimas kažko atlikti, priklausomybė nuo suaugusiųjų. Šias nuoskaudas vaikai kompensuoja siekdami įvertinimo. Tačiau šis siekis negali atsirasti vakuume. Augdami vaikai taip pat vysto savo, kaip socialinio asmens vaidmenį – jausdamiesi nariais šeimos, bendruomenės ir didesnių socialinių grupių. Šis socialinis sąmoningumas, kurį A. Adleris įvardija kaip "socialinį susidomėjimą", įgalina individus sutapatinti savivertės poreikius su didesnių visuomeninių grupių siekais. Taigi savigarbos, savivertės siekimas ir empatijos gebėjimų vystymas kartu vysto ir lyderystės potencialą⁴.

Atlikti tyrimai Hong Konge parodė, kad sėkmingų vadovų ir verslininkų istorijos panašios. Tyrimas parodė⁵, kad svarbiausią įtaką sėkmingai lyderystei turėjo:

- *Vaikystė* – sunki, bet laiminga; sunkus darbas, bet puikūs santykiai su tėvais;
- *Mokymasis* (savarankiškas noras) – gerai išsilavinę, siekiantys žinių ir naujų kvalifikacijų; jautrūs aplinkai;
- *Ankstyva atsakomybė* ir jos platumas;
- *Asmenybiniai ypatumai* – lankstumas; atsparumas stresui; stipri orientacija į pasiekimus; vidinė kontrolė; draugiškumas

⁴ I Adler A. *Individual Psychology of Alfred Adler*, HarperCollins, 1956.

⁵ Lam Syrine, 1999 *Portraits of Successful Entrepreneurs and High-flyers: A Psychological Perspective*, Ashgate Publishing Limited, 1999.

Kaip ir anksčiau, taip ir dabar lyderystės vystymo modeliai domina įvairių sričių mokslininkus. Jei ankstesni vadovavimo ir lyderystės tyrėjai (Kotter, 1982⁶; Kilmann, 2004⁷) efektyvaus vadovo bruožus aprašė remdamiesi nuomone bei stereotipais, tai šiuolaikiniai, (Kegan, Laskow, 2009⁸; Whetten ir Cameron, 2011;⁹ Yukl, 2013;¹⁰ ir kt.). pateikia empirinius įrodymus. Pavyzdžiui, Whetten ir Cameron išskyrė tris pagrindinius įgūdžius: *savęs pažinimas, streso valdymas, kūrybiškas problemų sprendimas*; ir keturis tarpasmeninius įgūdžius: *palaikantis komunikavimas, jėgos ir įtakos galia, kitų motyvavimas ir konfliktų valdymas*.

Atsakant į nuolat iškylantį klausimą kokie įgūdžiai reikalingi vadovui šiuolaikinėje, kasdienių pokyčių aplinkoje, galima sutikti, kad tai galėtų būti:

- Kritinio mąstymo ir problemų sprendimo
- Vikrumo ir prisitaikomumo
- Iniciatyvumo ir entrepreneriškumo
- Efektyvios verbalinės ir rašytinės komunikacijos
- Informacijos vertinimo ir analizės
- Tinklaveikos ir įtakojančios lyderystės
- Smalsumo ir fantazijos

Vadovų mokymasis nuolatinių pokyčių aplinkoje ypatingai svarbus šiuolaikinėms organizacijoms. Vadovų mokymuisi reikšmingos abi horizontali ir vertikali kryptys. Horizontali ugdymosi kryptis akcentuoja vadovų kompetencijos plėtrą konkrečioms veikloms organizacijoje. Tuo tarpu vertikalus ugdymas/is – akcentuoja vadovo asmeninio potencialo plėtrą, kuri įgalintų mąstymo ir santykių kompleksą panaudoti darbui aukštesniuose realybės lygmenyse ir produktyviau veikti nuolatinių pokyčių aplinkoje.

Būtent tokie vadovai - stiprūs, turintys savo požiūrį, protiškai ir emociškai brandūs, priimančys išmintingus sprendimus - neaiškumų, paradoksų ir įtampų aplinkoje reikalingi šiandien organizacijose. Kitip tariant, būtina įdarbinti smegenų kairį ir dešinį pusrutulius; t.y. emocijas, empatiją, kūrybiškumą, žaismingumą, žaidimus, sintezę /dešinysis pusrutulis/; racionalumas, analizė, veiksmingumas, pragmatiškumas /kairysis pusrutulis/. Stipriai aktyvuoti abu smegenų pusrutuliai formuos vadovą inovatyviai lyderystei.

⁶ Kotter J.1982.

⁷ Kilmann R. H.. *Beyond the quick fix: managing five tracks for organizational success*. Beard Books.2004.

⁸ Kegan R.and Laskow L.Lahey , *Immunity to Change*, Boston: Harvard Business Press, 2009.

⁹ Whetten D.A.; Cameron K.S. , *Developing Management Skills*, 8th Edition. Pearson, 2011.

¹⁰ Gary Yukl. *Leadership in Organizations*. Pearson, 2013.

Dabarties laikotarpiu vadovui svarbu reflektuoti, įsisąmoninti savo jausmus, baimes ir nerimus. Vadovai atliepia autonominei, meistriškai ir tikslingai aplinkai, nenukrypstant nuo strategijos ir atsiskaitomumo. Atlikti tyrimai kreipia link to, kad vadovui svarbiau nuoširdumas nei kompetencija. Šiais didelio neapibrėžtumo laikais vadovui svarbu *komunikuoti., tinkamai suvokti bei įsisąmoninti savo jausmus, baimes, nerimus nuolat aktyviai besimokant.* Labai svarbi tampa tam tikra tiriamoji veikla galinti suteikti informacijos tiek apie save, kitus ir aplinką. Pavyzdžiui, studentas, kuris priima nepilnos darbo dienos ar vasarai pasiūlytą finansininko stažuotojo poziciją, gali ne tik sužinoti apie finansininko darbo gyvenimą, bet ir pasitikrinti savo tinkamumą finansininko karjerai. Atlikimo įvertinimo peržiūrėjimas su vadovu ne tik nusako atlikimą ir progresą organizacijoje, bet ir gali pasiūlyti ateities alternatyvas joje. Dėl to asmenys turi kreipti dėmesį į bet kokią informaciją, gaunamą kokios nors veiklos metu.

Egzistuoja abipusis ryšys tarp savęs ir aplinkos tyrimų. Kiekvienas iš jų gali veikti kito judėjimo kryptis. Pavyzdžiui, prieš pradėdant tirti aplinką, yra būtina užsiimti tam tikru savęs tyrimu. Savo interesų, vertybių, sugebėjimų ir gyvenimo stiliaus žinojimas gali paskatinti informacijos apie pareigas, darbą ar organizaciją paiešką. Platus aplinkos tyrinėjimas be pakankamo jos suvokimo ir supratimo dažniausiai yra atsitiktinis ir betikslis. Tačiau, nors pasitikėjimo savimi įgijimas yra išskaidytas procesas, nepraktiška bandyti ir nutraukti savęs supratimo veiklą prieš pradėjus suprasti aplinką. Juo labiau, kad aplinkos suvokimas gali paskatinti papildomą savęs tyrimą. Pavyzdžiui, darbo paieška gali atskleisti, jog darbas vienoje organizacijoje reikalauja daug daugiau mobilumo / judėjimo, negu darbas kitoje organizacijoje. Ši informacija gali paskatinti asmenį nuspręsti mobilaus darbo (teigiamą ar neigiamą) įtaką jo gyvenimui.

Tikslinga nuolat analizuoti vadovo kompetencijos struktūrą. Kompetencijos analize siekiama atskleisti efektyvaus vadybinio darbo sudedamąsias dalis. Įvairių mokslininkų darbuose nėra vieno nagrinėjamos vadybinės kompetencijos apibrėžimo. Iškilus dviem požiūrių į vadybinę kompetenciją kryptims – Jungtinių Amerikos Valstijų ir Jungtinės Karalystės mokslininkų – atsirado sąvokų dviprasmiškumo problema. Ligi šiol nėra prieita vieninga nuomonė apie kompetencijos sąvoką ir manoma, kad tai neįmanoma¹¹. Vyraujančiuose kompetencijos modeliuose vadybinė kompetencija pateikiama arba *elgsenos*, arba *rezultatų*, arba esminių *asmeninių savybių*, kurios apibrėžia elgesį, sinonimas.

¹¹ Grzeda M. M., *Managerial Competence: Considerations for Resolving Conceptual Ambiguity*. Academy of Management, Annual Meeting, 2001.

Galima teigti, kad tik sėkmingos organizacijos, pripažįstančios žmogiškųjų resursų svarbą, yra linkusios investuoti į kompetencijos struktūrų diegimą¹². Dabartiniu laikotarpiu Lietuvoje organizacijų vadovai pagrindinį dėmesį skiria gamybai. Personalo valdymo funkcija daugelyje Lietuvos organizacijų nėra pakankamai išvystyta¹³.

Vadovų vadybinės kompetencijos suvokimo ir vadybinės kompetencijos pasireiškimo tyrimu pagal R.Tett ir kt.¹⁴ modelį, nustatyta:

- kokiuose kompetencijos blokuose vadovai mano esą kompetentingi;
- kokiomis kompetencijomis turėtų pasižymėti idealus vadovas.

Duomenims rinkti naudotas anketinės apklausos metodas. Remiantis R.Tett ir kitų autorių modelio pagrindu, buvo parengta struktūrinė anketa .

Tyrimu nustatyta, kuriuose kompetencijos blokuose suvokiama vadovų vadybinės kompetencijos raiška yra didžiausia – tai *organizacinio tapatumo kompetencija*; o mažiausia – *komunikavimo ir emocinės kontrolės kompetencija*¹⁵.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad: idealiam vadovui svarbiausia yra *profesinio sumanumo ir interesų, orientacijos į užduotį, komunikavimo, emocinės kontrolės kompetencijų* blokai. Taip pat pastebima, kad reali kompetencija mažiausiai išreikšta *emocinės kontrolės, komunikavimo kompetencijų* blokuose. Kadangi šie blokai nurodyti kaip svarbiausi idealiam vadovui, galima spręsti, kad yra poreikis plėtoti šių blokų kompetencijas. Dar pastebėta, kad vadovai prastai vertina save *tikslų nustatymo ir kontroliavimo* kompetencijose. Tai taip pat nebūdinga idealiam vadovui.

Kitas svarbus vadovo veiklos veiksnys nuolatinių pokyčių aplinkoje - komunikacija tarp vadovo ir darbuotojų, kuri tampa neapibrėžta ir susiduria su būtinybe tinkamai suvokti informaciją apie nuolatinius pokyčius ir neapibrėžtumą. Tam reikalingas mokslinis požiūris į pokyčius ir neapibrėžtumus, kuris skatina paieškas bendro visiems suprantamo neapibrėžtumų įvertinimo, minimizuojant interpretacijų įvairovę tarp atskirų darbuotojų ir vadovų. Komunikacija reikalinga diskutuojant apie paprastus kasdienes dalykinius reikalus bei žmogiškuosius dalykus, organizuojant pokalbius apie sudėtingas ir neapibrėžtas situacijas.

¹² Heffernan, MM; Flood PC. *An exploration of the relationships between the adoption of managerial competencies, organisational characteristics, human resource sophistication and performance in Irish organisations*// Journal of European Industrial Training, 2000,pp 128-136.

¹³ Bakanauskienė I. *Personalo valdymas*. VDU leidykla, 2008.

¹⁴ Tett R. P., Guterman H. A., Beier A., Murphy P. J., *Development and Content Validations of a 'Hyperdimensional' Taxonomy of Managerial Competence* // Human Performance, Vol. 13, No 3,p. 205–251. 2000.

¹⁵ Petkevičiūtė N., Kaminskytė E.. *Vadybinė kompetencija: teorija ir praktika*// Pinigų studijos, N1, pp 65 – 82, 2003.

Tikslinga skatinti darbuotojus išsakyti savo abejones ir lūkesčius, bei jaučiamą nerimą. Svarbu vadovo gebėjimai pateikti pozityviai realybės ir „nepopuliarias“ vizijas. Vadovas taip pat turi būti pakankamo sąmoningumo, kad galėtų siūlyti išmintingus ir radikalius sprendimus, bei „nepopuliarus“ pokyčius, kurie būtini siekiant užsibrėžtų tikslų. Tuo būdu nuolatinių pokyčių ir neapibrėžtumų aplinka skatina formuoti specialius socialinius tinklus, kur būtų aptarinėjami ir inicijuojami reikalingi pokyčiai.

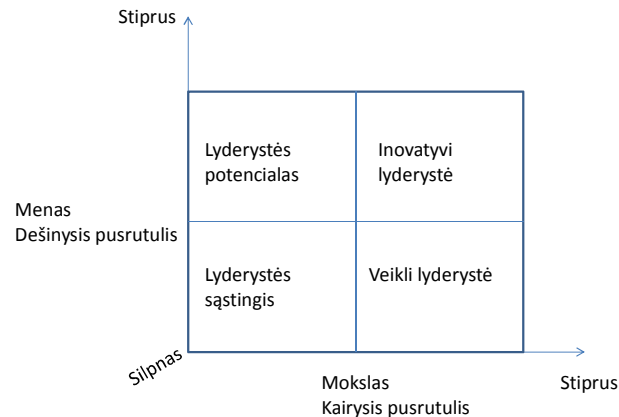
Tuo būdu vadovo veikloje itin svarbią reikšmę įgyja jo socialinė kompetencija ir gebėjimas sukurti patikimus santykius tarp visų darbuotojų. Kaip teigia C.Andrè (2017)¹⁶ socialinė kompetencija tai „*gebėjimas užimti savo, o ne visa vietą...*“. Galima skirti dvi socialinės kompetencijos dalis: ekspresyvioji ir receptyvioji. Ekspresyvioji pasireiškia gebėjimu susikurti tinkamą vietą tarp kitų asmenų be prievartos ir kitų emocinių veiksmų. O tuo tarpu receptyvioji dalis daugiau akcentuoja gebėjimą - aktyviai klausyti. Abi šios socialinės kompetencijos dalys didele dalimi priklauso nuo paties vadovo savivertės.

Kai kurie autoriai N.Petrie (2014)¹⁷ rekomenduoja vadovautis inovatyvia lyderyste, kur vadovo potencialas, kreipiamas link kūrybiškumo, t.y. dešiniojo smegenų pusrutulio aktyvumo didinimas per vidinio potencialo stiprinimą. Tokie vadovai turi labai aiškia viziją kas jie yra, turi gerai išvystytą požiūrį ir pakankamą galią dviprasmiškumų, neaiškumų, paradoksų ir įtampų kontekste siūlyti lanksčiai valdomus sprendimus. Inovatyvi lyderystė pasireiškia vadovo abiejų smegenų pusrutulių pilno panaudojimo idėja. Kairysis pusrutulis - racionalumas, pragmatika, veiksmingumas, analitika ir dešinysis- jausmingumas, emocijos, kūrybiškumas, empatija, žaismas, sintezė užtikrina sėkmę veikloje, jei veikia abu pilnu pajėgumu (1 pav.). Kai vadovas aktyviai naudoja dešinį smegenų pusrutulį ir silpnai kairį jis kuria ir plėtoja lyderystės potencialą, o kai stipriai naudojami abu smegenų pusrutuliai, vadovas neša inovacijas ir pasireiškia inovatyvi lyderystė- kūrybiška ir patraukli visiems dalyviams bei sukuriama pridėtinė vertė /atsiranda sinergija/ (1 pav.) . Tuo tarpu stipriau veikiant kairiajam smegenų pusrutuliui funkcionuoja taip vadinama – veikli lyderystė /vykdoma viskas gerai, nekuriant sinergijos/.

¹⁶ Andre Christophe. *Netobuli, laisvi ir laimingi*. Vilnius: Tyto Alba, 2017.

¹⁷ Nick Petrie *Future Trends in Leadership Development.- Center for Leadership Development, White Paper. 2014.*

Inovatyvi LYDERYSTĖ

1 pav. Inovatyvi lyderystė (Petrie, 2014)

Inovatyvi lyderystė gali būti plėtojama vystant šiuos pagrindinius gebėjimus: dinamiškas dėmesys; žmogiškosios galios integracija; strateginis aiškumas; autentiškas bendradarbiavimas (Petrie, 2014):

Dinamiškas dėmesys

- Kaip smegenys suvokia atlikimo, atminties, sprendimų priėmimo ir santykių įtaką
- Patyrimas didinti fokusuotę ir elgseną/ laikyseną.
- Gerinti atlikimą.
- Praktika darbo vietoje skatinanti fokusuotę, įžvalgą ir produktyvumą.
- Asmens patirtis daryti gyvenimą ir darbą draugiškesnį protui .

Žmogiškosios galios integracija

- Kaip SPINE dimensijos stiprina mąstymo galias.
- Tikslas skatina įsipareigojimą ir pasišventimą
- Emocijų derinimo ir poveikio galia
- Energijos ir supratimo didinimas įsiklausant į savo fizinių signalų sistemą

Strateginis aiškumas

- Kaip didinti aiškumą ir perspektyvos matymą (kognityvinis vikrumas/judrumas)
- Sumažinti tendencingumo įtaką keičiant neutralius modelius kurie inicijuoja automatinius atsakymus

- Sumažinti automatinį elgesį ir lyderystės būdus, kurie slopina efektyvumą. .
- Stiprinti išminties vidinį balsą kuris dominuotų sunkiose situacijose/ kontekstuose
- Plėtoti savityros procesą kuris skatina supratimo didėjimą
- Valdyti vidinį balsą, kuris blokuoja sveikos rizikos prisiėmimą ir augimą.

Autentiška partnerystė

- Kaip pajungti socialinių smegenų galią efektyviai bendradarbiavimui/partnerystei visuose lygmenyse
- Naudoti sveikus santykius kad paskatinti neuroplastiškumą
- Sugriauti prieštarą tarp užuojautos ir atsakingumo
- Kurti protui draugišką kultūrą
- Nugalėti protinę pokyčių baime

Vadovo veikloje nulatinis mokymasis turi turėti kryptį ir tikslingumą. Vadovai bus efektyvūs tie, kurie plėtos savo sąmoningumą ir gebės spręsti vis didesnio sudėtingumo, neapibrėžtumo, bei neaiškumo ir paradoksalias problemas. Daugelio tyrėjų nuomone organizacijos viduje kaitos procesai vyks greičiau, nei bus pastebimi išorėje. Aplamai ateities lyderystė – sąmoninga, darni, inovatyvi lyderystė, kuri skatins besivystančių organizacijų kūrimą, kur ypač reikšmingais tampa vadovai ir jų gebėjimas kryptingai mokytis. Vadovų gebėjimai inicijuoti būtinus pokyčius, juos valdyti įgyja naują kokybę, kurią apsprendžia vadovo potencialas mokytis ir veikti nuolatinių pokyčių ir pilnoje neapibrėžtumų aplinkoje.

IŠVADOS

Šiandien mokymosi procese taikomi irracionalūs metodai, pagrįsti kokio nors reiškinio rezultatų jutiminiu keliu gautais faktais, loginiu išprotavimu, žinomomis teorijomis, mokslu. Irracionalūs tyrimo ir mokymosi metodai grindžiami intuicija, *apriori* perspektyvos suvokimu, „grynuoju protu“ (I. Kantas). Iracionalūs metodai ir jais grindžiami samprotavimai įgalina daryti hipotetinio pobūdžio prielaidas, kurių šiandien patikrinti negalima. Tačiau šios prielaidos ypač skatina žmogaus proto aktyvumą, siekimą teigti ar neigti iškeltas hipotezes ir mokymąsi.

Organizacijos vidinį potencialą galima apibūdinti kaip *kiekvieno asmens primityvi kova pažinti (sąmoningai ir detalai) savo identitetą (kas aš esu, kokius emocines investicijas turėčiau daryti); kompetenciją (koks efektyvus aš esu būdamas savimi ir ar mano sprendimai, veiksmai ir investicijos yra etiškos); vertę (ar aš duodu kitiems tai, ko jiems reikia ir ko jie nori, ar organizacija turi naudoti iš mano sprendimų, veiksmų ir investicijų); vertybes (ar aš geras*

ar blogas asmuo, ar aš vertas būti laimingas); ir atsakomybę (kas kontroliuoja kas aš esu, ką aš darau, kokias emocijas investicijas aš darau, ar aš esu geras ar blogas, laimingas ar liūdnas). Nors vidinio potencialo šaltinis slypi kiekvieno asmens viduje, turimas potencialas gali būti nukreipiamas kolektyviniam gėriui ar blogiui organizacijoje.

Tyrimai parodė, kad tikslinga nustatyti individų mokymosi lygmenį ir veiklos pobūdį, įvairiose organizacijose, parenkant vadovus atitinkamai veiklai bei organizuojant jų mokymą, skatinant kūrybiškai dirbti ir nuolat mokytis.

Idealiam vadovui svarbiausia yra profesinio sumanumo ir interesų, orientacijos į užduotį, komunikavimo, emocinės kontrolės kompetencijų blokai. Taip pat pastebima, kad reali kompetencija mažiausiai išreikšta emocinės kontrolės, komunikavimo kompetencijų blokuose. Kadangi šie blokai nurodyti kaip svarbiausi idealiam vadovui, galima spręsti, kad yra poreikis plėtoti šių blokų kompetencijas. Pastebima, kad vadovai prastai vertina save tikslų nustatymo ir kontroliavimo kompetencijose. Tai taip pat nebūdinga idealiam vadovui.

LITERATŪRA

1. Andre Christophe. *Netobuli, laisvi ir laimingi*. Vilnius: Tyto Alba, 2017.
2. Adler A. *Individual Psychology of Alfred Adler*, HarperCollins, 1956.
3. Bakanauskienė I. *Personalo valdymas*. VDU leidykla, 2008.
4. Greenhaus, J.H., Callanan, G.A., and Godshalk, V.M. *Career Management*. Sage Publications., 2010.
5. Goleman D. *Emocinis intelektas*. Vilnius: Presvika., 2007.
6. Heffernan, MM ; Flood PC. *An exploration of the relationships between the adoption of managerial competencies, organisational characteristics, human resource sophistication and performance in Irish organisations*// Journal of European Industrial Training, 2000, pp 128-136.
7. Keith M. Eigel and Karl W. Kuhnert. *Authentic Development: Leadership Development Level and Executive Effectiveness*, 2012. <http://www.leaderslyceum.com/wp-content/uploads/09/Authentic-Leadership.pdf>
8. Gary Yukl. *Leadership in Organizations*. Pearson, 2013.
9. Grzeda M. M., *Managerial Competence: Considerations for Resolving Conceptual Ambiguity*. Academy of Management, Annual Meeting, 2001.
10. Kantas I. *Praktinio proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1987.
11. Kegan R. and Laskow L. Lahey, *Immunity to Change*, Boston: Harvard Business Press, 2009.
12. Kilmann R. H.. *Beyond the quick fix: managing five tracks for organizational success*. Beard Books. 2004.
13. Kotter J. *The General Manager*. The Free Press, 1982.
14. Lahl, S. & Egan, T. *Bridging the complexity gap: Leading effectively in a VUCA world*. // Business Review, Volume 15, Issue 3, 2012.
15. Lam Syrine, *1999 Portraits of Successful Entrepreneurs and High-flyers: A Psychological Perspective*, Ashgate Publishing Limited, 1999.
16. Lieberman, M. *Social: Why our brains are wired to connect*. Crown., 2013.
17. Lucien Canton, *Exercise your crisis decision-making skills*. // Canadian Manager, Winter 39:4, pp. 16-17, 2015. retrieved from <<http://web.b.ebscohost.com.w.ezproxy.nypl.org/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=61dd625b-0cd3-46aa-b388-a5f2cedf2035%40sessionmgr198&vid=12&hid=118>>.

18. Mackey, J. and Sisodia, R. *Conscious capitalism: Liberating the heroic spirit of business*. Harvard Business Review Press 2013
19. Malik F. Vadovauti. Veikti. Gyventi. Vilnius: Mūsų knyga.2005.
20. Nick Petrie *Future Trends in Leadership Development.- Center for Leadership Development, White Paper. 2014.*
21. Petrie, N. *Future trends in leadership development*. Center for Creative Leadership white paper, 2011.
22. Petkevičiūtė N., Kaminskytė E.. Vadybinė kompetencija: teorija ir praktika.// Pinigų studijos, N1, pp 65 – 82, 2003.
23. Tett R. P., Guterman H. A., Beier A., Murphy P. J., *Development and Content Validations of a 'Hyperdimensional' Taxonomy of Managerial Competence // Human Performance, Vol. 13, No 3,p. 205–251. 2000.*
24. Verna Allee *The Future of Knowledge*. Routledge, 2002
25. Whetten D.A.; Cameron K.S. , *Developing Management Skills*, 8th Edition. Pearson, 2011

MANAGER'S LEARNING TENDENCIES IN THE PERMANENT CHANGING ENVIRONMENT

Nijolė Petkevičiūtė*
Vytautas Magnus University

Summary

The activities of the managers of the organizations closely linked to personal learning and decision-making bodies. Permanent changes and uncertainties in the environment of the manager's carried out activities requires a permanent knowledge of themselves, the environment and others. The beginning of the twenty-first century is changing the concept of managers employment and the environment of the activities. Often leader must take immediate and fair decisions making process will not be repeated, because in another environment will require new knowledge. The Executive continuous learning should be focused and targeted on horizontal and vertical tendencies.

New type of thinking people are coming and manager's work for them is as challenge in the context of permanent changes. In that case people need long-life learning. New type of organizations more and more need smart and creative people, and management of them is more and more sensitive and complicate, and continues learning of personnel could be according type of activities. Also there could be payed more attention to management of changes and formation productive interpersonal relations in organizations.

Pilot studies showed that it is appropriate to determine the level and nature of individuals learning activities in the various organizations, the choice of guides, the organisation of training and the promotion of creative work and continuous learning

Keywords: managers; continuous learning; the environment of permanent changes.

Nijolė Petkevičiūtė*, daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Vadybos katedra, profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: darnumo lyderystė; karjeros valdymas; komunikacijos

Nijolė Petkevičiūtė*, PhD, Vytautas Magnus University, Faculty of Economics and Management, Department of Management, PhD , professor. Research interests: sustainability leadership; career management ; communications

MOTIVATIONAL DECISION MAKING OF UNIVERSITY TEACHERS: EMPATHY VERSUS APATHY

Martina Blašková*

**University of Žilina, Faculty of Management Science and Informatics
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovak Republic
Telephone (+421 41) 5134455
E.mail: blaskova@fri.uniza.sk*

Rudolf Blaško**

***University of Žilina, Faculty of Management Science and Informatics
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovak Republic
Telephone (+421 41) 5134455
E.mail: beerb@frcatel.fri.uniza.sk*

Abstract: Basis of building the great university lies in enthusiastic teachers, managers and administrative staff of university who are full of creative and responsible energy and strong motivation. Because the prior task of universities is to cultivate the competences of students, in addition to perfect expert knowledge, the teachers have to put into their educative effort also a special personal insert. This insert is based on and given through the teacher's empathy and individual approach to students. However, current motivation of academicians struggles with many problems and barriers that are connected with an acceleration of societal and academic environs. University teachers have to cope with an increasing amount of scientific monographs, papers and studies needed for their best as possible preparation of the lectures and seminars, setup the new scientific projects, and permanent development of their own professionalism and personality. They are often overburden, tired, and burned-out. In some moments of their professional life, university teachers face the difficult decisional problem: to continue in empathy towards students or start to be apathetic. Therefore, the introductive and theoretical part of paper analyze, synthesize, compare, and generalize the known on empathy and apathy, viewed both from the perspective of teachers' decision making (prefer rather apathy versus fight with tiredness and prefer rather empathy). Empirical-analytic part presents the results of questionnaire survey performed on the sample of 150 students of the University of Žilina (Slovak Republic) which was focused on searching the students' expressions on the application of individual (empathetic) approach of teachers to them. Because the obtained results underline the importance of empathy, final part of the study defines the relationship between teacher and students as a multidimensional, dynamic and accelerating relationship. This relationship would fulfill a psychological-personality, developmental-cultivation, cognitive-mental, communicational-argumentation, and motivational-acceleration dimensions.

Keywords: perfect university, teachers, students, empathy, apathy, decision making, survey.

INTRODUCTION

Higher education is a vital national resource, and an economic proving ground.¹ Universities, as basic elements of higher education space, have “common historical roots yet

¹ Cole, J. R. *Toward a More Perfect University*. USA: Amazon, 2016.

are deeply embedded in their societies”.² We can state the universities are like living organism: they seek not only to survive, but to grow.³ Indeed, great (research) university has to be a complex and adaptive comprehensive knowledge enterprise committed to discovery, creativity, and innovation, accessible to the broadest possible demographic, socioeconomically as well as intellectually.⁴ Hallmark of originality, progress, respect, and significance of both nationally and internationally, must be delivered to each university just by their *teachers and scholars*.

In general, the mission of university teachers and scholars is to disseminate new knowledge and cultivate the personalities of students, and in this way, contribute to the overall increase of intellectual, cultural and economic level of the country. Their role, in terms of the characteristics of great university is to help students not only to learn new (from others) but mainly to encourage mental creative abilities of students and encourage their lifelong beliefs, willingness, and energy with which they want (desire) and can themselves create new, higher-quality, more concrete and more relevant knowledge.^{5,6,7,8,9,10,11} It requires the teacher and the student to consider the impact of their work on others and engage in democratic practices that advance democratic partnerships, scholarship, and learning.¹² But to achieve such results, while successfully start and complete the process which the good university will grow onto the level of great university in, is possibly only by teachers’ extraordinary effort and hard work. Above

² Altbach, P. G. Patterns in Higher Education Development. In: American Higher Education in the Twenty-first Century. Baltimore: John Hopkins University Press, 1999, 15–37.

³ Christensen, C. M. & Eyring, H. J. The Innovative University. Changing the DNA of Higher Education from the Inside Out. San Francisco: Jossey-Bass, 2011.

⁴ Crow, M. M. & Dabars, W. B. Designing the New American University. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015.

⁵ Murray, L., Glass, B. Learning Development in Higher Education: Community of Practice or Profession? In: Learning Development in Higher Education. London: Palgrave Macmillan, 2011, 28–39.

⁶ Cole, J. R. The Great American University. Its Rise to Preeminence, Its Indispensable National Role, Why It Must Be Protected. Philadelphia, USA: Public Affairs™, 2012.

⁷ Buller, J. L. Positive Academic Leadership. How to Stop Putting Out Fires and Start Making a Difference. Boston: Jossey-Bass, 2013.

⁸ Farr, Ch. Ben Nelson: This Entrepreneur Is Trying to Create a ‘Perfect University’ to Displace Harvard & Yale. VentureBeat Office News. 2014.

⁹ Ulewicz, R. Application of Servqual Method for Evaluation of Quality of Educational Services at the University of Higher Education. Polish Journal of Management Studies, 2014, 9(1), 254–264.

¹⁰ Vázquez, J. L., Aza, C. L. & Lanero, A. Responsible Human Resources Management in the University – A view of Spanish Students. Human Resources Management and Ergonomics, 2014, 8(1), 118–128.

¹¹ Blašková, M., Blaško, R., Kozubíková, Z. & Kozubík, A. (2015). Trust and Reliability in Building Perfect University. 6th World Conference on Psychology, Counseling and Guidance, 70–79.

¹² Hendrickson, R. M., Lane, J. E., Harris, J. T. & Dorman, R. H. Academic Leadership and Governance of Higher Education. Sterling: Stylus Publishing, LLC, 2013.

all, teachers must see the world, which knowledge rises and completes itself in, just *through the eyes, mind and heart of student*.

Teachers have the power and responsibility¹³, as they may influence the attitudes and behavior of the whole group.¹⁴ A good teacher can develop appropriate educational atmosphere which communication can become truly two-sided in: students in an atmosphere of greater understanding and confidence dare to ask on they do not understand¹⁵, and vice versa, empathetic teacher can detect internal confusion, misunderstanding, or cognitive tension from the misunderstanding.¹⁶ However, after longer acting at the university, teachers often get themselves into a psychological state which *a conflict of their empathy and/versus their apathy arises* in. A clash of attempt *to be empathetic* (towards students and colleagues) and attempt *to manage apathy or demotivation* occurs inside the teacher. This is an intrapsychic conflict consisting in a dilemma on what grounds to continue in being the excellent teacher, expert, author, researcher, colleague and so on, and expend on own work too much energy on the one hand, and on the other hand, why do not favor rather quieter, simpler, less exhaustive professional life and less complicated relationship with others.

A similar problem has been solved through the *managers in manufacturing companies* when they have resolved a conflict of their long-term empathy. As stated by Buda, interactions full of emotions, affects, and conflicts, that force individual to meditate on, heed more deeply the other, as well search oneself, have an important role in developing one's empathy. Researches and observations related to the working positions of managers, however, suggest the empathy of manager declines in parallel with time spent on the managerial post. The manager's confidence and understand, that his obligations can handle on his own power, grow more and more.¹⁷

The aim of the study is to open discussions on the conflict between necessity/will of the university teacher be empathetic to the student and/versus the effort to preserve teacher's dwindling energy and attenuate his or her empathy.

Methodology of the research. The theoretic-analytical parts of the study is focused on the empathy and apathy definition, and their connections in relation to the long-term decision-

¹³ Sollárová, E. Socializace. In: Sociální psychologie. 2nd, Edition. Praha: Grada, 2014, p. 52.

¹⁴ Harris, J. R. Where is the Child's Environment? A Group Socialization Theory of Development. Psychological Review, 1995, 102, 458–489.

¹⁵ Brocher, T. Gruppendynamik und Erwachsenenbildung. Zum Problem der Entwicklung von Konformismus oder Autonomie in Arbeitsgruppen. Braunschweig: Georg Westermann Verlag, 1967.

¹⁶ Buda, B. Empatia. Psychológia včtenia a vžitia sa do druhého. Nové Zámky: Psychoprof, 1994, p. 232.

¹⁷ Ibidem, p. 211

making of university teacher. The empirical part presents the expressions of Žilina University students dealt with the importance of individual approach to students viewed as the most important characteristics of empathy. Conclusive part of the study consists of the recap of empathy importance in the work of university teacher in the 21st century and determine the relationship ‘teacher – student’ as a multidimensional dynamic and accelerating relationship.

EMPATHY VERSUS APATHY AT THE UNIVERSITY

Empathy could be explained as a perspective taking¹⁸ that is recognizable and credible to those persons who themselves occupy that perspective.¹⁹ It is emotional state called up by the oncoming to another person’s emotional state, where the resulting situation stems from the adoption of the other’s point of view and understanding his or her feelings.²⁰ It’s the listening to the other not only through the hearing but also through the eyes and heart.²¹ This means the empathy has a cognitive basis that facilitates the detection of situations requiring the help. Very close even identical experiencing situation with another person is the result of empathy.²²

If we may understand the empathy as a *longer-term, psychical characteristic/personality trait*, then empathy is a unique individual’s ability to understand other individuals in the form of immersion oneself, cognitive entering, empathizing, and putting oneself into their mindset and psychic experiencing. Soanes & Stevenson²³ and Bratton²⁴ define empathy as the person’s ability to understand and share the feelings, thoughts and situations of others and be sensitive to them. Goleman²⁵ perceives empathy as a basic human quality ... It is the understanding of the feeling of others, the ability to see the situation from their perspective and ability to respect their different emotions and beliefs. When defining empathy, Batson’s view can also be used that empathy is insight, solidarity, understanding, and compassion towards other person.²⁶

In soundness with this study aim, the empathy might be related to the efforts to improve permanently the quality of education and level of academic results. The training and mentoring students from the side of teacher can therefore be considered as the effort to as much as possible

¹⁸ Ruby P. & Decety J. How Would You Feel versus How Do You Think She Would Feel. A Neuroimaging Study of Perspective Taking with Social Emotions. *J. Cogn. Neurosci.*, 2004, 16, 988–999.

¹⁹ Tettegah, S. & Anderson, C. J. Pre-service Teachers’ Empathy and Cognitions: Statistical Analysis of Text Data by Graphical Models. *Contemporary Educational Psychology*, 2007, 32(1), 48–82.

²⁰ Hewstone, M. & Strobe, W. *Sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006, p. 340.

²¹ Mikuláščík, M. *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada, 2003, p. 103.

²² Slaměník, I. & Janoušek, J. *Prosociální chování*. In: *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2014, p. 289.

²³ Soanes, C. & Stevenson, A. *Oxford Dictionary of English*. 2nd Edition. Oxford: Oxford University Press, 2003.

²⁴ Bratton, J. *Introduction to Work and Organizational Behaviour*. 3rd Edition. New York: Palgrave, 2015.

²⁵ Goleman, D. *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantam, 1998.

²⁶ Batson, C. D. *The Altruism Question: Toward a Social-psychological Answer*. Hillsdale: Erlbaum, 1991.

get close with the student, his perception, and excitement from discovering new knowledge and challenges. Because the empathy is also “sharing joy or grief with others who are experiencing this feeling”²⁷, teaching and living for social justice cannot happen without the disposition of empathy and a sense of otherness.²⁸ It means, an empathic disposition has been seen as a desirable trait for teachers in diverse settings and often manifests itself in teachers’ caring relationships with students.²⁹ This leads to a conviction of Halamandaris and Loughton³⁰, the ideal teacher must be first and foremost the possessor of empathy-competence. This one may be defined as the ability of a teacher to genuinely consider, as a first priority, the rights, feelings and achievements of the individual student, *in all teaching activities*.

When treating the teacher empathy, we have to consider its complexity and internal structure. The feelings and perceptions of empathetic person (teacher) meet the feelings and perceptions of empathized person (student) in empathic understanding. It represents a complex mixture of different emotions and personal philosophies. Additionally, according many authors, two basic components of empathy have to be considered in applying deeper relations: cognitive (understanding the student’s views and feelings and the ability to take their perspective) and affective component (a teacher’s appropriate emotional experience and response to student’s psychological state).^{31,32,33,34}

It means the teacher empathy is the ability to express concern and take the perspective of a student.³⁵ Teacher empathic communication and influence will result in students experiencing greater understanding and acceptance, and they will thus develop more positive attitudes toward themselves and toward schooling.³⁶ Also Holmberg confirmed that feelings of empathy and

²⁷ Kassin, S. *Psychologie (Psychology)*. 2nd Edition. Brno: CPress, 2012, p. 703

²⁸ Woodward-Young, P. A. A Spot of Otherness: Using the Dot Game to Nurture Intellectual Empathy in Future Teachers. *Democracy and Education*, 2008, 17(3), 51–53.

²⁹ McAllister, G. The Role of Empathy in Teaching Culturally Diverse Students. *Journal of Teacher Education*, 2002, 53(5), 433–443.

³⁰ Halamandaris, P. G. & Loughton, A. J. Empathy Competence: A Search for New Direction in Canadian Teacher Education. In: *Competency-based Education*. Englewood Cliffs: ETP, 1973.

³¹ Hewstone, M. & Strobe, W. *Sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006

³² Tettegah, S. & Anderson, C. J. Pre-service Teachers’ Empathy and Cognitions: Statistical Analysis of Text Data by Graphical Models. *Contemporary Educational Psychology*, 2007, 32(1), 48–82.

³³ Batson, C. D. These Things Called Empathy: Eight Related but Distinct Phenomena. In: *The Social Neuroscience of Empathy*. Massachusetts Institute of Technology, 2009, 3–16.

³⁴ Stojilković, S., Todorović, J., Đigić, G. & Dasković, Z. Teachers’ Self-concept and Empathy. 5th World Conference on Educational Sciences (WCES-2013), 875–879.

³⁵ Tettegah, S. & Anderson, C. J. Pre-service Teachers’ Empathy and Cognitions: Statistical Analysis of Text Data by Graphical Models. *Contemporary Educational Psychology*, 2007, 32(1), 48–82.

³⁶ Feshbach, N. D. & Feshbach, S. Empathy and Education. In: *The Social Neuroscience of Empathy*. Massachusetts Institute of Technology, 2009.

belonging promote the students' motivation to learn and influence the learning favourably³⁷, and as the teacher should understand their students, their way of thinking and their emotional states, it is clear that the empathy is an important teacher's personality disposition.³⁸

In addition to these opinions, also the results flowed from many long-term surveys stated that students, who have caring relationships with their teacher, feel higher motivation to the study and perform better academically in comparison with the student without empathic carefulness (e.g. surveys of Gay, 2000; Mendes, 2003; Djigić & Stojiljković, 2011; Blašková, 2014; etc.).^{39,40,41,42}

On the other hand, *to be empathic is not easy*. On the contrary, it is very difficult. "There is a need of a certain emotional involvement, awareness of the problem, and a sense of own responsibility".⁴³ In our experience, the teacher perceives problems, troubles, and sorrows of their students concerning not only the education and study duties but also the difficulties related to the student's disappointments, loves, friendships, and so on. In this way, the teacher gains considerable *heaviness of the students' bad feelings* and their daunting vision of the world. (Fortunately, this can be sometimes compensated through the possibility the teacher can also feel joyful feelings of students, and experience with them their happiness and success.)

Another danger of too intense empathic perception is the teacher for some time as if 'shut down, unblock' his or her own personality during the empathic attunement to others (students). At this time, teacher replaces his or her own points of view, his or her own experience, imaginations and fantasies, and prefers just the views and imaginations of the student. It is possible that if the teacher too often 'sees through the eyes of students' and, moreover, what is even more complicated, if sees through the eyes of too many students in a short time, his or her personality may thereby suffer – may feel oneself attenuated and even neglected. This may be reflected in the further increase of experienced intra-stress.

³⁷ Holmberg, B. A Theory of Distance Education Based on Empathy. In: Handbook of Distance Education. London: Lawrence Erlbaum Associates, 2003, p. 82.

³⁸ Stojiljković, S., Todorović, J., Đigić, G. & Dosković, Z. Teachers' Self-concept and Empathy. 5th World Conference on Educational Sciences (WCES-2013), 875–879.

³⁹ Gay, G. Culturally Responsive Teaching: Theory, Research & Practice. New York: Teachers College Press, 2000.

⁴⁰ Mendes, E. What Empathy Can Do. Education Leadership, 2003, 61(1), 56–59.

⁴¹ Djigić, G. & Stojiljković, S. Classroom Management Styles, Classroom Climate and School Achievement. Procedia – Social and Behavioral Sciences Journal, 2011, 29, 819–828.

⁴² Blašková, M. Influencing Academic Motivation, Responsibility and Creativity. 5th World Conference on Psychology, Counseling and Guidance (WCPCG-2014), 415–425.

⁴³ Buda, B. Empatia. Psychológia vcítenia a vžitia sa do druhého. Nové Zámky: Psychoprof, 1994.

A further complication in this area is the empathy has really to be believable, convincing, and honest. „Students must perceive that we care, and even that we like them deep down, as people ... The teacher needs a genuine desire to build a connection with students and strategies for reframing experiences so that they elicit a student’s interest rather than frustration”.⁴⁴ Additionally, because the empathy represents one of the five modern communication skills (active listening, assertion, persuasion, meta-communication, and empathy) the communicational viewpoint (as mentioned above) must strongly be considered. E.g. Teven & Croskey⁴⁵ present it is important for a teacher to learn how to communicate in such a manner, that students will perceive that he or she cares them, whether or not that is the case in reality.

Based on these facts and difficulties, the teachers sometimes *resign themselves to the effort being empathetic*. Often it may not even be a result of conscious and deliberate decision (it is connected with the quality of concrete personality, perspectives of next life continuity, depth and type of experiences, impacts on psychic and emotions, responses to stress, etc.). Sometimes only the long time spent by a constant and repeated explaining the same theories, facts, models, and methods to students, repetitive putting pressure on students for study responsibly, again and again repetitive motivating them to perceive study as enriching process of opening their future life-professional track, etc., can cause the *teacher is already too tired* and needs to mitigate on expectations on himself or others and slow down his work tempo. If it is only a short-term decline in teacher’s performance, it’s natural. However, if it is planned, final and irrevocable state of the conscious choice – in the future to become only the average or even below-average teacher and researcher –, it is a huge loss. Indeed, long-term apathy is very dangerous.

Concretely, *apathy* means lack of interest, enthusiasm, or concern.⁴⁶ This represents a decrease or absence of emotional relationship to the surroundings; it is a common symptom or effect of mental tension (stress, frustration).⁴⁷ The concrete manifestation of this is indifference, in-passion, insensitivity manifested as slow or also complete disregard for the stimulus that normally causes immediate emotions.⁴⁸ Marshall states the apathy is typically

⁴⁴ Mendes, E. What Empathy Can Do. *Education Leadership*, 2003, 61(1), 56–59.

⁴⁵ Teven, J. J. & Croskey, J. C. The Relationship of Perceived Teacher Caring with Student Learning and Teacher Evaluation. *Communication Education*, 1997, 46(1), 1–9.

⁴⁶ Soanes, C. & Stevenson, A. *Oxford Dictionary of English*. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 70

⁴⁷ Paulička, I. et al. *Všeobecný encyklopedický slovník, část’ A – F* Praha: Ottovo nakladatelství, 2002, p. 186.

⁴⁸ Otto. *Ottova všeobecná encyklopédia, část’ A – L*. Bratislava: Agentúra Cesty, 2006, p. 63.

a manifestation of a deeper issue and even considers eight faces (archetypes) of student apathy.⁴⁹

Despite the fact the mostly scientific articles and books deal rather with the apathy of students^{50,51,52,53,54}, or parents⁵⁵, many of them deal also with the emerging apathy of teachers, for example apathy towards restriction in preparation time and time for exercising professional judgement⁵⁶, working conditions, intrinsic motivation and professional commitment⁵⁷, extensive reading⁵⁸, bad work⁵⁹, complicated cultural norms of immigrant students⁶⁰, teaching/research⁶¹, etc. Most of these publications are however devoted to the teachers in secondary and primary schools. Therefore it is necessary to pay attention also on the emerging *apathy of university teachers and scholars, especially in relation to the empathy applied towards students*, because the apathy can not only slow the growth of a particular university, but indirectly penetrate into other sectors of the economy.

Motivational decision making of teachers

Collision of the teacher's or scholar's empathy and apathy, that is the subject of this study, has a significant impact on teacher's or scholar's *long-term decision-making*. The teacher must decide whether and how much energy to insert into the preparation for next lecture versus

⁴⁹ Marshall, J. C. *Overcoming Student Apathy: Motivating Students for Academic Success*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2008.

⁵⁰ Babbage, K. J. *High-impact Teaching: Overcoming Student Apathy*. Lancaster: Technomic Publishing Company, 1998.

⁵¹ Burden, P. A Cross Sectional Study of Attitudes and Manifestations of Apathy of University Students towards Studying English. *The Language Teacher*, 2002(3).

⁵² Gázquez, J. J., Cangas, A. J., Padilla, D., Cano, A. & Moreno, P. J. P. Assessment by Pupils, Teachers and Parents of School Coexistence Problems in Spain, France, Austria and Hungary: Global Psychometric Data. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 2005, 5(2), 101–112.

⁵³ Freire, P. Teachers as Cultural Workers. Letter to Those Who Dare Teach. In: *Handbook of Research on Teacher Education. Enduring Questions in Changing Context*. New York: Lawrence Erlbaum, 2008, 203–208.

⁵⁴ De Lay, A. M. & Swan, B. G. Student Apathy as Defined Secondary Agricultural Education Students. *Journal of Agricultural Education*, 2014, 55(1), 106–119.

⁵⁵ Vincent, C. *Parents and Teachers: Power and Participation*. London: Routledge Falmer, 1996.

⁵⁶ Klette, K. Working-Time Blues. How Norwegian Teachers Experience Restructuring in Education. In: *The Life and Work of Teachers*. New York: Routledge Falmer, 2005, 143–153.

⁵⁷ Ladebo, O. J. Effects of Work-related Attitudes on the Intention to Leave the Profession an Examination of School Teachers in Nigeria. *Educational Management Administration Leadership*, 2005, 33(3), 355–369.

⁵⁸ Litheko, S. R. S. & Maduekwe, A. N. Pre-service Teachers' Apathy to Extensive Reading: Imperatives for Best Practices in Nigerian Universities. *Africa Education Review*, 2011, 8(1), 55–78.

⁵⁹ Kincheloe, J. L. *Teachers as Researches. Qualitative Inquiry as a Path to Empowerment*. New York: Routledge, 2012.

⁶⁰ Cortez, M. T., Sorenson, R. D. & Coronado, D. A Case Study of a New High School Principal Instructional Challenges and Administrative Interventions Relating to Immigrant Students and Teacher Apathy on the U.S./Mexico Border. *Journal of Cases in Educational Leadership*, 2012, 15(1), 7–24.

⁶¹ Sharma, M. Impact of Teacher Commitment on Teacher Freezing of Secondary School Teachers. *International Journal of Research in Economics and Social Sciences*, 2015, 5(5), 8–16.

whether rather use already prepared, but older, less modern texts. He must decide how to behave towards students, i.e. whether and to what depth to build warm and open relationships with them (supported by understanding and compassion the situation of students) versus choose the option not to embark in the relational field and remain unimpressed, emotionally cold against students. He must decide whether to continue with great enthusiasm in the scientific research activities and be the bearer of progress at his own department, faculty or university versus be only the ordinary scientist/researcher who only participates in research activities of other inspirers. The teacher certainly feels and solves a lot of such decisions.

Important for teachers and scholars in this area is knowledge the decision causes change and change is usually dynamic. It results in other happenings and consequences⁶² and teachers have to decide what direction or ways of their future professional motivation would be preferred. These decisional situations really are complicated and could be also very frustrating because “difficult decisions often involve whether to approach or to avoid a demanding tasks or objective.”⁶³

When deciding on the choice between empathy and apathy, the teacher may use only his own *simple decision making models* on the one hand, i.e. intuitively, emotionally tinged decision without more complicated decision-making schemes. It seems that this is a choice between two basic options: empathy versus apathy. However, the teacher may select additional sub variants within empathic scenario (scenario for empathy), depending on *what particular form of his empathy* will prefer. For example, according to Cooper’s study⁶⁴, the teachers could apply four particular types of empathy: fundamental, functional, profound, and feigned.

Subsequently, the decision-making scenarios can also be *further ramified and more deeply specified*, namely because:

- The logic in a decision to act involves selecting means and an end for a task⁶⁵, and teacher have to create the portfolio of further steps, tools, measures, facilities, etc.;

⁶² Frankel, E. G. Quality Decision Management – the Heart of Effective Futures-Oriented Management. Topics in Safety, Risk, Reliability and Quality, 14. Springer Science + Business Media B. V., 2008, p. 37.

⁶³ James, L. R. & Rentsch, J. R. Justify to Explain the Reasons Why: A Conditional Reasoning Approach to Understanding Motivated Behavior. In: Personality and Organizations. New York: Psychology Press, 2012, p. 229.

⁶⁴ Cooper, B. In Search of Profound Empathy in Learning Relationships: Understanding the Mathematics of Moral Learning Environments. Journal of Moral Education, 2010. 39(1), 79–99.

⁶⁵ Betz, F. Managing Science. Methodology and Organization of Research. Innovation, Technology, and Knowledge Management, 2011, 9. Springer Science + Business Media, LLC, p. 187.

-
- Because of rising phenomena ‘hypocrites’ and apathy at colleges⁶⁶, all scenarios would envisage the possibility of rising hostility from the apathetic and lazy colleagues;
 - In order to rectify apathy, the individual must pay attention to training empathetic ability and confirm the belief of one’s good fortune in accordance with one’s virtue⁶⁷;
 - As teachers’ empathic abilities increase, it seems likely that they would be better able to understand and respond appropriately to their students⁶⁸, and this can lead to the necessity to change or improve the form/level of applied empathy.

In deciding on empathy and apathy, the teacher can however proceed also more precisely, more scientific. This approach can be more convenient for many teachers and more coming to their natures. They may use more *advanced (heuristic) decision-making approaches and techniques*, and among the best we can include, for example, decision trees, decision tables, decision matrix, techniques of paired comparisons, etc. When using these ones, the teacher, however, must always consider very carefully a lot of aspects; it is necessary to think and compared with one another:

- All objective and subjective potentialities in empathetic as well apathetic variant;
- Expected costs of both options (materials, time, psychological, relational, etc.);
- Certain and uncertain factors that may affect the future reality;
- Direct reactions of the students (support when prioritizing empathy versus disagreement in a case of apathy);
- Impacts of both variants for a future teacher’s career, his professional-pedagogical prestige and status;
- Ability to put up with any failure and resignation to the profession of teacher and scientists, etc.

The right way is the teachers in this motivational decision-making process – *deciding on the content and strength of their continuing professional motivation* – will feel the significance and indispensability of their profession, and allow win their empathy. They must not forget that the main domain of their profession is to teach and facilitate growth. Such efforts and help must be felt also from *overall engagement of the university and its management*. A similar idea is

⁶⁶ Jia, S. Hypocrites and Apathy in Campus and Its Effect on Moral Education of College Students. *Journal of Yichun College*, 2013, 4.

⁶⁷ Du, F. On Moral Apathy and Its Rectification. *Journal of China University of Mining & Technology (Social Science)*, 2007, 4.

⁶⁸ Barr, J. J. The Relationship between Teachers’ Empathy and Perception of School Culture. *Educational Studies*, 2011, 34(3), 365–369.

contained in the work of Hendrickson et al.: „Sound, authentic, creative, empowering leadership is indispensable, and it spells the difference between healthy, productive, sustainable academic institutions and programs and those that are in continual crisis, vulnerable, and failing.”⁶⁹ More deeply, the mentioned above decision making of teachers and scholars must be supported by ambitious vision and mission of university and its pro-active culture.

According Cole, almost all truly distinguished universities create a seamless web of cognitive influence among the individual disciplines that affects the quality of the whole. It is not possible to build great universities without representation of the humanities as well as the sciences.⁷⁰ In our opinion, we may add just the *empathy* is the most important feature that represents the *basic principle of the university's humanity*. It is because “empathy can potentially foster openness, attentiveness, and positive relationships.”⁷¹ And, these processes whereby one person can come to know the internal state of another and can be motivated to respond with sensitive care are of enormous importance for our life together.⁷² In other words, empathy motivates helping others and the desire for helping others, as well as inhibits aggression, facilitates people's social competence for interacting with others, and provides a sense of connection among people.⁷³

METHODS

Empathy, as the term of general examination, could be understood from the many points of view. At the university, we can relate empathy to the expressing remarkable interest in students and their study, to providing help to students when it is needed, to decrypting students moods, responses and overall academic results, etc. When summing all mentioned similitudes, all of them are connected with and based on the application of individual approach to the students. Because of this, we focused our attention just on this aspect of empathy.

When trying obtain opinions of the students on importance of individual approach to the students (which may be considered as the basic feature of empathy application), we decided

⁶⁹ Hendrickson, R. M., Lane, J. E., Harris, J. T. & Dorman, R. H. *Academic Leadership and Governance of Higher Education*. Sterling: Stylus Publishing, LLC, 2013.

⁷⁰ Cole, J. R. *The Great American University. Its Rise to Preeminence, Its Indispensable National Role, Why It Must Be Protected*. Philadelphia, USA: Public Affairs™, 2012.

⁷¹ McAllister, G. *The Role of Empathy in Teaching Culturally Diverse Students*. *Journal of Teacher Education*, 2002, 53(5), 433–443.

⁷² Batson, C. D. *These Things Called Empathy: Eight Related but Distinct Phenomena*. In: *The Social Neuroscience of Empathy*. Massachusetts Institute of Technology, 2009, 3–16.

⁷³ Zhou, Q., Valiente, C. & Eisenberg, N. *Empathy and Its Measurement*. In: *Positive Psychological Assessment: A Handbook of Models and Measures*. American Psychological Association, 2003, p. 269.

and carried out a quantitative sociological survey, with the using a questionnaire technique. This survey was performed at the University of Žilina, Slovakia.

Survey characteristics and participants

Survey was realized with using questionnaire form worked out by Prof. Robert Ulewicz.⁷⁴ This one consisted of 40 expressions while students were asked to assess the level of agreement with presented expressions dealt with a lot of attributes of the great university, e.g. technical equipment, information availableness; teachers' manners, professionalism, individualistic approach to the students, trustworthiness, reliability, etc. In following part, we devote attention just on importance of teacher's individual approach to the students versus satisfaction of students with the real level/quality of applied individual approach at their university.

150 bachelor and master students in study programs Informatics and Management have participated in this survey. Of this number, there were 73.33% male and 26.67% female (higher number of male is caused by a fact the Faculty is technically oriented). Further respondents' characteristics are listed in Table 1.

Table 1. Identification of questionnaire survey participants

Participants [Number (% of all)]			Male (% of number)			Female (% of number)		
150 (100)			110 (73.3)			40 (26.7)		
Level of study: Bachelor								
112 (74.67%)			88 (78.57%)			24 (21.43%)		
First year			Second year			Third year		
5 (3.33%)	4 (80.00%)	1 (20.00%)	59 (39.33%)	45 (76.27%)	14 (23.73%)	48 (32.00%)	39 (81.25%)	9 (18.75%)
Level of study: Master								
38 (25.33%)			22 (57.89%)			16 (42.11%)		
First year			Second year					
10 (6.67%)	6 (60.00%)	4 (40.00%)	28 (18.67%)	16 (57.14%)	12 (42.86%)			

Results and discussion

The students have evaluated the quality of individual approach from two viewpoints: students' expectations („The teachers *should apply* individual approach to every student“) and/versus students' experience in this field („The teachers *really apply* individual approach to every student“). They have assessed these levels at the scale 1–7 (1 = the lowest measure of agreement; 7 = the higher measure of agreement). Processed evaluations collected from the

⁷⁴ Ulewicz, R. Application of Servqual Method for Evaluation of Quality of Educational Services at the University of Higher Education. Polish Journal of Management Studies, 2014, 9(1), 254–264.

students were divided into three basic groups: (1) All (expressions of all students together); (2) Bachelors (expressions of bachelor students); (3) Masters (expressions of master students). In all of mentioned groups, we searched the students' expressions in regard to sex too (Table 2). Table contains absolute as well as relative frequencies (in per cent) and basic statistical characteristics for particular viewpoints – expectations versus reality.

Table 2. Expressions of students on importance (expectation) versus real application (reality) of teachers' individual approach to them

	All 150 (100.00%)				Male 110 (100.00%)				Female 40 (100.00%)			
	Expectations		Reality		Expectations		Reality		Expectations		Reality	
Value ≤ 3	17	11.33%	57	38.00%	13	11.82%	40	36.36%	4	10.00%	17	42.50%
Value = 4	31	20.67%	28	18.67%	27	24.55%	23	20.91%	4	10.00%	5	12.50%
Value = 5	42	28.00%	38	25.33%	30	27.27%	25	22.73%	12	30.00%	13	32.50%
Value = 6	31	20.67%	22	14.67%	21	19.09%	18	16.36%	10	25.00%	4	10.00%
Value = 7	29	19.33%	5	3.33%	19	17.27%	4	3.64%	10	25.00%	1	2.50%
Value ≥ 6	60	40.00%	27	18.00%	40	36.36%	22	20.00%	20	50.00%	5	12.50%
Value ≥ 5	102	68.00%	65	43.33%	70	63.64%	47	42.73%	32	80.00%	18	45.00%
Value ≥ 4	133	88.67%	93	62.00%	97	88.18%	70	63.64%	36	90.00%	23	57.50%
Mean	5.09		3.98		4.99		3.98		5.38		3.98	
Upper quartile	6.00		5.00		6.00		5.00		6.50		5.00	
Median	5.00		4.00		5.00		4.00		5.50		4.00	
Lower quartile	4.00		3.00		4.00		3.00		5.00		3.00	

	Bachelors 112 (100.00%)				Male 88 (100.00%)				Female 24 (100.00%)			
	Expectations		Reality		Expectations		Reality		Expectations		Reality	
Value ≤ 3	14	12.50%	40	35.71%	11	12.50%	31	35.23%	3	12.50%	9	37.50%
Value = 4	21	18.75%	22	19.64%	19	21.59%	18	20.45%	2	8.33%	4	16.67%
Value = 5	31	27.68%	27	24.11%	25	28.41%	21	23.86%	6	25.00%	6	25.00%
Value = 6	22	19.64%	18	16.07%	16	18.18%	14	15.91%	6	25.00%	4	16.67%
Value = 7	24	21.43%	5	4.46%	17	19.32%	4	4.55%	7	29.17%	1	4.17%
Value ≥ 6	46	41.07%	23	20.54%	33	37.50%	18	20.45%	13	54.17%	5	20.83%
Value ≥ 5	77	68.75%	50	44.64%	58	65.91%	39	44.32%	19	79.17%	11	45.83%
Value ≥ 4	98	87.50%	72	64.29%	77	87.50%	57	64.77%	21	87.50%	15	62.50%
Mean	5.12		4.04		5.05		4.03		5.38		4.08	
Upper quartile	6.00		5.00		6.00		5.00		7.00		5.00	
Median	5.00		4.00		5.00		4.00		6.00		4.00	
Lower quartile	4.00		3.00		4.00		3.00		5.00		3.00	

	Masters 38 (100.00%)				Male 22 (100.00%)				Female 16 (100.00%)			
	Expectations		Reality		Expectations		Reality		Expectations		Reality	
Value ≤ 3	3	7.89%	17	44.74%	2	9.09%	9	40.91%	1	6.25%	8	50.00%
Value = 4	10	26.32%	6	15.79%	8	36.36%	5	22.73%	2	12.50%	1	6.25%
Value = 5	11	28.95%	11	28.95%	5	22.73%	4	18.18%	6	37.50%	7	43.75%
Value = 6	9	23.68%	4	10.53%	5	22.73%	4	18.18%	4	25.00%		
Value = 7	5	13.16%			2	9.09%			3	18.75%		
Value ≥ 6	14	36.84%	4	10.53%	7	31.82%	4	18.18%	7	43.75%		
Value ≥ 5	25	65.79%	15	39.47%	12	54.55%	8	36.36%	13	81.25%	7	43.75%
Value ≥ 4	35	92.11%	21	55.26%	20	90.91%	13	59.09%	15	93.75%	8	50.00%
Mean	5.03		3.79		4.77		3.77		5.38		3.81	
Upper quartile	6.00		5.00		6.00		5.00		6.00		5.00	
Median	5.00		4.00		5.00		4.00		5.00		3.50	
Lower quartile	4.00		3.00		4.00		3.00		5.00		3.00	

The expectations of students considering the individual approach are relatively high, as evidenced by the average value of students' opinions where $\bar{x} = 5.09$ (maximum was 7 points).

Worse results were obtained from the viewpoint of real exercise of the teachers individual approach where $\bar{x} = 3.98$, which represents only 57% of the maximum of value at the seventh. This shows that students feel a certain gap between their ideas about the desired quality of teachers' behavior towards them, and the real, everyday behavior of teachers at the lectures and seminars.

Closer examination shows the bachelors have slightly higher expectations ($\bar{x} = 5.12$) than masters ($\bar{x} = 5.03$). Reality was better perceived by bachelors again: $\bar{x} = 4.04$, although there is a larger difference from the masters $\bar{x} = 3.79$. Female have higher expectations of men (ratio of average values of male/female was 4.99/5.38, in a group of bachelors it was 5.5/5.38 and in a group of masters 4.77/5.38).

Reality in applying individual approach was also rated by female slightly better, total ratio of averages was settled 3.98/3.98; in bachelors group was 03.04/04.08 and in masters group was 3.77/3.81. Here must be realized that the number of male-students was higher and the difference between bachelors and masters was less, so, in the final analysis, the value leveled. The higher value of the expectations is testified by the upper quartile, which was in all cases at least 6 (it means that at least 75% of students attached the individual approach of 6 or 7 points to this criterion) and a median that was everywhere at least 5. Upper quartile for the reality in all cases was 5, and the median was 4 in all cases, except female-masters, where the value 3.5 was achieved (which is the mean of the minimum and maximum values).

If looking on data of value ≥ 5 , then we find that the relative frequency in the group of all male was 63.64% (higher for bachelors: 65.91%, while for masters only: 54.55%) but for the female was much higher: 80.00% (bachelors: 79.17% and masters: 81.25%). In summary, 2/3 of male and 4/5 of female expectations were at the level at least 5. The reality at least 5 was felt by 43.33% of male and 45.00% of female (in both groups, the relative frequency was higher for bachelors), which is not too bad. Expectations at the below average value against the scale (in Table it is value ≤ 3) were assessed only by 11.33% of students (about 12% of male and 10% of female), while below-average reality is felt by 38.00% of the students (36.36% of male and 42.50% of female). Whereas these values are still lower than expected at the level of at least 5 (value ≥ 5) respectively than reality at this level, the situation at university should be improved in the future.

Similarly was oriented also the survey of Carpintero (2015). This one focused on the required qualities that mentors (mastered teachers) at the university should have. 28 former

graduate students have participated in mentioned research, and from the analysis of 20 most cited qualities flows that the five most valued qualities are: 1) Nearness; 2) Experience; 3) Open mind; 4) Empathy; 5) Ability to advise.⁷⁵ It means, because the empathy took fourth place in this list (of 20 qualities), also this survey confirmed the importance of teachers empathy.

Positive correlation between empathy of teachers and students was confirmed in research of Chang, Berger & Chang (1981). These authors searched measure of 12 graduate teaching assistants' empathy and perception of this one in a case of 447 students. Students with high self-esteem who perceived their teaching assistant as high in empathy when she or he was objectively rated high in empathy scored significantly higher in the learning measures than any other group.⁷⁶

Mangione et al. (2002) have searched whether empathy could change at different levels of medical education. 98 internal medicine residents from all three years of training were studied. The Jefferson Scale of Physician Empathy was administered, and residents' empathy scores correlated with ratings on humanistic attributes made by postgraduate program directors. Although no statistically significant differences in scores were found among residents, study suggests that empathy is a *relatively stable trait* that is not easily amenable to change in residency training programs.⁷⁷

Very interesting is also the study of Holmberg (2003). The role of empathy inherent in his theory of teaching-learning conversations generated four hypotheses: a) The stronger the conversational characteristics, the stronger the students' feelings of personal relationship to the supporting organization; b) The stronger the students' feelings that the supporting organization is interested in making the learning matter personally relevant to them, the greater their personal involvement; c) The stronger the students' feelings of personal relationship to the supporting organization and of being personally involved with the learning matter, the stronger the motivation and the more effective the learning; d) The more independent and academically experienced the students, the less relevant the conversational characteristics.⁷⁸

⁷⁵ Carpintero, S. Qualities That Mentors in the University Setting Should Have. 7th World Conference on Educational Sciences, (WCES-2015). Procedia – Social and Behavioral Sciences, 197(2015), p. 258.

⁷⁶ Chang, A. F., Berger, S. E. & Chang, B. The Relationship of student Self-esteem and Teacher Empathy to Classroom Learning. A Journal of Human Behavior, 1981, 18(4), 21–25.

⁷⁷ Mangione, S., Kane, G. C., Caruso, J. W., Gonnella, J. S., Nasca, T. J. & Hojat, M. Assessment of Empathy in Different Years of Internal Medicine Training. Medical Teacher, 2002, 24(4), 370–373.

⁷⁸ Holmberg, B. A Theory of Distance Education Based on Empathy. In: Handbook of Distance Education. London: Lawrence Erlbaum Associates, 2003, p. 82.

On the other hand, in relation to the teacher empathy, we can find the several surveys which the authors have tried to measure the student empathy in. E.g., according Tettegah & Anderson, empathy is very difficult construct to measure. However, the findings in their study demonstrate how empathy can be measured and analyzed using log-multiplicative association models (LMA) and open-ended responses as stimulated experimental situation that are generated from observations of animated narrative vignettes (ANVs) : “The empathy codes and vignette condition comprise multivariate categorical data. We use log-linear models to test whether the elements of empathy are related in any way to vignette type, as well as to determine the complexity of associations between the codes.”⁷⁹

CONCLUSION

Ideally, the faculty members, administrators, and alumni who best appreciate the totality of the university’s contributions to society will, in the spirit of self-regulation, play a leading role in revitalizing their beloved institutions.⁸⁰ Especially with regard to building a great university it is necessary to *maintain and strengthen empathy of university teachers*. It is always necessary so that the teacher can find inside himself a sufficient amount of the strengths for mastering attractiveness of easier (apathetic) way and successfully resist the attractiveness of becoming apathetic and reconciled with the given state. It is not an easy. Therefore it is essential, even this can be considered the alpha and omega in this difficult process, so that particularly *management of departments, faculties and universities* can powerfully assist their teachers and scholars in this field. If necessary, it is possible to also involve psychological counselors or coaches for combating stress. There may be asked other, charged with energy colleagues from other departments to help re-add desired power. It is possible to also mobilize the students so that they can become more empathic, accommodating towards their teachers too. Simply, there are certainly *a number of subjects and options to successfully manage decision-intrapsychic conflict between the empathy and apathy*.

It is necessary the teachers not only will preserve their empathic ability at the achieved level but even try to continue in developing it. It is true that such a process is necessary inconsistent with the deepening cultural and relational crisis. All existing companies and universities fight with this crisis. However, the relationship between university teacher (adviser,

⁷⁹ Tettegah, S. & Anderson, C. J. Pre-service Teachers’ Empathy and Cognitions: Statistical Analysis of Text Data by Graphical Models. *Contemporary Educational Psychology*, 2007, 32(1), 48–82.

⁸⁰ Christensen, C. M. & Eyring, H. J. *The Innovative University. Changing the DNA of Higher Education from the Inside Out*. San Francisco: Jossey-Bass, 2011, p. 11.

mentor) and the student represents the *dynamic relationship* that is able to *excellently accelerate*. Such a relationship can and should be in the second decade of the 21st century the preferred form of conduct for improving potentially the most creative relationship which exists in a professional environment at all: the relationship teacher/scholar – student. This relationship is an *active real reflection of a multidimensional action*. It must be in-depth endorsed and correctly performed *in all of these dimensions of academic and human experiencing*:

- *Psychological-personality* – interaction of personality traits (positive and negative) and intrapsychic processes taking place in the personality of the teacher and/versus the personality of student, respectively personalities of a greater number of involved students should be realized;
- *Developmental-cultivation* – increase in knowledge potential of the students and facilitation of cultivating their personality in terms of an ethics and societal and individual effectiveness should be done; the starting point and the prerequisite for this is a lasting improvement of the teacher's knowledge base and human dispositions;
- *Cognitive-mental* – instilling new ways of learning to the student should be done, teacher should influence, strengthen and dynamize their mental processes, and lead (force) them to critically assess not only an objective, external reality but also their own actions and outcomes; based on the active feedback from students, the teacher should evaluate and develop his own intellectual skills and relationship with students;
- *Communicational-argumentation* – relationship between teacher and student should be activated, based on an open and clear, but friendly communication; rules for mutual communication and cooperation should be established and agreed; mutual respect, esteem, and trust should be built between teacher and student;
- *Motivational-acceleration* – mutual intra- and inter-motivating behavior which own motivation to be a good teacher should be built and applied by teacher in, and at the same time, encouragement, amplification and endeavor to retain consistently the students' motivation should be done; students have to identify and apply their motivation, while strengthening the teachers' motivation to continue in being a good teacher/mentor.

It is clear that all of the five dimensions specified in the relationship between the teacher and student should not only be performed but should be further and constantly (in the future) developed and improved – because the every relationship (thanks to its participants) could be

progressed. An excellent result from such an empathic relationship is the *teacher can take pleasure from the nearness and deeper understanding with students*. These positive feelings and reflections are often an excellent feedback and moral satisfactions (the reward) for every passionate and good teacher. Just for this reason it is necessary to fight the pedagogical, personality and life apathy and win over it. Teachers need to assess continuously the correctness of their behavior, must be open to students, and strive constantly to *help students in their study and personality cultivation*. They must not be satisfied with the easy solutions but every decision must always be taken with regard to people who will be impacted by any performed pedagogical relations (students, colleagues, parents). This means the empathy is really helpful and beneficial.

Acknowledgements

The paper was conducted within the project KEGA 041ŽU-4/2017 Experimental Mathematics Accessible for All (granted by Ministry of Education). Additionally, we want to thank to Professor Robert Ulewicz for a possibility to cooperate with him.

REFERENCES

1. Altbach, P. G. Patterns in Higher Education Development. Altbach, P. G., R. O. Berdahl & P. J. Gumpert. (Eds.). *American Higher Education in the Twenty-first Century*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1999, 15–37.
2. Babbage, K. J. *High-impact Teaching: Overcoming Student Apathy*. Lancaster: Technomic Publishing Company, 1998.
3. Barr, J. J. The Relationship between Teachers' Empathy and Perception of School Culture. *Educational Studies*, 2011, 34(3), 365–369.
4. Batson, C. D. *The Altruism Question: Toward a Social-psychological Answer*. Hillsdale: Erlbaum, 1991.
5. Batson, C. D. These Things Called Empathy: Eight Related but Distinct Phenomena. Decety, J. & W. Ickes. (Eds.). *The Social Neuroscience of Empathy*. Massachusetts Institute of Technology, 2009, 3–16.
6. Betz, F. Managing Science. Methodology and Organization of Research. *Innovation, Technology, and Knowledge Management*, 2011, 9. Springer Science + Business Media, LLC. doi: 10.1007/978-1-4419-7488-4_1.
7. Blašková, M. Influencing Academic Motivation, Responsibility and Creativity. 5th World Conference on Psychology, Counseling and Guidance (WCPCG-2014). *Procedia – Social and Behavioral Science*, 159(2014), 415–425. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.12.399.
8. Blašková, M., Blaško, R., Kozubíková, Z. & Kozubík, A. (2015). Trust and Reliability in Building Perfect University. 6th World Conference on Psychology, Counseling and Guidance (WCPCG-2015). *Procedia – Social and Behavioral Science*, 205(2015), 70–79. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.09.019.
9. Bratton, J. *Introduction to Work and Organizational Behaviour*. 3rd Edition. New York: Palgrave, 2015.

10. Brocher, T. *Gruppendynamik und Erwachsenenbildung. Zum Problem der Entwicklung von Konformismus oder Autonomie in Arbeitsgruppen*. Braunschweig: Georg Westermann Verlag, 1967.
11. Buda, B. *Empatia. Psychológia vcítienia a vžitia sa do druhého* (Empathy. Psychology of Empathizing and Taking into the Other). Nové Zámky: Psychoprof, 1994.
12. Buller, J. L. *Positive Academic Leadership. How to Stop Putting Out Fires and Start Making a Difference*. Boston: Jossey-Bass, 2013.
13. Burden, P. A Cross Sectional Study of Attitudes and Manifestations of Apathy of University Students towards Studying English. *The Language Teacher*, 2002(3).
14. Carpintero, S. Qualities That Mentors in the University Setting Should Have. 7th World Conference on Educational Sciences, (WCES-2015). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 197(2015), 255–258. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.07.132.
15. Cole, J. R. *The Great American University. Its Rise to Preeminence, Its Indispensable National Role, Why It Must Be Protected*. Philadelphia, USA: Public Affairs™, 2012.
16. Chang, A. F., Berger, S. E. & Chang, B. The Relationship of student Self-esteem and Teacher Empathy to Classroom Learning. *A Journal of Human Behavior*, 1981, 18(4), 21–25.
17. Christensen, C. M. & Eyring, H. J. *The Innovative University. Changing the DNA of Higher Education from the Inside Out*. San Francisco: Jossey-Bass, 2011.
18. Cole, J. R. *Toward a More Perfect University*. USA: Amazon, 2016.
19. Cooper, B. In Search of Profound Empathy in Learning Relationships: Understanding the Mathematics of Moral Learning Environments. *Journal of Moral Education*, 2010. 39(1), 79–99.
20. Cortez, M. T., Sorenson, R. D. & Coronado, D. A Case Study of a New High School Principal Instructional Challenges and Administrative Interventions Relating to Immigrant Students and Teacher Apathy on the U.S./Mexico Border. *Journal of Cases in Educational Leadership*, 2012, 15(1), 7–24. doi: 10.1177/1555458912440645.
21. Crow, M. M. & Dabars, W. B. *Designing the New American University*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015.
22. De Lay, A. M. & Swan, B. G. Student Apathy as Defined Secondary Agricultural Education Students. *Journal of Agricultural Education*, 2014, 55(1), 106–119. doi: 10.5032/jae.2014.01106.
23. Djigić, G. & Stojiljković, S. Classroom Management Styles, Classroom Climate and School Achievement. *Procedia – Social and Behavioral Sciences Journal*, 2011, 29, 819–828.
24. Du, F. On Moral Apathy and Its Rectification. *Journal of China University of Mining & Technology (Social Science)*, 2007, 4.
25. Farr, Ch. Ben Nelson: This Entrepreneur Is Trying to Create a ‘Perfect University’ to Displace Harvard & Yale. *VentureBeat Office News*. (online) [cit. 2015-01-11]. Available at: <http://venturebeat.com/2014/01/06/this-entrepreneur-is-trying-to-create-a-perfect-university-to-displace-harvard-yale/>. 2014.
26. Feshbach, N. D. & Feshbach, S. Empathy and Education. Decety, J. & W. Ickes. (Eds.). *The Social Neuroscience of Empathy*. Massachusetts Institute of Technology, 2009.
27. Frankel, E. G. Quality Decision Management – the Heart of Effective Futures-Oriented Management. *Topics in Safety, Risk, Reliability and Quality*, 14. Springer Science + Business Media B. V., 2008.
28. Freire, P. Teachers as Cultural Workers. Letter to Those Who Dare Teach. Cochran-Smith, M., S. Feiman-Nemser, D. J. McIntyre & K. E. Demers (Eds.). *Handbook of Research on Teacher Education. Enduring Questions in Changing Context*. 3rd Edition. New York: Lawrence Erlbaum, 2008, 203–208.
29. Gay, G. *Culturally Responsive Teaching: Theory, Research & Practice*. New York: Teachers College Press, 2000.
30. Gázquez, J. J., Cangas, A. J., Padilla, D., Cano, A. & Moreno, P. J. P. Assessment by Pupils, Teachers and Parents of School Coexistence Problems in Spain, France, Austria and Hungary:

-
- Global Psychometric Data. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 2005, 5(2), 101–112.
31. Goleman, D. *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantam, 1998.
 32. Halamandaris, P. G. & Loughton, A. J. Empathy Competence: A Search for New Direction in Canadian Teacher Education. Burns, R. W. & J. L. Klingstedt. (Eds.). *Competency-based Education. An Introduction*. Englewood Cliffs: Educational Technology Publications, 1973.
 33. Harris, J. R. Where is the Child's Environment? A Group Socialization Theory of Development. *Psychological Review*, 1995, 102, 458–489.
 34. Hendrickson, R. M., Lane, J. E., Harris, J. T. & Dorman, R. H. *Academic Leadership and Governance of Higher Education*. Sterling: Stylus Publishing, LLC, 2013.
 35. Hewstone, M. & Strobe, W. *Sociální psychologie* (Social Psychology). Praha: Portál, 2006.
 36. Holmberg, B. A Theory of Distance Education Based on Empathy. More, M. G. & Anderson, W. G. (Eds.). *Handbook of Distance Education*. London: Lawrence Erlbaum Associates, 2003, 79–86.
 37. James, L. R. & Rentsch, J. R. Justify to Explain the Reasons Why: A Conditional Reasoning Approach to Understanding Motivated Behavior. Schneider, B. & D. B. Smith. (Eds.). *Personality and Organizations*. New York: Psychology Press, 2012, 223–250.
 38. Jia, S. Hypocrites and Apathy in Campus and Its Effect on Moral Education of College Students. *Journal of Yichun College*, 2013, 4.
 39. Kassin, S. *Psychologie* (Psychology). 2nd Edition. Brno: CPress, 2012.
 40. Kincheloe, J. L. *Teachers as Researches. Qualitative Inquiry as a Path to Empowerment*. New York: Routledge, 2012.
 41. Klette, K. Working-Time Blues. How Norwegian Teachers Experience Restructuring in Education. Day, Ch., A. Fernandez, T. E. Hauge & J. Moller. (Eds.). *The Life and Work of Teachers. International Perspectives in Changing Times*. New York: Routledge Falmer, 2005, 143–153.
 42. Ladebo, O. J. Effects of Work-related Attitudes on the Intention to Leave the Profession an Examination of School Teachers in Nigeria. *Educational Management Administration Leadership*, 2005, 33(3), 355–369. doi: 10.1177/1741143205054014.
 43. Litheko, S. R. S. & Maduekwe, A. N. Pre-service Teachers' Apathy to Extensive Reading: Imperatives for Best Practices in Nigerian Universities. *Africa Education Review*, 2011, 8(1), 55–78. doi: 10.1080/18146627.2011.586143.
 44. Mangione, S., Kane, G. C., Caruso, J. W., Gonnella, J. S., Nasca, T. J. & Hojat, M. Assessment of Empathy in Different Years of Internal Medicine Training. *Medical Teacher*, 2002, 24(4), 370–373. doi: 10.1080/01421590220145725.
 45. Marshall, J. C. *Overcoming Student Apathy: Motivating Students for Academic Success*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2008.
 46. McAllister, G. The Role of Empathy in Teaching Culturally Diverse Students. *Journal of Teacher Education*, 2002, 53(5), 433–443. doi: 10.1177/002248702237397.
 47. Mendes, E. What Empathy Can Do. *Education Leadership*, 2003, 61(1), 56–59.
 48. Mikuláščík, M. *Komunikační dovednosti v praxi* (Communication Skills in Practice). Praha: Grada, 2003.
 49. Murray, L., Glass, B. Learning Development in Higher Education: Community of Practice or Profession? Hartley, P., Hilsdon, J., Keenan, Ch., Sinfield, S., Verity, M. (Eds.). *Learning Development in Higher Education*. London: Palgrave Macmillan, 2011, 28–39.
 50. Otto. *Ottova všeobecná encyklopédia, časť A – L* (Otto's General Encyclopedia, A–L). Bratislava: Agentúra Cesty, 2006.
 51. Paulička, I. et al. *Všeobecný encyklopedický slovník, časť A – F* (General Encyclopedic Dictionary, A–F). Praha: Ottovo nakladatelství, 2002.
 52. Ruby P. & Decety J. How Would You Feel versus How Do You Think She Would Feel.

- A Neuroimaging Study of Perspective Taking with Social Emotions. *J. Cogn. Neurosci.*, 2004, 16, 988–999. doi: 10.1162/0898929041502661.
53. Sharma, M. Impact of Teacher Commitment on Teacher Freezing of Secondary School Teachers. *International Journal of Research in Economics and Social Sciences*, 2015, 5(5), 8–16.
54. Slaměnik, I. & Janoušek, J. Prosocialní chování (Pro-social Behavior). Výrost, J. & I. Slaměnik. (Eds.). *Sociální psychologie*. 2nd, Enriched Edition. Praha: Grada, 2014, 285–302.
55. Soanes, C. & Stevenson, A. *Oxford Dictionary of English*. 2nd Edition. Oxford: Oxford University Press, 2003.
56. Sollárová, E. Socializace (Socialization). Výrost, J. & I. Slaměnik. (Eds.). *Sociální psychologie*. 2nd, Edition. Praha: Grada, 2014, 49–65.
57. Stojilković, S., Todorović, J., Đigić, G. & Dosković, Z. Teachers' Self-concept and Empathy. 5th World Conference on Educational Sciences (WCES-2013). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116(2014), 875–879. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.01.313.
58. Tettegah, S. & Anderson, C. J. Pre-service Teachers' Empathy and Cognitions: Statistical Analysis of Text Data by Graphical Models. *Contemporary Educational Psychology*, 2007, 32(1), 48–82. doi:10.1016/j.cedpsych.2006.10.010
59. Teven, J. J. & Croskey, J. C. The Relationship of Perceived Teacher Caring with Student Learning and Teacher Evaluation. *Communication Education*, 1997, 46(1), 1–9.
60. Ulewicz, R. Application of Servqual Method for Evaluation of Quality of Educational Services at the University of Higher Education. *Polish Journal of Management Studies*, 2014, 9(1), 254–264.
61. Vázquez, J. L., Aza, C. L. & Lanero, A. Responsible Human Resources Management in the University – A View of Spanish Students. *Human Resources Management and Ergonomics*, 2014, 8(1), 118–128.
62. Vincent, C. *Parents and Teachers: Power and Participation*. London: Routledge Falmer, 1996.
63. Woodward-Young, P. A. A Spot of Otherness: Using the Dot Game to Nurture Intellectual Empathy in Future Teachers. *Democracy and Education*, 2008, 17(3), 51–53.
64. Zhou, Q., Valiente, C. & Eisenberg, N. Empathy and Its Measurement. N. Lopez & C. R. Snyder (Eds.). *Positive Psychological Assessment: A Handbook of Models and Measures*. American Psychological Association, 2003. 269–281.

UNIVERSITETO DĖSTYTOJŲ MOTYVUOTO SPRENDIMO PRIĖMIMAS: EMPATIJA IR APATIJA

Martina Blašková*, **Rudolf Blaško****
Žilinos universitetas, Slovakijos Respublika

Santrauka

Efektyvaus universiteto kūrimas priklauso nuo entuziastingų dėstytojų, vadybininkų ir administracijos, skatinančios išradingai ir atsakingai veikti ir būti motyvuotiems. Dėstytojo edukacinės pastangos neatsiejamos susijusios su asmeniniu indėliu į visą ugdymo procesą. Šis indėlis grindžiamas dėstytojo empatijos jausmu. Šiuolaikinės akademinės bendruomenės narių motyvacija susijusi su problemomis, kurios atsiranda dėl tam tikrų akademinų ir bendruomeninių aplinkybių. Universiteto dėstytojai neretai perkrauti darbu ir pavargę. Tam tikrais atvejais profesinėje srityje dėstytojai susiduria su konkrečia problema: ar studentų atžvilgiu būti empatiškiems, ar pasinerti į apatiją. Straipsniu siekiama išanalizuoti, susintetinti, palyginti ir apibendrinti tai, kas žinoma apie apatiją, atsižvelgiama į tai, kokį sprendimą priverstas priimti dėstytojas (dažniausiai apatiški jausmai konkuruoja su nuovargiu, nustelbdami empatiją). Remiamasi apklausos rezultatais, gautais apklausus 150 Žilinos universiteto (Slovakijos Respublika) studentų. Iš gautų rezultatų matyti, kokia svarbi empatija. Ši ypatybė sąlygoja daugiadimensį, dinamišką santykį tarp dėstytojo ir studentų.

Pagrindinės sąvokos: tobulas universitetas, dėstytojai, studentai, empatija, apatija, sprendimo priėmimas, apklausa.

Martina Blašková*, PhD., University of Zilina, Slovakia, assoc. prof., Faculty of Management Science and Informatics, leadership of bachelor's degree in Management. Research interests: human potential development, motivation, decision making, organizational behavior, management.

Martina Blašková*, daktarė., Žilinos universitetas, Slovakijos Respublika, docentė, Vadybos ir informatikos fakultetas, Vadybos srities bakalauro studijų programos vadovė. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogiškojo potencialo vystymas, motyvavimas, sprendimų priėmimas, organizacijos elgsena, vadyba.

Rudolf Blaško*, PhD., University of Zilina, Slovakia, assoc. prof., Faculty of Management Science and Informatics, doctor of nature science. Research interests: mathematical analysis, decision making, theory of graphs, electronical processing of documents.

Rudolf Blaško**, daktaras., Žilinos universitetas, Slovakijos Respublika, docentas, Vadybos ir informatikos fakultetas, gamtos mokslų daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: matematinė analizė, sprendimų priėmimas, grafikų teorija, elektroninis dokumentų apdorojimas.

MIGRACIJOS PROCESUS FORMUOJANČIŲ VEIKSNIŲ LIETUVOJE VERTINIMAS

Jolanta Solnyškinienė*

**Aleksandro Stulginskio universiteto Ekonomikos ir vadybos fakultetas
Universiteto g.10, LT-53361 Akademija Kauno r.;
Kauno Kolegijos Vadybos ir ekonomikos fakultetas,
Pramonės pr. 20, LT -50468 Kaunas
Telefonas: (8-37) 752214
El.paštas: jolanta.solnyskiniene@asu.lt*

Rūta Adamonienė**

*** Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8-37) 30 36 65
El.paštas: rutadam@mruni.eu*

Anotacija. Migracija tampa vis sudėtingesne problema socialiniu, kultūriniu, politiniu, religiniu ir ekonominiu požiūriu. Labiausiai tarptautinę migraciją lemia auganti ekonominė integracija, kintantys demografiniai rodikliai, lyčių lygybė, auganti technologinė pažanga, migracijos politikų bei standartų suvienodinimas tarp šalių ir kita. Ypač prieštarinčiai yra vertinama emigracija. Pastaraisiais metais Lietuvos gyventojų emigracijos mastai tokie dideli, kad tiesiogiai lemia struktūrinius visuomenės pokyčius ir daro įtaką socialinei, kultūrinei, politinei sferoms. Migracijos sukelti teigiami padariniai, tokie kaip nedarbo sumažėjimas, įgyjama užsienio patirtis, nenusveria emigracijos sąlygotų problemų. Dauguma emigrantų – jauni žmonės, dėl to susidaro demografinės struktūros disproporcijos, o kai kuriuose ekonomikos sektoriuose stinga darbo jėgos, ypač aukštos kvalifikacijos specialistų. Labai svarbu nustatyti migraciją sąlygojančius veiksniai ir taikyti tinkamas viešosios politikos priemones. Straipsnyje analizuojamos Lietuvos gyventojų migracijos priežastys, atlikus mokslo šaltinių, statistinių duomenų ir empirinius tyrimus, nustatyti migracijos procesus formuojantys veiksniai. Atlikti empiriniai tyrimai patvirtino daugelio tyrėjų išvadą apie tai, kad migracijos procesams itin reikšmingi yra ekonomiai veiksniai. Nustatyta, kad imigracijos procesams didžiausią įtaką turi disponuojamos metinės pajamos ir vidutinis darbo užmokestis šalyje. Pateikti siūlymai išryškėjusių problemų sprendimui.

Pagrindinės sąvokos: migracija; migracijos veiksniai, migracijos politika

ĮVADAS

Nors gyventojų migracija nėra naujas reiškinys ir yra siejamas su tautų formavimosi, naujų teritorijų apgyvendinimo bei žmoniškųjų išteklių teritorinio persiskirstymo procesais, pastaruoju metu jie sulaukia didelio visuomenės ir specialistų susidomėjimo. Migracija – sudėtingas, nuolat kintantis socialinis reiškinys, kurį labai sunku numatyti ir išmatuoti.

Šiuolaikinėje visuomenėje tarptautinis žmonių mobilumas nuolat keičiasi. Šiandieninė migracija rodo didžiausią visų laikų žmonių judėjimą per pastaruosius dešimtmečius. Migracija tampa vis sudėtingesne problema socialiniu, kultūriniu, politiniu, religiniu ir ekonominiu požiūriu. Nė viena valstybė neišvengia vienokių ar kitokių migracijos padarinių. Procesai

skirtingai vertinami, nurodomos labai skirtingos juos formuojančios priežastys ir pasėkmės. Emigraciją ir su ja susijusius procesus analizavo Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkai bei tyrėjai: J. Bagdanavičius, Z. Jodkonienė (2008), R. Rudžinskienė (2008), D. Beržinskienė, S. Kairienė, R. Virbickaitė (2009), A. Janušauskas, E. Nedzinskas, A. Uleckas, P. Vepšta (2009), M. Butkus, K. Matuzevičiūtė (2009; 2010), G. Kasnauskienė, T. Šiaudvytis (2010), R. Čiarnienė, V. Kumpikaitė (2011), S. Stanaitis (2011), M. E. Kaminska, M. Kahancova (2011), W. Pearlman (2013), L. M. McLaren (2013). I. Žičkutė (2011), Kumpikaitė, V., Žičkutė, I., (2012). Vieni specialistai imigracijos ir emigracijos procesus sieja su grėsme nacionaliniam savitumui ar net tautinės valstybės pabaiga¹, kiti neįžvelgia didesnių grėsmių, juos laiko globalizacijos požymiu² arba, priešingai, darbo jėgos migraciją deficitinės rinkoje nurodo esant ekonomiką skatinančiu veiksniu³; tyrinėja jo raišką ekonominės krizės sąlygomis⁴.

B. Gruževskis nurodo, kad po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir įstojimo į Europos Sąjungą, kai buvo sukurtos laisvo asmenų judėjimo sąlygos, Lietuvos gyventojų mobilumas sparčiai išaugo. Nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo iš šalies išvyko beveik vienas milijonas šalies gyventojų, Lietuvos neigiama neto tarptautinė migracija 1 000-čiu gyventojų – viena didžiausių Europos Sąjungoje².

Nevienareikšmiškas migracijos procesų, jų reiškos, padarinių vertinimas, itin spartus emigracijos mastų pastaraisiais dešimtmečiais augimas Lietuvoje suponuoja tolesnių šio reiškinio raiškos, pobūdžio, jį formuojančių veiksnių, priežasčių bei pasekmių šalies ekonominei, socialinei bei kultūrinei raidai būtinybę.

Straipsnio **tikslas** – išanalizuoti Lietuvos gyventojų migracijos priežastis ir įvertinti migracijos procesus formuojančius veiksnius.

Tyrimo objektu pasirinkta Lietuvos gyventojų migracija.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir sisteminimas, statistinių duomenų grupavimas ir lyginimas, koreliacinė – regresinė analizė.

¹ Sipavičienė, A., Gaidys, V., Dobrynina, M., 2009. Grįžtamoji migracija: teorinės užvalgos ir situacija Lietuvoje. Mokslo studija. Vilnius: Baltijos kopija.

² Gylys, P., 2008. Ekonomika, antiekonomika ir globalizacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

³ Gruževskis, B., 2006. Lietuvos darbo migracijos iššūkiai. Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai. LR Seimo konferencijos medžiaga.

⁴ Glinskienė R., Petuškiene E. Pasaulinės ekonominės krizės poveikis lietuvių reemigracijos ir protų nutekėjimo procesams. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2009. 1 (14). p.763

⁵ Josifidis, K., Supic, N., Pucar, E., B., 2014. Migration flows: EU8+2 vs EU-15. Journal of Business and Management 15(1).

MIGRACIJOS SAMPRATA, RAIŠKA BEI MIGRACIJOS PROCESUS FORMUOJANTYS VEIKSNIAI: TEORINIS ASPEKTAS

Migracija, kaip reiškinys turi ilgametę istoriją, šis procesas visuomenėje egzistavo nuo seniausių laikų. Šis procesas darė labai didelę įtaką žmonijos raidai, tautų judėjimui bei formavimuisi. Šiuolaikinėje literatūroje aptinkami įvairių migracijos sąvokos apibrėžimų; emigracijos apibrėžimo turinys didele dalimi priklauso nuo to, kokiam kontekste - politiniame, socialiniame ar ekonominiame- ji vartojama. Skirtingi autoriai pateikia skirtingas migracijos sampratas, kurios pateiktos 1 lentelėje. Galima sutikti labai siaurą ar kiek platesnį migracijos apibrėžimą.

Kripaitis R. Ir Romikaitytė⁶ prisilaiko siurojo požiūrio migraciją, suprantamą kaip žmonių judėjimą iš vienos gyvenamosios vietos į kitą. Plačiaja prasme migracijos procesai gali būti suprantami, kaip asmenų ar grupių judėjimas trumpuoju ar ilguoju laikotarpiu, kertant valstybės teritorines ribas arba ne. Politiniu statistiniu lygmeniu yra priimtas migracijos tipų apibūdinimas pagal Jungtinių Tautų siūlomą tarptautinės migracijos apibrėžimą. JTO tarptautinę migraciją pabrėžia, kad „ilgalaikis migrantas yra asmuo, kuris pakeitė gyvenamąją vietą ne trumpesniam kaip 12 mėnesių laikotarpiui“⁷, tai reiškia, kai pasirinkta šalis tampa gyvenamąją vieta. Tarptautinė migracijos organizacija 2003 metais pasiūlė platesnį migracijos apibrėžimą, kūrimą pažymima, kad migracija – tai asmens ar asmenų grupės judėjimas iš vieno geografinio vieneto į kitą, kertant administracines ir politines valstybės sienas, ir siekiant laikinai ar visam laikui įsikurti kitoje šalyje, nei jų kilmės vieta.

Yra daug migracijos klasifikavimo požymių, mokslo darbuose galima sutikti daug skirtingų migracijos tipologijų.

⁶ Kripaitis, R., Romikaitytė, B., 2005. *Tarptautinė darbo jėgos migracija: jos esmė, formos ir ją sąlygojantys veiksniai*. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

⁷ UN. *International Migration*. Prieiga. <http://www.un.org/en/development/desa/population/theme/international-migration/>

1 lentelė. Migracijos apibrėžimai

Autorius	Apibrėžimas
Ekonomikos terminų žodynas	Migracija yra žmonių judėjimas į šalį (imigracija) ir iš jos (emigracija).
Tarptautinių žodžių žodynas	Migracija (lot. migratio – kėlimasis, kraustymasis), perėjimas iš vienos vietos į kitą; gyventojų kėlimasis iš vienos vietos į kitą.
Ekonominės migracijos reguliavimo strategija	Migracija – suprantama kaip išvykimas iš šalies ir atvykimas į ją iš užsienio šalies, siekiant geresnio gyvenimo kokybės, didesnio darbo užmokesčio, geresnių darbo ir gyvenimo sąlygų ir kt.
G. Babachinaitė	Migracija – tai vienos valstybės gyventojų persikėlimas ilgam laikui į kitą valstybę; laikantis šį procesą reglamentuojančių teisės aktų.
G. Jurgėlaitienė, S.Starkus	Migracija – vienos valstybės gyventojų persikėlimas ilgam laikui į kitą valstybę.
J. Guščinskienė	Migracija – tai individų ar jų grupių gyvenamosios vietos keitimo procesas, kuris pasireiškia persikėlimu į kitą regioną ar šalį.
G. Kasnauskienė	Migracija – tai ilgalaikis gyvenamosios vietos pakeitimas, kurio rezultatas – gyventojų skaičiaus ir struktūros pasikeitimai išvykimo ir atvykimo teritorijoje.
A.Maslauskienė V. Stankūnienė	Migracija – tai asmenų persikėlimas santykinai ilgam laikui, gan dideliu atstumu; gyvenamosios vietos keitimas visam arba tam tikram laiko tarpui kertant šalies teritorines ribas. Migracija – tai individų ar grupių persikėlimas iš vienos gyvenamosios vietos į kitą, turint tikslą naujoje vietovėje pasilikti pakankamai ilgą laiką.
Lietuvos laisvosios rinkos institutas	Migracijos sąvoka apima bet kokių žmonių judėjimą – vienoje valstybėje ar kertant jų sienas; ilgam ar trumpam laikotarpiui; savanorišką arba priverstinę; ieškant kitos darbo ar bedarbystės vietos; legalią ir nelegalią; migraciją siekiant pakeisti politinę, socialinę, kultūrinę ar kitokią aplinką.
A. Pokhlebaeva	Migracija – tai žmonių persikėlimas į kitą teritoriją (valstybę ar kitą vieneta), sąlygojamas įvairių priežasčių ir siekiama apsigyventi laikinai arba nuolat.
E. Urbonaitė	Išvykimas iš šalies arba atvykimas į šalį iš kitos užsienio valstybės, siekiant geresnės gyvenimo kokybės.
D.Beržinskienė, S.Kairienė, R. Virbickaitė	Migracija apibūdinama remiantis laisvu žmonių judėjimu iš vienos šalies į kitą. Pabrėžiama, kad migracija yra dvejų formų: imigracija (kai žmonės atvyksta į šalį turėdami tikslą joje įsikurti) ir emigracija (kai asmenys išvyksta iš šalies siekdami įsikurti kitoje šalyje).
Oxford dictionaries	Migracija – tai asmenų judėjimas į naują teritoriją arba šalį, siekiant geresnių gyvenimo sąlygų.

Šaltinis: Sudaryta autorių, remiantis analizuota mokslinė literatūra

D.Masey nurodo, kad migracijos priežastingumas yra aiškinamas keliais skirtingais lygmenimis (individo, šalies, globaliu), migracijos procesus sukeltantys ir migracijos procesus palaikantys veiksniai yra dažniausiai skirtingi⁸. Skiriama *vidinė migracija* – tai šalies gyventojų judėjimas iš vienos vietos į kitą nuolatiniam gyvenimui ir *tarptautinė migracija* – tai žmonių persikėlimas iš tėvynės į kitas valstybes dėl ekonominių, politinių, arba religinių motyvų⁹.

⁸ Massey, D., 1993. Theories of international migration: review and appraisal”. Population and Development Review 25(2).

⁹ Vaitkevičiūtė, V., 2004. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodžių leidykla.

Emigracija apima ne vien individų, šeimų ar grupių mobilumą, tačiau tai reiškia ir kultūrą, tradicijų, žinių, įgūdžių persikėlimą bei apsikeitimą. Svarbu paminėti, kad šie veiksniai sudaro pamatinį žmogaus gyvenimą. Paprastai valstybės reguliuoja judėjimus per valstybės sienas. Kiekviena valstybė priimdama naujus gyventojus sprendžia, kiek ir kokių jų įsileisti, o tos šalys, kurią gyventojai palieka, sprendžia klausimus, kaip skatinti arba kaip stabdyti migracijos srautus¹⁰.

Analizuojant migracijos procesus, dažnai vartojamos emigracijos ir imigracijos sąvokos, todėl tikslinga apibrėžti ir šiuos terminus. Tarptautinių žodžių žodynas nurodo, kad *emigracija* – tai žmonių persikėlimas iš tėvynės į kitas šalis. Šis terminas ES kontekste apibrėžiamas kaip veiksmas, kai asmuo, būdamas vienos valstybės narės rezidentas, persikelia į kitą nuolatinę gyvenamąją vietą kitoje valstybėje ne trumpiau kaip dvylikai mėnesių. *Imigracija* – tai priešpriešinys procesas emigracijai.

Tas pats žmogus migruojantis žmogus yra emigrantas gimtinėje (išvyksta į kitą valstybę) ir imigrantas priimančioje valstybėje (atvyksta į kitą valstybę).

Jurgelaitienė, G., Starkus, S.¹¹ teikia migracijos klasifikaciją, kai yra skiriamos dvi pagrindinės migracijos rūšys: priverstinė ir nepriverstinė. Priverstinė migracija – tai kai, asmuo persikelia į kitą šalį dėl jam iškilusios grėsmės. Grėsmė gali būti politinė, religinė, etninė, rasinė, seksualinė ar ekonominė. Nepriverstinė migracija – kai asmuo keliasi į kitą šalį, siekdamas geriau patenkinti savo ekonominius, realizacijos ar kitus poreikius. Galima išskirti ekonominį, etninį, religinį, kriminalinį, giminystės nepriverstinės migracijos porūšius.

A. Janušauskas siūlo migracijos rūšis klasifikuoti remiantis įvairiais veiksniais: pagal trukmę: ilgalaikė, trumpalaikė, pastovi, sezoninė, turistinė; pagal legalumą: legali, nelegali; pagal persikėlimo vietą: vidinė, išorinė, lokali; pagal migracijos pobūdį: mokslo, šeimos, darbo; pagal migrantų kvalifikacijos išsaugojimą: „protų nutekėjimas“, „rankų nutekėjimas“, ir kt. rūšys; pagal organizacinį pobūdį: organizuota/institucionalizuota, savarankiška; pagal kriminoleginį pobūdį: prekyba žmonėmis ir kt.; pagal politines migracijos pasekmes: repatriaciją, pabėgėlių srautus, kolonizacijos ir kt.¹²

¹⁰ Lietuvos laisvo rinkos instituto tyrimas, 2006. *Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*. Vilnius. Prieiga: <http://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/darbo-santykiai/tyrimas-migracija-pagrindines-priezastys-ir-gaires-pokyčiams/lrinka>.

¹¹ Jurgelaitienė G., Starkus S. *Nelegalios migracijos ir nelegalaus mobilumo prevencija Europoje: mokslinis-metodinis leidinys*. _ Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000, p.6-11, 18-32.

Nuo migracijos sąvokos yra neatsiejama migranto samprata. Lietuvos ekonominės migracijos reguliavimo strategijoje migrantai apibūdinami kaip konkretūs asmenys, dėl ekonominių, politinių, kultūrinių, šeiminių ir pan. išvykę iš Lietuvos į užsienio valstybę (tokie asmenys vadinami emigrantais) arba atvykę į Lietuvą iš užsienio valstybės (šie asmenys įvardijami imigrantais).

Migracijos formuojančius veiksniai analizuoja įvairios migracijos teorijos ir koncepcijos. Nėra vieningos migracijos teorijos atspindinčius visus migracijos problemų lauko aspektus. Visgi galime konstatuoti, jog teorijos yra ne alternatyvios, o labiau viena kitą papildančios.

Klasikiniai teoriniai modeliai aiškina tarptautinį darbo jėgos judėjimą, kaip vieną iš gamybos veiksnių, kuris turi reikšmingos įtakos ekonomikos augimo tempams. Juo remiantis yra aiškinamos ir migracijos priežastys. Neoklasikinio požiūrio šalininkai teigė, kad migraciją lemia darbo užmokesčio lygio skirtumai tarp šalių¹⁴. Neoklasikinio požiūrio šalininkai teigė, kad emigracija didina priimančios šalies gerovę, jog emigracine neturi reikšmingo poveikio šaliai, iš kurios emigruojama. Tuo tarpu neokeinsistai nurodė, kad emigracija turi neigiamos įtakos šalies ekonomikai, ypač, jeigu iš jos emigruoja aukštos kvalifikacijos darbuotojai. Besiremiantys mikroekonomikos teorija specialistai svarbiausia migracijos priežastimi nurodo darbo užmokesčio skirtumus šalyse, tačiau pripažįsta, kad sunku įvertinti emigracijos priežastis, remiantis tik ekonometriniais modeliais. Ši teorija yra pakankamai ribota, nes nebando paaiškinti socialinių, politinių, psichologinių ir socialinių veiksnių poveikio apsisprendimui migruoti; ji taip pat negali paaiškinti ir migracijos srautų pobūdžio.

Yra nemažai teorinių koncepcijų, aiškinančių migrantų lūkesčius, motyvus, socialinės aplinkos sąlygas, globalizacijos įtaką migracijos procesams¹³ ir kitus veiksniai (žr. 2 lentelę). Autoriai, analizuojantis korporacijų elgseną, nurodo, jog tarptautinės korporacijos skatina žmonių migraciją, nes didėja pigios darbo jėgos poreikis¹². Beresnevičius V.¹³, Matuzevičiūtė K.¹³, Butkus M.¹⁵, Dapkus M., Matuzevičiūtė K.¹⁶, Kripaitis R.¹⁷, Romikaitytė B.¹⁷, teigia, jog migracija tiesiogiai šalies ekonomiką veikia demografinius rodiklius – skatina gyventojų skaičiaus ir gimstamumo mažėjimą bei gyventojų senėjimą.

¹² Sipavičienė, A., 2006. *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*. Vilnius.

¹³ Urbšienė, L., 2011., *Globalizacijos samprata: šiuolaikiniai požiūriai. Verslas: teorija ir praktika*.

¹⁴ Zlotnik, H., 1998. *The theories of international migration. Paper of Conference on International Migration: Challenges for European Populations, bari, Italy, 25-27 June*.

Autoriai teikia labai skirtingus tyrimų rezultatus ir nesutaria dėl jų vertinimo.

2 lentelė. Migracijos teorijos. Sudaryta autorių, remiantis Janušauskas, A., Nedzinskas, E., Uleckas, A., Vepšta, P., 2009. *Šiuolaikiniai migracijos procesai ir jų įtaka Lietuvos darbo rinkai*. Vadyba: Journal of Management. Vol. 14(2).

Migracijos teorija	Apibūdinimas
Dviejų darbo rinkų teorija	Valstybėje egzistuoja dvi darbo rinkos: tai vietiniams skirta darbo rinka, suteikianti aukštas pajamas ir mažai apmokamų darbų, kuriuos paprastai užimi imigrantai, rinkos.
Migracijos sistemų teorija	Emigracija makro ir mikro struktūrų dvejose teritorijose sąveikos rezultatas. Makro lygmens struktūroms būdingi instituciniai veiksniai, o mikro lygmens struktūrose vyrauja pačių emigrantų įsitikinimai, patirtys.
Migracijos tinklo teorija	Emigracija – save generuojantis veiksnys. Emigrantai suteikia informaciją apie darbo rinkos situaciją (įsidarbinimo, atlyginimo, apgyvendinimo galimybes)
Neoklasikinė ekonomikos teorija	Migraciją veikia „stūmimo“ ir „traukos“ jėgos. Pagrindinis makroekonominis migracijos veiksnys – darbo jėgos paklausos ir darbo jėgos pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose, migracijos priežastis – skirtingas darbo užmokestis įvairiose valstybėse.
Naujoji migracijos ekonomikos teorija	Emigracija – tai šeimos ar individo strategija diversifikuoti pajamų šaltinius, minimizuoti riziką bei išvengti kreditavimo barjerų.
Pasaulio sistemų teorija	Emigraciją lemia darbo jėgos judėjimas iš periferijos į centrą.

B. Gruževskis²¹ analizavo migracijos teigiamą ir neigiamą poveikį darbo rinkai ir nurodė tokius teigiamus bei neigiamus padarinius. Teigiami imigracijos padariniai: nedarbo lygio mažėjimas, darbo užmokesčio didėjimas, darbo jėgos mobilumo augimas.

Janušauskas, A., Nedzinskas, E., Uleckas, A., Vepšta, P.¹⁵, jog migracija tiesiogiai veikia ir demografinius rodiklius – skatina gyventojų skaičiaus ir gimstamumo mažėjimą bei gyventojų senėjimą. Veiksniai, įtakojantys šalies ekonomiką, pateikti 3 lentelėje.

¹⁵ Janušauskas, A., Nedzinskas, E., Uleckas, A., Vepšta, P., 2009. *Šiuolaikiniai migracijos procesai ir jų įtaka Lietuvos darbo rinkai*. Vadyba: Journal of Management. Vol. 14(2).

¹⁶ Barcevičius, E., Žvalionytė, D., 2012. *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji migracija ir pakartotinė migracija*. Viešosios politikos ir vadybos institutas.

¹⁷ J. Beresnevičiūtė, V., Leončikas, T., ir Žibas, K. 2009. *Migrantų gyvenimas Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir migrantų patirtys*. Etniškumo studijos.

¹⁸ Butkus, M., Matuzevičiūtė, K., 2009. *Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje*. Vadyba, 14 (1).

Damulienė, A., 2013. *Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai*. Business systems and economics. Vol.

¹⁹ Dapkus M., Matuzevičiūtė K. 2008. *Lūkesčių įtaka emigracijai: Lietuvos ateitis*. Ekonomika ir vadyba. Kauno technologijos universitetas.

²⁰ Kripaitis, R., Romikaitytė, B., 2005. *Tarptautinė darbo jėgos migracija: jos esmė, formos ir ją sąlygojantys veiksniai*. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

²¹ Gruževskis, B., 2006. *Lietuvos darbo migracijos iššūkiai*. Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai. LR Seimo konferencijos medžiaga.

3 lentelė Migracijos procesų poveikis Lietuvos ekonomikai. Šaltinis: Rudžinskienė R., L.Pauslauskaitė. Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys ir padariniai šalies ekonomikai Socialinė politika, prieiga:

file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/Desktop/emigracijos_prieastys%20(1).pdf

Sritis	Teigiamas poveikis	Neigiamas poveikis
Darbo jėgai ir darbo rinkai	<ul style="list-style-type: none"> - Nedarbo lygio mažėjimas - Migrantų grįžimas įgijus naujos darbinės patirties - Naujų kvalifikacijų ir technologijų taikymo galimybės 	<ul style="list-style-type: none"> - Staigus atlyginimų kilimas sektoriuose, iš kurių nuteka reikalinga darbo jėga. - Darbo jėgos trūkumo didėjimas. - Neužpildytų darbo vietų daugėjimas. - Specialistų ir aukštos profesinės kvalifikacijos darbuotojų bei darbininkų skaičiaus Lietuvoje mažėjimas.
Sukuriamam produktui	<ul style="list-style-type: none"> - „Grįžtantys“ pinigų srautai. - Padidėjusi perkamoji galia ir vartojimas (padidėjus darbo pajamoms, gaunamoms iš užsienio ir privačių asmenų piniginių pervedimų iš užsienio į Lietuvą). 	<ul style="list-style-type: none"> - Mažėjantis tam tikrų gamybos sektorių (žemės ūkio, statybų, lengvosios pramonės), pagrįstų pigia darbo jėga, našumas ir sukuriamas produktas - Bendras sukuriama produkto mažėjimas. - Mažėjantis didelio našumo ir technologijos imlaus produkto kūrimo potencialas. - Mažėjanti gamyba. - Mažėjančios investicijos.
Biudžetui ir pinigų srautams	<ul style="list-style-type: none"> - „Grįžtantys“ pinigų srautai. - Kaupiamas kapitalas tolesnei ekonominei plėtrai. - Mažėjantis socialinės paramos poreikis, dėl to mažėja ir valstybės išlaidos. Investicijų grįžimas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Socialinio draudimo einamojo finansavimo mažėjimas. - Tuo atveju, kai, norint išvengti apmokestinimo, „grįžtantys“ pinigų srautai yra slepiami, jie prisideda prie šešėlinės ekonomikos augimo. - Prarandamos lėšos, kurios buvo investuotos į žmonių išsilavinimą ir specialistų parengimą, todėl atsiranda nauja našta valstybei, t. y. naujų specialistų rengimas
Ekonomikos modeliui	<ul style="list-style-type: none"> - Poreikis kurti patrauklesnes darbo sąlygas ir didinti atlyginimus siekiant išlaikyti darbuotojus. - Atsiranda spaudimas persiorientuoti į didelio našumo ir aukštosiomis technologijomis pagrįstą ekonomiką. 	<ul style="list-style-type: none"> - Regionų ekonominės raidos netolygumų didėjimas. - Mažėjantis inovacinis potencialas. - Mažėjantis investicinis patrauklumas
Demografijai	<ul style="list-style-type: none"> - Teigiamas poveikis nenurodomas 	<ul style="list-style-type: none"> - Gyventojų skaičiaus mažėjimas - Gyventojų senėjimas - Gimstamumo mažėjimas - Mišrių santuokų skaičiaus didėjimas
Socialiniams ryšiams	<ul style="list-style-type: none"> - Kitokio socialinio gyvenimo patirtis - Transnacionalinių bendruomenių kūrimasis ir formavimasis 	<ul style="list-style-type: none"> - Nutrūkstantys ryšiai su kilmės šalimi
Kultūrai	<ul style="list-style-type: none"> - Naujų kultūrų pažinimas 	<ul style="list-style-type: none"> - Potencialių vartotojų pasitraukimas iš Lietuvos sumažina kultūrinę plėtrą - „Protų nutekėjimas“ atsiranda tada, kai emigravę kultūros kūrėjai ima dirbti ne kultūrinio pobūdžio darbus

Pastaruoju metu ypač akcentuojamas neigiama migracijos pasėkmė – „protų nutekėjimas“, kai iš silpnesnių ekonomiškai šalių į stipresnes emigruoja aukštos kvalifikacijos specialistai. Tai yra laikoma ypač neigiamu reiškiniu, nes šalis praranda galimybę sparčiau vystyti naujų technologijų pagrindu, prarandamas mokslinis potencialas.

MIGRACIJOS PROCESŲ IR JUOS SĄLYGOJANČIŲ VEIKSNIŲ LIETUVOJE ANALIZĖ

Migracijos procesai apima tiek imigraciją, tiek emigraciją. Stebima tendencija, jog didėja emigracijos srautai. Iš Lietuvos kasmet išvyksta vis daugiau gyventojų. Nuo Lietuvos įstojimo į ES laikotarpį iš Lietuvos emigravo apie 500 tūkst gyventojų. Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2016 m. iš Lietuvos emigravo 50,3 tūkst. nuolatinių šalies gyventojų, imigravo - 20,2 tūkst. žmonių. Palyginti su 2015 m. emigrantų skaičius padidėjo 5,8 tūkst. arba 13 proc., o imigrantų skaičius sumažėjo 2 tūkst. žmonių arba 8,9 proc.

Taip pat galime daryti išvadą, kad emigrantų skaičius kelis kartus lenkia imigrantų srautus, tai matome žemiau pateiktoje lentelėje, o nuolatinių gyventokjų skaičius kasmet mažėja. (4 lentelė). Pagrindiniai veiksniai skatinantys migraciją yra „traukos“ ir „stūmimo“ veiksniai, apimantys ekonominius, demografinius, socialinius, politinius, teisinius veiksnius.

4 lentelė. Pagrindiniai demografiniai ir gyventojų tarptautinės migracijos rodikliai.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nuolatinių gyventojų skaičius metų pabaigoje	3 003 641	2 971 905	2 943 472	2 921 262	2 888 558	2 849 317
Emigrantai	53 863	41 100	38 818	36 621	44 533	50 978
Imigrantai	15 685	19 843	22 011	24 294	22 130	21 358
Grįžę LR piliečiai	14 012	17 357	18 975	19 528	18 383	16 478
Užsieniečiai	1 673	2 486	3 036	4 766	3 747	4 880
	1000 gyventojų					
Emigrantai	17,8	13,7	13,1	12,5	15,3	17,8
Imigrantai	5,2	6,6	7,4	8,3	7,6	7,4
Grįžę LR piliečiai	4,6	5,8	6,4	6,7	6,3	5,7
Užsieniečiai	0,6	0,8	1,0	1,6	1,3	1,7

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas ²²

Lietuvos statistikos departamento duomenimis visą Nepriklausomybės laikotarpį migracijos saldo buvo neigiamas, t.y. išvykstančiųjų gyventojų skaičius gerokai lenkė atvykstančiųjų gyventojų skaičių

²² Lietuvos statistikos departamentas [interaktyvus]. 2016 [žiūrėta 2016 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/temines-lenteles1>

Nors emigracijos tempai kito, tendencija nepasikeitė. 2006 - 2008 metais buvo fiksuotas emigracijos mastų mažėjimas, kurį būtų galima paaiškinti ekonomikos būklės gerėjimu. Krizės ir po kriziniu laikotarpiu jis išaugo, o 2011 – 2016 metų laikotarpiu jis vis dar labai aukštas.

Atlikti tyrimai rodo, kad išvyksta jauni žmonės, dalis jų – aukštos kvalifikacijos specialistai. Tam įtakos turi socialinis nesaugumas, teisingumo trūkumas, netikėjimas ateitimi, prastas darbdavių požiūris į darbuotojus, geresnės karjeros galimybės užsienyje, aukštesnės pajamos.

Vyrausybė telkia pastangas sureguliuoti migracijos procesus (pirmiausia emigracijos srautus) ir vykdo migracijos politiką. Leveckytė ir Junevičius²³ migracijos politiką apibrėžia kaip „įstatymus, taisykles, praktikas, priemones, įgyvendinamas nacionalinių valstybių, siekiančių daryti įtaką migracijos srautų apimčiai, sudėčiai ir migrantų kilmei“.

Migracijos politika – tai vyriausybės veiksmai, siekiant reguliuoti gyventojų migraciją sukeliančias priežastis, migracijos procesus ir jų pasekmes. Lietuvoje migracijos politika – ta visuma valstybės veiksnių migracijos srityje, vykdomų atsižvelgiant į nacionalinius ypatumus, o kartu ir į bendros ES migracijos politikos aspektus. Lietuva savo teisiniam reglamentavimui yra pritaikiusi ES direktyvų nuostatas.

Kiekvienos valstybės migracijos politikos pasirinkimą lemia skirtingi veiksniai. Nors šalys kurdamos ir reformuodamos migracijos politiką, dažniausiai atsižvelgia į nacionalinius interesus, socialinį saugumą, tarptautinius įsipareigojimus, tačiau efektyvi migracijos politika gali būti suformuota tik įvertinus realią situaciją valstybėje, atsižvelgiant į ekonominę, socialinę, demografinę bei politinę situaciją.

Migracijos politikos pasirinkimas priklauso nuo valstybių ūkio vystymo pusiausvyros, socialinio saugumo lygio, darbo rinkos balanso, etnokultūrinių interesų. Anot Sipavičienės²⁴, siekiant sukurti protingą migracijos politiką būtina įvertinti ir subalansuoti demografinius, ekonominius ir politinius kintamuosius:

- Demografinę situaciją, kurią galima vertinti pagal gyventojų skaičiaus mažėjimo, senėjimo, migracijos rodiklius, mažėjančio gimstamumo ir kt. rodiklius;

²³Leveckytė E., Junevičius A.. Lietuvos migracijos politika trečiųjų šalių piliečių atžvilgiu: patirtis ir tendencijos// *Viešoji politika ir administravimas issn 2029-2872 (online) public policy and administration 2014, t. 13, nr. 1 / 2014, vol. 13, no 1, p. 149–162.*

²⁴Sipavičienė, A., Jeršovas, M., 2010. Darbo jėgos migracija: poreikis ir politika Lietuvoje. Prieiga per internetą <<http://www.emn.lt/uploads/documents/Darbo%20jegos%20migracija.pdf>>.

- Ekonominę migracijos naudą. Šio kriterijaus esmė - įvertinti, kuo ekonomiškai naudingi migrantai ir teikti prioritetą tiems, kurie geba sukurti didesnę pridėtinę vertę;
- Politinį spaudimą. Šis kriterijus labai glaudžiai susijęs su neigiama viešąja nuomone ir problemomis dėl imigrantų integracijos šalyje.

Lietuvos migracijos politika – tai visuma valstybės veiksnių migracijos srityje, vykdomų atsižvelgiant į nacionalinius ypatumus, o kartu ir į bendros ES migracijos politikos aspektus.

LR Vyriausybės nutarime „Dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“ nurodomi šie Lietuvos migracijos politikos tikslai ²³:

- „siekti, kad pamažu mažėtų masinė emigracija ir didėtų grįžtamoji migracija“ (16.1 str.);
- „užtikrinti valstybės poreikius atitinkančią darbo jėgos pritraukimo politiką, kuri skatintų Lietuvos ūkio socialinę ir ekonominę plėtrą, inovacijų ir kapitalo pritraukimą, leistų lanksčiai reaguoti į darbo jėgos iš užsienio valstybių poreikį, nustatytą diferencijuotas šios darbo jėgos pritraukimo, atrankos ir naudojimo schemas“ (16.2. str.);
- „sudaryti užsieniečiams sąlygas integruotis, kad būtų pasinaudota imigracijos teikiama nauda, kai užsieniečiai veiksmingai prisideda prie valstybės stiprinimo dalyvaudami jos ekonominiame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime“ (16.3str.)

„tobulinti migracijos procesų valdymą – vykdyti migracijos kontrolės priemones, kurios leistų užkirsti kelią neteisėtai migracijai, efektyviai užtikrinti viešąją tvarką, visuomenės sveikatą ir saugumą, nusikalstamumo prevenciją, drauge užtikrinti, kad būtų vykdomi Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai žmogaus teisių ir laisvių srityje“ (16.4 str.);

- „aktyviai ir kryptingai dalyvauti ES imigracijos politikos formavimo procese, sprendžiant klausimus, kuriems reikia bendrų ir koordinuotų veiksnių, kartu su kitomis
- ES valstybėmis narėmis plėsti politinį dialogą ir praktinį bendradarbiavimą migracijos klausimais su trečiomis šalimis, ypač Rytų kaimynystės valstybėmis ir valstybėmis, turinčioms europinę perspektyvą“ (16.5 str.).

²³ LR Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“, 2014 m. sausio 22 d. Nr. 29, Vilnius. Priega <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5338f7c0899d11e397b5c02d3197f382>

Tačiau galime konstatuoti, jog migracijos politika nėra pakankamai veiksminga, nes šios politikos priemonės neveikia migracijos srautų norima kryptimi. Migracijos srautų analizė rodo, jog pagrindinė emigracijos kryptis yra – Jungtinė Karalystė. Didžioji dalis Lietuvos piliečių ir užsieniečių emigruoja į ES šalis. Galime teigti, jog tam didelę reikšmę turi

Lietuvos narystė ES. Gyventojų nuomonės tyrimai rodo, kad gyventojai prastai vertina savo ekonominę padėtį, todėl teigia R.Lazutka ir J. Navickė²⁶, pagrindinė paskata išvykti iš šalies yra ekonomė ir ji nesikeičia, net ir augant ekonominės - socialinės gerovės rodikliams.

Žemiau pateiktoje lentelėje (5 lentelė) matome LR piliečių ir užsieniečių, kurie išvyko gyventi į užsienio valstybes srautus, pagal valstybes (2015m.).

Analizuojant statistikos departamento duomenis, matyti, jog didžiausią dalį imigravusių asmenų sudaro ES piliečiai, tiksliau kaimyninių šalių gyventojai iš Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Latvijos ir Lenkijos. Pastebima tendencija, kad imigrantų skaičius, nors ir neženkiai, tačiau didėja. 2017 m. padidėjo imigrantų, atvykstančių iš Ukrainos skaičius, nes supaprastėjo jų lankymosi ES režimas.

Lietuviai emigruoja į Didžiąją Britaniją (net 42,66 proc. visų emigrantų), Vokietiją, Airiją taip pat jie renkasi Šiaurės šalis, pvz., į Norvegiją 2015 m. emigravo panašiai tiek pat, kiek ir į Vokietiją, tačiau bendras emigrantų skaičius nesiekė 1 proc. visų emigrantų skaičiaus. Lyginant emigracijos srautus Baltijos šalyse, matyti, kad Lietuvos emigracijos mastai beveik dvigubai didesni nei Latvijos ir penkis kartus didesni nei Estijos. Sunku paaiškinti, kodėl lemia tokį didelį kaimyninių valstybių šio rodiklio skirtumus?

Lietuvos emigracijos rodikliai tūkstančiui gyventojų yra vieni didžiausių Europos Sąjungoje. Per nepriklausomybės metus iš šalies išvyko beveik trečdalis Lietuvos gyventojų. Nors emigracija pati savaime nėra neigiamas reiškinys, tokie mastai kelia daug iššūkių: ima trūkti darbo jėgos, populiacija sensta, šalis praranda ekonominį potencialą.

Kadangi Lietuvoje labiau taikoma „atvirų durų“ migracijos politika, kurios metu taikomi didesni reikalavimai atvykstantiems į šalį asmenims, būtų tikslinga plačiau panagrinėti esamą situaciją Lietuvoje.

²⁴ Jekaterina Navickė & Romas Lazutka (2016) *Work incentives across the income distribution and for model families in Lithuania: 2005–2013*, *Baltic Journal of Economics*, 16:2, 175-191, DOI: 10.1080/1406099X.2016.1205407.

Remiantis teorijos analize bei atlikta empirinių tyrimų, kuriais siekiama įvertinti tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą lemiančius veiksnius, analize, nepriklausomais kintamaisiais, pasirinkti veiksniai, kuriuos panašaus pobūdžio tyrimuose vertino dauguma autorių. Rodikliai pasirinkti atsižvelgiant į atliktus empirinius tyrimus, kuriuose autoriai naudojo tokius pat arba panašius rodiklius minėtiems veiksniams išmatuoti. Šie rodikliai gali būti įvardijami, kaip pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos emigracijos masto didėjimui, tai - BVP 1 gyventojui, nedarbo lygis, proc., vidutinės metinės disponuojamos pajamos Eur, PGP ir vidutinis darbo užmokestis LT privačiame sektoriuje, bruto. Buvo analizuojami ketvirtiniai duomenys.

Koreliacinio ryšio stiprumas nustatytas, remiantis Čekanavičiaus, Murauskas pateikta skale: kai koreliacijos koeficiento reikšmė lygi 0 - ryšio nėra, kai 0,01–0,19 - labai silpnas ryšys; kai 0,20–0,49 - silpnas ryšys; kai 0,50–0,69 - vidutinis ryšys; kai 0,70–0,89 - stiprus ryšys; kai 0,90–1,00 - labai stiprus ryšys.

5 lentelė. Imigraciją įtakojančių veiksnių Lietuvoje ryšys su migracijos saldo 1000 gyv. 2011-2015 m. *Šaltinis:* sudaryta autorių, remiantis „Eurostat“ duomenimis

Kintamasis	Koreliacijos koeficientas	Interpretacija	P<0,05
Nedarbas, proc	-0,075	Silpnas neigiamas ryšys	0,813
Vidutinės metinės disponuojamos pajamos Eur, pGP	0,080	Stiprus teigiamas ryšys	0,212
Vidutinis darbo užmokestis privačiame sektoriuje, bruto, Eur	0,49	Vidutinis	0,130
BVP 1 gyv., Eur.	0,41	Silpnas teigiamas ryšys	0,150

Nustatyta, kad duomenys yra statiškai reikšmingi. Tyrimų rezultatai rodo, kad imigracijos procesams didžiausią įtaką turi disponuojamos metinės pajamos ir vidutinis darbo užmokestis, kas pagrindžia ir kitų tyrėjų teiginius apie tai, kad ekonominiai veiksniai migracijos procesams turi stiprų tiesioginį ryšį. Bendra ekonomikos būklė migracijos procesus veikia silpniau.

IŠVADOS

Remiantis atlikta kitų autorių teorinių ir empirinių tyrimų analize galima teigti, kad pastarųjų tyrimų rezultatai yra skirtingi: analizuojami skirtingi veiksniai, skiriasi vertinamų veiksnių statistinis reikšmingumas, poveikio stiprumas migracijos apimtims ir pobūdžiui.

Dažniausiai vertinami tokie kiekybiniai veiksniai kaip BVP 1 gyventojui, nedarbo lygis, proc., vidutinės metinės disponuojamos pajamos Eur, vidutinis darbo užmokestis LT privačiame sektoriuje, bruto; užimtumas; socialiniai, politiniai, psichologiniai ir socialiniai veiksniai.

Atlikti empiriniai tyrimai patvirtino daugelio tyrėjų išvadą apie tai, kad migracijos procesams itin reikšmingi yra ekonomiai veiksniai. Nustatyta, kad imigracijos procesams didžiausią įtaką turi disponuojamos metinės pajamos ir vidutinis darbo užmokestis šalyje.

Siekiant efektyviai įgyvendinti migracijos politiką galima pateikti tokius pasiūlymus: siekiant išlaikyti darbingo amžiaus žmones, kurti patrauklias ir perspektyvias darbo vietas, skatinti darbo užmokesčio didėjimą; mažinti mokesstinę naštą, skatinant naujo verslo kūrimą; didinti šalies patrauklumą.

Remiantis pasiūlytomis gairėmis, tikslinga sudaryti veiksmų planą bei plėtoti migracijos politiką, kad būtų mažinami emigracijos srautai bei didinami grįžtamosios imigracijos srautai.

LITERATŪRA

1. Barcevičius, E., Žvalionytė, D., 2012. *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji migracija ir pakartotinė migracija*. Viešosios politikos ir vadybos institutas.
2. Beresnevičiūtė, V., Leončikas, T., ir Žibas, K. 2009. *Migrantų gyvenimas Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir migrantų patirtys*. Etniškumo studijos.
3. Butkus, M., Matuzevičiūtė, K., 2009. *Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje*. Vadyba, 14 (1).
4. Čekanauskas, V., Murauskas, G. 2014. Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose. Vinius.: VU.
5. Čiarnienė, R., Kumpikaitė, V., 2011. *International labour migration: students view point*. Inžinerinė ekonomika, 5(22).
6. Damulienė, A., 2013. *Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai*. Business systems and economics. Vol. 3.
7. Dapkus M., Matuzevičiūtė K. 2008. *Lūkesčių įtaka emigracijai: Lietuvos ateitis*. Ekonomika ir vadyba. Kauno technologijos universitetas.
8. EMN bendras migracijos tinklas. Emigracija, imigracija [interaktyvus]. EMN bendras migracijos tinklas. EPIS Migracijos departamento elektroninė paslaugų informacinė 220 sistema [žiūrėta 2017 m. rugšėjo 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://123.emn.lt/lt/bendros-tendencijos/migracija-10-metu-apzvalga>
9. Eurostat. 2017. [Žiūrėta 2017-05-08], Prieiga per internetą: < http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics>
10. Gylys, P., 2008. *Ekonomika, antieconomika ir globalizacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Gruževskis, B., 2006. *Lietuvos darbo migracijos iššūkiai. Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai*. LR Seimo konferencijos medžiaga.
12. Heid, B., Larch, M., 2012. *Migration, trade and unemployment*. Economics(4).
13. IOM 2015. *Determining labour shortages and the need for labour migration from third countries in the EU*. EMN focused study. Prieiga: < <http://emn.lt/category/tyrimai/studijos/>>.
14. Janušauskas, A., Nedzinskas, E., Uleckas, A., Vepšta, P., 2009. *Šiuolaikiniai migracijos procesai ir jų įtaka Lietuvos darbo rinkai*. Vadyba: Journal of Management. Vol. 14(2).

15. Jekaterina Navickė & Romas Lazutka (2016) Work incentives across the income distribution and for model families in Lithuania: 2005–2013, *Baltic Journal of Economics*, 16:2, 175-191, DOI: 10.1080/1406099X.2016.1205407
16. Josifidis, K., Supic, N., Pucar, E., B., 2014. Migration flows: EU8+2 vs EU-15. *Journal of Business and Management* 15(1).
17. Karalevičienė, J., Matuzevičienė, K. 2009. *Tarptautinės emigracijos ekonominių priežasčių analizė Lietuvos pavyzdžiu*. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(14).
18. Karpavičius, S. 2006. *Emigracijos poveikis Lietuvos ekonomikai*. Pinigų studijos.
19. Kazlauskienė, A., 2006. *Protų nutekėjimo priežastys ir tendencijos: Lietuvos atvejis*. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas.
20. Koehler, J., Laczko, F., Aghazarm, C., Schad, J. 2010. *Migration and economic crisis in the European Union: Implications for policy*. International Organisation for Migration.
21. Kripaitis, R., Romikaitytė, B., 2005. *Tarptautinė darbo jėgos migracija: jos esmė, formos ir ją sąlygojantys veiksniai*. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
22. Kumpikaitė, V., Žičkutė, I., 2012. *Emigracijai įtaką darančių veiksnių analizė*. *Economics and management*, 17(2).
23. Kvietkauskas, V., 1985., *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų leidykla.
24. Kripaitis, R., Romikaitytė, B., 2005. *Tarptautinė darbo jėgos migracija: jos esmė, formos ir ją sąlygojantys veiksniai*. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
25. Leveckytė E., Junevičius A.. Lietuvos migracijos politika trečiųjų šalių piliečių atžvilgiu: patirtis ir tendencijos// *Viešoji politika ir administravimas issn 2029-2872 (online) public policy and administration* 2014, t. 13, nr. 1 / 2014, vol. 13, no 1, p. 149–162
26. Lietuvos laisvo rinkos instituto tyrimas, 2006. *Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*. Vilnius.
27. Lietuvos statistikos departamentas [interaktyvus]. 2016 [žiūrėta 2016 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/temines-lenteles1>
28. Massey, d., 1993. “theories of international migration: review and appraisal”. *Population and development review* 25(2).
29. Sipavičienė, A., Gaidys, V., Dobrynina, M., 2009. *Grįžtamoji migracija: teorinės užvalgos ir situacija Lietuvoje*. Mokslo studija. Vilnius: Baltijos kopija.
30. Sipavičienė, A., Jeršovas, M., 2010. *Darbo jėgos migracija: poreikis ir politika Lietuvoje*. Prieiga per internetą < <http://www.emn.lt/uploads/documents/Darbo%20jegos%20migracija.pdf>>.
31. Sipavičienė, A., 2006. *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*. Vilnius.
32. Urbšienė, L., 2011., *Globalizacijos samprata: šiuolaikiniai požiūriai*. Verslas: teorija ir praktika.
33. Vaitkevičiūtė, V., 2004. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodžių leidykla.
34. Zlotnik, H., 1998. *The theories of international migration*. Paper of Conference on International Migration: Challenges for European Populations, Bari, Italy, 25-27 June.
35. Žičkutė, I., 2011. *Migraciją aiškinančių teorijų analizė*. *Tarptautinės studentų mokslinės konferencijos Ekonomika ir vadyba pranešimų medžiaga*. Kaunas: Technologija

ASSESSMENT OF THE FACTORS INFLUENCING THE PROCESSES OF MIGRATION: CASE OF LITHUANIA

Jolanta Solnyškinienė*

Aleksandras Stulginskis University and Kauno Kolegija, University of Applied Sciences.

Rūta Adamonienė**

Mykolas Romeris University

Summary

Immigration is now a prominent feature in the economic, social, and political reality of many European countries. Rising economic integration, varying demographics, sex equality, growing technological progress, migration policy and standards unification between countries, etc., are the factors that best determine international migration. Assessments on emigration particularly have been discrepant. In recent years the emigration scale of Lithuanian residents has been so great that it directly determines structural changes in society and influences social, cultural, political areas. The positive effects induced by migration such as decrease in unemployment, experience gain, does not overpower conditional problems of emigration. Majority of emigrants are young people therefore disproportion in demographic structure is formed whilst some economic sectors lack manpower, particularly highly qualified specialists. It is very important to identify determinants of migration and employ appropriate public policy measures. After analyzing the causes that the article indicates for migration of Lithuanian residents following scientific sources, statistics and empirical research, the forming factors for migration processes have been set. Empirical studies confirm findings of many researchers that economic factors are very significant to the migration processes. It is found that the annual disposable income and the average wage in the country play a key role in the immigration processes. Proposals for possible solutions have been submitted.

Keywords: migration, migration policy, factors influencing the processes of migration.

Jolanta Solnyškinienė*, soc. mokslų daktarė, Aleksandro Stulginskio universiteto ir Kauno Kolegijos docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: korporatyvinis valdymas; tarptautinė ekonomika; ekonominė politika.

Jolanta Solnyškinienė*, PhD, assoc. prof. of Aleksandras Stulginskis University and Kauno Kolegija, University of Applied Sciences. Research interests: corporate governance; economic development, international economic.

Rūta Adamonienė**, hab. daktarė Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Vadybinės žmogiškųjų išteklių formavimo prielaidos ir galimybės.

Rūta Adamonienė**, HPh Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities. Prof. Research interests: Management presumptions and possibilities of human resources formation

Rcenzantai/ Reviewers:

1. Prof. Hab. dr. Algirdas Povilas Ažubalis (Generolo 2. Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija);
3. Doc. dr. Mindaugas Bilius (Vytauto Didžiojo universitetas);
4. Assoc. prof. dr. Martina Blašková (University of Žilina, Slovakia)
5. Doc. dr. Gediminas Bučiūnas (Mykolo Romerio universitetas);
6. Doc. dr. Alfonsas Buliuolis (Lietuvos sporto universitetas);
7. Daiva Bereikienė (Mykolo Romerio universitetas);
8. Assoc.prof.dr. Gierszewski Janusz (Public University of Humanities „POMERANIA”, Poland);
9. PhD. Ewa Głowińska (Gdansk University of Technology, Poland);
10. Prof. Hab. dr. Albinas Grūnovas (Lietuvos sporto universitetas);
11. Dr. Erika Matulionytė-Jarašūnė (Mykolo Romerio universitetas);
12. Ramunė Jakštienė (Mykolo Romerio universitetas);
13. Prof. dr. Regina Jasiulevičienė (Vytauto Didžiojo universitetas)
14. Doc. dr. Justickaja Svetlana (Mykolo Romerio universitetas);
15. Prof. dr. Liduma Anna (Latvian Council of Science)
16. Rita Lukėnienė (Generolo Jono Žemaičio 17. Lietuvos karo akademija);
18. Ing. PhD. Jana Makyšová (University of Žilina, Slovakia)
19. Agnė Margevičiūtė (Mykolo Romerio universitetas);
20. Giedrė Paurienė (Mykolo Romerio universitetas);
21. Assoc.prof. habil.dr. Anna Murawska, (University of Technology and Life Sciences, Poland)
22. Violeta Povilionytė (Lietuvos Sveikatos mokslų universitetas)
23. Doc. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolo Romerio universitetas);
24. Prof. dr. Antonio Mihi Ramirez (Granada University, Spain)
25. Dr.doc. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas);
26. Doc. dr. Rūta Petrauskienė (Kauno technologijos universitetas);
27. Danguolė Seniutienė (Mykolo Romerio universitetas);
28. PhD. Sofia Santos (NOVA University of Lisbon);
29. Dr. Artūras Simanavičius (Lietuvos sporto universitetas);
30. Dr. Evaldas Stankevičius (Mykolo Romerio universitetas);
31. Aušra Stepanovienė (Mykolo Romerio universitetas);
32. Marijus Šalčius (Mykolo Romerio universitetas);
33. Assoc prof. habil.dr. Péter Várnagy (University of Pécs, Hungary)
34. Dr. Violeta Vasiliauskienė (Mykolo Romerio universitetas);
35. Dr. Evelina Viduoliene (Mykolo Romerio universitetas);
36. Doc. dr. Milita Vienažindienė (Kauno technologijos universitetas);
37. Dr. Andrius Vilkauskas (Kauno technologijos universitetas);

INFORMACIJA AUTORIAMS

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama anotacija (abstract, annotation, résumé, аннотация - ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glaustai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. **Įvade** pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. **Tyrimo rezultatai** pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. **Gautų rezultatų aptarimo** skyriuje – įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai

http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/citavimo_tvarka_pataisyta.doc).

8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų (summary) ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolo Romerio universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Atsakingajam redaktoriui straipsniai turi būti pateikti iki balandžio 1d. (pirmajam metų leidiniui) arba iki spalio 1 d. (antrajam metų leidiniui).

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

1. Title.
2. Author, an institution the author is representing, its address, email.

3. A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).

4. Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.

5. The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g. 1.2.1., 2.2.1., etc.).

6. The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.

7. The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources (http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/rules_on_citation_and_bibliography.doc).

8. If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.

References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.

Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.

An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

Articles have to be presented to the managing editor: by April 1 (for the first edition of the year) by October 1 (for the second edition of the year).

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (18): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2017. – 488 p.

ISSN 2029–1701 (print)

ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (18)
Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (18)
Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkė – prof. dr. Rūta Adamonienė

Atsakingas sekretorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas

Maketavo – Nėlė Visminienė, Pavel Lesko

2017-06-08

35 autoriniai lankai

Išleido Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas

V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, El.paštas vsf@mruni.eu

Kaunas 2017 m.

Tinklapis internete www.mruni.eu